DE SECRETARIIS
NOVAE
BASILICAE VATICANAE
LIBRI II.

SEQVITVR DIATRIBA

DE MONASTERIIS VATICANIS

ET LATERANENSIBVS

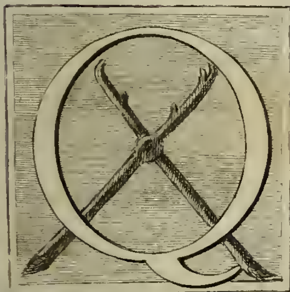
ROMAE ANNO CIƆIƆCCLXXXVI

EX OFFICINA SALVIONIANA AD LYCEVM SAPIENTIAE

DE TEMPLO ROTVNDO VVLGO MARTIS NVNCVPATO

CAPVT I.

De Templo, quod vulgo Marti inscribebatur.

Vod jam inde ab operis initio proposuimus, ut Templum, quod ante hos non multos annos, PII VI. P. M. jussu, praesentibus nobis, atque spectantibus, solo aequatum est, ad amplioris, longeque praestantioris *Sacrarii* molitionem, illustrandum susciperemus, id nunc, cum Deo juvante, praestandum est. Ac libentissime equidem facio, ut, quae meis ipse oculis haud ita pridem dejici, ac deleri vidi, ex auctorum monumentis, quantum stylo fieri poterit, instaurem, eorumdemque immortalitati quodammodo consulem.

Jam vero, ferme omnes, qui Romanas antiquitates illustrarunt, Templum hoc rotundum, et vetusti aedificii opus esse, et *Marti*, sive alteri cuipiam Ethnicorum Numini, sacrum fuisse judicarunt. Quarum opinionum vanitatem priusquam arguam, ne ab instituto discedam, singulorum sententias, cum fide proponam.

Agmen ducet Albertinus, ubi ait [1]. *Templum Martis in Vaticano, ubi nunc est Oratorium S. Mariae de Febribus.* Itidem Lucius Faunus [2]. *Martis Templum fuisse dicunt in via Triumphali, ubi D. Mariae Febrium est Templum.* His concinunt Giovannolius [3], qui exhibet *Templum Martis ad Circum Neronis, hodie Bas. S. Petri Sacrarium*; necnon Martinellius, qui scripsit [4]. *De Febribus in Vaticano, olim Martis ad dexteram Bas. S. Petri, rotundum, et antiquum. Hic est sacrum Vestiarium dictae Bas., pluribus antiquis monumentis conspicuum.* Georgius Fabricius, et Oct. Pancirolus, ne latum quidem unguem ab hujusmodi opinione sibi discedendum putarunt. Alter enim ait [5]. *Templum Martis in Vaticano, nunc S. M. de Febribus, ad sinistram ingredientium Bas. S. Petri.* Alter vero scripsit [6]. *In Circo Neroniano erat Templum Martis, quod tam in veteris, quam in novae Basilicae constructione, semper extra eam fuit, et usque adhuc pro Sacrario inservit, quum e contra alterum Apollinis in ea fuerit inclusum.* Id ipsum aeque sibi scribendum duxit Laurentius Schraderus [7] apud Andream Schottum [8], ubi haec occurrunt. *S. Mariae de Febribus, olim Martis in Vaticano.* Eidem album calculum adjunxit Janus Jac. Boissardus, qui in *Topographia Vrbis Romae* [9], et apud eumdem Schottum [10] haec habet. *Templo S. Petri adjacet Sacellum, S. Mariae in Febre, quod olim Marti.* Quid vero Andreas Marianus? qui postquam retulit [11],

1 p. 49.
2 l. iv. p. 125.
3 lib. III. Rom. Ant. tab. xx.
4 p. 217.
5 in descr. Vrb. Rom. T. III. Graev. c. IX. pag. 424.
6 de Thes. abd. p. 519.
7 in Monument. Ital. lib. I.
8 in Itin. Ital. p. 326.
9 T. I. p. 9. et in Itin. Ital. p. 357.
10 de reb. Ethn. et prof. in sacrum usum conversis c. LII. p. 261.
11 Ruinarum Romae Epigrammata, quibus miranda Vrbis agnoscuntur, nova, et vetera elogiis recensentur. Bononiae 1641. 12. de Sacrario S. Petri p. 112.

Basilicae Sacrarium olim fuisse Templum Martis triumphantis in Circo, ita cecinit

Petre, triumphator tua Mars Sacraria *servat.*
Quis gladium Paulo demat, et arma Petro?

Ac demum, ne L. Maurum [1], Contarenum [2], Vaccondium [3], aliosque enumerem, qui easdem tibias inflarunt, Johannes Marangonius, Petri de Sebastiani [4] sententiae plane adhaerens, nostra hac aetate haec literis consignavit [5]. *S. Maria de Febribus, quod hodie Bas. Vat. Sacrarium est, fuit Templum Martis erectum extra Circum Neronis, et ab eo via triumphalis incipiebat. Qua de re totus hic Campus triumphalis appellabatur; siquidem heic disponebatur triumphus, ac interea in hoc Templo triumphaturus morabatur. Est formae octangularis cum octo Cellis, quarum sex in totidem Sacella conversae sunt, et alta apside coopertum, ornatumque octo albis, altisque columnis. In sacrum usum conversum fuit primis Christianorum temporibus post Constantini aetatem.* En igitur Scriptorum quasi cohortem, quae pro *Martis* Templo hactenus stetit, quamque nos debellandam pro virili aggrediemur.

Nonnulli tamen fuerunt, (quid enim dissimulem?) iique inter antiquiores, quibus non aeque certa haec opinio visa est. Nam Onuphrius Panvinius idem non sine quadam haesitatione affirmavit, ubi ait [8]. *Templum antiquum S. M. de Febribus .... forma est octangula, antiquum aedificium fuit, et, ut quidam tradunt,* Marti *dicatum. Nunc pro Sacrario in usu est Canonicis Vaticanis, in quo omnia*

1 p. 112.
2 p. 86.
3 p. 82.
4 Viaggio sacro, e curioso delle Chiese più principali di Roma. 1683. 12.p.2., e 10.
5 T.III.ms. c. XIX. p.27.

Bas. ornamenta aurea, argentea, et sericea, vestes sacrae, reliquiae, et libri servantur. Habet Altaria tria. Item videri potest Paullus Arringhius, ubi ad eumdem modum, *Martis delubrum*, inquit [1], (*Apollinis* Templo) *proximum erat, neque e recentioribus desunt, qui eo loco exstitisse asserunt, ubi nunc ejusdem Basilicae Sacrarium intuentibus patet*. De hac eadem opinione pariter ampliandum censuit Barpth. Marlianus, qui ait [2]. *Templum Martis, ubi D. Mariae de Febribus in via olim triumphali quidam tradidere, sed auctorem idoneum non adducunt.* Huic adstipulatur Gaspar Alverus, ubi scripsit [3]. *Sacrarium est formae rotundae, ac nonnulli contendunt, Templum Marti sacrum antiquitus fuisse.*

§. I.

Eorum opiniones expenduntur, qui idem Templum Apollini, Soli, Dianae, Matri Deûm, ac Febri dicatum fuisse contendunt.

Neque vero defuerunt, qui etsi allatam sententiam improbarent, tamen Templum *Matri Deûm* sacrum fuisse arbitrati sunt. In quibus, praeter Sindonium [4], Severanus fuisse videtur, qui ita loquitur [5]. *Nonnulli contenderunt,* S. Mariae Febrium *Ecclesiam* Martis *Templum fuisse, et in eodem Triumphantem morari consuevisse, ut ait Pancirolus, donec triumphus pararetur. Verum hoc aliis videtur inverisimile, quia exstructum est, ubi erat Circus Neronis, et poene contiguum Obelisco, quod erat in medio ipsius Circi.*

1 T. I. p. 213.
2 l. v. p. 188. in T. III. Graevii.
3 T. II. p. 205.
4 pag. 150. de Altaribus, et Reliquiis Bas. Vat.
5 par. I. pag. 95.

Ceterum anno 1609. dum novae Basilicae fundamenta jacerentur, refert Grimaldus, plura ex hac parte reperta fuisse marmora inscripta

MATRI DEVM MAGNAE IDEAE SACRAE

in quibus insculpta erant sacrificia Taurobolia, et Criobolia nuncupata, quae quidem saxa ab illius aevi Christianis pro contemptu, atque odio disrupta fuerunt, unaque eô loci projecta. Propterea ex hac aequivocatione Matris, *et* Martis, *fortasse introducta erit opinio, quod hoc* Martis *Templum esset. Nunc haec eadem marmora in Villa Burghesiorum conspiciuntur.*

Verum praestabit ipsius Grimaldi verba audire, quae primum a Francisco Blanchinio, praefationi ad Anastasium intexta, nunc iterum a nobis ex Codice autographò diligentius descripta, sic habent. *In loco, ubi nunc est Sacellum Apostolorum Simonis, et Iudae, in absida novi Templi, quae ad meridiem vergit*, Mausoleum S. Petronillae *a Scriptoribus appellatum, quod ob parietum crassitudinem, et firmissimam e lateribus structuram, sumptuosum sane, et insigne opus fuit. Superest adhuc Templum aliud eidem simile, a dicto loco non multum distans, quod pridem* Sanctus Andreas, *postea* Sancta Maria de Febribus *vocatum est, nunc ad* Sacrarii *usum inservit. Id quidem* Marti *sacrum fuisse scribitur. Sed ut Vir doctus, et Vrbis Ecclesiarum antiquitatis indagator studiosissimus Dom. Pompejus Vgonius, dictae Basilicae Clericus Beneficiatus, Orator insignis, non* Marti, *sed potius* Matri, *corrupto vocabulo in* Martem *primitus dicatum fuisse existimat. Idque inter alia potissimum elicit, quod hoc tempore, quum Paulli* V. *P. M. jussu, an-*

terioris faciei angulus versus Campum Sanctum fundaretur, effossae sunt ibi quamplures arae

MATRI DEVM MAGNAE IDEAE SACRAE

sculptae, Taurobolii, et Criobolii sacrificiis, temporibus Constantii, et Maximiani Nobilissim. Caesarum, Gratiani Aug. et Merobaudi Coss. Valentiniani Aug. et Neoterii Coss. et aliae hujuscemodi, quae in spretum acervatim, huc illuc, ac fractae a Christianis olim fuerant. Nunc visuntur in vinea Illm̃i Card. Burghesii extra Portam Salariam. Quae tamen misere posthac deperiisse, aut certe aliô ablata fuisse putandum est, quum nulla eorum exstet memoria in descriptionibus ejusdem Villae.

Audi nunc, quid de hoc Templo idem Vgonius scriptum reliquit [1]. *La Sacristia, che è oggi di S. Pietro, scrivono alcuni, che fu un Tempio di Apolline.* Hos inter numerandus est Ciacconius, qui *Templum rotundum, quod S. M. de Febribus dicitur, et hodie pro Sacrario, quod Sacristiam vocant, in usu est, olim Apollinis Templum* fuisse affirmavit. Pergit vero Vgonius. *Et l'Oratorio, che è nel Portico, detto oggi S. M. della Febre, un Tempio di Marte. Altri questo di Apolline, e quel di Marte.* Atque heic graviori lapsu, nonnisi de Oratorio Gregoriano *B. V. a Febribus* sacro, Vgonium loqui palam est. Quid enim Templi Vat. Porticus commune habet cum Templo rotundo, quod a nonnullis traditum narrat, fuisse Templum *Apollinis*? Ceterum hujusmodi sententias ita improbavit. *A molti non par verisimile, che tali Tempii fossero fabbricati da' Gentili. Poichè essendo ambedue nel Circo istesso, havrebbono recato grande impedimento ai giochi, che quivi anticamente si faceva-*

1 Stazioni di Roma. p. 101.

no . Di più ancora la sopradetta Sacristia era si addosso all'Obelisco , di cui s'è di sopra parlato , che non solamente havrebbe impedito lo spatio al correre , ma toglieva anco , et occupava la vista di esso Obelisco . Di modo che si conchiude , esser più verisimile , che l'uno , e l'altro di questi luoghi sieno stati fatti da' fondamenti da' nostri Pontefici . Sed contra hanc sententiam , Templum *Matri Deûm* dicatum fuisse scripsit , in *Theatro Vrbis Romae* , quod MSS. adservatur in Biblioth. Barberina [1].

Esto tamen , quod ita Vgonius opinatus sit . Quid inde ? num iccirco Vgonii , Grimaldi , et Severani conjecturae audiendae nobis sunt , Templumque , de quo agimus , pro Templo *Matris Deûm* accipiendum ? Nihil minus . Haec enim dumtaxat indicio sunt , sacra *Matris Magnae* , in Vaticano Colle peragi consuevisse , quod luculentius confirmat Lugdunensis Inscriptio a Dominico de Colonia [2] , et a Philippo a Turre [3] illustrata , Fratresque Arvales ibidem Aedes habuisse , ad Sodalitii sui ritus , et caeremonias obeundas . Quod ipsum diserte item testantur marmoreae tabulae , nuperrime ibidem effossae , et a V. C. Cajetano Marinio in lucem editae , quas nos iterum infra evulgabimus .

Idem profecto sentiendum est de alteris Inscriptionum Collegii Fratrum Arvalium fragmentis a Grimaldo memoratis , quae ab eodem summa fide descripta , partim a Martinellio [4] , partim a Fabretto [5] , et Marangonio [6] in lucem edita , ac deinde universa a Franc. Blanchinio [7] publici juris facta , nos iterum ad calcem operis evulgabimus .

1 Cod. 1057. fol.
2 de Ara Lugdun.
3 T. III. Collect. Opusc. Caloger p.447. et T. III. novi Thesauri Sallengr.
4 de imag. B.V. in Eccl.SS.Dom.et Xysti.
5 pag. 443.
6 c. IX. delle cose gentilesche p. 36.
7 in Praef. edit. Anastas.

Ceterum haec Ciampinius minime animadvertit, qui hujusmodi conjecturis ex toto subscripsit. *Prope Obeliscum*, inquit [1], *Occidentem versus duo aderant rotunda Templa, quorum Obelisco proximius* Matri Deûm, *licet perperam a quibusdam* Marti *attributum, et hoc* Neronis Vestiarium *appellatum. Alterum vero remotius* Apollini, *idest* Soli *dicatum erat. Vtraque cum transitu simul conjuncta, in hisce aedificiis speciali nota digna sunt, non solum, quod in Circi spina erant constructa, verum etiam quod in una eademque parte sita, quum contrarium appareat ex Circo Caracallae a Panvinio [2] in suo opere de ludis Circensibus relato, ubi ex una Obelisci parte* Solis *Templum, ex* altera *vero* Matris Deûm *Simulacrum cernitur. Itemque ante* Apollinis *Templum observandum est, fuisse vestibulum, quod* Vaticanum *denominabatur, quia* Vates *scilicet, Idolorum Sacerdotes, ibi sacra peragebant, ideoque tota illa pars Basilicae, quae Meridiem respicit,* Vaticanum *etiam dicta fuit, ut narrat antiquus scriptor Petrus Mallius in sua descriptione veteris Basilicae num.* 1. Huic autem sententiae adeo morcus adhaesit, ut de ea sese minime dubitare profiteatur. Ita enim alibi scripsit [3]. *Templum S.* Petronillae *excipiebat alterum in Orientem, simile superioribus, unde aditus in Templum* Matris Deûm, *postmodum S.* Maria *de* Febribus *nuncupatum*. Ac paullo post [4]. *S. M. de Febribus Templum simile omnino alteri S.* Petronillae *supra descripto erat.... Adhuc integrum, in Basilicae* Sacrarium *conversum cernitur. Duo haec maximae vetustatis Templa conjunctim exstructa, atque per eum aditum, sive transitum, quem descripsimus, connexa, a quo excitata fuerint, ignoratur. Verisimile tamen*

1 de Sacr. Aedif. c. IV. p. 28.
2 pag. 57.
3 sect. XII. n. 162. p. 89.
4 sect. XIII. p. 89.

est, Ethnicorum opus fuisse, qui in medio Circi erigebant Templa, quum haec in medio Circi Caii Neronis exstructa essent, et majorum traditione acceptum sit, unum ex his, illud videlicet S. Petronillae, Apollinis, *sive* Solis *Templum fuisse, alterum vero, nempe* S. Mariae de Febribus, *Templum* Matris Deûm.

Atque hinc fortasse apud nonnullos [1] vel illa adhaesit opinio, aeneam Pineam, quae nunc in Viridario Vaticano adservatur, olim in hoc eodem Templo fuisse collocatam. Sed tamen communior fuisse videtur sententia, eam in Pantheo [2], quod eidem Deae dicatum putabant, exstitisse. Narrat enim P. Mallius. *In Paradiso S. Petri est Cantharium, quod fecit fieri Symmachus Papa, columnis Porphyreticis ornatum. In medio vero hujus Canthari est Pinea aenea, quae fuit coopertorium cum sinino aereo, et deaurato super Statuam Cybeles Matris Deorum, in foramine Pantheon.* Quae quidem ab Anonymo totidem quasi verbis referuntur [3], atque alibi confirmantur, ubi *de Pinea, quae stabat in Roma,* haec habet [4]. *In fastigio Pantheon, id est S. M. Rotundae, stabat pinea aerea, quae nunc est ante Portam S. Petri, quae tota cooperta fuit tabulis aereis, et deauratis, ita quod a longe, quasi mons aureus videbatur, cujus pulcritudo adhuc in parte cernitur.* Ceterum etsi non desint, qui eam una cum aeneis Pavonibus ad Honorii Mausoleum [5], aut ad Pyramidem, vulgo Scipionum [6] spectasse putent, Flaminius Vacca [7] Strobilum

1 Costaguti Architett. di S. Pietro p. xI.
2 Severanus de vII. Eccl. p. 64. Landinus in Comm. ad Dant. Vgonio Stazioni di Roma p. 95.
3 in Diar. Ital. Montfauconii p. 291.
4 ibid. p. 287.
5 Nardini Roma ant. p. 1320.
6 Vlisse Aldrovandi Statue di Roma p. 312. V. Winchelmann Storia dell'Arti del disegno T. iI. p. 44. et T. iiI. p. 410.
7 in Diar. Ital. Montfauc. p. 275. et in Rom. Ant. Nardinii num. 61.

hunc aereum inauratum ingentis amplitudinis, quem Dantes Aligherius Gigantis capiti adsimilavit, iis versibus [1]

La faccia sua mi parea longa, e grossa,
Come la Pina di S. Pietro a Roma,

ad pedem Hadrianeae molis deprehensum fuisse scribit, *quum Ecclesia Transpontina vetus instauraretur, ajuntque Strobilum fastigio Hadrianeae Molis olim impositum fuisse*, quam idem Anonymus [2], *in circuitu cancellis aereis circumseptam* fuisse tradit *cum Pavonibus aureis, et Tauro, ex quibus fuerunt duo, qui sunt in Cantaro Paradisi.*

Quae vero Ciampinius protulit, ex Alpharano sumpta, seu potius surrepta, suppresso ejus nomine videntur, quum haec apud eumdem offenderim [3]. *Sed ingrediamur* B. M. de Febribus *Templum, quod integrum adhuc superest, et ab omnibus cerni potest, quod octangulum, et rotundum est, et octo Sacella etiam habet, et est ejusdem mensurae, et formae, sicut supra de* B. Petronillae Templo *expressimus. Haec duo Templa antiquissima, erant simul, ut supra ostendimus, conjunctim exstructa, simulque connexa. A quo exstructa fuerint*, ignoratur. *Sed sunt, qui referunt, unum horum*, Apollinis *Templum, vel* Solis, *alterum* Martis, *vel* Dianae *fuisse, quae in medio Circi a Gentilibus exstrui solebant. Quod quidem quadrare videtur, quum haec*

1 in Can. xxxI. Inferni.

2 apud Montfaucon. p. 291. V. Panvinium, Ligorium, Marlianum, Turrigium Grotte Vat. p. 158. Donatum in Roma Vet. p. 484. Ciampini de Sacr. Aed. p. 33. Marangoni della Pigna di metallo, ch'era anticamente nell'Atrio della Bas. Vat. c. LXIX. p. 369. *De eadem Pinea haec habet Alpharanus*. In mezo di questo Atrio infra li quattro portichi, innanti che se entra in Chiesa, sub divo, vi è la pigna enea ornata cum pavonibus, et Delphinis deauratis (et griffonibus marmoreis, circum circa infra colunnas plumbatis ad sustinendam aquam, qui griffones e vetustate collabentes sublati, positi sunt in pavimento Navis Portae Iudicii anno 1574. versa facie in terra ante Crucifixum) et tecto aeneo a Simmaco PP. omnia exstructa, ut Bedas, Anastasius Bibl. et Petrus Diaconus lib. v. Hist. Langobard.

3 ms. c. xiiI. p. 62.

duo Templa in medio Circi Caii, et Neronis exstructa videantur; alii vero Templa a Christianis exstructa contendunt. Sed omissa haec relinquamus judicio aliorum, et ad reliqua procedamus. Quae strictius apud eumdem Alpharanum notata comperi in alio Codice Albano, ubi [1] *Templum olim* Martis, *vel* Dianae, *postea* S. Mariae de Febribus appellat. Haec autem nova Alpharani opinio, de *Dianae* Templo, ex eo fortasse manare potuit, quod, nescio quam gravibus rationum momentis, generatim constituit Jac. Gutherius [2], nimirum *Templa rotunda ab antiquis Vestae*, Dianae, *Herculi, vel Mercurio erigi* consuevisse.

Quis autem jure non exibilet Matthaei Palmerii opinionem a Turrigio [3] declaratam, Templum hoc scilicet *Deae Febri* dicatum fuisse, quod deinde *B. M. a Febribus* sacrum fuit, quodque Volaterranus [4] minus proprie *Febris Sacellum* nuncupavit?

§. II.

Caussae, quibus hoc Templum ab Ethnicis minime erectum esse putandum est.

Ex his, quae mox afferemus, nemini ex inanibus Diis hactenus memoratis Templum dicatum fuisse, clarius constabit. Sed primum audias, rogo, quae Ciampinius, haud melioris frugis deinde subnectit. *Vltra superius relata*, inquit [5], *aedificia a nostro Caesare* (Constantino) *constructa, Turrigius in suis Cryptis Vaticanis* [6], *Templum scribit illud rotundum, quod nunc pro* Sacrario *Basilicae Vaticanae inservit, antiquitus* Apollinis *fuisse Templum*,

1 litt. E. in ichnogr.
2 de vet. jure Pontificio l. III. c. II.
3 p. 434.
4 in Vrb. Romae descriptione. Romae 1523. 4. p. 145.
5 c. XVI. p. 139.
6 p. 46. et 47.

postea a Paullo I. *SS. P. in divini cultus honorem consecratum, ut narravimus supra in descriptione ejusdem Vat. Bas. sub num.* 155. *et litt. d. Deinde idem Turrigius* [1] *in dubium revocat, an revera idem Templum illud falso Numini dicatum fuerit, vel aliud eidem proximum. Quomodocumque se res habeat, asserit* [2] *ex ms. quodam in Archivo ejusdem Basilicae asservato, hoc notatum reperiri.* Nunc Sacristia Templum rotundum, fuit a M. Constantino exstructum, in quo B. Gregorius P. primus recondidit Brachium Sancti Andreae Apostoli. *Quidquid de hac veritate sit, aliis illam e tenebris eruendam relinquo.*

Hactenus Ciampinius. Ego vero priusquam hanc provinciam aggrediar, mihi temperare non possum, quin Ciampinium ipsum, quocum toties, operis decursu, contentionis funem ducere coactus sum, iterum castigatum dimittam. Certe, si *speciali nota dignum* fuisse ei visum est, quod *hujusmodi Templa in Circi spina constructa essent, et in una eademque parte sita*, cur, quaeso, in mentem illi venit, Ethnicorum opus ea fuisse, propterea quod *in medio Circi Templa erigere* consueverant? Quid enim Circi spina, nisi murus humilis medio in Circo, a meta ad metam ductus? Quare si ab erigendis Templis in Circi spina veteres abstinebant, ne in medio quidem ea erexisse dicendi sunt; vel si in medio erigebant, quid mirum, ac *speciali nota dignum*, si haec in Circi spina exstructa essent?

Id autem manifestum etiam fit ex omnibus omnium Circorum ichnographiis [3], ac praecipue ex eo, quem

1 p. 179. 2 p. 185.
3 V. Nicol. Calliachium. de Circensibus ludis T. v. Suppl. Poleni p. 473. Ios. Emmanuelem Miniana. de Circi antiquitate, et ejus structura. ibid. p. 445. Bulengerum. Tom. II. Opusc. Lugd. 1626. fol.

adhuc superstitem Caracallae, ut vocant, prope Appiam admiramur. Ibi praeter Metas, et Carceres, Aramque Deo Conso sacram, quae sub terra delitescebat, ac propterea appellabatur antrum, seu crypta Consi, nimirum Neptuni, ut Tertulliano, aliisque [1] videtur, ne vestigium quidem ullum Templorum apparet. Quid ni? quum in medio Circi Maximi, quem Panvinius [2] describit, splenderet tantum *Aedicula* Solis, cum ejus, aliorumque Deorum Statuis, Delphinibus, Phalis, sive Turribus rotundis, fastigio referentibus formam Ovorum Castoris, et Pollucis, de quibus speciatim agit Octavius Ferrarius [3], quae dividebant Euripum, et Metas. Haec tamen aut nihil, aut parum certe spectatoribus impedimento esse poterant. Ita ne vero, si ibidem magnae molis Templa statuissent? Siquidem Sacella, sive Aediculae [4], quae sub dio, ac sine parietibus extimis eminebant, inter Obeliscos, Metas, et Deorum Simulacra, ad ipsorum Deorum cultum, et Circorum ornatum, concinne, et commode locabantur, quin spectaculorum adspectum auferrent, quae circa spinam edebantur.

Quae quum ita sint, quanti acuminis fuisset, quum Ciampinius utraque Templa videret, praeter ordinem ab se confictum, *una, eademque parte sita*, postmodum a Christianis aedificata declarare? Quid autem dicam de alio loco, ubi ait, verisimile quidem esse, Tem-

Salmasium. in Commentar. ad Solinum. M. Velserum. ad Sidonium pag. 262. Sirmondum in ejus Opp. p. 402. Bandurium. ad Ant. Cpol. p 662. Camillum Sylvestrum. ad Iuven. Sat. III. v. 63. Fabrettum. ad Column. Trajanam p. 144. Averanium. diss. XVIII. et Ioh. Christophor. Cramerum. in Vol. V. Actor. Societ. latin. Ienensis p. 291.

1 Fabianus Toernerus de Ara Consi subterranea. Vpsal. 1721. 8.

2 de Ludis Circensibus cum notis Ioh. Pinelli Argoli. Patavii 1600. fol.

3 II. XV. Electorum.

4 Fil. Venuti in T. II. Dissert. Acad. Etruscae Corton. sopra i Tempietti degli Antichi p. 211.

plum *S. Petronillae*, *Apollini*, sive *Soli* sacrum fuisse, quamvis alibi, uti supra vidimus, nunc ab *Honorio* I, nunc a *Paullo* I. exstructum affirmaverit; eodemque libro, a quo fuerit excitatum, sese ignorasse profiteatur? Illud vero magis me movit, quod refert, Turrigium [1] *Sacrarium Basil. Vatic.*, pro Templo *Apollinis* accepisse, quum Turrigius ipse, locis a Ciampinio indicatis, et a me diligenter excussis, diserte asserat, *Templum Apollinis*, *proximum Sacrario* fuisse, ac proinde procul dubio statuendum sit, eum ibidem de Templo *S. Petronillae* loquutum fuisse, etsi addat multo inferius [2], *communiorem eruditorum esse opinionem*, *Templum* Apollinis *exstitisse*, *aut eodem loco*, *ubi* Sacrarium *erat*, *aut paullo procul*.

Sed jam satis operae impensum est, in Ciampinii opinionibus, ne, an somniis? refutandis. Nunc in arenam descendendum est contra *Martis* Templi propugnatores. Quod dum faciemus, una opera, Panvinium, Alpharanum, Vgonium, Severanum, ipsumque Ciampinium, *Apollinis*, *Solis*, *Dianae*, seu *Matris Deûm* Templi assertores refellemus. Quamquam, quae superius a nobis allata sunt, ut probaremus, *Apollinis* Templum in Circi area nunquam exstitisse, ea satis superque per se clamant, idem de Templo *Martis* esse sentiendum. Iis igitur, quae illuc congessimus, in praesentia omissis, heic tantum adjicimus, quae huic loco potissimum convenire visa sunt, quaeque de industria huc reservavimus.

1 p. 46. et 47. 2 p. 179.

§. III.

De veteri Statione Obelisci Vat. pone dejectum Sacrarium.

Quum Vgonius animadvertisset, duo haec Templa, maximo futura ludis Circensibus impedimento, recte pronunciasse audivimus, *Sacrarii Templum adeo Obelisco insedisse, ut non solum spatium quadrigarum cursui necessarium sustulisset, sed etiam ipsius Obelisci adspectum occupasset.* Quod certe a Romanis factum fuisse, nemo sibi persuadeat, qui, teste Plinio [1], eos in Circo statuebant, Solisque Numini consecrabant, ut conspici undecumque possent, omnesque ad sui admirationem excitarent. Id autem in hoc etiam Obelisco praestitisse putandi sunt, qui, ut idem Plinius ait [2], *imitatione ejus, quem fecerat Sesostridis Filius Nuncoreus*, inter Vrbis insigniores numerandus erat. Is certe ex Aegypto [3] *navi, qua nihil admirabilius in mari visum* fuerat, Romam advectus, unus omnibus, quotquot in Vrbe erecti fuerunt, felicior quodammodo, ac fortunatior habendus est, quippe qui mole sua stetit, statque adhuc incolumis, in area medius, contra Templum Vaticanum [4].

Non enim audiendi sunt Joh. Palatius [5], qui Totilam Gothorum Regem, hunc, aliosque evertisse scripsit, et Claudius Molinetius ad VIII. numisma Xysti V, ubi refert, Pontificem hunc decrevisse, illum Cruci consecrare, tunc neglectum, *humi jacentem*, ruderibusque, ac terra pene obrutum, ac delitescentem, ut falso item

1 l. XXXVI. c. VIII. 2 ibid. c. XI.
3 c. XI. l. XVI. V. Kircherum in Obelisco Pamphilio, et T. II. Oedipi P. II. p. 315. et Chaussaeum in epist. de Columna Antonini Pii in Eph. lit. Paris. 1704. T. II. p. 540.
4 Pansa Bibl. Vat. p. 98. Jobert. Scien. des Medaill. p. 21. Venuti Num. Pont. p. 139.
5 in vita Xysti V.

opinati sunt Ciampinius [1], Victorellus [2], Ficoronius [3], Marangonius [4], Venutus [5], auctorque Anonymus vitarum *celebrium Architectorum* [6]. Siquidem a Nicephoro Callixto [7] accepimus, quod Alaricus Gothorum Rex, una cum Athaulpho Vxsoris Fratre, in Vrbis depopulatione anno CDX. *iis solum, in quo Petri tumulus est Templo, quod ingens, et amplum est, parcere jussit, quae caussa fuit, ne Romani funditus interirent. Quum enim eó propter timorem quamplurimi confluxissent, ob reverentiam servati, Vrbem denuo aedificiis restaurarunt.* Item ex Orosio [8] discimus, quod etiam Baronius [9] animadvertit, Alaricum, quum passim Romanae opes diriperentur, sacram omnem supellectilem SS. Petri, et Paulli Basilicis reddi, Christianos ad eas confugientes incolumes, utriusque Templi viciniam intactam esse voluisse. Quare proximus Vat. Bas. Obeliscus, quum alii, arietum impetu, suis e basibus dejecti fuerint, uti ajunt Fontana [10], Mercatus [11], Nardinius [12], Owerbechius [13], Contarenus [14], aliique, pristinum statum servavit, atque in sua basi superstes remansit. Ceterum Petr. Angelius Bargaeus aliam hujus rei caussam, eamque probabiliorem profert, quam ex eo praestat audire. Vbi enim agit de aedificiorum Vrbis ever-

1 p. 90.
2 Degli Obelischi santamente convertiti ad onore di Dio cap. II. p. 291. Dell' Obelisco drizzato nella Piazza di S. Pietro c. XXIII. 200. Considerazioni sopra l'Obelisco, o Guglia di S. Pietro c. XXIX. p. 323. *nel libro* De' Ministerj, e delle Operazioni Angeliche.
3 in par. II. Vestig. Vrb. Rom. p. II.
4 Degli Obelischi, o Guglie consagrati all'Idolatria, poscia dedicati alla Croce, e convertiti in adornamento del prospetto delle Chiese. p. 359.
5 T. II. Rom. rec. p. 106.
6 p. 296.
7 lib. XIII. c. 35.
8 l. VII. c. 37.
9 T. V. ad an. 410.
10 Tempio Vat.
11 c. 40.
12 p. 1301.
13 p. 181. edit. Rollian.
14 p. 869.

soribus [1], quaerit, cur Pontifices, etsi reliquos Obeliscos evertendos curaverint, Vaticano tantum pepercerint, quem suo loco stantem, ac ne tantulum quidem ulla ex parte laesum omnes viderant? Siquidem minime censendum putabat, ceteros Obeliscos, vel fulmine, vel terraemotu dejectos, quum verticum, et ferramentorum vestigia, quibus eversi sunt, palam exstarent in infimae partis lateribus, quae basim spectabant. Quocirca conjiciendum putavit, quum Pontifices a Christianis Imperatoribus Theatra, et Balineas, omnium flagitiorum sedes, ac latebras, evertendi potestatem impetrassent, id etiam iis Obeliscis contigisse, qui Soli, ac Lunae dicati essent. Sed quum nulla superstitionis vestigia in Obelisco Vaticano residerent, quem Augusto, ac Tiberio ab Caligula dicatum ex ipsa inscriptione constabat, iccirco Pontifices de ejus dejectione minime cogitarunt. *Caesarum itaque nomen fuit*, pergit Bargaeus, *quod illum integrum, atque incolumem servavit, quemadmodum etiam Trajani, et Antonini Columnas cochlides, triumphales Arcus Titi, Domitiani, Severi, Gordianorum, ad quorum eversionem nihil omnino erat, cur Pontifices magnopere incitarentur.*

Porro, quoties iidem Pontifices sese ad Bas. Vat. sollemni pompa conferrent, pone *Obeliscum* transibant. Docet enim Ordo xI. [2] *Intrans per Pontem Adriani ante Templum ejus, et juxta* Obeliscum Neronis, *et ante Memoriam Romuli, et per Porticum ascendens in Vaticanum ad Basilicam S. Petri, ubi est Statio*. Atque alibi [3]. *Intrat per Pontem, et exit per Portam Collinam ante Templum, et Castellum Adriani, proficiscens ante* Obeliscum Neronis, *intrat per Porticum, juxta Sepulchrum Romuli, ascendit ad*

1 Florentiae 1548. et in T. IV. Thes. Graevii p. 1891. 2 p. 116. 3 p. 143.

Vaticanum in Bas. B. Petri Apostoli, ibique cum omni Populo Romano cantat Missam.

Qualis tamen cumque fuerit caussa, cur hic unus ex Vrbis Obeliscis e sua basi nunquam revulsus fuerit, de re dubitari minime potest. Id enim quoque Maph. Vegius diserte testatur, ubi ait [1]. *Si vero ingens illud etiam, et insigne antiquitatis monumentum, quod ex tot, tantisque aliis mirum, adhuc integrum, et incorruptum exstat, attendere velimus, Obeliscum scilicet, quem in Vaticano Circo C. Caligula, consecratis ibi Patris Tiberii, Avique Augusti cineribus, admirandam certe, et stupendam molem erexit, cujus erectio tanti aestimata fuit, ut nave, quae illum ex Aegypto advexit, nihil admirabilius in mari unquam visum fuisse memoretur, nihil quoque abiete, arbore ejus navis, cujus crassitudo quattuor hominum ulnas complectentium implebat.* Quibus Vegii verbis mirifice concinit Albertinius in hunc modum [2]. *Obeliscus Vaticani in Circo Neronis a C. Caesare Caligula positus* . . . aliis vero jacentibus, solus erectus, *stat super basim ejusdem coloris, altitudo cujus est pedum* LXXII. . . . *in cujus summitate pila deaurata posita est.* Haec autem excerpsit etiam Marlianus, ubi tradidit. *Vnus solus erectus visitur* [3]. Itemque Panvinius, qui ait [4]. *Vbi nunc Basilica S. Petri est, Circus antiquus fuit, cujus adhuc integer suo loco exstat Obeliscus ab ejusdem Basilicae latere; vulgo* Gulia *vocatur*. Neque secus loquitur Andreas Palladius, inquiens [5]. *Vna, che è ancora in piedi dietro la Chiesa di S. Pietro, di altezza di piedi 72, nella sommità della quale vi sono le ceneri di Giulio Cesare.* Ad-

1 n. 29. p. 66.
2 p. 50.
3 in Topogr. l.v.c. xxI. Vrb. Romae 1544. fol. et in T. III. Thes. Graevii p. 250.
4 T. I. ms. p. 96.
5 L'Antichità di Roma. Ven. 1575. 12. pag. 374.

de Antonium M. Gratianum de *scriptis invita Minerva*, ubi Xysti V. gesta recensens, haec habet [1]. *Caligulae primum Obeliscum, qui etsi* solus integer stabat, *tamen in Vaticani angulo, a tergo Templi, ignobili loco, latebat, in Forum ipsum, Areamque, quae latissima ante Templum est, transtulit*. Huc etiam praecipue facit ejusdem P. A. Bargaei testimonium, qui alibi ita scriptum reliquit [2]. *Remanebat in Vrbe Obeliscus ruderibus ille quidem, et aedium, quae corruerant, parietinis, et coementis poene obrutus: sed quod miraculi loco haberi debeat, nullam omnino vel barbararum nationum, quae captam Vrbem, et eversam solo aequaverunt, et ceteros Obeliscos humi dejectos confregerunt, vel Romanorum etiam ipsorum injuriam passus, aut aeris, et ingruentium ventorum vi, atque intemperie, ulla ex parte vel exesus, vel comminutus, ut ad aliquem alicujus aetatis usum, et felicitatem conservari videretur. At qua in Vrbis parte remanebat? nempe in Vaticano, atque in ipso Caii, et Neronis Circo... Itaque ille quidem sic delitescebat, ut et scelerum, quae illic commissa fuerant cum plurima, tum immania, recordatione, et memoria quasi lugere, et loci relligionem, et frequentiam perhorrere, ac reformidare quodammodo videretur.... Stabat itaque trabs illa saxea, quamquam in obscuro loco, in Vaticano tamen, visebaturque quotidie ab externis nationibus, non omnino sine Christianae pietatis detrimento. A sacrosanctis enim Altaribus, ac locis piis in sui admirationem omnium oculos convertebat; quorum etiam plerique Caesaris cineres venerabantur, quos in sphaera illa inaurata, quam Obelisco impositam videbant, falso ex vulgi opinione sibi persuaserant.*

1 T. I. p. 216.

2 in Comment. de Obelisco ad Sixt. V. Romae 1586. 4. pag. 70. ac in T. IV. Thes. Graevii p. 1931.

Quod vero Obeliscus *Sacrario* continens esset, id omnes ferme Scriptores, qui de eo pertractarunt, diserte testantur. Non heic eorum indicem attexam, neque tamen nullum, exempli caussa, proferam. Huc igitur, excerpta subjiciam ex opere Philippi Pigafettae inscripto. *Discorso intorno all' Historia della Agulia, et alla ragione del muoverla* [1]. *Sta hora questa Aguglia* dietro la Sacrestia *di quella Chiesa, et quasi la tocca contra Ponente, et a Tramontana, presso casette, et in via fangosa, et ristretta, et non rigguardevole*. His gemina habet Petrus Galesinius [2], ubi sic loquitur. *Situs unde evulsus est, prope attigit* Sacrarium *Bas. S. Petri, quod ad meridiem vergit*. Praeterea id tabulae docent, tum antiquiores Demontiosii [3], et Gamuccii [4], tum quae in spissum Fontanae volumen relatae sunt. His accedit Bonanniana [5], in qua prospectus lateralis antiquae Basilicae, et locus Obelisci ante Xysti V. Pontificatum accurate designatur, ut videre est in hujusce libri fronte, praeter omnium ferme Scriptorum testimonia. Sed ut Mercatum [6], Pancirolum [7], ejusque editores Franc. Posterla, et Franc. Cecconi [8], Panvinium [9], Julian. Pouchard [10], Vgonium [11], Alverum [12], Vaccondium [13], Marangonium [14], Sergardum [15], ceterosque praetermittam, unum heic audire placet Ciampinium, qui ita scribit [16]. *Praecipuum, et principale Circi signum erat Obeliscus, qui nunc ante Basilicam cernitur, olim situs pro-*

1 Roma 1586. 4.

2 Ordo dedicationis Obelisci, quem Sixtus V. in foro Vaticano ad limina Apostolorum erexit. Romae 1586. 4.

3 p. 10. 4 p. 195. 5 Tab.74. p. 196.

6 p. 365. 7 p. 519.

8 p. 344. Roma Sagra e Moderna 1725.

9 de ludis Circ. in T. IX. Thes. Grae. p. 240.

10 Reflexions sur les Obelisques. dans l'Hist. de l'Acad. des Inscript. T.I. p. 239.

11 p. 101. 12 p. 28. 13 p. 82.

14 nel Pellegrino divoto p. 147.

15 Discorso sopra il nuovo ornato della Guglia di S. Pietro. Roma 1723. fol. p. 3. et in nupera ejus Opp. edit. Senensi.

16 p. 28.

pe, ubi nunc Sacrarium. Et rursus alibi [1]. *Ab hujus Sacelli tergo magnus ille Obeliscus jacebat, qui antequam a Constantino Caesar. Caii Neronis demoliretur Circus, in ejus medio olim steterat, cujus in summitate pomum ex aere deauratum erat, in quo Iulii Caesaris cineres fuisse conditas, fama depraedicabat*.

Verum hoc multo ante testatum reliquit Anonymus de *Mirabilibus Romae*, cujus locus talis est [2]. *Infra Palatium Neronianum est Templum Apollinis . . . Ibique aliud Templum, quod fuit* Aerarium Neronis, *ubi nunc est* Ecclesia S. Andreae, *juxta quod est memoria Caesaris, id est* Agulia, *ubi splendide cinis ejus in suo sarcophago, idest aureo malo requiescit: ut sicut eo vivente, totus Mundus ei subjectus fuit, ita ut eo mortuo, omnia alia defunctorum corpora sibi subjicerentur. Superius vero in gyro mali aurei scriptum est*, tantus erat, quantus et Orbis, sed nunc in modico clauditur antro. *Inferius vero graecis litteris ista carmina sunt descripta . .*

Si lapis est unus, dic, qua fuit arte levatus?
Et si sint plures, dic, ubi contigui?

Haec eadem paullo contractius, pluribusque mendis scatentia, occurrunt in libello inscripto, *Mirabilia Vrbis Romae*, usque ab anno MDXXXVII. per Valerium Doricum in lucem edito, ubi legitur. *De Agulea S. Petri. Ibi est memoria Caesaris, ubi splendidus cinis in suo sacrotagio, idest malo ereo requiescit, ut sicut eo vivente totus mundus ei subjectus erat, sic ipso mortuo, omnia corpora mortuorum sibi subjacerent, ubi in giro mali scriptum est*, Cesar tantus erat, quo nullus major in orbe. Sed in modico nunc tam magnus clauditur antro. Intra scriptura stat Cae-

1 p. 171. 2 in Diar. Ital. p. 282.

saris alta columna, regia structura, quantum non exstat in aula; si lapis est unus, qua fuit arte levatus, et si sine plures, dic ubi congeries? Ac rursus Anonymus apud Montfauconium alio loco, cui hunc titulum praefixit [1]. *Item ea, quae sequuntur, sunt de Vaticano, et Agulia in Roma, quorum etiam pars major scripta est supra, sed ibi quidem brevius, heic autem prolixius narratur. Infra Palatium Neronianum est Templum Apollinis, quod dicitur S. Petronilla ..... ibique est aliud Templum, quod fuit Vestarum* (sic) *Neronis, quod nunc vocatur* Sanctus Andreas, *juxta quod est* memoria Caesaris, *idest* Agulia, *ubi splendide civis ejus in suo sarcofago requiescit, ut sicut eo vivente totus Mundus ei subjectus fuit, ita eo mortuo usque in finem seculi. Cujus memoria inferius ornata fuit tabulis aereis, et deauratis litteris latinis decenter depicta; superius vero ad alam, auro, et pretiosis lapidibus, ubi scriptum erat* Caesar tantus eras, quantus et Orbis, sed nunc in modico clauderis antro, *et haec memoria sacrata fuit suo more, sicut adhuc apparet, et legitur*. Eosdem plane versiculos expressit Poeta nescio quis, in iis tamquam exemplar, ac typum, quem sequeretur, agnoscens, in Epicedio Leonis III, et Karoli M. apud Oldoinium [2].

Quod vero Iulii Caesaris cineres, in Obelisci vertice conditi essent, diuturnitas temporis omnibus adeo persuaserat, ut eruditiores etiam deceperit. Nam, ut Petrarcam [3], L. Maurum [4], Sanctum [5], Vgonium [6], Palladium [7], Gamuccium [8], Vaccondium [9], aliosque praeteream, falsam sibi hujus rei persuasionem induisse demonstrat Alpha-

1 ibid. p. 290.
2 T. I. Ciacc. in vita Leo III. col. 577.
3 l. VI. epist. LXXXVIII.
4 p. 113.
5 nelle Maraviglie di Roma p. 115.
6 p. 91.
7 Ant. di Roma.
8 Ant. di Roma p. 195.
9 p. 82.

ranus forte deceptus ex iis, quae in Leonis IX. diplomate occurrunt [1], *via, quae vadit ad Aguliam, a tertio alia via venit ab Agulia, quae vocatur sepulcrum Iulii Caesaris*. Ait enim [2]. *Post hoc Sacellum* (SS. Andreae, et Jac. Maj.) *extra Templi parietes adhuc exstat magnus Obeliscus, qui exstabat in medio Circi Caii Neronis, antequam a Constantino Imperatore destrueretur, in cujus aculei summitate, in aeneo pomo deaurato, Iulii Caesaris Imp. cineres inesse fama est. Hic Obeliscus vulgo dicitur, la* Guglia di San Pietro; quam Andr. Fulvius *Iuliam* vulgo nuncupatam fuisse tradidit, hoc modo [3]. *Fuit Neronis Circus in Vaticano, ubi adhuc erectus visitur Obeliscus, quem imperita multitudo* Juliam S. Petri *vocat*, quemque Ordo xI. vocat *Auguliam*, ubi ait [4]. *Sacri Palatii Ordines hospitantur in domo Auguliae*. Hanc eamdem opinionem in vulgus disseminavit Lud. Demontiosus, inquiens [5]. *Fama est, Iulii Caesaris cineres conditos fuisse pila aenea, quae est in cacumine Obelisci, qui est in Vaticano*. Verum Dom. Fontana, quemadmodum testatur Ant. Ciccarelli [6], omnino falsa haec esse deprehendit. Nam globum aereum in summo Obelisco positum, non conflatum, atque inanem, sed holosphyratum invenit, nullamque in eo commissam animadvertit, per quam Imperatoris cineres immitti in ipsum possent, praeter nonnulla foramina, quibus pertusus fuerat a globis missilibus, in postrema Vrbis direptione, ut conjecit Mercatus [7]; qui praeterea tunc temporis Obeliscum, inferna sui parte, aere spoliatum putat, quo amictum fuisse tradidit Franciscus Petrarca.

1 T. I. Bull. Vat. p. 25.
2 ms. num. 171.
3 lib. iv. Rom. ant. Ven. 1543. 8. p. 155.
4 p. 122.
5 p. 21. in Gallo Romae hospite.
6 in vita Xysti V.
7 p. 244.

Et sane alia de caussa Romani veteres, ut Aegyptiorum exemplum imitarentur, globos aereos in Obeliscorum verticibus collocare solebant, nempe ut indicarent, si Bonannii [1] doctrinam audias, hominum vitam in Obelisco expressam, sensim minui, ejusque finem, instar globi cum Obelisco, cum Caelo esse conjungendum. Quam etiam ob caussam globos imponebant Columnis, miliaria indicantibus, ut scilicet salutari hoc documento viatores omnes tacite quodammodo erudirentur. De quibus, si tanti rem duces, praeter ceteros [2] consulendus est Lucas Holstenius [3].

Verum haec utcumque sint, allata scriptorum loca, (quod ego unum contendo, quaeque ipsorum afferendorum caussa exstitit), satis aperte probant, pone *Sacrarium Bas.*, Obeliscum stetisse. Quid autem plura addamus, quum ab Alpharano [4] memoriae traditum sit, eo tempore, quo eumdem ex antiqua sede evelli, atque in aream Vaticanam Xystus V. transferri mandavit, ut augustissimi Templi Vestibulum non modo ornare, sed etiam venerari, quodammodo videretur, *Sacellum Callixti* III, *et eorum Sepulcra, quae ibi impedimento erant, ad depositionem praefati Obelisci, demolitum fuisse*? Tota enimvero *Sacrarii*, a cujus tergo situs erat, parietis pars dejecta fuit, ut eadem immanis moles, supra ligneam ma-

1 p. 198.

2 Fabrettus de Aquis Diss. I. num. 48. Bergierius de viis Militaribus. Didacus Revillas. diss. sopra la Colonna degli antichi, chiamata *Milliarium aureum*. 4, et Andreas Lamejus. dissert. de Columna Milliari apud Bigomagum ad Rhenum inventa. in T. IV. Hist. et Comment. Acad. Elect. Scientiar. et elegantior. literar. Marhem. 1781. pag. 39.

3 de Milliario aureo, in posthumis ejus notis ad Stephanum Byzantinum. Lugd. Bat. 1692. p. 388.

4 ms. p. 37. Dopo la Cappella, et sepolcro di Callisto III. vi è l'Aguglia di Cesare Augusto, fuore di questo Tempio verso Levante, quale era nel mezzo del Cerchio di Caio, et Nerone.

chinam, tota quanta esset, facilius sterneretur, *ejusque basis*, ut ex Grimaldo habemus apud Sindonium [1], *in ejus demissione ad medium usque Sacrarii pavimentum pervenit*. Id etiam Hieronymus Ferrutius confirmat in supplemento, quod Marliani libris adtexuit, et apud Johannem Pffaumerum in *Mercurio Italico Hospiti fido* [2], cujus verba praestat referre. *Quum Lapis hic*, inquit, *erectus esset prope antiquam Tribunam, quod* Sacrarium *hodie est Basilicae Principis Apostolorum, frangendus fuit paries* Sacrarii *ab utroque latere, (ex eoque sepulcrum Callixti* III. *Pont. quod in ea* Sacrarii *parte intrinsecus exstabat, tollendum, atque in Ecclesia reponendum), ut dum curvaretur calix Obelisci, sensim retrotraheretur, si probe memini, rotis, seu organis, quo mox paullatim in ipsa declinatione pondus machinae ad terram vergentis tum diminueretur, tum ex quo rectius res procederet, ut penitus scilicet prostrata mole, radix Obelisci leniter in columine reperiretur*. Quare, meo quidem animo, vel ex hoc uno manifestum fit, hujusce Templi constructionem ad Christiana tempora referendam esse. Nunquam enim, ut jam diximus, in area, libero quadrigarum cursui destinata, a Romanis erectum fuisset, multoque minus prope Obeliscum, qui ex omni Circi parte, a quolibet conspiciendus erat.

§. IV.
Num hoc Templum fuerit Vestiarium, aut Aerarium Neronis, an potius Mausoleum Honorii?

Atque haec rationum momenta, alteram Petri Mallii [3], quam Anonymus [4] sequutus est, de *Neronis Aerario*, seu *Vestiario* sententiam, non minus explodendam demon-

1 p. 81. 2 p. 350. 3 c. 11. 4 p. 287.

7 E

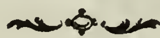
strant. Ac propterea cum Maph. Vegio [1] statuendum est, in media Circi area, *Neronis Vestiarium* nunquam exstare potuisse.

Rursus cui, quaeso, erit credibile, quod supra [2] a Bullingero audivimus, nonnullos putasse, molem hanc rotundam, *Honorii Mausoleum* fuisse; quum ex allatis monumentis, et scriptorum testimoniis, perspicue constet, in altero Templo rotundo B. *Petronillae*, detectum fuisse?

Quae, ni omnia me fallunt, apertissime suadent, omnes variarum hujusmodi opinionum patronos omnino esse deserendos, quippe qui a veritate toto, ut dicitur caelo aberrarunt. Sed inter ceteros, Marangonium gravissime lapsum agnosces, qui [3] Templum hoc, cum *Marti* sacrum, tum *extra* Circum erectum fuisse pronunciavit, quum tamen Obeliscum, cui Templum ipsum insidebat, in *Circi meditullio* constructum docuerit. Praeterea alia sunt etiam, quae in eo reprehendas, ut quod una cum Pancirolo, in eodem Templo triumphantem morari consuevisse, perperam existimaverit, quodque *octo* albis columnis ornatum illud fuisse scripserit, quas ad Oratorium Gregorianum supra [4] descriptum, spectasse demonstravimus. Ceterum fatendum est, ipsum Marangonium in posteriori opusculo, tamquam palinodiam cecinisse. Ibi enim non modo, quod antea scripserat, de *jacente Obelisco*, retractavit [5], sed etiam ob ejusdem propinquitatem, dejectum *Sacrarium* [6], nusquam *Marti* sacrum, neque Templum S. *Petronillae*, *Apollini* olim dicatum esse potuisse, recte argumentatus est.

1 p. 227. 2 p. 1035. 1041. 5 nel Pellegrino divoto p. 68.
3 c. LII. p. 261. 4 p. 778. 6 ibid. p. 147.

Non negaverim tamen, aliqua esse, quibus nostrae conjecturae in speciem infirmari possent. Esto enim, dices, nusquam hoc Templum Nero, qui Circum ad liberum quadrigarum cursum construxit, *Marti*, vel *Matri Deûm* erigi jusserit, nec ibidem suum *Vestiarium* erexerit? Quid tamen vetat, quominus idem, post Neronis obitum, sive iis, sive alteri cuipiam superstitioso Numini dedicatum fuisse arbitremur? Atqui, Nerone mortuo, Circum Vatic. non amplius ludis Circensibus inserviisse, ex auctorum silentio arguendum est. Quare minus, meo judicio, conjectura aberraverit, si quis dicat, veteres deinceps eodem loco Templa exaedificasse, ut in Vaticano Colle sacrae Sodalitates ad ea peragenda, quae instituti sui erant, commodius coalescerent, nulla deinde habita Obelisci ratione, quem libere conspici, nihil amplius intererat, desitis ibidem pompis Circensibus celebrari. Idque eô magis simile veri videbitur, quod in hujus Templi demolitione, non solum LX, et amplius lateres, Antoninorum aetatis reperti sunt, sed etiam binae tabulae marmoreae Fratrum Arvalium, quae ad Elagabali Principatum pertinent. Quis autem non videt, Vgonii conjecturam mirifice his confirmari, qui Templum hoc *Matri Deûm* dicatum fuisse tradidit, quod, dum meridionalis Basilicae navis fundamenta jacerentur, aliud etiam fragmentum actorum Fratrum Arvalium repertum est cum pluribus aris, in quibus Sacerdotum Mithrae initiationes, criobolio, taurobolioque perfecto, insculptae visebantur?

§. V.

De Ludis Circensibus ab Elagabalo in Circo Vaticano editis.

Etsi nuper allata argumenta majorem profecto vim habent, multoque ceteris probabiliora videntur, nostram tamen sententiam, ni vehementer fallor, nequaquam evertunt. Falsum est enim, Circum Vaticanum, post Neronis interitum, ludis Circensibus non amplius inserviisse; ac proinde ibidem Templa insequutis temporibus erigi potuisse. Siquidem ex Aelio Lampridio habemus, ipsum Elagabalum, ad cujus aetatem reperta marmorum fragmenta referuntur, ibidem Circensium ludorum spectacula edidisse. Ait enim in ejus vita [1]. *Fertur in euripis vino plenis Navales Circenses exhibuisse, pallia de aenanthio fudisse, et Elephantorum quattuor quadrigas in Vaticano agitasse, dirutis sepulcris, quae obsistebant; junxisse etiam Camelos quaternos ad currus in Circo, privato spectaculo*. Qui quidem ludi, minime dubium suboriri potest, an in Circo Neroniano celebrati fuerint, etsi *privati* dicantur. Sic enim eos Lampridius vocavit, ut egregie in hunc locum adnotavit Casaubonus, quod a privatis Elagabali aurigis peragerentur, qui, instar aliorum Imperatorum, Agitatorum, Histrionum, Gladiatorum greges alebat. Quare si Elagabalus, ut Elephantorum, seu Camelorum quadrigas undecumque facilius in Circo agitaret, sepulcra disjecit, quae fortasse [2] erecta fuerant, postquam Circus ludis insolentius inservire coepit, quisnam credat, tantae molis Templum, *Matri Deûm* ibidem ab eo erigi potuisse?

1 p. 490.

2 Baronius ann. LXIV. et ccxI. Argolus in not. ad Panvinium de ludis Circensibus in T. IX. Thes. Graevii p. 741.

Sed illud praeterea animadverti velim, quod Historici tradunt. Herodianus [1] diserte testatur, Elagabalum, *vix in Vrbem pervenit*, tanta superstitione fuisse, ut *Templum maximum, pulcherrimumque Deo* erigeret, *Idolo* nimirum *cognomini suo*. Nam *Elagabalum*, ut docet Aelius Lampridius [2], *in Palatino Monte, juxta Aedes Imperatorias*, nimirum *eo loco, in quo prius Aedes Circi fuit* [3], *consecravit, eique Templum fecit .... studens et Matris Typum, et Vestae Ignem, et Palladium, et Ancilia, et omnia Romanis veneranda in illud transferre Templum, et id agens, ne quis Romae Deus, nisi* Eliogabalus *coleretur; dicens praeterea, Iudaeorum, et Samaritanorum relligiones, et Christianorum devotionem illuc transferendam, ut omnium culturarum secretum*, Eliogabali *Sacerdotium teneret*. *Nec*, pergit idem Lampridius [4], *Romanas tantum extinguere voluit relligiones, sed per Orbem terrae, unum studens, ut* Eliogabalus Deus *ubique coleretur*.

Age nunc. Si Elagabalus in id totus incubuit, ut cetera Deorum Templa spoliaret, omnemque relligionis cultum ab Vrbe, imo ab universo Orbe praestandum, ad cognomen Idolum perduceret, eritne, qui sibi serio persuadeat, eum de Templo alteri Numini apud Circum Vaticanum excitando cogitasse? Praestat vero ejusdem Idoli descriptionem ab Herodiano audire [5]. *Simulacrum vero nullum graeco, aut Romano more manufactum ad ejus Dei similitudinem, sed lapis est maximus, ab intro rotundus, et sensim fastigiatus, propemodum ad coni figuram, niger lapidi color, quem etiam jactant caelitus decidisse. Eminent*

1 lib. v. cap. v.

2 in ejus vita p. 461.

3 Lamprid. c. 1. Borrich. ant. Vrb. Fac. c. XII. §. 3. Argol. in Panvin. de Lud. Circensib. l. 8. Faunus ant. Vrb. Rom. II. 21.

4 ibid. p. 465.

5 lib. v. Hist.

in lapide quaedam, formaeque nonnullae visuntur, ac Solis imaginem illam esse confirmant, non humano artificio fabrefactam.

At enim erit fortasse, qui credat, idem Templum antea ab aliis, puta ab Aelio Adriano, sive Antoninis erectum, ibi jam exstitisse; quum scribat paullo infra idem Lampridius, *Matris etiam Deûm sacra accepit, et tauroboliatus est, ut Typum erigeret, et alia sacra, quae penitus habentur condita. Iactavit autem caput inter praecisos Phanaticos, et genitalia sibi devinxit, et omnia fecit, quae Galli facere solent, ablatumque sanctum Numen in Penetrale Dei sui transtulit*. Heic vero, quod nuper proposui, argumentum recurrit. Si enim Templum, Elagabali principatu ibidem exstitisset, nonne ad Elephantorum, et Camelorum quadrigas libere in Circo omnifariam agitandas, majori, quam dejecta sepulcra, impedimento futurum fuisset? Nec illud primum omnium ab eo diruendum adfirmabimus?

§. VI.

Quid de Inscriptionum fragmentis, ac lateribus in Sacrarii fundamentorum effossione repertis sentiendum?

Praeterea, etsi Lampridius Elagabalum *tauroboliatum* fuisse scripsit, idque duae tabulae marmoreae e *Sacrarii* fundamentis egestae, quae sollemnibus formulis, et precationibus eum in Fratrum Arvalium Collegium cooptatum fuisse docent, plane confirmant, non inde tamen fiet, ut in Circi Neroniani meditullio Templum *Matris Deûm* statuendum sit, potiusquam in altera qualibet parte Vaticani Collis, ubi sacra *Matris Magnae* celebrare consueverant. Nunquam enim certe Kippingio, et mar-

morum Taurinensium illustratoribus [1] adsentiam, haec in Circo Flaminio peracta fuisse, quum non modo ex inscriptione Lugdunensi, sed etiam ex iis, quae in eodem Circo Vaticano detectae sunt, satis abunde constet, ibidem tantummodo hujusmodi caeremonias de more praestitas fuisse.

Neque porro, quae eodem in loco reperta sunt antiquae idololatriae vestigia, probant, haec Templa profano cultui fuisse primitus destinata; quin imo, si quid video, rem longe secus esse, aperte demonstrant. Si enim hujusmodi Templa *Apollini*, et *Matri Deûm* Veteres erexissent, ut ibi *tripodiarent*, *saliare carmen* concinerent, omni demum superstitionis generi, *clusis aedibus* indulgerent, anne in eorum fundamenta tabulas projecissent, quibus, ad stabilem, diuturnamque memoriam suae relligionis ritus, ac caeremonias insculpserant? Quin illas diligentissime adservassent, ac relligione prope quadam prosequuti fuissent. Atqui tamen haec veterum monumentorum frusta, magnam partem mutila, ac detruncata, ab iis tantum, qui Templa aedificarunt, in eorum fundamentis collocari potuere.

Quid ni ergo potius cum Severano [2] colligamus, veteres Christianos, ut omnem superstitionis memoriam, quae juxta sanctiorem Vrbis Basilicam sese audacter ingesserat, penitus delerent, dum haec Templa Christiano cultu dedicanda excitarent, in eorum fundamentis hujusmodi tabulas occuluisse? Mirandum enim minime est, ut recte Blanchinius [3], *si arae ipsae fractae, et acervatim sepultae repertae sint*, quod hoc eos in superstitionis odium de industria fecisse censendum est.

1 Par. I. p. 26. 2 T. I. p. 95. 3 in Anastas. praef.

Et sane nusquam certe in ipsis veterum aedificiorum fundamentis effossum est, quod in propatulo, ac in digniore Templi loco esse debuisset. Verum fere semper signa, numos, anaglypha, inscriptiones, aliaque id genus, e Christianarum aedium, quae supra Ethnicorum Aedificia constructa fuerant, ruinis emersa fuisse constat.

Nil autem moror, quod ibi etiam lateres permulti, Adriani, et Antoninorum aetatis, reperti fuerint, qui apud praestantissimum Cajetanum Marinium adservantur, lucemque praestolantur. Nam vel eos in sacrum usum eadem de caussa Christiani adhibuerunt; vel, quod longe verisimillimum, quum aliis coementis boni illi carerent, priscis hisce monumentorum ruderibus, quae illis ad manus venerant, et heic usi sunt, quemadmodum eos, alias quoque, lapides, et coementa ex muris disjectis, perruptisque, iterum aedificio struendo adhibuisse, et modo etiam fieri, satis constat, uti pluribus allatis exemplis docet Marangonius [1]. Verum hanc laterum congeriem facilius reperire potuerunt in Campo Vaticano, ubi plures antiquitus Figulinas exstitisse scimus. Narrat enim Plinius [2], quod *Vitellius in Principatu suo* IIs *decies condidit patinam, cui faciendae fornax in Campis exaedificata erat*. Ibi autem, uti notat Harduinus, Campos Vaticanos intelligit, de quibus ita Livius etiam loquitur [3]. *Quorum terram Argillam esse ad Fabricam commodissimam videmus*. Ac demum, ne plura congeramus, Juvenalis, et Martialis testimonium praestat proferre quorum primus cecinit [4].

Et Vaticano fragiles de Monte patellas

1 c. x. p. 38.
2 lib. xxxiv. c. xiI.
3 lib. xx.
4 Sat. 6.

Alter vero [1].

In Vaticanis condita musta cadis.

Equidem non ignoro, Viros in antiquitate investiganda peritissimos, Laterum inscriptorum indicio, veterum aedificiorum aetatem explorasse, quos inter Blondus Flavius [2], Octavius Falconerius [3], Fabrettus [4], Ciampinius [5], Ioh. Georg. Estor [6], Brissonius [7], et Alph. Belgradus [8], praecipue numerandi sunt. *Habent* enim, ut recte inquit idem Ciampinius [9], *saxa, aera, lapides, et quaecunque vetusta monumenta quodammodo voces suas, quibus non tam res gestas majorum, quam et originem, aetatemque suam bene advertentibus, absque litteris indicant*. Verum hoc argumentum non aeque ponderosum semper esse debet; ac, quod ad rem nostram spectat, modo allatis rationum momentis omnino everti, nemo non videt. Enimvero, ut caussa omnino caderem, si Lateres Symmachi aevo fabrefacti in aede, quam Adriano, sive Antoninis adscribendam esse contenderem, in apricum prolati essent, contra nil profecto mirum, in Templo a Symmacho constructo lateres Adriani, et Antoninorum aetatem praeferentes, repertos fuisse, qui antea fortasse proximo *Apollinis* Templo inservierant, quoque dejecto ad Confessionem B. Petri erigendam, vel e proximis figulinis integri adhuc supererant. Ac ut tandem rem absolvam, Adriano Templum non esse adsignandum,

1 lib. I. Epigr. xix.
2 Rom. Inst. l. iI. num. xiI.
3 in Epist. ad Kar. Dati in T. iv. antiqq. Rom. Graevii, et in T. iv. Romae Nardinii, et de tegulis bipedalibus, et sesquipedalibus Inscript. Vet. p. 511.
4 de Col. Trajani c. viI.
5 de sacr. Aedif. p. 30.
6 in P. iiI. Opuscul. Sect. I.
7 de altitudine antiquorum aedificiorum, parietum crassitie, et spatio inter aedes vicinas. lib. I. c. I. antiquit. Iuris.
8 de crassitie laterum, quibus veteres in magnis molibus, et substructionibus utebantur. in Tom. iv. Symbol. Gorii Florent. p. 129.
9 Vet. Mon. Par. I. c. viiI. p. 65.

apertissime evincunt ipsa acta Fratrum Arvalium ibidem reperta, quae pertinent ad annos aerae nostrae CCXVIII, et consequentes. Quî enim, amabo, fieri potuit, ut in fundamentis Templi ab eodem constructi, marmora laterent, quae Elagabali nondum nati, ac post unum ferme seculum Imperio potiti [1], stultitiam proderent? Jam vero postquam aperte probavimus, hoc Templum neque Adriano, neque Elagabalo esse adcensendum, non video, cur Symmachus iis lateribus uti non potuit, quibus redivivis usus certe est, quicumque post Adrianum, et Elagabalum Templum ex integro aedificavit. Sed cur hanc laudem Symmacho praeripiamus, cui tot, tantaque testimonia inferius a nobis proferenda, elatis quasi vocibus, debendam profitentur?

Adde illis et hoc, quod Constantini pietas eximia nobis suppeditat. Quum enim honori Principis Apostolorum Basil. Vat. erexit, si jam tum hujusmodi Templa fabulosorum Numinum exstitissent, solo dejicere, aut saltem a profano cultu rite expurgata, ac sacris legitimis expiata, vero Numini dedicare, utique non neglexisset. Verum hoc ab eo minime praestitum fuisse, omnium Scriptorum, ac praecipue Anastasii silentium evincit, qui praeterea Templi hujus originem, nobis, ut infra videbimus, apertissime declarabit.

Haud enim iis subscribendum censeo, qui Anastasium, quum antiquorum Pontificum gesta recenset, credulitatis, levitatis, inscitiae facile incusant. Age, quaeso, cui fidem habebimus, si Anastasio derogamus? Ex

1 V. Virginii Valsechi de M. Aurelii Antonini Elagabali Tribunicia Potestate. V. Dissertat. Florentiae 1711. in 4. et Phil. a Turre de annis Imperat M. Ant, Elagabali Disserat. nunc primum edit, Venetiis 1741. 4.

quonam fonte veterum Pontificum notitias hauriemus, si hunc, tamquam limosum, ac lutulentum, evitamus? Quot alia, multo graviora negari possent, si tam leviter Anastasii auctoritatem repudiemus? Videant igitur Critici isti intemperantes, ne dum eruditi, ac ingeniosi videri volunt, parum cauti videantur.

Demus tamen, si volunt, contra CC. VV. Papebrochii [1], Holstenii [2], Schelestrati [3], Ciampinii [4], Ant. Dad. Alteserrae [5], et Blanchinii vindicias, quas primum separatim editas, deinde magnam partem, junctim collectas evulgavit Muratorius [6], Anastasii auctoritatem elevari posse [7] circa ea, quae primis Christianae Reip. seculis contigerunt; his tamen nullo certe pacto adsentiendum reor de iis, quae ad Magnum Constantinum pertinent. Nam donaria, quae a pientissimo Augusto, Principibus Apostolorum, aliisque sanctis Romanae Vrbis Propugnatoribus oblata Anastasius refert, atque a Cl. Blanchinio [8] primum, deinde copiosius, atque accuratius a Franc. Ant. Zaccaria in eruditissima Dissertatione de *antiquîs S. R. E. Patrimoniis* [9] collecta, atque ordine proposita habemus, Scriptorem produnt, cui vetera donationum instrumenta e Tabulariis praesto erant, quique ad Constantinianae aetatis monumenta suam qualemcumque historiam exigebat.

Quamquam liberalius agam, et in his Anastasium deseram. Verum nonnullius illum esse auctoritatis in illis saltem, quae Sec. VII, aut VIII. pertingunt, nemo

1 in Propilaeo Maii.
2 in Correct. lib. Pontif.
3 in ant. Eccl. illustrata. Rom. 1692. fol.
4 in Examine lib. Pont. Romae 1688. 4.
5 Notae, et Observationes in Anastas. Paris. 1680. fol. et in edit. Anastas. Blanch.
6 Tom. III. Script. rer. Ital. par. I.
7 V. Casimir. Oudin. Dissert. de operibus Anastasii R. E. Bibl. in Commentar. de Script. Eccl. T. I. Lips. 1722. fol.
8 in Praef. Tom. II. Anastas. in vita S. Silvestri.
9 T. II. diss. latin. Fulginiae editarum dissert. X. p. 76.

unus diffiteatur. Quum autem ex eodem luculenter appareat, S. *Petronillae* Templum, quod ethnicum itidem censebatur, a Stephano II. erectum fuisse, consequens inde est, hoc etiam, de quo disserimus, eodem in Circo collocatum, ac similis plane formae, ad Christianorum esse tempora referendum. Quumque abunde demonstratum sit, Templi S. *Andreae*, quod Symmachus erexit, positum, non esse in *aditu* Templi *S. Petronillae*, ubi tantum Altare S. Andreae sacrum exstabat, agnoscendum, quamvis idem prope Basilicam Vaticanam exstitisse compertum sit, quis aegre sibi persuadeat, hoc esse statuendum, ubi quamplures Templum *Martis*, seu *Matris Deûm* fuisse, hactenus opinati sunt?

§. VII.

Ex utriusque Templi dedicatione Seculo VIII, *ac* XII. *assignata, profana minime illa esse probatur.*

Praeterea, cui mirum non videretur, haec duo Templa, si ab Ethnicis fuissent constructa, tamdiu stetisse, etsi Theodosius minor monumenta veteris superstitionis, ritusque omnes profanos edicto sustulit, quo sanxit anno CDXXVI [1], *cuncta* (Ethnicorum) *Fana, Templa, Delubra, si qua etiam nunc restant integra, praecepto Magistratuum destrui, conlocationeque venerandae Christianae religionis signi expiari*? Atqui probe notum est, quam vehemens, atque incensum fuerit Christianorum studium, quaecumque exstabant Ethnicorum Templa, quaeque primum sub Constantino M., Theodosio, Constantio [2], et Honorio [3], aliisque Imperatoribus occlusa tantum fue-

1 xxv. Ord. Theodos. sub tit. de Paganis, Sacrificiis, et Templis.

2 in Cod. Theod. l. XVI. tit. x. de Pag. Sacr. et Templ. lib. IV.

3 ibid. leg. XVIII.

rant, deinde una cum Idolorum reliquiis funditus etiam usquequaque evertendi, ut ex Gentilium querelis, Imperatorum legibus, Conciliorum decretis, Eusebio [1], Sozomeno [2], Socrate [3], Theodoreto [4], Prospero [5], Augustino [6], Justello [7], et Beveregio [8], ac praecipue ex Ioh. Guil. Hoffmanni *ruina superstitionis paganae* [9], et ex Ioh. Fabricio in *Salutari Luce Evangelii* [10], facile possem demonstrare.

At vero heic aliquis, quasi de transverso occurrens, Gothofredi [11] mihi verba fortasse objiciat; *destruendi vox tam in hac lege, quam in alia Theodosii M. accipi commode potest, pro superstitione sua spoliari, ut videlicet mox expiata Templa in Ecclesias convertantur. Sub Theodosio M.* pergit vir doctus, *Pagani ipsi Templa sua dirui aegre ferentes, ea alios, et publicos in usus saltem mutari volebant, quod ferme argumentum est orationis Libanii pro Templis* [12]. *Vide Augustini epistolam ad Maximum Madurensem. Et vero ea mutata in eos usus ostendit Lex* XIX. Cui tamen multa plane haberem, quae possem reponere. Non solum enim hujusmodi interpretationi refragantur, quae Theodoritus [13] de hac Theodosii lege memoriae consignavit, sed etiam ipsa ejusdem legis verba, quibus Templorum *destructio* satis luculenter ab *expiatione* distinguitur.

Verum Gothofredo, ejusque sectatoribus subscribam; ac propterea, quum alia quoque Ethnicorum Templa nunquam deleta fuisse constet, Theodosii Junioris legem pro Illyrico Orientali, minime vero pro Vrbe conditam

1 lib. IV. 2 VII. 15. 3 V. 16.
4 V. 37. 5 de promissionib. p. 102.
6 epist. ad Max.
7 ad Can. Afric. 58. et 84.
8 ad Can. LXII. p. 707.
9 Witteb. 1738. 4.
10 ibid. 1738. 4. p. 275. segg.
11 Comment. in Leg. Theod. Iun. p. 296. Tom. VI.
12 p. 26. 13 lib. V. c. 37.

fuisse concedam; eo magis, quod ut legem Constantis evulgatam anno CCCXLII. [1], *de non evertendis Templis extra muros Vrbis Romae*, alteramque Honorii *de Templis non evertendis*, latam anno CCCXCIX. [2], aliamque de *publicorum operum ornamentis non evertendis* [3], quodammodo instauraret, haud ignorem, Gregorium M. [4] *de non evertendis, sed consecrandis, et expiandis aqua benedicta, ac per Martyrum reliquias Gentilium Templis*, decretum condidisse, de quo plura apud Baronium [5], et Joh. Georgium Keyslerium [6], quidquid contra magni Pontificis osoribus visum fuerit. Quid inde? Num iccirco Templa, de quibus disputamus, ab Ethnicis erecta, deinde primum (quae duo sunt antiquiores epochae ad eorum expiationem assignatae) a Paullo I. *Apollinis* Templum *B. Petronillae* dedicatum, alterum vero *Martis*, Sec. XII. *B. M. Febrium* consecratum fuisse judicabimus? Minime vero. Quaeso enim, quonam pacto Christiani veteres Theodosianae legi obtemperassent, si tantum in VIII, ac XII. seculo, hujusmodi Templa a profana superstitione purgassent? Rursus, quis unquam sibi persuadeat, pone sanctiorem Vrbis locum, qualis certe habebatur Petri Confessio, vel post ipsius Gregorii decretum, tam sero relligiosissimos Viros ad expianda *Apollinis*, *Martis*, vel *Matris Deûm* Templa animum inducere voluisse?

1 Cod. Theod. T. VI. p. 287.
2 ibid. p. 280.
3 ibid. p. 261.
4 lib. IX. ep. LXXI.
5 in Martyr. Rom. 13. Maii.
6 in Antiquitatib. Septemtrion. p. 293.

§. VIII.

Num rotunda Templorum figura, quin ea Christianis accenseantur, dubitare sinat?

Sed turbat heic iterum nonnemo, qui ex rotunda nostrorum Templorum structura conjici posse contendit, eadem Ethnicis omnino esse tribuenda. Nam etsi Templa vetusta apud Aegyptios, Graecos, et Romanos plerumque quadrata fuisse constet, tamen etiam rotunda habuisse scimus. Siquidem Athenaeus [1] in navi immensae magnitudinis a Ptolemaeo Philopatore Aegypti Rege constructa, Templum rotundum *Veneri* dicatum exstitisse narrat. Praeterea Delubra *Solis*, et *Serapeum* apud Aegyptios rotunda fuisse, docet Kircherus [2], qui Pantheum quoque Aegyptiorum Thebis, et Heliopoli describit [3]. Sic et apud Persas Templa ignis, cujusmodi Πυρεῖον rotundi imaginem exhibet Thomas Hyde [4], itemque Pocockius [5], et Daniel la Roque [6] Templum Heliopolitanum ejusdem formae commemorant. Quod vero ad Graecos spectat, Pausanias senas aedes orbiculares indigitat. Prima enim exstabat propter Athenarum Prytaneum [7]; altera Epidauri pone aedem Aesculapii [8], ac utraque Θόλος appellabatur; tertia Spartae, ubi Iovis, ac Veneris simulacra servabantur [9]; quarta Elide [10], quinta Mantineae, quae ἑστία κοινή vulgo dicebatur [11], instar Rhodien-

1 Deipnos. lib. v. c. IX. p. 205.
2 T. II. Oedip. Aegypt. P. II. p. 329. V. Amm. Marcellin. lib. XXII. c. 15. et 16. Cangium ad Zonar. p. 52. Fabricium lib. II. Bibl., Graec. cap. I. §. 7. et doctissimum de Magistris in Dissertat. V. Apologiae Danielis edit. p. 568.
3 ibid. T. I. p. 12.
4 de veteri religione Persarum p. 354.
5 in sua vita. p. 92.
6 Voyag. dans la Syrie Par. 1609. T. I. p. 133.
7 lib. I. c. V. p. 12.
8 lib. II. c. XXVII. p. 173.
9 lib. III. c. XIV. p. 237.
10 lib. V. c. XX. p. 429.
11 lib. VIII. c. IX. p. 616.

sis [1], et Caunensis in Caria [2]. Sexta denique Miniae Thesaurus, Horcomene [3]. Adde Vitruvium [4], qui memorat aedem rotundam, *Tholum* nuncupatam, ac Delpho exstructam.

Nam Ethnici, ut Dio Cassius [5], et Philander [6] adnotarunt, *aut Caeli naturam imitati, inprimis rotundis sunt delectati*, aut ex figura Orbis in rotunditatem circumacti hujusmodi figuram, nonnullis praesertim Divis, placere arbitrabantur, ut de Numa Pompilio tradidit Festus, *qui rotundam aedem Vestae consecrasse videtur, quod eamdem esse Terram, qua vita hominum sustentaretur, crediderit, eamque pilae forma esse, ut sui simili Templo Dea coleretur*. Ac propterea Christiani veteres, quemadmodum ait Panvinius [7], atque alibi [8], Alpharano subscribente [9], confirmavit, *sacras aedes, non ad Templorum Gentilium formam quadratas, vel rotundas, ne Ethnicos aemulari viderentur, sed oblongas, Basilicarum more, exstruebant, easque non Templa, sed Basilicas vocare caeperunt*.

Et sane, veterum Christianorum Templa generatim oblonga primum fuisse constat, ita ut mysticam Ecclesiae *Navim* referrent, ut Clemens [10], et Canones Poenitentiales S. Gregorii Thaumaturgi a Gulielmo Beveregio in lucem editi [11], aliique tradiderunt, quorum auctoritates in unum collegit Hier. Aleander junior [12] in explicatione gemmae annularis, cui *Navis*, Ecclesiae Symbolum erat insculptum, ut videre est etiam apud Cl.

1 Constant. Porphyr. Exc. Polyb. l. xxviiI. pag. 138.
2 Appian. de Bello Mithrid. p. 185.
3 ibid. lib. ix. c. xxxviiI. p. 386.
4 lib. viI. in Praef.
5 T. I. lib. LIII. p. 271.
6 in explic. lib. iv. Vitruvii c. viI.
7 T. iI. ms. c. x. p. 108.
8 T. iiI. ms. c. I. p. 2.
9 ms. p. 14.
10 lib. iI. Const. Apost. c. LVII.
11 inter Can. Eccl. Graec.
12 Romae apud Corbellettum 1626. 8.

Stephanum Chamillard [1], Mamachium [2], qui ejus iconem exhibuit, et Steph. Borgia, qui luculentissimo commentario de *Cruce Veliterna* [3] ectypum gemmae annularis eodem Symbolo insignitae praefixit, ac egregie illustravit [4]. Typum enim Ecclesiae veteres in *Navi* agnoscebant, quod Petri Navim, [5] (*cujus Dominus ipse est Deus Pater, gubernator Christus, proretae Pontifices, Nautae Presbyteri, dispensatores Diaconi, Nautologi Catechistae, epibatae, id est vectores, vel qui vehuntur, tota reliqua multitudo Laicorum*), aut Noemi arcam, quae [6], *et in altum, seculi ita natat, ut pereunte Mundo, omnes, quos suscipit, servet illaesos*, repraesentabat, ut docet idem eruditissimus Mamachius, qui [7], Aringhii [8], Boldetti [9], Lamii [10], Fogginii [11], Gorii [12], Maffeii [13], aliorumque opinionem sequutus est.

Verum hujusmodi Templorum forma, quae et antiquior, et communior certe fuit, quemadmodum Allatius [14], Suicerus, et Sarnellius prae ceteris demonstrant in *Basilicographia* [15], interjecto tempore, ac praecipue *post Crucem Constantino ostensam*, ut placet Musantio [16], in *Crucis* etiam figuram conversa fuit. Itaque Templa in *Crucis* formam aedificata, σαυρωτά, vel τρίχωρα, trichora, trium nempe arearum, vocabantur, ut habemus ex S. Gregorio Nisseno [17], qui fuse, atque eleganter sacram hujusmodi Aedem ab se aedifi-

1 Observation. per iter Italicum. Paris. 1711. 4.
2 T. I. Orig. Christ. p. 115. et p. 261.
3 Romae 1781. 4.
4 p. 213.
5 Const. Apost. loc. cit.
6 V. Ambros. Serm. xl. de Mirabilib.
7 T. I. p. 261. T. III. p. 98. 99. et 100. T. V. p. 293. 294.
8 lib. v. c. ix. p. 475.
9 lib. II. c. xiv. p. 502. et lib. II. c. III. p. 346. c. iv. p. 362.
10 de Erudit. Apost. c. iv. pag. 61. et 94.
11 de Rom. D. Petri itinere exerc. xx. pag. 485.
12 T. I. Inscr. Etrusc. p. 68.
13 T. v. Osserv. Letter. Veron. p. 23.
14 de Templ. recent. Graecor.
15 p. 15. et seq.
16 p. 392. edit. Rom.
17 ep. vII. edit. Caraccioli.

catam describit. Quae tamen forma, indiscriminatim apud Graecos, et Latinos quadrata, et oblonga, fuit usurpata, uti prolatis exemplis, probat Mabillonius [1], ac recte observavit Stephanus Borgia [2]; etsi vulgus Graecanicam Crucem imperite, a Latina longe diversam esse putet, quippe qui primam aequilateram, alteram inferno brachio longius productam, marte suo, constituat. Quocirca a veteris disciplinae amatoribus, qui sibi persuaserunt, priscas Ecclesias, vel *Navis*, vel *Crucis* formam tantummodo habuisse, recentiorum Architectorum usus improbatur, qui Templa sphaericae, orbiculatae, octangularis figurae aedificare maluerunt, ut videre est apud Catalanum [3], et Marangonium [4].

Verum, ut dici solet, rem ad vivum resecabo, atque his etiam difficultatibus satisfaciam, e quibus tamen me facile expediam. Etsi enim nostrorum Templorum erectio Constantino tribueretur, tamen eorum figura a *Navi*, et *Cruce* longe dissimilis, quin ea Christianorum opus censeremus, nos minime removeret. Quare nunquam certe, uti Laderchius [5] facere non dubitavit, Nardinio subscribam, qui [6] generatim affirmavit, *Ecclesias sphaerico schemate a Basilicis diversas eo seculo construi non consuevisse, nec absque locis distinctis, si non pro quinque hominum classibus, saltem pro Clero*. Ipso enim Constantino imperante, plura occurrunt Templa *octachora*, quae Valesius ex inscriptione apud Gruterum [7] eadem esse, atque *octagona* recte docuit, itemque τρουλλωτὰ, sive κυμβαλικα, ac rotunda, κυλινδρωτὰ, θολωτὰ, et κυκλοειδῆ, nimirum rotun-

1 in T. IV. Act. SS. Ord. S. Benedicti p. 341. 459. 461. 466.

2 in Comm. de Cruce Vaticana p. 9.

3 T. I. Pont. Rom.

4 c. XLII. p. 203.

5 c. XI. pag. 60.

6 l. IV. v. IV. p. 464.

7 pag. 1166.

da ad arcus, sive spherae, vel cylindri, vel circuli figuram. Siquidem ab Eusebio [1], Sozomeno [2], et Valafrido Strabone [3] discimus, pientissimum Imperatorem in Monte Golgotha, super Servatoris nostri Sepulcrum, *rotundam* Ecclesiam, cujus ortographiam videre est apud Adamnanum de Locis Sanctis [4], et Mamachium [5], quidquid contra Marangonio [6] visum fuerit, fabricasse. Alterum vero Templi *octogoni* exemplum habemus apud Nicephorum Callixtum [7], quod idem Imperator Antiochiae erexit, titulo *Dominica aurea*, donatum. Quod item tradidit Eusebius [8], ubi ait. *Basilicam ipsam ad summam erexit altitudinem, figurae quidem octaedri constitutam*. Praeterea celebris est Basilica ab Anastasio in Agathonis [9], et Leonis II. [10] vita memorata, quae a *rotunda* ejus forma, *Trullus* appellabatur, quamque *Ecclesiam intra Palatium Imperatoris Constantinopoli* a Constantino *erectam* fuisse, docet Vignolius [11]. Istiusmodi etiam fuit Templum Nazianzi a Gregorio, Gregorii Nazianzeni Parente, eodem seculo aedificatum, ut constat ex oratione, quam Filius in Patris funere recitavit, ubi illud ita quasi depingit [12]. *Octo aequilateris rectis in se occurrit, et columnarum, ac porticuum elegantia per laquearia in altum adsurgit.*

Cautius itaque Nardinio, Marangonius [13] loquutus est, qui ex veteri Christianorum more, ea tantum Templa aedificata esse pronunciavit, quae Constantinus in Vrbe construxit, quaeque Ciampinius breviter descripsit ad

1 in vita Const. lib. III. cap. 38. edit. Cantabr.
2 lib. II. c. I. p. 44. edit. Cant.
3 in Bibl. PP. T. XV. p. 183.
4 in T. IV. Act. SS. Ord. S. Bened. p. 458.
5 T. II. Orig. Christ. p. 65.
6 cap. XLII. p. 203.
7 Hist. Eccl. lib. VII. c. XLIX.
8 lib. III. cap. I.
9 T. I. §. XI. p. 278.
10 ibid. §. II. p. 288.
11 T. I. p. 386. in Indice rer., et Gloss.
12 Orat. XX. de laud. Patris p. 313.
13 c. XLII. p. 203.

calcem operis de *Vicecancellario Eccl. Rom.* [1], ac fusius illustravit in *Synopsi historica de S. Aedificiis a Constantino M. constructis*. Ceterum, etsi hanc etiam litem susciperem, magnorum sane Virorum auctoritate fultus, vel in ipsa Vrbe Templa *orbicularis* figurae a Constantino erecta, demonstrare facile possem.

Tradit enim Nicephorus [2], Helenam Augustam ejus Matrem, *extra Vrbem Romanam sepultam in Templo rotundo, marmorea urna depositam*. Quod ipsum de eadem Basilica *rotundo schemate concamerato desuper fabricata* non solum Baronius [3] accepit, sed etiam Aringhius [4], ubi Helenae Mausoleum *sphaericae formae aedificium* idem esse, ac *Templum rotundum a Nicephoro, probatissimo auctore indicatum*, una cum Bosio affirmavit. Ab hac item sententia non abierunt Godefridus Henschenius in *Commentario praevio de SS. Marcellini, et Petri cultu, Ecclesiis, actis* [5] et Iohannes Pinius *de gloria posthuma S. Helenae* [6], nec non Ciampinius [7], et Vignolius [8]. Contra tamen Laderchius in dissertatione de *Sacris Basilicis* eorumdem Martyrum [9], vehementer adnisus est, Basilicam Constantinianam *SS. Marcellini, et Petri inter duas Lauros via Lavicana* ab Helenae *Mausoleo* distinctam fuisse contendens. Nam ea tantum de caussa *Mausoleum* pro *Basilica* a Bosio, et Aringhio acceptum putat, quod S. *Tiburtii* Basilicam, cujus rudera conspiciebant, a *Marcellini*, et *Petri* Basilica sejunctam statuerunt; atque iccirco, unam

1 Romae 1697. 4. p. 154.
2 lib. VIII. Hist. Eccl. c. XXXI.
3 T. IX. an. 826. et in Mart. Rom. die II. Iunii.
4 T. II. lib. IV. c. XIV. p. 47.
5 die II. Iunii p. 173.
6 T. III. Augusti p. 599.
7 c. VIII. p. 123. de S. Aedif.
8 T. I. in S. Silv. vita §. III. pag. 100. ibid. in Honorio. §. IV. p. 246. et T. II. in S. Hadriano §. L. p. 200.
9 Romae 1705. 4. c. VI. p. 23. et seq.

tantum Basilicam, tribus Martyribus fuisse communem sibi suadentes, Mausolei parietinas, ipsam SS. MM. Basilicam fuisse excogitarunt. Quid vero Magistro Alcuino Laderchius reposuisset, si quis *notitiam Ecclesiarum Vrbis Romae*, ex MS. Salisburgensi nuper in lucem editam [1], ei obtulisset? Ibi enim ita legitur. *Ad Helena via Campania multi Martyres pausant; in Aquilone parte Ecclesiae Helenae, primus Tiburtius Martyr, postea intrabis in speluncam, ibi pausant Sancti Martyres Petrus Presbyter, et Marcellinus Martyr. Postea in interiore antro Gorgonius Martyr, et multi alii. Et in uno loco in interiore spelunca* XL. *Martyres, et in altero* XXX. *Martyres, et in tertio* IV. *coronatos, et Sancta Helena in sua rotunda*. Profecto Laderchius contra tanti Viri auctoritatem, qui seculo IX. superstitem etiamtum Basilicam inspexit, atque descripsit, caussa cecidisset. Quis enim cum Iusto Fontaninio [2], Ios. Rodulphi Wetstenii [3] opinioni non adversetur, qui verbis Agobardi Lugdunensis prave deceptus, Templa in honorem Sanctorum felicibus Ecclesiae temporibus nusquam inaugurata fuisse contendit?

Quid vero dicam de Templo *rotundo S. Constantiae* extra Portam Viminalem, via Nomentana? Hoc enim Nardinius [4], Olaus Borrichius [5], aliique a Constantino in Baptisterii usum aedificatum; Andreas Fulvius [6], Luc. Faunus [7], Marlianus [8], Io. Henricus a Pflaumern [9], Henschenius [10], primitus Baccho sacrum, et a Constantino, su-

1 Tom. II. Part. II. in Append. III. pag. 597.

2 Comment. di S. Colomba cap. XXVI. Roma 1726.

3 in notis ad Dialogum Origenis κατα Μαρκιωνιςῶν.

4 l. IV. c. IV. p. 464.

5 de ant. Vrb. Rom. facie c. VII.

6 lib. I. c. XII.

7 lib. I. c. X.

8 lib. VII. c. XV.

9 p. 313. in Mercurio Italico.

10 T. III. Februar. p. 67.

perstitionis labe dumtaxat expiatum, in Filiae suae Mausoleum conversum putant. Contra vero Aringhius [1], et Mabillonius [2], quibus etiam Laderchius [3] plane subscripsit, in solum Mausolei usum a fundamentis erectum; ac demum Ciampinius [4] a prima ejus origine Baptisterium, postmodum etiam Filiae Const. Mausoleum fuisse pugnarunt. Sed tamen hujusmodi aedificium inter sacras Vrbis aedes jam inde a Sec. IX. certe numerabatur, quum in *notitia Ecclesiarum Vrbis* Alcuino inscripta, haec de eodem occurrant [5]. *Iuxta viam Nomentanam .... Basilica Agnes... Ibi quoque singulari Ecclesia Constantia Constantini Filia requiescit*. Quae quidem mirifice concinunt ejusdem actis, etsi ea mendi arguat Laderchius [6], e MS. Cod. Vallicell. ab Aringhio [7] relatis, ubi legimus. *Corpus in pretioso labro porphyretico sepultum est, et ibidem ipsa a Patre, et Fratribus Ecclesia columnis, et musivo de lapidibus decorata, in ejus honorem fabricata est*. Nil vero obest, quod haec Templa *Mausolei* nomine usitatius appellata fuerint. Idem enim Aedi *S. Petronillae* frequentius contigisse vidimus, quam Templum fuisse, nemo inficiabitur.

Sed quum nostrorum Templorum originem ne ipsi quidem *Constantino* assignandam putem, hujusmodi quaestionem, quae nostra parum, aut nihil interest, plane omittam, ultroque cedam, si lubet, aedem *S. Constantiae* ab Alex. IV. anno MCCLVI. primo rite expiatam fuisse. Ac propterea, etsi Baptisteria Concilium Pontigonense [8] appellaverit *Ecclesias Baptismales*, *Baptisterii Basilicam* San-

1 T. II. lib. IV. c. XXV. p. 156.
2 in T. I. Itin. Ital. p. 84.
3 c. XI. p. 61.
4 de S. Aedif. c. X. p. 32.
5 loc. cit. p. 599.
6 cap. XI. p. 60.
7 T. II. l. IV. c. 25.
8 ad ann. DCCCLXXVI. can. II.

ctus Ambrosius [1], Gregorius Turonensis [2] *Templa Baptisterii*, Flodoardus [3] *Baptismales Titulos*, nihil aeque dicam de *Baptisterio Lateranensi*, de quo vide sis Anastasium [4], Ciampinium [5], Rasponium [6], et eruditissimam Dissertationem Cl. Ant. M. Lupi de *Baptisteriis*, quae e literariis F. A. Zaccaria gazis recens in lucem emissa fuit.

Verum nollem, injecta *Baptisterii* mentio, nonnemini suspicionem excitaret, Templum, cujus originem indagamus, a Constantino excitatum fuisse, ne suum Vaticanae Bas. *Baptisterium* deesset, quod in Caelii Montis dorso, pone aedes Lateranas, sumptuosissimo opere exstruxerat. Id enim nonnullis suadere fortasse posset nedum Templi forma, sacro Fonti aptissima, quae [7], rotunda, octangularis, exagona plerumque erat, verum etiam ejus positus e parte meridionali, sejunctim a Basilica, quod item in Baptisteriis erigendis sollemne erat [8]; etsi tamen quandoque alibi etiam posita fuisse, quamplures Scriptores animadverterint [9]. Ac Templum, si non ex integro aedificatum, saltem, depulsa superstitione,

1 epist. xx. ad Marcellinam.
2 lib. II. Hist. Francorum.
3 apud Duchesnium lib. II. cap. xix. hist. Rhemensis.
4 in vita Silv. T. I. §. xiII. p. 88.
5 cap. III. p. 26.
6 lib. III. c. I. p. 208. et seq.
7 V. Martenium. loc. cit. n. ix. Ciampinium. Vet. Monum. Part. I. Tab. vIII. Par. II. Tab. III. num. 31. et Tab. xxxv. Trombellium. T. v. de Baptismo diss. xIII. p. 64. Oliverium. Battisterio della Chiesa Pesarese p. 20. aliosque.
8 V. Mabillon. in It. Ital. Mazochium, de Cath. Eccl. Neap. c. III. n. 23. Bertolium, Ant. Aquil. n. 581. Costadonium. dissert. intorno alla Chiesa di Torcello T. XLIII. Racc. Caloger. Blanconium. S. Sepolcro p. 100. Trombellium. loc. cit. atque Oliverium. loc. cit. p. 17.
9 Chardon, histoire des Sacrements. Paris. 1745. Mabillonius. Anal. T. IV. Martenius. l. I. c. I. art. 2. p. 8. Remondinius. Stor. di Nola lib. II. cap. 9. Allegranza. dell'antico Fonte Battesim. di Chiavenna. T. XIV. nov. Syll. Caloger. p. 118. Altan. Baptismale Hieroglyphicum. Patav. 1749. et in lib. de Calendariis Veter. 1753. 8. Wirdtein. Comment. historico-lit. de Baptister. Mogunt. 4. Mayerus. in Museo Ministri Eccl. p. 1. Joh. Henr. Wedderkampus. de Baptist. Veter. Helmst. 1703. 8.

in hunc usum conversum, nonnemo arbitretur, ut de altero Templo rotundo, quod Florentiae ipsi horrifico, et nefando *Marti* dicatum [1], vulgus praedicabat, factum legimus. Verum hujusmodi persuasio facile ex animo diffluet, si Prudentium [2], Baronium [3], Aringum [4], Panvinium [5], Bonannium, ac praesertim Alpharanum consulamus, qui num. 30. *Oratorium S. Iohannis ad fontes* a Symmacho exstructam, ac num. 31. *Baptismi fontem a Damaso P. vasibus exornatum designat*. Quapropter, hisce omissis, in viam redeamus.

Nunc de Templis agimus, sequiori certe aetate constructis. Iam enim vidimus Templum plane geminum, quod vulgo *Apollinis* dicebatur, a *Steph.* II. circa Sec. VIII. medietatem a fundamentis aedificatum. Quid vero mirum, si jam tum Stephanus Templum formae rotundae S. *Petronillae* dicandum e solo condere non dubitavit? Quota enim in Vrbe Templa *rotunda* jampridem a Christianis in sacrum usum conversa habebantur? Nonne Simplicius anno CDLXVIII. plus minus, Anastasio teste [6], *dedicavit Basilicam S. Stephani* (rotundi) *in Vrbe Roma in Caelio Monte*? Nonne Felix IV, ut idem Anastasius [7] tradidit, *fecit Basilicam SS. Cosmae, et Damiani Martyrum in Vrbe Roma in loco, qui appellatur Via sacra, juxta Templum Vrbis*

1 Croniche di Messer Gio. Villani l. I. cap. XL. Ven. 1537. Discorsi di Vinc. Borghini 1583. nel Tratt. dell'origine di Firenze p. 145. Richa Chiese di Fir. P. IV. Gio. Bat. Clem. Nelli. Piante, ed alzati interiori, ed esteriori dell'insigne Chiesa di S. M. del Fiore. Manni Principj della Religione Cristiana in Firenze 1764. 4. Ant. Franciscus Gori de mitrato Christi Capite. Florentiae 1549. Maffei. Veron. Illustr. P. III. c. III. p. 64. Lami Antichità di Firenze. Lez. III. p. 58. et Lez. V. p. 127. et 135. Mabillon. It. Ital. pag. 171. Paciaudi Antiq. Christ. diss. I. c. I. p. 14. Olivieri Battist. Pesar. p. 18. Winchelmann Storia dell'arte T. III. p. 99.

2 Hymn. XVIII.

3 ad an. 384.

4 lib. VI. c. IV. n. XX.

5 p. 119.

6 T. I. §. I. p. 160.

7 T. I. §. II. p. 195.

Romae? Quod ipsum luculenter etiam Ioh. Diaconus confirmavit in vita S. *Gregorii* M., ubi de eodem Felice scribens, inquit. *Basilicam SS. Cosmae, et Damiani MM. via sacra juxta Templum Romuli, sicut hactenus cernitur, venustissime fabricavit*; ac demum aliorum etiam scriptorum testimoniis aperte demonstrant Franc. Ant. Poma [1], et Bernardinus Mezzadri [2]. Rursus nonne eidem Pontifici, alterius Delubri ad radices Montis Palatini, Romulo, ac Remo olim sacri, instauratio, quod Mart. *Theodoro*, omni superstitione, impioque cultu sublato, nuncupatum fuit, a Turrigio [3], qui ejusdem Templi historiam descripsit, gravibus sane argumentis tribuitur? Atqui dubitari minime potest, Bonifacium IV, sec. vII. ineunte, consensu Phocae Augusti, qui novae Aedi fundos adtribuit, *Pantheon* consecrasse, atque, ut Bedae verbis utar, *eliminata omni spurcitia, fecisse Ecclesiam Sanctae Dei Genitricis, atque omnium Martyrum Christi*, ut prae ceteris ostendit doctissimus Petrus Lazerus in peculiari dissertatione, de hujus Templi consecratione [4]. Ac demum Bosius, testis oculatus affirmavit, suis etiam temporibus nonnullorum Templorum, quae supra Martyrum memorias fuerant aedificata, ruinas exstitisse, longe similioris figurae Gentilium Templis, quam Christianorum Basilicis.

Quae quidem exempla, si minus omnia valere possunt pro Templo, de quo disputamus, quod ineunte sec. vI. erectum fuisse contendimus, profecto tamen va-

1 La Basilica de' SS. Cosmo, e Damiano proposta agli occhi de' Fedeli nella sua antichità, privilegj, e Indulgenze. Roma 1724. 8. p. 2.

2 de' SS. MM. Cosma, et Damiano, et eorum Basilica in Vrbe Romae 1747. 4. pag. 48. V. Acta Lipsiensia Eruditorum. ann. 1756. p. 522.

3 Storia del Martirio di S. Teodoro seguito nella Città di Amasia. Rom. 1645. 8.

4 Romae 1749. 8.

5 Rom. Subt. p. 323. 325. 489.

lere possunt, ac porro valent pro altero, quod *Stephanus* erexit; qui praeterea ex contiguo hoc Templo, quod ibi tamdiu aedificatum videbat, ad geminam ejus constructionem excitari fortasse potuit.

Neque vero mihi quis, urgens, ac nihil remittens objiciat, *Stephanum* II. primo tantum ex hoc nostro exemplum petere potuisse Templi *rotundi* in Vrbe a fundamentis aedificati, quum cetera profana tantum superstitione purgata, atque ad sacrum usum conversa fuerint; et contra Templi, quod *Marti* sacrum ferebatur, conditorem, ante se neminem habuisse, qui de novo Templum *sphaericae* figurae in Vrbe erexisset. Nam praeterquamquod, si altercandi mihi esset libido, id falsum esse demonstrare possem, prolatis exemplis Mausolei, *Helenae*, *et Constantiae*, nec non *Baptisterii Lateranensis*; vel omnino dedecebat, *sphaerico* schemate a Christianis Templa educi, itaque nusquam profana hujusmodi Templa Deo consecrare, sed potius evertere, ac nova, juxta Christianorum praescripta, aedificare Pontifices debuissent; vel si veteri disciplinae repugnare minime arbitrati sunt, rotundas Aedes in sacrum usum convertere, nulla esse jam caussa potuit, cur etiam ab iis a solo excitandis sese abstinerent, uti profecto plures in Ecclesiis Orientalibus, ipsa Constantini, et Theodosii [1] aetate, de novo conditas fuisse, non ignorabant.

Quapropter potuit, qui demum cumque fuit auctor nostri hujusce Templi, vel in Vrbe *rotundum* Templum a fundamentis erigere post Constantini, Simplicii, ac Felicis exempla, multoque magis id *Stephanus* praestare

1 V. Bandurii Imperium Orientale, sive Antiquitates Cpolitanae T. I. Part. III. l. III. Parisiis 1711. de Templo Rotundo tecto, Conchis instructo Ioh.Bapt.dicato.

potuit ad eorum, ac Bonifacii IV. imitationem. Illud enim de Templorum forma, quam pro temporum, ac locorum varietate diversam fuisse constat, usurpandum esse puto, quod Walafridus Strabo de promiscuo eorum positu ad ortum, et ad occasum Solis, ac quandoque etiam ad Aquilonem, versus meridiem, egregie scriptum reliquit. *Cognoscimus*, inquit [1], *non errasse illos, vel errare, qui Templis noviter Deo constructis, vel ab Idolorum squallore mundatis, propter aliquam loci opportunitatem in diversas plagas Altaria statuerint, quia non est locus, ubi non sit Deus. Verissima enim relatione didicimus, in Ecclesia, quam apud Aeliam Constantinus Imperator cum Matre Helena super sepulcrum Domini mirae magnitudinis in* rotunditate *constituit, itemque Romae in Templo, quod ab antiquis Pantheon dictum, a S. Bonifacio Papa, permittente Phoca Imperatore, in honorem omnium SS. consecratum est; in Ecclesia quoque S. Principis Apostolorum, non tantum ad Orientem, sed etiam in alias partes esse distributa. Haec quum secundum voluntatem, vel necessitatem fuerint ita disposita, improbare non audemus. Non magnopere curabant illius temporis justi, quam in partem orationis loca converterent, dum tantum videretur, ubi eliminatae sunt Doemonum sordes, ibi Deum creatorem omnium, qui ubique est, coli, et adorari. Sed tamen usus frequentior, et rationi vicinior habet in Orientem orantes converti, et pluralitatem maximam Ecclesiarum eo tenore constitui.*

Videor, ni longe mea me ratio fugit, quae a quoquam objici possent, ea aut occupasse, aut refutasse. Quapropter, quum haec omnia rationum momenta nos amplius dubitare non sinant, quin hoc aedificium, quam-

1 T. xv. Bibl. PP. cap. iv. de reb. Eccl. pag. 183.

vis vetustissimum, atque operis perquam magnifici, ad Christiana tempora sit referendum, quumque illud nihilominus Bas. Vat. a *Constantino* minime adjunctum fuisse constet, reliquum est, ut videamus, an potius, uti Costagutum opinatum fuisse demonstravimus [1], et Chattardo [2] placet, qui omnium postremus haec loca Bas. Vat. continentia illustravit, a *Paullo* I. constructum fuerit? Qua in re adeo implexa extricanda, neminem habeo, qui adjutrices mihi manus protendat. Siquidem Barptholemaeus Marlianus, qui in hujus rei disquisitione ceteros ante se superavit, nec ipse rem perfecit, quum contentus fuerit, communem de *Martis* Templo opinionem respuere, quin aliam manifestaret. Quod aeque cum aliis supra memoratis, Bonannius [3], et Janningus [4] fecerunt, quorum postremus in Fontanae sententiam a nobis expositam concedens, *haec duo Aedificia verosimiliter a Pontificibus Basilicae Constantinianae adjuncta fuisse*, generatim pronunciat, omnesque antiquiorum Scriptorum opiniones improbavit. Verum ne in hac, quam nactus sum, sparta exornanda, minus esse diligens videar, omnes ingenii, atque industriae nervos contendam, veramque hujusce Templi originem patefacere conabor.

1 p. 958.
2 T. I. p. 227.
3 p. 30.
4 p. 156. T. vI. Iunii.

CAPUT II.

De Templo rotundo a Symmacho in B. Andreae honorem erecto.

Postquam communem eruditorum sententiam rejecimus de situ *Andreanae Basilicae* a *Symmacho* exstructae, ibique Templum *S. Michaeli Archangelo* sacrum fuisse, in eoque *Altare* dumtaxat *B. Andreae* dicatum exstitisse ostendimus, aequum nunc est, ut quo loco eadem Basilica reipsa erecta fuerit, demonstremus. Quod libentissime quidem suscipimus, non solum ut fabulosi Numinis nomen, quod tam diuturnum sanctissimo Apostolo bellum indixit, deque eo quodammodo apud ignarum vulgus triumphare etiamnum visum est, penitus deleamus, sed etiam, ut situs tam celebris Basilicae, de qua frequens in antiquis Scriptoribus mentio fit, tandem aliquando decernatur, ac germanus scriptoribus ipsis, qui de ea pertractarunt, sensus, veluti postliminio, restituatur.

§. I.

De singulari cultu Andreae Apostoli, ubique gentium, ac praesertim apud Romanos.

Quum BB. Apostolus *Andreas*, a Graecis πρωτόκλητος, seu *primo vocatus* appellari consueverit, quemadmodum tradit Papebrochius in Ephemeridibus Graeco-moscis [1], tum a nobis *Proto-Apostolus*, seu *primo Apostolus* electus dici jure potest. Hunc certe in Ecclesia universa inter primos Caelitum SS., publico, et celebri cultu per omnes aetates honoratum fuisse, ex vetustissimis Kalendariis, Sacramentariis, et Martyrologiis ostendit Sollerius in erudi-

1 T. I. Maii p. LII.

tissima adnotatione in Vsuardum [1]. Quod ipsum luculenter etiam patet ex festorum indiculo, qui occurrit inter statuta Bonifacii apud Dacherium [2], ubi inter festa, quae tunc temporis celebrabantur, illud *S. Andreae* recensetur. Ibi enim notatur. *Presbyteri diebus Dominicis populo festa celebranda annuntient, Natalis Domini, Circumcisionis Domini, Epiphaniae, Purificationis Mariae, Paschatis Domini, Ascensionis Domini, Natalis Ioh. Baptistae, Passionis Petri, et Paulli, Assumtionis S. Mariae, Nativitatis S. Mariae, et Passionis S. Andreae.*

Porro vetustissimum ejus festum exhibent, Kalendarium Carthaginiense, Missale Gothicum a Jos. Thomasio editum, idemque notatur in Pontificali Egberti Eboracensis Archiep. cum pervigilio IIJ. Kal. Decembris celebrando. Pridie ejus festi, duo sacra adsignantur in libro Sacramentorum S. Gregorii a Menardo in lucem edito, in Codice Eccl. Turonensis annorum circiter DCCC, itemque in Kalendario Frontonis, unum scilicet de vigilia, alterum de S. Saturnino. Sic in pervetusto Codice Monasterii S. Theoderici quattuor sacra praescribuntur, unum de Saturnino [3], alterum de SS. Saturnino, et Chrysanto, tertium de vigilia S. Andreae, quartum de octava S. Clementis.

Post primas ejusdem festi Vesperas apud Suessionenses sollemnis pompa peragebatur ad Altare S. *Andreae*. Pompae addebant sollemnes vigilias Canonici Turonenses S. Martini [4]. Eidem festo octavam adsignant Ordo Gelasianus, Codex regius annorum CM. Gellonensis ejus-

1 pag. 710.

2 T. IX. Spicilegii.

3 Passio S. Saturnini ex ms. apud Surium d. 29. Novemb. p. 6 0. Eadem ex complur. Codd. MSS. in Theod. Ruinart. Act. primor. MM. p. 129.

4 in Rituali apud Martene T. IIJ. de ant. Eccl. rit. p. 555.

dem aetatis, Missale Bituricense, aliique libri rituales. Consuetudines Monasterii S. Paulli haec habent, *per octavam ejusdem Apostoli, nihil de ea agitur, sed omnia feriata*. Ne quid enim ex Adventus officio detraheretur, praeter diem Natalem S. *Andreae*, et diem octavam, nihil aliud in hoc Monasterio fiebat. Ecclesiae vero Turonensis Ordinarium praescribit, si hoc festum in diem Dominicam incurreret, ejus octavam feria vI. praecedenti, propter festum S. Nicolai, praevio officio celebrandam, ac Sabbatho eadem de caussa, si in feriam iI. incideret.

In ejus festo, quoties occurreret in Quadragesima, quae natalem Domini praecedebat, nonnihil de jejunii severitate remittebatur. Hujusce usus luculentum exhibet testimonium Petrus Damiani, ubi agens de Ordine Eremitarum Fontis Avellani haec habet [1]. *Ecce enim de duabus illis Quadragesimis, quae vel Natalem Domini, vel sanctum Pascha praecedunt, licet ego taceam, vos tamen scitis, quia nonnulli heic sunt, qui absque diebus Dominicis duplex illud quadragesimale spatium totum jejunando transcurrere soleant, exceptis his tribus sollemnitatibus, S. videlicet* Andreae, *vel S. Benedicti, et Annuntiationis Dominicae*.

Haec alibi. Verum erat sane, quod nos, qui Romae nati, atque educati sumus, de beatissimi Apostoli gloria, et honore, inprimis solliciti essemus; quippe qui B. *Petri* sanguine veluti regenerati, Fratris Filii haberi quodammodo, et vocari debemus, eumque tamquam Patruum amantissimum, colere, atque observare, ac velut praesentissimum Patronum, et Sospitatorem venerari. Nam, ut ejus officium a Gregorio M., ut Joh. Belethus contendit, adornatum, aliaque, quamvis locupletis-

1 Opusc. xiv, et apud Martenium T. iv. p. 327. de ant. Eccl. rit.

sima, singularis Romanorum Civium in eum pietatis argumenta praeteream, prodit Benedictus Canonicus, ejus Festi pervigilium, inter sollemniora habitum fuisse, ubi ait [1]. *Missam cantat Pontifex ibi, ubi fit Statio. In vigilia S. Petri, et in vigilia S. Laurentii, et in vigilia S. Mariae, et in* vigilia S. Andreae, *et in vigilia natalis Domini hoc officium fit ad Matutinum, sicut in vigilia S. Ioh. Bapt. praediximus*. Praeterea discimus ex alio ejusdem Canonici loco [2], qui item a Petro Mallio [3] confirmatur, ex veteri charta apud Archivum Vaticanum, unam e VII. *Stationibus nocturnalibus*, ad S. Petri, diei festo *S. Andreae* assignatam. Adde, quae idem Mallius [4] tradidit *de consuetudinibus Confessionis*, qui inter ea, *quae D. Papa de consuetudine recepturus est ab illis, qui emunt Confessionem B. Petri*, recenset *solidos sex in sex stationibus, in unaquaque sex, et sex solidos in festivitate S.* Andreae, *et duas aquaricias olei pro festo ejusdem*.

Quamquam, quid haec, si cum ceteris, quae festo ejus die fieri consueverant, conferantur? Rursus Benedictum Canonicum audiamus, qui haec edisserit [5], a Panvinio [6] item exscripta. *In festivitate S. Andreae debet esse D. Papa cum omnibus Scholis, ante* S. Andream in Vaticano, *ubi honorifice, sicut in Festivitate B. Petri, vesperum, et vigilias celebrare, Matutinum vero ad Fratrem ejus facere, idest ad Altare S. Petri. Mane canitur Missa super Altare* B. Andreae, *ut omnis Populus cum benedictione laetus recedat. Praefectus cum adjutorio decimae illuminat, Ecclesiam, et facit prandium Curiae. Deo gratias*. Quos

1 T. II. Mus. Ital. p. 149.
2 ibid. in additionib. ex Cod. Vallicelliano Ord. XI. p. 153.
3 Caps. II. fasc. 255. et Tom. II. Mus. Ital. p. 158.
4 ibid. p. 162.
5 in Ord. XI. n. LXXVI. p. 152.
6 T. III. ms. p. 179.

quidem ritus diu obtinuisse constat; etsi in Ord. xiv. qui Cajetano inscribitur, apud Mabillonium [1], et Gattico, in additione facta, Johanne xxII. Pont., haec occurrant [2]. *In festo S. Andreae, et praedicatur, et Romae habebat antiquitus vesperes Papales, et Matutinum, licet hodie non sic servetur*. Ibidem vero alio loco adnotatur [3]. *In Festo S. Andreae non fit Consistorium*.

Itaque Sacrum, praeter vesperam, et vigilias, sollemni ritu Pontifex celebrabat *super Altare B. Andreae in Vaticano*, quod nonnisi Templum ibidem a *Symmacho* aedificatum esse potuit, ut SS. Apostolus in Aede, quam cum Germano Fratre communem habebat, communi etiam gloria immortaliter frueretur. Porro Andreas Saussayus in spisso volumine, ubi Aras, Templaque in ejus honorem ubicumque gentium excitata enumeravit, de hac etiam *Symmachi* Basilica mentionem facit, *prope Beati Petri Templum*.

Verum Barpth. Plazza [4], qui Templa in honorem Beati *Andreae*, Romae praesertim condita, recenset, hanc Basilicam a *Symmacho* aedificatam minime nominat, etsi praeter *novem* Ecclesias, quas adhuc ejus nomini consecratas exstare tradit, alias *quinque* eidem sacras antiquitus exstitisse scripserit. Quod pariter omisit in altero opere, quod *sacrum Emerologium* inscripsit, ubi tamen [5], testem adhibens Martinellium, praeter ix. Ecclesias, de quibus ibi etiam meminit, alias xxv. olim exstitisse narrat eidem Apostolo dicatas, quod fortasse Caelitum Sanctorum nemini Romae, excepto *Andrea*, contigisse animadvertit.

1 c. xcix. p. 381. 2 p. 388.
3 ex Cod. 4737. p. 87.
4 in Sanctuario p. 416.
5 T. II. p. 511.

§. II.

De situ Basilicae Andreae Apost. a Symmacho erectae.

B. *Andreae* Basilicam, Vaticanae continentem, a Symmacho fuisse aedificatam, nemo unquam in controversiam vocavit. Quisque enim novit, id satis disertis verbis ab Anastasio testatum fuisse, in ejusdem Pontificis vita, ubi ait [1]. *Hic fecit multas Basilicas; Basilicam S. Andreae Apostoli apud B. Petrum.* Quod ipsum pluries etiam, uti postea observabimus, confirmat. Verumtamen hanc Basilicam illam ipsam fuisse, quae in *Sacrarii* usum postea conversa est, quamque ante hos non multos annos solo aequari vidimus, nemo, quantum equidem sciam, praeter Grimaldum, Martinellium, et Vignolium, quorum loca infra afferemus, adhuc certo affirmavit. Itaque, ne lectoribus hariolari videar, qui rem ceteris Scriptoribus hactenus inexploratam, longaque inquisitione frustra indagatam, hosce Triumviros dumtaxat assequutos esse putem, gravissima, eademque plurima rationum momenta exponam, viamque veluti commonstrabo, quae me ad hujus rei indaginem, et assequutionem, eorum sententiae plane conformem deduxit.

Itaque, quum animadvertissem, apud omnes recentiorum temporum Scriptores Templum, quod pro *Sacrario* adhuc fuit, *S. Mariae a Febribus* titulo venire, ante omnia diligenter inquirendum duxi, ad quam aetatem referenda esset insignis ejusdem Virginis imago, a qua Templo nomen impositum est. Sic enim statuebam. Si haec effigies remotissimam antiquitatem non redoleret,

1 T. I. §. vI. p. 176. edition. Vignol. et in ejus vita e vetust. Codice Veronensi apud Murator. T. III. rer. Ital. Par. II. pag. 45. et in I. B. Sollerii de S. Symmacho P. Sylloge historica. Tom. IV. Iul. pag. 634.

neutiquam opinandum esse, huc ab ipsis Templi primordiis invectam, ac proinde hoc Superorum alteri cuiquam, in prima origine dicatum fuisse. Quae dum mecum animo reputans, antiquas hujus rei memorias excutiebam, comperi, eam imaginem ab omnibus ferme Scriptoribus, seculo xiI. plus minus assignari. Hoc autem jam tum mihi persuasit, quum a fundamentis erectum Templum fuit, ignoto nunc quidem nobis Caelicolae fuisse consecratum. Ejus enim forma, Sec. xiI. longe antiquiorem prodebat aetatem.

Quaenam vero primi nominis abolendi caussae fuissent, quum viderem, certo statui minime posse, conjecturis indulgendum esse censui. Quas ipsas ex auctoribus, qui eodem circiter seculo floruerant, in primis eruendas, colligendasque esse, statim agnovi; quae si deessent, tum vero de veritate assequenda, penitus animo despondendum esse. Accidit autem sane percommode, ut ad manus haberem *Petri Mallii historiam de Basilica antiqua Vaticana*, quam is Alexandro III. inscripsit, et primum Paullus de Angelis [1], deinde auctius, et accuratius Cl. Janningus [2] publici juris fecit. Quam quum diligenter excuterem, certa spe ductus, me voti compotem factum iri, circa iI. capitis finem, haec reperi, quae quum alibi carptim, atque membratim a me ipso prolata sint, nunc, uti se habent, integra, ac continentia, referenda esse arbitror. Sic igitur scribit [3]. *Infra Palatium vero Neronis est Templum Apollinis, quod nunc vocatur S. Petronilla, in qua est reconditum Corpus ejusdem Virginis, ante quod est Basilica S. Angeli, quae vocatur Vaticanum, mirifico musibo laqueata, auro, et vitro. Ideo*

1 V. p. 269. 2 T. vI. Iunii p. 37. 3 ibid. n. 25. p. 40.

vero dicitur Vaticanum, *quia Vates, id est, Sacerdotes antiquitus canebant ibi sua officia, ante Templum Apollinis, et ideo tota illa pars dextra Basilicae B. Petri, quae vadit per Porticum Pontificum, et usque ad Portam argenteam, vocatur Vaticanum. Ibique est aliud Templum, quod fuit Vestiarium Neronis, quod modo vocatur* S. Andreas, *in cujus Altare B. Gregorius Papa, ut a majoribus nostris accepimus, recondidit brachium S. Andreae Apostoli, et B. Lucae Evangelistae, quae cum magna devotione detulit Constantinopoli.*

Quae quidem quum semel, atque iterum attente considerassem, in ea sententia magis, magisque confirmatus sum, Templum, quod *S. Petronillae* contiguum erat, *S. Andreae* sacrum fuisse, contra quam Ciampinio [1] visum est, qui ex ipsis Mallii verbis, Templum *S. Andreae* ab eo memoratum, idem esse, ac *S. Angeli* Basilicam putavit. Verum quum hoc a veritate alienum esse, satis jam supra [2] probavimus, ea tantum heic addenda sunt, quae me adducunt, ut credam, Mallii verba huic prorsus Templo convenire.

Et sane, si *S. Angeli* Basilica, una eademque, atque *S. Andreae* Templum fuisset, cur, quaeso, Mallius, quum innuit, *ante Templum S. Petronillae fuisse Basilicam Sancti Angeli*, non item *Andreae* nomen adjunxit, vel potius absolute S. *Andreae* Basilicam nominavit, uti porro debuisset, si *ante Templum S. Petronillae*, *S. Andreae* Basilica exstitisset, ubi tantum ara *S. Michaeli* sacra foret, quemadmodum Ciampinius, dum haec duo aperte inter se repugnantia conciliare studet, argumentatur? Quare si Mallius *S. Angeli* Basil. a Templo S. *Andreae*, non modo nomine tenus, sed re secrevit, fatendum sane est,

1 c. IV. §. IX. p. 86.   2 p. 1074.

loco etiam, unam ab altero diversam agnovisse. Quod clarius etiam patebit, imo extra omnem dubitationis aleam, meo quidem judicio, ponetur, ex eo quod, ubi Mallius ait, fuisse *Basilicam S. Angeli*, ibidem etiam fuisse refert, locum *Vaticanum* appellatum, quia Vates inibi canebant *ante Templum Apollinis*; qui locus proinde a Mallio pro ejusdem Templi vestibulo acceptus videtur. Vbi vero ait, fuisse *Templum S. Andreae*, *Neronis Vestiarium* ibidem fuisse declarat. Consequens enim inde est, quod si *Templum S. Andreae* idem fuisset, quod *Basilica S. Angeli*, *Vestiarium* quoque *Neronis* idem esse debuisset, quod *Vaticanum*, seu *Vestibulum* Templi *Apollinis*. Quod nimis aperte, non tam veritati, quam ipsius Mallii sententiae adversari, nemo non videt. Quare minime dubitari potest, quin Mallius de Templo *S. Petronillae* contermino loquutus sit, quum *S. Andreae* Templum nominavit. Praeterea ex hoc altero Mallii loco res comprobatur [1]. *Iuxta Portam aeneam, quae vadit ad S. Petronillam, et ad S. Andream, est Oratorium SS. Processi, et Martiniani*, a Paschali I. excitatum, quod in tab. Alpharani n. 20. designatur. Nonne enim, si Mallius, ubi ceteri, *Andreae* Templum agnovisset, ex Oratorio SS. MM. ad Portam aeneam lectorem manuducens, hunc primum *ad S. Andream*, ac deinde ad *S. Petronillam* ducere debuisset?

Id ipsum mirifice confirmavit Anonymus de *Mirabilibus Romae*, quem sequenti seculo XIII. floruisse scimus. Hic equidem, fateor, sese prodit antiquitatis imperitum, resque identidem ex vulgi opinione describit. Quum tamen illo aevo monumenta, ut recte animadvertit Montfauconius [2], *priscum nomen vel apud Populares retinerent, non*

1 n. 24. p. 40. 2 in Diar. Ital. p. 282.

parum inde lucis mutuabitur, quicumque Romanis antiquitatibus indagandis operam impendat. Is igitur, postquam eadem Mallii verba exscripsit, (qua ex re patet, quam presse Mallii sententiae adhaeserit), in *S. Andreae* Templum veluti digitum intendens, locum, ubi stabat, multo, quam a Mallio factum est, clarius etiam, ut jam vidimus, designavit. Sed juvat, iterum ejus verba audire. *Infra Palatium*, inquit [1], *Neronianum est Templum Apollinis, quod dicitur* S. Petronilla *in Basilica S. Petri*, ante *quod est Basilica, quae vocatur* Vaticanum, *quia Vates, id est Sacerdotes canebant ibi sua officia ante Templum Apollinis, ibique* aliud Templum, *quod fuit* Aerarium Neronis, *ubi nunc est Ecclesia* S. Andreae, *juxta quod est memoria Caesaris, id est Agulia*. Item in antiquiori ejusdem Anonymi editione, Montfauconio ignota, per Valerium Doricum adornata, legitur. *Ante Templum Apollinis fuit Castrum Neronis, ubi nunc est Ecclesia* Sancti Andreae. Quaeso, quodnam aliud Templum heic describitur, praeter *Sacrarium*? Quum enim inficiari nemo possit, *Obeliscum Sacrario* proximum fuisse, manifestum est, Ecclesiam *S. Andreae, prope memoriam Caesaris*, seu *non longe a sepultura Iulii Caesaris*, ut loquitur pervetustus Codex infra afferendus, fuisse Templum, *S. M. Febrifugiae* nomine deinde insignitum, ac denique in *Sacrarii* usum conversum, a Basil. quae *Vaticanum* dicebatur, *ante Templum Apollinis*, nimirum ab aditu Templi S. Petronillae, plane diversum. Quidni? Num, ut in diversa sententia, de ceteris Scriptoribus pronuntiandum esse, supra animadvertimus, aede *B. M. a Febribus* excepta, omnia loca, B. *Petronillae* Templo contigua, ab Anonymo descripta esse censebimus?

1 ibid.

Neque vero magis consentanea esse possunt tam Anonymi, quam Mallii verba, quum uterque asserat, Templum, quod ipsi pro *Neronis Vestiario* accipiebant, *Sancti Andreae* nomine venire. Nihil enim refert, quod in Anonymo, *Aerarium* pro *Vestarium*, seu *Vestiarium* offendatur, quum ibidem librarii mendum pro certo irrepsisse putem; ac praeterea, etsi *Aerarium*, aut *Castrum* legendum esset, id diversam Scriptoris sententiam de Templi nomine, non de situ manifestaret. Quod vero, etsi uterque hoc Templum sua aetate *S. Andreae* sacrum fuisse noverat, ignoravit tamen, a quo Templum revera conditum fuerit, ac proinde primitus a Nerone constructum conjectaverint, hujus rei caussam in ejusdem Templi antiquitatem, jam tum remotissimam, arbitror esse conferendam. Ac mirum profecto est, quod tum Mallius, tum Anonymus, quibus ceteroqui verum hujusce Templi nomen debemus, etsi hoc ab Ethnicis antiquitus constructum opinati sunt, nihilominus secus, ac ceteri scriptores, non *Marti*, vel *Matri Deûm*, sacrum illud ab initio fuisse, sed potius *Neronis Vestiarium*, Circi usibus inserviens existimaverint.

Quid, quod multo post tempore, hoc est, Sec. xv, id ipsum *B. Andreae* nomen, loco, ubi tum *Neronis Vestiarium* exstitisse putabant, etiamnum haerebat? Quum enim Maph. Vegii opusculum *de rebus antiquis memorabilibus Bas. Vaticanae*, pariter a Janningo [1] in lucem editum pervolutarem, veluti sponte, sese mihi ejus verba superius allata obtulerunt. Ceterum ex iis patet, Templum, quod *Vestiarium Neronis* nuncupabatur, ac *S. Andreae* nomen vulgo tum retinebat, aditum fuisse Templi *S. Petronillae*,

1 l. IV. n. 127.

Vegium pronunciasse. Quae quum mecum animo cogitarem, non videbam tamen, quid inde damni conflare in me ejusdem posset opinio, contra Mallii, et Anonymi sententiam. Nam quid demum consequeretur, nisi errasse Vegium, quum Templum a Symmacho erectum in Vestibulo S. Petronillae statuerit, ubi tantum Altare *S. Andreae* sacrum exstitit, etsi a *Symmacho Basilicam*, sive *Ecclesiam*, *S. Andreae* erectam fuisse, non vero *Altare* solum Anastasius testetur?

Sed multo ante Vegium, verum hujus Basilicae locum incompertum fuisse colligimus, ex veteri Kalendario ms. apud Turrigium [1], ubi haec habebantur. *Die* xxx. *Novembris S. Andreae Apostoli. Habemus Cappellam, et Caput, et de gamba, cum tibia ejus, et habebamus Oratorium. Nunc est dirutum.* Ex quibus sane intelligimus, quum Oratorium *S. Andreae* a *Symmacho* juxta Petri Basilicam excitatum fuisse, neminem latuerit, de vero ejus loco adeo nihil illis temporibus suboluisse, ut jam dirutum haberetur, quippe quod in aditu Templi *S. Petronillae* jamdiu exciso, dumtaxat exstitisse, pro certo habebant.

§. III.
De cultu ejusdem Templi.

Quum satis, ni fallor, probatum sit, hoc loco *S. Andreae* Basilicam, *Symmachi* jussu, a solo fuisse excitatam, illud nunc reliquum esse video, ut quot, quantisque ea donis a Romanis Pontificibus cumulata, quantaque reverentia, jam inde ab initio habita sit, inspiciamus. Quod quum praestabimus, illud etiam efficiemus, ut lectorum, si qui futuri sint, nimis fortasse morosi, atque

1 l. IV. n. 127.   2 p. 231.

difficiles, qui de rei veritate etiamnum dubitent, offensionibus occurramus.

Ac, ut a *Symmacho* Templi conditore, ut par est, initium ducam, is, Anastasio teste [1], *fecit ciborium ex argento purissimo in Confessione, pensans libras* CXX, *arcus argenteos* III. *pensantes libras* IX. Et sane mirandum jure esse, animadverterunt Binius, Labbaeus [2], et Ciacconius, sub Rege barbaro, sub quo Vrbs ipsa quodammodo captiva misere teneri videbatur, tot, ac tanta, quanta certe sunt, quae ab Anastasio de *Symmacho* memorantur, praestari potuisse; quamquam idem Pontifex pastorali munificentiae in redimendis captivis, alendisque CCXX. Africanis Episcopis in Sardiniam a Trasamundo Wandalorum Rege delegatis, non defuerit.

Post *Symmachum*, en tibi aliorum Pontificum elenchum ex eodem Anastasio, qui *B. Andreae* Templum donariis quantivis pretii certatim ditarunt. *Honorius* [3] *fecit ad B.* Andream *Apostolum, juxta eamdem Ecclesiam B. Petri Apostoli, ante Confessionem ejus, tabulam argenteam, quae pensat libras* LXXIII. Hujusmodi tabulas, quarum tamen varium fuisse usum Lazarus Boquillotius [4] demonstrat, saepenumero a Romanis Pontificibus oblatas, in Anastasio memorari video. Idemque sacrorum anathematum genus, jussu Theobaldi Abbatis S. Liberatoris [5], et Hilmeradi Episcopi Helenensis [6] constructum occurrit, praeter Tabulas argenteas, quas Georgius [7] recenset. Joh. VI. [8]

1 T. I. §. vI. p. 176.
2 T. III. Anastas. edit. Blanch. p. 220.
3 T. I. §. II. p. 244.
4 Traitè historique de la Liturgie sacrè chap. v. a Paris 1701.
5 Muratorii Antiqq. medii aevi T. IV. pag. 168.
6 in Appendice Marcae Hispanicae. Parisiis 1668.
7 de Sacro Ministerio. in Liturgia Rom. Pont. T. I. disquisit. c. XXIX.
8 T. I. §. III. p. 316.

fecit in Basilica S. Andreae *Apostoli, quae ponitur, infra Ecclesiam B. Petri Principis Apostolorum, ambonem noviter.* Gregorius III. [1] *fecit autem et tectum noviter simul, et cameram S.* Andreae *Apostoli ad S. Petrum Apostolum, quam et depinxit, et fecit ibi imaginem auream B.* Andreae *cum gemmis pensantem libras* VIII, *et intra confessionem vestivit argento, quam deauravit auro purissimo.* Idemque Gregorius [2] *fecit vestes ad Altaria, in Ecclesia scilicet D. Salvatoris, S. Dei Genitricis, SSque Apostolorum Petri, et Paulli, atque* Andreae, *et ceterorum SS. in diversis Ecclesiis.* S. Zacharias [3] *fecit vestem, super Altare B.* Andreae *Apostoli, ad B. Petrum, nimis opimam.* Stephanus III. [4] *fecit tres regulares argenteos super rugas, per quas ingrediuntur ad Altare, ubi imagines in frontispicio constitutae sunt, unum quidem in Basilica B. Petri Apostoli, et alium in Basilica B. Paulli, et alium ad B.* Andream *Apostolum.* Adrianus [5] *in Ecclesia B.* Andreae *Apostoli sita juxta eamdem B. Petri Apostoli Eccl. Ciborium noviter ex argento mundissimo ipse ter BB. Pontifex fecit, quod pensat libras* CXXXV. Leo III. [6] *fecit autem et in Basilica B.* Andreae *ad B. Petrum Apostolum rugas argenteas pensantes libras* LXXX. Praeterea [7] *super Altare B.* Andreae *fecit vestem chrysoclavam cum margaritis, sed et presbyterium ex marmoribus sculptis ornavit. Fecit autem* [8] *idem BB. Pontifex in Basilica* B. Andreae, *ubi supra, regnum ex auro purissimo cum gemmis pretiosis ornatum, pensans libras* II. *et uncias* V. Hoc amplius, *fecit* [9] *ad B.* Andream *Apostolum ciborium ex argento purissimo pensans libras* CCC. *et* V. *Isdem vero* [10] *praesagus*

1 T. II. §. XI. p. 52. 2 ibid. §. XVI. p. 56.
3 ibid. §. XXVIII. p. 84.
4 ibid. §. XXVIII. p. 156.
5 ibid. §. XLVI. p. 196.
6 ib. §. VI. p. 241. 7 ib. §. XXXV. p. 261.
8 ibid. §. LV. p. 274.
9 ibid. §. LXV. p. 378.
10 ibid. §. LXVIII. p. 282.

Antistes, *ubi supra*, *ad* B. Andream *Apostolum investivit Altare majus ex argento purissimo deaurato*, *miro decore ornatum*, *quod pensat undique libras* CXXXV. *cantharas ex argento purissimo* XII. *pensantes simul libras* LII. *canistros* XII. *ex argento pensantes libras* LXXVIII. Nec satis. *In Ecclesia* [1] B. Andreae *Apostoli*, *quae ponitur ad B. Petrum Apostolum*, *fecit coronam ex argento pensantem libras* LVIII. Quid praeterea? etiam. Nam *et in Oratorio S.* Andreae [2], *ubi supra*, obtulit *vela duo holoserica*, *ornata ut supra*. *Gradus vero* [3], *per quos ingressus est in Ecclesiam B. Petri Apostoli a* S. Andrea *Apostolo*, *qui vetustate consumpti erant*, *a novo refecit*. Qui quidem gradus primum constructi fuerant in Templi erectione a *Symmacho* [4], *qui et cantharum posuit pro ascendentibus ad B. Andream*, ubi tamen potius *descendentibus*, cum Vignolio legendum esse, quis non adsentiat, si per eosdem gradus in Bas. Vat. multo altiorem ingressum fuisse animadvertat? Ac demum idem Leo III. [5] *fecit super Altare* B. Andreae, *ubi supra*, *vestem albam holosericam rosatam cum tabula de chrysoclavo*, *habentem historiam dominicae resurrectionis*, *et in circuitu listam de chrysoclavo*. Quid vero Leo IV? *Obtulit* [6] *in Oratorio* B. Andreae, *quod ponitur in dicta Basilica B. Petri Apostoli*, *vela modica de fundato tria*. Idem Pontifex [7] *fecit in Oratorio* S. Andreae *Apostoli ad S. Petrum vela majora de fundato duo*, *et alia minora quinque ornata in circuitu de blattin*. Praeterea *fecit* [8] *et in Eccl.* B. Andreae *Apostoli ciborium super ex marmore*, *necnon et calicem de argento cum coronis pendentibus in eodem ciborio*, *numero duodecim*, *pen-*

1 T. II. §. LXXI. p. 284.
2 ibid. §. LXXXIII. p. 296.
3 ibid. §. XC. p. 302.
4 T. I. §. VIII. p. 177.
5 T. II. §. CI. p. 308.
6 T. III. §. IX. p. 71.
7 T. III. §. XX. p. 75.
8 ibid. §. LV. p. 102.

san. .-. libras . . . . Fecit etiam ibi ipsum Campanile, et posuit campanam cum malleo aereo, et cruce exaurato. Qui etiam [1] *Porticum, quae S.* Andreae *cohaeret Ecclesiae, quum cerneretur casura, in melius noviter restauravit.*

Quae vero fuerit hujusce Templi tam magnifice, splendideque exornati dignitas, quae majestas, nihil me attinet dicere, quum satis superque ex hac sola Anastasii locorum recensione intelligi possit; quae praeter Paullini, Prudentii, Salviani, Victoris Vitensis, Optati Millevitani testimonia, manifeste declarat, plenis calathis, pretiosa donaria Templis constantissime oblata. Verum, quod multo pluris interest, de hoc *Symmachi* Templo, quod in *Sacrarium* postea conversum fuit, eumdem Scriptorem loquutum esse, minime dubitandum est. Quum enim ab eodem istiusmodi Templum, *infra* Ecclesiam B. Petri, *juxta* B. Petri Ecclesiam, *ad* B. Petrum, *apud* B. Petrum designetur, constetque aliunde, hoc non ibi exstitisse, ubi ceteri illud collocarunt, quum in eo loco Templum *S. Michaeli Archangelo* sacrum fuisse demonstravimus, consequens est, fuisse ipsum alteri *S. Petronillae* contiguum, quocum fere semper ab Anastasio conjungitur, et nominatur. Quid enim? dices Anastasium, Templum S. Petronillae, ejusque aditum toties nominasse; nunquam vero alterum Templum rotundum ei plane geminum?

Quapropter nemo non videt, minus recte a Janningo, qui, etsi uberrimam ex Anastasio messem collegerit, multos tamen mihi Spicilegii manipulos reliquit, hanc locorum congeriem Templo *S. Michaelis Archangeli*, pro hoc altero *S. Andreae* Templo ab se accepto, attri-

1 ibid. §. LXXXV.

2 T. VI. Iunii p. 93.

butam. Quid vero dicam de Ciampinio [1], qui cum Janningo paria sentiens, haud obscure prodidit, penitus sese ignorasse, quod Janningi eruditionem non omnino fugit? Nam disserens de hac *S. Andreae* Basilica, dumtaxat adnotavit, *Iohannem* VI. *hac in eadem Ecclesia ambonem noviter fecisse*. Siquidem nulla ratio erat, cur Johannis *ambonem*, ceteris longe praestantioribus aliorum Pontificum ornamentis praeferret, ac solummodo nominaret.

Etsi vero allata Anastasii loca ad Templum hoc nostrum referenda esse contendo, non idem de aliis duobus sentiendum esse arbitror, ubi *Monasterium S. Andreae* nominatur *juxta Basilicam Apostolorum*. Ea sic habent [2]. *Sed* (Leo III.) *et in* Monasterio S. Andreae, *quod ponitur juxta Basilicam Apostolorum, instar fecit canistrum ex argento pensantem libras* II. Ac in vita Stephani V. [3] *In Oratorio S. Thomae, sito in* Monasterio S. Andreae *Apostoli, juxta Basilicam Apostolorum, fecit vestem unam*. Hoc enim *Monasterium*, quod etiam *Monasterium regionis Bibareticae* appellatum fuisse docent Martinellius [4], et Lubinus [5], situm erat *juxta Basilicam* XII. *Apostolorum*, nimirum prope Basilicam Apostolorum *Philippi, et Iacobi*, sub Quirinali positam, a Pelagio I. Pont. inchoatam, et a Johanne III. absolutam, de qua consule, si vacat, Martinellium [6], et Bonaventuram Malvasiam [7], qui eam peculiari opusculo illustravit. Sed ejus situm in quodam lapide in Monasterio S. Silvestri de Capite [8] in Campo Martio, olim exstante, descriptum, nobis Grimaldus etiam

1 p. 93.
2 T. II. §. LXXVII. p. 291.
3 T. III. §. XIV. p. 272.
4 p. 16. et 336.
5 p. 330.
6 p. 64. et seq.
7 Compendio Historico della Ven. Bas. de' SS. XII. Apostoli. Roma 1665. 8.
8 Giacchetti Historia della Ven. Chiesa, et Monastero di S. Silvestro de Capite. Roma 1629. p. 63.

indigitat. Ait enim [1]. *Monasterium S. Andreae, juxta Basilicam Apostolorum, hanc esse puto Ecclesiam S. Andreae, juxta Columnam Antoninam, solo aequatam sub Paullo* III. *erecta perpetua Cappellania ex redditibus ejus in Ecclesia Sanctae Mariae in via*. Haec autem vidit etiam eruditissimus Vignolius in vita Iohannis VI. [2], cui tamen Anastasii verba de vita Stephani V. [3], ad *S. Andreae* Ecclesiam pone Basilicam XII. Apostolorum omnino pertinentia fucum fecerant; ac propterea palinodiam cecinit, quod ea in *Symmachi* vita [4] de Ecclesia *S. Andreae* Apostoli, quae Vat. Bas. proxima erat, interpretatus est.

Sed, ut aliarum quoque rationum vi, ac pondere nostram sententiam magis, magisque roboremus, age, experiamur, an item ex eodem Anastasio erui possit, ubinam *Symmachus B. Andreae* Templum excitaverit? Atqui idem locus in vita *Stephani* II, qui nobis veram S. *Petronillae* Templi originem patefecit, gemini hujus Templi ortum liquido declarabit. En tibi illum [5]. *Fecit et juxta Basilicam B. Petri Apostoli, et ab alia parte B.* Andreae *Apostoli, in loco, qui Mosileos appellatur, Basilicam in honorem S. Petronillae*. Quibus perlectis, statim vix est, ut revocari in dubium possit, utrum amplius *B. Andreae* Templum, in Templi *S. Petronillae* vestibulo agnoscendum sit, an potius in altero Templo rotundo, quod, quum e regione esset, ab altera parte Templi S. *Petronillae* exstabat. Quid ita? quod scilicet, si Templum *S. Andreae* in *aditu* Aedis *S. Petronillae* exstitisset, nunquam certe Anastasius *B. Petronillae* Templum *ab altera parte B. Andreae Apostoli* positum fuisse pronunciasset. Sed ne ullus

1 c. II. de Canon. S. Petri ms.
2 T. I. §. III. p. 316.
3 T. III. p. 272.
4 T. I. p. 176.
5 T. II. Anast. edit. Fabrotti p. 124.

relinqui videatur dubitationi locus, quin ad hunc plane modum Anastasium intelligendum esse, pro certo habeamus, altera ejusdem Scriptoris verba heic lubet expendere in vita *Paulli* I. Pontificis, quae sunt hujusmodi [1]. *Oraculum in S. Dei Genitricis honorem construxit, juxta Oraculum B. Leonis Papae, secus fores introitus S. Petronillae, atque B. Andreae Apostoli*. Cur autem, ut situm tam illustris Cellae, titulo *S. M. in Oratorio*, aut de *Cancellis* decoratae demonstraret, adjunxit, *secus fores B. Andreae Apostoli*? Ecquis non videt, si Templum *S. Andreae* Apostoli, in aditu *S. Petronillae* exstitisset, primum hanc aedem, in quam e Basilica Vat. foribus introitus fuisset, ac deinde alteram *S. Petronillae* nominandam? Quare, ne otiose, aut praepostere ab Anastasio hujusmodi verba adjuncta fuisse opinemur, fatendum est, Templum *B. Andreae*, quum proximum esset alteri *S. Petronillae*, ab eodem nominatum fuisse, ut clarius Oratorii, quod Paullus erexerat, situm describeret, illudque aeque contiguum uni, atque alteri Templo fuisse intelligeremus. Quamquam, si cui forte haec minus arriderent, absque ullo sententiae meae dispendio, possem annuere, ibidem Anastasium de *Vestibulo* Templi S. Petronillae, ubi Altare *S. Andreae* sacrum fuisse concessimus, loquutum fuisse; quum ibi Oratorium nominet a Paullo I. conditum, qui Stephano II. successit, a quo idem *Vestibulum*, una cum ipso S. Petronillae Templo, erectum fuisse conjicimus.

Huc etiam referenda sunt Freheriani Codicis verba, quae superius [2] attulimus ex Fabrotto, ubi legitur in vita Paulli [3]. *In Mausoleo, juxta Ecclesiam B.* Andreae *Apostoli, quod praefatus BB. Stephanus Papa ejus Germanus*,

1 T. I. p. 130. 2 p. 272. 3 T. II. p. 248.

dum adhuc superstes erat, Ecclesiam in honorem ipsius Sanctae Christi Martyris Petronillae, picturae miro decore illustravit. Nam si Mausoleum *B. Petronillae* erectum fuit *juxta* Ecclesiam *B. Andreae Apostoli*, nonne argui potest, heic de altero Templo, ei contiguo, sermonem fieri?

Praeterea Templi hujus meminisse Anastasium videmus, non tam in *Symmachi* ejus conditoris vita, quam in aliis Honorii I, Johannis VI, et Zachariae, priusquam a *Stephano* II. Aedes B. *Petronillae* aedificaretur. Quod, quum satis probet, Templum S. *Andreae*, Sec. vI. ineunte, excitatum, longe ante illud S. *Petronillae*, quod Sec. vIII. exstructum fuit, exstitisse, illud etiam declarat, hoc neutiquam pro illo esse accipiendum, quod exstare dicebatur in aditu Templi S. *Petronillae*, quodque una, vel ipsum *Stephanum* II, aut alterum deinde Pontificem condidisse, putandum est; sed pro eo tantum, de quo disputamus. Vix enim, aut ne vix quidem credibile profecto est, *Altare*, quod in *Templo S. Michaelis Archangeli*, in honorem B. *Andreae* erectum, non negamus, tam remotae fuisse antiquitatis, ut ipso *B. Petronillae* Templo vetustius dicatur, ac Vestibulum, priusquam ipsum Templum, constructum sit; quod quidem nulla alia de caussa erectum videtur, quam ut ex Aede S. *Petronillae* in Vaticanam Basilicam aditus pateret.

Haec multo verius ad Templum nostrum accomodabis; quod praeterea Anastasius, quoties deinde nominat, toties fere, et alterius contigui S. *Petronillae* mentionem facit. Nam in Leone III, ubi ait [1], *super Altare B.* Andreae, *fecit vestem chrysoclavam*, continuo addit, *et in Altare B.* Petronillae *fecit vestem holosericam*. Et rursus

1 T. II. p. 261.

in eadem vita [1]. *In Bas. B.* Andreae *fecit regnum ex auro purissimo . . . . . .* illico adjecit, *nec non et super Altare B.* Petronillae *fecit regnum aureum cum gemmis pretiosissimis*. Ac demum, ne nimius sim, in eadem vita, inquit [2]. *Super Altare B.* Andreae *fecit vestem albam holosericam*, ac paullo post subdit, *verum etiam et super Altare B.* Petronillae *fecit vestem albam holosericam*.

Ex quibus non inepte conjeceris, utriusque Templi similitudinem, ac propinquitatem, Anastasio in mentem venisse, quoties alterutrum nominaret; hincque propemodum inductum fuisse, ut, dum de altero scriberet, alterum etiam memoraret, ne ea, vel in sua historia, quodammodo dissociarentur. Praeterquamquod nequaquam putandi sunt Pontifices, iisdem donariis ornare voluisse Altare S. *Andreae* in *aditu* Basilicae S. *Petronillae*, atque ipsam tanto augustiorem ejusdem S. Virginis Basilicam; quod alioqui probabilius est, eos praestare voluisse erga *B. Andreae* Basilicam ei adnexam, ut quum forma externa, duo haec Templa simillima essent, tum etiam iisdem ornamentis interius collucerent.

Ad haec accedit, quod legimus in eodem Anastasio [3], *in Ecclesia* B. Andreae *Apostoli* Leonem IV. fecisse *ipsum Campanile, et posuisse campanam cum malleo aereo, et cruce exaurato*. Quis autem credat, Leoni in mentem venisse, Turrim Campanariam exstruere, prope *Aditum* Templi S. *Petronillae*? Quare dicendus est, hanc erexisse prope nostram S. *Andreae* Basilicam, uti suo loco demonstrabimus, quum de *Gallo aeneo* supra eamdem posito, disseremus. Praeterea ex Anastasio audivimus [4],

1 ibid. p. 274.
2 ibid. p. 308.
3 T. III. p. 102.
4 ibid. p. 223.

eumdem Leonem, *Porticum*, *quae* S. Andreae *cohaeret Ecclesiae, quum cerneretur casura, in melius noviter restaurasse*. Atqui Templum S. *Michaelis* laeva, B. *Petronillae* Templo, cujus erat *Vestibulum*, dextra Bas. Vaticanae adhaerebat, in quam inde aditum patuisse vidimus. Propterea, quonam pacto hujusmodi Anastasii verba de *Altari* S. Andreae, quod in Templo S. *Michaelis* exstabat, accipienda sint, equidem plane non intelligo.

Hanc autem Porticum, quae ab Anastasio designatur, revera *B. Andreae* Templo cohaerentem fuisse, dubitare non sinit Alcuinus, aut quicumque fuerit auctor, certe antiquissimus, *Notitiae Ecclesiarum Vrbis*, quae ejus operibus assuta est, ubi ita scribitur.[1]. *Pro intrante in* Porticu *S. Andreae, occurrit tibi in sinistra manu Altare S. Laurenti, deinde S. Viti, deinde S. Cassiani, deinde ipsius* Andreae *in* medio rotundae, *et sic S. Thomae, et sic S. Apollinaris, novissime S. Xysti*. Qui quidem locus, quum non solum *Porticum* Ecclesiae *S. Andreae* adnexam fuisse testetur, sed, quod magis est, hanc ipsam Ecclesiam *rotundam* fuisse doceat, mirifice, si verum amamus, nostram opinionem confirmat, Templumque *S. Andreae* a *Symmacho* excitatum, in dejecto *Sacrario* statuendum esse, apertissime declarat.

Denique, si vel ipsa nomina expendamus, quibus *B. Andreae* Templum Anastasius indigitat, liquidum sane erit, de nostro tantum Templo loquutum fuisse. Nihil enim refert, quod aliquando *Altaris* nomine illud donavit, quum ita vel ipsa *Templa* saepe numero fuisse indicata, pluribus jam supra demonstraverim. Sed tamen multo frequentius *Ecclesiam*, *Basilicam*, *Oratorium* appel-

1 T. II. in App. III. par. II. p. 598.

lat, quod certe nusquam fecisset, si unum in aditu Templi *S. Petronillae Altare* nominare voluisset. Et illud quî fieri potuit, ut *Turris Campanaria*, atque etiam *Porticus* S. Michaelis Templo adhaererent?

Praeterea eritne cuipiam credibile, ut rursus heic moneam, toties Anastasium de *S. Petronillae* Templo, nusquam de contiguo altero mentionem fecisse? Id tamen profecto dicendum foret, si detur Templum *B. Andreae* a Symmacho exstructum, in aditu Templi *S. Petronillae* esse statuendum. Ostendant igitur, si qui contra sentiunt, quo nomine dejectum *Sacrarium*, quod certe ab antiquissimis temporibus stetit, apud Anastasium veniat; tum quod volent, efficiant. Quis autem sibi persuadeat, Pontifices tantam auri, argenti, gemmarumque vim in Templum *S. Petronillae*, atque in ejus aditum, ubi tantum *Andreae* Templum agnoscunt, congessisse; nullum vero ornamentum in proximum ei Templum unquam contulisse, quod Anastasius memoria dignum putaverit, ac proinde silentio omnino praeterire debuerit, verumque ejus nomen, toto historiae suae cursu, occultare? Quum enim multo post Symmachi aetatem, *B. M. a febribus* dicatum fuisse constet, ut loco suo aperte demonstrabimus, palam est, alteri cuidam Caeliti sacrum ab initio fuisse. At quum semper Anastasius solum *Andreae* nomen in medium proferat, id argumento est, Templum, de quo disputamus, *B. Andreae* revera nuncupatum fuisse. Sed diutius, quam antea constitueram, in Anastasii verbis perpendendis immoratus sum, ex quibus nostra sententia de situ Templi *S. Andreae* apprime confirmatur. Nunc ad alia, quae non minorem profecto vim, et pondus afferent ad eamdem comprobandam, progrediamur.

§. IV.

De Conciliis in eodem Templo celebratis.

Basilicam *S. Andreae* nequaquam in Templi *S. Petronillae* Vestibulo agnoscendam, ex eo etiam argui potest, quod in *Consistorio B. Andreae Apostoli*, Concilium Romanum [1] III, anno salutis DXXXI. post Consulatum Lampadii, et Orestis VV. CC, die VII. Iduum Decembrium, *praesidente Venerabili Viro Papa Bonifacio* II. *residentibus* IV. Episcopis, XXXIX. Presbyteris, *adstantibus* IV. Diaconibus, et Tribuno Archidiacono, celebratum fuisse, compertum est. Quod quum loci capacitatem demonstret, *quis inficiabitur*, ut Bull. Vat. editores [2] pronuntiant, *Consistorium B. Andreae, celebre quondam fuisse Oratorium ad Basilicam S. Petri*? Ego vero addam, quis inficiari poterit, haec illud etiam apertissime declarare, Ecclesiam *S. Andreae*, cum angustiori *S. Michaelis Archangeli*, in *aditu* Templi *S. Petronillae* perperam fuisse commutatam? Siquidem constat, nullum aliud praeter hoc, pone Vaticanam Basilicam, Templum fuisse *S. Andreae* sacrum. Itaque perspicuum est, *Consistorium B. Andreae*, uti notat Holstenius [3], et cum eo Pagius [4], Norisius [5], et Blanchinius [6], *habitum ad S. Petrum in Vaticano*, in Templo, de quo agimus, celebratum fuisse.

Quis autem cum Ciampinio [7], qui falso hoc Concilium Bonifacio III. tribuit, Ianningo [8], et Bull. Vat. editoribus, sibi persuadeat, *aditum* Templi *S. Petronillae*,

1 Tom. II. Concil. Hard. col. IIII. Act. I. et II.

2 T. I. p. 2.

3 in Coll. Rom. V. M. Part. I. p. I. et p. 250. Par. II.

4 ad ann. 532.

5 Hist. Pelag. lib. II. cap. XXII.

6 in T. III. Anastas. p. 256.

7 p. 87. et 89.

8 p. 87.

a Bonifacio II. selectum fuisse, ut Concilium eôdem cogeret? Etsi enim unum ex iis, cum Holstenio [1], Garnerio [2], et P. Bianchi [3] fuisse concedam, quae ex Clero Romano, atque ex Episcopis, qui forte in Vrbe aderant aliis de caussis, identidem constabant, tamen praeclarum, atque insigne fuisse, nemo diffitebitur, non minus ob rerum ibidem gestarum gravitatem, quam ob ritus Rom. Eccl. proprios in Synodis celebrandis, qui tum maxime enituerunt, ut cum Holstenio apposite adnotavit eruditissimus Petrus Lazerus [4]. Verum quî potuit Bonifacius Synodum congregare in aditu, quem, nonnisi a Stephano II, constructum fuisse, censendum est? Quapropter illud potius, meo quidem judicio, tenendum est, quum olim Pontificibus, et Episcopis sollemne fuerit, Concilia in Vrbe celebrare, in vicinia exsuviarum Principis Apostolorum, ut *coram Beatissimo Petro,* juxta Leonis M. [5] consilium, quodammodo habita dici possent, utque in suis cineribus propemodum adhuc vivens, atque Ecclesiam gubernans, sua muniret auctoritate, quod illi pro crediti muneris ratione, et ad Christ. Reip. bonum sanciebant, Bonifacium II, singulari quadam erga *B. Andream* pietate incensum, illud magni momenti negotium, in Aede ejus nomini sacra, tractare voluisse, ut Germanum Fratrem, ad feliciorem totius rei exitum, intercessorem apud *Petrum* interponeret.

Sed, si quae alia hujus rei excogitanda, ac reddenda ratio est, ac demus, jam tum, etsi Templum S. *Petronillae* nondum erectum esset, hunc aditum, ibique jam Al-

1 in Observat.

2 in Dissertat. II. de Synod. habit. in caus. Pelag. p. 194.

3 T. v. P. I. p. 97.

4 in dissertatione de Conciliis Romanis prioribus iv. Ecclesiae sec. Romae 1754. p. 4. et 8.

5 T. I. Ep. olim iv. c. vII. p. 157.

tare *Andreae* sacrum exstitisse, angusto hujusmodi loco longe amplior hujus Templi situs Bonifacium potuit inducere, ut hunc alteri, ad cogendum Concilium praeferret. Nam rotunda ejus forma, *Basilicae, quae et Trullus appellatur, intra Palatium* Constantinopolitanum quodammodo praelusit, ubi *sub regali cultu*, ut Anastasii verbis dicam in vita Agathonis [1], *residente Constantino Augusto, et cum eo Georgio Patriarcha CP., et Macario Antiocheno, suscepti sunt Missi Sedis Apostolicae, deinde Metropolitae, vel Episcopi Orientalium partium numero* CL, ac VI. Synodus inchoata, quam Leonis II. Pontificatu absolutam, ex eodem Anastasio [2] fuisse discimus. Ita enim denominatum fuisse diximus, Imperialis Palatii Triclinium, quod Tholus superimpositus ei esset, *Trullae* inversae formam referens [3].

Quod si Ciampinio credimus, necesse est, ex doctrina ejus fateamur, magnam hinc etiam fieri huic Templo honoris, laudisque accessionem. Putavit enim [4], ex hac Synodo, habita in *Consistorio B. Andreae*, et ex altera habita sub Symmacho Papa in *Consistorio Lateranensi*, Purpuratorum Patrum Congregationes, in quibus Episcoporum electiones fiunt, amplissimum *Consistorii* nomen primo desumsisse. Verum de hujus vocis origine, praeter Cardinalem Paleottum [5], consulendi sunt Petrus Coustantius [6], et Christianus Lupus [7], qui *Consistorium*, Presbyterio, seu Cleri Romani conventui, cui Pontifi-

1 T. I. §. VI. p. 278.
2 ibid. §. II. p. 288.
3 pag. 179. Ducangius. in Cpoli Christ. lib. II. c. IV. num. XIX. et XX. et lib. III. c. XXIII. Christ. Lupus. T. III. pag. 68. Dissertat. de Synodi Trullanae causa, tempore, loco, Episcopis, auctoritate. et Vignolius. T. I. p. 278.
4 p. 87.
5 de Sacro Consistorio.
6 in Praef. T. I. Epist. Rom. Pont.
7 de appellat. ad Petri Cathedr. diss. II. cap. XIV.

ces graviora negotia deferebant, antequam quidquam decernerent, successisse arbitrantur. Hoc enim Synodi genus, primo *Compresbyterium*, deinde *Consistorium*, nuncupatum fuisse tradit Holstenius [1], qui eô spectasse censet Hieronymum, ubi scribit [2], *et nos habemus in Ecclesia Senatum nostrum, Coetum Presbyterorum*, vocabulo a civilium Principum usu desumpto, quem egregie illustrant Jo. Filleau [3], et Just. Christ. Thorschmid [4], etsi *Consistorium* Principis, CP. *Silentium* quoque nuncupabant, et *Silentiarium* locum, ubi *Silentiarii* excubabant, id est *Consistorii Principis Excubatores*, et quietis ministri [5].

Alterum in hoc eodem Templo Concilium a *Gregorio* M. celebratum fuisse puto, ex vita S. Gregorii Agrigentinorum Episcopi [6], quam Leontius Monachus graece conscripsit, quamque latine redditam, una cum editione ejusdem Gregorii operum, eruditissimis prolegomenis, atque adnotationibus locupletata, a Stephano Ant. Morcellio in dies cupidissime exspectamus. Narrat enim Leontius, Episcopos, qui eô convenerant, *Pontificem Maximum veneratos, in magno Vestibulo, quod S. Andreae Apostoli dicunt, consedisse*, ibique Gregorii caussam ab iis esse absolutam. Heic autem eadem, quae supra attulimus, argumenta recurrunt. Nam si Bonifacius in Templum rotundum, a Symmacho S. *Andreae* honoribus excitatum, Synodum coegit, multo magis id *Gregorium* M.

1 in Observat.
2 Comm. in Isai. lib. II. cap. III.
3 de Comitib. Consistorial. Paris. 1638. et in T. I. Thes. Meermanni p. 342.
4 Historia Comitum Consistorianorum in Imperio Orientis. Wittebergae 1720.
5 P. Diacon. hist. Misc. lib. XXI. Buleng. de Imp. lib. III. cap. VI. Zipe de Mag. lib. 2. cap. 5. n. 15. Ios. ab Exea, et des Cartin Recit. ad L. 42. Cod. de Palatiis p. 413. T. III. Thes. Meermanni.
6 V. ejus vitam ex Simeone Metaphraste in Surii vitis SS. die XXIII. Nov. p. 487. et Ioh. Lancea de Gregorii Agrigentini aetate Diss. in T. XIV. Opuscul. di autori Siciliani. Palermo 1760.

Apostoli studiosissimum praestitisse, putandum est. Qua vero de caussa Leontius idem Templum, *magnum Vestibulum* appellaverit, ignoro. Quid, si vulgari opinioni adhaerens, quum Synodum in Aede *Andreae* dicata habitam descripsit, non ubi re ipsa tunc acta esset, sed ubi actam fuisse, sibi persuasisset, indicasset? Forte autem Templum rotundum *Andreae* sacrum, antea fuisse *Vestiarium Neronis*, quod *Vestibulum* quoque dictum fuit, et ipse censuit; atque ita, dum *Vestibulum* nominavit, Templum rotundum indicare potuit; aut demum falso sibi persuasit, ubi aevo suo Altare Apostolo dicatum exstabat, a Stephano II, aut paullo post exstructum in aditu Aedis S. Petronillae, Templum a Symmacho erectum esse agnoscendum.

Hic ille idem locus fuit, ubi, Seculo vII. S. Wilfridus Episcopus Eboracensis haec vota *B. Andreae* nuncupavit, uti narrat Eadmerus in ejus vita, cujus haec sunt verba [1]. *Vt autem Romam venit*, B*B. Apostolorum Principis limina, orandi gratia petiit, et* egressus, *Germani B.* Petri, *eadem caussa ductus, Oratorium est ingressus, humique prostratus, hac prece fertur, pium Apostolum, quem mente praesentem videbat, palam rogasse. Piissime Apostolorum Dei, frater Beatissimi Apostoli* Petri, *en ego peregrinae Provinciae civis, ad tua limina veni, veniam pro peccatis meis postulaturus. Precor te igitur per pietatem, quam ceteris praestare, totius Orbis attestatione probaris, ut veniam peccatorum, quam per te obtinere confido, non quaeram in vanum, ne mihi tantae progressio vitae procedat incassum. Verum ut experiar vincula meae impietatis per me-*

1 Secul. iiI. Annalium Benedictinor. part. I. pag. 199. et apud Bollandum in T. iiI. Aprilis pag. 295. ad diem xxiv. Aprilis.

rita tua solvi, solve, quaeso, impedimenta ingenii mei, et linguae meae ..... Non citius orationis verba complevit, quam vivacissimum mentis ingenium, et promptissimum elocutionis modum sese percepisse cognovit.

§. V.

De Sacris Ordinationibus, quae statis diebus in eodem Templo habebantur.

Praeter ea, quae hactenus attulimus, quamplures aliae accesserunt caussae, cur hujus Templi nomen in dies clarius evaderet, ac *magnae*, ut perperam de aditu *Templi S. Petronillae* ait Vegius [1], *semper fuerit apud omnes devotionis*. Propterea, haud gravabor, alterum decus, quod eidem falso Mabillonius assignat, alteri *S. Andreae* Templo ultro deferre. Vir enim doctissimus, illustrans primi Ordinis Rom. locum, ubi *S. Andreae* Templum occurrit, statim hunc ad Templum a *Symmacho* erectum pertinere judicavit. Afferam autem integrum ordinis locum, qui talis est [2]. *Ad Vesperas diei Paschae Sancti, conveniente Schola temporius cum Episcopis, et Diaconibus in Ecclesia majore, ad locum Crucifixi incipiunt* Kyrie eleison, *et veniunt usque ad Altare .... Deinde dicit Sacerdos orationem, et tunc vadunt ad* S. Iohannem *ad vestem, canentes Ant.* Lapidem, quem reprobaverint, *deinde all. cum Psalmo* CXII. *Deinde primus Scholae dicit cum pueris* allel. Venite exultemus Domino. *Post hoc sequitur Diaconus Ant.* Cito euntes, *deinde oratio, semper absque* Kyrie eleison, *et tunc vadunt ad* S. Andream *ad Crucem, canentes Antiphonam*, vidi aquam egredientem de Templo a latere dextro alleluja.

1 lib. IV. n. 127. p. 82.

2 T. II. Mus. Ital. in Ord. I. n. 12. p. 36.

Huic loco Mabillonius notulam apposuit a Cl. Vezzosio in appendice *Respons.* et *Antiphon.* [1] cooptatam, ubi de situ Templi *S. Andreae*, quod generatim juxta Bas. Vat. statuebat, quid sentiret, caute praetermittens, haec tantum illevit. *Templum S. Andreae proximum erat Bas. Vat., a Symmacho Papa constructum*. Verum, ut egregie animadvertit Phil. Dionysius, in perquam erudita lucubratiuncula *de Vesperarum Paschalium ritu in Bas. Vat.* [2], totus ille Rom. Ordinis locus, sollemnes caeremonias dumtaxat describit, quae Vesperis Paschalibus, in Patriarchio Lateranensi celebrabantur, quasque accurate describunt Rituale Card. S. Severinae sub titulo *de processione post Vesperas*, et Josephus Aloysius Assemannus [3].

Porro, idem Mabillonius continenter ad ea verba, *ad S. Iohannem ad vestem*, primo in quibusdam codicibus *ad vestem* deesse adnotavit, et apud vulgatum Alcuinum haberi *ad S. Ioh. Bapt. ad Fontes, seu ad vestem*. Deinde etiam adjecit, exstare adhuc *Oratorium S. Ioh. Bapt. ad Fontes Lateranenses* ab Hilaro Papa constructum, quod, quia fortasse sacro latice abluendi, vestes ibi deponebant, eamdemque jam baptizati resumebant, *S. Iohannis ad vestem*, dictum esse conjecit. Quam doctissimi viri conjecturam amplexatus est etiam Dionysius [4], cui forsan illud in mentem venit Benedicti Canonici [5], et Cencii Camerarii [6], quod rem aperte declarat, *propter infantes noviter baptizatos, in Ecclesia deponentes veterem tunicam*. Sed tamen hujusmodi nomen loco inditum, ex eo etiam esse potuit, quod Neophyti, vetustioribus sal-

1 T. IV. Op. Th. p. 310.
2 Romae 1780. S. p. XVI.
3 in III. Cod. Liturg. p. 27.
4 loc. cit.
5 in Ord. XI. p. 145.
6 in Ord. XII. p. 202.

tem temporibus, vestes albas, quas, ut tradit Augustinus [1], *in octava Paschae* dimittebant, Ecclesiae donarent [2]. Ceterum, ut dicam, quod est, haec mihi vix probantur. Verius enim, ac multo probabilius videtur, quod sentiunt Maurini, Gregorianorum Operum editores in *Observationibus praeviis ad antiphonarium* [3], etsi ad eumdem allati Ordinis locum, antea [4] et ipsi, Mabillonio subscripserant. Ajunt itaque. *Libro tertio S. Gregorius jubet ad se transmitti Tunicam S. Iohannis, quae penes quemdam Episcopum erat. Eam, ut optaverat, Romam delatam, et sub Altari S. Iohannis in Basil. Constantiniana collocatam narrat Ioh. Diaconus* [5]. *Quae quidem vestes, inquit Iohannes, usque hactenus tantis miraculis coruscare probantur .... Ab hac fortasse sacra Tunica, Basilica S. Iohannis, in qua asservabatur, dicta est S. Iohannis ad vestem*. Et sane apud Anonymum a Valerio Dorico evulgatum, inter reliquias Bas. Lateranensis, adnumeratur *Tunicella Sancti Iohannis Evangeliste, que posita fuit supra tres mortuos, et confestim surrexerunt*. Quare eruditissimus Paciaudus [6] Ioh. Diaconum [7] recte scripsisse pronunciavit, *quod Iohannis Evangelistae, non autem Baptistae*, (Tunica) *sit, nemo est, qui dubitet*. Ecquis autem non intelligat, quanto verisimilior sit hujusmodi interpretatio, quae Cl. quoque Vezzosio proba-

1 Serm. I. in Oct. Pasch. qui est CLVII. de Temp.

2 V. inscript. vetustissimam ap. Fabrettum p. 577. Norisium, et Borgia de Vatic. Confess. B. Petri p. 195. Trombellium. T. v. diss. xvI. Quaest. II. quo die deponerentur vestes albae in baptis. susceptae? p. 339. Ios. Vicecomitem. lib. v. de Rit. Baptis. cap. xiiI. Theoph. Raynaudum. in Christiano, Christi, et Ecclesiae per baptismum filio cap. vII. Gottfredum Wegnerum. de alba veste baptizat. Regiomon. 1700. 8. et 1734. Andream Wilkium. de Dominica in Albis, sive clausa Paschae. in Plejade I. Orat. vII. p. 161. et Ioh. Schmidium. de usu vestium albarum. Lipsiae 1704.

3 T. III. p. 370.

4 ibid.

5 lib. III. vitae S. Greg. c. LVII.

6 in Antiqq. Christianis de cultu S. Ioh. Baptistae dissert. L. cap. v. p. 24.

7 l. III. c. LIX.

tior visa est, ubi notulam Thomasii illustravit [1], qui, cur Oratorium *S. Iohannis ad vestem* in eodem Ordine diceretur, sese ignorare profitebatur?

Sed, ut ad Mabillonium revertamur, id certe concedendum, eum Ordinis verba, ad Oratorium *S. Iohannis*, prope Lateranum pertinere, procul dubio agnovisse. Nam paullo infra legitur in eodem Ordine. *Feria* II. *iterum ad vesperos ad Lateranis, ordine, quo supra, ingrediuntur.... descendunt ad S. Andream*. Post haec, quis non miretur, eidem continuo e Laterano ad Bas. Vat. convolare placuisse? Atqui tanti erat, investigare, utrum etiam prope Bas. Lateranensem, aliquod *S. Andreae ad Crucem* Templum exstaret, quin statim ex plane opposita regione, Lectorum animos ad Templum Vatic. evocaret? Porro etsi *Monasterium*, quod ab Anastasio in vita Adriani [2], et Leonis III [3] *SS. Andreae, et Bartholomaei*, atque etiam *Monasterium Honorii Papae ad Lateranum*, ut notat Rasponius [4], vulgo audiebat, sibi ignotum fuisset, tamen *Altare SS. Andreae, et Luciae*, eodem loco positum, Museum ipsum ab se editum exhibebat. Ibi enim in libro Joh. Diaconi *de Ecclesia Lateranensi ad Alexandrum* [5], agitur *de Oratoriis ad fontes, et de Sanctuariis, et donis eorum*, atque ita legitur. *Sub alia absida est Altare S.* Andreae Apostoli, *et S. Luciae V., quod et praedictus Anastasius P. consecravit, et in eo recondidit de reliquiis utriusque, videlicet* Andreae *Apostoli, et Luciae V.* Quapropter quis non videt, per ea Ordinis verba, *vadunt ad S. Andream ad Crucem*, vel *Monasterium* ab Anastasio memoratum, vel *Altare* a Ioh. Diacono descriptum indicari po-

1 T. IV. p. 310. 2 T. II. p. 215. 4 p. 240.
3 ibid. p. 289. 5 T. II. Mus. Ital. §. XII. p. 257.

fuisse; nusquam vero Templum a *Symmacho* exstructum *pone Basilicam Vaticanam*?

Id ipsum mirifice confirmatur ex perantiquo codice, ubi altera *Ecclesiae Lateranensis* descriptio, a Ioh. Diacono concinnata occurrit, quae plurimum differt ab ea, quam Mabillonius evulgavit. Ibi enim legimus apud Dom. Georgium [1], qui eum publici juris fecit. *Retro Ecclesiam S. Salvatoris, quattuor sunt Oratoria, unum est, quod habet duas absidas, sub una est Altare* S. Andreae, *et S. Luciae, sub alia absida est Altare SS. Rufinae, et Secundae*. Ac demum id etiam manifeste patet ex *Orationibus, et Precibus de Anni circulo*, quas edidit Ven. Thomasius. Ibi enim quoties notatur *Statio in Basilica Salvatoris ad Fontes*, toties ibidem notatur *Statio ad S. Andream*, ut videre est *in Natali S. Ioh. Evangelistae, in Dominica Sancta Paschae ad Vesperos, et Feria* II. III. IV. V. *in Albis ad Vesperos*, apud eumdem Thomasium, et apud Nic. Antonellium in *Missali Lateranensi*.

Quae quidem satis superque demonstrant, allatum Rom. Ordinis locum ad Templum a Symmacho erectum nequaquam spectare. Itaque, quin nos ejusdem laudum aestus abripiat, falsas, atque adscititias ultro rejicimus, ut veras, atque, ut ita dicam, nativas dumtaxat prosequamur, quibus jam satis ejus celebritas, ac reverentia innotescet.

Illud igitur potius, ad hujusce Templi celebritatem agnoscendam, nos moveat, quod libri rituales perspicue testantur, nimirum, ad principem ejus aram, Romanum Pontificem, sollemnem sacrorum Ministrorum *ordinationem* de more habuisse, quorum nomina populo

1 in T. III. Liturg. Rom. Pont. p. 551.

pridie annunciaverat in Bas. Liberiana, quô ex Aede Petri in Exquiliis, supplicandi caussa, in publicum prodibat ad sacrum peragendum. Hanc primitus in *Monasterio S. Martini*, Ord. IX. testimonio [1], peractam fuisse demonstrabimus, ad hujus operis calcem, ubi de eodem *Monasterio* disserendum est. Deinde vero statutum fuit, ut in Aede *Andreae Apost.* obiretur, ut etiam Macer [2], Sarnellius [3], Martene [4], et Borgia [5] adnotarunt. Atque, ut aliquem e multis hujus rei testem audiamus, Canonicus Benedictus in *Ord.* xI. *de Sabbato* IV. *Temporum*, haec habet [6]. *Sabbato Statio ad S. Petrum, ubi debet ordinatio fieri a Pontifice, et celebrari Missa. Dum vero canitur Officium celeberrime a Schola, et hymnus trium puerorum* Benedicite, *descendit Pontifex ab Altari S. Petri, et vadit ad* S. Andream. *Ibi facit consecrationem. Facta consecratione, revertitur ad Altare, quia ad hoc Altare nulla consecratio debet fieri, nisi de Romano Pontifice, et sic in omnibus quattuor temporibus debet fieri.*

Haec autem disciplina nonnihil immutata fuisse videtur, ex Pontificum Rom. in Vrbe Avenionensi commoratione. Quin imo, quod pluribus jam actis seculis unius Pontificis munus fuerat, arbitrium sensim evasit, uti patet ex Ord. XIV. [7], et ex altero P. Amelii in *Officio Sabbati Sancti* [8]. Nihilominus veterem disciplinam, sub Innocentio VIII, quum Aug. Patritius *Caeremoniale* scribebat, jam tum revocatam fuisse, censendum est. In

1 in Tom. iI. Musei Italici pag. 91.
2 in Altare.
3 nel Lume a' Principianti Part. iI. Quest. xxiI. che nell'Altare, nel quale ha celebrato il Vescovo, non sia lecito ad un altro Sacerdote nello stesso giorno celebrare. p. 175.
4 T. iI. de ant. Eccl. rit. p. 32.
5 in Vat. Confess. B. Petri p. 227.
6 T. II. Mus. Ital. p. 124.
7 c. XCIX.
8 c. LXXIX. p. 497.

eo siquidem sic legimus [1]. *Nota, quod secundum institutionem Gregorii* I, *hujusmodi consecrationes non debent fieri apud Altare S. Petri, quia ibi solus Romanus Pontifex consecratur. Quando Papa aliquis vult ordinare publice in S. Petro, consuevit actus Ordinationis, et Consecrationis facere in* Cappella S. Andreae, *vel alia, et reliquum Missae finire ad Altare S. Petri*. Quae tamen, ut supra [2] monuimus, intelligenda sunt de Cella, *S. Andreae* a Pio II. dicata, ubi tum priscas caeremonias obire solebant, quae primitus in Templo rotundo peragebantur.

Exstat vero etiamnum tam veteris disciplinae, totque seculorum intervallo relligiosissime servatae vestigium insigne, ac perenne testimonium in *Stationibus*, quae celebrantur in Basilica Vaticana, singulis *Sabbatis* IV. *Temporum*, quae *sacris Ordinationibus* peragendis addicta sunt. Cetera enim prorsus oblitterata fuerunt, Sec. XVI. adolescente, quum primum Paullus III. Cardinali, vice sacra Antistiti relligionum Vrbis, de quo vide Bellarminum [3], easdem per se, vel per alium ab se eligendum, faciendi potestatem concessit, uti constat ex *Bullario Romano* [4]. Quae quidem erudite animadversa, mutuatus sum a cc. Bull. Vat. editoribus [5], qui tamen aeque, ac ceteri, haec eadem de *Templo S. Michaelis Archangeli* intelligenda esse contendunt, quod pro Templo, quod *Symmachus D. Andreae* dedicavit, acceperunt. Fortasse enim vix credibile iisdem visum fuerit, Pontifices usque ad Templum rotundum, recens dejectum, pro Ordinationum, et Consecrationum Caeremoniis peragendis sese conferre voluisse

1 lib. I. §. VIII. c. XX.
2 pag. 707. 805.
3 II. 20. de Rom. Pont.
4 T. I. p. 672.
5 Tom. I. p. 80. et T. III. pag. 346. in Append. p. 2.

quas in propiori aditu Templi S. Petronillae obire potuissent. At nonne vidimus, ipsos Pontifices in vII. Stationibus, nocte concubia, turis adolendi caussa, multo longius dissita *S. Gregorii, Tiburtii, Chromatii, et Sebastiani* Altaria adire consuevisse?

Sed ad supra apposita Benedicti, et Patritii loca expendenda nos conferamus. Eadem perspicue demonstrant, a vetustissimis usque temporibus, singulare solius Romani Pontificis privilegium fuisse, ut ad *Altare S. Petri* ejus consecratio ageretur. Quod ipsum praeterea constat ex Ordine IX. [1], et in altero Cencii Camerarii [2], quorum verba, brevitatis gratia, praetermittimus. Verumtamen Maph. Vegius Benedicti locum perperam est interpretatus, quodque ibidem scribitur de aliorum ordinatione, quam Pontifex obire solebat in *Altari S. Andreae*, de ipsa Pontificis consecratione, parum caute accepit. Loquens enim de *Confessione B. Petri*, haec ait [3]. *Constituit B. Gregorius Papa, ut nullius ibi, etiam Archiepiscopi, aut Patriarchae consecratio fieret, nisi solius Rom. Pontificis, quem et voluit descendere ad Altare* S. Andreae, *ibidemque consecrari, demumque reverti ad Altare majus, ac tunc Missae sacrificium explere*. Quibus postremis verbis, in *Templo S. Andreae* praecipuam Pontificum consecrationis partem fieri declaravit, ut luculentius alibi etiam confirmat, ad hunc modum [4]. *Altare S. Andreae a Papa Symmacho exstructum, magnae semper apud omnes devotionis, et in quo Summos Pontifices consecrari solitos fuisse, supra diximus*. Quis enim credat, utrobique Librarii mendum inesse, ac *consecrare*, pro *consecrari*, legendum esse? Nonne apertum est, ibidem de sola Pontificis Con-

1 p. 92. 2 p. 212. 3 lib. III. num. 86. p. 75. 4 l. IV. n. 127.

secratione M. Vegium disserere, post quam *demum reverti ad Altare, ac tunc sacrificium explere* solitum fuisse narrat?

Hic autem Vegii error in aliorum etiam scripta manavit, qui in ejus sententiam incaute abierunt. Panvinius enim, etsi P. Mallii verba [1], Benedicti Canonici loco plane gemina, semel [2], atque iterum [3] recitaverit, describit [4] *Templum S. Andreae a Symmacho factum, magnae semper apud omnes devotionis, in quo Romanos Pontifices sollemnia quaedam in sua coronatione, vel consecratione celebrare consuevisse, infra ostendam*. Nil itaque mirum, Alpharanum, Vegii, et Panvinii auctoritate deceptum, haec eadem, ut supra vidimus, pronunciasse.

Verum levi sane negotio, Vegii errorem deprehendere potuissent, quum sibi ipsi manifeste repugnaverit. Quaeso enim, si Pontificis consecratio in *Altari B. Petri* facienda erat, ut idem profitetur, qua de caussa debebat *descendere ad Altare S. Andreae, ibidemque consecrari?* Numquid fortasse Rom. Pontifex partim in *Altari S. Andreae*, partim in *Confessione B. Petri* consecrandus erat? Sed quid argumentatione opus est, ubi res ipsa demonstrat, aliorum consecrationem a Pontifice peragi consuevisse in *Altari S. Andreae*, quod ipse tantum, ad *Confessionem B. Petri* consecrari posset? Audi P. Mallium, qui recte rem alibi declaravit [5]. *Praecepit quoque, ut ad Altare majus B. Petri nulla consecratio fieret, nisi Romani Pontificis, et quando Dominus Pontifex facit consecrationem ibi, descendat ad* S. Andream, *et faciat ibi consecrationem, qua expleta, revertatur ad Altare majus, et expleat Missam*. Quapropter nemo non videt, duplicem esse caussam,

1 n. 54. p. 43. 2 T. II. ms. c. XI. fol. 43. 3 T. III. ms. fol. 8. 4 T. III. c. XVII. p. 26. 5 T. VI. Iunii n. 54. p. 44.

cur Vegii, Panvinii, et Alpharani diligentiam, atque acumen desiderem, qui non solum alio loco, secus quam rei veritas postulabat, *Templum S. Andreae* statuerunt, sed etiam pro aliorum Episcoporum consecratione, ipsius Pontificis consecrationem ibidem celebratam fuisse, temere affirmarunt.

Ego vero facile Mallio concedam, *Gregorium* I, qui cautum voluit, ne quis praeter Pontificem, in *Altari Confessionis B. Petri* consecraretur, statuisse, ut aliorum consecratio, in *Altari S. Andreae* perageretur. Quum enim ipse esset ejusdem Apostoli studiosissimus, cujus nomen, praeter ejus Officium, ut supra diximus, quod in Cruce, ut Christus, ac Petrus, suffixus fuit, in sacrificii prece [1] addiderat, verisimile quidem videtur, sese hoc privilegio, ejus Templum distinguere, atque ornare voluisse, ut Antistites, Pontificis Maximi Fratres, in Aede Petri Fratris *Andreae* consecrarentur. Siquidem unusquisque statim agnoscit, eodem tempore, quo aliorum consecrationem in *Confessione B. Petri* fieri vetuit, alium locum assignari debuisse, ubi ceterae rite conficiendae essent.

Atque heic illud etiam subit animadvertere, non levis momenti, quod hac de caussa *Templum rotundum S. Andreae*, non modo cum *Templo S. Michaelis Archangeli*, ubi *Ara D. Andreae* sacra, permutatum est, sed etiam cum *Altari*, quod *Pius* II. SS. *Andreae*, *et Gregorio*, uti superius docuimus [2], in Vat. Bas. excitavit. Postquam enim *Gregorii* Oratorium, super *Secretarii antiquissimi* ruinas, a *Gregorio* IV. exstructum, in honorem *B. M. a febribus* deinde conversum, penitus defecisset, quia ut prisco-

1 Gemma lib. I. c. 90. ad *libera nos*. 2 pag. 702.

rum rituum in *Cella Gregoriana* habitorum memoria retineretur, eosdem in Piano Altari, ante Pontificum consecrationem obire solebant; iccirco, nulla temporum, ac caeremoniarum habita ratione, nonnulli Scriptores, ac Vgonius [1] praesertim, hujusmodi ritus eodem in loco peractos semper fuisse, sibi persuaserunt. Quod tamen de recentiorum, uti supra [1] demonstravimus, non item de superiorum temporum Pontificibus pronuntiandum est. Quum enim Altare, quô translata fuerunt *Gregorii* Corpus, et *Andreae Caput*, a *Pio* II. primum erectum fuisse probaverimus, luce clarius est, Romanos Pontifices in vetustiori Cella Gregoriana descriptas in consecrationis die caeremonias obiisse. Sed hoc peccati genus de veterum institutis, ex recenti consuetudine, non ex re, atque ex veritate judicandi, ac antiquissimorum rituum morem ex aetatis suae more aestimandi, jamdiu docti viri animadverterunt, et castigarunt. *Gregorii* vero aetate, qui aliorum consecrationis ritum in Templo *D. Andreae* celebrandum instituit, unum dumtaxat Templum, in ejus honorem a Symmacho erectum pone Bas. Vat. exstabat, ac forte nondum constructus fuerat aditus, ubi deinde Altare ejusdem Apostoli honoribus dicatum fuit, quemque Stephano II. tribuendum esse puto. Verum quum etiam Templum rotundum, deinde sacrum *B. M. a febribus* fuerit, omnisque erga Apostolum *Andream* cultus ad Altare a *Pio* II. in ipsa Bas. excitatum translatus sit, ipsas etiam Sacerdotum Ordinationes, et Episcoporum consecrationes, quae pridem in ejus *Templo* fieri solebant, in *novo Altari Piano* fieri deinde coeptum est, ut jam ex Patritio didicimus. Ita vero in *Altari*, quod *Pius*

1 pag. 707.

condidit, tum quae in veteri *Cella Gregoriana*, circa caeremonias ante Pontificum consecrationem obeundas, tum quae in Templo S. *Andreae* circa aliorum consecrationes a Pontificibus peragendas, deinde exsequi, in communi consuetudine receptum est.

§. VI.
De Brachio S. Andreae, et Capite S. Lucae ibidem a Gregorio reconditis.

Vnusquisque, opinor, videt, quum *Gregorius* sanxit, ut Romani Pontifices in *Confessione B. Petri*, ceteri vero in *Altari S. Andreae* consecrarentur, id nullo alio in loco fieri potuisse, quam in Templo, quod *Symmachus* exstruxit, quod nempe unum ejus nomini dicatum pone Bas. Vat. Gregorii aevo fuisse diximus. Verum, etsi solum *Andreae* nomen, quod miro cultu *Gregorius* prosequebatur, satis fuisset, ut hoc Templum, tam insigni decoris nota, prae ceteris honestandum curaret, peculiaris etiam, graviorque caussa accessit, cur id a SS. Pontifice praestitum fuisse opinemur. Nam, post Tiberii Aug. obitum, Levitae, et Apocrisiarii munere functus, Laurentio Diacono, quem Pelagius novo Imperatori Mauritio novum Apocrisiarium destinavit, locum cessit, ac Romam rediit, magnis muneribus ditatus, in primis reliquiis *S. Andreae Apostoli, et B. Lucae Evangelistae*, tempore Justiniani refossis, et honorificentiori loco reconditis in Bas. Apostolorum, quam idem Imperator pro dignitate instauraverat. Quae quidem sacra pignora ex loco, ubi ea Pelagius condiderat, anno secundo sui Principatus, in hoc idem Templum invexit, ibique relligiosissime collocavit.

Dabo hujus rei testem optimum, ac luculentissimum

ex Cod. Bibl. olim Altaempensis, deinde Othobonianae, ubi traditur [1]. *Quae Pelagius Papa intra Palatium suum in Eccl. S. Laurentii, Scholae Basilica reposuisse memoratur: ubi quieverunt usque ad ipsius Gregorii Pontificatum, qui anno praesulatus sui secundo, manum S.* Andreae *Ven. Abbati S. Andreae ad Clivum Scauri dedit, Brachium vero S.* Lucae *Evangelistae, atque Brachium S.* Andreae *Apostoli absque manu, praecepit deportari* ad Ecclesiam B. Andreae juxta Basilicam Principis Apostolorum in Vaticano, non longe a sepultura Julii Caesaris, quam idem Pontifex consecravit. *Partem vero Brachii ejusdem S. Andreae dedit religioso Abbati S. Sabae* [2], *quae Ecclesia posita est prope Portam S. Pauli Apostoli, ubi quotidie mirabilia fieri dicuntur.* Adde Petrum Mallium, qui scriptum reliquit [3]. *Ibi est aliud Templum, quod fuit Vestarium Neronis, quod modo vocatur* S. Andreas, *in cujus Altare B. Gregorius, ut a Majoribus nostris accepimus, recondidit* Brachium S. Andreae Apostoli, et B. Lucae Evangelistae, *quae cum magna devotione detulit Constantinopoli*. Mallio autem Vegius etiam adstipulatur hujusmodi verbis [4]. *In Altari quoque* B. Andreae *repositum est Brachium ipsius Apostoli, nec non et* B. Lucae *Evangelistae, ex Constantinopoli utrumque delatum, ac a B. Gregorio postmodum etiam illuc translatum, quorum nunc alterum, Brachium scilicet S. Andreae, argento pulchre elaborato, inclusum honorifice a Canonicis conservatur. Pari modo et Caput S. Lucae, quod Brachio ejus, de quo diximus, junctum erat.* Quibus apprime consonant, quae

1 in Tom. I. Annal. Bened. Mabillonii sec. VII. n. XX p. 166.

2 Seriem Abbatum Monasterii S. Sabae dabit doctissimus Steph. Ant. Morcellius in aureis Prolegomenis ad opera S. Gregorii Agrigentini, e graeco in latinum sermonem conversa, ac propediem edenda.

3 cap. II. p. 41.

4 lib. IV. n. 127.

tradidit Turrigius, ubi refert [1] argentea theca inclusum, adservatum fuisse vetusta hujusmodi inscriptione. *Caput B. Lucae Evangelistae per D. Gregorium Papam primum*. Id ipsum confirmat auctoritate alterius MS. ubi inter alia, quae de postrema Vrbis direptione recitantur, haec memoriae consignata fuisse narrat. *S. Lucae Evangelistae Calvaria a gloriosae memoriae D. Gregorio Papa primo, argento tecta, quae hodie cernitur, tunc retro chori Sacellum, ut antiquorum habet traditio, et constans viget fama, in Puteum, in tanto rerum anfractu, a minore Sacrista projicitur, absconsa ibi per dies breves, immanissimae praedae superfuit ingens thesaurus*. Sed disertius etiam ex altero MS. Archivi Basilicae rem comprobavit, ubi legitur. *Nunc Sacristia, Templum rotundum fuit a M. Constantino exstructum, in quo B. Gregorius Papa primus recondidit brachium S.* Andreae *Apostoli, et S. Lucae Evangelistae. Brachium S. Andreae donavit Xystus* IV. *Hospitali S. Spiritus, et habent Bullam donationis, et S. Lucae arbitror ab eodem Pontifice donatum fuisse Eccl. S. Mariae de Populo*. Heic autem, ut supra Mallium fecisse vidimus, perperam *pro Capite S. Lucae, Brachium* nominatur. Id tamen ex eo fortasse profluxit, quod *ante Eccl. S. Iohannis ad fontes* erat *Oratorium S. Luciae*, quod, ut a suis majoribus accepisse tradidit Mallius [2], *consecravit B. Gregorius Papa, et ejus venerabile Brachium in eo recondidit, et parietes illius, ut apparet, musibo depinxit*.

1 p. 185.

2 n. 114. p. 48.

De eodem situ Alpharanus haec habet. Appresso questo sepolcro (di Marcello II) nella facciata del muro nuovo, che divide la Chiesa da quella parte, che fu rinovata, fatto da Paulo III. seguita la Cappella de S. Lucia V. M. quale fu trasferita dalle ruine della parte della Chiesa, ma nel transverso di d. Chiesa, et consecrato con le medesime reliquie el braccio di S. Lucia l'anno 1544. Questa Cappella anticamente era dotata de Cappellano, e sotto questo Altare è il braccio di S. Lucia, quale PP. Gregorio Primo haveva riposto.

Quae quidem hujusce translationis testimonia me adducunt, ut sibi potius adjungendam fidem existimem, quam Baronio [1], qui tamen sua auctoritate, non ipsum modo Turrigium [2], Panvinium [3], Lubinum [4], et Saussayum [5], in suam sententiam induxit, sed etiam Franciscum dal Pozzo [6], et Maurinos in vita Gregorii M. ubi haec habent [7]. *Rediit magnis muneribus, nimirum SS. reliquiis ditatus, scilicet* Brachio S. Andreae, et Capite S. Lucae, *quae sacra pignora ab Imperatore impetrata, in suo* Romano Monasterio *collocavit, ut refert Baronius ex prior. pag. Vat. Cod. signati num.* 153. Ceterum, quanti momenti eorum testimonium putandum sit, contra tot vetustorum testium auctoritatem, quisque, opinor, intelliget. Alterum vero Apostoli *Brachium*, Abrincantinenses ejusdem studiosissimi, sese possidere gloriantur.

Certe, quod, praeter Mallium, et Vegium, pervetusta MSS. tradiderunt, longa, nec unquam intercisa derivatione, ad posteriora usque tempore profluxisse video. Nam Alpharanus etiam hoc idem luculenter declarat, ubi recensens reliquias omnes, quae in duodequadraginta tabernaculis, sive thecis in veteri Basilica servabantur, in undetrigesima exstare scripsit [8]. *Caput S. Lucae Evangelistae totum optimo argento opertum cum hac inscriptione.*

CAPVD·BEATI:LVCE:EVÃGELISTE:TRÃLATŨ:DE:
C̃OSTÃTĨNOPOLI:ROMÃ:PER:BT̃M:G̃G:DOCTO:R̃E:P̃P:PRIMVM:

1 in not. ad Mart. Rom. die IX. Maii, et T. VII. ann. 586. n. 25.
2 p. 26.
3 de vit. Eccl. p. 142.
4 p. 349.
5 pag. 474.
6 Istoria della Vita, e del Pontificato di S. Gregorio M. Roma 1758. 4. p. 19.
7 lib. I. p. 213.
8 ms. p. 43.

etiamsi S. Pontifex ex eadem Civitate transtulit, Brachia S. Lucae, et Andreae Apostolorum, *quae summo cum honore collocaverat sub Altari* S. Andreae *antiquissimo, quod erat in ingressu Templi S. Petronillae Virginis hujus Sacros. Basilicae*. Atque alio loco [1] hunc eumdem situm describens, inquit. *In hujus igitur Vestibuli medio erat Altare S. Andreae a Symmacho erectum, sub quo dicti S. Andreae, et S. Lucae Brachia Gregorius M. Constantinopoli translata magna veneratione recondidit*. Quae, licet ostendant, Alpharanum cum ceteris, Altare S. *Andreae*, in Templi S. *Petronillae* Vestibulo collocasse, nihilominus ex iis etiam evincitur, *S. Andreae Brachium, et Caput S. Lucae*, in Altare a *Symmacho* constructum illata fuisse. Hoc autem a Janningo [2], et Ciampinio [3] receptum fuisse vidimus, qui tamen in *aditu* Templi *S. Petronillae*, Altare a *Symmacho* exstructum cum Alpharano videre sibi visi sunt.

Equidem novi, Joh. Diaconum, et alterum Anonymum, *Gregorii* vitae scriptorem, a VV. CC. Henschenio, et Papebrochio [4] relatum, de hac sacrarum exsuviarum translatione, et collocatione silere. Quis tamen ignorat, multa ab aequalibus scriptoribus memoratu dignissima saepenumero silentio praetermitti, quae nihilominus ex iis etiam, de aliis disserentibus, aut ex posterioribus, vera esse discimus? Id profecto notius est, quam ut a me pluribus dici necesse sit. Ceterum, si exemplo res careret, illud in promptu esset Paulli Diaconi, qui ejusdem *Gregorii* vitam, ante Johannem conscripsit. Nihil in ea, ut eodem argumento usus recte animadvertit Fr. Ant. Zaccaria [5], offendas de Regina Theodelinda, rebus-

1 c. X. num. 153. p. 59. ms.
2 p. 156.
3 p. 86.
4 T. II. Martii p. 130.
5 in T. III. Bibl. Liturg. p. ccxvII.

que insignibus pro Ecclesia, hortatu Gregorii, ab ea gestis, quae tamen Paullus, deinde res Langobardorum scribere adgressus, sibi commemoranda esse duxit [1]. Quapropter dubitandum minime est, Gregorium sacra haec pignora Constantinopoli Romam detulisse. Quod vero eadem in Templo hoc nostro collocaverit, res per se ipsa quodammodo vociferatur. Nam etsi Gregorius domum maternam, quam in *Monasterium* converterat, et Templum ab se conditum prope Basilicam *SS. Iohannis, et Paulli*, peculiari quodam studio prosequeretur, non tamen probabile est, eas Aedes antiquiori Basilicae, quam *Symmachus* ejusdem *S. Andreae* honori construxerat, praetulisse. Adde, quod quum nullae tunc temporis praestantissimi Apostoli in Vrbe exstarent exsuviae, neque augurari tum optimus Pontifex posset, ejus aliquando *Caput* ex Achaja in Vrbem deferendum, verisimile admodum est, juxta Petri Fratris cineres, *Brachium S. Andreae*, potius quam alibi collocasse.

Verum his intercedit Vir doctissimus Petrus de Castro in epistola, quam Maurinis inscripsit [2], *super quibusdam parum consonis, praetermissis, atque improbabilibus in vita S. Gregorii M. ab ipsis adornata, et in T.* IV. *Operum in lucem edita repertis*, et sacra hujusmodi dona ab Imperatore *Gregorium* impetrare minime potuisse contendit. Itane ergo mihi persuadeam, historiam a tot, tantisque Scriptoribus, multo ante Maurinos, quodammodo per manus traditam, falsam plane, ac commentitiam esse judicandam?

Sed, ut rei veritas luculentius innotescat, locum epistolae XXX. libri IV. ipsius *Gregorii*, quo Petrus de Ca-

1 lib. IV. c. 2.

2 T. XVI. Oper. S. Greg. edit. Galliciol.

stro Maurinorum narrationem penitus everti censuit, paullo diligentius excutiamus. Itaque *Gregorius* ibidem scripsit Constantinae Augustae, vehementer mirari se, ac vix credere, *a Graecis Sanctorum ossa levari, quod in totius Occidentis partibus id omnino esset intolerabile, atque sacrilegum*; ac propterea dubitare, *utrum verum* esset, *quod levare veraciter ossa SS.* dicerentur. Quid ad haec? Num fortasse, quod collegit Petrus de Castro, Imperatoris donum ipsius *Gregorii* verbis excluditur? Minime omnium. Hinc enim, si quid video, nil aliud demum extundas, quam contra Graecorum morem fuisse *violentam*, seu *clandestinam*, cujus insimularentur, sacrarum exsuviarum adsportationem; nusquam vero Graecorum consuetudini, ac, quod multo magis est, Imperatorum potestati, atque arbitrio adversatum fuisse sacrorum hujusmodi donorum usum. Siquidem etsi Christophorus Brovverus [1], Christianus Lupus [2], Iustus Fontaninus [3], Ludovicus Muratorius [4] pro certo habeant, ante Sec. VIII. nefas fuisse de Sanctorum Corporibus quocumque modo ossa, ac particulas decerpere, tamen non modo in Oriente, pie peregrinantium gratia, sed etiam in Occidente, contra usuvenisse, innumeris exemplis evincunt Iohannes Ferrandus [5], et Honoratus a S. Maria [6]. Quocirca potuit Imperator *Gregorium* M. sacro thesauro ditatum dimittere; potuit etiam *Gregorius* de ceteris, quae Graecis tribuebantur, adsportationibus dubitare. Itaque nulla profecto ratio est, cur amplius de Gregoriana *Andreae*,

1 in Antiquitatibus Fuldensibus lib. III. c. XII. Antuerpiae 1612.
2 in notis ad Concil. T. II. Bruxellis 1677.
3 de Corpore S. Augustini cap. XXXIV. Romae 1728.
4 Anecdotorum T. II. Mediolani 1668.
5 Disquisitio reliquiarum lib. I. cap. XII. Lugduni 1647.
6 Animadversiones in regulas Critices. T. III. diss. VI. Venetiis 1739.

et Lucae exsuviarum translatione dubitemus, quae probabilior etiam videbitur, consulentibus egregium sane locum Observationum in primam partem Dissertationis v. Quesnelli, quam *Ballerinii* [7] protulerunt, ubi de reliquiarum muneribus fuse, sciteque tractatur, ejusdemque *Gregorii* epistolae ad Constantinam Augustam verba explicantur.

§. vII.

Num Monasterium SS. Andreae, et Luciae in Vrbe exstiterit?

Andreas, et Lucas [2] (verba sunt S. Gaudentii [3] Brixianensis post Philastrium Antistitis) *apud Patras, Achajae Civitatem consumati referuntur*. Atque ut cum Martyrologiis Vsuardi, Bellini, Maurolyci, et Romano notant Bollandiani [4], *Andreae*, et *Lucae* exsuviae, CP. simul avectae olim fuerunt. Nam Fasti Consulares, quos Viri docti *Idatianos* vocant, a Philippo Labbeo in lucem editi, ad annum CCCLVII. haec habent [5]. *Constantio* IX, *et Iuliano Caes.* II. *His Conss. introierunt Cpolim reliquiae SS. Apostolorum* Andreae, *et* Lucae, *die* v. *Non. Mart.* Iisdem vero conjunctum fuisse Corpus S. Timothei Apostoli, Episcopi Ephesini [6], testem habemus locupletissimum Theo-

1 T. II. Operum S. Leonis p. 906.

2 Sim. Metaphrastae Commentar. rerum S. Apostoli Lucae in Franc. Combefisii auctario noviss. Bibl. PP. Graec. p. 513. Ejus vita apud Surium mens. Octobris pag. 289. Ioh. Abrah. Koehleri S. Lucas Evangelista dissert. historica descriptus. Lipsiae 1698. 4. Iohannis Matth. Florini exercitatio historico-philologica de Luca Evangelista. cum ejusd. exercit. de Orig. et progressu linguae Graec. pag. 53. Francof. 1707. 4. Iac. Iacobetti Oratio de S. Luca Evangelista. int. ejusd. Opuscula. Venet. 1738. 4.

3 Serm. dedic. Basilic. in Collect. veter. PP. Ecclesiae Brixianae. Brixiae 1748.

4 T. II. Maii p. 359.

5 in Biblioth. nova MSS. libr. Paris. 1657. fol. T. I., et in T. vI. Thes. Graev. p. 263.

6 V. Laur. Surii Vitas SS. Ianuar. p. 411. et in T. II. Ian. Boll. p. 567. Hier. Witsii exercitationem de vita Timothei. inter

phanem in Chronographia, cujus haec sunt verba [1]. *Iulii mensis die* XXVIII. III. *feria, SS. Apostolorum Aedis facta est consecratio, et SS. reliquiarum* Andreae, Lucae, *et* Timothei, *qui S. Apostoli, depositio. Episcopus vero Menas una cum sanctis reliquiis progressus est, vehiculo aureo Imperatorio, gemmis exornato, vectus; tres autem SS. Apostolorum gestabat loculos supra genua, atque ita dedicationem celebravit*. Insignis est etiam locus Paulli Diaconi, qui ait [2]. *Facta sunt encoenia SS. Apostolorum apud CP., et recondita sunt Lipsana* Andreae, Lucae, *ac* Timothei *Apostolorum, et transit Menas Episcopus cum sanctis Lipsanis, sedens in Carruta aurea, Imperatoria, lapidibus insignita, tenens tres thecas SS. Apostolorum, et ita Encoenia celebravit*. Atque hinc singularis caussa exstitit, cur *Apostoli*, et *Evangelistae* cultum a vetustissimis usque temporibus fuisse conjunctum, nonnulli existimaverint. Iccirco *Monasterium*, quod Romae fuit sacrum *SS. Andreae, et Luciae*, cujus fuit Abbas Probus ille, qui condendi testamenti [3] facultatem impetravit, alii melius *SS. Andreae*, et *Lucae* dicatum fuisse existimarunt, quibus recens adjunxit calculum Galliciolius [4].

Verum huic conjecturae nequaquam certe indulsissent Viri eruditi, si notum iis fuisset Altare *SS. Andreae, et Luciae*, quod a Ioh. Diacono pone Bas. Lateranensem descriptum [5] fuisse vidimus, quodque suum fortasse nomen commodare facile potuit cuidam e multis Monaste-

ejus exerc. Acad. p. 316. Vltraj. 1694. 4. et in T. II. Miscell. Sacr. pag. 557. Ioh. Henr. a Seelen de Timotheo Confessore ad I. Timoth. VI. 12. Lubecae 1733. 4. Fabricium Bibl. Graec. T. IX. pag. 150, et in Cod. Apocrypho N. T.

1 p. 192.

2 Historiae miscellae lib. VII. cap. XXXV.

3 ad calc. Epist. Greg. et in ann. Bened. T. I. lib. IX. num. 26. p. 229. et lib. X. num. VI. pag. 243.

4 Tom. XVI. in vita S. Gregorii Maur. pag. 10.

5 pag. 1184.

riis, quae Bas. Lateranensem circumstabant, quin omnia eorum nomina, ac loca adhuc comperta probe sint, atque explorata. Tunc enim multo confidentius, quam Mabillonius [1] fecit, qui Monasterium titulo tenus agnovit, situmque ignoravit, pro Coenobio S. *Andreae* ad Clivum Scauri minime accipiendum esse pronuntiassent, quod, nulla *S. Luciae*, aut *S. Lucae* mentione facta, cujus caput nunquam ibi collocatum fuit, tantummodo S. *Andreae* Monasterium, dum Gregorius vixit, nuncupatum fuit.

Sed non modo *Monasterium S. Andreae ad Clivum Scauri*, quandoque pro *Monasterio SS. Andreae, et Luciae*, aut *Lucae* acceptum, verum ejus etiam Ecclesia pro Templo, de quo nunc agimus, habita fuit, ut mox ostendemus.

§. VIII.

Vbi Gregorius in die Natali S. Andreae Homiliam recitavit?

Inter luculentissimas Homilias *Gregorii* M. unam habemus [2] *in Basilica B. Andreae, in natali ejus die* recitatam. Maurini ejus operum editores, quos Barpth. Plazza [3] sequutus est, adnotarunt [4], *Homiliam habitam esse in Ecclesia Monasterii, quod Gregorius ipse condiderat*. Verum multa sunt, quae me adducunt, ut iis repugnem.

Etsi enim Ecclesiam, ibidem a *Gregorio* excitatam, ex Ordine XI. pateat [5], *Basilicae* etiam titulo insignitam fuisse, nunquam tamen mihi persuadeam, hanc *Gregorium* ei, quam *Symmachus* exstruxerat, quamque idem postea *Andreae Brachio* ab se nobilitatam, rursus *consecraverat*, [6] antetulisse;

1 loc. cit.

2 Tom. I. Opusc. S. Gregor. num. 8. p. 1451.

3 in Sanct. Rom. p. 415.

4 in admonitione T. I. p. 1432.

5 T. II. Mus. It. p. 151.

6 V. p.

maxime quum lege cautum esset, ne in *Monachorum* Ecclesiis, *Stationes* fierent, quae eorum quieti, ac solitudini officerent, ac *ne ulla popularis conventus praeberetur occasio, vel mulierum fieret introitus, quia non expediret animabus eorum* [1]. Nec est, ut unum, vel alterum exemplum moremur, quo hanc Iohannis Frontonis [2] sententiam impugnare nituntur [3] Maurini. Quis enim putet, *Gregorium* veteris disciplinae servantissimum, quem earumdem Stationum institutorem, teste Joh. Diacono, fuisse scimus, sanctissimam hanc legem in suo *Monasterio* violare voluisse? Cur autem hoc faceret, si amplus, insigniorque suppetebat locus, eidem Apostolo dicatus, quô in sollemni ejus festivitatis die confluentem Populum congregaret? Quare facile quisquam, opinor, intelliget, Maurinos Patres, ignoratione hujusce Basilicae, hoc loco a *Symmacho* erectae, et falsa *S. Andreae Brachii* collocationis persuasione, in hujusmodi opinionem descendisse.

Eadem de caussa lapsus videtur Dom. Georgius [4], qui disserens de hac Homilia a *Gregorio* I. habita *in Basilica B. Andreae, in die ejus natali*, contra Maurinorum sententiam subjunxit, Gregorium eam recitasse *in vetustissima S. Andreae Basilica in Exquiliis, in Cata Barbara nuncupata*. Quibus aperte demonstravit, hanc alteram, prope Vaticanam Basilicam, aeque sibi prorsus incompertam fuisse.

Quae tamen sententia, cui subscribendum censuit etiam Galliciolius, in notula, ad vetustissimum *Capitu-*

1 in Can. sum. xviII. quaest. I. V. Lit. Eccl. Pomp. Sarnelli in Tom. v. pag 23. Onde avvenga, che le donne non entrino nelle Chiese de' Certosini?

2 in praenotatis ad Calend. Rom. §. 1I. pag. 80.

3 Tom. I. p. 1451.

lare [1] *Evangeliorum*, ubi die xxx. Novembris notatur *Natale S. Andreae*, multo minus a vero recedit, quam altera a Maurinis propugnata. Etsi enim in MS. magno Homiliario Bas. Lateranensis, inter Homilias *S. Gregorii* occurrat Homilia ejusdem habita *in Basilica S. Andreae Apostoli, in Evangelium*, ambulans Jesus juxta mare Galileae, vidit duos Fratres, sine ulla loci adjectione, tamen in Gregoriano Missae Antiphonario [2], *Dominica* I. *de adventu Domini*, indicatur *Statio ad S. Andream Apostolum post Praesepe*. Quapropter facile suboriri poterat suspicio, eodem in loco, quo *Statio* celebrari consueverat, prima Adventus Dominica, item in eodem festo die *S. Andreae* supplicia *Stativa* fuisse, et *Gregorium* Homiliam habuisse. Idque CC. Viris eo probabilius videri potuit, quod ipsis praeluserat doctissimus Thomasius, qui in suo *Evangeliario* [3] die xxx. Novembris, et *Stationem*, et *Homiliam ad Basilicam S. Andreae post Praesepe*, nimirum *prope S. M. Majorem*, a Simplicio Papa dedicatam retulerat; quae nescio, an eadem sit, quae memoratur in veteri charta anni MCCCVII, ubi Card. Neapoleo Vrsinus *Protector*, *Corrector*, *Visitator*, ac *Defensor*, nuncupatur a Monialibus *S. Andreae ad Praesepe* [4], quae forte eaedem fuerunt, ac *Moniales inclusae in S. Maria Majore* [5].

Verum, etsi ex Codice Antiphonario Carnutensis Ecclesiae, ceterisque Seculi xI. monumentis, quae adhuc supersunt, *Stationem* I. Dom. Adventus celebratam fuisse constet in *Bas. Liberiana*, tamen Thomasio non invitus concessero, in Bas. a Simplicio erecta, *Stationem* ea die

1 T. xII. Opp. S. Greg. p. 418.

2 T. xII. Opp. S. Greg. p. 2.

3 T. v. p. 508.

4 apud doctrina ne, an purpura eminentissimum Card. Garampi, Memorie della B. Chiara di Rimini p. 347.

5 ibid. pag. 528. ex Divers. Cameral. T. 187. p. 3. in Arch. Secr. Vat.

fieri, antiquiore aevo, consuevisse. Ejus enim sententiae aperte favet Gradalis Codicis Modoetiani, Basilicae Sancti Joh. Baptistae, testimonium, ubi diserte I. *Dom. Adventus Statio ad S. Andream Apostolum post Praesepe* designatur. Quid tamen inde nos urget, ut ibidem et alteram quoque *Stationem* peractam in *Natali B. Andreae*, et a *Gregorio M.* Homiliam recitatam fuisse opinemur?

Ego vero, quum Basilicam a *Symmacho* erectam haud amplius in *aditu* Templi S. *Petronillae*, sed in *Templo rotundo* nuper dejecto, agnoscendam demonstraverim, potiori quidem jure arbitror, ibidem festo B. Apostoli die, Homiliam a *Gregorio* fuisse recitatam, ut vetustissimo huic Templo effusiorem Populi cultum, et venerationem conciliaret. Quae quidem sententia multo gravissima Benedicti Canonici auctoritate fulcitur, cujus verba huc revocanda sunt. *Mane canitur Missa super Altare* B. Andreae *in* Vaticano, *ut omnis Populus cum benedictione laetus recedat*. Quid, si praeterea cum Ruperto Tuitiensi [1] contenderem, neque in *Basilica post Praesepe*, neque in *Aede S. M. Majoris*, sed tantum in *Aede S. Andreae ad D. Petrum*, vel ipsam Stationem I. Adventus Dom. fuisse celebratam? Verum nostri hujusce Templi honoris augendi studium, nolo alterum veritatis, quod antiquius habere debeo, unquam praetergrediatur. Quapropter Rupertum hac in re salvere jubeam; pariterque nihil statuam de ceteris Stationibus, quae in Sacramentario Gregoriano [2] indicantur *ad S. Andream*, *in Dominica sancta*, *feria* II. *in Albas*, *et feria* III. Quum enim plura jam tum essent Templa in *B. Andreae* honorem dicata, quaenam pro iis *Stationibus* certo fuerint assignata, difficile est investigare.

1 lib. III. de divin. Off. c. II. 2 T. X. edit. Venet. S. Greg. p. 166. 157. 158.

§. IX.

Gasparis Alveri conjecturae, de Gregorii M. sepultura in hoc Templo, expenduntur.

Heic autem Gasparis Alveri locum afferendum esse arbitror, ex quo, quum primum eum offendi, non parum mihi negotii oblatum est. Scribit enim [1]. *Penes quamplurimos Historicos dubium est, utrum hoc Templum* (id est Sacrarium) *quale demumcumque esset, illud idem fuerit Oratorium, ubi referunt a Gregorio* IV. *Gregorii M. Corpus depositum. Verum has, aliasque conjecturas praetermittens, quum rei nimium obscurae innixae sint, veritatem aliis eruendam relinquo.*

Haec prima, ut ajunt, fronte magnam mihi molestiam objecerunt. Multae enim caussae animo obversabantur, quae me ad amplectendam hujusmodi opinionem quodammodo invitabant, ac multae etiam erant, nec sane levioris momenti, quae contra ab ea retrahebant. Equidem non ignorabam, *Gregorii* Corpus, e *Vestibulo Secretarii antiquissimi*, a *Gregorio* IV. aliô translatum, ac vehementer probandum hujus consilium mihi videbatur, si in *S. Andreae Basilicam*, in qua ille *Brachium* Constantinopoli delatum collocaverat, ejus quoque Corpus intulisset, ut ei, quem vivus adeo impense coluerat, propior etiam mortuus esse posset, ac pari honore, eodem in Templo, cum Apostolo suo frueretur. Praeterea, quum animadverterem, *Pium* II. *Gregorii* Corpus e loco, quô *a Gregorio* IV. translatum fuerat, sub Altari, ubi S. *Andreae Caput* condidit, reposuisse, mihi valde arridebat illorum opinio, qui *Gregorium* IV. in

1 Roma in ogni Stato T. II. p. 205.

aedibus a *Symmacho* D. *Andreae* positis, magni Decessoris sui *Gregorii* Corpus tumulatum conjecerant. Ea enim de caussa, qua ibidem a *Gregorio* IV. collocatum esset, itidem arguebam, a *Pio* II. translatum fuisse ad *Altare S. Andreae*; nimirum ne *Gregorii* Corpus unquam a dilectissimo *Andrea* divelleretur, ac ut etiam SS. Doctor, tam cari Capitis, quod ex insperato Romam advenerat, conspectu, ac jucundissima propinquitate quodammodo recrearetur, magnaeque illius translationis pompae, ac triumpho interesset.

Verum, dum haec mecum animo cogitabam, statim agnovi, me amabili quodam errore lusum esse; atque iccirco hanc conjecturam abjiciendam, alteram, de qua dicere ingredior, amplectendam mihi esse intellexi. Nam praeterquamquod hujusmodi sententia nulla fulciebatur auctoritate, eam praeterea Anastasii, et Joh. Diaconi testimoniis, quae magni facienda, hac praesertim in re nullus dubito, aperte refragari videbam. Quum enim prior asserat, Gregorium IV. *non longe ab eo loco, quo prius fuerat sepultum, in alium noviter constructum, Gregorii Corpus perduxisse*, hoc satis manifeste declarat, quam longe a vero aberraverint, qui illud in Templum S. *Andreae* sacrum, illatum fuisse existimarunt, quod a *Vestibulo Secretarii antiquissimi*, ubi prius sepultum fuerat, longe dlsitum, et a *Symmacho*, non a *Gregorio* IV. constructum fuerat. Quum autem Ioh. Diaconus dicat, *ante novellum Stcretarium, constructis apsidibus*, a *Gregorio* IV. collocatum, id omne dubium, quod prius animo insederat, plane eliminavit, quum nusquam *S. Andreae* Templum *ante novellum Secretarium* exstiterit. Quae, aliaque rationum momenta, me in eam sententiam compulerunt,

quam superius, quanta maxima fieri licuit perspicuitate, Lectoribus meis declaravi.

§. X.

Cetera ad Andreani Templi situm stabiliendum afferuntur.

Age jam, cetera, quae ad hoc Templum procul dubio spectasse scimus, videamus. Equidem sic existimo, praescriptum Innocentii III. [1] de *Altaribus SS. Philippi, et Iacobi, SS. Simonis, et Iudae, B. Gregorii, et S. Andreae*, quae a quodam Sacerdote noctu per visum, semel, iterum, ac tertio, a B. *Petro* admonito polluta, profanataque dicebantur, ut iterum rite consecrarentur, ad hoc item Templum esse referendum. Nam si super tribus aliis Altaribus, quamvis inter praestantiora Vaticanae Basilicae numeranda essent, quum ea adire, eaque Romani Antistites, dum nocturnas in Vaticana Basilica Stationes celebrabant [2], turis suffitu adolere consueverant, suspicio de eorum *exauguratione* oborta est, quid, quaeso, erit, quod B. *Andreae* Altaris celebritati possit officere, si hoc etiam *exauguratum* fuisse Innocentius dubitavit?

Sed Innocentii injecta mentio me monet, ut quid Bull. Vat. editores ad hoc praestantissimi Pontificis rescriptum adnotarunt, huc advocem. Ajunt enim [3], *hujusce Altaris laudes in unum veluti fascem colligentes, B. Andreae Apostoli Oratorium, quod Majores nostri Ecclesiam saepius appellarunt, ad australem veteris Bas. Vat. partem Papa Symmachus erexit. Plura SS. Corpora, quae constructis ibidem Altaribus, Sanctus ipse Pontifex supposuit, Romana Synodus in Consistorio B. Andreae Apostoli sub Bonifacio* II.

1 in Reg. I. Bull. Innoc. III. sub an. I. et II. Ep. 354. et in T. I. Bull. Vat. p. 79. Torrigio Grotte Vatic. p. 175.

2 Benedictus Canonicus num. VIII. in Ord. XI.

3 T. I. p. 80.

coacta, egregia tandem summorum Antistitum dona, Sacellum, de quo agimus, maxime cohonestarunt. Adeas Anastas. Bibl. Rom. Can. tit. 18. *p.* 68. *et Alph. litt. c. et num.* 153. *ad principem praelaudati Sacelli aram D. Andreae nomine dicatam, Sacrorum Ministrorum ordinationem Romanus Pontifex pro more habebat, quemadmodum antiqui rituales libri et Canonic. noster Benedictus in Ord. cit. num.* 12. *perspicue testatur*. Haec illi; qui quum nullum aliud, ut vidimus, *S. Andreae* Templum agnoverint, quam quod una cum ceteris statuerunt in *aditu* Templi S. *Petronillae*, haec de eodem situ intelligenda esse contendunt.

Quis autem ex hac ipsa laudum amplissimarum recensione statim non agnoscat, isthaec convenire illi minime posse? Quî enim fieri potuisset, ut in Templi aditu Synodi cogerentur, Ordinationes peragerentur, tot, ac tanta Pontificum donaria collocarentur? Praeterea, si alia etiam *Symmachus* Altaria, quibus plura SS. Corpora supposuit, praeter aram Cellae principem *D. Andreae* sacram construxit, an non id unum satis docet, a *Symmacho* non solum Altare *B. Andreae* constructum, sed ei Templum dicatum, ubi alia aliis Caelitibus Sanctis consecrata Altaria erigi potuerunt? Etenim, etsi ubi Altare ei sacrum exstitisse non diffitemur, alia *duo* praeterea fuisse vidimus, non inde tamen recte argui potest, haec etiam fuisse ab eodem *Symmacho* exstructa. Siquidem vix, aut ne vix quidem credibile videtur, Pontificem *Michaeli* Principi Angelorum unum ex iis dedicasse, atque alterum *S. Vrsulae*, nullum vero, Sancto cuipiam ex aliis, quorum Corpora ibidem supposuisse perhibetur. Heic enim neutiquam sermo esse videtur de SS. reliquiis, quae in Altarium dedicatione rite supponebantur, quum

diserte de *Symmacho* Mallius tradat [1]. *Fecit Basilicam Sancti Andreae Apostoli ad S. Petrum, in qua et Altaria statuit, ubi plura* SS. Corpora, *sicut carmina indicant, posuit*. Quis itaque malit difficultatibus tot, tantisque obrui, quam manum dare?

At vero, si quis forte ex me quaerat, cur quae de *Altari S. Andreae* occurrunt, ad Templum hoc nostrum referenda existimem, nil vero ad alterum S. *Andreae Altare*, quod ego quidem prope illud *S. Michaelis*, in Templi S. *Petronillae vestibulo* fuisse, ultro adsensus sum, reponam, hoc ea ipsa me fecisse de caussa, quod Scriptores omnes, apud quos haec offendi, omnia eidem Altari, quod Templum a *Symmacho* erectum fuisse censebant, tribuisse animadverti. Quamobrem quum satis probaverim, nullo alio in loco, *Symmachum B. Andreae* Altare collocasse, quam ubi eidem Templum erexit, consequens inde est, ut jure a me omnia ad hoc tantummodo referantur.

§. xI.

Nicolai V. testimonium de Templo rotundo Andreae sacro.

Nec tamen haec mihi satis sunt. Aliud habeo in eamdem rem argumentum, quod praeterire sit nefas, quodque in cumulum heic adjiciam. Nescio enim, an tale sit, ut in illo uno momenta omnia ad hanc opinionem penitus stabiliendam posita esse putem. Nicolaus V, anno MCDXLIX, [2] *Ecclesiam Sancti Vincentii, nec non Canonicatus omnes, et Praebendas, ac Capellanias dictae Ecclesiae S Vincentii, et omnium annexorum, ac unitorum suorum, maxime Capellae* S. Mariae della Freve in Ecclesia

1 n. 42. p. 41. T. vI. Iunii Bolland. 2 T. II. Bull. Vat. p. 131.

S. Andreae, juxta dictam Basilicam *sitae, suppressit in perpetuum, et extinxit*. Obscura hujusmodi verba, si de *Templo rotundo a Symmacho* erecto intelligenda essent, visa sunt Bull. Vat. editoribus, qui in Sole caligantes, ut habet vetus proverbium apud Quintilianum, quod suis oculis usurpabant, neutiquam viderunt. Sic enim scribunt. *Quippe in hocce Oratorio, Capella S. M. de Febribus nunquam exstitit*. Ita sane. Quid igitur? Num forte iccirco putandum erit, Nicolaum, ibidem Cellam *Andreae* sacram, ubi Pius II. Apostoli Caput collocavit, indigitasse? At, praeterquamquod eamdem ab ipso Pio erectam fuisse demonstravimus, etsi dandum esset, vel ejusdem Nicolai aevo exstitisse, perspicuum tamen est, de eadem minime loquutum esse. Haec enim *Cella*, non *Ecclesia*, *intra*, non *juxta* Basilicam exstabat, ac praeterea nunquam eôdem B. V. effigiem translatam fuisse, constat. Itaque, quum nullo alio in loco Bas. Vat. *Andream* tum cultum fuisse, exploratum sit, quid restat, nisi *Ecclesiam S. Andreae* a Nicolao nominatam, Templum rotundum, deinde in *Sacrarium* conversum, ac D. N. M. *Febrifugiae* dicatum, fuisse fateamur? At bene est. Iidem Bull. Vat. editores, quum Nicolai diplomatis verba nullo pacto detorqueri posse animadverterent, ad Oratorium *S. Andreae*, quod in *aditu* Templi *S. Petronillae* Symmachum condidisse putabant, *Sacellum vetustissimum, quod hodie pro Sacrarii commodo inservit*, ibidem indicari pronuntiant. Nolim tamen putes, id eos adnuisse, quod hoc loco *B. Andreae* Aedem a *Symmacho* exstructam agnoverint. Longe enim alia fuit ratio, cur in id judicii aegre descenderent, quam rei veritas postulabat. Siquidem continenter subjiciunt, *Nicolaum*, Capellam S. M.

de Febribus, in Eccl. S. Andreae positam *affirmasse, quod in hoc eodem Sacello, Alpharano teste* [1], *peculiaris exstabat Capella S. Andreae, et Iacobo Minori dicata*. Verum in hoc est, cur minus praecipites, magisque lento, et circumspecto judicio usos vellem, ne dum locum illustrare, et explanare studebant, densioribus tenebris offunderent. Nam si Templum a Nicolao V. indicatum, revera *S. Andreae* sacrum neutiquam fuisset, sed ibi tantum Cellam, suis honoribus dicatam habuisset, profecto nemo non videt, nimis ambigue, et obscure, Nicolaum loquutum esse. Quod quum nec deberet, et cavere facile posset, qualecumque alterius Caelitis Sancti nomen, cui dicatum esset, usurpans, quisnam eum nihilominus praestitisse, sibi persuadeat? Quin imo si Templum B. V. *a Febribus* sacrum fuisset, ut Bull. Vat. editores contendunt, omnem prorsus ambiguitatem e medio sustulisset, si *Capellam S. M. della Freve in propria Eccl.* sitam nominasset. Quare quin Nicolaum injuriose obscuritatis arguamus, quum diserte *Cappellam* ab *Ecclesia* distinxit, atque hanc *Andreae*, illam *S. M. della Freve* sacram fuisse dixit, germanus diplomatis sensus est, in *Ecclesia S. Andreae*, sitam fuisse *Capellam S. M. de Febribus*; quumque haec nusquam, iis etiam adnuentibus, exstiterit in *aditu* Templi *S. Petronillae, ubi S. Andreae Eccl.* a *Symmacho* excitatam contendebant, hinc patet, veram *S. Andreae* Ecclesiam, fuisse *Templum rotundum*, ubi *imago B. M. a febribus* postea collocata fuit. Itaque Nicolao V, qui hoc idem Templum instaurandum curavit, ut infra declarabimus, verum etiam ejus nomen debemus; quod tamen conjiciendum est, ob magnam imaginis Deiparae celebritatem, quae in eo coli

1 c. XIII. num. 170.

coepta est, sensim de possessione dejectum fuisse, atque ex animis, et ex usurpatione hominum penitus evanuisse. Interea tanti Pontificis testimonio me tuebor, cujus quidem verba legisse, ac, quod multo magis est, interpretatos esse, et tamen nihilo plus ceteris praeclaros explanatores vidisse, mirari satis nequeo.

§. XII.

Recentiorum Scriptorum testimonia, qui dejectum Sacrarium B. Andreae Templum fuisse tradiderunt.

Quum videam, etsi tot, tantisque argumentis res hactenus comprobata fuerit, nonnullos tamen adhuc esse posse, qui nondum satis acquiescant, eis ulterius etiam indulgendum reor. Quare in medium proferenda sunt alia hujusce veritatis testimonia, eaque locupletissima, quorum auctoritatem elevare, sanus nemo possit. Haec autem nobis copiose suppeditat Jac. Grimaldus, qui disserens de S. *Petronillae* Templo nostram sententiam egregie confirmat, his verbis [1]. *Superest adhuc Templum aliud eidem simile, a dicto loco non multum distans, quod pridem* S. Andreas, *postea* S. Maria de febribus *vocatum est, nunc ad* Sacrarii *usum inservit*. Quid igitur exoptari a me, a Lectoribus exspectari poterat luculentius, quod veram, primamque hujus Templi appellationem firmius tueretur? Atqui id Grimaldo persuasum adeo erat, ut quoties eadem de re ipsi sermo inciderit, toties idem nobis oggesserit. Nam alibi etiam *S. Andreae* sacrum idem Templum fuisse scripsit. En ejus verba [2]. *Templo S. Petronillae olim demolito, superfuit alterum, dudum sub nomine* S. Andreae; *nunc* Sacrarium *est, brevi et ipsum solo*

1 in lib. Instr. p. 38. 2 ibid.

aequandum . Sed iterum eamdem denominationem aperte indicantem audiamus .

Bonifacius VIII. ad Orientalem Bas. Vat. plagam, ut Bosius tradidit [1], inter Portam *Ravennianam*, ac *Iudicii*, nobile Oratorium, atque Altare in honorem Sancti *Bonifacii* IV, qui ibidem quiescebat, exstruxit, atque instrumento anno MCCCI. confecto [2], ac suis etiam literis [3], in proximo sua humari ossa praescripsit. Quod vivens tanto studio decreverat, id post ejus obitum relligiose servatum est. Vix enim Anagnia in Vrbem reversus, in Vaticanis Aedibus, ubi eatenus Pontificum nemo rebus humanis interesse desierat, vita functus est, ejus Corpus maxima nobilium Virorum frequentia, et Karolo II. Siciliae Rege funebrem pompam augente [4], ad *S. Petri* delatum, et in Sepulcro, quod sibi vivus poni curaverat, tumulatum fuit. Ibi autem jacuit ad annum MDCIII, quo anno, eodem, quo vita excesserat, die, id est v. Idus Octob. [5], integrum recensque repertum est. Deinde authenticum instrumentum illius inventionis a Jac. Grimaldo confectum fuit, quod non solum ad vindicandam ejus famam, improborum osorum [6] calumniis iniquissime laceratam, mirifice valuit, sed etiamnum ad asserendum exciso *Sacrario* B. *Andreae* nomen, quam maxime conducet. Hoc Joh. Rubeus [7], et Abrahamus Bzo-

1 lib. I. cap. VIII. pag. 263. V. insigne opus praestantissimi Card. Garampi inscriptum Sigillo della Garfagnana p. 92.

2 T. I. Bull. Vat. pag. 237.

3 ibid. p. 239.

4 ex ms. Odorisii apud Turrigium p. 371. Eggs Pontificium doctum p. 510.

5 apud Raynal. ad an. 1303. et Argolum ad Panv. de Lud. Circens. lib. II. c. III. Caferrum in Synthem. Vetustatis p. 291. Oldoinium in Atheneo Roman. pag. 114. et Eggs loc. cit.

6 Paulli Ernesti Iablonski Institut. hist. Crit. Crit. T. I. p. 295. La Croze Entretiens sur divers sujets de histoire p. 389. Ludevvig Dica Iubilaeorum . Micrelii Syntagm. hist. Eccl. p. 542. aliorumque apud P. Bianchi della Podestà, e Polizia della Chiesa T. II. p. 448.

7 in Bonif. VIII. p. 352.

vius [1] publici juris fecerunt, ac rursus ex ipso autographo V. C. Phil. Dionysius [2], cujus haec extrema sunt verba. *Acta sunt haec Romae in Basilica S. Petri, et in* Sacrario *ejusdem respective, Templo scilicet rotundo, quod antiquitus dicebatur S. Andreas*. Jam vero quis amplius dubitare poterit, hoc Templum *S. Andreae* dicatum a *Symmacho* fuisse, quum Grimaldus, rerum ad Bas. Vat. pertinentium peritissimus, id toties, tam diserte testetur? Et tamen quis credat, haec tam perspicua Grimaldi verba a Saussayo in opere *de gloria S. Andreae* [3] relata, tanti apud eum non fuisse, ut hoc Templum aliis in ejus honorem in Vrbe erectis adnumeraret? Quod etiam Dionysio accidit, qui perinde in culpa est; eum quippe tam in *Bullario Vaticano*, quam in *Cryptis Vaticanis*, Sancti *Andreae* Templum in *aditu Aedis S. Petronillae* perpetuo agnovisse, apparet.

Verum adeo obesae naris non fuit eruditissimus Vignolius, quem Grimaldi auctoritate permotum, veterem de Templo *S. Andreae* opinionem reliquisse comperi. Ipse enim in Scholiis, quibus Librum Pontificalem egregie illustravit, pluries Ecclesiam *S. Andreae*, quae *ad S. Petrum* dicebatur, esse illius Basilicae *Sacrarium*, forma rotundum, declaravit. Siquidem in *Gregorii* III. vita haec adnotavit [4]. *S. Andreae Apostoli Ecclesia, quae ad S. Petrum dicitur, est hodie illius Basilicae* Sacrarium, *forma rotundum*. Et in *Stephani* II. vita, *S. Petronillae* Templum illustrans, ait [5]. *Aedificium erat rotundum, alteri* B. Andreae, *quod est hodie Basilicae* Sacrarium, *non dissimile*. Et in *S. Zacharia* itidem scribit [6]. *B. Andreae Ecclesia*

1 num. 303. an. 1303.
2 p. 128.
3 p. 657.
4 T. II. p. 52.
5 ibid. p. 124.
6 ibid. p. 84.

olim, quod hodie Bas. Vat. Sacrarium. Ac demum in *Stephano* III. [1] de eadem loquens, rursus inquit. *Cujus Ecclesia, ubi nunc Basilicae Vaticanae Sacrarium*; quousque nimirum explanando pervenit, quum quae in Pontificali reliqua erant, eo immatura morte sublato, Joh. Franc. Baldinius, et Vgolinius illustrarint. Verum sententiam suam luculentius antea aperuerat ad vitam ipsius *Symmachi* [2], ubi fontem, a quo rem hausit, ostendit hujusmodi verbis. *Aedificium est antiqui operis rotundum, ad Neronis Circum pertinens, hodie Bas. Vat.* Sacrarium, *ex Grimaldi sententia*; ac iterum in vita *Iohannis* VI [3], ubi ait. *Basilica S. Andreae, quae olim, ubi hodie Bas. Vat. Sacrarium.*

Quae dum a me inter legendum detecta sunt, non potui mihi non vehementer de Grimaldo, et Vignolio, quos nactus eram, egregiis opinionis meae adstipulatoribus, quodammodo gratulari. Quod enim supervacaneum mihi esse videram, ad alteram meam opinionem comprobandam de *origine* Templi *S. Petronillae*, quae sese satis per se ipsa tuebatur, Anastasii auctoritate, id mihi quam maxime necessarium esse noveram pro hac altera, peraeque incomperta, cunctisque ferme Scriptoribus adversa opinione, de *Templo rotundo S. Andreae*. Quumque heic non modo de ejus *origine*, sed etiam de *situ* disputandum esset, equidem sentiebam, id nunquam satis lectoribus meis persuasum iri, si meo unius judicio, quod video, quam sit exiguum, subscribere debuissent, quin illud longe graviorum etiam scriptorum testimonio, praeter allata argumenta, niteretur.

Ceterum, ne quid dissimulem, de hac tamen re idem Vignolius in ejusdem *Symmachi* vita [4] quodammodo du-

1 p. 156. 2 T. I. p. 177. 3 ibid. p. 316. 4 T. I. p. 177.

bitasse mihi videtur. Nam ad Anastasii verba, *alios quoque gradus adscendentes ad B.* Andream *fecit*, haec subnectit. *Verum si quod olim Oratorium* S. Andreae, *hodie* Sacrarium *esset, ut Grimaldus censuit, descendentes potius dici oportuisset*. Minime tamen id mirum. Quum enim non satis accurate rem ipse perpenderit, sed obiter tantum Grimaldi nixus auctoritate, ea scripserit, non satis sibi constare debuit. Quod contra mihi accidit, cui Grimaldi auctoritas eo majoris ponderis videri debuit, quo plura ad idem, quod ipse adseruit, confirmandum, fuere mihi praesto argumenta.

Verum, si cui praecipua, post Grimaldum, laus hujusce investigationis debetur, ea Floravanti Martinellio tribuenda est, qui de *Templis in Vrbe obsoletis* scribens, haec habet [1]. *Templum* S. Andreae in Vaticano, *excitatum a Symmacho Papa anno* 408. *Eidem ambonem fecit Iohannes* VI. *Tectum, et cameram Gregorius* III. *Dona contulerunt Stephanus* III, *et* IV, *Adrianus* I, *Leo* III, *et* IV, *ut Bibliothecarius. Idem vocatur Oratorium ab eodem. Leo* IV. *fecit in Oratorio* B. Andreae, *quod S. Petri cohaeret Ecclesiae, vestem. Hodie esse* Sacrarium *Basilicae Vaticanae describit Grimaldus*. Quae Martinellii verba referens Franciscus Blanchinius [2], locum hujusce Oratorii a Bibliothecario, *Basilicae nomine liberaliter donari* pronuntiat; quo facto ostendit, sese Oratorium in *aditu* Templi *S. Petronillae* cum aliis vidisse, ac tum Grimaldo, tum Martinellio, minus profecto tribuisse, quam erat tribuendum.

Hos ego habui in re obscurissima duces, ac socios, atque horum me institisse vestigiis glorior; etsi neque tamen Grimaldo, et Martinellio penitus adsenserim, qui

1 p. 341.

2 T. III. Anast. pag. 220.

mira inconstantia sibi repugnarunt. Alter enim [1] repugnantem Vgonii sententiam sequutus est, ac Templum, ut supra [2] vidimus, *Matri Deûm* primitus dicatum fuisse censuit, alter vulgi opinione deceptus, *Marti* sacrum fuisse [3] scripsit. Sed hos relinquamus, nostramque de *Symmacho* hujus Templi auctore disputationem absolvamus.

§. XIII.

Scriptores de rebus gestis, et gloria posthuma Andreae Apostoli recensentur.

Nunc de Templi forma, atque *Altaribus* disserendum esset, ut de *Templo S. Petronillae* fecimus. Verum haec satis habebo paullo infra ostendere, postquam, praeter ea, quae supra attulimus de *Andreae cultu*, nonnulla heic de rebus ab eo gestis, et gloria posthuma addiderim.

Hoc autem loco mihi temperare non possum, quin vehementer doleam, VV. CC. qui immortale Bollandi opus, Christianae, ac Literariae Reip. longe utilissimum prosequebantur, diutius etiam illud, ac saltem usque ad integrum Novembrem mensem, propagare non licuisse. Plura enim certe, atque exquisita, uti jam Sollerius [4] promiserat, ex amplissima, et inexhausta illa ecclesiasticae eruditionis, et antiquitatis penu, maximo cum emolumento, et *S. Andreae* gloriae accessione protulissent, quae nunc in tenebris pessimo publico delitescunt. Non enim tantum mihi tribuo, neque ea me esse praeditum eruditionis, et doctrinae facultate sentio, ut huic argumento graviter, ornateque pertractando, par esse possim.

1 T. III. Anastas. p 220.
2 p. 1105. 3 p. 218.
4 in Martyrologio Vsuardi Monachi in T. VII. Iunii Bolland.

Sed, ut saltem aliqua compensatione utantur ejusdem Apostoli studiosi, heic in eorum gratiam, aliorum Scriptorum censum adtexam, qui de ejus gestis, et gloria pertractarunt.

Salutarem Evangelii lucem attulit Scythis, Sogdianis, Saccis, et in augusta Civitate, quae cognominatur Magna, sive Sebastopolis, ubi est irruptio Apsari, et Phasis Fluvius. Nam ut de Scythia testatur Origenes [1], ita de eadem, ceterisque locis Sophronius [2], et Prologus Oecumenii. Theodoretus [3] vero Graeciae, Epiro Nazianzenus [4], Hieronymus [5], aliique [6] Achajae quoque eumdem Apostolum Evangelium annunciasse tradiderunt.

Ejusdem Episcopatus, sive Cathedra, Patris Vrbe Achajae, die v. Februarii, celebratur in vetustis Martyrologiis MSS. Hieronymi, seu veteri Amano, MSS. Trevirensi, Bedae vulgato, Rabani, et Notkeri. De eadem praecipue consulendi sunt Bollandus [7], et Florentinius [8]. Praeterea te adire velim, quid auctoritate Rom. Martyrologii ad diem xxxI. Oct. disputent Natalis Alexander [9], Tillemontius [10], Sandinius [11], ac prae ceteris Guilielmus Cuperus [12] de Byzantina Eccl., quam Nicephorus CP. [13], Nicephorus Callistus [14], Codinus [15], aliique recentiores Graeci apud Lambecium [16], a *S. Andrea* institutam esse tradunt.

1 apud Eusebium hist. Eccl. l. III. c. I.
2 in addit. ad Catal. VV. illustrium S. Hieronymi.
4 Orat. xxv. 5 in epist. CXLVIII.
6 V. Ioh. Alb. Fabricium in Salut. Luce Evangelii p. 98.
7 die v. Febr.
8 in Indiculo Apostolorum.
9 sec. I. c. VIII.
10 T. I. Monum.
11 de S. Andrea §. III.
12 in in dissertatione praevia ad Histor. Chronologicam Patriarcharum Constantinopolitanorum, de exordio Cathedrae Constantinopolitanae, seu potius Byzantinae.
13 in Chronico.
14 hist. Eccl. lib. II. c. XXXIX.
15 in Originib. CP.
16 T. III. p. 55. et 154.

Patris in Achaja crucifixus est, Aegaei Proconsulis jussu, ut ejus Acta, Sophronius, Chrysologus, Bernardus, aliique testantur. Achajae Presbyteri, et Diaconi, paullo post medietatem I. Seculi, scripserunt ad universas Ecclesias encyclicam epistolam de Apostoli Passione, cui praesentes interfuerant, anno Chr. LIX. Neronis Imp. VI. Hujusmodi acta [1] non modo a Caveo [2], aliisque Heterodoxis, sed etiam a Dupinio, Tillemontio, et Bailleto rejecta sunt. Sed iis praeter Gardeboscium, Eliam d' Amato [3], Honoratum a S. Maria, ex asse satisfecit Natalis Alexander [4]. Quid vero nunc? quum haud ita pridem in Codice Anglicano, cui geminum est Venetum Bibl. S. Marci, graeco idiomate eadem acta reperta sunt, absque iis additionibus, quae Criticorum censuram offenderant. Haec autem e regione graeci autographi, italice versa, ac veteri latina interpretatione, propediem exspectamus a P. Chiesa Presbytero Philippiano, singulari doctrina, ac pietate spectatissimo.

Plura dabunt de ejusdem Cruce, quam Massiliae adservari tradunt Lipsius [5], Molanus [6], Combefisius [7], Chifletius [8], et Sarnellius [9]; ac de antro subterraneo [10] ad

1 Passio S. Andreae Apost. per Presbyteros, et Diaconos Ecclesiarum Achajae scripta. in T. IV. Vit. SS. Laurent. Surii d. 30. Nov. pag. 653. Presbyterorum, et Diaconorum Achajae de Martyrio S. Andreae Epistt Encyclica, graece nunc primum edita, latine versa, notisque, et dissertationibus illustrata a Kar. Christ. Voog. Lipsiae 1741, et 1749. 8.

2 Cavaeus in Antiq. Apostolic. p. 480.

3 Riflessi su gli Atti di S. Andrea Apostolo scritti da' Chiesastici dell'Achaja, e su la Pistola a Barnaba attribuita. fra le sue Lett. erudite. Part. I. 139. Genua 1714.

4 hist. Eccl. sec. I. c. XII. art. 10.

5 de Cruce lib. I. c. VII.

6 lib. III. hist. imaginum c. LVII.

7 in not. ad Hyppolitum de XII. Apost.

8 in Vesontione Part. I. cap. XLVIII. Crux Andreana Victrix, seu de Cruce Burgundica caelitus in Ariensi obsidione visa Commentarius. Antuerp. 1642. 12.

9 Della Croce del glorioso Apostolo S. Andrea. in T. X. Lit. Eccl. p. 4.

10 in ejus inscriptionibus a Car. Morono editis 1654. pag. 81, et apud Georg. Fabricium in ejus Roma. c. XII. p. 113.

ejus Aedem Patris in Achaja, Cyriacus Anconitanus.

Si vero, quidquid pertinet ad ejus gesta, a SS. Patribus in disertissimis Homiliis persaepe laudata, et ab Hist. Ecclesiasticae Scriptoribus enarrata, rescire, et de ejus gloria posthuma edoceri cupis, consule dissertationes Godofridi Hanchii [1], Joh. Floriani Hammerschmid [2], Christophori Lemmii [3], ac praesertim spissum opus Andreae Saussaii [4]. Adisis etiam Joh. Christophorum Olearium [5], Joh. Mich. Weinrichium [6], David. Kohelerum [7], Kar. Schlaegerum [8], et Kar. Christophorum Voog [9] de numis in ejus honorem percussis, praeter Scriptores Historiae Ord. Militarium, et Equestrium [10], ubi plura de Ordinibus ejus nomine decoratis.

Claudat hanc scriptorum seriem *Ioh. Geor. Lotteri epistola ad Andr. Balthas. de Schnurbein de Viris aliquot Andreae titulo, ac praenomine condecoratis, qui vel juris, vel civilis doctrinae, historicive studii gloria illustre nomen adepti sunt* [11].

Haec autem, magnam partem, e Franc. Antonii Zaccariae eruditionis fonte ne, an flumine [12] derivata profiteor, ut illi gratiam, ac memorem animum rependant *Andreae* cultus studiosi.

1 De Sancto Andrea Apostolo. Lipsiae 1698. 4.

2 Cruciger Apostolicus, idest S. Andreas Apost. in vita, morte, martyrio, miraculis, encomiis descriptus. Pragae 1699. 4.

3 Memoria Andreae Apost.

4 Andreas Frater Simonis Petri, seu de gloria S. Andreae Apostol. libri XII. Lutet. 1646. fol.

5 in Prodromo Hagiologiae Numismaticae. Arnostadii 1709.

6 epistola de Numis Sanctorum imagines exhibentibus. Erfordii 1709.

7 in Deliciis Numariis.

8 Historia Numorum SS. imagines exhibentium.

9 Epistola de S. Andrea Martyre in numis. Dresdae 1749. 4.

10 Ordine del Tosone instituito nel 1429. a' 10. di Gennajo da Filippo il Buono, Duca di Borgogna, e Conte di Fiandra Le Mire Orig. Ord. Equestr. Ashmol de l' Ordre de la Giarratiere. Macer in Hierol. in Andreas.

11 Halae Venedor. 1724. 4.

12 in Supplemento ad Nat. Alexandri histor. Eccl. Venet. 1777. fol. pag. XXXIV. 2. 13. 54.

CAPUT III.

De Templo S. Andreae in Sacrarium converso.

Quum vetustissima Templi Vaticani moles a *Constantino* excitata, haud satis firmo *Caii, et Neronis* Circi fundamento innixa, senioque consumpta, diutius stare non posset, proximamque ruinam minitaretur, *Nicolaus* V. omnium primus, ut Baronius [1], Manettus [2], aliique tradiderunt, novam amplioribus spatiis a fundamentis erigere meditatus est. Ac propterea manu operi admota, novam, amplissimamque absidam musivi operis, Bernardo Rossellinio Architecto, inchoavit, magnisque sumptibus ad tres cubitos supra pavimentum, mira celeritate perduxit aedificium. Sed mors [3] coeptum opus abrupit, quod Paullus II. prosequutus est, ut tradidit Mich. Cannesius, ubi scripsit [4]. *Aggressus est absidem, quam Tribunam vocant, juxta Aedem Petri Apostoli, a Nicolao V. magnificentissime inchoatam, ipse suis expensis perficere, in quam supra* v. *millia aureorum dedit.*

Verum ut *Nicolaus* de novo aedificando Templo cogitavit, quum solo aequandum quoque esset *Secretarium*, quod tunc temporis Basilicae inserviebat, idem in alium locum transferendum cognovit, ante quam novum Basilicae majestate dignum ex integro aedificaretur, quod jam *delineaverat*, uti Manettus [5] testatur, *opportune a parte superiore, amplum, et ingens, pulcrum, ac devotum.*

1 ad an. 1395. n. vI.
2 in vita p. 934.
3 apud Condiv. in vita Bonar. p. 16.
4 in ejus vita apud Muratorium T. iII. hist. rer. Ital. P. iII. Rod. Venutum in Numismat. Praestantior. Rom. Pontificum Quirinum in Pauli iI. p. 29. V. Ang. M. vita. Rom. 1740. 4.
5 in vita p. 934. T. iII. Script. Rerum Italic. Muratorii.

§. I.

De primo Templi Instauratore.

Dum Pontifex in his esset, vetus Templum B. *Andreae*, ubi jam exstabat *Capella S. M. de Febribus* dicata, restaurandum curavit, *animo fortasse*, ut cum Martinetto [1] dicerem, nisi allata Manetti verba repugnarent, *in Sacrarii usum redigendi, etiamsi hoc non usuvenerit, quam* Julii II. *aetate, posteaquam suo jussu veteris Basilicae Sacrarium dejectum fuit*. Quod etsi frustra quaesierim apud Platinam, et Jannottum Manettum, ceterosque ad unum omnes, qui tanti Pontificis vitam literis mandarunt, non tamen dubitandum est, quin hoc *Nicolaus* praestiterit, ceterisque ejus operibus, quae *Bonaventura de Rubeis*, et *Dom. Georgius* peculiari diligentia enumerarunt, adjiciendum sit.

Habeo hujus rei testes locupletissimas, claves B. *Petri* decussatas, quas ipsismet oculis nos usurpavimus, quaeque in absidis centro exstabant cum siglis hujusmodi V. qq. N. hoc est, NICOLAI PAPAE V. Nunquam enim aliter uti voluit, ex antiquissimo Romanae Ecclesiae more [2], etsi jam insignia gentilitia usurpare *Adrianus* V. coepisset, quae postea *Clemens* VI. in ipsis diplomatibus insculpsit.

Praeterea hoc idem Templum a *Nicolao* V. restauratum fuisse, aperte tradit Panvinius, qui ait [3]. *Sacrarium S. Petri, quod antiquitus S.* M. de Febre *vocabatur, est octangulum, testudineum, cum tecto lateritio, pavimen-*

1 Pregj della Bas. Vat. l. II. p. 219.

2 Raynaudus. de Clavibus symbolo scientiae, potentiae, jurisdictionis in corona aurea Pontif. Praenotione IV. Bonannius. in Numism. Pontif. T. I. p. 434. Bollandiani de Clavi S. Petri T. V. Iunii p. 453. Sarnellius. dell'origine dell'armi gentilizie, coll'occasione di quelle de'Sommi Pontefici. T. IV. delle lett. Eccl. p. 112. Fioravanti. Denar. Pontif. p. 45. Ciampinius. de S. Aed. c. IV. sect. II. pag. 42. Garampius. illustraz. d'un antico sigillo della Garfagnana p. 107, et Dionysius. p. 16.

3 T. II. ms. p. 140.

tum marmoreum, multis Defunctorum tabulis refertum habet, totum a Nicolao V. restitutum. Id ipsum praeter Ciacconium [1], Turrigius [2] confirmat, qui Templum an. MCCCCLV. instauratum fuisse docet.

§. II.

De Templis rotundis a Nicolao V. instauratis.

Ceterum, vel si omnia deessent monumenta, quae *Nicolaum* V. *D. Andreae* Templum reparasse testarentur, id nobis externa ejus structura quodammodo suasisset. Etsi enim LX. Vrbis Ecclesias, in quibus ex antiquissimo, sanctissimoque instituto *Supplicia Stativa* hodieque haberi solent, aut renovaverit, aut a solo restituerit, singulari tamen studio fere omnes restaurandas *Nicolaum* curasse, quae figuram exhibent orbicularem, compertum est.

Siquidem in Caelimontio Templum *rotundum Bacchi* a Rufo, et Victore memoratum, juxta nonnullos *Fauni Capripedis* ex Anonymo apud Montfauconium [3], Andrea Fulvio [4], et Joh. Henr. a Pflaumern [5], *Claudii* ex Vgonio [6], et Donato [7], seu, uti placuit Nardinio [8], *Thermarum Calidarium*, quas in regione II. Sextus Rufus fuisse tradidit, a Simplicio P. [9] *D. Stephano* dedicatum, et ab Hadriano I. [10] instauratum, contracto ambitu, et tecto avulso, ut Blondus testatur, rursus restituit [11]. *A fundamentis vero*, ut ait Platina [12], *erexit* Sancti Theodori *Templum inter Palatinum, et Capitolinum*

1 T. II. in vita Callixti III. col. 983.
2 pag. 98.
3 in Diar. Ital. p. 150.
4 lib. III. cap. III.
5 pag. 229.
6 p. 289.
7 p. 324.
8 lib. III. cap. VII.
9 T. I. Anast. p. 160.
10 apud Martinell. p. 309. et Nardinius loc. cit.
11 circa finem vitae apud Platinam.
12 ibidem.

Montem, in plano situm; Pantheon *quoque in medio Vrbis positum, vetustissimum M. Agrippae opus, plumbeo tecto restituit.*

Quae quidem Templa, ea tempestate, erant omnia ejusmodi, quae *formam rotundam* haberent. Alia enim quattuor, *SS. Cosmae, et Damiani* in via sacra [1], *S. Petronillae*, *S. Constantiae*, seu *Constantinae*, ut cum aliis mavult Alexander Leslaeus [2], propter Basilicam *S. Agnetis de via Nomentana*, et *S. Stephani Curruum*, seu B. V. de *Sole* prope *Scholam Graecam*, quod prius alii *Solis*, aut *Lunae* Fanum, alii *Deae Volupiae*, aut *Vestae*, quidam *Matutae*, seu verius *Herculi* [3], aut *Portumno* sacrum fuisse contendunt, tum mole sua stabant, nec quidquam restaurandum exhibebant. Nondum vero unum ex aquarum Castellis, quae ad *Thermas Diocletiani* usui erant, seu potius *Sphaeristeriis*, aut *Calidariis*, ut nonnulli [4] volunt, in Ecclesiae usum conversum, ac *D. Bernardo* dicatum fuerat, quod anno tantum MDCVIII. fieri curavit Catherina Sfortia, S. Florae Comitissa. Quod nequeo mihi temperare, quin cum Montfauconio [5] exoptem, ut pariter aliquando tandem fiat de Templo venustissimo *Minervae Medicae* in regione V, sive Exquilina, quod *Pantheum* a Rufo vocatur, proximumque est *Vrso Pileato* ad S. *Vivianae*, seu ad *Capud Tauri*, juxta Palatium Liciniani, ad formam Claudii, uti ex Vivianae actis diserte habetur in vetustissimo Codice Vat. 5696, qui fuerat Canonicorum S. M. ad Martyres. Hujus enim

1 Vide Ciampin. Vet. Mon. cap. VII. et Marangonium p. 257.

2 in epist. ap. Gasp. Odericum in diss. II. p. 39. Nardin. lib. IV. c. IV. Serlius lib. III. c. 20. Marangon. p. 299.

3 Montfauc. in Diar. It. p. 188. Fabrettus apud Mabill. T. I. Mus. Ital. p. 188. Alex. Donatus p. 104. Io. Henr. a Pflaumern p. 221.

4 Ligorius, Laurus, et Nardinius l. IV. cap. VII. Frid. Lebbegott Pittschelius de Sphaeristerio. Lipsiae 1740.

5 in Diar. Ital. p. 121.

adhuc superest fornix elegantissimus, qui tamen misere in ruinam vergit, et nisi suppetias ferant, brevi omnino periturus est.

§. III.

Quis Templum rotundum S. Andreae in Sacrarium convertit?

Jam vero ad *Nicolaum* V. redeamus. Is morte sublatus, neque maxima, quae mente volvebat, consilia de novo Templo Vaticano exstruendo, deque *Sacrario* excitando, ad exitum potuit deducere, neque ingentem illum *Obeliscum*, qui *prope S. Andreae* Templum inglorius, humili in loco, terraque obrutus paene delitescebat, in Areae Vaticanae meditullio, ante Vestibulum, ac Templi frontem collocare, ut eum statuisse docet Manettus, in haec verba. *Pro* IV. *pusillis, aeneisque Leonibus, quibus Colossus ipse nunc pro basibus, ac sustentaculis paullo superficie sua altioribus utitur, quatuor magnas totidem Evangelistarum Statuas ex solido, liquefactoque aere in staturam humanam fabrefacte conflatas, in superficie soli distantibus inter se proportionibus, secundum Colossi latitudinem ponebat. In summitate vero ipsius Colossi, alteram Iesu Christi Salvatoris Nostri statuam, dextera ejus manu auream Crucem bajulantis, ex aere confectam accomodabat*. Nihilominus fatendum est, verissime Maphaeum Vegium de *Nicolao* praedicasse [1], *summam ejus in aedificando prae omnibus Pontificibus laudem fuisse*. Aliis enim Aedificiis Urbem mirum in modum exornavit, et si ejus opera profligari potuissent, nulli veterum Imperatorum magnificentiae cessura videbantur. Sed tamen summis etiam laudibus ob id unum efferen-

1 sub initio l. IV. ejus vitae.

dus esset, quod intentatam novae Basilicae Vat. structuram, primus omnium aggressus, Successoribus exemplo fuerit, atque incitamento, ut de nova Templi Mole construenda, cujus futurae magnitudinis rudimenta quaedam in eo posuisse videtur, tandem aliquando deliberarent.

Quod vero anno MDLXXXVI. praestitum a *Xysto* V. feliciter fuit de *Obelisci* translatione [1], a *Paullo* IV, aut, quod serissimum esset, a *Pio* V. de *Sacrario* confectum fuisse, conjicio. Narrat enim M. Antonius Ciappi de Gregorio XIII. [2] *Da Paolo* IV. *fu eletto, et creato Vescovo di Veste, et celebrò la sua prima Messa nella* Sacristia di S. Pietro, *nel giorno di S. Gregorio suo Avvocato*. Nulla profecto, quantum equidem sciam, superest memoria, in *Secretariis majori*, aut *minori* supra descriptis, Altaria exstitisse. Quare nonnemo suspicari posset, Ciappium de Templo rotundo loquutum esse, ubi certe plura exstabant Altaria. Praeterea, ut infra demonstrabimus, usque sub *Paulli* IV. Pontificatu, constat imaginem *B. V. a Febribus* in Oratorio Gregoriano cultam fuisse. Ipsius autem translationem contigisse narrat Alpha-

1 *Praeter ea, quae supra attulimus*. p.1119.1120. V. Carmina et Epigr. Varior. in Obeliscum a Sixto V. in Foro Vat. erectum. Romae 1587. 4. Mich. Mercati degli Obelischi di Roma. 1589. 4. Considerazioni sopra gli avvertimenti di Lat. Latini intorno ad alcune cose scritte nel libro degli Obelischi. Roma 1590. 4. Gio. Iodati Dialogo sopra l' Obelisco innalzato in Vaticano da Sixto V. Roma 1586. 4. Dialogo di Cosimo Gaci, nel quale.....si parla delle valorose operazioni di Sisto V. P. O. M. ed in particolare del trasportamento dell'Obelisco del Vaticano, con alcune allegorie al componimento di quella gran macchina accomodate. Roma 1586. 4. Fontana trasportazione dell' Obelisco Vat. e sua erezione. nel l. III. della descrizione del Tempio Vat. p. 107. Della trasportazione dell'Obelisco Vatic. e delle fabriche di Sisto V. da esso fatte. Roma 1590. fol. e in Napoli 1604. fol. e co' Castelli, e Ponti di Nicola Zabaglia pubblicati da Lelio Cosatti. Roma 1743. fol. Milizia Vite de' più celebri Architetti. Roma 1768. p. 269. e in Parma 1781.

2 Compendio delle gloriose attioni, e santa vita di Gregorio XIII. Roma 1591, 1596, 1606. 4. p. 3.

ranus, quum Templum rotundum, prima ejus Sedes, in *Sacrarii* usum destinatum fuit. Verum monumentorum defectu, quae frustra hactenus conquisivi, certo statui nequit, Templum, de quo agimus, sub *Paullo* IV. *Sacrarii* vicem praebuisse; quod tamen fidenter affirmare licet de *Pii* V. aetate.

Nam Bernardus Gamuccius, qui librum suum edidit anno MDLXV, ubi refert Ectypon Obelisci Templo rotundo continentis, diserte ait. [1] *Per la lettera A, che è nel suo disegno, si dà a conoscere la Porta del Campo Santo, che vi è di rincontro, e per la lettera B. la* nuova *Sacristia di S. Pietro*. Jam tum igitur Templum *D. N. M. Febrifugiae* in *Sacrarii* usum venisse constat. Hoc idem luculenter confirmat Onuphrius Panvinius, quem an. MDLXIX. acerba morte praereptum Resp. Literaria nunquam satis elugebit. Nam in opere de VII. Ecclesiis, quod se *Pii* V. *P. M. incredibili relligione incitatum adornasse* fatetur, quodque tamen, nonnisi post ejus obitum, nimirum an. MDLXX. a M. Antonio Lanfranchi latine, et italice editum fuisse constat, scriptum reliquit [2]. *Templum S. M. de Febre, in quo* nunc *Canonicorum Sacrarium est*. Atque id ipsum pluries testatur in opere mss. de *rebus memorabilibus Bas. Vat.* Ast aliis posthabitis, quae alibi recitavimus, haec seligam, exempli caussa [3]. *Templum antiquum S. M. de Febre*, nunc *pro Sacrario in usu est, Canonicis Vaticanis, in quo omnia Basilicae ornamenta, aurea, et argentea, et serica, vestes sacrae, reliquiae, et libri servantur*. Id ipsum Tib. Alpharanus, qui die XVIII. Octobris, anni MDLXVII, Clericus Beneficiarius renuncia-

1 Le antichità della Città di Roma. Venezia 1565. 4. p. 196. e nella II. edit. di Thomaso Porcacchi. Ven. 1588. 8. p. 181.

2 Le sette Chiese principali di Roma. ivi 1570. 8. p. 1, et 47.

3 T. III. ms. c. XIX.

tus fuit, haud una vice testatur in explanatione Tabulae Ichnographicae veteris Basilicae, ab se in lucem editae anno MDLXXXIX; etsi ibidem, nescio qua de caussa, nunquam Templum *S. M. a Febribus*, *Sacrarium* appellaverit. Quid igitur huc accersam Attilii Serrani testimonium, qui anno MDLXXV. librum suum evulgavit, ubi docet [1] ? *Adeundum est Ecclesiae* Sacrarium, *in quo multae SS. reliquiae servant ur, inter quas eminet sanctum, ac omni honore dignum D. Ioh. Chrysostomi Corpus .... in* Sacrario *sacrae hujus Bas. sub Altare SS. Lamberti, et Servatii jacet*. Post haec, multo minus ex me quaeras Pompeji Vgonii auctoritatem, qui opus suum typis consignavit anno MDLXXXVIII, ubi [2] Templum S. M. a febribus, Bas. *Sacrarium* fuisse declarat.

Ceterum animadvertendum est, etsi pro certo habendum sit, usque a *Pii* V. Pontificatu, Templum, de quo scribimus, *Sacrarii* vicem praebuisse, nondum tamen *Sacrarium majus* deletum fuisse. Sed quum jam statuta esset veteris Bas. partis, ubi situm erat, dejectio, putandum est, multo ante, quam re ipsa deleretur, potiorem sacrae supellectilis partem ex eo amotam, ac in Templum rotundum translatam, quod iccirco usque a Pii V. Principatu *Sacrarium* vulgo appellaretur. Non enim audiendi sunt ii, qui vetus *Sacrarium*, *Iulii* II. jussu, dejectum fuisse pronuntiant. Hos enim aperte refellit Alpharani testimonium, tum in latina descriptione locorum, *novello*, ac *majori* veteris Basilicae *Secretario* adjacentium, tum in altera idiomate vernaculo exarata, cujus verba etsi superius [3] a nobis allata, interest nunc

1 de vII. Vrbis Eccles. Romae 1575. 8. p. 27. 28.

2 Historia delle Stationi di Roma. ivi 1588. 8. p. 101.

3 p. 199.

rursus apponere. *Doppo del Sepolcro*, inquit [1], *di Pio* IV. *appresso il detto fu trasferito nella ruina della Chiesa il sepolcro de Papa Paulo* II. *bellissimo de marmore elegantissimo .... Questa sepoltura di PP. Paulo* II. *stava appresso la Porta della* Sacristia *della Chiesa; a manó manca della Porta di detta* Sacristia, *era quella de Eugenio PP. quarto col suo Altare, dall' altra parte di* Sacristia *a mano destra era quella di Nicolò* V. *et non molto più oltre stava l' Altare di S. Biasio verso la Cappella di Papa Xisto, quali furono tutti disjecti nel rinovar la Chiesa, et trasportare altri in un loco, et altri in altro. La pietra, che era a piede a questo sepolcro, sotto alla quale stava il corpo di detto Paolo* II. *l'anno del Sig.* 1574. *quando ... fu restaurato il pavimento della Chiesa, fu posta nella Nave della Porta* Giudicii, *le sue ossa furno trasportati appresso l'Altare maggiore al loco commune*, ubi dicitur Poliandrum. Ac paullo infra [2]. *Nel* 1573. *si incominciò a demolire, e rimovere l'Altare detto di S. M. de Conventu, ed il Deposito d'Innocenzo* VIII, *e di Francesco Cibo ec. Nel* 1574. *fu trasferito nella ruina della Chiesa il sepolcro di Paolo* II, *di Nicolò* V. *l'Altare di S. Marco, cioè dalla parte meridionale a destra, a sinistra della* Sagrestia *alla parte Boreale, circa il sito, dov'è presentemente l'Altare di S. Sebastiano. A di primo di Settembre l'anno* 1574. *fu trasferito nella Chiesa nova un sepolcro elegantissimo deaurato appresso l'Altar Maggiore* (nimirum ad dextrum pilae maximo tholo suppositae loculamentum, ut alibi [3] tradit idem Alpharanus, ubi nunc Veronicae simulacrum exstat, unde rursus Vrbani VIII. jussu [4], die xv. Jan. an. MDCXXVIII. amotum, ad dexterum latus majoris absidis collocatum

1 lett. G. num. 5. p. 8. ms.
2 ibid. n. 5. p. 11.
3 ms. p. 30.
4 Torrigio Grotte Vat. p. 103. 215.

fuit, duabus tantum Statuis ejusdem Mausolei ad Aedem Farnesianam translatis) *fatto fare dal Cardinal Alessandro Farnese suo Nepote*. Ac demum alibi. *L'anno* 1578. *volendosi far una strada nova per entrare in* Sagrestia, atteso quella vecchia si buttava per terra, *per far i fondamenti della Chiesa nova in questo loco della sepoltura (del Card. Cristoforo Marone) fu fatta una porta*.

At, quum Paullus III. fato functus fuerit, mense Novembri anno MDCXLIX, quumque mirandum ejus sepulcrum, nonnisi post elapsum XII. annorum spatium, egregio Jacobi de Porta opere insculptum fuisse constet, nonne liquet ibidem an. tantum MDLXII. excitari potuisse? Si vero tunc idem sepulcrum, secundam inter, ac tertiam columnam, meridiem versus, in medio secundae navis, quae inter praecipuam, ac postremam media est [1], a tergo Altaris Transfigurationis, circiter XXV. palmos intra D. Andreae parastatam positum fuit; si item Paulli II. monumentum pone ostium *majoris* Basilicae *Sacrarii*, stetit usque ad ann. MDLXXIV; ac laeva ejusdem *Sacrarii*, Eugenii IV. cum sua Cella, dextra Nicolai V. monumentum usque ad idem tempus permansit, quis non videt, *majus* etiam *Sacrarium* superstes adhuc fuisse, atque, ut disertis, ac perspicuis verbis narrat, dumtaxat anno MDLXXVIII. solo aequatum? Quapropter censendum est, quum, quidquid reliquum erat veteris Basilicae a parte meridionali, ex utroque *majoris Sacrarii* latere, usque ad partem Borealem, prope situm, ubi nunc est Ara D. *Sebastiano* sacra, solo eversum fuit, *majus* etiam *Sacrarium* a nobis supra [2] descriptum defecisse, ac tum unum, atque unicum *Templum B. M. febrium* in *novi Sacrarii* usum

1 tab. ichn. n. 53.   2 pag. 852.

plane cessisse. Quae quum ita sint, quisnam inficias iverit, Bullarii Vaticani editores [1], Martinettum [2], Sindonium [3], Chattardum [4], aliosque, qui hujusmodi Templum, *Iulio* II. Pontifice, in *Sacrarium* conversum fuisse tradiderunt, a vero quam longissime aberrasse?

Post haec, primum *B. M. Febrium* imaginis discessum e Templo rotundo, licet conjicere, quod sub ipsa Paulli IV. aetate, quum vel pro Basilicae *Sacrario* destinatum, seu jam in hunc usum conversum esset, contigisse, tenendum est. Haec autem potissima ratio esse videtur, cur neque post ejus discessum, vetus, ac primitivum *S. Andreae* nomen Templo redditum fuerit. Ex eo enim tempore Vaticanae Basilicae *Sacrarium*, sine alia ulla adjectione, nuncupari, et haberi coeptum est; quod etiam fieri consuevit, vel quum tandem eô rediit ipsa *B. M. Febrium* imago. Quod ex Alpharano [5], et Ciampinio [6] aperte deprehenditur, et multo disertius antea Panvinius [7] tradidit.

Quod vero tradidit Karolus Fontana [8], *Xystum* IV. hanc aedem anno MCDLXXI. instaurasse, de *Oratorio Gregoriano*, quô translata fuit *B. M. Febrium imago*, accipiendum esse, satis superque [9] demonstravi. Quocirca, ut paucis omnia complectar, hujusmodi Templum a *Symmacho* excitatum, et *Andreae* dicatum, a *Gregorio* M. rursus consecratum; deinde *B. M. a febribus* sacrum, a *Nicolao* V. instauratum, postea a *Paullo* IV, aut *Pio* V. quantum quidem conjicere licet, in *Sacrarium* conversum, ac denique a *Pio* VI. solo aequatum est. Sed jam singulas ejus partes accurate inspiciamus.

1 T. III. p. 257.
2 lib. II. p. 217.
3 pag. 87.
4 pag. 227.
5 n. 172. p. 64. ms.
6 n. 172. p. 91.
7 T. III. ms. c. XIX.
8 lib. II. c. V. p. 70.
9 p. 778.

CAPVT IIII.

De ejusdem Templi Altaribus .

Etsi B. *Andreae* Templum, B. *Petronillae* Templo per omnia geminum fuerit, tamen *septem* Cellis, ut ex Alpharani tabula patet, et Paullus de Angelis, Severanus, Bonannius, aliique testantur, instructum erat, contra quam in altero fuisse vidimus, ubi *sex* tantum Altaria, binosque aditus fuisse constat. Sed tamen Joh. Ballionius ita Templum descripsit [1]. *La Sagrestia è fatta all' antica, di architettura gotica, di fuori rotonda, e di dentro ottangolare, fabbricata di terra cotta, colla sua volta, e vi sono* otto *nicchie all' indentro sfondate*. Item Panvinius multo antea scripserat [2]. *Habet octo Sacella, sive absidulas muro inclusas, egregia arte factas*. Ac deinde Ciampinius [3] etiam, in parietum crassitie *octo* Cellas, singulas singulis in angulis habuisse tradit. Sequutus enim est Alpharanum, qui, aeque ac fecit in altera *Petronillae* Templi descriptione, ubi agit de iis, quae erant in Templo *S. M. de febribus*, scriptum reliquit [4]. *Ingrediamur B. M. de febribus Templum, quod integrum adhuc superest, et ab omnibus cerni potest, quod octangulare, et rotundnm est, et* octo Sacella *etiam habet, et est ejusdem mensurae, et formae, sicut supra de B. Petronillae Templo expressimus*. Verum dum haec scripsit, se a semetipso discedere, secumque pugnare, non animadvertit. Ipse enim in tabula ichnographica [5] adnotavit, locum sine Altari patere liberum debuisse, per quem aditus in Templum esset. Nostra ve-

1 Le nove Chiese di Roma per Andrea Fei 1639. 12. p. 42.

2 T. II. ms. p. 140.

3 c. IV. Sect. XIII. p. 89.

4 c. XIII. p. 62. ms.

5 num. 166.

ro aetate, e primis *septem*, *tres* tantum Cellae supererant, quum ob varias temporum vices, aliae *quattuor*, vel dejectae fuerint, vel in alium usum commutatae. Verum de his singulatim, atque ex ordine disseramus.

CAPVT V.

De Altari S. Ludovici, postea S. Clementis.

Altarium tam vetustiorum, quam recentiorum hujus Templi descriptionem exordiar Alpharani verbis, qui ita eam est auspicatus [1]. *Et in primis in dextra parte hujus Sacelli, per quod est ingressus ad hoc Templum, sequitur aliud Sacellum* [2] *cum Altari, quod inter Occidentem, et meridiem est situm, cui consecratum, ignotum, in cujus pavimento, sub marmoribus lapidibus multa Nobilium Corpora requiescunt, inter quae Odonis Ianuensis Episcopi Interamnensis, Xysto* IV. *Pontifice Maximo defuncti, et Durandi de Fagu, Galli nobilissimi.*

Quum vero scriptores omnes Alpharanum sequuti sint, quod huic incompertum fuit, itidem Paullus de Angelis, Ciampinius, Bonannius, Janningus, atque ipse etiam Sindonius ignorarunt. Quodque mirum magis est, Paullus de Angelis, Turrigius [3], Fontana [4], et Joh. Petrus Chattard [5] Episcopum Interamnensem, cum Alpharano *Odonem* perperam nuncuparunt, qui *Ludovicus* procul dubio vocabatur. Sic enim ejusdem inscriptio apud

1 c. XIII. p. 63. ms. Dentro la Cappella, dove sta il nostro Armario, in Sagristia, in mezo al pavimento è questo titulo di sepolcro nella lapide de marmo *De Fagu. . . .* A mano destra, dentro a questa Cappella appresso il d. Sepolcro, segue quest'altro in bel marmore sculpto

2 num. 167. Vide Tab. III. num. 7.

3 pag. 564.

4 p. 86.

5 p. 228.

Vghellium [1]. *Romae decessit an.* MCDLXXII, *sepultusque est in* Sacrario *apud S. Petrum. Ibi humo affixus magnus spectatur lapis cum effigie, subjectoque epitaphio, Ludovicus Ianuensis Episcopus Interamnensis obdormivit in Domino anno* MCCCCLXXII. *die* VII. *Februarii*. Verum hoc luculentius constabit ex ipsa sepulcrali ejus inscriptione, quam alteri *Durandi de Fagu* adjunctam, loco suo evulgabimus.

Sed quod monumentorum copia destituti, de hujus Altaris erectione allati Scriptores statuere minime potuerunt, id affirmare licuit Bull. Vat. editoribus, qui ex Archivo Vaticano, *Alexandri* VI. diploma [2] depromserunt, ex quo apparet, in hac eadem Cella Altare, *S. Ludovico* sacrum, ex *Ludovici* Ep. Interamnensis testamento fuisse exstructum, ac ibidem Sacerdotium, ejusdem Pontificis decreto institutum. Temporis autem injuria, non solum Altare, sed ipsius etiam nomen oblitteratum plane fuit. Ac propterea omnia ibidem Basilicae ornamenta, aurea, et argentea custodiri coeptum est, ac locus ferreis cancellis proinde munitus fuit. Quod ex ipso etiam Panvinio discimus, qui [3] nullum heic Altare fuisse docet, sed tantum in hac absidula, quam ipse *sexto* loco numerat, *Armaria contineri*.

Tandem anno MDCCXXIII, antiquiori *S. Ludovici* Arae, alia *S. Clementis P.*, et M. subrogata fuit, et biennio elapso, ab Equite Petro Leone Ghezio picturis, quibus varia S. Pontificis gesta repraesentabantur, novoque opere praeclare ornata.

In eadem Ara, duplici loculo plumbeo, cupressinis, et marmoreis tabulis contecto, plurium Sanctorum ci-

1 p. 227. T. I. 2 T. II. p. 274. 3 T. II. ms. p. 240.

neres [1], ex veteri consuetudine apud Augustinum [2], aliosque Ecclesiae Patres longe commendata, reconditi fuerunt cum hac inscriptione.

SACRI CINERES MVLTORVM SANCTORVM
ET SANCTARVM XIV. KALEND.
IANVARII MDCCXXVI.

quod item sub mensa Altaris in tabula mormorea legebatur ad hunc modum

SACRI CINERES MVLTORVM SANCTORVM
DIE XIX. DECEMBRIS
MDCCXXVI.

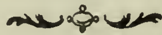
Qui quidem sacri cineres prius a Bonifacio VIII. in Altari S. Thomae, cum reliquiis S. Bonifacii IV. collocati fuerant, uti docet sequens inscriptio apud Sindonium [3]. *Cineres multorum Sanctorum, ac Sanctarum in Vaticana Basilica inter Portas Iudicii, et Ravennianam sub Altare Sancti Bonifacii Papae* IV, *ac sub ejus corpore intra lateritiam tumbam repertos, et in novum Templum Pauli Papae jussu illatos, hic juxta Corpus ejusdem Sancti Pontificis, loculo plumbeo recondendos curavit Evangelista Pallottus anno* MDCVI. *die* XX. *Ianuarii, Pauli Papae* V. *anno primo*. Ac proinde ad novae hujusce translationis memoriam, in hanc *S. Clementis* Cellam, posita fuit hujusmodi inscriptio, ab eodem Sindonio allata. *Sub hoc Altari solemni ritu translati, et reconditi fuerunt cineres multorum Sanctorum, ac Sanctarum olim existentes intra septum Altaris Sancti Thomae Apostoli die* XVIII. *Decembris* MDCCXXVI.

Hoc eodem anno XII. Kal. Januarias Benedictus XIII.

1 Relation. divin. Offic. l. I. c. VII. n. 23. 2 in Comment. ad Psal. 126. 3 p. 66.

novum *S. Clementis* Altare sollemni ritu consecrari jussit, quod praestitum est a Karolo Majello Archiep. Emisseno, qui praeterea SS. MM. Maximi, et Severini reliquias ibi reposuit, cum hac inscriptione. *Karolus Majelli Archiep. Emissenus hujus Bas. Canonicus consecravit hoc Altare die* XXI. *Dec.* MDCCXXVI. Ac demum anno MDCCLVI. rursus consecratum fuit, uti docebat hujusmodi inscriptio. *Georgius de Lascaris Archiep. Theodosiae hujus Sacros. Bas. Vicarius consecravit Altare hoc die* XIV. *Nov.* MDCCLVI.

Sed priusquam ex hoc Altari discedamus, ejus pavimentum inspiciendum est, sub quo, in loculo fornicato tumulatus exstabat *Hannibal Albanus*, Card. Tituli Sancti Clementis, Episcopus Portuensis, atque ejusdem Bas. Archipresbyter, qui innumera in Basilicam suae liberalitatis argumenta, perpetuo quodam munificentiae cursu, edidit; in quibus non postremo loco numeranda est Apostolicarum Literarum ad res, personasque Vat. Bas. pertinentium splendida collectio, quam omnibus Vrbis Tabulariis excussis, ab eruditissimis Viris in lucem edendam aere suo curavit, quae *Bullarii Vaticani* nomine, doctorum manibus teritur. Capsae plumbeae, ubi ejus cineres quiescunt, inscriptionem insculptam, in *Sylloge veterum monumentorum* exhibemus.

CAPVT VI.

De Cella SS. Lamberti, et Servatii, seu Reliquiarum, vulgo etiam Cella Canonicorum.

Ad dexteram partem, austrum versus ingredientium, num. 168. altera erat Cella vetustissima *SS. Lamberto, et Servatio* Episcopis [1] dicata, quae tamen aliis duobus nominibus vulgo audiebat. Nuncupata enim quoque fuit *Altare Reliquiarum*, quod ibi omnes *SS. Reliquiae* [2], quae in Vatic. Bas. adservantur, et feria secunda post Pascha, Populo ostenduntur, honorificentissime custodiebantur; ac praeterea *Canonicorum Cella*, nimirum ab eorum sepulturis, quae eôdem e veteri Basilica, ubi prius exstabant, translatae fuerant.

Georgius de Caesarinis, ut ait Grimaldus [3], *ab Eugenio ad Xystum* IIII. *Canonicus S. Petri, Protonotarius Apostolicus, Germanus Frater Iuliani senioris Card. S. Angeli Archipresbyteri dictae Bas. fundator Capellae SS. Servatii, et Lamberti in eadem Basilica, ubi in pace quiescit in Sacrario*, hoc Altare amplissimis reditibus locupletavit, ibique Sacerdotium constituit cum jure Patronatus, ut patet ex quadam supplicatione apud editores Bull. Vat. [4], quam inepta sane, atque insolenti scribendi ratione usus

1 Vita S. Lamberti, seu Landeberti Episcopi Trajectensis in Henric. Canisii Lect. Ant. Tom. II. edit. Basnagii p. 135. et apud Surium die 17. Septembris pag. 172. et in Sec. III. Act. SS. Ord. Bened. P. I. pag. 66. Const. Suiskeni de S. Lamberto, seu Landeberto Comment. praev. T.V. Sept. p. 518. God. Henschenii de S.Servantio Episcop. Trajecti ad Mosam Comm. Histor. in T. III. Maii p. 209. Anonymi de S. Servatio Episc. Tungrensi, ejus nominis unico, adversus nuperum de S. Arvatio, vel duobus Servatiis commentum Dissert. historica. Leodii 1684. 8.

2 Alph. n. 168. p. 63. vide Tab. III. n.9.

3 in lib. ms. Descend. Canonic. fol. 11. et apud Turrigium Grotte Vat. p. 253.

4 T. II. p. 200.

7 T

nescio qui obtulit Xysto IV, et ex MSS. Jacobi Grimaldi apud Turrigium [1], ubi legitur. *Georgius Caesarinus... Sacellum in Basilicae* Sacrario *SS. Lamberto, et Servatio Martyribus dicavit, ac pro sua, et Cardinalis* (Juliani Caesarini) *animarum expiatione, Sacerdoti ibi missam celebraturo, censum attribuit*; et alio loco apud eumdem Turrigium ex Cod. Chartaceo [2]. *Capella SS. Servatii Episcopi Confess. et Lamberti Episc. Mart. in* Sacrario *Basilicae per Ill. D. Georgium de Caesarinis Sedis Apost. Proton. et Canon. Basil. anno* 1475. *erecta, et dotata fuit jure patronatus, et posteris suae familiae reservato, et jure institutionis Canonicis Basilicae relicto, cum onere, ut Capellanus ter in hebdomada in eadem Capella rem sacram faciat*.

Postquam vero Turrigius Cellae erectionis annum indicavit, Georgium anno MCDLXX. supremum diem obiisse, et in Cella *SS. Lamberti, et Servatii*, in tabula marmorea ejus memoriam insculptam fuisse declarat, hoc modo [3].

GEORGIVS DE CAESARINIS PROTONOTARIVS
APOSTOLICVS FIERI FECIT ET ORNAVIT

Quumque ibidem sibi sepulturam testamento destinaverit, ceteri etiam Canonici, illius exemplum sunt imitati, atque in hac Cella tumulari coeperunt.

Nam antiquum eorum Coemeterium, ut discimus ex diplomate Johannis XXII [4], erat *juxta Ianuas veteris Basilicae*; quod etiam Beneficiariis, ac Clericis commune fuisse prodit Antonius Petri, ubi narrat [5]. *Item an.*MCCCCXIV. *isto die post horam Vesperorum fuit sepultus D. Bernabeus*

1 p 132.
2 p. 467.
3 p. 253.
4 T. I. Bull. Vat. p. 255.
5 T. XXIV. Rer. Ital. Mur. p. 1050.

Canonicus S. Petri, et sepultus in Porticali Pontificum, ante Portam, quae dicitur Judicii. Ac paullo infra [1]: *Item sciatis, quod die Mercurii 23. Ianuarii anno* MCCCCXV, *hora Vesperorum, fuit defunctus supradictus Iacobus Roddi, et sepultus in Porticali Pontificum, videlicet in Tumba communi Dominorum Canonicorum, Beneficiatorum, et Clericorum.*

Cautum quippe erat; vel multo ante Iohannis Pontificatum, ne quis intra Basilicam sepulturam haberet, absque Pontificis venia. Id enim, ut cetera praeteream exempla, perspicue probant adhuc exstantes in Cryptis Vaticanis hujusmodi tabulae [2]

LICENTIA SEPELIENDI IN
BASILICA S. PETRI CONCESSA
PETRO EXTRIBVNO VOLVPTATIS
ET IOHANNAE EIVS CONIVGI
AB HORMISDA SVMMO PONT.
ANNO DOM. DXXIII.
E RVINIS SERVATA ANNO DOM. MDCVI.
PAVLO V. PONT. MAX.

☩ FL. MAXIMO VC CON
CONCESSVM LOCVM PE
ROME EXTRB VOLVP
ET CONIVGI EIVS IOHAN
PAPA HORMISDA ET TRA
PRAEPST BASC BEATI PETR

1 ibid. p. 1052.
2 Grimaldus in lib. Instrum. Turrigius Grotte Vat. p. 94. Donius Inscr. p. 537. Lodovicus Muratorius in T. IV. Thesauri Inscr. p. 1874. Dionysius in Crypt. Vat. Monumentis p. 58. Tab. XXV.

Huic gemina est altera [1].

LICENTIA SEPELIENDI IN
BASILICA S. PETRI CONCESSA
A IOANNE PP. III. AN. DLXIII.
MARCELLO SVBDIACONO
REGIONIS VI. E RVINIS SERVATA AN.
MDCXVII.

LOCVS MARCELLI SVBD. REG. SEXTE CONCESSVM SIBI ET POS
TERIS EIVS A BEATISSIMO PAPA IOANNE
QVI VIXIT ANN. PL. M. LXVIII DEP PC BASILI VC ANN XXII
IND. XI VNDECIM. KA IANVARII

Veteris hujusce disciplinae usum Vrbanus IV. memorabili Epistola ad Capitulum Vaticanum inscripta sollicite, ac relligiose revocandum curavit. Ejusdem epistolae particulam omnium primus luce donavit Mabillonius [2], ac deinde Papebrochius [3] recusit. Eam demum omni parte absolutam, integramque ex antiquo regesto Edmundus Martenius, et Vrsinus Durandus [4] ediderunt. Cujus quidem rei notitiam me debere profiteor omnigenae PONTIFICIS vere maximi eruditioni, qui tam insigne monumentum, quod in Bullarii Vaticani editione desideratur, mihi nunquam satis praedicanda benignitate communicavit. Heic itaque eam rursus ad lucis usuram revocabo. *Existentes in Principis Apostolorum Basilica*,

1 Torrigio Grotte Vat. p. 93. Donius Inscript. Class. xx. n. 62. p. 537. Murator. Inscript. Thes. p. CDXXVIII. Gallettus in T. I. Inscript. Roman. p. IV. num. 8. Dionysius Crypt. Vat. pag. 53. Tab. XXIV.

2 Mus. Ital. T. I. p. 51.

3 in Paralip. ad Con. Chronhist. p. 104. in T. VII. Maii.

4 Veterum Scriptorum, et Monumentor. collect. Tom. II. col. 1258. Ep. VII. ad Capitulum S. Petri, ut non sepeliantur Corpora Indevotorum in Ecclesia S. Petri.

et ubi sanctissimum Corpus ejus celebri memoria requiescit, et a qua cunctae per Mundum Ecclesiae ab ipso pene Christianae Religionis exordio, exemplum sanctae conversationis, et normam sumpsere vivendi, tanta deberetis actus vestros gravitate pensare, et tanta circumspectionis discretione dirigere, ut nihil inveniretur in eis, quod oculos divinae majestatis offenderet, nihilque posset in mentibus Fidelium ad ipsam ex diversis Mundi partibus devota frequentia confluentium, scandalum suboriri. Sed proh dolor! sicut veridica relatione, et frequenti assertione multorum accepimus, ut de aliis sileamus ad praesens, loco, et tempore castigatione debita puniendis, erga Sanctos, quorum gloriosissima Corpora in eadem Basilica requiescunt, sic indevote vos geritis, sic vos irreverenter habetis, quod etiam contra canonicas sanctiones mortuorum Corpora quasi passim in ipsa, in qua vix passus pedis vacat sepultura Sanctorum, praesumptione temeraria tumulatis, coecae cupiditatis illecebritate seducti, potius quam miseratione pietatis inducti. Inde fit, ut plerumque sepultura (sepulcra) reverenda Sanctorum, quae antiquorum Patrum sancta devotio debita diligentia consignavit, ausu sacrilego violantes, cum piis impios, cum justis injustos, et cum sanctis sontes, dispari consortio, ac societate damnabili, impie sociatis. Quod quam sit detestabile in conspectu Dei, et hominum, et quam horrendum, nemo sanae mentis ignorat. Quum igitur haec, per quae Deus omnipotens provocatur, hominum decrescit devotio, et Sanctorum reverentia conculcatur, non debeamus, nec velimus sub dissimulatione transire, mandamus vobis, arctius inhibentes, ne aliquam ecclesiasticam, saecularemque personam deinceps in praefata sepeliatis Basilica, vel permittatis ab aliis sepeliri, absque licentia, et mandato Sedis Apostolicae speciali.

Duriora quidem verba, subjungit Mabillonius, *sed tempori, et occasioni forsan necessaria*. Quum enim Concilium Bracarense II [1], Vasionense [2], et Nannetense [3], praeter Capitulare Theodori Cantuariensis Archiep. [4], et Capitulare Episcopi Vercellensis [5], sepulturas in Ecclesiis fieri vetassent, quas *in atrio, aut in porticu, aut in exedris Ecclesiae* tantummodo statuebant, eas tamen, praesertim in Basilica Principis Apostolorum, passim usurpari aegre tulit Vrbanus. Ceterum absenti Pontifici rem fortasse exageratam fuisse, quisquam facile credat; quemadmodum Benedictum XII, Clementem VI, et Innocent. VI. dum Avenione degerent, sinistra quadam relatione praeoccupatos fuisse scimus, adversus ejusdem Basilicae Canonicos, quos Altaris S. Petri oblationes ad Sedem Apost. spectantes, usurpare insimulabant. Qua de re iidem Pontifices acribus literis, quae in Bull. Vat. [6] recensentur, vehementer conquesti sunt. Verum Innocentius VI. falsae relationis iniquitate, reique veritate comperta, Vaticani Capituli jura, de oblationum perceptione, sarta tecta servavit, omnesque controversias peculiari Constitutione [7] composuit. Quod tamen spectat ad Vrbani IV. decretum, ne quis absque Pontificis venia, in Bas. Vat. tumularetur, post novam ejus constructionem a Paullo V. peractam, ad hanc usque diem relligiose servatum est; quum ibidem soli Reges, et Principes sepulturae honorem nancisci soleant; quemadmodum in Templo Apostolorum Constantinopoli, Valesius [8], Bandu-

1 Can. xviiI.
2 apud Gratianum 13.
3 apud Burchardum, et Ivonem can. vI.
4 c. LVIII. T. IX. Spicil.
5 c. xxiiI.
6 T. I. p. 316. 317. 340. 346.
7 ibid. p. 357.
8 in notis ad Sozomen. IX. 2.

rius [1], et Cangius [2] solos Imperatores, et Patriarchas, honoris caussa, sepelire, fas olim fuisse testantur. Id etiam vel apud Ethnicos sollemne fuit, qui, Appiano teste [3], *Sillam transtulerunt in Campum Martium*, *quem*, ait Strabo, *locum esse relligiosissimum*, *ubi solos Reges sepelire mos est*.

Sed, ut ad novam Canonicorum sepulturam revertamur, res ab Alpharano diserte traditur, qui ait [4]. *Iuxta hoc Sacellum* [5] *ad meridiem antiquissimum, SS. Lamberto, et Servatio Episcopis consecratum, a Georgio de Caesarinis hujus Basilicae Canonico, et Sedis Apostolicae Protonotario, satis optime dotatum,. in cujus etiam sepulcrorum penetralibus sub marmoreo lapide ipse requiescit. Hoc Sacellum* Canonicorum *appellatur, eo quod Canonicorum Corpora ibi humari consueverunt. In his enim penetralibus D. Iacobus Herculanus Senior, Herus meus colendissimus, nunquam ex animo delendus, cum reliquis antiquioribus Canonicis, in lignea ex nuce arca conditus in pace requiescit*. Incompertum vero est

1 in Imperio Orientali p. 878.

2 Heroa, seu Tumuli Imperatorum in Constantinopoli Christiana. V. Montfauc. in Bibl. mss. p. 982.

3 in lib. I. Bell. Civ.

4 ms p. 63. Nella Cappella di S. Lamberto, di S. Servatio, et di S. Gio. Crisostomo, quale è delli Canonici, se conservano le reliquie de questa Basilica, et sotto l'Altare, sta il Ven Corpo de d. S. Gio. Crisostomo, consecrato detto Altare ultimamente da Mons. Santoro Arcivescovo di S. Severino. In d. Cappella al pavimento sò doi sepulture de Canonici di S. Pietro, con queste arme del Capitolo, et infra l'una, e l'altra vi è in mezzo una gran lapide de marmo con questo Titulo: *Georgius de Cesarinis Prothonotarius Apostolicus Canonicus fieri fecit, et quiescit*.

In questa med. sepoltura credo, sia sepolto Maffeo Veggio Canonico, et fu sepolto in questa med. dentro una bella cassa de legno a man sinistra il mio Padrone, et Pñe Colmõ R. M. Iacopo Herculano Canonico, et Altarista dignissimo, et antichissimo di questa Chiesa, dal quale tutte prefate cose ho imparato, quale sapeva ben questa S. Chiesa, innante che fusse ruinata, atteso dalli teneri anni haveva servito questa S. Chiesa, et in essa era stato allevato primo Chierico, dopo Beneficiato, ultimamente Canonico da'la S. M. di Paolo IIII. fu fatto, quale se viveva, l'avrebbe esaltato a più degnissimo loco.

5 num. 148.

quo tempore Canonicorum generatim haec sepultura esse coepit; etsi non dubium sit, quin hoc, Seculo XV. exeunte, plus minus contigerit. Quamobrem apud recentiores Scriptores, parum temporum ratio constat, quod hanc Cellam *Canonicorum*, vel ab initio appellatam esse censent, quum hoc ei nomen serius accesserit, ut alterum *Reliquiarum*, de quo idem pronunciari potest. Ceterum huic usui aptior profecto locus inveniri non poterat. Nam Philippus Bonannius [1] post *Sacrarii* Altarium descriptionem, haec habet. *Narrat Severanus* [2] *sub his detecta fuisse a quodam Coementario Cosmo Florentino, totidem similia Sacella, quando jacta fuere nova Basilicae fundamenta*.

Plura ibidem hac de caussa reperta sunt Virorum illustrium monumenta, quorum nomina heic recensebimus, inscriptionibus infra rejectis. Heic enim quiescebant cineres *Card. Francisci Barberini*, cum Inscriptione. Hujus rei memoriam servavit Petrus de Sebastiani, inquiens [3]. *In una picciola Cappelletta fu seppellito l'anno* 1679. *a'* 10. *Dec. il Card. Francesco Barberini, Decano del S. Collegio, in età di ottantatre anni, e sessanta di Cardinalato, soggetto in vero di gran capacità, e di un governo impareggiabile*. Pone Patrui cineres, Cor Fratris Filii *Karoli Barberini* Card. exstabat, quod duae inscriptiones indicabant. Praeterea ibidem conditum erat Cor *Card. Francisci Nerlii*, tribus adjectis inscriptionibus, atque ossa Canonicorum *Riccardi Hovvard de Norfolcia*, et *Hieronymi Petronii*, cum epitaphiis. Aliorum vero Canonicorum, qui ibidem, absque eodem inscriptionis honore, quiesce-

1 p. 30.
2 p. 97.
3 Viaggio sagro, e curioso delle Chiese più principali di Roma. ivi 1683. 8. p. 10.

bant, memoria exstat in Necrologio Bas. cujus loca, post allatas Inscriptiones, evulgabimus.

§. I.

De Cathedra S. Petri ibidem aliquando custodita.

Perquam insigne huic Cellae decus accessit, ex eo quod aliquamdiu *S. Petri Cathedra* in ipsa custodita est. Quum enim antiquitus ritus vigeret mittendi Neophytos, sacro regenerationis lavacro recens ablutos, ad eam venerandam, ut colligimus ex sermone [1] Leonis M., et Ennodio [2], iccirco eadem inter alias Basilicae reliquias in hac Cella servabatur, eamque ceteri quoque Christifideles miro cultu prosequebantur. Idque ex eo praecipue liquet, etsi praeter Marangonium [3] animadversum a nemine adhuc viderim, quod in *Indiculo Sanctorum Oleorum* quae Gregorius M. ad Theodelindam transmisit [4], adnotetur, *de Oleo de Sede, ubi prius sedit S. Petrus*. Qua in re Majores nostri Alexandrinos, et Hierosolymitanos imitati sunt, qui suorum Antistitum Marci [5], et Jacobi [6] sedilia diu, ac relligiose conservarunt, quemadmodum etiam Veneti, Marci cathedram, in qua Aquilejae resederat, summo in honore semper habuerunt [7].

Grimaldus haec de loco, quo sua aetate servabatur, memoriae tradidit [8]. *In Tabernaculo, quod exstat in Ca-*

1 in Serm. 1I. de sua assumpt.

2 circa finem libri Apologetici.

3 nel Pellegrino divoto p. 95.

4 V. Borgia de Vat. Conf. B. Petri p. 197.

5 in Actis MSS. a Valerio relatis in Eusebii Hist. Eccl. p. 374.

6 Euseb. Hist. Eccl. c. xix. p. 343. et cap. xxxI. lib. vI. p. 374.

7 V. Menardum. ad Sacramentarium Gregorii M. pag. 85. 94. Basnagium. ad Baron. T. I. p. 535. Ioh. Andr. Schmidium. in disquis. de Cathedris Doctorum veterum. Ienae 16·7. Christophorum Samium. de Cathedris Apostolorum. Regiomonti 1701. Sarnellium nel Lume a' Principianti P. I. p. 156. et Costadonium. de Templo Torcellano.

8 p. 55. et apud Sind. p. 41.

pella veteris Basilicae SS. Servatii, et Lamberti, ac sacrarum reliquiarum, ex latere Evangelii, in medio parietis suis portis recluso, intus serico panno rubro ex parte posteriori, cum vexillo S. Hyacinthi tecto, religiose custoditur Cathedra, in qua Petrus Apostolorum Princeps primum Romae sedit, nobili tegumento ex auro, et serico ad flores magnos rubros, crispante auro, cum imaginibus Xysti IV. *tota contegitur*. Nam Xystus IV, ut antiquum morem de Sedibus primorum Pontificum exornandis, ab Augustino ad Maximum Episcopum Donatistarum, et a Baronio [1], aliisque memoratum, renovaret, anno MCCCCLXXXI. *die* XXII. *Februarii*, quemadmodum refert in suo *Diario* Raphael Volaterranus [2], *in Vesperis descendit in Basilicam Petri in veste domestica, tamen familia comitatus, obtulit* Sacrario *Basilicae aureum pannum intertextum auro ad cooperiendam Cathedram Apostoli Petri, quae in eodem Templo cum summa veneratione servatur, ac se praesente, suo munere operiri illam jussit, et taliter ornatam in locum suum deferri mandavit a majoribus Templi Sacerdotibus, incensis cereis praecedentibus, cantantibus quoque nonnullis ad caeremoniam pertinentibus*.

Sed tamen, quum haec *Cathedra* diutius, uti docet Turrigius [3] ex Alpharano, et Grimaldo, in altera *S. Annae* Cella permanserit, tunc nos etiam de ea paullo diutius disseremus. Nunc in hujusce Altaris ornamentis latius persequendis immorandum est, cui integro fere Seculo elapso, post suam erectionem, novum veluti columen accessit.

1 ad an. XLV. n. II. 2 T. XXIII. rer. Ital. Murat. pag. 122. 3 p. 564.

§. II.

De S. Chrysostomi Corpore ibidem adservato.

Ex *aditu* Templi *S. Petronillae*, ubi primum positum fuisse vidimus [1], *S. Ioh. Chrysostomi* Corpus ad Cellam *Sanctorum Lamberti, et Servatii* translatum, atque in pretioso labro aegyptiaco reconditum fuit. Hujus rei testimonium profert M. Attilius Serranus, qui sic habet [2]. *Adeundum est Eccl.* Sacrarium, *in quo multae SS. reliquiae servantur, inter quas eminet sanctum, ac omni honore dignum D. Ioh. Chrysostomi Corpus*. Ac rursus. *Romam translatum in* Sacrario *sacrae hujus Basilicae sub Altare SS. Lamberti Episcopi Singiensis, et M. et Servatii Episc. et Confessoris jacet*. Idemque in Catalogo reliquiarum Bas. confirmat, inquiens [3]. *Corpus S. Ioh. Chrys. Ep. CP. et Confessoris in Sacrario*. Habes praeterea Alpharani locum, cui Severanus [4], et Ciampinius [5] subscripserunt, qui est hujusmodi [6]. *In hoc item Sacello, nostris temporibus, ut supra retulimus, Corpus S. Iohannis Chrysostomi sub Altare honorifice collocatum est in nobili marmoreo labio aegyptiaco, cui etiam honori dicatum Altare fuit, consecratum a Iulio Antonio Sanctorio Card. S. Bartholomaei in Insula, nunc S. Severinae Archiep. ad preces Antonii Caraffae Cardinalis, tunc hujus Basilicae Canonici, anno Domini* 1566.

Praeterea id etiam constat ex ipsa ejusdem Altaris consecratione in ejus honorem, ac *SS. Lamberti, et Servatii* peracta, Pii V. jussu, anno MDLXVII, quemadmodum docet Schedula ibi reperta, quae sic habet apud

1 p. 1096.
2 de vII. Vrbis Eccles. Romae 1575. 8. p. 27. 28.
3 ibid. p. 114.
4 p. 136.
5 cap. IV. sect. XII. et XIII.
6 ms. p. 63. num. 168.

Sindonium [1]. ✠ *Anno a Nat. D. N. I. C. 1567. die Dominica 27. mensis Aprilis, Pontificatus SS. D. N. Pii Papae* V. *anno secundo. Iulius Antonius Sanctorius miseratione divina Archiepiscopus S. Severinae, auctoritate ejusdem Sanctissimi D. N. consecravit hoc Altare in honorem SS. Conf. et Pont. Ioannis Chrysostomi, et Lamberti, atque Servatii, et tam Corpus Beati Iohannis Chrysostomi Praesulis, quam reliquias SS. MM. Sebastiani, et Christophori in eo inclusit.*

Haec autem schedula reperta fuit, quum sacrum hoc pignus, Vrbani VIII. jussu, Kal. Maii anno MDCXXVI. recognitum fuit, priusquam ad ejus honorem, cultumque amplificandum, ad Cellam Xystinam instauratam, ac magnifice ornatam, ac sub ara, ubi nunc quiescit, comitantibus quampluribus Cardinalibus, Praesulum Romanorum flore, ac permultis praecipue Orientalibus, et Alumnis Scholae Graecae, faces accensas prae manibus gestantibus, hymnosque graeco idiomate concinentibus, sollemni ritu collocaretur. Quae sane Ioh. Bapt. Vaccondii errorem aperte produnt, qui [2] in *Choro Canonicorum* veteris *Basilicae S. Iohannis Chrysostomi* Corpus olim quievisse scripsit.

Gaspar Alverus testes hujusce translationis, binas inscriptiones protulit, ex utroque Altaris latere exstantes, quas item Sindonius recusit [3]. Eorum prima est hujusmodi [4]. MDCXXVI. *mense Maii, die prima sub hoc Altare, facta solemni Processione, repositum fuit Corpus Sancti Ioannis Chrysostomi una cum infrascriptis reliquiis, videlicet de velo B. M. V. de Spatula S. Stephani Protom. de Costa S. Laurentii M. de Spina S. Sixti P. et M. de Sanguine, qui fluxit ex latere B. Francisci Stigmatizati, de Capillis, de Cili-*

1 p. 76. 2 p. 120. 3 p. 110. 4 Roma in ogni Stato P. II. p. 178.

cio, de Tunica, de Habitu ejusdem, in quo mortuus est, de Cute Capitis S. Antonii de Padua, sicut in instrumento celebrato per I. B. Nardonum Pub. Not. ad quod ....

Altera vero sic habet [1]. MDCCXXVI. *mense Iulio, die* XXII. *festo S. M. Magdalenae Ill. et Rev. D. Scipio Card. Burghesius hujus Bas. Archipresbyter, olim Arch. Bononiensis, facultate tam sibi vigore suorum privilegiorum competenti, quam a SS. D. N. Vrbano* VIII. *specialiter ad hoc concessa hoc Altare continens Corpus S. Ioh. Chrysostomi, cum reliquiis in altero marmore in cornu Evangelii notatis, juxta consuetum ritum consecravit, et in honorem B. M. V. S. Ioh. Chrysostomi, S. Francisci, et Antonii de Padua dedicavit, et indulgentiam centum, et quinquaginta dierum, in die Anniversario consecrationis visitantibus concessit.*

De tribus hisce locis Bas. Vat. ubi servatae fuerunt, hodieque servantur SS. Doctoris exsuviae, erudite disseruit Janningus [2], cui calculum adjecit Vir aeque doctissimus Joh. Stiltingus [3], ubi acta jampridem promissa [4] ejusdem *Chrysostomi*, in vulgus emisit.

Et sane decuit, ut quum primum ex Armenia, hortatu Proculi Patriarchae, a Theodosio Juniore Arcadii Filio, uti a Cosma Vestiario apud Baronium [5], Theodoreto [6], Theodoro Lectore [7], Suida [8], Nicephoro [9], et Zonara [10] accepimus, insigni pompa, intra *Sacrarium* Aedis SS. Apostolorum, Constantinopoli locatae fuerint, postea Romam translatae, itidem in *Sacrario*, deinde in nobilissima Basilicae Vat. Cella, augustiorem, quam

1 V. pag. 110.
2 T. VII. Iunii p. 157.
3 T. IV. Sept. p 694.
4 in T. II. Januarii.
5 in Annalib.
6 Hist. Eccl. lib. V. c. XXXVI.
7 in Collect. lib. II.
8 in Lex.
9 lib. IV. c. XXXVI. et XLIII.
10 in Vit. Arcadii Imp.

olim, tumulum perpetuo manciscerentur. Jure igitur de Chrysostomo Baronii [1] verba usurpanda esse ducam, ita Gregorio Nazianzeno gratulantis, quod e CP. in Bas. Vat. translatus esset. *Ecce pro Byzantio, Deus rependit Romam, pro nova antiquam, pro illa exigua Anastasia, augustissimam Basil. Vaticanam, Vrbis ornamentum, Orbis miraculum, pro tenui denique sepulcro, fornicem triumphalem.*

Praeterea discimus ex Alpharano [2], in hac item Cella, *magnam Crucem argenteam fuisse* CC. *librarum pondo, quae aliquando ad Altare SS. Philippi, et Iacobi in mediana Basilicae navi stetisse putatur.* Quocirca Panvinius [3] in hac absidula, quam *quintam* vocat, inesse scripserat, *Altare Crucifixi, sub quo reconditus est Corpus S. Ioh. Chrysostomi Archiep. Constant. in quo aliquando fuit Crucifixum argenteum, a Carolo M. Bas. Vat. donatum, quo in pios usus converso, aliud ei simile ligneum factum est.* Sed heic Crucem argenteam, quae ab Alpharano memoratur, cum altera D. N. Crucifixi imagine a Panvinio permutatam, infra declarabitur.

Eodem die, et anno, quo alterum *Clementis*, hoc etiam Altare denuo consecratum fuit a Thoma Cervino Arch. Nicomediensi, qui ibidem sacras exuvias SS. MM. Modesti, et Valentini reposuit. Anno vero MDCCXLIII. Benedictus XIV, quum ob postremam S. *Ioh. Chrysostomi* translationem, Altare *Subseliarii* pro Manium piorum expiatione, privilegiis ornasset, pari honore [4], SS. *Lamberti, et Servatii* Cellam, pristinam *Chrysostomi* sedem, voluit afficere.

Eorumdem SS. MM. effigies, quae Cellam ornabant,

1 in Martyr. Rom. die II. Iunii.
2 ms. n. 168. p. 63.
3 T. II. ms. p. 140.
4 T. III. Bull. Vat. p. 318.

a quodam Mediolanensi, vulgo *Moranzone*, depictae erant; verum nostra aetate aliô translatae fuerant, inque eorum locum supposita Joh. Baptistae imago a Taddaeo Zuccheri depicta. Verum de singulis ornamentis, quibus Cella prae ceteris *Sacrarii*, miro cultu, novoque opere instaurata renidebat, si tanti sit ea cognoscere, consule Joh. Petrum Chattard [1], qui ea accurate, fuseque descripsit.

Heic autem tantum placet adjicere, quod ab ipso Chattardo praetermissum est, sacram Capitis ejusdem S. *Lamberti* partem, quae, ut ait Grimaldus [2], *fuit reposita anno* 1636. *in Capite argenteo, impensa Illmi, et Rmi* D. Aegidii *Vrsini de Vivariis Vat. Bas. Canonici, et Datarii Apostolici*, ab eodem Aegidio, Vrbano VIII. adnuente [3] S. M. de Anima donatam fuisse, ac debito honore illuc translatam, in Altari ejusdem S. Lamberti, intra argenteam thecam, ad speciem humani capitis effictam, collocatam.

Verum ut ceterorum Historicorum, qui de Templis, eorumque vicibus, ritibusque pertractant, consuetudinem imitandam susciperem, sacra Lipsana heic recensenda essent, quibus haec Aedes, quasi de Thesauro, quodammodo gloriari videbatur. Sed ne Altarium descriptionis filum abrumpam, in *Sylloge Monumentorum* duplicem eo-

1 T. I. p. 232.

2 in Catal. reliq. ms. p. 36. Il Capo di S. Lamberto Vescovo di Trajetto M. veniva custodito dentro di una Cassa di legno indorata. Negl' Inventarj degli anni 1454, 1455, e 1489. si legge, che questa parte di Capo fu posta in un vaso d'argento adornato con eleganza da Niccolò PP. V. Fu poi spogliato dell' argento nel sacco dato da Borbone. Alli 22. di Marzo dell'anno 1636. fu di nuovo riposto in una Teca d' argento, fatta a spese dell' Illmo e Rmo Mons. Egidio Orsini de Vivariis Canonico di questa Basilica, e Datario di N. Sig. si leggono queste parole

CAPVT S. LAMBERTI
EPI. ET MAR.

3 Tom. III. Bullar. Vatican. p. 243.

rumdem Catalogum, alterum ab Alpharano, alterum a Grimaldo digestum, attexendum curavi. Itaque pios lectores, harumque rerum studiosos, illuc libenter amandamus. Equidem heic tantum pauca dicam de Stola lata, et perlonga, opere phrygionico accuratissime variata, filisque aureis intertexta, quae ibidem servabatur, eamque ob oculos ponam iisdem verbis, quibus eam descripsit Paullus M. Paciaudus, cujus florentissimam eruditionem, et singularem in scribendo elegantiam nunquam satis praedicabo. Postquam meminit sacrae stolae contextae filis aureis, quam Theodoretus [1] Constantinum M. Macario Hierosolymorum Episcopo dono dedisse narrat, *haec*, inquit [2], *quia a Viro egregia virtute conspicuo adhibita creditur, inter reliquias merito adservata est. Sanctorum imagines acu pictae, Stolam a vertice usque ad extremam oram distinguunt. In ea autem parte, quae collo aptatur, tres orbiculi sunt aurea corona circumdati: iis subtili artificio* αἱ προτομαῖ *suis nominibus notatae, visuntur. Orbiculo, qui medius est, Servatoris Iesu* IS. XC. *dextrorsum Mariae Virginis* MHP. ΘΥ, *sinistrorsum Divi Baptistae* IΩ. ΠΡΟΔ. *Atque haec stola, si quid recte conjectamus, ante flammeum Patriarchae Iohannis acu elaborata videtur.*

Extra hanc *Reliquiarum* Cellam, ad laevam, e regione aenei simulacri Paulli IV, Gaspar Alverus [3] se-

1 Hist. Eccl. lib. iI. c. xxviI.

2 Antiq. Christ. de Cultu S. Ioh. Bapt. p. 237. V. Jos. M. Suaresium de vestibus litteratis. Vasione 1652. 4. Philippum, et Albertum Rubenium. l. 1, et iI. Elect. et lib. 1. de re vestiaria cap. x. Ferrarium Analect. de re Vestiaria p. 47. Steph. le Moine. in exercit. ad verba Ierem. xxiiI. c. vI. pag. 101. Bern. Montfauconium. in Palaeogr. Graec. l. I. c. iI. Ciampinium. in T. I. Vet. Mon. p. 9. Sarti de Casula Dyptica. Faventiae 1753. cap. iiI. §. vI. Capycium de vetusto Altaris Pallio. Neap. 1785. in T. I. Opuscul. pag. 133. Steph. Borgia de Cruce Veliterna p. 81. Petr. Zornium. T. iI. Opusc. Sacr. p. 759. Andream Ritterum. de vestibus sacris, certis litteris notatis. Lipsiae 1703. Winchelmann Storia dell'Arte T. iI. p. 370.

3 T. iI. p. 206.

pulcralem ponit Inscriptionem *Iohannae Cordubae*, quam ceteris loco suo adjiciemus.

CAPVT VII.

De Altari S. Annae.

Ex *Reliquiarum* Cella, ad tres alias olim progressus erat, duabus jam descriptis altitudine aequales, quae tamen postremis temporibus, aliquantulum deprimendae fuerunt, quo in superiori earum parte, cubicula exstrui possent, ad *Bibliothecam* superius descriptam, una cum Basilicae Tabulario conservandam.

Haec autem, inter Orientem, et Meridiem posita erat, et in ejus parietibus, uti Alpharanus testatur [1], super Altare depicta, *Salvatoris* imago visebatur. Ceterum, cui sacra, a quo vel erecta, vel dotata esset, latebat; nisi forte *Servatori* dicatam fuisse, ex ejus imagine conjiciendum. Sed, eodem Alpharano teste, ibi multa etiam Nobilium Virorum Corpora humata fuisse patet, inter quae *Paullus Fortiguerra* sub marmoreo lapide conditus est, ut ex literis in marmore insculptis cernitur. Quod ab Alvero [2] confirmatur, qui refert in hujusce Altaris pavimento sepulcrum exstitisse cum insignibus gentilitiis trium repagulorum, et carmine tetrasticho, quae *Fortiguerrae* tumulum ornabant.

1 ms. n. 169. p. 63. Vide Tab. III. n. II. 2 loc. cit. p. 601.

§. I.

De Cathedra S. Petri ibidem adservata.

Praecipuum hujusce Cellae decus, et ornamentum fuit *Cathedra S. Petri*, quae, priusquam ad Altare *Reliquiarum*, transferretur, ibidem, ut supra [1] innui, relligiosissime adservabatur. Ac licet plures de eadem petractarint, heic tamen operam non inutilem lectoribus fore judicamus, si cunctas ejus vices, ac translationes studiose inquiremus.

Hanc autem Michael Leonicus Sacrarum Caeremoniarum Praefectus [2] *prope B. Petri Corpus* olim conditam, indeque erutam fuisse tradit; cui quidem sententiae Alpharanus [3], Bonannius [4], ac Phoebeus [5] subscripserunt. Solebant enim Veteres Episcoporum cadavera suis Cathedris imposita ad sepulturam efferre, cumque iis inhumare, ut Baronius Stephani Papae [6], ac Petri Episcopi Alexandrini [7] exemplis, luculenter demonstrat.

Quidquid tamen de hujusmodi re statuendum sit, *Cathedram* in Cella prope Januam, quae *Aurea*, vel *Sancta* nuncupatur, antiquitus positam fuisse, Turrigius declarat. Hinc ex eodem [8] ad Altare *Adriani M.* translatam fuisse scimus. Sed antiquiores hujus rei testes audiamus. Ait enim Vegius [9]. *In ipso Altari S. Adriani factus est alius locus egregie ornatus, ubi collocata est Cathedra, super quam sedere B. Petrus, dum sollemnia ageret, consueverat.* Paria sunt, quae de eadem reddit Alpharanus, inquiens [10]. *Iuxta S. Leonis Oratorium, sequebatur S. Adriani primi Ora-*

1 p. 1245.
2 in ms. Bibl. Barber.
3 ms. p. 6.
4 p. 132.
5 p. v. de identitate Cathedrae.
6 ad an. 260. n. IV.
7 ad an. 310.
8 pag. 564.
9 num. 124.
10 ms. n. 15.

torium, in quo B. Petri sedes, sive Cathedra in marmoreo operculo egregie fabrefacto, summo cum honore custodiebatur. Quibus adjiciam, quae in hanc rem scripsit Grimaldus [1], qui haec habet. *Adrianus* I. *non longe ab Ara SS. Leonum, in dextero Templi brachio, in honorem S. Adriani M. Sacellum construxit, in quo, loco ad hoc decentissime fabrefacto, praedictam B. Petri Cathedram, populi devotioni venerandam exposuit, in eoque custodiri mandavit.* Ac dum ibidem exstaret, sedente Alexandro II, ut tradunt Mallius, Turrigius [2], et Bonannius [3], seu potius Alexandro IV, ut narrat Joh. Caballinus apud Severanum [4], *S. Petri lignea Cathedra, exorto forte incendio, et omnia circumcirca late depascente, in mediis flammis, divina, ut credimus, virtute illaesa permansit.*

Inde vero ad hanc *S. Annae* Cellam deducta fuit, quod ante Honorii III. aetatem contigisse putem, quum in celebri membrana a Cl. Nerinio edita scriptum sit [5], quod Canonici, *a muro Basilicae B. Petri, in quo est imago vitreo opere depicta, et a janua aenea ante S. Petronillam, usque ad locum, ubi* Cathedra B. Petri *reponitur, funditus usque ad intima effoderunt.* Quod tamen pro comperto habemus, Gregorii XIII. aetate, ut Alpharanus testatur [6], *in hoc etiam Sacello sedes, sive Cathedra S. Petri pulcherrima, supra quam sedebat, quum munia Pontificalia exercebat .... honorifice* servabatur.

Postquam vero hoc Altare, quod *Cathedrae* S. Petri sacrum hactenus fuerat, a Paullo V, ut infra ostendemus, *S. Annae* dicatum fuit, ad alteram Cellam SS. *Lamberti, et Seevatii*, ut supra [7] vidimus, inter alias Basi-

1 in Catal. ms. reliq. p. 59.
2 de Sacr. Troph. p. 120. Grotte Vat. pag. 566.
3 p. 132.
4 T. I. p. 152.
5 c. xII. p. 209. V. pag. 1091.
6 ms. n. 169. p. 63.
7 p. 1245.

licae reliquias avecta fuit. Ac demum, *lignea sedes Sancti Petri antiquissima ex ebore elaborata*, ut legitur in MS. Tabularii Basilicae apud Turrigium [1], *in Sacristia relligiose adservata* est, donec Vrbanus VIII. anno MDCXXXIV. eam in Cella, ubi nunc sacri Baptismatis latices custodiuntur, honorifice collocavit.

§. II.

De Festo Cathedrae Antiochenae.

Festum *Cathedrae Antiochenae*, ubi septennii spatio Princeps Apostolorum sedit, ut, quidquid contra sciscant Nic. Vedelius [2], Anonymus Gallus [3], aliique, invicte demonstrant Pet. Boschius [4], et Sandinius [5], VIII. Kal. Martii a vetustissimis usque temporibus celebratum est. Nam Calendarium Bucherianum [6], quod sub Liberio Pontifice, vel circa medietatem Seculi quarti, scriptum videtur, exhibet VIII. *Kal. Mart. Natale Petri de Cathedra*; atque inter Sermones S. Leonis Magni, nonnullos legimus ab eo habitos *in Cathedra S. Petri*. Nil igitur nos moveat Le-Cointii [7], Pearsonii [8], et Mazochii [9] auctoritas, qui Polemii, vel Polemei Silvii laterculo ad an. CDXLVIII. spectante permoti, ubi indicatur VIII. *Kal. Mart. Depo-*

1 p. 573.

2 Commentarius de tempore utriusque Episcopatus Apostoli Petri, seu historia Episcopatus Antiocheni, et Romani refutata lib. II. Genevae 1624. 8, et Francof. 1940. 8.

3 de Primatu Rom. Pontific. Lond. 1770. lat. et gall.

4 in Tract. hist. Chron. de Patriarchis Antiochenis

5 disp. III. de Cathedra Antiochena.

6 de Doctrina Tempor. p. 168. et apud Ruinart. in Act. MM. pag. 541. et apud Fr. Blanchin. T. II. Anast. in Prolegom. p. 9. V. Observationes in Prosperi Aquitani Chronicon, ejusque, et Anonymi Cyclum a Muratorio editum, in Anonymi Laterculum Paschalem a Bucherio edit. Amst. 1733. 4.

7 T. II. Annal. Franc. p. 73.

8 ad an. 258. Annal. Cyprian.

9 Comm. in Marm. Neapol. Kal. p. 891.

sitio S. Petri, et Pauli, Silvii tempestate, *Cathedrae* festum nondum invectum, sed VIII. *Kal. Martias*, memoriam passionis SS. Petri, et Paulli dumtaxat esse celebratam contendunt, de qua consulendus Cathulphus [9] in epistola ad Karolum M. Siquidem, ut pluribus egregie demonstravit Stephanus Borgia [10], significari potuit Silvii verbis, *Depositio S. Petri de Cathedra, et Paulli commemoratio*, quum nullo unquam tempore utriusque Apostoli cultus fuerit dissociatus; eo magis, quod in vetustissimo apographo Martyrologii Hieronymiani apud Janningum [11] memoretur XV. *Kal. Febr. Depositio Cathedrae Petri Romae*, utpote in Martyrologio Hieronymiano Epternacensi apud Georgium [12], habetur XV. *Kal. Februarii Depositio Sanctae Mariae, et Cathedrae Petri in Roma*; quibus etsi alterum *Cathedrae Romanae* festum, de quo mox agemus, innuatur, tamen aperte ostenditur, *depositionis* voce, translationem potius, quam diem mortis anniversarium, interdum indigitari; ac propterea in Silvii laterculo, VIII. Kal. Martias, non Apostolorum Martyrium, quod III. Kal. Julias Scriptores omnes agnoscunt, sed *Cathedrae Antiochenae* festum indicari [13]. Ejus enim mentio fit in Sacramentariis Gregoriano, Gellonensi, et Regio, in Codice S. Theodorici, ubi notatur festum *venerabilis Cathedrae S. Petri*, et in Martyrologio Adonis [14].

Eadem die in Basilicam *Cathedra* e *Sacrario* deferebatur ante Altare *Subseliarii*, ubi publice Fidelium veneratio-

1 T. II. Hist. Francor. p. 667.
2 de Vaticana Confessione B. Petri p. CXII.
3 T. V. Iunii p. 474.
4 ad diem 18. Ianuar. pag. 50.
5 V. T. IV. Spicil. Dacherii p. 629. et T. XIII. p. 395. T. III. Anecdot. Martene p. 1553. 1565. 1574. 1595. 1607.
6 V. Chimentellium de honore bisellii c. XIX. et Pitiscum in *Cathedra*.

ni exponi consueverat. Hujus autem Festi celebritas, in quo, ut monet Mallius [1], *Lectorium B. Petri ornabatur*, Romae instituta fuit, ad abolendam Gentilium superstitionem, epulas, et vina hac die deferendi ad tumulos mortuorum, quos, *quasi animae de Corporibus egressae*, ut ait auctor Serm. xv, olim inter Augustinianos relati [2], *carnales cibos requirerent*, iis vesci, stolide putabant.

Audi, quid in hanc rem scriptum reliquit Guliemus Durandus [3]. *Consuetudo facta fuit a gentibus, quod singulis annis, mense Februario, die certo, epulas offerebant super tumulos suorum mortuorum, quorum animas credebant circa tumulos conversari, et ideo refici, sed eas Daemones de nocte sumebant; et propter hanc consuetudinem exstirpandam Ecclesia instituit, ut eo die, quo talia fiebant, celebretur Festum* de Cathedratione *S. Petri*. Quae quidem a Joh. Beleto fusius exponuntur in *Rationali divinorum Officiorum* [4], cujus verba refert etiam Jac. de Voragine, quae talia sunt. *Ab epulis Festum hoc est appellatum* B. Petri epularum. *Fuit enim consuetudo veterum Ethnicorum, ut singulis annis, mense Februario, certo quopiam die epulas ad Parentum suorum tumulos apponerent, quas nocte Daemones consumebant, quum inde non minus falso, quam ridicule animae refici credebantur. Putabant enim hujusmodi epulas ab animabus circa tumulos errantibus absumi. Haec autem consuetudo, atque hujusmodi falsae opinionis error a Christianis vix exstirpari potuit. Quod quidem quum Viri Sancti animadvertissent, ac penitus illam consuetudinem extinguere voluissent, instituerunt* Festum de Cathedra S. Petri, *tam de illa, quae fuit Romae, quam quae Antiochiae, idque illo eodem die,*

1 T. II. Mus. It. in App. Ord. xI. p. 159.

2 Serm. I. et xv. de SS. in append. de divers. Serm. LXXIV.

3 de div. Offic. V. Torrigio Grotte Vat. pag. 572.

4 c. LXXXIII. p. 191. edit. Venet. 1561.

quo abominanda illa ab Ethnicis fiebant, ut sollemni hoc festo, pravae illius consuetudinis festum omnino exstingueretur.

Nihilominus hujusmodi superstitionem [1] diu apud Christianos perseverasse, ipsumque *B. Petri* nomen cum ea temere commixtum fuisse constat, ut praeter Belethum tradit Gavantus, qui hoc festum notat sub hoc titulo [2]. *Sollemnitas, et Festum epularum B. Petri*. Haec eadem Festivitas, alio nomine, *Cara Cognatio* nuncupabatur; cujus quidem appellationis rationem explicat Ptolemaeus Silvius in Laterculo. [3] vII. *Kal. Mart. Depositio S. Petri, et Paulli*. Cara Cognatio; *ita dicta, quia tunc, etsi fuerint vivorum Parentum odia, tempore obitus deponuntur*. Propterea Patres Conc. Turonensis iI, ut pravam hanc consuetudinem depellerent, ita sapientissime providerunt Can. xxiI. *Sunt, qui in festivitate* Cathedrae *Domni Petri Apostoli cibos mortuis offerunt; redeuntes ad domos proprias, ad Gentilium revertuntur errores, et post Corpus Domini, sacratas Daemoni accipiunt escas. Contestamur illam sollicitudinem tam Pastores, quam Presbyteros gerere, ut quemcumque in hac fatuitate persistere viderint, vel ad nescio quas petras, aut arbores, aut ad fontes, designata loca gentilium, perpetrare, quae ad Ecclesiae rationem non pertinent, eos ab Ecclesia sancta auctoritate repellant*. Hanc superstitionem usque in Africam manasse docent Tertullianus [4], Augustinus [5], aliique [6]; ac praesertim Hiero-

1 Wolphangus. Gaspar Troppaneger. de Epulis Vet. Chr. sepulcralibus. Witt. 1710. Sertorius Vrsatus. in Monum. Patavin. p. 122. Fesselius. lib. I. Adversar. Sacr. c. xiI. Ianus Guilielmus. Verisimil. iiI. 8. Stuckius. Antiquitat. Convival. lib. 25. Gabriel Marquartus. de Epulo ferali Vet. Lipsiae 1693, et 1710. 4. Mich. Christ. Hannovius. de Epulis feralibus. Gedani 1728. Carmeli dell' uso di far Conviti sopra i sepolcri. p. 189.

2 T. iI. §. viI. c. iiI. p. 202.

3 V. Steph. Borgia de Vat. Confessione B. Petri p. 107.

4 de Resur. carnis et de Test. animae cap. iv.

5 de morib. Eccl. adv. Manich. c. xxiiI. Serm. 120. de diver. et in epist. LXIV. ad Aurelium, et ad Psalm. XLVIII.

6 Petrus Damiani. lib. I. epist. 20.

nymus Macer in *Hierolexico*, haec ait [1]. *Festum epularum, Festum Cathedrae S. Petri, in quo die Christiani, praecipue in Africa, epulari solebant, de quibus D. Augustinus lib.* vI. *Confess. c.* 11. *quum, inquit, ad memorias SS. sicut in Africa solet, pultes, et panem, et merum attulisset. Mos est gentilium superstitione introductus, qui in eodem prorsus die, super mortuorum sepulcra, cibos collocare solebant.*

Quae tamen insania, temporis decursu, sensim evanuit, eamque in Italia praesertim defecisse scimus, priusquam S. Monica ad ejus oras appelleret. Deinde enim *Cathedrae Antiochenae* sollemnitas omni relligione celebrata est, et *Cathedra* eodem die e *Sacrario* ante Aram *Subselliarii*, Canonicorum humeris, ob reverentiam deportata, uti liquet e Nicolai III. diplomate [2], ubi assignantur, *denarii, qui dantur Canonicis portantibus ad Altare, et reportantibus Cathedram S. Petri.* Praeterea Canonicis mediam oblationum partem deberi tradidit Grimaldus, ubi retulit [3]. *Ex antiquo Instrumento in pergameno quorundam capitum libelli antiquissimi a dicto P. Mallio compilati, super antiquitatibus, et consuetudinibus d. Bas. ut in memorato Archivo capsula 2. fasciculo 252. videre licet, dum agit de Oblationibus, haec inquit. Oblatio, quae offertur in Cathedra, ex quo extrahitur, usque dum reponatur, medietas est Canonicorum, altera Ministeriorum. Quae autem infra tempus ibi ponuntur, Canonicorum sunt. Similiter fit de Oblationibus Sudarii, quando extrahitur, usque dum reponatur,*

Baronius. ad Martyrol. 3. et 13. Bollandistae. die xvIII. Ian. Balutius. ad Capit. Reg. Franc. lib. vI. cap. 194. p. 472. Turnebus. lib. xxIII. Advers. cap. Iv. Rosweidus. ad Paulini Epistol. xvI. Livinejus. ad Panegyr. p. 332.

1 p. 271.

2 T. II. Bull. Vatic. pag. 183. et apud Turrigium Sacri Trofei Romani c. xxI. della Cattedra, dove sedeva S. Pietro in Roma. pag. 124. e nelle Grotte Vat. pag. 567.

3 fol. 56.

et infra. Scalae autem, et tabulatum ante Sudarium, et omnia, quae spectant ad apparatum ejus, de oblationibus, quae ibi offeruntur, fieri debent, praeter luminaria Lampadarum. Idemque Mallius memorat [1] *Candelas sex, quae ponuntur in Choro, de oblationibus Cathedrae.*

Sollemnem vero *Cathedrae* translationem, praeter Turrigium [2], et Volaterranum [3], aperte indicat Antonius Petri, qui in suo *Diario* ad annum MCDXII. die XXI. Februarii, haec memoriae consignavit [4]. *Cathedra S. Petri fuit posita ante cancellos in Choro majori per totam Missam, quam celebravit D. Card. Petrus Fernandus Friaz, a Clemente* VIII. *Pseudo Pontifice creatus. Item post Missam fuit posita in suo loco prope Crucifixum, ut moris est.* Quis autem hujusmodi ritum improbaverit, qui una cum Ioh. Scheffero [5], Gisberto Cupero [6], Ducangio [7], Meursio [8], et Ioh. Taffino [9], vel ipsas Deorum imagines sollemni pompa circumgestatas, aut in thensis circumductas fuisse sciat?

Insequenti vero aetate, in more positum fuit, ut non solum ante aram *Subseliarii* deferretur, sed ut ex eo loco, a Vaticano Clero, faces accensas praeferente, ad Aram principem Basilicae sollemni pompa deduceretur. Qua de caussa factum est, ut in Canonicorum locum, seni Capellani sufficerentur, qui eam suis humeris, illuc deferrent, ubi, ut refert Sindonius [10], in contignatione ibi de industria constituta collocabatur, ac frequentissimo populi concursu per integram diem colebatur.

1 V. Torrigio Grotte Vat. p. 566.
2 p. 151.
3 T. XXII. rer. Ital. Murat.
4 apud eumdem T. XXIV. p. 1023.
5 de re vehiculari.
6 in Harpocrate p. 130. 165.
7 in Glossario Graeco.
8 in Graecia feriata p. 4.
9 de anno Seculari. Tornaci Nervior. 1641. 4. et in Tom. VIII. Thes. Graev. p. 549. 551. 553.
10 pag. 42.

Dignum autem notatu est, quod discimus ex Anonymo, Valerii Dorici typis excuso, qui ait [1]. *In festo, quod dicitur* Cathedra Petri, *ponitur foras ad Chorum cum sollemnitate, ubi homines per suam devotionem eamdem attingere possunt*. Quod certatim praestare studebant cingulis holosericis versicoloribus, quae *Cathedrae* reverenter admota, in domos suas osculando secum ferebant, et tamquam rem veneratione dignam relligiose custodiebant, ut docet Grimaldus, hujusmodi verbis [2]. *Praeter eximiam devotionem universorum Christifidelium erga tam excelsam ligneae Cathedrae, in qua BB. Petrus Romae Pontificatum gessit, reverentiam, non sunt reticenda cingula, quae in utriusque Cathedrae festivitatibus, et per annum huic Sedi admota, et ad varias Mundi partes delata, divina operante gratia, parturientes Mulieres intercessione B. Petri mirum in modum adjuvant, periculo eximunt, ac sanitati restituunt.*

Sed praecipue memorandus est ritus vetustissimus a Romanis Pontificibus servatus, qui quotannis festo *Cathedrae* die, dum sollemni sacro interessent, in ea sedere consueverunt. Cujus quidem caeremoniae usum declarat Benedictus Canonicus, ubi ait [3], ad hunc diem. *Statio in ejus Basilica. D. Papa debet sedere in Cathedra ad Missam*. Quod item peragebatur, quum quis Pontifex renunciatus esset. Nam vel a primis Ecclesiae incunabulis usus obtinebat, qui iccirco *canam consuetudinem*, ut ait Anastasius [4], redolebat, *ut is, in quem Sacerdotes, et Clerus convenissent, in Patriarchium Lateranense duceretur, et in solio Pontificio sublimatus, quum pedum beatorum osculo*

1 Torrigio Grotte Vat. p. 575.
2 in Catal. reliq. p. 60.
3 apud Mabillonium Tom. II. Mus. Ital. in Ord. XI. p. 133.
4 T. I. in vita S. Marci pag. 1109. et Sergii T. III. §. VII. p. 40.

a Proceribus, et Populo, Pontifex acclamaretur, proximo autem die Dominico, manto Pontificali indutus, ad Ecclesiam S. Petri, cum hymnis, et canticis equitaret, ubi in Apostolica sacratissima Petri Cathedra collocatus, recitata super eum collecta, ab Episcopo Hostiensi, ex institutione S. Marci Papae, Pallio Pontificali indueretur, ac ita Vrbis, et Orbis Pontifex constitutus, Missarum sollemnia ageret. Quod ipsum, praeter testimonium Othonis Frisingensis [1], si opus esset, probari posset Joh. Pinadellii verbis, quae refert Turrigius [2] in hunc modum. *Quum antea novus Pontifex solum ad Cathedram S. Petri deduceretur, cui insidens possessionem acciperet.*

Postremo illud etiam addendum est, hunc diem nonnullis in locis ad Episcoporum ordinationem fuisse destinatum, ut ex S. Samsonis Episcopi Dolensis vita colligimus, ubi legitur. [3] *Honorifico exceperunt obsequio, eumque Abbatem nolentem, in Monasterio .... diem consuetum habentes, quando ad Episcopos ordinandos in eodem loco convenirent, id est D. Petri Apostoli Cathedra.*

§. III.
De Festo Cathedrae Romanae.

Quod supra diximus de Festo *Cathedrae Antiochenae*, idem, Turrigio teste [4], quotannis fieri consuevit xv. Kal. Febr. qua die festum *Cathedrae*, in qua Petrus Apostolus Pontificatum maximum in Vrbe auspicatus, ibique, ut ait Gregorius [5], *quiescere, et praesentem vitam finire dignatus est*, toto Terrarum Orbe celebrandum a Paullo IV.

1 de Gestis Frideric. Imper. lib. II. pag. 67. 70. et 72. 2 pag. 566.

3 in T. I. Act. SS. Ord. S. Bened. p. 165. et in T. VI. Iulii Boll. p. 568. et in Bibl. Floriacensi Ioh. a Bosco. Lugd. 1605. 8. P. I. p. 464. 4 3. 151.

5 in epistol. XL. ad Eulogium Episc. Alexandr. T. II. lib. VII. pag. 888.

institutum fuit, seu verius antiquae [1] celebritati restitutum. Nam, ut constat e Lectionario Luxoviensi [2], praesertim in Galliis hac die Festum *Cathedrae B. Petri* praecedebat *Festum Assumptionis B. V.* quod die XVIII. Iannarii olim celebrari mos erat [3]. Voluit itaque Paullus, ut idem *Cathedrae Romanae*, veritatis Magistrae, ac divinorum arcanorum interpreti ubicumque haberetur honos, qui plurium seculorum intervallo habitus fuerat Festo *Cathedrae Antiochenae*.

Exinde ritus invaluit, ut ea die, Cardinalis Presbyterorum postremus, ad Altare princeps Bas. rei divinae operaretur, impetratis prius literis Apostolicis, quae super unam e Columnis aerei Fastigii Sepulcri Apostolici suspendebantur. Id enim antiquitus in more positum fuisse constat ex Petro Amelio, qui ait [4]. *Antequam Cardinalis induat, presentetur Bulla, quomodo Papa dispensat cum eo, quatenus possit celebrare super Aram S. Petri, et per totam diem pendet ante Regias* [5], *et ita in omnibus aliis Missis, quae super illud celebrabantur*. Id vero ad nostra usque tempora, *Cathedrae* festo die, servatum est. Nam SS. D. N. PIVS VI, omnium postremus fuit, qui, vi diplomatis, e Columna suspensi, dum adhuc esset Cardinalis, ibidem sacrum sollemne celebravit. Siquidem li-

1 Tom. IV. Spicileg. Dacherii p. 622. et T. XIII. p. 392. Tom. III. Anecdot. Martene p. 1551. 1564. 1564. 1573. 1594. et in Tom. III. de antiq. Eccles. Rit. pag. 568.

2 in T. I. Mus. Ital. Mabillonii p. 297.

3 ibid. p. 56. 298. 300. 301.

4 in Ord. XV. §. XVII. de Circumcisione Domini p. 455. V. p. 163.

5 *Ad haec Mabillonius* p. 456. Certe hujusmodi Bulla ibidem appendi solet etiamnunc; atque ita factum vidimus die festo S. Petri in Bas. Vatic. ubi ad unam e Columnis, quae Ciborium sustinent, haec Bulla posita est. *Rem narrat in T. I. Mus. Ital. p.* 55. Festo S. Petri Missa sollemnis in ara principe Vat. a Card. Cibo celebrata est. Diploma concessae facultatis per Pontificem, cui soli sacra facere in hoc Altari licet, affixum erat ad unam ex quatuor Columnis, quae Baldachinum fulciunt.

teris datis die xx. Dec. anni primi sui Pontificatus, hujusmodi privilegium Cardinalibus Archipresbyteris Basil. perpetuo addixit [1].

Ejusdem vero Cathedrae translationis ritus ad Cellam Subseliarii, et ad aram principem Basilicae servatus est, donec e Cella Vrbani VIII, Bernini opera, aerea altera Cathedra, auro circumtecta, inclusa, et ab aeneis, auratisque Ecclesiae Doctorum, quorum duo Latini, totidemque Graeci, Statuis erecta, ac sustentata, sub augustissimi Templi majori apside ab Alexandro VII. collocata est.

De hac porro Cathedra, deque utriusque delationis ritu, ac caeremoniis multa erudite congesta sunt a Turrigio [2], et Sindonio [3]. Verum prae ceteris, ut alios omittam [4], consulendae sunt eruditissimae dissertationes Ant. M. Phoebei de *identitate Cathedrae*, et Cajetani Cennii de *Cathedra Romana*, quae Tomo IV. Anastasii, editionis Blanchinianae intexta est, ubi plura, et exquisita de utriusque Cathedrae sollemnitate proferuntur.

1 V. Cl. Steph. Borgia de Vat. B. Petri Confess. p. 49.

2 p. 562. 575.

3 p. 69. 46.

4 V. Baronium. ad an. XLV. Iacobum Naclantum. Tractatio, quando Petrus Romam accesserit, et quot annos in illa Cathedram Pontificiam tenuerit. in ejusd. Opp. Ven. 1567. f. T. I. p. 175. et Godofr. Henschenium. T. II. Ianuarii die XVIII. Conr. Ianningum. T. III. Feb. d. XXII. p. 283. Papebrochium. Dissert. de Sede S. Petri Antiochena, et Romana, et utriusque initio. in Propylaeo ad Acta SS. Maii p. 11. Fleurium. Tom. V. Iunii p. 459. Mabillonium. de Litur. Gallic. Sollerium. in notis ad Vsuardum. Florentinium. in not. ad Mart. Hieronym. Scheltratium. T. I. Ant. Eccl. pag. 611. et 673. Barpth. Plazzam. in Eph. Vat. Dom. Georgium. in notis ad Martyr. Adonis. Alex. Mazochium. in Calend. Neapol. p. 49. et seq. Caj. Merati. in Observ. ad Gavant. T. II. Sect. VIII. c. III. n. XVIII. Ios. Mariam del Pezzo. Difesa de' lib. Liturg. e del Card. Tomasi cap. II. §. VII. n. VI. Ant. Franc. Vezzosium. T. IV. edit. Thomas. p. 3. et T. VI. pag. 267. Vincent. Alexand. Constantium. cap. III. in Append. Opp. Card. Cortesii. Steph. Borgia. in Vatic. Confess. B. Petri p. XI., et CVIII. et seq.

§. IV.

De Martyrum Peristromate ibidem custodito.

Jamvero ad nostram Cellam redeamus. Ibidem, ut cum Ciampinio [1] auctor est Alpharanus [2], *Martyrum Culcitra, qua eorumdem SS. MM. Corpora operiebantur, quum ad hanc Basilicam, juxta Corpus B. Petri ad sepeliendum efferebantur*, honorifice servabatur, quae item *Stragulum Martyrum sanguine adspersum*, vocari consuevit. Quanta enim cura, ac relligione veteres Christiani Martyrum sanguinem, vel in spongiis colligerent, ut in ampullas studiose inferrent, vel pannis, ac linteaminibus exciperent, pererudite demonstravit Mabillonius de cultu SS. ignotorum [3].

De eodem *stragulo*, quod a nonnullis fertur ad sepelienda Zenonis [4] Tribuni militum, ac decem millium ducentorum trium MM. Corpora inserviisse, quos Martyrologium Rom. die XXIV. Junii *nobiles primitias Romanorum MM.* appellat, referunt Turrigius [5], et Aringhius [6] in quodam Archivi Bas. ms. ita legi. *In Basilica S. Petri exstat pannus, quo, tempore persecutionis, Viri pii, et timorati utebantur, ad sepeliendum SS. Martyribus* (sic) *Corpora. Reliquia insignis, et maximae devotionis.* Non multo post addunt, in veteri Kalendario ms. haec haberi. *Die* XXII. *Iunii. Decem millia Martyrum. Habemus de eorum reliquiis, et eo die multitudo Mulierum confluit ad Basilicam, flexis genibus gradus ascendentium, et faculas accensas in manu gestantium, sacrumque pro Martyribus postulantium.* Sic enim Virgines nubiles Conjugatorem, Nuptae foecunditatem, ut ait idem Turrigius, sibi pollicebantur.

1 p. 90. 2 ms. n. 169. p. 63.
3 Tridenti 1724. §. IV.
4 Io. Bapt. Sollerii de S. Zenone M. et Sociis Romae notitia in T. II. Iul. Boll. p. 687.
5 p. 124. 6 lib. II. c. IV. n. VII.

Item in vetusto Kalendario ejusdem Basilicae, die xxI. Julii, Festum S. Praxedis indicatur, hac notula adjecta [1]. *Habemus Culcitram Martyrum*. Nam a vetustissimis usque temporibus in Bas. Vat. celebrabantur *vigilia cum silentio, et jejunio* [2], festumque MCDLXXX. MM. Persarum, qui in Cosroes presecutione obierunt, ac quorum acta in Bas. Passionario, plus minus xI. Seculi, occurrunt [3]. Verum XIV. Sec. ineunte, haud amplius de MM. Persis occurrit mentio, iisque substitutus fuisse videtur cultus x. mille MM. [4].

Hoc idem stragulum supra Pontem ligneum, qui sub arcu Triumphali veteris Basilicae, ante sacram Petri Confessionem exstabat, olim, ut tradidit Alpharanus [5], publicae venerationi exponebatur, die Adscensionis. Praeterea, ut ex altero Archivi MSS. colligitur [6], *quando se tiene fora alla Chiesa la Cultra de' Martiri dall'Ascensione al primo d'Agosto, se gli mette una lampada continua notti, et giorno*. Ejusdem cultus ita meminit Paul. Aringhius [7]. *Culcitra, quae cooperiendis BB. MM. Cadaveribus, dum haec post caedem recenti adhuc sanguine respersa in Vat. Caemeterium a Fidelibus tumulanda deferrentur, inserviebat .... dignum pietatis monumentum, ac sacris Athletarum Christi exuviis nobilitatum, quorum pretiosissimi sanguinis guttas hausit, summo venerationis cultu inter ceteras reliquias servatur, et conspicienda Populo, ac veneranda proponitur, certis quibusdam sollemnioribus diebus, sed praecipue festo Domini-*

1 Notizie, Regole, e Orazioni in onore de SS. MM. della Bas. Vat. per l'esercizio divoto, solito praticarsi in tempo, che sta ivi esposta la loro sacra Coltre. Roma 1756. 8.

2 in Arch. l. A. 4. p. 52. Garampi p. 38. Antonelli Miss. Later. p. 218. Papebroch. Acta SS. T. IV. Iunii p. 188.

3 Garampi p. 30.

4 ibid. pag. 3. Rodolph. Tungrensis de Canon. Observ. Missale segn. B. 68. 70. 72.

5 c. IV. p. xxxv.

6 Garampi Opusc. cit. p. 28.

7 Rom. Subterr. lib. II. c. IV. num. vII.

cae Adscensionis die, ingenti pompa, ac musico concentu, et usque ad primam mensis Augusti diem, magna confluentium devotione invisitur, ad consequendos sacrarum Indulgentiarum Thesauros. Quotidie vero, toto hoc temporis spatio, usus invaluit, ut Concio in Bas. haberetur; ac proinde anno MCCXCIX. orta est controversia, ab Archipresbytero, et Capitulo dirempta, inter Fratres Praedicatores, Minores, et Eremitanos [1]; *Quis eorum deberet proponere Verbum Dei ad praedicandum publice in ipsa Basilica, in Festo Adscensionis D. N. I. C. post Vesperas, et sequentibus diebus, usque ad Calendas Aug. inclusive*. Cujus quidem usus vestigium adhuc exstat in Concione, quae, pio Joh. Bapt. Vives instituto [2], quotannis ibidem habetur, festa die Vinculorum S. Petri. Putandum vero est, diem J. C. in Coelos adscendenti sacram, prae ceteris selectam fuisse, ad sacrum hoc Peristroma, et insignem *Veronicae* Reliquiam [3] palam ostendendam, quod in pluribus Ecclesiis [4], eadem die, sollemnis pompa, circumgestatis SS. Reliquiis, habebatur, ut triumphalis Servatoris Nostri in Coelos ingressus, una cum Sanctorum Choris, imago quaedam exhiberetur [5].

Nunc idem sacrum Peristroma, in majori parastata, una cum *Capite B. Andreae*, pie adservatur, atque de podio, post Vesperas diei Adscensionis, adstante Clero Vaticano, Fidelium adspectibus, et venerationi sacris caeremoniis protenditur, eademque sollemnitate reponitur post

1 Garampi loc. cit. pag. 43. ex Arch. Pergam. cass. vII, fasc. 267.

2 ibid. p. 26. ex Actis Capitul. an. 1631.

3 ibid. p. 41. et apud Albertinium in lib. de Mirab. Vrbis.

4 ibid. p. 40.

5 ibid. p. 40. V. Durand. Rat. Div. Offic. lib. vI. p. 393. Ioh. de Ioh. de div. Sicul. Offic. pag. 312, 313. Rab. Maur. lib. II. c. XLVII. Martene de Ant. Eccl. Rit. Tom. IV. p. 454. Serarium, Eveillon, et Ioh. de Bonis de Processionibus Ecclesiasticis opus Historico-Theologico-Canonicum. Mediolani 1773. 4.

Vesperas Kalendarum Augusti, ut Barpth. Plazza [1], et praestantissimus Card. Jos. M. Garampius diligenter adnotarunt [2].

§. V.

De Reliquiis majoribus ibidem reconditis.

Sub hujus Altaris mensa, asservabatur capsa ferrea, ubi repositae fuerunt *Reliquiae*, quas vocant *Majores*, *sacratissimi Sudarii*, seu *Vultus Sancti*, aut *Veronicae* [3], *sacrae*

1 in Eph. Vat. p. 356. et 456.

2 Suole esporsi questa reliquia alla publica venerazione nella festa dell'Ascensione di N. S. dopo li secondi Vesperi sulla Loggia del gran Pilastro della Cuppola, dove si conserva continovamente il Venerabile Capo di S. Andrea Apostolo, e resta esposta in d. Loggia sino al primo giorno di Agosto, festa dei Vincoli di S. Pietro, in cui, dopo i secondi Vesperi, viene indi rimossa, e riposta nel suo luogo. Alla funzione sud. si aggiunge anche un sermone, sopra la divina Providenza, e ciò per pia intenzione di Mons. Gio. Batt. Vives, che volle, si facesse presso la Confessione di S. Pietro. Il Rmo Capitolo Vaticano aderì a' suoi pii desiderj alli 23. di Giugno dell'anno 1631, e fissò perpetuamente il giorno della festa de' Vincoli di S. Pietro, in cui dovesse farsi detto Sermone. Mons. Ludovico Bianchetti, Maestro di Camera di PP. Gregorio XIII. e Canonico di d. Basilica, per la venerazione, che portava a questa sagra Coltre, fecela ricoprire tutta con un ricco tappeto di velluto rosso, fregiato in mezzo con una Croce d'oro. L'anno del Giubileo 1775. nel mese di Maggio, fu di nuovo ricoperta tutta di lama d'oro, contornata di raso bianco, e gallone parimente d'oro, sopra del quale sono ricamate riccamente in oro varie corone, palme, e monogrammi, essendo Custodi delle sacre reliquie i Sig. Canonici Mons. Guido de' Bagni, e Valenti. Nell'occasione, che fu disfatta, ne fu posta una porzione in un Reliquiario, autenticata dalli medesimi, per poterla con più comodo mostrare al Popolo, la seconda Festa di Pasqua di Risurrezione. La d. Coltre ora si conserva nell'istessa Loggia, da cui si espone, dentro di una Cassa con triplici serrature, fatta a tale effetto. Nel piede del reliquiario fatto di nuovo si legge

EX CVLCITRA SANCTORVM MARTYRVM

In Catal. reliq.

3 Consule, si lubet, M. Ant. Dominicy de Sudario Capitis Christi, asservato in Ecclesia Carducensi. Cardu. 1640. 4. Chifflet. de Linteis Sepulcralibus Christi Salvat. Antuer. 1624. 4. Baillet hist. des Fêtes Mobiles art. 12. des Instrumens de la Pass. Bollandum. T. I. Febr. die IV. Papebrochium. in respons. ad Exhibit. Error. Mabillonium. in Mus. Ital. T. I. p. 87.

Lanceae [1], *et Capitis S. Andreae*, in minoris navis Basilicae veteris dejectione, e suis Altaribus, et loculis eversis remotae. Earum translationis testem habeo locupletissi-

Honoratum a S. Maria. Paris. 1716. 4, et in T. II. Anim. in Reg. et Vs. Crit. Ioh. Franc. Dunod de Charnage Diss. sur le S. Suaire de Besancon. dans l' Hist. de l' Eglise de Besancon 1750. T. II. 4. Herbelot Histoire de la S. Face, conservèe dans l'Abbaye de Monstrevil. Reims 1628. Laon 1660. et 1723. Ioh. Harduinum Explic. d' une Inscription, qui est au bas d' un tableau de N. S. qu'on appelle la Veronique, ou la S. Face. dans le Iourn. des Scavans Mart. 1707. p. 518. et in Harduini Op. Select. p. 917. Amst. 1709. fol. Gretserum T. I. Op. pag. 101. August. Calcagnini dell'imagine Edessena, o sia del S. Sudario, che N. S. G. C. mandò al Re Abagaro . . . . con un distinto ragguaglio di tutti i sacri Sudarj, Volti S. e Sindoni, che sono in venerazione nella Cristianità. Genova 1639. 4. Ioh. Reiskium de imaginibus Iesu Chr. quotquot vulgo circumferuntur. Ienae 1671. 1685. 4. Sandinium in Histor. de Christo Domino cap. XIX. Philippum M. Dionysium. in Bull. Vat. Cryptar. Mon. p. 38. Ern. Salom. Cyprianum. in diss. de Sudariis Christi. Ien. 1704. et Lips. 1726. 4. Gallum sctiptorem Anonymum. dissert. phisico-theologiques . . . . sur un Tableau, de I. C. qu'on appelle la Sainte Face. Amst. 1742. Torrigio Grotte Vat. p. 81. Martinetti Pregj della Basil. Vat. p. 23. aliosque. V. p. 855.

1 Vide sis, Innocentii VI. Bullam a Gretsero, Seelen, Nicolao Staphorst, T. II. Hist. Eccl. Hamburgi pag. 616. et Christiano Lunigio. in Contin. I. Spicilegii Eccles. pag. 78. editam. Gretserum. T. I. pag. 101. in Syntagmate de SS. reliquiis, et regalibus monumentis, praesertim quadruplici lancea Dominica, Mauritiana, Constantiniana, et Carolina. Lambertinium. de Beat. et Canon. l. IV. P. II. c. XXXI. n. XIII. Bull. Vat. T. p. 346. Tom. II. p. 4. 6. 16. 18. 374. Tom. III. p. 236. 266. 282. 291. in Append. pag. 15. Richard. Gibbonum. in Alph. Palaeotti Hist. admiranda . . . . et lucubratione de instrumentis dominicae Passionis. Duaci 1616. 4. Francisc. Quaresnium. de V. vulneribus Iesu Christi. Ext. in Thes. Theol. Philol. Amstel. 1702. T. II. pag. 394. Gisbertum Voesium. de perfosso latere Christi. in ejus disputat. Theolog. select. Part. II. p. 195. Vltrajecti 1655. 4. Gasp. Sagittarium de Lancea, qua perfossum Christi latus. Ienae 1673, et in Thes. Theol. Philol. T. II. pag. 381. Abr. Calovium de fluxu sanguinis, et aquae Christi Laterali. Vit. 1679. Ioh. Andr. Quenstetdtium de Aqua ex Chr. latere profluente. Vit. 1687. et in Menth. T. II. p. 388. Ioh. Christianum Ritterum de eodem argumento. in Tom. II. Thes. Theol. Phil. p. 388. Ioh. Henr. a Seelen Commentation. de festo lanceae, et clavorum, quibus Corpus Christi fuit perfossum, in Ducatu Bremensi diu celebrato. Ext. in ejus Miscell. Lubecae 1734. 8. Part. I. pag. 339. Thomam Bartholinum. de latere Christi aperto. Lugd. Batav. 1646. 12. Enochium Svvantenium. de lancea militari, qua Christi latus perfossum. Rostochii 1686. Ioh. Davidem Koelerum. de Imperiali sacra lancea. Altorfii 1731. 4. Chronicon Paschale. de Lancea, et Spongia repertis sub Heraclio Imperatore pag. 385. et Besense. de Lancea reperta Antiochiae ad an. 1098. T. V. Script. Ital. Muratorii pag. 155.

mum Iac. Grimaldum, qui ait [1]. *Hasce insignes reliquias* VIII. *Kal. Februarii* MDCVI. *translatas in Basilicae Sacrarium, in postremo Archivi cubiculo* (quod, uti monuimus [2], situm erat, supra hanc Cellam) *Evangelista Cardinalis Pallottus Basilicae Archipresbyter, suis manibus, intra ferream capsam aureis pannis intus ornatam posuit, et tribus clavibus bene munivit; quarum unam, quae media est, manubrio ex auricalcho ornatam, in crumena ex brocato albo, et rubro positam, idem Cardinalis tradidit Fabio Blondo Patriarchae Hierosolymitano, Pontificiae familiae Praefecto, ut sanctissimis manibus Pontificis traderet. Nam vetustissima viget usque hodie consuetudo, ut Summus Pontifex Sudarii, ac Lanceae penes se jugiter clavem unam habeat, reliquas Canonici Basilicae, et nullus alius.... Ante Archivi loci fenestram tres assidue ardebant lampades argenteae.*

Eodem vero anno, die XXI. Martii, tunc recurrente feria tertia magnae hebdomadae, inde amota haec sacratiora Relligionis monumenta, et in editiorem locum majoris parastatae, sollemni pompa translata sunt, e regione alterius ad Septentrionem, ubi, ut notat idem Grimaldus, anno MDCXII. die XXIX. Novembris *S. Andreae Apostoli Caput* in conditorio collocatum fuit. Sed ejus vice Vrbanus VIII. Sanctiss. *Crucis* reliquias ex *S. Anastasiae*, et *S. Crucis in Hierusalem* desumptas adjecit anno MDCXXIX. [3], populo ostendendas post *sacram cuspidem*, et ante *Salvatoris* imaginem, Sudario exceptam. Ibi adhuc exstant eodem clausa loculo, ad quem nemini patet accessus, exceptis Bas. Vat. Canonicis, qui eas feria IV. majoris hebdomadae in *Coena Domini*, *Parasceve*, *Sab-*

1 in lib. Instr. p. 82. et apud Sindonium pag. 79. 2 pag. 1253.

3 Torrigio Grotte Vat. p. 217. 280. 421. V. pag. 657.

bato S. Dominica, *et Feria* II. *Paschatis*, *Adscensione Domini*, *Dominica I.* post Octavam Epiphaniae, et die III. Maii in *Inventione S. Crucis*, pulsantibus Campanulis [1], ex Odeo populo ostendunt. De quo ritu, qui est in Ecclesiae more positus, institutoque Majorum, consule, si lubet, Petrum Morettum [2].

§. VI.

Cur hoc Altare S. Annae dicatum fuerit?

Quum ann. MDCVI. XIII. Kal. Nov. in veteri Bas. dejectum fuisset Altare, *Antonio Seniori* erectum a Can. Nicolao de Astallis, deinde a Can. Matthia de Paparonibus, Alpharano teste [3], dotatum, et *S. Annae* dicatum, situm inter Portas Argenteam, et Romanam, ubi Schola Stratorum, sive *Societas Parafraenariorum S. R. E. Cardinalium*, ut tradit Grimaldus [4], *sua officia jugiter exolvebat* [5], Paullus V. hoc Altare, quod *Cathedrae S. Petri* sacrum primitus fuerat, in *Annae* honorem dicari jussit. Ibidem collocata fuit imago *S. Annae* a Michaele Angelo Caravaggio depicta [6],

1 ibid. pag. 383. Nic. V. fece fondere le tre Campane, che suonano in *S.* Pietro, quando si mostra il Volto S. et in esse vi è l'arme sue, et intorno queste parole. *Nicolaus Papa V. fecit anno Iubilei* 1450. *Crescentius de Perusio me fecit.*

2 Statuti della V. Archiconfraternita di S. Anna de' Parafrenieri della Santità di N. S. e de' Signori Cardinali, Ambasciatori e Principi, come pure de' Servitori de' Signori Prelati, e Cavalieri Romani. Roma 1751. 4. p. 13.

3 ms. n. 34. p. 24. Infra la Porta Argentea, et Porta Romana vi è un altro Altare antichissimo, de più nome intitolato, prima chiamato di S. Antonio Ab., poi del Spirito S., adesso se chiama l'Altare de S. Anna, dove officia la Compagnia de' Parafrenieri degli Rmi Cardinali, et alla parte del Evangelio in marmore è insculpto questo titulo *Hoc opus et Altare erigi, ac consecrari fecit Venerabilis Vir Dnus Nicolaus de Astallis Canonicus hujus Basilicae sub vocabulo S. Antonii Heremitae Confessoris, per manus Ven. Patris Dni Raymundi Epi Reatin. ac Dni PP. in Urbe Vicarii, concessa indulgentia unius anni per ann. Dni M. CCC. XLIIII. mensis Martii die XXIII.*

4 in lib. Instr. p. 11.

5 de ritu Ostensionis Sacrar. reliquiar.

6 *Grimaldus pag.* 147, *et apud Sindonium de Alt. in S. Annae honorem di-*

cujus vice postremis temporibus alia visebatur, *Veronicam* repraesentans, lineum nempe velum, in quo Christus imaginem sui vultus impressit, quem ante passionem extersit, sine pennicillo expressa, uti supposita docebat inscriptio. *Per Vgo de' Carpi intajatore fata senza penelo.* De hac imagine exstat facetum Bonarotae, Vasario iconem risu indigitanti, responsum [1]. *Sarebbe meglio, che avesse adoperato il pennello, e che l' avesse fatta di miglior maniera.* Haud absimile videtur, quod legitur in Catalogo Codicum MSS. Bibliothecae Paullinae [2]. *Finivi librum totum sine manibus istum.*

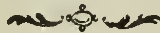
Denique hoc Altare Benedictus XIV, dum esset Theodosiae Archiepiscopus, et Bas. Canonicus an. MDCCXXVI. XII. Kal. Januarii, sollemni ritu consecravit, ibidemque SS. MM. Constantii, et Justi exsuvias reposuit, cum hac inscriptione

Prosper de Lambertinis Archiep. Theodosiae hujus
Bas. Canonicus consecravit hoc Altare die XXI. *Decem.*
MDCCXXVI.

cato p. 78. Nota, quod Parafraenarii non potuerunt Sacellum in novo Templo obtinere, licet Iconem S. Annae, manu Mich. Ang. de Caravaggio eximii pictoris in pegmate, sive spatio Arae, cui unus tholus ad Septentriones superjacet, in qua S. Ioh. Chrysostomi Corpus condendum est, ipsorum impensa posuissent.

1 T. II. Vit. Vasari p. 422. edit. Palear.

2 Lipsiae 1686. 12. p. 441.

CAPVT VIII.

De Cella SS. Andreae, et Iacobi Majoris.

Haec Cella aliam excipiebat multo nobiliorem, quae in Orientem vergebat num. 170, quam perperam Sindonius [1], et Bull. Vat. editores [2], *SS. Andreae, et Iacobo Minori* dicatam fuisse tradunt, quum Alpharanus [3], cui Ciampinius [4] adhaesit, *SS. Andreae, et Iacobo Majori* sacram fuisse, diserte scripserit. Ac profecto probabilius videtur, *Andreae* Apost. qui *vocatione primus* fuit, Jacobum cognomento *Majorem*, Fratrem Johannis Theologi, quem Christus pluris, quam minorem, fecit, fuisse conjunctum.

Si quis autem, hoc eodem loco exstitisse Altare a *Symmacho B. Andreae*, dum Templum rotundum construxit, primitus consecratum putaret, is, meo judicio, non erit reprehendendus. Verisimile enim est, *Callixtum* III, qui hoc Altare non minus ei, quam *Iacobo Majori* dedicavit, pristinam S. *Andreae* memoriam, quae sub *Nicolao* V. [5] decessore suo adhuc vigebat, aliqua ex parte conservare voluisse.

§. I.

De Callixti III. *sepulcro.*

Quum non modo idem *Callixtus*, Cellam Altari marmoreo magnificentissime exornaverit, cum marmoreis utriusque Apostoli simulacris, sed etiam marmoreum ibidem sibi sepulcrum constituerit, iccirco Paullus de Angelis, quem Janningus [6] sequitur, *Sacellum, et sepulcrum Cal-*

1 p. 80. 2 V. pag. 1211. 3 ms. p. 170. p. 64. 4 p. 90. 5 V. p. 1211. 6 157. n. 392.

lixti III, *et Alexandri* VI, *et quorumdam Cardinalium, multorumque Nobilium*, generatim vocavit, nulla SS. Apostolorum mentione injecta.

Quantae vero pulcritudinis esset hoc *Callixti* sepulcrum, conjicere licet ex ornamentis anaglypticis, et simulacris, quae illud vestiebant, quaeque etiamnum in cryptis Vaticanis supersunt, a Turrigio [1], et a Dionysio [2] descripta. Verum in primis ex iis eminuit imago marmorea, quae vulgo *Pietatis* appellabatur, Christumque repraesentabat, protensis, vulneratisque manibus, quae in Cryptis Vaticanis, ut docent Turrigius [3], et Sindonius [4], hodieque servatur, cum hac inscriptione. *Imago haec marmorea Christi pietatem excitantis erat ad sepulchrum Callixti* III. *hic Vrbano PP.* VIII. *anno* 1631. *affixa*.

Panvinius, et Ciacconius intra marmoreum hoc sepulcrum, Pontificem conditum fuisse existimarunt. Primus enim scribit [5], *sepultus marmoreo Mausoleo, in* Sacrario *Basilicae S. Petri, sine epitaphio*. Alter vero post vitam a Stella conscriptam, de qua vide Papebrochium [6], sic ait [7]. *Corpus Nepotes ejus in Vaticano, ad sinistram Basilicae B. Petri, marmoreo tumulo sepelierunt in Templo rotundo, quod* S. M. in febribus *dicitur, et hodie pro* Sacrario, *quod Sacristiam vocant, in usu est, et olim Apollinis Templum fuisse putatur, Nicolai* V. *impensa restitutum*. Ceterum Ciampinius [8], et Oldoinius [9], Cenotaphium fuisse tradiderunt, et Callixtum *humatum in tumulo quodam, instar aulae, concamerato, in penetralibus hujus Sacelli*. Quod uterque ab Alpharano accepit, qui ita scriptum reli-

1 p. 99. 101. 344. et 479.
2 Tab. xxvI. p. 60. xxvIII. p. 69. et xxIx. pag. 73.
3 p. 102.
4 p. 150.
5 T. II. ms. p. 126.
6 in Con. Cron. hist. pag. 127.
7 T. II. col. 983.
8 p. 91.
9 T. II. in addit. col. 986.

quit [1]. *Iuxta hoc Sacellum sequitur aliud Sacellum longe nobilissimum, quod Orientem respicit, SS. Andreae, et Iac. Majori Apostolis dicatum, a Callixto* III. *exornatum, in quo idem Pontifex Altare marmoreum, marmoreisque Apostolorum imaginibus exornatum erexit, eximiumque, et marmoreum sepulchrum sibi extruxit; in cujus denique Sacelli penetralibus, instar aulae, tumba ex humanis decedens, conditus fuit cum hac inscriptione in marmorea tabula Callixtus* III. *P. M.*

§. II.

Num Alexander VI. *in eodem loco sepultus fuerit?*

Restat nunc, ut de alterius Pontificis sepultura disseramus. Nam *in hanc eamdem tumbam*, ut cum Alpharano [2] pergam, *nostris quidem temporibus, Corpus Alexandri* VI. *Papae, et Henrici Borgiae Ducis Candiae Filii Diac. S. R. E. Card. ex priori loco, ubi antea tumulata jacuerant, translata fuerunt; quin etiam juxta praefatum Callixtum, tres etiam Cardinales Hispanos, videlicet Franciscum Illoris Valentinum, Diac. Card. Tit. S. Mariae Novae, et Ioh. Borgia Presb. Card.* S. *Susannae, nec non Ioh. Lopez Presbyterum Card. Tit. S. Mariae Transtyberim, juxta suum dilectissimum Dominum sepultos fuisse, nostri seniores tradiderunt.*

Panvinius [3], et Grimaldus [4] sepulcralem *Henrici* Car-

1 ms. n. 170. p. 64.

2 ms. n. 170. p. 64. La Cappella coll' Altare di Papa Callisto III. Ispano di Casa Borgia fu dedicata a S. Andrea, et S. Iacomo Mag. come se vede per le Statue di essi Apostoli. Papa Calisto fu sepolto nel mezo di questa Cappella sotto la sepoltura, in una Cameretta; et in quel medesimo luogo fu trasportato PP. Alessandro VI. et un altro Cardinale Henrico Borgia, et accanto a Calisto sono stati sepolti tre altri Cardinali, cioè Francesco Illoris, Valentino, et Gio. Borgia suo Nipote, et Ioes Lopes Cardinalis. Il titolo

CALLISTVS III. PONT. MAX.

3 T. III. ms. p. 80.

4 in lib. Instr. p. 183.

dinalis inscriptionem, Ciacconio incompertam, servarunt, quam nos loco suo proferemus. Reliquas aliorum trium Cardinalium, qui eodem tumulo sepulti sunt, nobis aetas invidit.

Heic autem animadvertendum est, *Alexandrum* VI, in eodem *Callixti* Sepulcro, ab initio minime conditum fuisse, ut minus recte nonnulli, ac praecipue Oldoinius [1] existimarunt. Exstat enim etiamnum Sepulcralis Statua jacens ejusdem *Alexandri*, opere anaglyptico exsculpta, in extrema veterum Cryptarum parte, uti videre licet apud Dionysium [2], qui eam illustrat, quae praeter allatam Alpharani auctoritatem satis nos docet, *Alexandri* VI. sepulcrum, aliud a Callixti III. sepulcro primitus fuisse. His accedit, quod Panvinius in ejusdem vita hoc monumentum *vile* appellat; atque alio loco [3] tradit, *sepultum lateritio monumento in* Sacrario *S. Petri*, *quod paullo ante dirutum est*, *Corpusque ibidem sub terra conditum*. Quod certe non faceret, si in tumba, prope nobile, ac magnificum *Callixti* III. Cenotaphium, primo conditus *Alexander* fuisset. Sed ut omnem, si quae forte superesset, ambiguitatem removeret, alibi ita loquitur [4]. *Templum antiquum S. M. de Febre .... habet Altaria tria. Ibi sepulti sunt Callixtus* III. *marmoreo sepulchro*, *Alexander* VI. *in terra*. Quae quidem Ciacconius [5] confirmat, ejusdem *Corpus in Sacrario Bas. Vat. lateritio*, *et vili monumento sepultum fuisse* narrans. Verum, etsi haec omnia deessent testimonia, rei fidem faceret Inscriptio a Grimaldo allata, ac mox evulganda.

Caussa vero errandi fuit, quod hoc sepulcrum insta-

1 in T. III. Ciacc. col. 162.
2 Tab. XLVII.
3 T. II. ms. p. 127.
4 T. III. ms. p. 27.
5 T. III. col. 151.

bili, incertaque sede, non solum in *Sacrario*, sed etiam in Basilica vagatum est. Nam primum *Alexandri* Corpus, ut post Alpharanum [1], et Grimaldum [2], Ciampinius [3] testatur, juxta parietes *Altaris SS. Cosmae, et Damiani*, quod infra describimus, in tumulo lateritio depositum fuit. Deinde, quum Cellam occuparet, in *Callixti* Patrui sepulcrum illatum est, quod deinde in *Obelisci* translatione, propter machinas disjectum fuit, ut docet inscriptio in tegmine capsae plumbeae incisa, a Grimaldo [4] relata. Id etiam confirmavit Hieronymus Ferrutius [5], qui *frangendum* fuisse tradidit *parietem* Sacrarii, *ut Obeliscus a sua priori sede, ubi abditus quodammodo erat, ac semisepultus in latenti, et angusto loco, in forum Principis Apostolorum* transferretur, *ex eoque sepulchrum Callixti* III. *P. quod in ea Sacrarii parte intrinsecus exstabat, tollendum, atque in Ecclesia reponendum*. Itaque intra Basilicam, utriusque Pontificis ossa collocata sunt, nimirum in exteriori muro, quem Paullus III. exstruxit, e regione Cellae, ubi *Sacramentum* Augustum hodie adservatur, in navi ad Aquilonem, quae media est majorem inter, et ultimam.

Habemus autem ex Alpharano hujusce in Basilicam e *Sacrario* translationis testimonium, quum ita scripserit [6]. *A parte Evangelii, inter columnas majoris navis Basilicae, ubi aliquando jacuit Cadaver Paulli* III. *anno Domini* 1586, *e Templo* S. Mariae de febribus, *fuere translata Cadavera Callixti* III, *et Alexandri* VI, *quum fuit transvectus Obeliscus ex illo loco ad Plateam, jussu Xysti* V. *et*

1 ms. p. 64.
2 in lib. Instr. p. 138. et apud Dionysium p. 120.
3 pag. 91.
4 in lib. Instr. p. 138.
5 in Supplem. ad Marlianum, et apud Ioh. Henric. a Pflaumern in Mercurio Hospiti fido p. 350.
6 apud Sindon. p. 80. et in ms. n. 90. pag. 36.

propterea fuit demolitum Sacellum Callixti III, *et eorum sepulcra, quae ibi impedimento erant ad depositionem Obelisci.* Quae non solum hujusmodi translationem aperte produnt, sed etiam, quae supra [1] diximus, *de Obelisci* collocatione, qui ab hujus Cellae tergo exstabat, egregie confirmant.

Sed in veteris Basilicae demolitione, anno MDCV, die XIX. Octobris, amborum Pontificum Cadavera prope Cellam Xysti IV. in Subseliarii usum exstructam delata sunt, ut ex Turrigio habemus, qui tradidit, in sepulcrali monumento *Alexandri* VI, hanc inscriptionem fuisse insculptam. *Alexandri Papae* VI. *effigies marmorea.* Ac deinde subdit [2]. *Ejusdem Alexandri Corpus repertum fuit una cum altero Callixti* III. *in singulis eorum sepulcris die* XXIX. *Octobris anno* MDCV. *ac prope Chorum translatum fuit.... amborum sepulcra, juxta Altare imaginis B. M. de Succursu, quae nunc est in Sacello Gregoriano, retro organum visebantur.* Quae quidem sumpta fuisse reor ex Jac. Grimaldo, qui haec habet [3]. *Translatio Corporum Callixti* III, *et Alexandri* VI. *prope Chorum Sixti* IIII. *Die* XIX. *Oct.* 1605. *Fuerunt translata ossa Callixti tertii, et Alexandri Sexti, quae erant retro organa, et posita prope Chorum Sixti Quarti, praesentibus ibidem Ill. et Rmo D. Ant. Card. Zapata, et Exc. D. Marchione de Villiena Oratore Catholico, ac Rmo D. Io. B. Vives Prot. Ap. de numero.*

Tandem, quum idem Ioh. Bapt. Vives [4] a Paullo V. postulasset, ut Pontificis utriusque cineres ad *S. Mariae de Monteserrato* deportarentur, annuente Pontifice, III. Kal. Februarii MDCX. privatim ad eamdem Aedem delata fue-

1 p. 1275.
2 p. 345.
3 fol. 7.
4 V. Rud. Venuti Numismata Pont. p. 16.

runt, ubi hodie jacent. Si quis vero totam harum translationum historiam habere cupiat, eam a Grimaldo, cujus heic verba subjicimus, usque adhuc magnam partem inedita, primum accipiat [1].

1 Die Sabbati trigesima Ianuar. MDCX. In mei etc. pñs et. personaliter constitutus Rm̃us Dñus Ioannes Bapta Vives Valentinus Sedis Apostolicae Protonotarius, de numero participantium, in Sacrario Sacrosantae Vatic. Basil. Pñpis Aplorum, tenens manibus suis quoddam memoriale Sm̃i D. N., necnon quandam Schedulam, seu fidem Illm̃i et Rm̃i Dñi Card. Cusentini, accessit ad sepulcrum felicis recordationis Callisti Papae Tertii, et Alexandri Papae Sexti, situm ante Sacellum Chori Sixti Quarti, ad effectum illud aperiendi, et inde ossa praedictorum Pontificum transferendi ad venerabilem Eccl. S. Mariae Montis serrati, Coronae Aragonum de Vrbe, juxta mentem Sm̃i D. N. Papae; cujus originalis memorialis tenor talis est, prout sequitur, quod penes me Notarium, servandi gratia in Archivo dictae Basilicae remansit. Beatissimo Padre. Havendosi da guastare il Sepolcro di Alessandro Sesto, et Callisto Terzo, che sta nella fabrica vecchia di S. Pietro, Mons. Vives, a nome del Regno di Valenza, supplicò alla Santità Vra, si degnasse dar licenza di trasferire l'ossa di detti Papi nella Chiesa nationale di detti Papi, sotto il nome della Madonna di Monserrato, per poter ivi fabricare novo sepolcro, et la Santità Vra se ne contentò, con conditione, che l'Arciprete di d. Chiesa se ne contentasse, il quale non farà difficoltà, ogni volta che li constarà la volontà della Santità Vostra; supplica per detto Oratore, si degni rimettere questo memoriale al Sig. Cardinale di Cosenza, Arciprete di S. Pietro, per esecuzion di d. gratia, che il tutto si haverà per gratia della Stà Vra, quam Deus etc. In fine dicti memorialis leguntur haec verba, scripta manu Illm̃i et Rm̃i Dñi Card. Cusentini Archipresbyt. Die octava Iunii MDCVIII. feci verbum cum Sanctissimo, qui supra narrata concessit. E. Card. Cusentinus Archipresb. a tergo dicti memorialis. Alla Santità di N. S. et infra al Signor Card. di Cosenza; ac inferius, Per Mons. Vives Agente del Regno di Valenza. Tenor fidei. Evangelista Pallottus, miseratione divina tituli S. Laurentii in Lucina S. R. E. Presb. Card. Cusentinus Vat. Bas. Archipresb. Fidem facimus, et attestamur, qualiter SS. D. noster Dñs Paulus divina providentia Papa Quintus, vivae vocis oraculo nobis facto concessit, et dari praecepit Venerabili Eccl. S. Mariae Montis Serrati, Regionis Arenulae de Vrbe, nationis Aragonorum, et pro ea R. P. D. Io. Bapt. Vives Valentino, Sedis Apostolicae Protonotario, de numero participantium, Corpora felicis recordationis Callisti Papae Tertii, et Alexandri Papae Sexti, recondita in quodam sepulcro marmoreo, in veteri Basil. S. Petri, prope Sacellum Chori Xysti Quarti, ad effectum illa transferendi ad praefatam Ecclesiam S. Mariae, ibiq. tumulanda, et condenda juxta jussionem praelibati Sm̃i D. Nostri. In quorum fidem pñtes manu nostra subscripsimus, sigillique nostri jussimus impressione muniri. Datum in nostro Archipresbyterali Palatio, die xxvI. Ianuar. MDCX. E. Cardinalis Cusentinus. Locus ✠ Sigilli. Quod memoriale, et Schedulam ptam reposui in Archivo dictae Basilicae, lecta prius intelligibili voce, ante

dictum sepulcrum, coram d. Rm̃o D. Io. Baptista, ac testibus infrattis. Tum Coementarii aperuerunt sepulcrum, factum in modum Pyramidis, ornatum a lateribus, figuris marmoreis SSrum Callisti Papae, Vincentii Ferrerii, Nicolai, et Augustini. In facie erat tabula marmorea sculpta his litteris.

CALLISTVS. PAPA. III. ALEX. PAPA. VI.

Quo aperto, extraxerunt inde capsam ligneam, in qua erat alia capsa plumbea, in cujus tegmine haec inscriptio incisa est.

OSSA
CALLISTI . III. ET . ALEXANDRI . VI.
E . GENTE . BORGIA . SVMMORVM . PONTIFICVM
ALEXANDRI - CORPVS . IN . SACRARIO
BASILICAE . CVM . SACELLVM . VBI
QVIESCEBAT . OCCVPARET . IN . CALLI
STI . PATRVI . SEPVLCRVM . MARMO
REO . OPERE . E . REGIONE . SCVLPTV
A . BASILICANIS . ILLATVM . EST
DEINDE . IN . OBELISCI . TRANSLA
TIONE . SVB . SYXTO . V. PROPTER
MACHINAS - CALLISTI . SEPVLCRO
DISIECTO . AMBORVM . PONTIFICVM
OSSA . SVB . LAPIDE . REPERTA - IOAN
NES . BAPTISTA . VIVES . VALENTINVS
APOSTOLICAE SEDIS . PROTONOTARIVS
DE . NVMERO . ET . SVBDIACONVS
IN . BASILICA . VETERI . DECENTER
PONI . CVRAVIT . IN . CVIVS . DEMO
LITIONE . SVB . PAVLO . V. IDEM . OB
HONOREM . COMMVNIS . PATRIAE
ET . AD . ANIMI . SVI . DEVOTIONEM
ATQVE . OBSERVANTIAM . ERGA
ILLVSTRISSIMAM . GENTEM
BORGIAM . SIGNIFICANDAM
IN . HVNC . LOCVM . TRANSTVLIT
ANNO . MDCV.
PRAESENTIBVS . ILLVSTRISS . ET
REVERENDISS. D. D. CARDINALE
ZAPATA . AC . EXCELLENTISS.
D. MARCHIONE . DE . BILLENA
ORATORE . CATHOLICO .

Lecta dicta inscript. fuit aperta Capsa, et testes infratti, ac ibi circumstantes viderunt ossa eorumdem Pontificum. His actis, fuit clausa, et in Sacrarium Basilicae cum luminibus delata, et posita in quodam armario. Super quibus etc.

p. 126. Eadem die xxx. Ianuar. 1610. hora 23. In mei etc. pñs et personaliter constitutus, ptus Rm̃us Dñus Io. Bapta Vives Valentinus, Protonotarius Aplicus de numero participantium, cum interventu RR. DD. Bernardi Ludovici della Cabra

§. III.

De Viris illustribus in hac Cella tumulatis.

Priusquam ex hac Cella egrediamur, addendum est, quod Alpharanus de eadem memoriae tradidit. *Ante hoc etiam Sacellum*, inquit [1], *multi etiam praefati Callixti* III. *et Alexandri* VI. *Familiares in pavimento sub marmoreis lapidibus, ut ex inscriptione liquet, tumulati fuerunt, scilicet Petrus Caranza, Apostolicus Protonotarius, ex Calatrava Archi-*

Clerici Caesaraugustani, et Raphaelis Monar Clerici Maioricen. Priorum, ac Magnifici Dñi Ioannis Ieronymi Rabbassae Secretarii dictae Eccl. S. Mariae Montisserrati de Vrbe pñtium etc. in Sacrario memoratae Basilicae accessit ad armarium praedictum, apertum a Dño Francisco Maccionetto Sacrista, et lectis ibi publice supradictis scripturis, ac inscriptione capsae plumbeae, visisque praedictorum Pontificum Callisti, et Alexandri ossibus, ab infrattis testibus, et aliis ibi circumstantibus, accepit ex armario capsam cum iisdem ossibus, quae tunc posita fuit supra feretrum contecta panno aureo. Dicto psalmo De profundis, cum ℣. et oratione pro iisdem Summis Pontificibus, Portitores elevarunt feretrum, ac praecedentibus luminibus, et Presbyteris per viam Alexandrinam, recta extulerunt eadem Corpora ad eamdem Eccl. S. Mariae Montis serrati, eodem Rmo Protonotario, Chianadiense Epo, Prioribus, et Secretario ptis, meque Notario subsequentibus. Super quibus etc.

p. 126. Eadem die xxx. Ian. MDCX. hora prima noctis cum dimidia. In nostrorum Ioannis Hieronymi Rabbassae publici Notarii, et Secretarii Venerabilis Eccl. S. Mariae Montis serrati de Vrbe, et Iacobi Grimaldi, etiam publici Notarii, Archivistae Archivi Sacrosanctae Basilicae Pñpis Aplorum, in solidum rogatorum, presens, et personaliter constitutus supradictus Rmus Ioannes Baptista Vives Valentinus in pta Venerabili Eccl. S. Mariae cum interventu, et pñtia supranominatorum DD. Priorum ejusdem Ecclesiae, cantato Responsorio, Libera me Dñe, cum V. et Oratione dicta ab ipso Rmo Dño stola induto, cum aliis subsequentibus, lectisque publicis ptis scripturis, et ossibus eorumdem Summorum Pontificum Callisti Tertii, et Alexandri Sexti ab infrascriptis testibus, et aliis ibi circumstantibus inspectis, ac etiam a dictis Dñis Prioribus, idem Rmus Protonotarius tradidit, et consignavit eandem capsam cum ossibus eorumdem Maximorum Pontificum dictis Dñis Bernardo Ludovico della Cabra, et Raphaeli Monar Prioribus memoratae Ecclesiae S. Mariae, in vim gratiae contentae in d. memoriale Smi D. N. Pauli Quinti Pontificis Maximi. Qui Dñi Priores eadem ossa in dicta plumbea capsa condita de manu ejusdem Rmi Dñi Joan. Baptistae accipientes, vice, et nomine dictae Eccl. S. Mariae in ea decenter asservanda, gratias quantas maximas eidem S. D. N. egerunt. Super quibus etc.

1 ms. n. 170. p. 64.

diaconus, Alexandri VI. ab arcano cubiculo familiaris, et D. N. Regas ex Astralico citeriore Callixti III. Secretarius, necnon Barcinonen. Thesaurarius. Item Bartholomaeus Valiscar Valentinus Sedis Apostolicae Subdiaconus, Cancellariaeque Notarius dignissimus. Necnon etiam et Melchior Casanova, Sedis Apostolicae Protonotarius, et Antonius Gurree Vmbriacen. Episcopus, una cum B. Petro sacram omnium fidelium resurrectionem exspectantes. Singulas autem Inscriptiones, in *Sylloge veterum Monumentorum*, accurate referemus, atque illustrabimus.

Denique cum Panvinio [2], et Sindonio [3] notandum est, in hoc loco Presbyteros rem divinam facturos, sacris vestibus amiciri consuevisse; quod usque ad *Sacrarii* dejectionem a Bas. Beneficiariis, aliisque Sacerdotibus factum fuisse, nosmet ipsi oculis usurpavimus.

CAPVT VIIII.

De Altari, in cujus pariete primitus depicta fuit effigies D. N. M. Febrifugiae.

Cellae *SS. Andreae, et Iacobi Majoris* continens erat altera *B. M. a Febribus* sacra, num. 172, in cujus pariete antiquitus depicta fuit celeberrima ejus imago, ex qua deinde totum Templum *S. M. Febrium* cognominatum fuisse vidimus. Aequum est igitur, ut, quidquid ad vetustam hanc effigiem pertinet, accurate pervolvamus.

2 T. II. ms. p. 140.

3 in Descr. Hist. Altarium, et Reliq. Bas. Vat. p. 80. de ea parte Sacrarii, in qua a Sacerdotibus fit praeparatio ad Missam, et a Beneficiatis sacrae vestes ad divina peragenda sumuntur.

§. I.

De Imagine D. N. M. Febrifugiae.

Ea semper fuit mens, quidquid contra nonnulli, ac praesertim doctissimus P. Lazerus [1] contendant, primaevis illis nostrae Relligionis cultoribus, ut quod superstitiose ab Ethnicis usurpatum fuerat, in sacrum usum saniori consilio converterent, ac quodammodo refingerent [2]. Atque id praeter ea, quae de *Cathedrae Antiochenae* festo adnotavimus, praestitum ab iis etiam fuisse videtur, quum rotundum hoc Templum Deiparae consecrarunt, cui vota precesque fundebant, ut febri laborantes praecipue adjuvaret, ac morbo levaret.

Nam apud antiquos, qui [3] Inferos, vitia, pestes, morbos, mortem, paupertatem, pavorem, pallorem, oblivionem, senectutem, mortem colebant [4], *Febris*, ut ait Minutius Felix [5], *dedicata fuit*, ac Plinio [6], et Val. Max. [7] adstipulantibus, *Febrem ad minus nocendum, Templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area*

1 de falsa Veter. Christianorum rituum a ritibus Ethnicorum orig. Romae 1777.8. et in Discipl. Populi Dei Fleury a Franc. Ant. Zaccaria, Venetiis recusa T. I. p. 97.

2 Marangoni delle cose Gentilesche ad uso delle Chiere. Roma 1744. 4. Ioh. Matth. Gesneri Rituum, quos Romana Ecclesia a Majoribus suis gentilibus in sua Sacra transtulit, enarratio. Goetting. 1751. 4.

3 Plinius lib. II. c. vII. Vossius lib. IX. de Idololatr. c. 37. et 39. Guil. Choul de Relig. veterum Romanor. Franc. Pomey Pantheon Misticum. Alex. ab Alexandro lib. I. cap. 13. Adrian. Iunius lib. III. animadv. c. I. Martin. Lipenius in Strenarum hist. Tom. xII. Graev. pag. 411.

4 Gottlob. Henr. Richterus, de Ate, Dea noxae, ex judicio veterum. Dissert. Vitembergae 1743. 4. Phil. Bern. Moreau de Mautour dissertation sur la Peur, et la Paleur, divinitez representèes sur des medailles romaines. V. dans l'Hist. de l'Acad. des Inscript. T. v. p. 11. Lud. Guil. Iunius de cultura Morti Deae olim exhibita. Diss. Lipsiae 1743. 4. Wilh. Christ. Iuss. Chrysander. Symbola phylologica de Templo Mortis apud Lacaedemonios. Gottingae 1748. 4.

5 in Oct. c. xxv.

6 lib. II. cap. vII.

7 lib. II. cap. v.

Marianorum III, *in summa parte Vici Longi, in eaque remedia, quae corporibus aegrotorum annexa fuerant*, referebantur. Illam propterea inter Deos Averruncos relatam, omni honoris studio prosequebantur, eique nunc *Divae*, nunc *Sanctae*, nunc *Magnae* cognomen a veteribus inditum est, ac pro liberatione varie blanditum, ut videre est apud Gruterum, qui refert hujusmodi inscriptionem apud Transylvanos [1], a Thomasino [2], et Pitisco [3] recusam

FEBRI . DIVAE . FEBRI .
SANCTAE . FEBRI . MAGNAE .
CAMILLA . AMATA . PRO .
FILIO . MALE . AFFECTO . P.

Quorum amentiam [4] recte Cicero [5] insectatus est, ac Prudentius etiam exagitavit, iis versibus [6]:

Par furor illorum, quos tradit fama, dicatis
Consecrasse Deas Febrem, *Scabiemque sacellis*.

Rectius igitur Majores nostri, jam inde ab antiquissimis temporibus, hanc B. V. imaginem praecipuo cultu venerari instituerunt, ut morbum, quo nullus humanae vitae infensior, ac frequentior est, sua virtute averteret, ac propulsaret.

1 num. I. p. xcvII.
2 de donariis Veterum. Vtinae 1639. 4. c. xxxv. de votis pro aegrotantium salute, et in T. xII. Thes. Graev. p. 800.
3 in Lexico in *Fanum Febris*.
4 Fam. Nardinius. in Roma vet. p. 1337. in T. IV. Thes. Graevii. Marlianus. in Vrb. Romae Topograph. p. 162. in T. I. Thes. Graevii. Borrichius. in Ant. Vrb. Rom. facie p. 1524. in T. IV. Thes. Graev. Elmenhorstius in Minutio Felice p. 233. Laurentius in Var. Sacr. Gentil. cap. vI. Struvius in Ant. Rom. cap. I. pag. 168.
5 lib. III. de nat. Deor. c. 25. et lib. I. de legibus.
6 in Haman. v. 157.

§. II.

Imaginis aetas inquiritur .

Etsi *D. N. M. Febrifugiae* imago vetustissima sit , tamen longe antiquior etiam, quam reipsa est, habita fuit, omnesque ferme Scriptores, Templum rotundum, cujus historiam persequimur, usque ab initio a Christianis in ejus honorem dicatum fuisse, tradiderunt. Quae certe res si ita se habuisset, ad remotissimam antiquitatem confugiendum foret. Erecta enim a Constantino M. in honorem Principis Apostolorum Basilica, statim Christianorum pietas, profanum hoc Templum, ut ipsi volunt, ei contiguum, in sacrum usum vertisse, ac Deiparae dedicasse, dicenda esset. Quod tamen ex ipsa ejus effigie, quae etsi antiquissima est, non tamen primae illius aetatis vetustatem redolet, minime factum, facile erat deprehendere. Nam, ut Sarnellius [1], et Bonarotius [2] animadvertunt, antiquiores Deiparae imagines Puerum Jesum in ejus gremio exhibebant, ut contra Nestorianam haeresim, Christifideles θεοτόκον confiterentur. Deinde vero Latini contra Graecorum morem, Jesum, quamvis Infantulum, stantem plerumque repraesentarunt ante Matrem, quae eum peramanter utroque brachio complectebatur. Et sane, ut cetera mittam exempla, Gregorius III. [3] *fecit in Oratorio Sancto, quod Praesepe dicitur, imaginem auream Dei Genitricis, amplectentis Salvatorem Domini*. Sed operae pretium erit, veram antiquae hujusce iconis aetatem diligentius explorare, variasque ejus-

1 La Vergine SS. ab antico dipinta col suo divinissimo figliuolo in braccio. in T. IX. Liter. Eccl. p. 24.

2 Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro. Tav. I. fig. II. et III. p. 10.

3 apud Anastas. §. VIII. p. 49.

dem translationes, ac vices, ceterasque cognomines imagines accurate indicare, quae in caussa fuerunt, ut apud Scriptores, quod certae cuidam aetati, ac loco tribuendum erat, alteri praepostere tribueretur.

Prima igitur mentio, quantum quidem mihi observare contigit, hujus imaginis, occurrit apud Vegium, qui Eugenii IV. aetate floruit, atque haec memoriae consignavit, postquam *B. Andreae* descripsit Altare. *Huic contiguum est*, inquit [1], *aliud Altare a sinistra parte introitus, dicatum nomini S. Dei Genitricis Mariae* a febribus *appellatum, quod praecipuum quidem, et a Populis quam maxime prae summa devotione cultum, frequentatumque est, propterea quod innumerabiles vota illi facientes, enixeque se commendantes, a febri quotidie sanentur.* Quae quum imaginem miraculis celebrem, ac Populorum frequentia insignem testantur, antiquiorem eam etiam Vegii aetate fuisse produnt. Verum incompertum mihi est, quo primum tempore in Templi pariete depicta fuerit, quum nulla hujus rei documenta apud Scriptores quaerenti se obtulerint.

Ceterum quum Mallius [2] scribat, aliud Templum, *Apollinis* Templo contiguum, *vocari Sanctus Andreas*, quin ullam *B. M. de febribus* mentionem faciat, nondum ejus aetate, nempe Sec. xII, fuisse in hoc Templo positam, pronum erit arguere, frustra reluctante Raph. Sindonio [3], qui eam, nescio quibus rationum momentis adductus, in annum confert MCC. Hoc idem de Sec. xIII. conjicere licet. Anonymus [4] enim, qui tunc libellum de *mirabilibus Romae* concinnavit, *Ecclesiam S. Andreae* fuisse Tem-

1 p. 82.
2 c. II. p. 41.
3 p. 88.
4 p. 290.

plum *juxta memoriam Caesaris*, contiguum alteri *Apollinis* Templo tradidit, quin verbum de hac imagine B. V. fecerit. Quare ejus originem ad multo recentiorem, uti quidem re ipsa est, vel certe videtur, aetatem retrahendam puto. Quin etiam Sec. adulto XIV. tribui fortasse poterit, quod cum iis, quae a Vegio Sec. XV. de ejus celebritate tradita sunt, perbelle congruit. Ac proinde quis non Martinettum incuset, qui asseveranter pronunciare non dubitavit [1], Templum *Deiparae a febribus usque ab initio* fuisse dedicatum?

Quod vero minime dubium est, ut in Templo depicta fuit, magna Populi relligione coli coepit, et quotidie magis miraculis inclarescere. Haec enim Onuphrius Panvinius de eadem literis consignavit [2]. *Hoc Templum devotissime olim colebatur, frequentabaturque a Populis, quod vota illi facientes, enixeque se B. V. commendantes, a febri quotidie sanarentur*. Quae item Alpharanus confirmat, ubi ait [3]. *Sed juxta praedictum Callixti* III. *Sacellum, sequitur aliud Sacellum* [4], *quod fuit hujus Templi principale Sacellum, B. M. V. e febribus nuncupatum, unde totum hoc Templum nomen accepit cum Altari, in cujus parietibus erat antiquissima, venerandaque imago ejusdem B. M. Filium amplexantis, et a dexteris, et a sinistris paullo inferius erant imagines summorum Pontificum, Cardinalium, Episcoporum, Imperatorum, Regum, Reginarumque, etiam nobilium Virorum, ac Mulierum se Genitr. Dei Mariae enixe commendantium.*

1 lib. II. p. 118.

2 T. III. ms. c. XIX. p. 27.

3 ms. p. 64.

4 n. 172.

§. III.

Quonam tempore Templum rotundum B. M. febrium cognominari coepit ?

Quamquam novi *B. M. febrium* nominis fama , *B. Andreae* nomen , cui Symmachus e solo Templum construxerat , coepit extinguere , nondum tamen Sec. xv. apud vulgus plane adhaesisse videtur , etsi Vegius *B. M. de febribus Altare* esse dixerit, in Templo contiguo *S. Petronillae* . Nam in diplomate Nicolai V , qui scilicet Eugenio IV. successit , nominatam fuisse vidimus disertis , et perspicuis verbis [1] , *Capellam* S. M. de febribus , *seu* della Freve , *in* Ecclesia S. Andreae *sitam* . Itemque ex alio loco alterius diplomatis ejusdem Pontificis eruitur , nondum , tunc temporis , totum Templum ejus nomine venisse . Heic enim [2] aeque *Capella* tantum *B. M. de febribus* nominatur , hujusmodi verbis . *Capellam S. Apolloniae sitam in , seu prope dictam Basilicam , juxta* Capellam B. M. de Febribus . . . . *concedimus , et donamus* .

Haec tamen ab editoribus Bullarii Vaticani parum considerate accepta video , qui ita adnotarunt [3] . Non *loquitur de Templo , sed de* Capella S. M. de febribus , *hoc est , de* Sacrario , *in ipso veteris Templi aditu erecto , ubi* B. M. de febribus *vetustissima imago aliquando consedit* . Et paullo infra [4] . *Patet etiam hoc Altare* (S. Apolloniae) *a veteri* Sacrario , *in quod* B. M. de febribus *imago translata fuerat , haud multum abfuisse* . At id ipsum unde iis constaret , cur non declararunt ? Equidem , quotquot habemus Bas. Vat. Ichnographias , earumque expla-

1 T. II. p. 131.
2 T. II. p. 140.
3 ibid. p. 141.
4 ibid. p. 141.

natores perquam diligenter ad unum excussi. Ceterum S. *Apolloniae Altare* a nemine memoratum offendi. Ac propterea sponsionem facerem, nisi id ipsum et iis incompertum fuerit. Nam si notum iis fuisset, locum profecto indigitare, minime praetermisisissent. Verum, si *Capellam S. M. della Fievre* superius a Nicolao V. in diplomate anni MCDXLIX. nominatam, *in Sacello vetustissimo, quod hodie pro Sacrarii commodo inservit*, (etsi alia de caussa, quam veritas efflagitabat, uti supra [1] observavimus), exstitisse fassi sunt, quî fieri potuit, ut *Capellam S. M. de febribus*, quae anno MCDLIII, hoc est, quadriennii tantum spatio interjecto, ab eodem Pontifice indicatur, quaeque eadem certe omnino esse debuit, alio tamen loco collocare, atque in *Sacrarium antiquissimum*, in ipso veteris Templi *aditu* primitus erectum, transferre, illis in mentem venerit?

Equidem non inficias iverim, hanc imaginem eô loci olim translatam fuisse. Verum, praeterquamquod id longe post Nicolai V. aetatem accidisse demonstrabimus, B. V. imago non translata fuit in *vetus Sacrarium*, sed in *Oratorium Gregorianum* a *Gregorio* IV. conditum, ubi prius steterat *Secretarium antiquissimum*, uti supra probatum est, ac denuo nunc confirmabitur. Hoc tamen erratum, non tam editorum Bull. Vatic. proprium fuit, quam omnium ferme Scriptorum, qui, ubi fuit Cella SS. *Andreae*, et *Gregorii* a Pio II. constructa, *Oratorium Gregorianum*, temere posuerunt. Quare, allata Nicolai V. diplomatum verba, si quidquam intelligere, aut judicare possum, aperte declarant, sub ejus Pontificatu, imaginem *B. V. de febribus* non fuisse aliô translatam, sed in

1 p. 1210.

S. Andreae Templo permansisse, quod tamen nondum pristinum suum nomen prorsus amiserat. Eodem Seculo exeunte, *Cellulam* a Volaterrano, et *Capellam S. M. de febribus* a Burcardo, et in Necrologio nominatam comperiemus. Quae quidem, ni fallor, demonstrare videntur, nondum totam Aedem rotundam ab ejus nomine vulgo nuncupatam fuisse.

Verum quum Albertinus, qui Julii II. aetate vixit, *Templum Martis*, jam inde *Oratorium S. M. de febribus* nuncupaverit, quod Necrologium, etsi *Capellam* vocet, ubi loquitur de obitu *Ansuini Prioris Beneficiatorum*, tamen eodem vocabulo totum Templum indicasse constat, itemque in veterum Inscriptionum collectione, a Mazochio adornata anno MDXXI, quattuor Inscriptiones offenderim, quae *apud Sacellum B. M. de febribus* exstabant, Sec. XVI. ineunte, in Templi possessionem plane quodammodo constitisse, ac *B. Andreae* nomen penitus oblitterasse, arguendum est.

Atque id etiam ex insperato *Andreae* Capitis adventu repetendum est, quod quum *Pius* II. in Cella ab se intra Basilicam erecta, uti probavimus [1], collocasset, quotquot erant, *Andreae* studiosos ad se jamdiu avocabat, quin amplius, ejus colendi caussa, *Templum rotundum* celebrarent, in quo Imago *B. M. Febrium* praecipue colebatur.

Et sane Andreas Fulvius [2], et Marlianus [3], qui libros suos ediderunt annis MDXLIII, et MDXLIV, *Martis* Templum *D. Mariae Febrium* dicatum fuisse scribunt, quibus consentiunt L. Faunus, qui anno MDXLVIII. opus suum

1 p. 702.

2 Antic. di Roma. Vinegia 1543. 8. p. 155.

3 Ant. Vrb. Romae 1544. fol. cap. XXI. p. 111.

evulgavit [1], et Anonymus de *Mirabilibus Vrbis Romae* eodem anno in lucem editus [2], quem longe diversum, ac posteriorem esse puto ab eo, quem edidit Montfauconius, etsi non pauca ex eodem in suum opus derivaverit.

§. IV.

De prima Imaginis translatione.

Quum Templum rotundum *B. M. febrium* in Basilicae *Sacrarium* propediem vertendum esset, imaginem B. V., toto pariete circumsecto, in *Oratorium Gregorianum*, translatam fuisse puto. Nam, etsi ex monumentis, quae usque ad hunc diem reperire licuit, haud ante Paulli IV. Pontificatum, Templum rotundum *D. N. M. Febrifugiae* in *Sacrarii* usum destinatum fuisse constet, tamen usque sub ejusdem principatu, Deiparae effigiem in *Oratorio Gregoriano* exstitisse, minime dubitandum est. Id enim manifeste colligitur ex tabula marmorea, quae in Aede Caeciliae V. et M. trans Tiberim hodieque visitur, quamque heic accurate exprimendam curavi.

1 de antiquitatibus Vrbis Romae. Venetiis 1548. 1549. 1552, et in Tom. I. Thesauri Antiquitatum Romanarum Alberti Henrici de Sallengre p. 171.

2 Romae per Valer. Doricum. 8. in calce descriptionis Bas. Vat.

D. O. M.

IL . R[DO] . MONS[OR] . GREG. MAGALOTTO . VESCHO . DE . CHIVSI
SORA . MAVRA . MAGALO . ABB. DEL . MONEST. DE . S. CICILIA
ET . M[A] . MARSILIA . LORO . MATRE . LASSORNO . AL . MONASRIO DE
S. CECILIA . P . L'AIA . LORO . ET . TVTTI . LORO . DEFONTI . A . DOI . M.
D'ORO . I . ORO NEL MOTE . DELLA . FEDE . VNA . CASA RETRO BACHI
VNA . I . CAPO . MARZO . DOI . CASE . AL . CAPO . DE . FERRO . DOI
BOTHEGHE . IN . PIAZZA . MONT[RA]. ITE . BARILI . 14. DE . VINO . ET V[A].
4[TA] . DE VVA Δ. 15. CHI DEVE L HOSPITALE . DE . S[TO] . IO. LAT[NO] . OGNI
ANO . ET OLTRA . LE . PDETTE . CASE . ET . DENARI . LA . MRE . ABB. HA
SPESO . IN . MEGLIORAMENTI . IN DCO . MON[RIO]. Δ 3000 COMO APPARE
AL . CATASTO . DEL . MON[RIO]. CON OBLIGO CHE L'ABB. ET.
MONACHE . IN DCO . MONESTER. P . TEPOR. EXISTEN .
SIANO . OBLIGATE . IN . PPETVO . FAR . CELEBRAR . OGNI
SETTIMANA . TRE . MESSE . V[A]. ALL'ALTARE . DEL . CORPO
DE . XPO . L'ALTRA . ALL'ALTAR . DELLA . M[A]. DEFORA . LA . TERZA
NELLA . CAPELLA . DEL DCO . R[DO]. VESCOVO . ET . PIV . VNA
MESSA . CANTATA . IN . DCA . CAPP. NEL . DI . DE . DEFVNTI . P
L'ANIMA . D. MONS. ITEM . V[A]. MESSA . NELLA . CHIESA . DE . S[TA] .
MARIA . I . TREVIO . NELLA . CAPP. DI . S. PAVLO . OGNI . 7[NA] . ITEM . V[A].
MESSA . ALLA . CAPP. DE . S[TA] . MARIA . DELLA FEBRE . A . S. PIETRO
OGNI 7[NA]. ET . MANCANDO . DETTE . ABB. ET . MONACHE . D. FAR . CELEBRARE .
DCE . MESSE . COME . DI . SOP. AL . TEMPO PDETTO . CHE . DICTI DENAR
ET . ROBBA . SVCCEDA . AL HOSPITALE . DE . S. IO. LATERANO
LA SO[PA] DCA . SOR . MAVRA . MAGA . AB. AFA . FAR . Q[TA]. MEMORIA A DI XX D'OTB
NEL . ANO
DEL SIG[RE]. M. D. LVIIII. [1]

1 Alveri Roma in ogni Stato P. II. p. 390. Galletti T. I. Inscr. Rom. p. CCCXXIII.

Dubia profecto res videretur, num heic innuatur Cella, quae primitus eidem Deiparae dicata in *Templo rotundo* exstitit, an potius altera, quae in *Oratorium Gregorianum* translata fuit; nisi omnem ambiguitatem penitus submoverent subjectae Paulli V. literae [1], ubi legi-

1 Paulus PP. V. Dilecte Fili Salutem, et Apostolic. Ben. Nobis nuper nomine dilectarum in Xto Filiarum Abbatissae, et Monialium Monasterii S. Caeciliae de Vrbe, Ordinis S.Benedicti, expositum fuit, quod ipsae ratione cujusdam Legati per bo. me. Gregorium Magalotti, dum in humanis ageret Epsum Clusinum, ac q. Mauram etiam Magalottam Monasterii Abb. nec non Marsiliam ipsorum Gregorii Epi, et Maurae Matrem d. Monist. relicti Missam unam, qual. Hebdomada in *Cappella Beatae Mariae de Febre* nuñta, tunc prope Basilicam Principis Apostol. de eadem Vrbe sit. *nunc autem solo aequata*, celebrari facere tenentur, et quidem hactenus, ut asserunt, usque ad Mensem Iulii anni 1597. duas tantummodo Missas ratñe Legati hujusmodi quolibet Mense celebrari curarunt, ab illo vero tempore easdem celebrari facere omiserunt. Cum autem, sicut eadem expositio subjungebat, d. Abbatissa, et Moniales, ut infra Missas non solum celebratas reduci, ac onus Missae Hebdomadalis humõi pro majori eorum comoditate ad sui Monast. Ecclesiam transferri summopere desiderent; Nobis propta. hum. supplicari fecerunt, ut sibi in praemissis oppñe providere, de benignitate Aplica dignaremur. Nos igitur Abbatissam, et Moniales ptas specialibus Favoribus, et gratiis prosequi volentes, et earum singulas quibusvis excñis., suspensionis, et interd., aliisque Ecclicis. sentiis, cens. et poenis a jure, vel ab homine quavis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innodat. existant, ad eff. pñtium dumtaxat consequen. hac seri absolventes, et absolut. fore censentes, hujusmodi supplicationibus inclinati, tibi per pñtes committimus, et mandamus, ut Missas non celebratas humõi ad duodecim anniversaria semel celebran. aucte nostra Apostolica reducas, nec non onus Missam unam qualit. Hebdomada, ut ptur, celebrari faciendi e d. Cappella ad d.Monasterii Ecclesiam, et in ea sitam Cappellam, vel Altare sub invocatione Beatae Mariae marmore expressae dta aucte transferas, et translatum esse decernes, non obstan. pro Missis; nec non Gregorii Episc., ac Maurae ipsorum Matris ptis voluntatibus, quas in, et quo ad hoc sufficienter commutamus, ac Constitutionibus, et Ordinationibus Apostolicis contrariis quibuscumque.

Dat. Romae apud S. Marcum sub annulo Piscatoris die 28. Februar. 1609. Poñtus ñri anno quarto. Scipio Cobellutius. Foris vero. Dilecto Filio in alma Vrbe ñra, et ejus districtu, in spiritualibus Vicar. ñro gli, seu ejus Viceg. I. Savanier Loco ✠ anuli Piscat.

Paulli V. literis ex Tabulario Monasterii S. Caeciliae prolatis, hoc alterum ex eo depromptum monumentum, ad rei illustrationem, opportune subjungam.

A dì 9. di Giugno 1597. Io Baldassare Aquilano, deputato alla cura delle Messe votive in S. Pietro di Roma, confesso aver ricevuto dalla R. Mre Abbatissa di S. Cecilia, scudi due, e baj. 40. quali sono per tante Messe celebrate nella

tur. *Missam unam, qualibet hebdomada in* Capella B. M.

Capella della Madonna Sm̃a *della Febre* li Mesi di Giugno, Luglio, Ag., Settembre, 8bre, 9m̃bre, e Xbre dell'anno 1596. e Genn., Feb., Marzo, Aprile, e Maggio del 1597. ed in Fede del vero ho fatto la p̃nte di mia ppa mano questo dì, ed anno supto.

Io Baldassare sud. m. p.

Gregorius Magalottus, Clusinus Antistes, Bononiae decessit an. MDXXXVII, atque in Vrbem relata ejus ossa Maura Soror amantissima, S. Caeciliae, Parthenonis Antistita, exstructo sepulcro in veteri Templi Sacrario, collocanda curavit, hoc epitaphio [1]

HAC . SITVS . EST . VRNA . MAGALOTTVS . CERNE . VIATOR
QVOT . MODO . MORS . ROMAE . PVBLICA . DAMNA . TVLIT
HOC . VIVO . PIETAS . VIVEBAT . IVSQVE . FIDESQVE
HAEC . TRIA . NVNC . ILLO . DONA . SVPERNA . IACENT
HVNC . IGITVR . PLORET . SIC . PATRIA . ROMA . QVOTANNIS
VT . SVPERVM . PIETAS . IVSQVE . FIDESQVE . GEMVNT
M. D. XXXVIII.
MAVRA EIVS GERMANA
HVIVSQVE AEDIS
ABBATISSA POST TVMVLI
HONORES OSSA
BONONIA ADVEHI
ATQVE HIC PIE
LOCARI CVRAVIT

1 apud Vghellium in Ital. Sacra T. III. p. 649. Mandosium in Bibl. Rom. Cent. I. p. 39. Alveri. Roma in ogni Stato P. II. pag. 390. Piazza Gerarchia Cardinalizia p. 385. Iac. Laderchi Acta S. Caeciliae Virg. et Mar. et Transtiberina Basilica seculorum singulorum monumentis asserta, ac illustr. Romae 1723. T. II. 4. Galletti Inscr. Rom. Tom. I. p. cccxxIII. num. 18.

In eadem Aede, super Ianuam Monasterii, haec altera exstat Inscriptio [2]

MAVRA MAGALOTTA ABBATISSA A CLEMENTE
VII. ET FRANCIOTTO CARDINALI VRSINO PREPO
SITO HVC ACCITA ÆDEM HANC DIVÆ CÆCILIÆ
SACRAM QVAM MONACHI HVMILIATORVM S.
BENEDICTI ANTEA OBTINEBANT IN PRESENTIS
MONASTERII EIVSDEM ORDINIS MONIALIVM
FORMAM REDEGIT EAMQVE PENE COLLABENTEM
RESTITVIT ADIECTIS INSVPER HORTIS QVO℞ ETIAM
VT HONESTIOR VSVS ESSET CLAVSTRALI EOS MVRO
CINXIT ANNO A PARTV VIRGINIS MDXXXXI.

2 V. Laderchi T. II. pag. 338. Galletti T. I. Inscript. Roman. p. DXVII. n. 26.

Itemque versus Portam ejusdem Aedis legitur

de Febre *nuncupata, tunc prope Basilicam Principis Apostolorum de eadem Vrbe sita*, nunc autem solo aequata, *celebrari facere tenentur*. Quid, rogo, disertius, ac luculentius ejusdem Pontificis testimonio, qui, ut mox declarabimus, anno post *Oratorii Gregoriani* dejectionem, hujusmodi literas protulit? Quis igitur amplius dubitet, ibidem Templum rotundum, haud ita pridem deletum indicari? Itaque perspicuum est, primum Deiparae imaginis e Templo rotundo discessum, ante annum MDLVIII. contigisse.

Neque vero, cur hujusmodi translationem multo ante actam fuisse existimemus, usque hactenus ratio esse videtur. Nam, etsi supra attulimus Epitaphium *Sancti de Pazillis*, ibidem positum plus minus anno MDXXII [1], *Guidonis Vaini* anno MDXXX [2], *Bapt. Talliaferri* MDXLVIII [3], et Jac. Fabii anno MDLI [4], tamen animadvertendum est, eadem dumtaxat ab Alpharano, et Grimaldo, in *Oratorio*

D. O. M.
MAVRA MAGALOTTA ROM.
PER TRIENNIVM ABBATISSA
MONASTERII CAMPI MARTII
DEINDE A CLEMENTE VII.
PONT. MAX. ABBATISSA PER
PETVA MONASTERII SANCTAE
CÆCILIÆ CREATA QVE INSTI
TVIT INSTAVRAVIT ET DOTAVIT
OBIIT AN. DNI. M. D. LVI. XVI.
KL. IVNII VITÆ SVÆ AN. LXXII.
SCHOLASTICA SERLEONIA
ROM. ABBATISSA EI SVFFECTA
POSVIT [5]

1 p. 743.
2 p. 745. V. Turrigium Grotte Vat. p. 600.
3 p. 747.
4 p. 747.
5 Laderchi T. II. p. 351. Galletti ib. n. 27.

Gregoriano, quod eorum aevo *Aedicula B. M. de febribus* nuncupabatur, fuisse descripta. Contra vero esset, si vel in iisdem Inscriptionibus, vel in Necrologio, aut in aequali monumento, quod mihi quidem incompertum est, *Oratorium Gregorianum*, jam tum *B. M. de febribus Oratorium* diceretur.

Quae quum ita sint, nescio, quonam pacto concilianda sint, quae de hac translatione memoriae tradidit Alpharanus in hunc modum [1]. *Quae utique imago vetustissima (Basilicae Sacrario disjecto, et hoc Templo pro Basilicae Sacrario occupato) una cum toto pariete ex Altari avulsa, ad Secretarium Basilicae, juxta S. Gregorii Oratorium translata est; unde factum est, ut postea Secretarium Ecclesia S. M. de febribus, et Templum S. M. de febribus Sacrarium Basilicae, usque in hodiernum diem praenominarentur*. Heic enim fatendum est, Alpharanum, non satis enucleate, rem aperiisse. Nam quo pacto fieri poterat, ut haec imago transferretur in Basilicae *Secretarium*, si idem Alpharanus, illud *disjectum* fuisse affirmat? Ecquis non videt, hanc porro fuisse caussam, cur de sede sua B. V. Imago moveretur, quod nimirum, veteri exciso, vel, ut rectius loquamur, propediem excindendo *Secretario*, Templum, ubi prius colebatur, in *Secretarii* usum destinatum fuit? Quare locus, in quem translata ea imago tunc fuit, *Secretarium* amplius non erat, sed *Oratorium Gregorianum* supra *Secretarii antiquissimi* ruinas a *Gregorio* IV. jamdiu aedificatum; idque contigisse putandum est, ob statu-

1 num. 142. p. 64. *atque alibi in vernacula Bas. descriptione* L'Imagine della V. M. fu translata alla Cappella, detta Secretario di S. Pietro con tutto il muro, dove son de' Papi, Cardinali, Imperatori, et Re, et Regine, et altri Nobili, che si raccomandano alla d. imagine SS. antiquissima. Et perciò il d. Secretario adesso si chiama la Madonna della febbre.

tam *majoris Secretarii* disjectionem, quod tamen multo serius e medio sublatum fuisse demonstravimus.

Rectius igitur prima haec *Deiparae a febribus* translatio a Severano declaratur, qui ita scribit [1]. *In fine Porticus, meridiem versus, visebatur Oratorium, sive Sacellum a Gregorio* IV, *qui floruit sub annum Dñi* DCCCVII, *exaedificatum cum tribuna, seu apside ex opere musaico, ad cujus aram principem argento coopertam, transtulit Corpus Sancti Gregorii M. et sub aliis tribus in eodem Sacello recondidit Corpora SS. Sebastiani, Gorgonii, atque Tiburtii . . . . appellatum tandem ultimis temporibus, et usque ad nostram aetatem Sacellum istud fuit* S. M. a febribus, *propterea quod devotissima quaedam imago Virginis, per quam Deus febricitantibus multas impertiebatur gratias, eô fuerit transportata, ex alio ejusdem nominis Sacello, quo praecipue frequentabatur in ipsius Templo rotundo, ubi nunc est Sacrarium Basilicae*. Quae quum veritati apprime sint consentanea, non solum quô primum B. V. Imago translata fuerit, egregie demonstrant, verum etiam, quod [2] supra statuimus de situ *Oratorii Gregoriani, supra antiquissimum*, ac *prope novellum Secretarium* erecti, mirifice confirmant. Jure igitur Panvinius pronunciavit [3]. *Secretarium vetus, quod olim S. Gregorii, hodie S. Mariae de Febre imperite* dicitur.

Hoc tamen nequaquam assequuti sunt Bullarii Vaticani editores [4], qui vetustissimam hanc imaginem *in vetus Sacrarium in ipso veteris Templi aditu erectum translatam fuisse* pronunciant. Atqui sic *Sacrarium* cum *Oratorio Gregoriano*, uti ceteri, confundunt. Etsi enim alibi

1 p. 65.
2 p. 740.
3 de vII. Eccles. p. 47.
4 T. II. p. 140. et 141.

ad S. Gregorii Cellam translatam fuisse scribunt, tamen de altera *Gregorii* Cella, quam a *Pio* II. erectam probavimus [1], ibidem loquuti sunt, ubi aliud etiam *Sacrarium* exstitisse dicendum esset, si, uti scripserant, imago B. V. in *Sacrarium* translata fuerat. Sed ne quis me immerito, Viros, alioqui eruditissimos, exagitare insimulet, eorum verba audiamus. *Quamprimum*, inquiunt [2], *Basilicae* Secretario *disjecto, (quod nempe erat, ubi nunc Sacellum Clementinum, seu S. Gregorii M.) ineunte Sec.* XV. *Iulio* II. *Pontifice, Templum S. M. de febribus in* Sacrarium *cessit, imago illa cum toto pariete avulsa ad* S. Gregorii Sacellum *est translata, in posterioris, minorisque navis partem supremam Alph. Tab. Ichn. n.* 85. Quae quidem in lubrico esse videntur. Nam, ubi nunc Cella Clementina, *Secretarium majus* situm erat, quod usque ad *Gregorii* XIII. aetatem stetisse demonstravimus. Praeterea longe post Julium II, hoc idem Templum in *Sacrarii* usum cessisse vidimus. Ac demum eidem Alpharano repugnarunt, qui B. V. effigiem ad *Cellam principalem Secretarii* num. 142. translatam fuisse tradidit, nunquam vero ad Altare n. 85, ubi *Pius* II. *Andreae Caput* collocavit, etsi incaute illud idem esse scripserit in honorem S. *Gregorii*, a *Gregorio* IV. aedificatum; ac propterea non *in Oratorio Gregoriano*, sed *juxta S. Gregorii Oratorium* sitam fuisse affirmaverit. Quamquam aeque falsum esse vidimus, *B. M. febrium* imaginem in *Secretarium* translatam fuisse, quae tantum in *Cella Gregoriana*, ubi prius steterat *Secretarium antiquissimum*, collocata fuit.

Neque vero Typographi oscitantiae vertendum est, quod loco, quem supra attulimus, numerus 85, pro alte-

1 pag. 702. 2 T. III. p. 257.

ro irrepserit. Alibi [1] enim etiam, quum de *Gregorii* Cella a *Gregorio* IV. exstructa disserunt, prave cum Alpharano in eodem loco eam collocasse animadvertimus. Quae sane eorum errorem aperte produnt, ex quo factum est, ut in alium etiam incurrerent, quum ad hoc Altare a *Pio* II. erectum, et B. *Andreae*, ac *Gregorio* dicatum, *B. M. febrium* imaginem translatam fuisse dixerunt. Quare si rem, uti se habebat, dicere voluissent, B. Virginis effigiem ad *D. Gregorii* Cellam, quae *prope novellum Secretarium*, et *supra Secretarium antiquissimum* a *Gregorio* IV. jampridem erecta fuerat, translatam fuisse, scribere debuissent. Quae quidem non arguendi libidine, toties inculcavimus, sed ne quis tantorum Virorum auctoritate permotus, errasse nos in antiquiorum Bas. Vat. *Secretariorum* numero, ac loco decernendo, atque in translationibus imaginis *D. M. Febrium* recensendis suspicetur.

Nunc, quum satis probatum sit, *Oratorium Gregorianum* supra *Secretarium antiquissimum* statuendum esse, ac rursus ex allatis argumentis certum sit, illuc B. V. imaginem e Templo rotundo, in *Sacrarii* usum destinato, translatam fuisse, illuc nos etiam ingrediamur, oportet, ut, quo ejusdem Oratorii loco sita fuerit, inspiciamus.

Itaque, quod supra [2] animadvertimus, *septem* in hoc Oratorio fuerunt Altaria, *tria* ad meridiem, *tria* ad Aquilonem, *unumque* ad occasum. Horum elegantissimum, ac praecipuum totius Oratorii, Altare B. V. sacrum, ab Alpharano, et a Paullo de Angelis, aliisque fuisse traditur. Cujus imaginis fama ibidem collocata, quum latius in dies crebris prodigiis inclaresceret, eodem modo, quo *B. Andreae* nomen prius oblitteraverat in *Templo rotundo*,

1 T. I. p. 47. T. III. p. 101. 2 p. 697.

ubi pridem in pariete depicta fuerat, *Gregorii* etiam nomen, cui primum dicatum fuerat Oratorium, sensim apud vulgus delere coepit. Quod tamen exolescere vel tum coepisse existimarim, quum *Pius* II. S. *Gregorii* exsuvias ex eô transtulit ad Altare, ubi *Andreae Caput* collocaverat. Quum enim Patrum nostrorum pietas illuc quotidie deinde conveniret, ut ei vota febricitantium praecipue exaudienti supplicaret, factum est, ut tantum ibidem *Gregorii* cultui detraheretur, quantum famae, ac nomini *B. M. Febrium* accresceret; ex cujus inde nomine, Oratorio nomen ab omnibus inditum fuerit.

Quod liquido apparet ex Panvinii locis, quae supra [1] attulimus, ac quibus haec etiam addenda sunt. Ait enim [2]. *In Porticu ante Basilicam S. Petri, prope vetustissimum* Secretarium, *quod nunc* S. M. de febre *dicitur, sepulta fuerunt Corpora* .... Et rursus [3]. *In Secretario, quod nunc dicitur* S. Maria de Febre, *ante Basilicam S. Petri Apostoli, quiescit Benedictus* P. Panvinio autem concinit Ciacconius, qui de Gregorio loquens ait [4]. *In extrema Porticu ante Basilicam S. Petri Apostoli prope* Secretarium, *quod nunc dicitur* S. M. de Febre .... *conditus est*. Ex quibus consequens est, *Oratorium S. Gregorii*, Ecclesiam *B. M. de Febribus* in posterum absolute fuisse nuncupatum. Sic etiam Attilius Serranus inquit [5]. *Dum ex Ecclesia exitur a dextera parte, juxta Portam* Judicii, *est vetustissimum* Secretarium, *quod nunc* S. M. de Febre *dicitur, ubi sepultus est S. Benedictus P. In Altari exstat antiqua V. M. imago, miraculis non obscura*. Item Sebastianus Fabrini disserens

1 p. 776.
2 de vII. Eccl. p. 52.
3 ibid. pag. 53.
4 T. I. col. 406.
5 de vII. Ecclesiis. Romae 1575. 8. pag. 29.

de Portis veteris Bas. scriptum reliquit [1]. *L' altra a man destra vicina alla* Cappella di S. M. della Febre, *si chiama la Porta del Giudicio, perchè per essa si portano dentro i morti per seppellirli*.

§. V.

De tabulis lapideis Gregorii III. *ad novi Altaris, in Oratorio Gregoriano, ubi collocata fuit Deiparae imago, ornatum diffractis*.

In fabricae usus, dum hoc Altare exstruebatur, misere detruncatas fuisse putat Phil. Dionysius [2] celeberrimas *Gregorii* III. tabulas lapideas, quarum fragmenta nunc in Bas. Vat. hypogaeo ad meridiem, in *Capella S. Mariae de Febri*, vel de *Porticu* adservantur. Alteram enim earum partem ad Altaris frontem ornandam, alteram ad pavimentum sternendum adhibuerunt. Quod palam quivis potuit dignoscere, quum prius earum fragmentum, dum haec ara relligione liberaretur an. MDCVIII, repertum est, ac posterius in ejusdem pavimento anno MDCXVIII, uti Grimaldus [3] enarrat.

Hae sane Vegii aetate integrae visebantur, qui de veteri Templo *S. Stephani* verba faciens, de iis etiam haec habet [4]. *Neque vero licet multis in locis antiquis de eo mentio fiat, aliquid tamen vetustius legi, quam duas tabulas marmoreas, positas in utroque latere Oratorii S. Mariae in Cancellis, quarum auctor Gregorius III. Videmus ibi nonnulla, quae infra, quum ad Oratorium ipsum vetustum* (ventum) *fuerit, dicemus, statuisse observanda a Congregationibus trium Monasteriorum, apud Basilicam S. Petri po-*

1 Dichiarazione del Giubileo dell'anno S. Roma 1575. 8. p. 29.

2 p. 14.

3 Instrumenta Authentica translationum p. 170.

4 n. 112. p. 80.

sitis, ipsique servientibus, SS. scilicet Ioh. et Paulli, S. Stephani, et S. Martini.

Verum, quum veteris Basilicae pars, in qua exstabant, solo aequata fuit, ut laxius novi Templi area explicaretur, insignia haec marmora, mutila, ac diffracta, una cum aliis monumentis, magna ex parte interciderunt. Quam Basilicae ruinam, ut omnes sacrarum antiquitatum, et bonarum artium amatores adhuc dolent, aegerrime tulit Mich. Angelus Bonarota [1], et Bramantis audaciam, nimiamque celeritatem accusavit, quod, ut citius veteris Basilicae parietes dissolverentur, ac nova moles assurgeret, pretiosas Columnas a Constantino erectas prostraverit, in plures partes diffractas, quas in novam Aedem servare commode poterat, et quamplurimas picturas, musiva opera, Pontificum, insigniumque Virorum imagines, atque inscriptiones everterit. Verum, quae in priori omissa fuit cura, in posteriori Bas. partis orientalis demolitione sub Paullo V. feliciter adhibita est. Quum enim providentissimus Pontifex, uti constat ex supplici libello, qui exstat in Archivo Vaticano, exoratus fuisset, ne misceri, confundique omnia pateretur, ut olim Iulius II, numquam satis laudando decreto mandavit, antequam vetus, quae adhuc stabat Basilica, dirueretur, eam in paginis accurato calamo delineari, ex quibus deinde in Cryptis Vaticanis, ab eodem Pontifice exornatis, coloribus fuit expressa.

Ceterum, ut ad marmoreas Gregorii tabulas revertamur, in iis Phil. Dionysius [2], rejectis aliorum [3] sen-

1 Condiv. in ejus vita p. 74.

2 pag. 11.

3 V. Turrig. p. 68. Ciampinium. p. 101. de Sacr. Aedif. Epiph. Gizi. p. 56. Scholiastam Venetae edit. Concilior. T. VIII. pag. 218. Labbeum. Tom. I. p. 543. Ioh. Dom. Mansium. in supplem. ad Con. Veneto-Labbeana. Ioh. Christ. Amadu-

tentiis, gesta Synodalia inscripta fuisse putat ad Conciliare decretum, seu privilegii definitionem habitam in Vatic. Basilica, qua *Gregorius* III. [1] sanxit, ut in honorem Domini Salvatoris, Sanctaeque ejus Genitricis, Sanctorum Apostolorum, omniumque SS. Martyrum, et Confessorum, perfectorumque Justorum, toto Orbe Terrarum requiescentium, a trium Monasteriorum Monachis, et Missarum sollemnia a Presbyteris hebdomadariis, in Cella ab se, ad ortivam faciem australis parastatae, sustinentis arcum principem, seu triumphalem Vatic. Bas. exstructa celebrarentur. Ac propterea haud vana conjectura arbitratur, Frontonem [2], aliosque Viros eruditissimos [3] originem sollemni diei *pandicularis*, aut *communicarii*, honori Caelitum universorum tributi, non ex *Gregorio* IV, uti plures Scriptores [4] contendunt, sed ex hac *Gregorii* III. constitutione repetendam judicasse; eodem modo, quo Festi omnium Martyrum institutio *Bonifacio* IV. attribuitur, quae tamen ab altera distinguenda est, quae non multo post Pentecosten [5], in Dominica omnium SS. [6] peragebatur.

Nunc igitur referam, quae in utriusque lapidis fragmentis idem Dionysius reipsa exstare tradidit, relligioni

tium. nella Dissertazione de Officio Archidiaconi. p. 21.

1 Anastas. in ejus vita. Petr. Mallius §. x.

2 in Kal. Rom. ad diem 1. Nov.

3 Hugo Menardus, Mabillonius, Sollerius, Franc. Pagius. in Brev. ad Vit. Ben. iv. Meratus. in observ. ad Gavant. in rubr. Brev. Sect. vii. c. xiii.

4 le Cointe. T. vii. Annal. pag. 26. Gaspar Barthius. ad Guil Brironem p. 50. Thom. Ittigius. Observatio de festo omnium SS. Ext. in Misc. Lipsien. T. I. pag. 300. Steph. le Moine. in notis ad varia Sacra p. 964. Marinus in vita Procli. c. xxxvi. Baronius. in Martyr. 1. Novemb. Lazeri Consecrazione del Panteon fatta da Bonifazio iv. Roma 1749. pag. 13.

5 Chrysost. hom. LXXIV. de MM. totius Orbis. T. I. p. 895.

6 Allatius de Hebdomadis, et Dominicis Graecorum n. xxxI. V. Binghamum de generali omnium MM. festivitate. T. ix. p. 259.

mihi ducens, ne transversum quidem, quod ajunt, unguem, ab ejus editione recedere [1].

ROTHEOPHANIOSERGIOIORDAN
SEVIOHANNEADSTANTIBVSQVOQVEDIA
CONIB: MOSCHOARCHIDIACONOZACCHARIA
IOHANNE . THEOPHVLACTOATQVEGEMMVLO
VELCVNCTOCLEROANTEFATVSDOMNVSGRE
GORIVSAPOSTOLICVSPAPADIXITREDVCOAD
ANIMVMSCISSIMIFRATRESMEIQVALIAMIHI
ETQVANTAMIRABILITERXPS. DS. NOSTERCON
TVLERITBONAETQVOMODOMEINDIGNVMAD
TANTIAPICISSVAPIETATEDIGNATVSFVERIT
EVOCAREETSTVPESCONIHILALIVDVALENS
RETRIBVEREPOTENTIAEEIVSNISISOLASAGE
REGRATIASETINDESINENTIPRECEGLORIOSVM
EIVSCONLAVDARENOMENQVISENIMVTAIT
PROPHETALOQVATVRPOTENTIAS. DNI. AVDITIS
FACIATOMNESLAVDESEIVSVELQVIDRETRIBVAM
DNO. PROOMNIBVSQVERETRIBVITMIHICALICEM
SALVTARISACCIPIAMETNOMENDNI. INVOCABO

TRAES
GREGORIVS *Sanctissimus* . . . .
APOSTOLICVS *Papa dixit* . . . .
SCISSIMIINTEN*tio mea e* . . .
POSITIONIEAQVAEAN*obis Christi* . . . .
QVORAMBEATIPETRI . APO*stoli* . . . . .
SVBINTERDICTVANATH*emate* . . . . .
SCTISSIMIEPISCOPIETVENE*rabiles Presby*
TERI . RESPONDERVNT . GRA*to duci* . . .
TERDICTVAPOSTOLICAE *auctori* . . .
HAECQVAESALVBRICONS*ideration* . . . .
VISASVNTSTABILIRIDEB*eant neve*
QVISAVDEATEXSISTERET*emerator*
GREGORIVSSCISSIMVSACB*eatissimus Apos*
TOLICVSPAPADIXITSIQV*is contra*
PRIVILEGIIDEFINITIONEMVE*nire temptave*
RIT . ANATHEMASIT . ETRES*ponderunt om*
NESTERTIOANATHEMAS*it*
GREGORIVSGRATIADIEPIS*copus Ca*
THOLICAEATQVEAPOST*olicae Ur*
BISROMAE . HVICPRIVILE*gio*

1 Tab. IV, et V. p. 8 Torrigio Grotte Vat p. 0. Ciampini de Sacr. Aed. p 101. Gizi descriz. della Bas. Vat. p. 56. Alveri Roma in ogni Stato Part. II. pag. 188. Gio. Battista Vaccondio Notizie Istoriche delle IV. Basiliche. Roma 1700. 12. p. 121.

Ad hanc etiam *Oratorii Gregoriani* Cellam, praeter alia monumenta, quae supra [1] descripsimus, omnino referenda esse suadet temporum ratio, quae in Necrologio obversantur, in hunc modum. *A dì* 5. *Settembre* 1565. *morse el Rmo Cardinale Palsgut* (sic) *posto nella* Febre.

Sed tandem, quum Paullus V. Vaticanum Templum augere, et numeris omnibus absolutum, Romanorum, et Advenarum oculis proponere statuisset, hoc etiam Oratorium, a *Gregorio* IV. constructum, cui postea *S. M. de Febribus* nomen adhaeserat, una cum locis continentibus, solo aequandum fuit. Haec enim habemus apud Grimaldum [2] *de dissecratione Altaris S. M. de febribus, die* VII. *Augusti* MDCVIII. *R. D. Germanicus Fidelis Canonicus Major Sacrista, apponendo manum elevationi marmoreae tabulae Altaris, siti in apsida Aediculae S. Mariae de Febribus, juxta Porticum ipsum dissecravit. In sigillo Arae erant reliquiae involutae serico, quarum nomen oblitteravit vetustas, cum granis incensi, quas in Sacrarium reverenter detulit. Super quibus etc.*

Quumque, praeter hujusce *Oratorii Gregoriani* B.V. deinde dicati, ac super *antiquissimi Secretarii* ruinas erecti positum, nos etiam ejus longitudinem, ac latitudinem docuerit Grimaldus, utrumque ab eo, quem Turrigius [3] etiam sequutus est, praestat recipere [4]. *Dictum* Secretarium, *cujus major pars, dimidium scilicet ampli cubiculi, etiamnum cernitur longa vetustate informe, et hominum incuria obsoletum, ad scopas, et scamna continenda conversum est. Ex fornicis autem crassitudine, parietibus, aliisque vestigiis, periti Caementarii, antequam illud demolirentur, quid de longitudine,*

1 p. 742.

2 in lib. Instrum. p. 111.

3 in lib. Instr. fol. 60.

4 p. 436.

et latitudine judicarent, a me interrogati, longitudinem fuisse palmorum circiter LXXX. *latitudinem* XXXX. *dixerunt*.

§. VI.

De secunda, ac tertia Imaginis Translatione.

Hoc loco, ea quae a nobis paullo ante [1] de Bull. Vat. editoribus dicta sunt, quoniam huc etiam pertinent, velim, cogitatione, atque animo repetantur. Ii enim quum, Deiparae imaginem in Altari SS. *Andreae, et Gregorii* a *Pio* II. erecto collocaverint, *hoc Sacello exciso* [2], *Paulli* V. *jussu in Cryptas Vaticanas* eamdem delatam fuisse tradunt. Quod tamen factum esse constat ferme biennio post, quum *Oratorium Gregorianum*, in quo reipsa exstabat, excisum fuit. Fons autem erroris fuit *Gregorii* nomen, quod pariter Oratorium a *Gregorio* IV. exstructum, ubi erat B. V. imago, et anno MDCVIII. dejectum, atque Altare a *Pio* II. *Andreae, et Gregorio* consecratum, et an. MDCVI. solo aequatum, praeseferebat. Hinc enim factum, ut unum cum altero non satis caute permutarent.

Interim, everso *Oratorio Gregoriano*, quum aliô B. V. imago adsportanda esset, in Cryptas Vaticanas revera delatam fuisse patet ex Vrbani VIII. literis, quas infra subjiciam. Verum celeriter e sacris illis cryptis egressa, rursus in conspectum, atque in lucem revocata est. Vt enim, una cum aliis, tradit Bonannius [3], in sinistro Cellae latere collocata fuit, quae primum Basilicam ingredientibus dextera occurrit. Hodie tum *Pietatis* nuncupatur, e celebri Deiparae Christum Dominum e Cruce depositum in sinu gestantis simulacro, quod illuc, uti declarabimus, an. MDCCXLIX. translatum fuit, ibique po-

1 p. 1299. 2 T. III. p. 244. 3 n. 13. p. 23.

situm, ubi antiquitus *S. Nicolaus Bariensis* colebatur, ac postea lignea Christi Servatoris e Cruce pendentis imago, a Petro Cavallino in antiquum morem affabre exsculpta, quae nunc ad dexterum ejusdem Cellae latus, una cum D. Nicolao, et Bas. Vat. reliquiis illuc e dejecto *Sacrario* translatis, in alia Cellula a Bernino exstructa, et a Karolo Marchionni eleganter ornata adservatur [1].

Id autem, ut alios praeteream, Aringhius luculenter confirmat, ubi ait [2]. *Basilicae* Sacrarium *intuentibus patet, quo titulo* S. M. de Febribus *postea decoratum fuit, a quadam nimirum BB. Virginis imagine, hujuscemodi desumpto vocabulo, quae jugi ibidem Fidelium venerationi exposita erat, et hac quoque nostra aetate in postremo novae Basilicae Sacello, quod SS. Crucifixo dicatum est, pari devotione colitur.*

§. VII.
De ejusdem imaginis Coronatione.

Quum crebrior in dies ad eam in nova hac Cella fieret Populi frequentia, et fusis ad eam precibus praesens auxilium, et incolumitatem quamplures consequuti essent, Comes Alexander Sfortia Pallavicinius Placentinus, novo decore ornandam curavit. Quum enim certam pecuniae summam legasset, ut celebriores Deiparae, cujus erat studiosissimus, imagines a Clero Vaticano identidem aurea corona redimerentur, an. MDCXXXI, eo etiamtum superstite, sacra haec B. V. imago omnium prima, quotquot in Vrbe sunt, novo hoc ornamento fuit insignita, uti praeter Crescimbenium [3], et Martinettum [4],

1 Sagrestia Vaticana eretta dal regnante Pont. Pio VI. Roma 1784. 8. p. 30.

2 T. I. p. 213.

3 Memorie Istoriche di S. M. delle Grazie in S. Salvatore in Lauro. 1716. 8. pag. 28.

4 T. II. p. 219.

refert Sindonius [1], qui luculentius de eadem re disserere cogitaverat, *in Sacrarum Imaginum*, quae hactenus id novi decoris acceperunt, *Catalogo*, quem morte interceptus publici juris facere non potuit, atque adhuc ineditus in Bas. Vat. Archivo adservatur. Ceterum pientissimus Alexander vetustissimum morem Deiparae imagines aureis, argenteisve coronis ornandi, revocasse, potius quam instituisse videtur, quem in usu fuisse constat, usque ab aevo Gregorii III, de quo apud Anastasium scriptum legimus [2]. *Imaginem S. Dei Genitricis habentem diadema aureum cum gemmis, et inaures pendentes cum sex hyacinthis*. Alia vero, si lubet, hujusdemmodi coronationum exempla, e sacris Vrbis aedibus, ac Coemeteriis repetita, vide sis apud Catalanum [3], qui praeter ordinem servandum in hoc ritu peragendo, ab se recusum, accuratum elenchum protulit Deiparae imaginum, quae usque ad an. MDCCXXII. non modo in Vrbe, (quod etiam, ceteris adjectis ad nostra usque tempora, haud ita pridem praestitit Cl. Marianus Parthenius [4]), sed ubique gentium, aurea corona sunt insignitae.

Atque heic cum Joh. Filesaco [5] observare liceat, parem Gentilium, ac Christianorum mentem hac in re minime esse; etsi vel ii radiatos orbiculos, lunulas, corollas, nimbosque Statuarum capitibus frequenter adjiciebant [6]. Nihil enim vitii, ac superstitionis inest in hoc

1 p. 91.
2 T. II. p. 48.
3 Pontif. T. II. p. 283.
4 Le Sacre Basiliche. Roma 1781. 8. pag. 298.
5 in dissertat. de SS. Imaginum Capite radiato. in ejus Select. lib. I. pag. 61. Paris. 1621. 4. Exst. in Tom. III. Discipl. Popul. Dei pag. 101. edit. Zaccariae.
6 Aristophanes. Amm. Marcellinus. l. XVII. et XXV. Florens Christianus. in not. ad aves Aristophanis vers. 1114. Latius. lib. IX. Comment. Reipubl. Rom. Jos. Stephanus Valentinus. de Coronatione Rom. Pont. Johann. Daniel Major. in Serapide radiato. Barthius. l. IV. 17. Adversar. Be-

observantiae, cultusque genere, quod sanctis imaginibus praestatur. Siquidem, ut ait Honorius August.[1], *lumina, quae circa Capita Sanctorum in Ecclesia in modum circuli depinguntur, designant, quod lumine aeterni splendoris coronati fruuntur. Icciro vero, secundum formam rotundi scuti pinguntur, quia divina protectione, ut scuto, nunc muniuntur.*

Sed, ut ad nostram Deiparae effigiem, omnium primum Coronae honore auctam redeamus, quis Sindonio, qui rem plenius, atque inquisitius pertractaverat, merito, ac jure non adsentietur, potius quam Barpth. Plazzae[2], qui imaginem, quae in Farnesiano Templo colitur, primum ab eodem Alexandro coronatam fuisse tradidit? Verum Sindonio magis habendam esse fidem quisque, opinor, concedet, maxime quum Concetius Caroccius[3] de ejusdem imaginis gloria mire sollicitus, hujusmodi coronationem anno dumtaxat MDCLXXVI. obtigisse fateatur.

gerus. T. II. Thesauri Brandeb. p. 528., et T. III. p. 444. Nicasius. de Numo Pantheo Adriani p. 29. Sponius. Miscell. p. 285. Iunius. de pictura Veterum p. 24. Raynaudus. de Pileo §. XVIII. Kirckerus. Obelisc. Pamphil. p. 282. Gisb. Cuperus. lib. II. c. XVI. Observat. Alexander Wilthemius. ad Dyptichon Leodiense p. 20. Ant. Fylesius. de Coronis. And. Bosius. στεφανοφορία, seu de coronarum gestatione. Ienae 1669. 4. Conr. Stiglizius. de Lunatis Veterum gentilium insignibus. Erfodiae 1749. Ioh. Reiskius. de Nimbo divino. in II. Fasciculo dissert. Schlaegerii. Helmstadii 1743. Anselmus Costadonius. in Explicatione tabulae graecanicae Icon. S. Crucis referentis. et in T. III. Symb. lit. dec. Flor. p. 21. Bonarotus Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi di vetro. Firenze 1716. Gorius. de mitrato I. C. capite. Ioh. Behm. de Nimbo Sanctorum. Regiomonte. 1716. 4. ac praesertim Karolus Paschalius in opere de coronis, in quo res omnis coronaria e priscorum collecta monumentis continetur, cum notis diversorum; et Johan. Nicolai Dissertatio de Nimbis antiquorum, quae imaginibus Deorum, Imperatorum αποθεωθέντων olim, et nunc Sanctorum capitibus appingi consuevere. Ienae 1699. 12.

1 lib. I. cap. CXXXII. *de Corona in Ecclesia*.

2 Efem. Vat. per i pregi d'ogni giorno della Bas. di S. Pietro. Roma 1687. 4. p. 225.

3 Il Pellegrino guidato alla visita delle immagini più insigni della B. Vergine M. in Roma. T. III. p. 92.

Incredibile dictu est, quanta ex hac insueta coronatione facta fuerit cultus accessio ad hoc B. V. Altare. Quae res movit Vrbanum VIII, ut omnibus, qui ejus imagini supplicatum venissent, et criminum confessione rite abluti, Sancta de Altari reverenter libassent, atque rem christianam relligiose Deo commendassent, anno MDCXLIII, Indulgentiae thesaurum subjectis literis largiretur [1].

Praeterea affert Sindonius [1] edictum lingua vernacula, tum propositum in hunc modum. *La Santità di N. S. Papa Vrbano* VIII. *concede Indulgenza plenaria, e remissione di tutti i peccati a tutte quelle persone, che confessati, e communicati devotamente visiteranno la Basilica di S. Pietro, ed in essa la* Capella della Madonna della Febbre, posta vicino all' Altare del SS. Crocifisso, *il giorno della Purificazione*. Haec eadem diserte confirmat Alverus, inquiens [2]. *Si ritrova in questa Cappella un Altare, dove è un' Imagine*

1 Vrbanus PP. VIII. Ad perpetuam rei memoriam. Quum, sicut accepimus, antiquissima imago, B. M. *de Febri* nuncupata, jussu dilecti Filii nostri Francisci, S. Laurentii in Damaso Diaconi Card. Barberinii nuncup. S. R. E. Vicecancellarii, nostri secundum carnem ex Fratre Germano Nepotis, et Basilicae Principis Apostolorum de Vrbe, ex concessione, et dispensatione Apostolica Archipresbyteri, *ex Altari subterraneo ejusdem Basilicae, ad Cappellam prope Altare SS. Crucifixi* existentem, pro majori ejusdem Virginis veneratione, decoreque translata fuerit, nos ad augendam Fidelium religionem, et animarum salutem coelestibus Ecclesiae thesauris, pia charitate intenti, omnibus utriusque sexus Christifidelibus vere poenitentibus, et confessis, et sacra Communione refectis, qui praefatam Basilicam, et in ea Cappellam, in qua, ut praefertur, collocata est dicta imago B. M. V. de febri nuncupata, hujusmodi die festo Purificationis B. M. V. a primis Vesperis usque ad occasum Solis festi hujusmodi singulis annis devote visitaverint, et ibi pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione, ac S. Matris Ecclesiae exaltatione, pias ad Deum preces effuderint, plenariam omnium peccatorum suorum Indulgentiam, et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Praesentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die 30. Januarii 1643. Pontificatus nostri vigesimo.

2 p. 90. 3 Roma in ogni Stato P. I. p. 176.

della B. V. detta della Febre . *Sopra la Porta di detta Cappelletta , o Altare si leggono in marmo le seguenti parole . Venerabilis , ac vetusta Imago S. Dei Genitricis Mariae Imago* de febribus *nuncupata , hac in Aedicula , Vrbano Octavo P. M. Fidelium devotioni exposita , anno Sal.* MDCXLIII.

§. VIII.

Quarta Imaginis translatio innuitur .

Denique haec B. V. Imago , veluti postliminio , ad pristinam *Templi rotundi* sedem restituta est ; quamquam in alia Templi parte fuerit collocata, ut paullo infra planum fiet . Ejus autem loco , in parvulo Cellae Cubiculo , una e XII. Columnis vitineis [1] , seu striis ad modum vitis retortis , olim ante Aram principem Bas. Vat. a Silvestro P. erectis , collocata fuit. Hanc Mallius , Vegius , Panvinius , Turrigius, Severanus, Ciampinius e Dianae Ephesinae , seu Trajano Apollinis Templo , una cum ceteris a Constantino M. translatam ; alii vero e Salomonis Templo advectam credunt. Hanc columnam *Sanctam* appellare , eamque Fideles magna prosequi solent veneratione . Quare Cardinalis de Vrsinis an. MCDXXXVIII. eam ferreis cancellis munivit , hujusmodi apposita inscriptione. *Haec est illa Columna , in qua D. N. I. appodiatus dum Populo praedicabat , et Deo Patri preces in Templo effundebat , adhaerendo stabat , quae una cum aliis* XI. *his circumstantibus , de Salomonis Templo in triumphum hujus Bas. hic locata fuit , Daemones expellit , ab immundis spiritibus vexatos , liberos reddit , et multa miracula quotidie facit , per Rev. P. et D.*

1 *Alpharanus in mss. descriptione vernacula Basilicae Vat.* La Cappella della B. V. Maria ad Presepe fatta da Io. VII. tutta incrostata de marmori , et pitture, musaici inaurati , con colonne dua vitinei intorti .

Card. de Vrsinis ornata, *anno* D. MCCCCXXXVIII. Quam porro virtutem Daemones, qui hominum corporibus insident, aut ejiciendi, aut saevientes refraenandi, eidem Columnae praeter Alpharanum [1], Turrigium [2], Alverum [3], Sindonium [4], Gallettum [5], aliosque, tribuit etiam Panvinius hujusmodi verbis [6]. *Altare S. Bartholomaei vetustum, et magnae devotionis, cui proxima erat columna marmorea intorta, vitibus ornata, quae adhuc in Ecclesia nova ibidem prope exstat, cui tantam Deus virtutem praestitit, ut qui a Daemonibus arrepti sunt, apud eam divinis habitis supplicationibus liberantur; quod multis jam certis, magnisque exemplis compertum habemus.*

Post imaginis D. N. M. *Febrifugiae* discessum, Probi Anicii, Probaeque Faltoniae Sarcophagus, ex pario marmore, opereque anaglyptico, translatus a Templo, quod ab ejus Vxsore excitatum, *Probi* dicebatur, quum ad novae Basilicae constructionem inchoandam a Nicolao V. disjectum fuit [7], ad S. Thomae Oratorium in meridionali veteris Templi parte, (minime vero ad Aedem Sancti Thomae, vico Parionis, ut tradit Bottarius [8]), ibique in Fontis Baptismalis usum conversus, usque ad Paulli V. aetatem; postea ex hypogaeo Vaticano in novam Basilicam illatus, variisque locis dimotus, in hoc demum cubiculo collocatus est; uti Joh. Christophorus Battellus [9] docet, qui veterem hunc Sarcophagum in anteriori

1 ms. pag. 22. A dì primo de Marzo 1544. fu trasportata la Colonna Santa dal loco, dove stava, a quel Nicchio novo, dove è adesso, senza toccar terra. Il loco, dove stava però, era fra l' Altare magg. et dove sta adesso al piano della Chiesa, et non era coll'ordine degli altri.

2 p. 50.

3 Roma in ogni Stato P. II. p. 176.

4 p. 7.

5 T. I. Inscr. Rom. p. cc.

6 de vII. Eccl. p. 43.

7 Vegius initio lib. IV. Turrigio Grotte Vat. p. 384.

8 T. I. Rom. subt. p. 55.

9 De Sarcophago marmoreo Probi Anicii, et Probae Faltoniae in Templo Vat. Romae 1705. 8.

facie delineatum apud Baronium [1], et in omnibus partibus apud Bosium [2], Bottarium [3], et Dionysium [4], erudita dissertatione illustravit.

Sed satis jam verborum de variis B. M. *febrium* translationibus. Nunc pauca de iis etiam imaginibus praestabit adjungere, quas, quum eumdem titulum *de febribus* sibi adsciverint, nonnullam interdum apud Scriptores, qui unam pro altera facile commutarunt, obscuritatem induxisse constat.

CAPVT X.

De ceteris Imaginibus B. M. Febrium nomine insignitis.

Ceteras *D. N. M Febrifugiae* cognomine imagines, numero *tres*, anteactis temporibus, fuisse deprehendi. Itaque sejunctim, unam post alteram, attente inspiciamus.

§. I.

Prima Imago ejusdem nominis in Vaticano sita describitur.

Phil. Dionysius [5] exhibet B. Virginis Imaginem, puerum Jesum in ulnis gestantis, quae a Simone Memmio Senensi pictore, in muro coloribus expressa fertur Seculo XIV, quo idem floruit, uti Franciscus Petrarca testatum reliquit, qui eum suis versibus celebravit, quod Laurae suae vultum affabre delineaverat. Haec autem imago sita erat, ut refert Alpharanus [6], *in intercolumniis Porticus in pariete vetustissimo, instar Sacelluli exstructo, a facie Orientis*. Inde anno MDLXXIV. Gregorius XIII. in

1 ad an. 295. 2 lib. II. c. VIII. 3 T. I. Rom. subt. p. 53. 4 tab. 82. et 83. 5 Tab. VI. 6 n. 136.

Oratorium Gregorianum, quô jam vetustior *B. V. de febribus* imago e Templo rotundo translata fuerat, et Oratorio nomen dederat, deferri curavit.

Verum, quum antiqua pars Basilicae, et hoc *S. M. de febribus* Oratorium, novi Templi perficiendi caussa, diruenda essent, una cum celebriori B. M. *Febrium* imagine, item in Cryptas Vaticanas translata est. Haec autem effigies in ambitu Confessionis Principis Apostolorum, ad latus meridionale collocata fuit, adjecta hac inscriptione, quam Paullus V. apponi jussit. *SS. haec Deiparae Virginis imago, ut antiqua habet traditio, inter Columnas Porticus veteris Basilicae, impia manu in facie percussa, sanguinem fudit supra tres istos lapides ferrea crate munitos, ex Aedicula S. M. de febribus, ad quam sub Gregorio* XIII. *ex Porticu translata fuerat, e ruinis servata, anno* MDCVIII. *hic reponitur, Paulo* V. *Pontifice Maximo*. Hanc Inscriptionem refert [1] Janningus, apud quem menda irrepsit. Nam ibi legitur anno MDCVI, pro MDCVIII. Item Turrigius, qui bis eam edidit, primum *Paullo* V [2], deinde posuit *Vrbano* VIII [3]. Recte tamen eam protulerunt Alverus [4], et Dionysius [5].

Elapsis vero annis XXIII, nimirum anno MDCXXXI. die XXI. Februarii, Turrigio teste [6], eidem Imagini decentior locus constitutus, et ad Altare Cellae, quod exstat in eodem Confessionis ambitu, translata fuit, ubi promiscue appellatur *S. M. in Porticu*, aut *de Febre*, sive alio cognomine *della Boccia* [7], aut *della Bocciata*. Prior titulus is certe fuit, quo primum apud vulgus vocari consuevit, e situ, ubi colebatur; nimirum, Turrigio do-

1 p. 152. 2 p. 34. 3 134. 4 Roma in ogni Stato P. II. 187. 5 de Crypt. Vat. p. 15. 6 p. 133. 7 Alveri loc. cit. p. 203.

cente [1], *fra le Colonne del Portico della vecchia Basilica*, *nuncupata Madonna del Porticale*. Alter vero, qui imagini vetustate, et miraculis celeberrimae, quae usque ad nostram aetatem, in dejecto Basilicae *Sacrario* exstitit, proprie convenire videtur, huic etiam adhaesit, quod una in *Oratorio Gregoriano* coli coepta est, unaque, eo exciso, in Cryptas Vaticanas delata, ac facile cum ea propterea commutata. Denique postrema denominatio *della Bocciata* [2], ex eo venit, quod globulo lusorio percussa, sanguinem effudisse perhibetur, ut patet ex allata inscriptione, et ex tribus etiam lapidibus eo sanguine adspersis, qui hodieque prope ipsam imaginem custodiuntur, et a Dionysio [3] exhibentur.

Haec eadem miracula Deorum, Dearumque imaginibus Pagani affingere non dubitarunt, ut constat apud Plutarchum [4], Athenaeum [5], Dionysium Halicarnassaeum [6], Lucianum [7], et Freinshemium [8]. Praeterea loquitur de imagine sanguinem sudante M. Tullius in lib. I. de divinatione; aliaque item exempla, praeter Bulengerum [9], collegit Christianus Flemingius in tribus dissertationibus de loquela, sudore, et motu imaginum [10].

1 p. 33. 434.

2 *Alfarano descr. mss. della Bas. Vat.* A mano sinistra infra due altre colonne del detto portico vi è una bella immagine della gloriosa Vergine Maria antichissima, nel qual loco si vede certe pietre ferrate in terra, con segni di esser caduto sangue miracolosamente dalla d. Immagine, et qui se crede, fusse stato prima sepulto S. Gregorio primo, quale immagine intieramente l'anno 1574. fu trasferita dentro al Secretario di S. Pietro, non molto discosto da questo loco, et bene adornata col bello Altare, et postovi anco li detti petri de marmore con craticole di ferro, dove se credeva esser cascato il sangue della Madonna.

3 Tab. IX. num. 2. 3. 4.

4 in Camillo p. 132. et in Coroliano p. 232.

5 de Veneris imagine miraculosa c. XV. pag. 676.

6 de imagine Fortunae muliebris loquuta. lib. VIII. p. 526.

7 in Deorum Concilio T. II. p. 71.

8 ad Flori lib. II. c. 8. n. 2.

9 de prodigiis, sudore, aut sanguine manantibus. in T. V. Thes. Graev. p. 465.

10 Lipsiae 1705.

Haec itaque illa eadem est imago, de qua obiter supra [1] loquuti sumus, quaeque, ut ait Turrigius [2], *fu posta vicino a quella delle Febbri*, in Cellula Oratorii Gregoriani, *detta di Gio. Guidetti, perchè ivi era sepolto. Si ha per antica tradizione, che questa sacra imagine fu da certi empi percossa nella faccia, onde subito ne uscì sangue, et hora vi si vedono tre pietre in alcuni luoghi incavate dalle gocciole del sangue, che cadde in terra, e tali pietre sono bianche, coperte di grata di ferro*. En igitur, cur idem *Guidettus* in Necrologio sepultus dicitur *presso la ferrata*, cum inscriptione superius allata, quam item Cl. Gallettus evulgavit [3].

Quae quidem recentiores denominationes quum veterem illam *S. Mariae in Porticu* aboleverint, nonnullis etiam fraudi fuerunt, ut cum vetustiori, ac vera imagine *B. M. Febrium* commutarent. Hanc autem Caroccius [4], disserens de *imaginibus B. V.*, anno MDCXXXI. coronatam fuisse, falso ait. Nunquam enim id honoris ei contigisse, memoriae mandatum est, idque, uti monuimus [5], de antiquiori tantum *B. M. Febrium* imagine pronunciandum erat, quam tamen corona redimitam et ipse tradit, licet anno MDCXXXIV. perperam adscripto.

§. II.

Altera imago ejusdem nominis in Vaticano.

Alia etiam imago B. V. prodigiis conspicua, in Aedicula tertii Cryptarum fornicis, qui Boream respicit, collocata fuit, ut patet ex tabula Cryptarum ichnographica a Phil. Dionysio [6] evulgata, atque ex antiquiori *Benedi-*

1 p. 747. 2 p. 33. 3 Inscript. Rom. p. CCCXLV. 4 il Pellegrino guidato T. IV. p. 278. 5 p. 1308. 6 num. 57.

cti Drei, edita an. MDCXXXV, quae eidem Dionysio ignota fuisse videtur. Ibidem hujusmodi inscriptio apposita fuit, a Turrigio [1], et Alvero [2] allata. *Effigies haec Dei Genitricis Mariae erat in* antiquo Secretario, *quod postea dictum fuit Sacellum S. M. de febribus, hic anno* MDCXXXI. *sub Vrbano* VIII. *exposita*. Haec item a Dionysio [3] illustratur, qui delineandos curavit binos genios marmoreos juvenili aetate florentes, quum, ut ait Gulielmus Durandus [4], *nunquam senescant*, qui ad ejusdem Altaris latera conspiciuntur.

Sed ignoravit tamen vir eruditus, quem locum olim in veteri Basilica occupaverint, cuique usui fuerint destinati. Quam rem tanto ante Turrigius declaraverat, qui tamen falso hanc imaginem eamdem esse, atque alteram *B. M. febrium* existimavit. En tibi ejus verba [5]. *Vi era l'Altare con una divota Immagine di M. V. col Figlio in braccio tenente il Mondo in mano, depinta da un allievo di Pietro Peregrino, e sopra vi si leggeva*: Imago B. V. super januam ingressus Sacristiae olim posita, hic anno 1631. exhibita .... *Vi ardeva già di continuo una lampada, vi erano appesi molti segni votivi, e candele, e prima stava tra gli Altari di S. Andrea, e S. Tomaso, sopra la Porta dell' ingresso della Sacrestia della Basilica demolita, e quì fu trasportata al tempo di Paolo* V. *Fu poi levata nel* 1634, *e posta nella Cappelletta, dov' è la Colonna Santa* con Angeli di marmo, che stavano all'Altare del SS. Sacramento nella Basilica antica. Ac rursus alibi [6]. *Vedesi sotto la volta l'Altare, ove nel* 1631. *è stata posta, come si disse, una divota, et antica imagine di M. V.*

1 Grotte Vat. p. 436.
2 Roma in ogni Stato P. II.
3 p. 171. tab. LXVII.
4 in Ration. Div. Off. l. 1. num. 8. c. 3.
5 p. 284.
6 p. 434.

Effigies D. N. Mariae Febrifugiae, in Aede Rotunda veteris Sacrarii primitus culta, et anno MDCXXXI. omnium prima ab Alexandro Sfortia Pallavicino aureae coronae honore aucta, nunc in Cellam Sacrarii Beneficiariorum translata

Carloni sculp.

col figlio in braccio, depinta da un allevo di Pietro Perugino, e stava già nell' antico Segretario, *dove si vestivano li Pontefici solennemente, prima d' entrare nella Basilica, trasferitavi dal luogo, detto all' hora* Templum S. M. de Febribus, *che è hora la Sagrestia.*

Haec autem aperte demonstrant, Turrigium hanc eamdem imaginem pro ea habuisse, quam *B. V. de febribus* dicimus, sed magno, ut Sindonius [1] animadvertit, errore. Nam ea tantum effigies, quae in *Templo rotundo* primum colebatur; prope *Cellam SS. Crucifixi*, ubi nunc *Columna Sancta*, translata fuit, quae vero a Turrigio describitur, adhuc exstat in Aedicula tertii fornicis Cryptarum. Atque quum sit opus excellens, peritorum judicio, Petro Perusino assignatum, sive ab aliquo nobilissimi hujus pictoris alumno profectum, hoc unum satis ejus opinionem refellit. Siquidem vera *B. M. de febribus* imago, cujus heic exemplar ex Archetypo diligenter expressum apposite delineandum curavi, longe vetustior certe est, et multo ante Petri Perusini aetatem depicta, quam nimirum ad Sec. XIV. referendam esse supra [2] ostendimus.

§. III.

Tertia Deiparae Imago de Febri nuncupata.

Nunc quoniam ad imagines delapsi sumus, quibus titulus *B. M. de febribus* a Scriptoribus adscitus est, pauca dicere juvabit de altera, quae re ipsa idem nomen *B. V. de Febri*, uti haec nostra, obtinuit. Age igitur e Cryptis Vaticanis, ubi hactenus versati sumus, egressi, Clivum Cinnae, nunc *Montem Marium*, qui distat a Vaticano mille fere passus, alacri animo conscendamus.

1 pag. 151.

2 p. 1288.

Idem Mons, variis nominibus a Scriptoribus indicatur. Nam in Ordine XIII [1], et a Platina [2] *Mons Malus*, in Ordine XIV [3], in Chronico Cassinensi [4], in Epitome Petri Diaconi [5], et a Ligurino [6] *Mons Gaudii*, a Blasio Baronio *Mons Maurus*, ab aliis etiam *Mons Aureus* nuncupatur. Sed tamen *Mons Marius* nunc vulgo audit, non a *Consule Mario*, uti Turrigius [7], aliique inepte existimarunt, sed a *Mario Millini* Equite Romano, qui floruit Xysti IV. aetate, ibique pulcherrimam Villam aedicavit. Ibidem Ioh. Victorius de Rubeis, seu Ianus Nicius Erythraeus [8] villulam suburbanam sibi coemit, quô frequenter secedens, salubrioris Caeli beneficio, et amoenissimo puri, ac patentis soli prospectu recreabatur. Praeterea anno MDCXXVIII, piorum largitionibus, ut tradunt Martinellius [9], et Caroccius [10], *B. M. de Febri* Templum e fundamentis excitavit, ejusque effigiem miraculis insignem, insequenti anno, publicae venerationi proposuit.

Quum autem Vrbanus VIII. anno MDCXLV. quamplurimis privilegiis eamdem ditaverit, et Sodalitii Mariae exoratae, quod ope ejus, hostes nominis Christiani devicti sint, Indulgentias concesserit, hinc Templum *SS. Rosarii, et de Febri* appellari consuevit, hodieque etiam appellatur. Nam inter Curiones, qui ex praescripto Benedicti XIV. [11] quotannis in Bas. Vat. feria V. in Coena

1 T. II. M. It. p. 231.
2 in Pasch. II.
3 loc. cit. p. 406.
4 lib. IV. c. XVII.
5 ab Aug. Patrit. Card. Piccol. dicata.
6 in Frider. Imper.
7 p. 261.
8 Sa vie. dans les Memoires de Niceron. T. XXXIII. p. 225. Ioh. Chr. Fischeri vita Iohan. Victorii Roscii, vulgo Iani Nicii Erythraei, una cum Erythraei Epistolis a Fischero editis. Col. Vbiorum 1739. 8.
9 p. 217.
10 Pellegrino guidato Tom. I. pag. 471. V. Galletti T. III. Inscr. Roman. p. DXVI.
11 T. III. Bull. Vat. p. 358.

Domini, sacrorum Oleorum, et Chrismatis confectioni, ac tum in Sabbato Sancto, tum in Pentecostes pervigilio, Fontis Baptismalis benedictioni interesse debent, *Prior Ven. Conventus B. M. Rosarii, et febris*, e Dominicana familia, ad *Montem Marium*, de more arcessitur.

Haec de *Imaginibus B. M. Febrium* censui proferenda. Nunc, quoniam omnium harum antiquissimam, in suam sedem rediisse observavimus, nos etiam rursus in idem Templum redeuntes, cetera ad primam ejus Cellam spectantia videamus.

CAPVT XI.

Reliqua de vetustiori Cella D. N. M. Febrifugiae exponuntur.

Haec autem Cella, quam unam e *septem* in totidem angulis antiquitus constitutis, fuisse diximus, sublata tum fuit, quum imago B. V. non *juxta*, sed in ipsum *Oratorium Gregorianum* illata est; eodemque loco bini aditus patefacti, per quos in *Cellam Xystinam*, sive *Subseliarium* ex una parte, ex altera in ipsum *Sacrarium*, e via publica transitus erat. Primi aditus testimonium praebet Attilius Serranus, qui describit [1] Cellam Xysti, *juxta Portam Sacrarii*.

Ad calcem operis nonnullas *Inscriptiones* rejecimus, quae in hac Cella antiquitus visebantur, ut indicio est Alpharanus, qui eas ita enumeravit. *Sed redeamus*, inquit [2], *ad nostrum intra hoc praedictum S. Mariae Sacellum. Sub pavimento multa Nobilium, et Magnatorum corpo-*

1 de vII. Eccl. p. 24.

2 n. 172. Dentro la Cappella della Febbre sono li sepolcri, ma non si ponno leggere le Iscrizioni, ma solo questi alla destra parte del Sacello, e dell' Altare.

ra condita fuisse audivimus , quorum nomina in marmore etiam insculpta exolevere . Sed paucis dicamus , ex quorum inscriptionibus haec excerpta sunt . In dextera parte Altaris sepultus est Henricus Dailman , Paulli II. *Cubicularius , et a sinistra Henricus de Zomrin , Doctor Theologiae , Xysti* IV. *PP. Cubicularius , et Ecclesiae Antuerpien. Decanus dignissimus . Ante hoc etiam Sacellum Bartholomaeus Maraschi Episcopus Castellanus , et Almae Vrbis Vicecamerarius , tempore Xysti* IV. *et Iacobus Breucetti Episcopus Nucerinus , sub diversis marmoreis lapidibus tumulata sunt , ut ex inscriptione liquet .*

Quae vero ad duos hosce Episcopos spectant , ut Sindonium [1] praeteream , confirmant Paullus de Angelis , et Karolus Fontana [2] ; qui tamen *Episcopum Nucerinum* ridicule appellat *Iacobum Brevetto* , quem mirificus ejus operis latinus interpres vocat *Iacobum Brevictum* , et *Episcopum Novariensem* , ut aliena errata , novis , ac suis cumularet .

Ad hanc Cellam omnino referendum esse duco , quod Jac. Volaterranus memoriae tradidit , de quodam Leone Cohortis Praetorianae Duce , in Coenobio Cryptae Ferratae a Columnensibus confosso , qui noctu ejusdem Coenobii claustra per vim irruperunt . Ann. MCCCCLXXXIV, inquit [3] , *Leonis Cadaver , sequenti die Veneris in Vrbem relatum , et Sabbatho elatum est funus , Pontificis Familia honorifice prosequente , atque in* Cellula B. M. de febribus *tumulatum .*

Item de hac Cella in libro *Benefactorum* haec prodita reperi [4] . II. *Kal. Febr.* MCCCCXXXI. *Ista die Illm̃a Dña Lucretia de Borgia donavit in Basilica nostra Cappelle beate Virginis* de Febribus *unam planetam de purpura , cum casula ,*

1 p. 85. 2 p. 86. 3 T. XXIII. rer. Ital. Murat. p. 197. 4 p. 16.

sive friso de broccato de auro pulcram. Orate pro felicitate, et salute sue dominationis Illme.

Alia etiam ab Alpharano praetermissa, aliorum Scriptorum ope, licet in medium proferre. Nam apud Vghellium legimus [1]. *Franciscus Gazzetta, quo Lucretia Borgia moderatore utebatur, ab Alexandro* VI. *Pontifice adlectus est Episcopus Perusinus die* 15. *mensis Octobris anno* 1498. *Romae decessit* 1499. *die* 29. *mensis Iulii circa* 20. *horam, insecutoque die celebri pompa tumulatus est in Vaticana Basilica, in* Sacello S. Mariae ad Febrem. *Consule Acta Consist.*

Haec autem tradit Thomas Thomasius de *Alphonso Aragonensi*, ejusdem *Lucretiae* Viro [2]. *Gli furono fatti i funerali, se non quali convenivano alla sua conditione, pure con qualche decenza, venendo accompagnato tra gli altri alla sepoltura da D. Francesco Borgia Arcivescovo di Cosenza, e Tesoriere Generale del Papa, e sepolto per modo di deposito in S. Pietro, nella* Capella di S. Maria delle Febri.

Item ex Libr. mortuorum, haec alia colligimus. *Domenica* 21. *Iugnio* 1545. *morse il Vescovo de Latri, sotterrato alla* Febre. Ibidem tumulatus fuit alter ejusdem Eccl. Antistes, de quo memoriae traditum fuit. *Domenica* 13. *Febraro* 1547. *morse M. Zacharia Vescovo d'Alatri sotterrato in S. Pietro*. Itemque *a dì* 10. *Agosto* 1554. *Il Vescovo di Calglie sepolto in* S. M. della Febbre *in un deposito*. De eodem ita loquitur Vghellius [3]. *Ioannes de Monte, Bastiani filius Aretinus Iulii* III. *affinis adlectus est* 1550. *die* 21. *Mensis Iunii. Decessit vero* 1554. *Idus Augusti, quem pia liberalitate insignem egeni inconsolabiliter luxerunt.*

1 T. I. col. 1164.

2 La Vita di Cesare Borgia, detto poi il Duca Valentino. In Monte Chiaro appresso Gio. Baptista Vero. 1655. 4. et 1671. 12. p. 274.

3 T. II. p. 523.

§. I.

De Pietatis nomine, quo eadem Cella quandoque donata fuit.

Antequam ad alteram Cellam progredimur, aliud etiam huic nomen, Alverum tribuisse, animadvertendum est, qui in hoc loco [1] *Pietatis* Cellam ponit, et *quartam*, et *postremam* appellat. Hoc autem nomen mutuari certe debuit a celeberrimo augustissimae Dei Parentis Mariae Simulacro, sedentis, ac Filium exanimem sustinentis e pario marmore, quod vix Templum *S. Petronillae*, ubi prius collocatum fuisse vidimus [2], solo dejectum est, huc translatum fuisse scimus. Quod tamen non minus ignotum fuit Petro Mariette [3], quam eruditissimis Joh. Bottario [4], et Dionysio [5], qui statim e Templo *S. Petronillae*, ad Altare *Subseliarii* translatum fuisse affirmarunt.

Nunquam vero mihi persuadeam, ejusdemmodi nomen, alteri potius *SS. Andreae, et Iacobi Maj.* Cellae convenire, ubi inter Sepulcri, quod sibi Callixtus construxerat, ornamenta, marmoream *Pietatis* Statuam exstititisse demonstravimus [6]. Siquidem hoc liquidum plane fit ex ipso Alvero, qui referens *Henrici Dailman* inscriptionem, quam ibidem locatam fuisse diximus, hanc *pone Cellam Pietatis* positam esse scripsit.

Sed audiatur Bernardus Gamuccius, qui ita rem aperte declarat [7]. *Dove è la Chiesa di* S. M. delle Febbri, *nella quale è la maravigliosa, et divina effigie di marmo di S. M. delle febri, fatta dall' eccellentissimo Buonarroto.*

1 T. II. p. 206.
2 p. 1052.
3 in Observ. ad vit. Bonar. a Condivio scriptam in edit. II. Florent. p. 69.
4 T. III. vit. Vasar. p. 202. edit. Palear.
5 p. 170.
6 p. 1275.
7 Le Antichità della Città di Roma. Venezia 1565, e 1588. p. 189.

Ex quibus licet in Statuae nomine declarando lapsus fuerit, locum tamen, ubi sita erat, recte indigitavit.

Nam idem simulacrum in hoc Templo exstitisse, dubitandum minime est, quum id etiam in funebri Bonarotae laudatione diserte Varchius tradat, ubi de eo praedicavit. *Nè molto andò, che Guglielmo Brissoneto Card. di Roano, mosso dalla gran fama di Michel Angelo, e morendosi di voglia di haver alcuna scultura di sua mano, per memoria di sè, e del Re Christianissimo, ottenne, ch' egli gli facesse d'un pezzo solo di marmo quella Pietà, la quale si ammira hoggi nella Cappella della Madonna della Febbre.* Id etiam una cum Turrigio [1], et Bonannio [2], Laurentius Schraderus affirmavit, qui *in Catalogo sacrarum Aedium Vrbis* [3] ait. *S. M. de febribus, olim Martis in Vaticano. Heic Statua Michaelis Angeli Bonarotae.* Ac licet eorum testimonium deesset, illud suppeteret Georgii Fabricii, qui haec habet [4]. *In Vaticano olim Martis, ad sinistram Basilicae S. Petri, rotundum, et parvum. In eo Statua Virginis mortuum Filium tenentis, et lacrymanti similis, opus Michaelis Angeli, e lapide candidissimo.* Quare censura notandi certe sunt, non tam Alpharanus [5], et Ciampinius [6], quam Panvinius ipse, qui eos, ut supra [7] innuimus, in errorem induxit. Nam sibi repugnans [8] in *antiquissimo Secretario*, seu potius in *Cella Gregoriana*, ubi imago *B. M. de febribus* aliquamdiu stetit, insignem hujusmodi Statuam *in novissima Cella* exstitisse tradidit, hujusmodi verbis. Secretarium erat locus *praecipuis Vrbis Basilicis adjunctus. In hoc Oratorio, sive* Secretario *exstat*

1 Grotte Vat. p. 531. 2 p. 115.
3 in Schotti Itiner. lib. II. p. 316.
4 In descript. Vrbis Romae pag. 269. Basil. 1527. 1551. 1560. Helm. 1670. 4. et in A. Thysii Roma illustr. Amst. 1615. 12. et in T. III. Thes. Graevii.
5 p. 52. 6 p. 83. 7 p. 749.
8 T. II. ms. p. 136.

imago B. V. Filium mortuum amplexantis, ex uno marmore pario, admirabili Michaelis Angeli Bonaroti opere facta, impensa Cardinalis S. Dionysii, quem Oratorem Regis Francorum Alexander VI. *purpurae honore decoravit*. Quae et Alpharanus confirmat, qui Simulacrum in tertia hujus *Secretarii* Cella locatum fuisse scripsit [1].

Verum idem nomen *B. M. de febribus*, quod *Cellae Gregorianae* aeque, ac *Sacrario* nuper exciso adhaesit, in caussa fuit, ut primam pro hoc altero perperam acceperint.

Heic autem, quousque Templum in *Sacrarii* usum cessit, plus minus stetisse conjiciendum est. Nam ad *Capellam Chori*, *Gregorii* XIII. aetate, Grimaldus [2] translatam fuisse tradit. Quod tamen paullo ante contigisse videtur, si potius, praeter Pomp. Vgonium [3], Franciscum Bencium audiamus, qui in Epicedio Antonii Caraffae Cardinalis, qui fuerat Basilicae Vatic. Canonicus anno MDLX, inter praeclara ejusdem facinora, hoc etiam recenset. *Simulacrum SS. Virginis Dei Matris, Filii Corpus e Cruce depositum in sinu gremioque, praeclare factum ex marmore, quod mirando non satiamur, in Templo Vaticano positum esse scimus omnes. E Templi loco obscuriore, in hanc porro lucem, ubi nunc est, Antonius, quum adhuc esset in amplissimo eorum ordine, quorum debito officio, ac diligenti cultu Sacrorum caeremoniae celebrantur, transferendum curavit.*

Porro illud certum est, quemadmodum Vgonius [4] prodidit, Ludovicum Blanchettum Bas. Vat. Canonicum, et Gregorii XIII. admissionum Magistrum, mira erga B. V. pietate inflammatum, anno MDLXXV. marmoreum ornamentum, quo undequaque praefulget, adjecisse. Deinde vero *Subseliarii* Cella, quô haec effigies e *Sacra-*

1 ms. n. 148. p. 52. V. p. 749. 2 p. 125. 3 p. 98. 4 loc. cit.

rio translata fuit, ab eadem vulgo indigitari consuevit, ut praeter alios Mabillonius [1] testatur, qui ait. *Coetus Canonicorum S. Petri in Sacello, quod ob praeclaram Deiparae ex marmore effigiem, auctore Michaele Bonarota, Sanctae Mariae de Pietate appellant, divina officia celebrat.* Heic autem aurea corona, pretii aureorum DLXIV. ab ipso Alexandro Sfortia Pallavicinio redimita, pridie Kal. Augusti MDCXXXVII, tamdiu exstitit, quoad tabula musivi operis, in qua M. S. ab origine immaculata exprimitur, absoluta fuit, ibique collocata. Tunc enim, ne duplex eodem loco ejusdem Deiparae effigies coleretur, Benedicti XIV. jussu avecta fuit ad Altare, quod est ingredientibus in Basilicam Vaticanam, parte dexteriore. E quo tamen loco, una cum Cl. Bottario [2], affirmare non dubitem, optandum maxime esse, ut denuo removeatur, atque ad Aram, e regione novi *Sacrarii*, transferatur, ubi hoc artis miraculum meliori in lumine collocatum, ejusdem artis peritis multo magis admirari liceret.

Sed, quum toties, totque verba de celeberrimo hoc Bonarotae opere fecerimus, non possum hoc loco a me impetrare, quin Joh. Bapt. Marinii versus adducam, qui de eo sic cecinit [3].

Sasso non è costei,
Che l' estinto Figliuol freddo, qual ghiaccio,
Sostien pietosa in braccio.
Sasso più presto sei
Tu, che non piangi alla pietà di Lei.
Anzi sei più, che sasso;
Che suole anco da' sassi il pianto uscire,
E i sassi si spezzaro al suo morire.

1 in Itin. Ital. T. I. p. 50. 2 T. III. Vit. Vas. p. 201. 3 Madrig. 158.

CAPVT XII.

De Altari Crucifixi.

Cella, quae Altari *S. Mariae de febribus* ad Aquilonem adhaerebat, cui sacra esset, Alpharanus [1], Paullus de Angelis [2], Ciampinius [3], Sindonius [4], ac demum ipse Chattardus [5] sese omnino ignorare professi sunt. Quod de recentioribus hisce scriptoribus praecipue miror, quum Karolus Fontana [6] hanc *Iesu Christi* nomine donatam fuisse scripserit, quod et Bonannius [7] recepit; atque idem Sindonius [8] edictum protulerit, supra [9] a nobis allatum, ubi Cellam *B. M. Febrium*, pone *Altare SS. Crucifixi* sitam fuisse, luculenter indicatur. Quod etiam constabat ex Antonio Petri, qui, uti vidimus [10], Cathedram S. Petri *prope Crucifixum*, adservatam fuisse tradidit.

Hanc autem, veram hujus Cellae appellationem fuisse deprehendimus, ex diplomate Xysti IV, ubi praecipitur [11] exequutio cujusdam Sacerdotii, instituti a *Dominico de Philipputiis Canonico, ad* Altare Crucifixi Canonicorum, *sub tetudine, et ambitu Cappellae B. Mariae de febribus*, quae nempe, ut diximus, ei contigua erat. Quapropter recte quidem arguunt Bull. Vat. editores, non aliam fuisse, quam illam, ab Alpharano indigitatam num. 173. [12], de qua nunc nobis sermo est.

1 ms. p. 173. p. 65.
2 p. 41.
3 p. 91.
4 p. 85.
5 lib. II. c. x. p. 86.
6 p. 86. lib. II. c. x.
7 p. 30.
8 p. 90.
9 p. 1311.
10 pag. 1261.
11 T. II. Bull. Vat. p. 203.
12 p. 65.

§. I.

De plastica Crucifixi imagine ibidem collocata.

Pristini nominis hujus Cellae, ad haec usque tempora testis exstitit luculentissimus. Nam maximo super Armario, e nuce, quod *Clemens* XI. construi jussit, in Altaris hujus loco, uti refert Chattardus [1], ad argenteam, aureamque Basilicae supellectilem custodiendam, sacrosanctum simulacrum D. N. *Crucifixi* exstabat, cujus formam cum suppedaneo, quod ambitu suo majorem Crucis stipitem superat, aere expressam exhibuit Cornelius Curtius [2], instar alterius argentei fictum, quod in teterrima Vrbis direptione, Borboniorum manus evasit.

Interest vero audire, qua de caussa sacrilegi direptores, reliquis Bas. thesauris compilatis, hunc quoque *Crucifixum* non abstulerint, ex Grimaldo, qui haec habet apud Turrigium [3]. *Basilica S. Petri diripitur, reliquiae praedantur... Crucifixum ad hominis staturam sub Carolo M. donatum a Leone* III. *ex argento, ob nigredinem non cognoverunt*. Porro si cognovissent, certe cum ceteris Sanctuarii vasis, quae eos abstulisse refert Grimaldus, rapuissent.

Nihilominus ad sacra vasa reficienda, quae impii direptores praedati fuerant, sub *Iulio* III. anno MDLI. conflatum fuit, uti narrat idem Grimaldus, qui haec subdidit. *Inde in usus sacrorum ad nova Candelabra, et duas Apostolorum Statuas faciendas conversum, relicto schemate, imagineque priori simili ex mixtura in* Sacrario *ad hunc*

1 T. I. p. 240.
2 De Clavis Dominicis pag. 113. edit. Antuerp. 1670. et Lugd. Batav. 1685. et in Opusc. Passion. Domin. illustr. Fasciculo II. Dusseddorp. 1730. 12.
3 p. 258.

diem. Quod idem alibi etiam confirmat, ubi ait. *Hodie etiam exstat imago Crucifixi plactea (licet ipse Leo* III. *fecerit argenteam) alta palmis* vI. *lata* iI. *in* Sacrario. *In excidio Vrbis sub Clemente* VII, *non fuit ob nigredinem cognitus, et anno* MDL, *ex eo Crucifixo fuerunt facti Calices, Crux inaurata, duo Candelabra magna, sex minora, et duae Statuae SS. Petri, et Paulli*. Quae quidem Grimaldi verba a Bull. Vat. editoribus praetermittenda non fuerant, quum ex iis, tum *Crucifixi* aetas, et pondus, tum usus, in quem conversus fuit, aperte indicetur. Haec autem, tamquam ex Turrigio [1] desumpta, retulit Martinettus [2], quae Grimaldo rectius a Baldinio [3] tribuuntur.

Sed primo, vereor, ne Turrigius, quem Cornelius Curtius [4], Bartholinus [5], et Dom. M. Mannius [6], parum considerate sequuti sunt, *Karolo* M. tribuerit, quod uni *Leoni* tribuendum erat, praeterea nemini. Ejus enim Biographus, *ipse*, inquit [7], *a Deo protectus Ven. et Almificus Pontifex fecit in Basilica B. Petri Apostoli nutritoris sui, in medio Basilicae, Crucifixum ex argento purissimo pensantem libras* LXXII. Idem profecto pronunciandum esset, etsi cum Vignolio Crucifixum, de quo loquimur, minime ex hoc, sed ex altero Anastasii loco indicatum fuisse judicemus, qui est hujusmodi [8]. *Ejus beatitudo fecit Crucifixum ex argento purissimo, qui stat* juxta Altare majus, *mirae magnitudinis decoratum, pensantes libras* LII. *cui super fecit gabathas* vI. *cum Cruce ex argento purissimo*. Praeterea Grimaldus ipse ab eo allatus, hunc *Crucifixum sub Karolo* M. hoc est *Karoli M.* aetate, a *Leone* III, numquam vero ab

1 p. 486.
2 p. 221.
3 T. iI. Anastas. edit. Vignol. p. 264.
4 loc. cit.
5 de Cruce hypomnem.
6 de Tit. Dom. Crucis Archetypo c.xiiI. pag. 28.
7 T. iI. §. xxxix. p. 263.
8 ibid. p. 270.

ipso *Karolo M.* donatum scripsit; idemque simulacrum ipsum *Leonem* III. *fecisse*, diserte alibi narrat. Quid ni? si Anastasius [1] Crucem, quam Karolus M. Leoni III. dono dedit eodem anno, quo coronatus fuit, a Latronibus *noctu furtim* ablatam fuisse narrat? Itaque male etiam Barptholemaeus Plazza [2], hujusmodi *Crucifixum*, inter *Karoli M.* donaria recensuit, ac plasticam ejus imaginem a *Iulio* III. eodem loco collocatam fuisse tradidit, ut ejusdem Imperatoris munificentiae monumentum conservaret. Ac propterea haud injuria Panvinium [3] notavimus, qui hunc *Crucifixum*, et a *Karolo M.* donatum, et in *Altari Reliquiarum*, ubi *Ioh. Chrysostomus* quiescebat, praepostere collocavit. Ibi enim *Crucem* exstitisse vidimus, quae primum Altare *SS. Philippi, et Iacobi* ornaverat, quamque idem Panvinius noverat, qui Leonem IV. *duas magnas Cruces fabricasse* scripsit [4], *unam auream librarum* cc, *alteram argenteam librarum totidem*.

Ceterum, ne quid dissimulem, Cl. Stephanus Borgia in luculentissimo Commentario *de Cruce Veliterna*, in dubium revocavit [5], utrum hoc enecti Crucifixi schema cum tabella suppedanea, referat *Leonis* III. donum, an alium potius argenteum Crucifixum sequiori aetate elaboratum, quum primum invaluit mos, clausis oculis, et perforato latere [6], Philanthropum in Cruce suffixum

1 in vita Leonis III. V. Pelliccia de Christ. Eccl. Politia T. II. p. 127.
2 in Eph. Vat. p. 66. 3 p. 1250.
4 T. III. ms. pag. 14. *Alpharanus haec habet.* Gli Altari de SS. Simone, e Giuda, Philippo, et Iacobo erano in mezo la Chiesa nella nave grande, uno a man destra dell'introito della Chiesa, l'altro a man sinistra, de rincontro l' uno all' altro, infra le colonne, infra la quinta, et la vI. colonna della nave grande, quali Altari, come riferisce Mallio, havevano Croce d' argento grandissime, fatte da S. Leone PP. IIII.
5 p. 35. 195.
6 V. Sarnelli. Perchè nelle imagini di Cristo Signor nostro Crocifisso si mette la testa di morto sotto i piedi? in T. v. Liter. Eccles. p. 54. Delle Imagini del SS. Crocifisso. in T. vII. p. 85.

repraesentandi. Verum si quis de tota hac quaestione erudiri cupiat, expendere poterit rationum momenta, quae Praesulem doctissimum ad hujusmodi dubitationem impulerunt.

In sinistra Cellae parte, ejus lateri adhaerens contra Orientem, nobilissimum marmoreum sepulcrum visebatur *Hugonis Lingles*, Equitis Nicosiensis, quem Kar. Fontana, ejusque latinus interpres [1], una cum Bonannio [2], *Vgonium Anglum* appellant. Hic cum Ludovico Podocatharo, insigni Philosopho, et Cardinali [3], et Georgio Flato, qui Filiam in matrimonium tradidit Petro Aldobrandino, ex qua genuit Silvestrum Clementis VIII. parentem, hic, inquam, Karolottam de Lusignano, Cypri, et Hierusalem Reginam, cujus a consiliis erat, et Regni Cypri Camerarius, per tyrannidem a Regno pulsam, et exulantem, summa fide Romam usque sequutus erat, ubi primum a Pio II [4], ac denuo a Xysto IV [5], munifice excepta, sub ejus Pontificatu, in Basilica Vaticana tumulata est [6]. *Hugonis* epitaphium a Turrigio [7], in Cella S. *Annae* descriptum, recte eruditissimus Praesul Gallettus [8] *in Oratorio olim S. Andreae* exstitisse scripsit.

In hac eadem Cella, aliorum etiam illustrium Virorum sepulcra exstabant. Audi eorum nomina ex Al-

1 p. 86.

2 p. 20.

3 V. Florav. Martinellium in Diaconia S. Agathae in Suburra descripta, et illustrata. Romae 1638. 8. p. 84, et Thomae Phoedri Inghiramii Orationem in obitu Lud. Podocathari in T. I. Anecd. Rom. Collect. p 280. a Cl. Galletto evulgatam, quaeque idem adjecit de Gente Podocathara pag. 6. in eruditissima epistola, praemissa duabus Orationibus ejusdem Phoedri. Romae 1777. 8. ac demum Inscriptiones Veneras ab eodem Praesule in lucem editas pag. 139.

4 Comm. l. vII.

5 Torrigio Grotte Vatic. pag. 285. 288. 292. 293. 297. 299. Dionysius p. 99.

6 in Inscript. Pedemontanis Romae exstantibus. Romae 1766. 4. p. 11.

7 Torrigio p. 286.

8 loc. cit. p. 12.

pharano . *In pavimento* , inquit [1], *istius Sacelli, sub lapidibus marmoreis requiescunt Ioannes Niis ex Borsalia Decretorum Doct. Sed. Apostolicae Protonot. Innocentii PP. VIII. Cubicularius , et Alphonsus de Ballistis , et Franciscus Macel, Vir Pedemontanus doctissimus* . Alterum vero ibidem exstabat monumentum *Paullo Malchionis Puteolani Filio* , a Francisco Fratre positum , de quo vide sis , quae in nostra Sylloge adnotavimus . Sed quum haec Cella disjecta fuit, *eorum ossa ad supradictum sepulchrum intra Basilicam novam , in locum ubi fuerat olim S. Petronillae Templum , translata fuerunt* .

CAPVT XIII.

De Cella SS. Trinitatis , et SS. Cosmae , et Damiani .

Jam vero , quoniam *sex* Altaria dejecti *Sacrarii* perlustravimus, septimum , quod reliquum est , inspiciamus . Occurrit hoc num. 174. contra Aquilonem , et Occidentem , *SS. Trinitati* , in honorem *SS. Cosmae* , *et Damiani* dicatum . Eamdem Cellam , ut tradit Grimaldus [2], *D. Ansuinus de Anticoli Fundator Capellae , Prior Clericorum , sub*

1 num. 173. ms. pag. 65. Segue l'altra Cappella , dov' è adesso la porta della *Sagrestia* , et al muro contiguo alla d. Cappella della Madonna *della Febre* , vi è questo Sepolcro di marmore elegantissimo , con queste arme , et Iscrizione *Vgoni Lingles* . Al pavimento a piede a questa sepoltura sta un'altra con lapide insculta , et arme con questa Iscrizione . *Ioannes Niis*. Segue appresso al soprad. un' altra pietra con queste Arme , et Inscriptione meza corrosa *Alphonsus Balisterus* . In mezo di detta Cappella al pavimento è quest' altro sepolcro con questa Iscrizione *Francisco Macel* . Tutti questi sepolcri forno levati l' anno del Sig. 1578. quando si è fundata la Cappella della Chiesa nuova , de rincontro della Cappella, detta Gregoriana , et li marmi forno trasportati in più lochi , et li ossi loro forno sepolti nelli lochi più propinqui , dentro d. Sagrestia a certi Sepolcri .

2 in lib. Descend. Can. fol. 135. ms.

Invocatione SS. Cosmae, et Damiani anno MCDLXXX. *exstruendam curavit*. Praeterea idem *Ansuinus*, Beneficiariorum Prior, Alpharano [1], et Ciampinio [2] adstipulantibus, amplissima dote locupletavit. Ejus liberalitatis memoriam diserte servavit Bas. Necrologium, in haec verba [3]. *Prid. Kal. Aug. M. D III. Obiit Ven. Vir Dñus* Ansuinus Prior Beneficiator. Basilicae, *qui reliquit unam suam domum sitam in Transtiberim, in Parrochia S. Silvestri, Cappellae Sancte, et Individue Trinitatis, ac SS. Cosme, et Damiani, ad* Cappellam de Febribus, *sepulchro Beneficiator. et Clericor. hujus Basilice, qui et in hac die voluit sibi perpetuo fieri anniversarium, distribuendo inter Dños Canonicos, Beneficiatos, et Clericos presentes medietatem pensionis dicte domus; reliquam vero pensionem pro Cappellano, duas missas in ebdomada, et festo celebraturo remanere voluit. Orate pro eo.*

Quum vero sub hujus Cellae pavimento, *Beneficiariorum, et Clericorum* Basilicae sepulcra exstarent, *Beneficiariorum* Cella dicebatur. Atque heic praetereundum minime esse duco, quod apposite notavit etiam Dionysius [4], *Canonicorum*, et *Beneficiariorum* Cadavera, quae primorum quidem in Cella *SS. Lamberti, et Servatii*, secundorum vero, in hac, ubi nunc sumus, tumulanda erant, nonnisi per eam Portam, in Templum inferri, quae vulgo nunc audit *Porta de' Morti*, antiquitus vero ab aliis quattuor Bas. Vat. distinguebatur, titulo *Portae Iudicii*, quod per eam dumtaxat, mortui, qui in Bas. Vat. sepeliendi erant, introducebantur, *quasi a Deo judicandi*, ut recte Mallius [5], et Vegius [6] animadvertunt; ac Panvinius [7], Se-

1 ms. n. 174. p. 65. V. Tab. III. n. 8.
2 c. IV. sect. XIII.
3 p. 106.
4 de Vesperarum Paschalium ritu in Basilic. Vatic. pag. XXVII.
5 c. VII. p. 50.
6 lib. II. c. III. p. 71.
7 T. III. ms. fol. 5.

veranus [1], Turrigius [2], Fabrinus [3], et Macer [4] confirmant. Eadem de caussa vel Ethnici Portam Amphiteatri, qua interfectorum Gladiatorum cadavera efferebantur, *Libitinensem* vocabant, ut Kirchmannus [5] opinatur, Lampridii locum illustrans de Commodi vita [6].

In hac eadem Cella, uti jam [7] innuimus, *Alexandri* VI, et *Henrici Borgiae Card.* Corpora quieverunt. Quod diserte tradit Ioh. Burcardus, qui haec in *Diario* suo de funere *Alexandri* VI. memoriae consignavit [8]. *Anno* MDIII. *Papa stetit supra, inter Cancellos Altaris majoris, et juxta eum quattuor intorticia arserunt. In sero post* XXIV. *horam portatus fuit de dicto loco ad* Cappellam de Febribus, *et depositum juxta murum in angulum ad sinistram* (Altaris SS. Trinitatis). Adde Panvinium, ubi ait [9]. *Dextera introeuntibus est Ara SS. Trinitatis, in qua sepulti sunt* Alexander VI. *P. et Henricus Borgia Cardinalis ipsius Pronepos a Paullo III. creatus*. Haec autem luculenter confirmat Alpharanus, hujusmodi verbis [10]. *Intus hoc Sacellum aliquando Alexandri VI. PP. et Henrici Borgia Card. Corpora lateritiis in tumulis jacuerunt, postea ad Callixti* III. *Sacellum, et tumulum translata fuerunt, ut supra retulimus*.

Aliorum etiam Virorum nomina, qui ibidem sepulti fuerant, reperies apud eumdem Alpharanum, qui ita pergit [11]. *Sepultus etiam reperitur et in hoc Sacello, in pavi-*

1 de vI. Eccl.
2 p. 585.
3 V. p. 1302.
4 in Guidonea.
5 de funeribus Romanorum libr. II. cap. XX.
6 cap. XVI.
7 p. 1276.
8 in Iohan. Burcardi Historia Arcana, sive de vita Alexandri VI. Papae; excerpta ex ejus Diario, edita a Godef. Guil. Leibnitio. Hannoverae 1697. 4. et in Corp. Histor. medii aevi. I. G. Eccardi T. II. Lipsiae 1722. col. 247, et in Act. Caer. Gattico p. 432.
9 T. II. ms. p. 140.
10 n. 174. ms. p. 65.
11 Nella Cappella della SS. Trinità, et di S. Cosmo, e Damiano, Cap. delli

mento juxta parietes, sub lapide marmoreo, a sinistra parte, Ianus Surigonus, nobilis Mediolanensis, et Abbas Reverendissimus. Ante vero hoc Sacellum etiam sub marmoreis lapidibus sepulti fuerunt Ludovicus de Lallis, hujus Basilicae Beneficiatus, et Iohannes Montalcinus Pontifici carissimus, et Vrsinus, adolescens utriusque linguae doctissimus, Innocentio VIII. gratissimus. Infiniti quoque alii utriusque sexus Christi fideles nobilissimi in parte B. Petronillae, et hujus Templi penetralibus humati fuere, qui passim, quum effoditur, reperiuntur, quorum nomina Deus scit.

Heic etiam ad Cellae ornatum, referunt Turrigius [1], et Gizius [2], marmoreum exstitisse simulacrum B. V. puerum Iesum complectentis, qui laeva explicatum volumen gestabat. Hoc simulacrum concinne elaboratum in *Cryptis Vaticanis*, in *Cella S. M. Praegnantium* adservatur, cum hac epigraphe. *Imago haec marmorea B. V. erat in Sacrario ad ornatum Altaris S. Trinitatis, et SS. Cosmae, et Damiani*. Ejus schema exhibet Dionysius [3] cum altero trium Cherubim, totidem candidis marmoribus, ex opere anaglyptico, quae illud ornabant.

Benefiziati, in mezo sono dei Sepolcri al pavimento il titulo

SEPVLCHRVM BENEFICIATORVM

In questa Cappella fu il Sepolcro d'Alessandro vI, et d'un altro suo Nepote, ex utraque parte, poi trasferito con quello di Callisto III. *Quaere in lib. Honuphrii.*

A man destra, pur dentro questa Cappella, è un Sepolcro con lapide, et questa Iscrizione. *Ian. Surigonus.*

Dalla parte de fora, inante detta Cappella, sep. al pavimento

Lodovico de Lallis

Poco più ultra del soprad. sepolcro segue un altro simile *Montalcini*

Al pilastro a mano sinistra fora di d. Cappella segue un bello Deposito con questa Iscrizione *Vrsino*

1 p. 78. 2 p. 63. 3 Tab. XIII. p. 31.

§. I.

De effigie B. M. de Conventu.

Altera B. V. imago, aliquamdiu in uno ex descriptis Altaribus, nimirum effigies *B. M. de Conventu*, usque ad Vrbani VIII. aetatem permansit. Hujus nominis caussam Ciampinius [1], Alpharani [2] adstipulatu, recte inde repetit, quod olim sacrorum Ministrorum coetus ad ejus Altare quotidie conveniret. Ait enim. *Vetus Oratorii nomen* S. M. de Conventu *fuerat, quia ante ipsum, Canonicorum Chorus e ligno, rudi artificio compactus jacebat . . . . in quem locum Canonici Basilicae quotidie convenientes, propria Clero, suetaque psallendi munia persolvebant*. Quod ut confirmet, Anastasii profert auctoritatem, qui Monachos, ac Sacerdotes jam tum a Gregorii III. aetate ad hoc ipsum Altare frequentes accessisse testatur. Quo loco, cetera repetenda sunt, quae de *Gregorii* praescripto superius [3] attulimus.

Hoc Oratorium Innocentii VIII. jussu restitutum, ac marmoribus, picturisque ornatum fuit [4]. Vetus tamen cognomen retinuit *B. M. de Conventu*; tametsi pro veteri, nova tabula cum B. V. et Innocentii VIII. iconibus, novo Altari imposita fuerit [5]. Verum Oratorio, atque Altari penitus exciso, tabula in *Sacrarium* delata fuit, quam postea Vrbanus VIII. Duci Massae dono dari jussit. Qua de re vide, si lubet, Bull. Vat. editores [6].

1 c. vI. num. xxxix.
2 ms. p. 26.
3 p. 1302.
4 *Necrologium Basil. haec habet p.* 40. *ex lib. Benef* xiI. Kal. April. Consecratio Altaris beate Marie Virginis, in Cappella Innocentii viiI. de anno 1748. sit. cum Cappella translate propter disjectionem partis Basilice de p. loco, quod erat juxta arcum triumphalem.
5 Torrigio Grotte Vat. p. 213.
6 T. II. p. 334.

§. II.

De Imagine B. M. Febrium publico cultui ibidem postremo exposita .

Sed tandem in praecipua *D. N. Mariae Febrifugiae* imagine sistamus, quae usque ad nostram aetatem, qua *Sacrarium* dejectum est, in hac Cella permansit. Itaque eadem, ex loco, ubi nunc *Columna Sancta* adservatur, huc iterum translata fuit, anno circiter MDCXCVI, et ad pristinam sedem revocata.

Heic autem, ut eo magis vetustatem, et prodigia ejusdem imaginis, novae sollemnitatis celebritas patefaceret, denuo coronata fuit [1], et cum ea etiam Puer Jesus altera corona aurea redimitus. Verum prior B. V. aurea corona, pondo aureorum CXXXI, expolita fuit, ac nova tantum, pretii aureorum XXXVIII. pro Filio fabrefacta, uti constat ex rationibus expensi a Joh. Giardinio Argentifice, quae legi possunt, si tanti est, apud Sindonium [2].

Verum quae idem Sindonius a Joh. Bapt. Balduino Bas. Vat. Aeditimo in Ephem. Vat. memoriae consignata

1 *In Inventario Sacr. Bas. haec legimus.* Corona una di oro donata dall' Illmo Conte Alessandro Sforza alla Madonna SSma della Febre li 15. Agosto 1631. la detta Imagine presentemente si conserva in *Sagrestia*, dove si parano li Rmi Sig. Canonici. Pesa oncie dieci, e d. tre.

Altra sopra il Capo del Bambino, che sta nelle braccia della Madonna; si leggono queste lettere

CAPLVM S. PETRI
DE VRBE HANC COR. AV.
EX LEGATO ILLMI. COM.
ALEX. SFORTIÆ
AN. 1697.

2 p. 90.

esse tradidit, quum novae hujusce coronationis pompam multo luculentius declarent, lubens adducam. *Mercoledì* 14. *Agosto* 1697. *si apparecchiô con sei Candelieri, e Croce di argento, dove si apparano le Messe cantate, e si vestono li Signori Canonici per celebrare le Messe private in Sagrestia, nel qual luogo si conserva l'Imagine miracolosa di Maria Vergine; nuncupata* della Febre. *Si pose il Paliotto, e sei vasetti d'argento etc. fuori della Capella Banchi Canonicali, e Beneficiatali, ed alcuni apparati, ed un organetto etc. Finito il Vespro, e Compieta, il Canonico celebrante, che fu Monsignore Agostini, due Assistenti con Piviali, e tutto il Clero Vaticano, si coronò* more sollemni *etc. ed in fine furono cantate le Litanie, colla* Salve Regina *in Musica*.

Praeter imaginem *B. M. Febrium* relligiosissime servatam, alia etiam ibi colebatur, insigne Julii Romani opus. De eadem haec mihi communicavit singulari humanitate eruditissimus Cajetanus Marinius [1]. *Codicillo di Lelio Guidiccione, dei* 12. *Giugno* 1643. *Perchè al quadro della Madonna con gli sportelli, non ho saputo trovar luogo di buon lume nella Basilica di S. Maria Maggiore, supplico la Santità di N. S. Vrbano* VIII. *a goderselo, e contentarsi, poichè, quando Dio lo chiami al premio delle sue tante sollecitudini, sia collocato in S. Pietro sotto la Tribuna, verso il suo sepolcro medesimo, dove non impedisca, e possa a buona veduta esser giudicato da' valent' Vomini, per quello che è.* Sed primum in fronte Cellae S. Annae, locata fuit, ac deinde in hunc locum translata.

Nihil vero dicam de Paulli Antonii Scocchi picturis, quibus tota Cella mirifice decorabatur, aliisque, quae

1 Dal T. n. 20. Collect. alla pag. 383. dell'Archiv. Segret. Vatic. V. Epistolam nuncupatoriam Cl. Praesulis Galletti ad duas Orat. Th. Phoedri Inghiramii p.42.

ibi custodiebantur, et a Martinetto [1], et Petro Chattardo [2] accurate describuntur.

Denique supra ligneos Cancellos, quibus tota Cella septa erat, *Gallus aeneus* visebatur, de quo non abs re erit, peculiariter disserere. Quae enim ad Altarium descriptionem pertinebant, sedulo, ac diligenter, quantum quidem fieri potuit, jam pertractata sunt.

CAPVT XIIII.

De Gallo aeneo, qui supra Cancellos Altaris SS. Trinitatis visebatur.

Quo tempore in hoc Templum illatus fuerit *Gallus aeneus*, qui Claustro hujus Cellae, ornamento erat, nequeo certo statuere. Hujus enim rei documenta penitus incomperta mihi sunt. Sed Turrigii aetate, jam illuc invectus visebatur. Sic enim apud eum legitur [3]. *Nella Sacrestia di S. Pietro è un antichissimo* Gallo, *tutto di bronzo, che fu poi indorato, l'anno* 1630. *qual stava ne' tempi passati nella sommità di questo Campanile.*

In hanc eamdem sententiam descenderunt Ridolphinus Venutus [4], et Petrus Chattard [5], qui praeterea hanc Turrim a *Leone* IV. erectam pronunciant. Contra vero Barpth. Plazza *Gallum* hunc generatim *in Turri Campanaria* [6], parte dexteriore stetisse scripserat. Quod item praestitit Sindonius [7], qui aeque ac Turrigius, nulla *Leonis* IV. mentione injecta, eumdem exstitisse narrat, *supra Turrim Campanariam.*

1 lib. II. p. 224.
2 T. I. p. 243. 3 p. 112.
4 T. II. Rom. rec. p. 481.
5 T. I. p. 243.
6 in Eph. Vat. p. 771.
7 p. 85.

Atqui legimus apud Anastasium in vita *Leonis* IV.[1] haec verba. *Fecit in* Ecclesia B. Andreae Apost. *Ciborium super Altare ex marmore, necnon et calicem de argento cum coronis pendentibus in eodem Ciborio, numero duodecim pensan .... libras. Fecit etiam ibi* ipsum Campanile, et posuit Campanam cum malleo aereo, *et Cruce exaurato*. Quae quidem verba me in suspicionem adduxerunt, ut putarem, *Turrim Campanariam*, de qua Anastasius loquitur, a *Leone* IV. erectam, aliam a veteri Basilicae Turri fuisse, illamque ab eo constructam, *prope Templum rotundum B. Andreae*, a *Symmacho* aedificatum, extitisse.

Sed, ne quis me studio magis opinionis meae, quam veritatis tuendae abreptum insimulet, ea verba, *fecit etiam ibi ipsum Campanile*, velim, diligenter consideret. Quaeso enim, quid aliud indicant, nisi *Leonem* IV. in Ecclesia *B. Andreae*, ubi *Ciborium erexerat*, *Campanile* etiam construxisse? Nonne satis manifeste apparet, vocem *ibi* minime ad *Ecclesiam B. Petri Apostoli*, referendam esse, quae inferius tantum ab Anastasio distincte nominatur, ne pariter Ecclesiae *B. Andreae* supra memoratae, donum *Turibuli*, quod postea describitur, *ex auro purissimo, variisque gemmis exornati*, datum fuisse, Lector existimaret? Quae quidem conjectura, quum ipsis satis disertis, et perspicuis Anastasii verbis innixa sit, ab ipsa quoque veritate minime recedere videtur. Sed quum eidem quamplurimum incommodare, multorum, ne dicam, omnium ferme Scriptorum sententiam animadverterem, iccirco rem paullo attentius inquirendam, atque explorandam duxi.

1 T. III. p. 102.

§. I.

De Turribus Campanariis Basilicae Vaticanae.

Quum Anastasium diligenter pervolutaverim, *Turris Campanariae* mentionem ab eo factam fuisse reperi, multo ante *Leonis* IV. aetatem, contra quam Vgolino visum est, qui Fl. Blondi, Ciacconii, Rocchae, et Bonannii errorem, quem postea castigabimus, sequutus est, atque in ejus vita haec adnotavit [1]. *Turris Campanariae* prima *heic mentio occurrit. Fortasse* tunc primum *excitata est Turris, ex cujus fastigio, ceu ex editiori loco, sonus Campanae longius exaudiretur.* Quod seu generatim, seu speciatim de Bas. Vat. accipiendum sit, universe falsum est. Non solum enim Anastasius in vita *Sabiniani*, cui iccirco id primo acceptum referunt Polydorus Vergilius [2], Genebrardus [3], Panvinius [4], Ciacconius [5], Starovolscius [6], aliique, *Tintinnabula*, seu *Campanas* memoravit, sed eas pone ipsam Bas. Vat. a *Stephano* II. positas fuisse, scriptum reliquit. *Eodem tempore*, inquit [7], *isdem BB. Papa fecit in Bas. B. Petri Apostoli Turrim, quam ex parte inauravit, et ex parte argento investivit, in qua tres posuit Campanos, qui Clerum, et populum ad Dei invocarent officium.*

Haec quum ita sint, tamen a Ciampinio [8] minime adnotata fuisse vidi. Nam disserens de *Turri Campanaria* veteris Bas. Vat., de una tantum meminit ab *Adriano* I. constructa, tum mole, tum gravi, ac sonoro Campanarum tinnitu celeberrima. Profert autem in hanc rem

1 T. III. p. 102.
2 l. VI. c. XII. de rer. Inv.
3 in Chron. ad an. DCIV.
4 in Epist. RR. PP.
5 in vita Sabin.
6 in Epitome Conciliorum p. 98.
7 T. II. §. XLVII. p. 121.
8 n. 151. p. 84.

Anastasii auctoritatem, qui in hujus Pontificis vita haec habet [1]. *Ex nimia fervoris dilectione pro honore B. Petri Apostolorum Principis, et ornatu ipsius Sancti Patriarchii, construxit, atque aedificavit ibidem noviter Turrim mirae pulcritudinis decoratam, cohaerenti Porticu, quae descendit ad balneum. Vbi et Deambulatorium, scilicet Solarium suum, cum cancellis aereis nimis pulcerrime construi fecit. Sed et Porticum ipsam, quae vetustate diruta inerat, nimis utiliter renovavit, et picturis, atque marmoribus eamdem Turrem, et cuncta aedificia ab eo noviter constructa decoravit.*

Equidem Anastasii auctoritati non ausim repugnare; imo vero cum Ciampinio, et Bullarii Vat. editoribus [2], qui hujus etiam rei testes adhibent Grimaldum, et Costagutum, libenter adsentiam, *Turrim Campanariam*, ab *Adriano* I. pone Bas. Vat. fuisse excitatam. Verumtamen eadem fretus Anastasii auctoritate contendam, hanc alteri, quam *Stephanus* II. prius exstruendam curaverat, successisse. Haec enim vel illius loco erecta fuit, ac fortasse quum parum elegans, nec satis concinna videretur, ampliorem, pulcrioremque ejus vice *Adrianus* excitavit; vel potius quum temporis injuria, quae pridem a *Stephano* fuerat aedificata, corruisset, novam *Adrianus* construendam curavit.

Verum, ut libere dicam, quod sentio, parum etiam mihi ipsi arridet utraque haec conjectura. Potius enim eô me inclinat animus, ut credam, *Turrim*, quam *Adrianus* construxit, alio in loco positam fuisse, ac porro e regione illius, quam *Stephanus* erexerat, ut hinc inde Bas. Vat. faciem, prospectumque exornarent. Quod tamen neque allatos auctores, neque Janningum suspicatos fuisse vidi, qui *unam* tantum *amplam Turrim* descri-

1 T. II. p. 205. 2 T. II. p. 177.

bunt, *in qua pendebant aera campana*, nempe illam *Adriani*, ut allatis Anastasii verbis declarant.

§. II.

De Templo S. Mariae in Turri, sive in Turribus.

Vetustissima *S. Mariae in Turribus* appellatio pone Bas. Vat., mihi quodam velut indicio fuit, *Stephani Turrim Campanariam*, etiamtum superstitem esse judicandam, quum alteram, prope eam, *Adrianus* I. erexit. Haec Aedes celeberrima, a *Paullo* I. exstructa, ut recte tradiderunt Turrigius [1], Thomasius [2], et Catalanus [3], atque a *Iohanne* VII, Anastasio teste [4], restaurata, exstabat, ut ait Grimaldus [5], *in capite Scalarum veteris Basilicae S. Petri, juxta Turrim Campanariam, et vocabatur* Maria in Turri; *restituta ab Innocentio* II, *ut notabat titulus in mensa Altaris incisus, et frons hujus aedis ornata erat musivo cum Salvatore, et Angelis, ac quattuor Senioribus coronas offerentibus, a Paullo I. fabrefacta*. Hujusce vero tituli ita meminit alio loco [6]. *Anno* 1610. *notavi hanc Inscriptionem Innocentii Secundi, incisam superiori mensa Altaris* S. M. in Turri, *per quam aedem patebat ingressus in Atrium Basilicae, instauratam ab Innocentio praefato, ut ejus diploma in Archivo asservatum declarat, in quo concedit Capitulo oblationes dicti Altaris* S. M. in Turri, *quod priori loco motum serviebat Arae Auditorum Rotae. Erat autem sic*

EST IN HONORE PIAE DOMVS HAEC SACRATA MARIAE
HOC INNOCENTI TE PRAESVLE PERFICIENTE

cui suberant S. Lucas, et S. Matthaeus. Hoc idem Templum postmodum ab *Adriano* I. in Diaconiam erectum,

1 p. 112.
2 in Schol. ad II. Resp. et Ant. Rom. Ecc. p. 17.
3 T. I. Caer. p. 187.
4 T. I. §. I. p. 318.
5 lib. II. ms. de Canon.
6 fol. 176. in lib. Instrum.

a Friderico Imp. sub *Alexandri* III. Pontificatu, uti narrant Otho Morena Laudensis, et Card. Nicolaus Aragonia in ejus vita, *cum aeneis Portis, et vicinis Porticalibus sacrilege combustum*, in demolitione veteris Bas. Vat. sub *Paullo* V. defecit.

Notum autem est, ut quamplures cum Alpharano [1] docent, nosque jam supra [2] indicavimus, hoc illud idem Templum esse, ad cujus aram principem novus Imperator, Imperii corona donandus, postquam Vaticani Templi gradus adscenderat, Pontificis pedes osculabatur, et ab eodem Pontifice osculo, et amplexu benigne exceptus, dato, ut moris erat, Sacramento de Rom. Eccl. defendenda, inter Canonicos S. Petri sollemniter cooptabatur. Id quod Rom. Ordines [3], fragmentum vetustissimum libri Caeremonialis, ab *Innocentio* VI. suo diplomati [4] insertum, quod anno MCCCLV. ad Petrum Ostiensem Episc., et ad Aegidium S. Caeciliae Cardinales datum est, Caeremoniale a Christophoro Marcello [5] vulgatum, editores Bull. Vat. [6], aliique testantur. Quae sane hujus Templi situm a Grimaldo indicatum confirmant, non minus quam locus insignis, qui de eodem exstat in appendice Ordinis Rom. xI, ubi haec

1 In capo al piano de dette scale sono tre Porte, che si entra nel primo Portico de Santo Pietro, chiamato S. *Maria in Turre, ratione Turris Campanariae*, quale tre porte essendo ruinate, et anticamente erano de metallo, finalmente Nicolao PP. V. le fece rifare de legname, et de marmo fino, et di sopra dette porte è scritto

NICOLAVS PP. V. MCCCCLIX.

Tutto questo primo Portico de dentro è depinto con più sorte de figure del Salvatore, de S. Pietro, et de S. Paulo. V'è anco a mano manca nell'entrare un Altare antichiss. nel quale se receveva l'Imperatore dalli Canonici di S. Pietro in Canonico, quando veniva a coronarse in Roma in d. Chiesa di S. Pietro.

2 pag. 827. 840. 845. 846.

3 In T. iI. Mus. It.

4 apud Rayn. an. 1355. et apud Bullar. Vat. editores T. I. p. 351.

5 sect. v. c. vII. et apud Catal. T. I. p. 185.

6 T. iiI. p. 237.

leguntur [1]. *Praeterea quattuor funes de antiqua consuetudine extenduntur in Festo S. Petri, et octava ejus, in Atrio ejusdem Ecclesiae, id est in Paradiso, in modum Crucis, et ligatur de Porticalibus ad Pineam aeneam, quae est in Paradiso, et in unoquoque fune* vI. *candelae suspenduntur. In gradibus vero, scilicet ante Ecclesiam* S. Mariae in Turri, *extenditur unus magnus funis a Porticali, quod est supra gradus mortuorum, usque ad domum Petri Iohannis de Pampano, in qua de jure debet ligari, secundum tenorem locationis, et suspenduntur in eo* XVIII. *candelae.*

Itaque a Baronio [2] jure meritoque Mabillonius [3] discessit, qui *Ecclesiam S. M. in Turribus*, *Pantheon* fuisse existimavit. Quod aeque falsum esset, etsi de altera Ecclesia *B. M. in Turri* loquutus fuisset, quam Turrigius [4] pone Templum *Caeciliae* in regione Transtiberina designavit, frustra tum contra Martinellio [5] vehementer adnitente. Haec enim luculenter nominatur a Cencio in Ord. xII. Rom. ubi [6] vI. *den. S. M. in Turri in Transtiberim* dari tradit *pro Presbyterio*, et ab altera, de qua nunc disputamus, aperte distinguit, quam *S. M. in Turri* [7] simpliciter nominat, idemque *Presbyterium VI. denariorum*, huic etiam assignat.

Ab hujus Ecclesiae vicinia nomen inditum arbitrantur Bull. Vat. editores [8], *Portae Posterulae*, quam hodie vocamus, *Porta de' Cavalleggeri*, minime vero *Porta Fabrica* prope Figulinas Vatic., ut contra Grimaldi opinionem, Martinetto excidisse Dionysius [9] fatetur, quam Andreas

1 T. iI. Mus. It. p. 162. 2 ad an. 1087.
3 T. iI. Mus. It. p. 547. 4 p. 517.
5 de Imag. Mariae V. apud Moniales SS. Xysti, et Dominici.
6 p. 192. 7 p. 195. 8 T. iI. p. 344.
9 Risposta alla censura riferita negli articoli xii. xvii. c. xxxiii. del Giornale de' Letterati contro due de' tre Editori del Bollario della Basilica Vaticana. Roma 1753. 4. p. 59.

Fulvius, et Julius II. in Literis Apostolicis anni MDCXI. *Portam Turrionis* appellant. Haec enim Aedes apud veteres appellata etiam fuit *S. Maria in Terrione, in Atrio, in Atriano* [1], *in Arrano* [2], *ad Gradus, in Laborario, in Turri.*

Ejusdem tamen frequentior appellatio fuit *S. Mariae inter Turres*, sive *in Turribus*. Nam Ordo antiquus coronationis Imperatorum, haec habet. *Deinde Sum. Pontifex cum omnibus Ordinibus suis ad Altare procedit, et facta ibi oratione, ad sedem adscendit, Rege cum suis, et tribus Episcopis, videlicet Ostiensi, et Portuensi, et Albanensi in Ecclesia* S. M. in Turribus *remanente, ubi a Canonicis S. Petri receptus in Fratrem, imperialibus induatur insignibus, dato ipsius Pallio Camerario D. Papae*. Haud absimile est, quod legimus in Patritii Caeremoniali [3]. *Capella*, inquit, *D. Gregorii, D. Mauritii, et quae S. M.* in Turribus *appellatur, extra Ecclesiam in primo Porticu sub Turri Campanaria est, bene mundentur.... Ingredientur Porticum ad Capellam, quae vocatur B. Mariae* in Turres; *ibi a Canonicis, et a Capitulo Ecclesiae processionaliter recipietur Caesar*. Item in Ordine XIV. [4] *Ecclesia S. M. in Turribus* semel, atque iterum nuncupatur. Et in diplomate Innocentii VI. [5] propter Coronationem Karoli VI, ejusque Vxsoris Annae Reginae legitur. *Veniat ad Altare* S. M. in Turribus; ac paullo post, *praestito autem in* Cappella S. M. in Turribus *juramento*. Praeterea Mallius [6] in valvis veteris Bas. Vat. ante posterioris quadriporticus frontem, quamdam fuisse tradit inscriptionem, cujus haec erant extrema verba. *In Portis aeneis, quae super gradus B. Petri fuerunt, videlicet in introitu Ecclesiae* S. M. inter Turres, *argenteis*

1 in T. II. Anast. in vita Honorii p. 213.
2 T. III. Anast. in vita Sergii II. p. 53.
3 apud Catal. T. I. pag. 184.
4 p. 398.
5 T. I. Bull. Vat. p. 356.
6 num. 51.

litteris adnotata fuerunt. Ac ne quid dicam de Aeneae Sylvii testimonio superius [1] allato, Leo Card. Hostiensis, *S. M. in* Turribus hoc Templum appellat.

Ciampinius [2] caussam adducit, cur haec quadriporticus pars *S. Mariae in Turri* vocabatur, eamque esse putat, *vel propter unam ei proximam, vel ut aliis placet, propter duas Turres Campanarias, inter quas media attollebatur*, quin tamen in xiI. Tab. ichnographica duas hasce Turres repraesentaverit. Ea enim tantum, quae ab *Adriano* excitata est, ibidem conspicitur. Ceterum ambigendum minime est, geminas hujusmodi Turres, ab antiquissimis usque temporibus exstitisse, quum praeter allata testimonia, Paullum Jovium scripsisse vidimus [3], hanc *Aram, duarum Turrium*, iccirco fuisse nuncupatam.

Quales vero fuerint hae *Turres*, Bull. Vat. editores [4] declarare studuerunt, in explanationibus ad *Iohannis* XIX. diploma, ubi cum CC. VV. Joh. Mabillonio [5], et Petro Moretto [6], quibus Thomasius adjungendus erat, lectionem rejiciunt *ab Ecclesia S. M. in Transtiberim*, quae apud Vghellium, et Bullarium Romanum habetur, aliamque aeque mendosam *S. Mariae in Thermis*, quam praefert Benedicti IX. diploma. Ac proinde locum aliorum inscitia, seu oscitatione depravatum, suae integritati restituunt, ac mirifice germanum verborum sensum illustrant, quibus Johannes XIX. [7] Canonicis Bas. Vat. praecepit, *ut omni annua die, Dominica Palmarum, cum Processione, ab Ecclesia* S. Mariae in Turri *exirent, et venientes ad magnum Altare S. Petri, Missam celebrarent*. Ad hoc enim, usi sunt auctoritate indicis sollemnium *Collecta-*

1 p. 837.
2 p. 84.
3 p. 845.
4 T. I. p. 18.
5 T. iI. Mus. It. p. 154.
6 de Presbyterio Par. I. §. vI. n. 1. p. 66.
7 T. I. Bull. Vatic. pag. 18. et T. iI. Mus. It. p. 155.

rum, *et Stationum S. R. E.* edito ex duobus membraneis codicibus Vaticanis a Mabillonio, qui haec exhibet [1]. *Dominica in Palmis*, *dicimus Tertiam in* S. Maria in Turre, *ubi palmae benedicendae sunt*. Erroris autem caussam fuisse animadvertunt, notam compendiariam *intres*, a priscis Amanuensibus adhibitam, ut vocabulum *inter Turres* designarent. Quod constat ex pervetusto Canonicorum Vat. Bas. Antiphonario, quod edidit Ven. Card. Thomasius [2], ubi haec habentur. *In Litan. Major. Statio in Basilica S. Petri. Antiph. ad Collectam in Ecclesia S. Mariae intres*, idest *inter Turres*, seu *in Turres*, ut in aversa pagina memorati Indicis *Collectarum* apud Mabillonium [3], ex alio Codice adnotatur.

Vereor autem, ut aeque laudandi sint Bullar. Vat. editores, quum hoc Ecclesiae nomen adhaesisse scripserunt [4], quod sita esset *inter Turrim Campanariam*, *aliamque fortassis B. Iustini a proximo*, *ut quidam ajunt*, *ejusdem Sancti Templo*, *ita nuncupatam*. Nam etsi id etiam Turrigium [5], quem Card. Thomasius [6] sequutus est, tanto ante asseruisse detexi, nihilominus inverisimile mihi videtur, Ecclesiam *S. M. in Turribus*, ita appellatam fuisse ab altera *S. Iustini*. Eam enim idem Turrigius [7] locat, *ubi nunc est Campus Sanctus*, et ex veteri Instrumento, in *Portica S. Petri*, et Severanus [8], eamdem fuisse Ecclesiam arbitratur, atque illam *S. M. de Conceptione*, alias in *Campo Sancto*, nationis Theutonicae. Martinellus [9] vero eam posuit in rupe S. Spiritus, dejectamque tradit in constructione Vinearum Caesiorum, et Vercellorum,

1 in T. II. Mus. It. p. 547.
2 p. 130.
3 T. II. Mus. It. p. 548.
4 T. I. Bull. Vat. p. 18.
5 p. 112.
6 ad II. respons. p. 117.
7 p. 112.
8 p. 98. et 394.
9 p. 363.

ut conjicit ex hisce Canonici Romani [1] verbis. *Leo* IV. (Turrigius legendum censet III.) *Ecclesiam S. Iustini positam in monte Saccorum, quam fecerat, ad sepulturam omnium peregrinorum Latinorum*, *S. Petri Canonicis donavit*. Nam pro *Saccorum* legendum *Saxonum* existimat, additque ex veteri Instrumento apud Tabularium Secret. Ap. Vat. in libro, qui Cencio Camerario [2] tribuitur, nominari *Ecclesiam S. Iustini de Civitate Leoniana*.

Propterea amplectenda mihi potius videtur Costaguti [3] sententia, qui prope Templum Vaticanum, Aedem fuisse scribit *S. M. ad Turres* nuncupatam, quod inter *duas Turres Campanarias*, ex utraque parte ad Basilicae januas collocatas exstaret. Atqui nonnemo, praeter plurima loca a nobis ipsis superius allata, in quibus hoc Templum *S.* M. *in Turri*, minime vero *in Turribus* nuncupatur, alia etiam mihi objiciet Panvinii, Turrigii, et Alpharani, qui illud singulari hac denominatione, tantum indigitant. Prior enim ait [4]. *In angulo sinistro versus Plateam, ubi olim fuit S. M. in* Turri *Aedicula, adhuc superest Turris Campanaria sub Porticu, quae respicit Orientem*. Atque alibi [5]. *Supra hanc Ecclesiam erat Turris Campanaria, quam, auctore Bibliothecario, Leo* IV. *construxit, cui etiam magnam Campanam cum malleo aereo imposuit; supra vero ad pinnaculum Crucem deauratam*. Alpharanus vero Panvinio ita concinit. *Ad Aquilonem*, inquit [6], *Turris Campanaria multis, et praegrandibus Campanis exornata*. Itemque paullo post [7]. *Iuxta Turrim Campanariam ad Aquilonem, addita sunt triplicia marmorea moeniana ab In-*

1 tit. XI.
2 p. 416. a terg. col. 3. et 4.
3 p. 10.
4 T. II. ms. p. 135.
5 T. III. ms. p. 19.
6 ms. p. 10.
7 ms. p. 11.

nocentio VIII. Ac demum alio loco [1]. *A sinistra vero Porticus parte, intrinsecus ad Aquilonem exstat Turris Campanaria adhuc integra, magnis, mirificisque sonoris Campanis munita*. Quid vero de Turrigio dicam, qui scriptum reliquit [2]? *Congionto al Portico vi si scorge il Campanile, già edificato da S. Leone* IV. *nel* 863.... *e vi si legge. Frons Palatii Apostolici a Paullo* II. *Turris Campanaria a Leone* IV. *et Porticus ad Benedictiones ab Alexandro* VI.

Haec si Ciampinius [3], et Bonannius [4] legissent, multo magis dubiam rem esse pronunciassent, utrum *una*, an *plures Turres Campanariae*, pone Bas. Vat. exstitissent. Verum idem Panvinius libri caput [5], quo *Templum S. M.*

1 ibid. pag. 56. num. 151. *Haudabs re erit alterum ejusdem Alpharani locum proferre*. L' anno del Signore 1574. volendose riffondar il *Campanile*, et farsi una chiavica, che ricevesse l'acqua in mezzo detto Portico, fu cavato in tempo de Greg. XIII. essendo un' altra volta prima cavato qualche parte l'anno 1571. in d. Portico a tempo de Pio V. dove essendosi trovati tre pili belli con Cadaveri dentro, et una ampolla di vetro, non essendo stati levati adesso di novo quelli, et abbiti trovati bellissimi, sepulture di marmo, quasi tutto detto piano pieno, de' quali forno levati quelli impedivano. Il resto rimasero con gli medesimi Cadaveri, rimesi però dentro a quelli, che riman. fu trovato anco in mezo una bella stanza a modo di Cappella con fenestrini, et porte, con pitture, diversi animali, nottule, et molte ossa, et parte in sepolchri di creta cotta, et parte in busci dentro li muri, fra i quali era un magiore alto di pietra trevertino, quali furno giudicati esser Sepolchri di Gentili, inante fosse fatta la Chiesa di S. P. et fra gli altri pili fu trovato uno bellissimo tutto con figure, fra i quali era Bacco con l'uva in mano, quale poi fu portato in Palazzo del Papa Gregorio XIII. Il simile se retrovavano per mezo la Piazza di S. Pietro. Lo Altare fu ruinato, et postovi una Croce antiqua, che stava li appresso, et dentro forno trovate delle reliquie de' SS. Martiri, quali reliquie furno posti con gli altri in Sacrestia....

Fu fatto un Portichetto innante la Porta dell'Altar magg. appresso all'Altare di S. Sisto PP. Sño sostenuto di doi colonne bellissime, de quali volendosi fare i fondamenti, fu ritrovata una bella sepoltura fra l'una colonna, et l'altra innante l'Altar magg. tutta di musaico antiquo con figure, che parevano cavalli, più presto giudicai fosse di gentili, era simile a quella fu trovata, sotto al Portico del *Campanile* con fenestrine, et porte.

2 Grotte Vat. p. 109.

3 p. 84. 4 p. 178.

5 c. XXIII. T. III. p. 28.

in Turri dumtaxat nuncupavit, *de Ecclesia S. M. in Turribus* inscripsit. Quod item dici potest de Mallio, qui etsi semel, atque iterum [1], hanc Ecclesiam vocet *S. M. in Turri*, tamen eam alibi [2] appellat *S. Mariae inter Turres*; atque ita nominatam esse docet [3], quod sita esset *inter Nolaria*, quorum unum majus, alterum minus fuisse putandum est, ex iis, quae habet apud Turrigium [4]. *Guidones, qui ducebant oratores, idest devotos, venientes per Porticale, quod est juxta* Nolarium majus, *frequenter per eam intrabant, unde usque ad nostra tempora, idest Alexandri* III. *faculae, vel cerae ibi vendebantur*. Quum enim prima tantum Turris a *Stephano* erecta Bas. Vat. propior esset, *S. Mariae in Turri* dumtaxat vulgo nuncupari debuit. Quod fieri vel postea quandoque consuevit, etsi altera ab *Adriano* excitata fuerit. Praeterea recte utrumque deinde etiam dictum esset, etsi revera Ecclesia S. M. *inter duas Turres* sita esset. Verum si *uni* solum *Turri Campanariae* proxima fuisset, ut cuiquam Alpharani, aliorumque auctoritas suadere posset, nemo non videt, nusquam vocari potuisse, Ecclesiam *S. Mariae in Turribus*. Quumque *duas Turres Campanarias*, pone Vat. Bas. a *Stephano, et Adriano* exstructas fuisse probaverimus, cur ad *Turrim* potius Ecclesiae *S. Iustini* longius dissitam, quam ad eas hinc inde collocatas, hoc vocabulum referendum sit, plane non video.

At vero, dices, etsi haec sententia recipienda esset, proque certo habendum, Ecclesiam *S. M. in Turribus* inter *duas Turres Campanarias* sitam fuisse, hoc tamen intelligi posse, ac debere de *Turri Adriani*, deque alte-

1 n. 122. p. 49. et n. 162. p. 54.
2 n. 160. p. 54.
3 p. 49.
4 Grotte Vat. pag. 582. V. Macrum in *Porticanus*.

ra, quam apud eumdem Anastasium a *Leone* IV. exstructam fuisse legimus, quin ad antiquiorem *Stephani* confugiamus. Non alienum igitur mihi videtur, huic etiam argumento occurrere, ac de tota re, quae mea ratio sit, aperire.

§. III.

Cetera de Turribus Campanariis Bas. Vat. exponuntur.

Si fides non tam Vgolino, cujus verba superius [1] attulimus, quam Rocchae praestanda esset, qui, quum *de Campanis Commentarium* [2] lucubraverit, rem enucleatius, ut videtur, debuit inquirere, ante hanc *Leonis* IV. Turrim, nullam aliam in Bas. Vat. excitatam fuisse, putandum esset. Quocirca non solum prima *Stephani* Turris, sed etiam altera *Adriani*, ex eorum sententia, essent rejiciendae. Quod quum, uti ostensum est, Anastasii auctoritati aperte refragetur, quid vetat, quominus utramque *Turrim*, intermedio Templo nomen indidisse judicemus?

Quis autem miretur, duas hasce Turres Bas. Vat., Rocchae incompertas fuisse, si neque illam agnovit, quam LXX. annis, ante *Leonem* IV, in Corbejensi Galliarum Monasterio *de more*, nimirum usu jam inveterato, positam fuisse scimus? Legimus enim apud Mabillonium [3], quod *Basilicae perfecta fabrica, Turrique imposita, ex qua signa, vel Campanae de more pendebant, Fulradus Venerabilis Abbas, qui operi strenue institerat, cuidem Airrado praecepit, ut submoveret instrumenta, quibus nixi Artifices praedictae Turris cacumen erexerant. Quod dum ille exequeretur, ex summa Turri in terram corruit ante Bas. S. Pe-*

1 p. 1342.

2 Romae 1612. et in T. II. Thes. Sallengre.

3 T. II. Annal. Bened. lib. XXV. pag. 236. ann. 780.

tri , quae Turri proxima erat . Et sane Campanarum usus a Beda memoratur, ubi ait [1]. *Audivit notum* Campanae *sonum , quo ad Orationes excitari , vel convocari solebant , quum quis de hoc saeculo fuisset evocatus* . Ac praeterea in vita S. Columbi Abbatis Hyensis , qui obiit seculo vI. exeunte , apud eumdem Mabillonium [2] , ibi *media nocte , pulsante* Campana , *ad Ecclesiam* perrexisse , et [3] *quadam die ministro suo* Campanam *subito pulsare* , praecepisse perhibetur , *cujus sonitu Fratres excitati , Ecclesiam protinus sunt ingressi* .

At fucum fortasse Rocchae fecerunt Fl. Blondi illa verba [4] , *Leo* IV. *Campanariam Turrim exstruxit , quae* omnium prima *in Orbe Terrarum fuit* . Etsi enim Roccha hoc intelligi posse innuat , quod ceteras altitudine, aut praestantia superaret , tamen videtur potius existimasse, iccirco haec a Blondo scripta fuisse , quod opinaretur , nullam aliam Turrim Campanariam , *ante Leonem* IV. aedificatam fuisse . Siquidem in medium adducit Ciacconii auctoritatem , qui in eumdem lapidem impegit , quum scripsit [5] . *Anno* DCCCL. *Leonem* IV. *S. Petri Basilicam* novo *ad usum rei divinae , eoque magnifico Campanario exornasse* . Verum quam Fl. Blondus , una cum Roccha , Ciacconio, et Vgolino , a veritate aberraverit , facile deprehendet , qui Scriptores de *Campanis* adibit [6] .

1 lib. IV. c. XXIII.
2 sec. I. Benedict. c. XXII.
3 ibid. cap. XXV.
4 lib. I. Romae Inst. n. LVI.
5 T. I. col. 615.
6 Gilbert. Grimaud Liturgie sacrée . Lugd. 1666. 4 Paris. 1678. Dissertazioni di Gius. Capece intorno alle due Campane della Chiesa Parroch. di S. Gio. di Capua , alla quale si dà principio con altra diss. sopra lo stesso argomento di Paolo M. Paciaudi. Napoli 1750. 4. Ioh. Bapt. Pacichelli de Tintinnabulo Nolano. Neapoli 1693. Xaverius Zech de Campanis , et instrumentis Musicis. in Tom. I. discipl. Populi Dei Fleurii . editionis Venetae pag. 122. Azevedo de Signo , quo olim ad divina officia Clerici con-

Itaque quum falsum certo sit, hanc *Leonis* IV. Turrim, *primam omnium* in Vrbe fuisse conditam, et Bas. Vat. ante alias quodammodo famulatam, quis non facile credat, Fl. Blondum, Panvinium, et Roccham, ac cum iis Ciacconium, Bonannium, et Vgolinum, quod de *Adriani* Turri accipiendum erat, de altera prope Templum *B. Andreae*, a *Leone* IV. excitata, perperam scripsisse? Quod sane liquet ex iis, quae ad ejusdem Turris elegantiam, et magnificentiam, a Blondo, et Ciacconio proferuntur, quaeque potius convenire videntur *Turri Adriani*, quam refert Anastasius, *mirae pulcritudinis, et picturis, marmoribusque decoratam* fuisse. Quid autem haec cum *Turri Leonis* IV, ubi tantum positam esse scimus *Campanam cum malleo aereo, et Cruce aurato*? Verum hoc clarius etiam apparet ex iis, quae huic ipsi *Leonis Turri* Ciacconius, Bonannius, aliique tribuunt, quaeque a Ciampinio, et Bull. Vat. editoribus multo rectius, ad alteram *Adriani* referri observabimus.

Nam apud Roccham [1], et Bonannium [2] legimus, hanc Turrim, ut ipsi putant, a *Leone* IV. aedificatam, usque ad annum MCCCXXIII. integram permansisse, sed

vocabantur. ibid. p. 120. Bourlet du Signal pour appeller le peuple a la Messe. dans le T. LXXIV. du Iournal de Dinovart pag. 237. Ioh. Bapt. Thiers in tractatu gallico de Campanis. Hieron. Magius de Tintinnabulis cum Sveertii notis. Borgia Memor. di Benevento T. I. p. 265. et in opusc. Card. Valerii de Agnor. bened. p. 33. L. E. Rondet sur l'usage de sonner les cloches dans le temps d'orage. dans le Tom. LII. du Iour. Eccles. pag. 155. Iohannes Maurus Stohrio de Campanis Templorum. Lipsiae 1692. Iohannes God. Lavi, an turrium, et Campanarum usus in R. P. Christiana Deo displiceat? Lipsiae 1704. Io. Ge. Modelii, an Campanarum sonitus fulmina, tonitrua, et fulgura impedire possint? Vitem. 1703. Arnoldus Stockflet de Campanarum usu. Iohannes Christ. Reimannus de Campanis. Nicolaus Eggers de Campanarum materia, et forma. Jenae 1685. de origine et nomine Campanarum. Harald. Wallerius de Campanis Templorum, Adolphus Lampe de Cymbalis veterum.

1 p. 172. 2 p. 179.

ingens deinde passam fuisse detrimentum, flammarum vi, quae noctu, post Festum Principis Apostolorum, eam devastarunt. His adjiciunt, ex Codice MSS. *Benefactorum Bas.* haberi, *Bonifacium* VIII, Campanis partim liquatis, partim in terram collapsis, confractisque (quas inter una adnumerabatur, quae ceteras Vrbis *vastitate Corporis, et boatu sonoritatis* excedebat, uti narrat Raynaldus [1], a *Gregorio* IX. anno MCCXXI. Basilicae dono data) sex alias novas, easque duplicati ponderis fundendas curavisse. Praeterea Rutilius Alberinus apud Bonannium [2] tradidit, anno MCCCXXIII. eamdem Turrim, fulminis ictu, magnam partem quassatam fuisse, Campanis tamen illaesis. Ac demum praeter Matthaeum Villanum [3], Ciacconius refert in vita *Clementis* VI, anno MCCCLII. quatriduo ante ejus obitum, IV. Nonas Decembris, *Turrim Cymbelariam S. Petri in Vaticano*, (sic eam appellabant [4], a tintinnabulis, quae *Cymbala* [5] dicebantur), fulmine de coelo tactam, et magna ex parte culmen ejus disjectum, ignisque vi Campanas absumptas, quarum loco anno MCCCLII. *Innocentius* VI. majores substituit. Quae quidem aperte demonstrant singulare Romanorum Pontificum studium de *Turribus Campanariis* Vat. Bas. restaurandis, ac reficiendis, cujus rei subsequutis etiam temporibus plurimum satagerunt, uti patet ex *Bullario Vaticano*, praesertim in diplomatibus *Vrbani* V. [6] *et Pii* II. [7] Sed ne in hac qui-

1 T. III. p. 408.
2 p. 179.
3 Istor. lib. III. cap. XLII. apud Murator. T. XIV. col. 186.
4 V. Martenium de ant. Mon. rit. lib. I. c. IX. et in Tom. VII. ampl. Coll. c. 92. Carpentierium T. I. p. 1254. Durandum in rat. Div. Offic. lib. I. c. IV. n. II. Ioh. Beletum de div. Offic. c. LXXXVI.
5 Lanfranc. pro Ord. S.Ben. c. I. Durand. lib. I. ration. cap. IV. num. II. Sententia Navarri Ep. Consecran. ann. 1208. apud Mart. I. Anecdot. col. 92. Vdalr. lib. I. Consuet. Chron. c. XII.
6 T. II. p. I. et 4.
7 T. II. p. 177.

dem laude ulli Praedecessorum PII VI. cessit munificentia, qui tintinnabulum ex aere magnum [1] in ampliorem, et elegantiorem formam conflandum curavit, ac sollemni caeremonia in Porticu Basil. Vatic. benedixit, die xI. Junii, Trinitati Augustae sacra an. MDCCLXXXVI. [2]

Verum alios etiam hujusmodi studium, olim aemulatos fuisse testatur Necrologium Bas. quod haec prodit. xvI. *Kal. Iulii* [3]. *Obiit Ven. Vir bone memorie Dñus Egidius de Roffredis Concanonicus noster, relinquens nostre Basilice multa bona .... Item legavit Basilice, pro* reparatione Campanilis, et Campanarum, *ducentos flor. auri, quos habuimus*. iI. *Non. Martii* [4]. *Obiit Dñus Paulus de Scrofano, Prior nostre Basilicae, ac Domini PP. in Vrbe Poenitentiarius, qui reliquit nostre Basilice omnes fructus distributionum suarum, que sibi debebantur de tribus annis; reliquit etiam in* opere Campanarum *dicte Basilice florenos auri centum*.

1 *Veteres, ac novae Inscriptiones ibidem insculptae sunt hujusmodi.*

✠ In nomine Domini Matris Petrique Paulique.
Accipe devotum parvum licet accipe munus.
Quod tibi Christe datum Petri Paulique triumphum
Explicat, et nostram petit populique salutem
Ipsorum pietate dari meritisque refundi.
Et verbum caro factum est.

✠ Anno milleno trecenteno cum quinquageno.
Additis et tribus Septembris mense colatur.
Ponderat et mille decies septiesque librarum.

✠ Campanam hanc longo usu confractam non plus quam quatordecim mille libras pendere compertum est. Benedictus XIV. addito usque ad viginti mille libras metallo, conflari, et denuo refici jussit, anno reparatae salutis MDCCXLVI.

✠ Eamdem, septimo vix exacto Lustro, rimis actis inutilem, uno plus, et viginti millibus pondo metalli repertam, PIVS SEXTVS Pont. Max. non mediocri metallo superaddito ad idem ponderis conflari, fundique mandavit, anno Domini MDCCLXXXV. Pont. XI. Aloysius Eques Valadier construxit.

2 De hoc ritu, quem praeter alios temere irridet Geor. Henr. Goetzius de Baptismo Campanarum. Lubecae 1712. consule Cangii Glossarium. Recueil curieux, et edifiant, sur les Cloches, avec les ceremonies de leur benediction 1757. 12. Pichler de Augusta V. Karolorum histor. lib. I. de Karolo M. a num. 611. Sarnelli della benedizione delle Campane. T. vIII. Litt. Eccl. p. 26.

3 p. 84.

4 p. 32.

Expendantur pro Anniversario suo florini duo. III. *Kal. Iulii* [1]. *Obiit Presbyter Iotius Prior Clericorum Chori nr̃e Basilice, qui reliquit medietatem distributionum, quas de quinque annis debebat recipere, Camere nostre, et de reliqua medietate conversa in* opere Campanarum, *solutis certis suis legatis, voluit fieri anniversarium suum. Prid. Non. Decembris* [2]. *Obiit Magister Raynaldus Marci Dn̄i N. PP. Camerarius, redimens Crucem Stationariam, et faciens fieri* Campanam, *nomine* Camerariam, *sua propria pecunia. Orate gratis.*

Quis autem non videt, haec omnia multo potiori jure, ad *Turrim Adriani* referenda esse, quae haud impar fuisset, tot, tantasque Campanas sustinendi; quod certe nequisset *Turris Leonis* IV, ubi *una* solum *Campana* erecta fuit? Quamobrem perverse Turrigius [3], ac Bonannius [4] Anastasii verbis, *fecit etiam ibi ipsum Campanile*, illa verba *in Ecclesia S. Petri*, de suo supposuerunt, quum vocula *ibi* de Ecclesia *B. Andreae*, quam prius nominavit, intelligenda sit, uti jam demonstravimus [5].

Sed istiusmodi opinio ex eo profluxit, quod utrique eorum ignotum fuit, Ecclesiam S. *Andreae* a *Symmacho* exstructam, fuisse *Templum Rotundum*, ubi postea *B. M. Febrium* imago depicta fuit. Quum enim sibi cum ceteris persuasissent, hanc in *aditu Templi S. Petronillae* esse agnoscendam, minus verisimile visum ipsis fuit, Campanile a *Leone* IV. erectum prope illam fuisse. Quod nunc, quisquam, opinor, facile credat, quum minime absonum sit, *Turrim Campanariam* prope *Templum rotundum*, recens dejectum, olim exstitisse. Ac propterea, quum pro ea, quam *Adrianus* construxit, accepta sit, quae

1 ibid. p. 85. de Archiatris Pontificiis p. 13.
2 p. 171. et apud Marinium in T. II. 3 p. 110. 4 p. 178. 5 p. 1341.

tantum, una cum altera a *Stephano* prius erecta, Basil. Vatic. inserviit, non dubium est, quin *Leoniana* ad Templum *S. Andreae* omnino spectaverit.

Neque vero putandum est, *Turrim Campanariam* a *Leone* constructam, alterius a *Stephano* prius excitatae loco erectam fuisse. Quis enim credat, *Turrim* tantae magnitudinis, quantam fuisse scimus illam a *Stephano* aedificatam, quae *ex parte inaurata, et ex parte argento investita tres Campanas* sustinebat, seculo nondum elapso, *Leonis* IV. aetate, jam vel diuturnitate collapsam, vel ab eo dejectam fuisse, ut alteram operis, ac formae minus concinnae, qualis certe fuit, quae ab Anastasio describitur, ejus vice excitaret? Quod multo magis tenendum est, *Adrianum* minime praestitisse, qui suam Turrim, paullo post primam a *Stephano* exstructam, *noviter* erexit, prope *Porticum, quae descendit ad Balneum*.

Jam vero quum *Turris Leoniana*, etsi *duas* pone Bas. Vatic. *Campanarias Turres* fuisse agnoscamus, quod ego contendo, ac multo minus, si ad Vaticanam Basilicam illa tantum exstitisset ab *Adriano* constructa, inter *Turres* Templi Vaticani neutiquam sit adnumeranda, reliquum est, ut existimemus, *Leonem* IV, qui pluribus donariis Templum *B. Andreae* cumulaverat, hoc etiam *Turris Campanariae* ornamento decorare voluisse. Nam si haec etiam ad Bas. Vat. spectasset, non amplius *duas* tantum *Turres*, sed tertiam quoque, saltem aliquo temporis spatio, ibidem exstitisse, dicendum esset. Quod nemini hactenus in mentem venit; ac praeter omnium scriptorum silentium, vetus ipsa Templi *S. Mariae duarum Turrium* denominatio satis excludit. Propterea quisnam omnem Anastasio fidem esse adhibendam, inficias ive-

rit, quin ulla illius verbis injuria, ac vis inferatur, et vocula *ibi*, quae certe ad *Templum S. Andreae* referenda est, de Bas. Vat. amplius accipiatur?

Atqui rem in hoc certe sensu recte accepit Vgolinus, qui in indice rerum gestarum *Leonis* IV. [1], id etiam recensuit, quod *in Ecclesia S. Andreae Campanam cum malleo aereo fecit*. Quod utique verum est; non autem illud, quod supra [2] expresserat, hanc *primam* fortasse *Turrim* fuisse ad Campanarum usum excitatam.

Verum, etsi cetera deessent argumenta, quibus in hanc sententiam compelleremur, *Gallus aeneus*, qui nos ad hanc bene longam, satisque litigiosam disputationem excitavit, hujus rei testis esse videtur optimus, et locupletissimus, eamque sua, ut ita dicam, voce plenissime confirmare. Nam si *Turris Campanaria Leonis* IV, cui ipse imminebat, modo fulmine disjecta, modo incendio devastata, flammarumque vi Campanae ipsae praegrandes fusae essent, putasne, eum dumtaxat incolumem evadere potuisse, nullamque ignis passum injuriam, superstitem quodammodo evolasse? Quare id etiam *Gallus* aperte prodit, damna, quae Roccha, Bonannius, aliique, *Leonis* Turri illata fuisse ajunt, ad alteram *Adriani* Turrim esse referenda, *Gallumque* nostrum usque ab initio, *Turri Campanariae Leonis* IV, prope Templum *B. Andreae*, impositum fuisse, eoque deinde disjecto, intra idem Templum feliciter confugisse, ibique, quoad solo aequatum est, a temporis injuriis sartum tectum permansisse.

Itaque antiquae *Turris* forma, quae a Bonannio exhibetur tabula v, qualem sub Xysto V. Pictor expressit

1 T. III. p. 308.

2 ibid. p. 102.

in Bibl. Vaticana, quadrilatera, senis fenestris in singulis faciebus apertis, quas columnae bifariam dividunt, rotundo vertice, non tamen acuminato, et pyramidali, sed tholi instar absoluto, Turrim ab *Adriano* excitatam, et ab aliis Pontificibus restauratam repraesentat, quamquam secus eidem Bonannio visum fuerit, qui jamdiu inveterato praejudicio, eam ad *Leonem* IV. auctorem, haud haesitans referendam existimavit.

Si quis autem ex me quaerat, quo loco haec *Turris Leoniana*, prope Templum *S. Andreae* sita esset, quoque tempore collapsa, aut dejecta fuerit, nil certi de his possum statuere. Equidem non ignoro, apud veteres Christianos, ut Martene [1] erudite adnotavit, in more positum fuisse, ut Altare *S. Michaeli* sacrum, vel supra, vel pone *Turres Campanarias* erigerent, in quorum fundamentis, ut habemus ex Chronico Casinensi [2], et apud Catalanum [3], quandoque SS. Reliquias recondebant, quas inter *beneficia* [4] ejusdem S. Michaelis recensenda sunt, *pars scilicet rubei pallioli, quod ipse memoratus Archangelus in Monte Gargano, supra Altare posuit, et marmoris, supra quod stetit, cujus ibidem usque nunc in eodem loco superexstant vestigia* [5]. Quocirca secus *aditum S. Petronillae*, ubi aram *Michaeli* sacram fuisse vidimus, recte suam hanc Turrim *Leo* statuisset. Ceterum, si in re tam obscura, et incerta divinari licet, ipse locorum positus declarat, nonnisi pone Obeliscum, *Turrim Campanariam* excitari potuisse,

1 de ant. Eccl. rit. Tom. II. cap. XXII. pag. 832.

2 lib. III. c XXX.

3 Pont. Tom. II. p. 339.

4 V. Diurnum Rom. Pont. c. V. tit. VII. *de Beneficio S. Angeli*.

5 V. Vitam S. Autberti Ep. Abrincatens. apud Mabillon. P. I. Sec. III. Ann. Ben. et in Synopsi historica God. Henschenii in T. III. Iunii pag. 603. et apud Cl. Borgia in T. I. Memorie di Benevento p. 189. 190. 191.

quam aut temporis injuria deinde sublatam, vel, ut amplior ejusdem Obelisci translationi locus pateret, cum aliis aedificiis, quae Templum *B. Andreae* circumstabant, funditus eversam puto. Nam de Turri Campanaria Bas. Vat. accipienda esse reor, quae scripsit Grimaldus [1]. *Anno* MDCX. XIV. *Oct. Turris Campanaria a Leone* IV. *facta, solo aequata fuit.*

Sed, ne alias etiam difficultates, quibus nostra haec conjectura obnoxia est, dissimulemus, posset heic aliquis ex me sciscitari, num, etsi revera haec *Turris Leoniana* prope Templum *B. Andreae* posita fuerit, item pro certo habendum sit, *Gallum* hunc nostrum, in ejus fastigio olim insedisse? Ejus enim Anastasius non meminit, qui *Campanam* describens, eamdem tantummodo *cum malleo aereo, et Cruce exaurato* fuisse tradit. Verum hoc, ut dicam, quod est, parum negotii mihi facessit. Siquidem Turrigius, Venutus, et Chattardus, *Gallum* hunc supra eam Turrim Campanariam, quam ipsi a *Leone* exstructam putabant, exstitisse affirmarunt, etsi hoc *Turris* ornamentum Anastasius minime nominaverit. Itaque, si donec pro *Adriani* Turri, *Turris Leoniana* accepta est, supra eamdem, *Gallum* hunc stetisse, minime dubitarunt, quin Anastasius id unquam expresserit, qua de caussa dubitare quis poterit, super eamdem exstitisse, quod prope *Templum B. Andreae* positam fuisse declaravimus?

1 fol. 142.

§. IV.

Cur Veteres Christiani Turribus Campanariis Gallos imponerent?

Age vero, quoniam exciso Templo rotundo, praeter antiquam ejus originem, ac nomen, *Turrim Campanariam*, qua olim exornabatur, omnium primi, post Vgolinum, qui rem obiter tantum innuit, vindicavimus, placet heic etiam *Gallum* hunc nostrum paullo diutius contemplari, et mysterium explicare, quo hujusmodi *Gallorum* effigies, Templorum pinnis, aut Turribus, apud Veteres imponebantur. Nam communi apud omnes more receptum erat, ut Templorum *Turres Campanariae*, *Crucem*, *Stellas*, aut *Gallum* promiscue praeferrent, quod haec omnia suum mysterium velabant [1].

Cruces porro Ecclesiam significabant, vel *Cruce* redemptam, *vel Cruci* in Terris omnino subjectam. Quamquam non defuere, quibus aliam originem, et explicationem huic consuetudini placuit assignare. Quum enim Apamensis Antistes, uti refert Evagrius ex Procopio, partem *Crucis* Dominicae circumgestasset, Persico exercitu Vrbi imminente, eaque ostensa, Apamenses ab hostibus liberati fuissent, iccirco, tanti prodigii memoriae caussa, *Crucem* jam inde in summo Templi vertice propositam fuisse inquiunt, quae ad avertenda cujuscumque generis mala, paullatim in Templorum omnium fastigiis, palam poni deinde consuevit.

Non raro etiam *Stellas* iis praefigebant, quae claro velut indicio essent, Verbum Dei in Templo, *Stellarum* instar fulgere, quod *qui ad justitiam erudiunt multos, quasi*

1 V. Ioach. Hildebrandum de Sacris Eccl. primitivae. Helmst. 1699. pag. 17.

Stellae, *in perpetuas aeternitates fulgebunt* [1]; vel Templa, Populi nimirum, ac sacrorum praecipue Ministrorum opera, ita lucere perpetuo debere, ut ea videntes homines *glorificent Patrem, qui in Caelis est*.

Verum frequentius in summitate Crucis, quae Turrium Campanarum cacumini imponi solet, *Galli* versatiles effingi solebant, ut plura monumenta testantur. Nam Eckehardus Jun. de casibus S. Galli [2], haec tradidit. *Duo ex illis ascendunt Campanarium, cujus cacuminis* Gallum aureum *putantes*. Item Guibertus narrat [3]. *Ictu ruente grandi sono fulminis, hoc modo penetratur Ecclesia*; Gallum, *qui super Turri erat*, Crucem, *Columque, aut dispergit, aut cremat*. Eadem occurrunt apud Guillelmum Armoricum de gestis Philippi Augusti ita disserentem [4]. *Frequenterque tenuit in illis diebus, adeo ut in crastino Nativitatis B. Mariae fulmen desursum veniens in Campanariam Turrim Beati Dionysii, quae mirae erat altitudinis*, Gallum auratum, *cum Lebete deaurato, prostraverit de Turris summitate in terram*. Praeterea, in Computo reparationum S. Michaelis Lemovicensis, post annum MCCXXVII, ex Archivo ejusdem Eccl. desumpto, ita adnotatum fuisse legitur. *Crux aurea*, Gallus, *et concha, cum Arcibus constituunt* XVII. *lib.*

Propterea, teste Card. Rasponio [5], *in Turribus* ad Pyramidis formam a *Xysto* IV. excitatis, supra Porticum Lateranensem, *olim spectaculo erat* Gallus versatilis aeneus *in fastigio earum, satis eleganti artificio elaboratus, qui Basilicae incendio consumptus est*. Eadem de caussa Frideri-

1 Daniel. cap. LII. V. Sarnelli lume a' Principianti Part. II. Ques. XL. Che vuol dire il S. Giobbe con quelle parole *Astra matutina*? pag. 222.

2 cap. V.

3 lib. I. de vita sua c. XXII.

4 apud Duchesnium T. V. p. 92.

5 de Bas. et Pat. Lat. p. 71.

cus Borromaeus, dum esset Card. Diaconus Tituli *Nicolai in Carcere Tulliano*, in ejusdem Ecclesiae constitutionibus praecepit, ut *Turris Campanarum*, Galli *effigie firmissime affixa*, *Crucem erectam sustineret*. Quod, ut obiter heic moneam, omnem difficultatem eliminat, si quae superesset, de *Gallo* Turri *Leonis* IV. superimposito, quum ex Cardinalis Borromaei praescripto abunde pateat, ibi etiam poni *Gallum* potuisse, etsi supra eamdem *Crux exaurata* exstitisset; quod et alia duo superius [1] allata exempla confirmant. Ac demum, ne plura congeram, notum est, Mediolani in Turri Campanaria S. Nazarii *Gallum* exstitisse, qui hodieque exstat ibidem in vertice Tholi S. Babilae, et Viterbii in culmine Turris Campanariae Domus Pontificalis.

Nam Christiani veteres, ut docet Rodulphus Hospinianus [2], *Gallorum* proposita effigie, cunctos admonere voluerunt, *in Templis Dei praedicationem perpetuo sonare*, *et ejus Administros*, Gallorum *instar*, *poenitentiam securis*, *et dormientibus intonare*, *et quosvis ad eam excitare debere*. Atque heic minime praetermittendam esse reor alteram hujusce usus explicationem, quam profert Saussayus. *Certe*, inquit [3], *non sine caussa*, *Majorum pia industria effecit*, *ut supra Templi pinnacula effingeretur* Gallus; *nimirum ad significandum*, *Pastorem*, *qui Christi ovili praeest*, *decere*, *tamquam* Gallum, *esse pervigilem*, *debereque subjectarum sibi animarum vigilantiam ad studium salutis ineundum perenni sollicitudine excitare*. Alciatus etiam in *Emblemate* XV. quod item Franc. Sanctius Brocensis apud Puricellum [4] de *custodia*, et *vigilantia* Rectorum Ecclesia-

1 pag. 1364.
2 de origine Templorum p. 346.
3 in Panoplia Sacerdotali P. II. p. 652.
4 in Monum. Bas. Ambros.

rum interpretatur, vigilantiam ab iis quodammodo indicari demonstrat, hoc epigrammate.

Instantis quod signa canens dat Gallus *Eoi,*
Et revocat famulas ad nova pensa manus,
Turribus in sacris effingitur, aerea mentem
Ad Superos Pelvis quod revocat vigilem.

Sed audiamus, quid etiam de hujuscemodi *Gallis* Gul. Durandus apposite ad rem nostram scriptum reliquit. *Gallus*, inquit [1], *supra Ecclesiam positus, Praedicatores designat.* Gallus *enim profundae noctis pervigil horas suo cantu dividit, dormientes excitat, diem appropinquantem praecinit; sed prius se ipsum alarum verbere ad cantandum excitat. Haec singula mysterio non carent. Nox enim est hoc Seculum. Dormientes sunt Filii hujus noctis in peccatis jacentes.* Gallus *Praedicatores, qui distincte praedicant, et dormientes excitant, ut abjiciant opera tenebrarum, clamantes,* vae dormientibus, exurge, qui dormis, *lucem venturam praenuntiant, dum diem Iudicii, et futuram gloriam praedicant, et prudenter, antequam aliis virtutes praedicent, se a somno peccati excitantes, corpus suum castigant .... Hi etiam sunt et* Gallus, *quando contra ventum se vertunt, et increpando, et arguendo contra rebelles fortiter resistunt, ne Lupo veniente, fugisse arguantur.* His etiam plane concinunt Frantzius [2], Hoepingius [3], et Andreas Crusius [4].

Verumtamen id improbarunt Valdenses, contra quos scripsit Raynerus, qui ait [5]. *Mysticum sensum in divinis Scripturis refutant, praecipue in dictis, et actis ab Ecclesia traditis: ut quod* Gallus *super Campanile significet Docto-*

1 in Rat. Div. Off. lib. I. c. I. p. 7.
2 Hist. anim. cap. X.
3 de Iure insignium c. II. n. 49.
4 de nocte, et nocturnis officiis c. II. p. 821. in T. II. Thes. Sallengre.
5 cap. V.

rem . Iis opponam Honorii August. auctoritatem , qui docet [1] . *Per* Gallum *admonetur Presbyter* , Gallus *Dei* , *ut per campanam dormientes ad matutinas excitet* . Recole in hanc rem , quae doctissimus Bochartus adnotavit [2] , ad ea Jobi verba , a Hieronymo sic reddita [3]. *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam* , *aut quis dedit* Gallo *intelligentiam* ? Quocirca Petrus Blesensis , Prophetas Christi praenuncios , ac veluti quosdam anteambulones , quorum missionis totum munus in eo versabatur , ut *testarentur de lumine* , *Gallos* ita nuncupavit [4]. *Taceo Prophetas* , *aliosque etiam enumerare longum est* , *quibus* , *tamquam* Gallis , *Dominus dedit intelligentiam* , *ut adventum verae lucis* , *longe ante ejus ortum praeconarent* .

Ceterum Sarnellius [5] aliam quoque caussam adducit, cur praecipue *Gallos* in *Turrium* vertice , antiquitus superimponerent , ut scilicet in mentem peccatoribus revocaretur *Petri* fletus , quem , ut ait Clemens [6], singulis noctibus , ad *Galli* cantum renovabat , ac veniae spem conciperent a proxima *Cruce* , in qua Christus pro eorum salute mortem obivit . Hoc idem innuisse videtur Ambrosius , ubi de *Gallo* scripsit [7] . *Dormientem excitat* , *et sollicitum admonet* , *et viantem solatur* . . . . *hoc canente devotus affectu exilit ad precandum* . *Hoc postremo canente* , *ipsa Ecclesiae Petra culpam suam diluit* . *Ipsius cantu* , *spes omnibus redit* , *aegris levatur incommodum* , *minuitur dolor vul-*

1 lib. I. c. CXLIV.
2 T. iiI. Hierozoicon p. 115.
3 xxxviiI. 36.
4 in Serm. ix. V. Bochart. T. iI. Opp. pag. 907.
5 in vet. Basilicogr. p. 134.
6 V. Sarnelli lume a' Principianti P. iI. Ques. xxviI. Se la Passione di Cristo ha liberato gli uomini dalla pena del peccato? p. 189.
7 lib. v. Hexamer. cap. xxiv. V. Prud. Hymn. I. ad Galli cant. Sedul. Carm. lib. v. de negat. Petri Fulg. Serm. LVII. Pseud. Chrys. de negat. Petri.

nerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Iesus titubantes respicit, errantes corrigit. Hanc ipsam *Petri* negationem tradit Dom. Macer [1], in mentem Pontificum excitari consuevisse, *ad repraesentandam, in die Possessionis, commiserabilem Humanitatis fragilitatem, ac mitem se erga eam praebere debere*. Vix enim peracta stuppae combustionis caeremonia [2], iisdem indigitabant *porphyreticam Columnam, super quam* Gallus aeneus *insistebat, eratque prope Lateranensem Portam, quam a fel. m. Alexandro* VII. *ob id auferri jussum fuerat, quia insipiens Vulgus apocrypha traditione deceptus, existimabat, eamdem Columnam fuisse, supra quam* Gallus *cantaverat in* Gallicinio *Passionis Christi*. Eam ex Aedibus Pilati allatam putabant, ut narrat Andreas Scottus [3], una cum aliis Columnis porphyreticis Baptisterii Constantiniani; deque ea mentionem faciunt Aloysius Contarenus [4], Card. Rasponius [5], et Joh. Bottarius [6], qui praeterea alterum *Gallum* Columnae innixum, instar Lateranensis describit.

Haec autem *Columna* etiamnum adservatur in veteri Atrio Canonicorum Lateranensium, ubi paullo ante visebantur marmoreae *Sedes Stercorariae* [7], et Sarcophagus porphyreticus *Helenae* Augustae BB. Matris Constantini, qui ex ipsius Mausoleo, miliario ab Vrbe Roma III. via Lavicana, a Latronibus violatus, atque expilatus, ab Anastasio IV. ad proprii Monumenti usum, ut refert Iohannes Diaconus [8], et ex eo Bosius [9], Raspo-

1 in Hierolex. p. 557.
2 V. pag. 805 806. 807.
3 in Itin. Ital. lib. II. p. 310.
4 p. 74.
5 p. 62.
6 T. I. Rom. subt. p. 134.
7 V. Rhodium de Sellarum perforatarum usu in Balneis. in not. ad Scribonium Largum 280. Montfauconium in Diario Ital. pag. 158. Mabillonium in Comm. ad Ord. Rom. p. cxxI. et Scriptores de Fabula Iohannae Papissae.
8 T. II. Mus. It. in Append. p. 569.
9 Rom. subt. lib. III. c. xxII. c. 348.

nius [1], Marangonius [2], aliique [3], in Basilicam Lateranensem translatus fuit. Quae quidem monumenta affabre instaurata, et perpolita Pontifex munificentissimus in *Museo Pio Clementino* collocavit.

§. V.

De Christi verbis, antequam Gallus cantet.

Multa de *Petri* lapsu erudite disputavit Aloysius Cuccagnius in nupera ejus vita [4], quam alii plures primum concinnaverant [5]; sed tamen ne leviter quidem attinxit, planeque praetermisit celeberrimam quaestionem, quae doctorum hominum coetus jamdiu pervagatur, num Christi illa verba, *antequam Gallus cantet*, ad praenuntium lucis alitem sint referenda? Itaque non alienum videtur, pauca quaedam de hac controversia obiter delibare.

Atque, ut omittam, quae de *Buccinatoribus*, qui horam indicabant, doctissime adnotavit Burmannus in luculentissima *Petronii* editione [6], hoc tamen loco minime

1 p. 58. et 77.
2 c. LVIII. p. 299.
3 Ciampinius Tab. xxxI. Winchelmann Storia dell'Art. T. II. p. 411.
4 Roma 1777. T. III. 8.
5 Paulus Aemilius Sanctorius. Acta Sanctorum Apostolor. Petri, et Paulli. Romae 1597. ac rursus T. vII. Iunii Bolland. pag. 1. Commentarius de SS. Petro et Paullo (qui exstat apud Surium mens. Iun. pag. 353.) graece, et Latine cum Commentario praevio, et notis Godefr. Henschenii, Analectisque Dan. Papebrochii. Tom. v. Junii pag. 398. Iohann. Palazzius. Vita di S. Pietro Principe degli Apost. Venet. 1687. 4. Karolus Stengelius. Commentar. rerum gestarum SS. Apost. Principis Petri, e sacris litteris, SS. Patribus, et probatissimis scriptoribus concinnatus. Aug. Vindel. 1627. 4. Nic. Sanson. Vita S. Petri Apostoli, in qua potissimum describuntur ejus patria, mansiones, itinera, et peregrinationes. Exstat in ejus Geogr. Sacra. Amst. 1704. fol. p. 36. Theodorus Bibliander. de vita, doctrina, fide, operibus, et Ecclesia Petri. Basileae 1550. 8. Aegid. Strauchius. Vita Petri, dissert. historico-theologica descripta. Wittembergae 1659. Christ. Kortholtus. de Simone Petro, primo Apostolorum. Gottingae 1718.
6 p. 93.

praetereundum est, Joh. Georgium Altmannum [1] dissertationem lucubrasse *de Buccinatore, vel Cornicine Stationario Hierosolymis a Petro in Aedibus Pontificis audito*. Hujus vestigiis inhaerentes Leonardus Hoffmannus [2], Kar. Gottlob Fischerus [3], Ickenius [4], et *Relandus* in Oratione de *Galli cantu Hierosolymis audito* [5], ac praesertim V. C. *Castus Innocens Ansaldi*, a Galliciolio [6] laudatus, in dissertatione *de Forensi Hebraeorum Buccina* [7], in controversiam vocarunt, utrum memorata nostri Servatoris verba, in alium sensum, quam quo hactenus recepta sunt a ceteris Scriptoribus [8], ac praesertim a Samuele Bocharto, qui plura de *Galli cantu* in *Hierozoicon* eruditissime congessit, trahi recte possint. Nam vocem ἀλέκτωρα promiscue olim usurpatam fuisse demonstrant, non ad alites modo significandos, verum etiam ad Graecos homines, tum Virginem, tum Conjugem, tum etiam gemmam, atque numum, atque ad certos demum Viros denotandos, *Praeconem* nimirum, *Tubicinen*, *Buccinatorem*. Quare opinati sunt, Christum fortasse de industria Petro *amphibologice* loquutum, ejusque verba de *forensi* tantum *Buccinatore* esse intelligenda, qui ad concionem, in qua Servator noster damnatus fuit, cogendam, buccina ex more clangere debuit. Nam in convocandis litigantibus coram Tribunali apud Iudaeos, Cornu adhibitum esse, Ansaldus, Zoe-

1 in T. IV. Tempe Helvet. p. 1. et in T. XXVII. Thes. Vgolini.
2 Ancilla Hebraea. Ienae 1717. 4.
3 Diss. de Ancillis Ostiariis. Lips. 1745. 4.
4 de Tubis argenteis Hebraeorum p. 92.
5 in T. XXVII. Thes. Vgolini.
6 T. IX. edit. Venet. Opp. S. Gregorii M. c. VI. Isagog. Liturg. p. 188. et 287.
7 Brixiae 1745. 4, et in Tom. XXVII. Thesaur. Vgolini.
8 V. Ioh. Frid. Niehenck dissertat. de proditore Iuda, et Petro, horumque peccato, et poenitentia. Rostoch. 1702. 4. Johan. Christ. Biel animadversiones ad Altmanni observation. et Blasii Vgolini αλεκτροφωνιας evangelic. significationem genuinam defensam. in T. XXVII. Thes. Ant. Hebr.

ga [1], aliique demonstrant. Nusquam vero de *Alitis* cantu interpretari posse contendunt, eam etiam ob caussam, quod Iudaei, non ut olim molles Sybaritae [2], placidioris somni gratia, sed ne terram in Vrbe sancta dissipantes immunda eruerent animalia, quae res sacras malo omine polluerent, *Gallos* alere, Hierosolymitanis vetabant, ut libri Thalmudici auctoritate erudite demonstrat Balthas. Lud. Eskuche [3].

Quod tamen de Hebraeis tantum in Vrbe Hierosolymitana degentibus intelligendum est. Nam alibi *Gallos* habere, iis minime interdictum erat. Siquidem, ut praeteream ridiculam Balaami cum *Gallo* collationem, quam Baal Hatturim [4] instituit, de iisdem loquitur Ioma in Thalmudico Tractatu, inquiens. *Quotidie Cineres ex Altari demunt ad* Galli cantum, *aut proximo tempore, sive praecedat, aut subsequatur*. Atque alibi [5]. *Quisquis ante* Galli cantum *ad iter se accingit, sanguis ejus est super caput ejus*. Haud secus in Semoth Rabba capite I. ubi agitur de Israelitarum Servitute in Aegypto. *Et ibant exactores in Praefectorum domos summo mane, ut eos ad operas suas educerent ad* Galli cantum. Ac paullo post [6]. *Adstabat hora* Galli cantus, *ut eum educeret e domo sua*.

Praeterea nemo est Judaeorum, qui pridie Festum expiationis non offerat pro se *Gallum*, haec ingeminans, dum illum suo capiti ter allidit. *Iste* Gallus *sit permutatio pro me. Iste sit loco meo. Iste sit expiatio pro me. Iste* Gallus *eat ad mortem. Ego autem cum toto Israele ad*

1 de Buccina Hebraeorum p. 391.
2 Polit. Miscell. c. xvI. et Camerar. in hor. succisiv. Centur. iI. cap. LXXXIX. p. 340. ex Athenaeo.
3 Diss. philologica de Gallis, et Gallinis ad Aram Iehova non factis. Rintel. 1741. 4. V. Macrum in Hierolex. T. I. ed. Bonon. p. 441.
4 V. Bochart in T. iiI. Hierol. p. 119.
5 fol. 20.
6 fol. 21.

beatam vitam . Amen . Stulte enim sibi persuadent, *Gallum*, et *Hominem* a Deo indiscriminatim haberi posse, quod uterque eodem nomine apud eos appelletur [1].

§. VI.

De Galli Symbolo apud Christianos usitato.

Quo demum cumque modo sese res habuit, certum illud est, ut vel ad colendum, vigilantia proposita, vel ad placandum divinum Numen, trinae *Petri* negationis, veniaeque ei concessae exemplo homines excitarent, saepe numero majores nostros ejusdem effigie usos fuisse. Nam, ut videre est apud Aringhium [2], Bottarium [3], Mamachium [4], Jos. Allegranza [5], et Dionysium [6], libenter in anaglyphis, anulisque *Gallum Gallinaceum* insculpebant. Nil vero dicam de *Gallis* pugnacibus, quibus pueri spiritus addebant, palmas ostentantes; quosque in vitris coemeterialibus praesertim exprimebant, ut notant Boldettus [7], Bottarius [8], et Mamachius [9]. Hoc enim symbolo tantum utebantur, ut iis, qui strenue pro Christo dimicassent, palmam victoriae paratam esse demonstrarent.

Praeterea *Gallorum* vigilantiae exemplo, ad Dei laudes horis antelucanis celebrandas, sese invicem excitabant, idque iis vitio vertit Plinius junior, in celebri ad *Trajanum* epistola [10]. Nam, ut praetermittam Hymnorum, et

1 Buxtorfius in c. XX. Synagogae. Bochart in T. III. Hierozoicon p. 119.

2 T. III. p. 398.

3 T. III. Rom. subt. p. 181.

4 T. III. Antiquit. Christ. p. 92.

5 Diss. VIII. sopra un Agape co' suoi Simboli p. 123. e nella IX. sopra la Porta della Bas. Ambrosiana p. 161.

6 p. 120.

7 lib. I. c. XI. p. 216.

8 T. III. p. 4. et 44.

9 loc. cit.

10 l. X. ep. 97. V. Ioh. Schefferi notas in Plinii Epist. lib. X. in Lect. Acad. Libro. Hamb. 1675. 8. pag. 59. Franc. Balduini Comm. ad Plinii lib. X. Ep. XCVII, et XCVIII. in Plinii edit. Veenhusii Lugd. Bat. 1669. 8. pag. 743. Conr. Rittershusii Comment. ibid. pag. 764. Ger. Ioh. Vossii Comment. ibid. p. 793, et in Vossii Opp. T. IV. p. 54. int. Opusc. varia. Geor. Gasp.

Odarum exempla, quae in publicarum precum, ac laudum consuetudine quotidie usurpamus, in *Antiphonario* Monachorum Brencorensium, quod Muratorius [1] edidit, exstat *Hilarii Hymnus* de Christo, longe pulcerrimus, et antiquissimus, cujus haec circa finem leguntur verba.

Galli cantus, Galli plausus
Proximum sentit diem,
Et ante lucem nuntiemus
Christum Regem saeculo.

Cujus quidem Hymni admirandam vetustatem, ac pretium singulare, elegantissimo commentario, qui utinam publico literariae Reip. bono in lucem prodeat!, illustravit *Vitus Maria Iuvenatius*, cujus ingenium, memoriam, doctrinam, graecis, latinisque literis eruditionem, vix, credo, pauci sint, qui assequantur, nemo, qui superet. Quod si quis amicitiae potius, quam veritati id me tribuere suspicetur, is consulat, licet, disertissimam ejusdem lucubrationem de *Vrbe Aveja* [1], cujus editioni procurandae, atque ornandae meam operam libentissime contuli, ejusque Scholia in T. *Livii Fragmentum* ἀνέκδοτον [2], quod ego primus publici juris feci, doctissimis ejus scholiis illustratum.

Kirchmajeri Analysim Epist. Plinii xcvII. lib. x. Witt. 1693. 4. Hymnophili (Kickebusch) Observation. ad Plinii lib. x. Epistol. xcvII. de carmine Christo quasi Deo dicto. in T. v. Misc. Lips. nov. P. III. p. 521. Ioh. Henr. Albini Diss. de statu, et ritu Christianorum veterum ex Epist. Plinii. Witt. 1693. 4. Frid. Andr. Halbaveri Comm. de pristina Christianae rei facie, a Plinio repraesentatae. Ienae 1738. 4. Kortolthum. de Sacris publicis colendis. Kilon. 1693. Ioh. Nicolaum. in selectis quibusdam Ant. Eccl. Tubing. 1705. Schutzfleischium in Compendio Ant. Ecclesiast. Lipsiae 1733. Bohemerum. in dissertat. xI. de Iuris Eccles. antiq. Binghamum. in Orig. Eccl. l. xIII. c. IX. Grancolasium. in Breviar. Rom. lib. I. cap. xxI. Azevedo. in vI. Exerc. Liturg.

1 in T. IV. Anecdot.

2 In Roma 1773. 4.

3 Romae 1773. 4.

Atque, ut praeteream celebres Alcuini versus [1], praeclara sunt illa, quae protulit in hanc rem Michael Glycas [2], ubi docuit. *Iam quod* Gallus Gallinaceus *noctu, certis horis cantet, non multum ante Solis ortum, ejus rei caussam in hunc modum nonnulli explicarunt. Ajunt enim, animal hoc a natura calidissimum, et in primis in appetendo nutrimento avidum, ob calorem quidem insitum, citius susceptum alimentum concoquere, ob aviditatem vero naturae, appetitum suum significare, quasi pascentem se invitet, et excitet. Alii volunt, rem quamlibet alicui certo sideri dicatam esse, sicut Lotus herba solaris est. Quo fit, ut huic luminari exorienti folia sua pandat, quum eadem, eodem occidente, contrahat. Sic et* Gallus gallinaceus *de horum opinione sub Solem refertur. Quamobrem ad ortum redeunte Duce suo, ratione quadam occulta, et naturali gaudet. Simul quasi carmen ei quoddam concinere velit, clarius vocem attollit, et altum clamat. Atque illorum quidem haec est sententia. Tu vero, mi Fili, voces hujusmodi referre inter fabulas, ne verearis. Nam* Gallum gallinaceum *noctu canere Deus jussit, qui omnia providentia sua complectitur: ut hoc modo vel inviti de lectulo surgamus, nec sine fructu noctem integram consumemus; sed partim ad operas nosmet convertamus, partim ad Dei celebrationem excitemur. Sic enim consuevit Deus tam per doctrinam, quam per ipsa etiam Animalia nos erudire.* Haec autem de nocturno ejusdem Alitis cantu statis horis Alkausinius adnotavit. *E mirabilibus* (naturae ejus illud est), *quod novit horas noctis; adeoque quum nox est horarum* XV, *pro ejus ratione dispensat cantus suos, quomodo etiam dispensat, quum solum est horarum* IX, *idque per Dei inspirationem.* Haud absimile

1 de Gallo in T. IV. Anal. Mabill. p. 524. et in ejus Opp. edit. Froben. 2 p. 47.

est illud, quod Damir in eo animadvertit. *In eo maxime mirabile illud est, quod novit tempora noctis, et juxta ea, tam aequa lance cantus suos dispenset, ut ex iis vix quidquam demat, sive longiora sint, aut breviora, et cantus ejus perpetuo praecedat, et sequatur Auroram. Laus illi sit; qui eum ad id instituit.*

Quid vero frequentius occurrit, tum apud Patres, Regulasque Monasticas, tum in Romanis Ordinibus [1], Capitulari Evangeliorum a Frontone edito, Missalibus Turonensi, et Lateranensi [2], Antiphonariis a Thomasio, Georgio, aliisque, evulgatis, quam illae Inscriptiones, *in primo Pullorum cantu, in Galli cantu, in primo Galli cantu, in Gallicinio, ad Gallorum cantum*? Quae quidem consonant iis, quae legimus in Libro Tobiae [3]. *Circa Pullorum cantum accersiri jussit Raguel Servos suos, et abierunt cum eo, ut foderent sepulchrum*, id est, quo tempore canunt *Galli Gallinacei*; atque eadem in mentem revocant grave illud monitum apud Marcum [4]. *Vigilate igitur. Nescitis enim, quando Dominus domus veniet, Vespere, aut media nocte, aut* Galli cantu, *aut mane*.

Siquidem *ad Galli cantum* vigilias sollemniores incipiebant, ut luculenter demonstrant Gregorius Turonensis [5], Amalarius [6], Menardus [7], ac fusius Martene [8], et Joh. Chrys. Trombellius [9], qui allatas Inscriptiones de media nocte, qua primum cantum edere *Galli* solent, non autem de *Gallorum* cantu circa diluculum, docent esse intelligendas. Quod mirifice confirmat Canon Sy-

1 T. II. Mus. It. p. 324. et 326.
2 p. 18.
3 Vulg. Tob. VIII. v. 11.
4 XIII. 35.
5 de Gloria Martyr. atque alibi.
6 de div. Off.
7 ad Gregor. Sacram. not. 98.
8 de ant. Eccl. rit. l. IV. c. XII. n. XIX.
9 de cultu SS. Dissertat. VI. cap. XXI. Bononiae 1740.

nodi Salengustadiensis Germanicae, habitae Seculo xI. ineunte, quo nondum per Horologia nocturnas horas designandi usus obtinuerat. Ibi enim, ut egregie notat Fr. Ant. Zaccaria [1], praecipitur, ne quisquam, qui *post Galli cantum* bibisset, sacrum celebraret, tum per aestatem, tum etiam per hyemem, etsi hiberno tempore *Galli cantus* mediam noctem haud recte indicet.

Praeterea hujusce Avis oblatio in nonnullis Ecclesiis obtinuit. Haec enim exhibet Charta anni MCCXXXII. in Chartulario S. Petri Carnotensis [2]. *Dedi in perpetuam eleemosinam Monasterio S. Petri Carnotensis tres* Gallos, *et unum Pugillum, sive unam Havatam Candelarum, quas percipere solebam annuatim in Altaritagio S. Christophori*. Item Laudes Papiae, ubi agunt de Capillorum benedictione, haec habent [3]. *Rectoribus Parochiarum semper offerunt aliquid, non solum in Missis festivorum dierum, verum quoque .... in benedictione Capillorum masculorum infantium certis festis, quam habent ex consuetudine, et pro qua offerunt pullum album, videlicet Gallum*. Ejusdem Alitis donum, prima nuptiarum nocte, in Galliis Sponsi praestare tenebantur sociis, amicisque suis, ut discimus ex Charta Reg. Chartoph. ubi haec legimus [4]. *Die nuptiarum dicti matrimonii de sero accesserunt ad domum dicti defuncti, tunc Sponsi, parentes, et amici, qui ad nuptias ipsas ratione amicitiae convenerant ..... causa solatii, et quaerendi* Gallum, *seu* Cochetum, *ut in partibus illis est moris*. Ac quandoquidem de Galliis incidit sermo, adnotare libet, quod refert Flaminius Cornelius [5]. *In tessellato pavimento Basilicae*

1 in T. III. Bibl. Liturg. p. CLXXIV.

2 in Gloss. Carpentier T. II. p. 727.

3 apud Murator. T. x. Script. rer. Ital. col. 31. et Carpentier. in T. I. p. 787.

4 apud Carpentier. T. I. p. 1005.

5 in Basilica Ducali S. Marci pag. 132. in Eccl. Venetae Ant. Monum. Dec. XIII. Part. I.

S. Marci Venetiis, duorum Gallorum Gallinaceorum *figurae conspiciuntur, quae Vulpem pedibus palo alligatam efferunt. Eaedem Karolum* VIII, *et Ludovicum* XII. *Gallorum Reges, e ditione Mediolanensi, Ludovicum Sfortiam, Virorum callidissimum, expellentes denotare videntur.*

Quid, quod Ordo Equitum anno MCCXIV. institutus fuit a Delphino Tractus Viennensis Regulo, quum dimicans adversus Anglos, Polarii ope, incolumis e mortis discrimine evasit? Nam in honorem sospitatoris sui, cujus insigne erat *Gallus Niger* in albo campo, *Ordinem Galli* nuncupavit. Alterum *Galli* ordinem memorat Justinianus, quem a Montmorancio erectum contendit; verum ab Helyoto [1] inter commentitios rejicitur.

§. VII.

De Galli Symbolo apud Ethnicos.

Haec nonnemini jam tum nimia fortasse videbuntur. Quid vero, si multa, et mira, quae de ejusdem Alitis Symbolis apud Ethnicos occurrunt, heic etiam attexam? Atqui dabitur mihi, opinor, haec venia, tam longo itinere defesso, ut diverticula de industria quaeritem, quae amoenitate quadam recreent, atque oblectent. Itaque, quum id argumenti satis elegans, ac festivum sit, in eo excolendo lubet paullo diutius immorari; quod me non inutiliter, nec nulla eorum, qui lecturi sunt, voluptate praestiturum confido.

Quis autem ignorat, *Gallum* vel apud antiquos fabulosorum Numinum cultores, tamquam Symbolum colendae Divinitatis habitum fuisse? Id enim quamplures [2]

1 in Tom. VIII. hist. Ord. Mon. p. 440.

2 Aldrovandus. lib. IV. Ornithol. c. I. p. 269. T. II. Chassanus. in Catal. Glor. mundi p. I. Concl. 83. et 84. Lindebro-

allatis exemplis demonstrarunt, qui nonnihil divinum in *Galli* cantu agnoverunt. Vnde ait Cicero [1]. *Quid in mentem venit Callistheni dicere, Deos* Gallis *signum dedisse cantandi? quum Democritus optimis verbis caussam explicet, cur ante lucem* Galli *canant. Depulso enim de pectore, et in omne Corpus diviso, et modificato cibo, cantus edere quiete satiatos*. Sed alii secus, una cum Callisthene, senserunt, ac praeterea diversa ejusdem cantus veluti interstitia adnotarunt. Nam Censorinus, ubi diei partes enumerat, postquam de media nocte loquutus est, statim ait [3]. *Sequitur* Gallicinium, *quum* Galli *canere incipiunt; deinde conticinium, quum conticuere*. Simile est illud Macrobii [4]. *Primum tempus diei dicitur mediae noctis inclinatio; deinde* Gallicinium, *inde conticinium, quum et* Galli *conticescunt*. Sed quum *Gallus* vel a media nocte canere incipiat, cantum, quem rursus edit inter medinoctium, et Auroram, *secundum* nonnulli vocant. Nam Aristophanes ait [5]. *Nempe per Iovem, si tunc venisses, quum* Gallus secundo *canebat*. Item diserte Heliodorus [6]. Galli *jam* secundo *canebant*. Vnde vetus illud adagium, de quo multa erudite scripsit Erasmus, *priusquam* Gallus secundo *canat, id est, summo mane*. Neque aliter Synesius [7]. *Quum nox jam esset circa secundum* Gallorum *cantum*. Ac Juvenalis [8]:

Quod tamen ad cantum Galli *fuit ille* secundi
Proximus ante diem Caupo sciet.

Huc etiam pertinent illa Ammiani [9]. *Casium montem as-*

chius. in Chronic. Karoli M. pag. 69. Camerarius. Cent. I. Hor. Subcis. c. 89. Hieronymus Columna. ad Ennii fragm. p. 471. edit. Neap. Christianus Rotarides. in Programmate de Gallinalibus, seu de Festo Galli. Col. Brand. 1705. 4.

1 de Divinatione lib. II.
3 c. XIX.
4 lib. I. Saturn. c. III.
5 p. 735.
6 lib. V.
7 epist. IV.
8 Sat. IX. v. 106.
9 lib. XXII.

cendit, *unde* secundis Galliciniis *videtur primo Solis exortus*; quae a Mela [1], Plinio [2], Solino, et Martiano Capella [3] *quarta vigilia* nuncupantur. *Galli* nempe, ut docet idem Plinius, *cum Sole eunt cubitum*, *quartaque castrensi vigilia*, *ad curas*, *laboremque revocant*. Iccirco Horatius cecinit [4].

Agricolam laudat juris legumque peritus,
Sub Galli cantum *consultor ubi ostia pulsat*.

Sic etiam Apulejus Auroram indicasse videtur, ubi narrat [5]. *Noctis Gallicinio venit quidam Iuvenis proxima Civitate*.

Praeteream plani, et impostoris *Mahomethae* [6] deliria, qui Deum habere nugatus est *Gallum album*, cujus alae smaragdis, hyacinthis, et margaritis distinctae sint, et ab Ortu ad Occasum expansae, caput sub Throno gloriae, pedes in summo aere, illumque quotidie precum tempus summo mane indicare, atque ab omnibus Caeli, et Terrae incolis audiri, praeter homines, ac Daemones, ac propterea *illi Gallos terrae respondere*. Quae tamen ex Hebraeis petita esse demonstravit Bochartus [7], quippe qui in Psalmis habent [8], *Gallus Sylvestris*, *cujus crura humi stant*, *et caput ejus attingit Caelos*. Illud potius memorem in numis Vrbium [9] *Gallum* frequenter insculptum fuisse; atque inter figuras, quibus Basilidiani, seu potius Aegyptii [10], Abraxam suum, sive *Solem*, in lapillis, et gem-

1 l. I. c. x. 2 l. x. c. xxI.
3 lib. vI. 4 Sat. I. 5 lib. vIII.
6 ex Chronicis Espahan.
7 Prophetarum loca xII. de Gallinaceo genere examinata. in T. III. Hierozoic. pag. 123.
8 lib. II.
9 Beger. Thes. Brandeburg. T. I. p. 357. Spanhem. de praest. et usu Num. T. I. p. 96. Fea in adnot. ad T. I. Winckelm. arte del disegno p. 210.
10 V. Beausobre Hist. du Manich. T. II. pag. 50. Caylus Recueil d'Antiq. T. vI. planch. xIx. n. Iv. p. 64. a Benettis chronol. et critic. hist. prof. et Sacr. T. II. p. 96. Passeri Diatrib. de gemmis Basilidianis. P. Martin expliq. de plus Monum. singul. pag. 291.

mis stulte delineabant, frequenter repraesentari Corpus humanum paludatum, cum capite *Galli gallinacei*, cujus tibiae modo in caput Serpentis, modo in stellas, interdum item in capita *gallinacea* desinebant. Nam *per Galli faciem, cristamque*, ut explicant ex Kircheri [1] doctrina Ioh. Macarius [2], Ioh. Chiffletius [3], et Nicolaus Galeottus [4], *Solaris Numinis potestatem denotabant*, cui iccirco sacrum fuisse Gorius [5] ostendit. Atque hinc fortasse inter aenigmata Ianuarii, principis reliquorum anni mensium, in Kalendario Caesareo Viennensi [6] *Gallus gallinaceus* apparet, quem praecipue *album*, ut Iamblichus [7] refert, mactari vetuit Pythagoras, quippe qui ageret mensis sacrum supplicem, etsi Gisbertus Cuperus Lunam, non mensem, a Iamblico indicatam, fuisse contendat [8]. Ceterum *albi Galli* in partes dissecti sacrificium Methanenses praestabant, ad tempestates averruncandas, ut auctor est Pausanias, qui hujusmodi usum ita explicavit [9]. *Quod vero mihi magnae Methanis admirationi fuit, id ipsum jam scribam. Africus e Saronico sinu agrum, et vineas perflans, novos pampinos acriter torret. Id quoties ac-*

1 in Oedip. Aegypt. Tom. II. Part. II. Class. II. de magia Hieroglyph.

2 Abraxas, seu Apistopistus, quae est antiquaria de gemmis Basilidianis disquisitio. Accedit Ioh. Chiffletii Abraxas Proteus Antuerp. 1657. 4. pag. 17. et in T. v. Misc. Chifflet.

3 Abraxas Proteus, seu multiformis gemmae Basilidianae portentosa varietas Comment. illustrata. in T. v. Miscell. et loc. cit. c. I. p. 57. 62. 63. 91. Christiani Kotaridis Programma de Gallinalibus, seu festo Galli. Colon. Brand. 1706. 4. Abraxas T. II. 177. descript. des Pierres gravées du Cabinet de M. le Duc d'Orleans. Paris. 1784. fol.

4 in tab. xxxII. Musei Odescalchi T. II. pag. 73.

5 de Libertorum Columbario in T. III. Sallengre p. 12.

6 Gronovius in T. I. ant. Graec. Tab. mensis singulari honore culti Antiochiae. Patinus. Vaillant. I. A. Fabricius in libello de mensibus. Iablonskius in Comment. de Remphah. p. 89.

7 cap. xvIII.

8 in T. II. Thes. Poleni de Harpocrate pag. 415.

9 Corinthiaca, sive lib. II. p. 191. edit. Kuhnii. Lips. 1696. fol.

cidit, vento etiamnum spirante, Viri duo Gallum gallinaceum, albis alarum pinnis, *in contrarias partes distractum lacerant, ac deinde dimidiam uterque* Galli *partem praeferens, cum cursu vites ambiunt; mox in eum ipsum locum, unde currere coeperunt, rursus congressi, avem ibi defodiunt. Hoc ab illis excogitatum est, tamquam praesentissimum remedium contra noxios Africi flatus.*

Eumdem Alitem, utpote diei, Solisque nuncium, *Aesculapio* Veteres sacrificasse, Lactantius [1] testatur, ut etiam Andreas Tiraquellus [2] animadvertit. Porro Socrates, quem per *Gallum* jurare solitum fuisse, narrat Laertius, post Cicutae potum, ita Critonem alloquitur, apud Platonem in Phaedone [3]. O *Crito*, Aesculapio Gallum *debemus, quem reddite, neque negligatis. Fiet, inquit Crito, quod jubes.* Quae quidem Viri sapientissimi verba ita explicavit Joh. Reuchlinus [4]. *Aesculapio* Gallum *offerendum vovit; non ut sibi Corpus sanaret, qui jam morti adjudicatus venenum biberat, sed ut parenti Apollini, hoc est primo, et incorporeo Soli, aeternae vitae dispensatori, animum tranquille morientis, cum laetitiae jubilo, et Paeane redderet. Nam* Gallus *Apollini Phoebo, qui Sol nominatur, sacer est, horarum, et diei laetus nuncius.*

Praeterea idem *Gallus gallinaceus*, ut demonstrat Kircherus [5], *Mercurio* sacer erat ob vigilantiam, quippe qui a prima mediae noctis inclinatione, ut ait Lucretius [6].

. . . . noctem, et plaudentibus alis
Auroram clara consuetus voce vocare.

1 div. Instit. lib. III. c. XX.
2 de nobilit. c. XXXI. n. XXVI.
3 Rhodiginus ant. Lectionum XVI. 12. Pier. Hieroglyph. XXIV. 18.
4 in lib. II. de Arte Cabalistica. V. Ioh. Chiffletii Socratem, sive de gemmis ejus imagine relatis judicium. p. 34. in Abrax. Gemm. Comment.
5 in Obelisco Pamphilio p. 234.
6 lib. IV. v. 714.

omnesque ad munia sua excitare. Propterea Laertius narrat, Citharoedum, qui semper ab Auditoribus deserebatur, ita a Diogene salutatum fuisse [1]. *Salve Galle*. Ille autem quaerens, cur ita? *Quia*, inquit, *canens omnes excitas*. Eadem de caussa, qui in Choro Praecentor erat, ut ait Varro apud Nonium, dicebatur,

Vocis Suscitabulum [2],
Cantantiumque Gallus Gallinaceus.

Propterea excubiarum, et vigiliarum signum fuisse produnt Pierius [3], Saubertus [4], et Aleander [5]. Eadem de caussa *Nocti* Deae, et nocturno tempore sacrificabatur, ut tradidit Ovidius [6].

Nocte *Deae* Nocti *cristatus caeditur Ales*,
Quod tepidum vigili provocat ore diem.

Interdum etiam solebant [7], Laribus *cristam promittere Galli*, quod pervigil domum custodiret. Quis tamen crederet, canoram hanc avem pone silentii Deam fuisse insculptam [8]? Nihilominus figura Theatro Hieroglyphicorum Hervatiano inserta, et rursus a Kirchero prolata exhibet *Harpocratem*, qui sinistro cubito *Galli*, jamjam vocem molientis, guttur premit, ac coercet, ut ostendat, quietem, et otium contemplationis, per *Noctuam* ibidem adjunctam indicatum, perturbandum non esse ab importunis diurni temporis actionibus, quarum *Gallus* nuncius est, ac voce ad eas excitare solet homines.

Verum ob pugnacitatem eadem avis praecipue *Marti* sacra, ab Aristophane [9] *Martis pullus* nuncupatur, eam-

1 in lib. VI.
2 c. II. num. 826. V. Sveton. in Aug. c. LXXXIV, et in Nerone c. XXV.
3 Hier. c. XX. 4 de Sacrif. c. III.
5 in Tabulae Heliacae explicatione in Tom. V. Thesaur. Graevii pag. 718.
6 Fastor. lib. I. v. 455.
7 Sat. XIII. v. 233.
8 in Obelisco Pamphiliano p. 316.
9 in Avib. p. 580.

que Eucherius Imperii, et Principis Symbolum appellat. Hac de caussa *Galeae* Idoli *Irmensul*, vel *Ermensul*, in Oppido S. Petri, in *Monte Martis*, apud Saxones olim culti [1], cujus descriptionem habemus apud Erastium [2], et Maurinos [3], *insidebat* Gallus Gallinaceus, *quod magnorum bellorum erat signum*. Iccirco *Gallum* frequenter in insignibus insculpebant, ut docent nonnulli [4], ex Pausaniae auctoritate, qui [5] Idomeneum Minois Nepotem, a Pasiphae Solis Filia oriundum, in scuto *Gallo Gallinaceo* usum fuisse tradidit. Item Tullius [6], et Plinius [7], *Gallum* in Foro Romano, et Scuto pictum demonstrant, quem a Julio Caesare positum fuisse, auctor est Quintilianus [8]. Illum enim obstrepenti Helvio, ac saepius urgenti, qualem se tandem ostensurus esset, indigitasse narrat imaginem *Galli*, pictam in scuto Mariani Cimbrici, cui tunc Helvius simillimus videbatur.

Eorum cantus in augurali disciplina victoriae signum fuit, quod Victores canere, ac victi silere soleant [9]. Et sane refert Tullius [10] ex Callisthene, Leuctricae ca-

1 Du Dieu *Irmensul* adoré chez les Anciens Saxons. dans le T. iI. de l'Hist. de l'Acad. des Inscript. pag. 188. Henric. Meibomius T. iiI. Rer. Germanicarum. Furstenbergius in Monumentis Paderbonensibus p. 102. Ernestus Casimirus Waserbach in diss. de Irmensula Saxonica. Lemgoviae 1698. S. Christ. Schloepkenius in Chronico Bardevicensi, et Beniam. Bielerus in enarratione succincta de Hermensaula Saxonica. Tornavii 1749. Ducange in Gloss.

2 in lib. iI. Observ. c. xviI.

3 dans le Voyage literaire T. I. p. 149.

4 Beverlinchius. Tom. iv. magn. Theatr. vit. hum. p. 323. Forcatus. lib. vI. de Gallor. Imp. p. 781. Mennenius. in delic. equestr. Ord. pag. 59. Dempsterus. in additam. ad Rosin. antiq. Rom. lib. iiI. p. 149. et Hoepingius. de jure Insignium pag. 623.

5 in Eliacis lib. v. p. 218.

6 lib. iI. de Orat.

7 lib. xxxv. c. iv.

8 lib. vI. c. iI. Franc. Kar. Conradi in loca Quintiliani Inst. Orat. lib. vI. c. I. et iiI. de usu picturarum in judiciis apud Rom. conjecturae. Exst. in Misc. Lips. nov. vol. iv. Par. iiI. p. 511.

9 Petr. Morestellus de Feriis Romanor. dial. xiiI. p. 807. in T. viiI. Thes. Graev.

10 de div. lib. xI. c. xxvI.

8 O 2

lamitatis tempore, quae Lacedaemonios propemodum oppressit, quum apud Thebaidem a Trophonio res divina fieret, *Gallos gallinaceos* ibidem sic assidue canere coepisse, ut nihil intermitterent; ac tum Augures dixisse, Thebanorum esse victoriam. Quocirca Lacedaemonii, ut est apud Plutarchum, statim ac hostem profligaverant, *Gallum* immolabant [1]. Iisdem, pro captandis auguriis, usos fuisse prodit insignis Geor. Cedreni locus, qui post historiam Gothorum irruptionis in Romanam ditionem, haec narrat [2]. *Libanius Sophista, et Iamblichus Procli Magister*, Galli Gallinacei *divinationem instituerunt. Scribentes enim in pulvere* XXIV. *elementa, ac cuivis granum frumenti imponentes*, Gallum *iis immiserunt. Atque is granum de litera TH, item de E, de O, et de D abstulit, itaque ambiguam designationem reliquit, quemadmodum id genus res solent imposturarum esse plenae. Valens autem, re intellecta, multos Theodosios, et Theodotos, et Theodoros, aliosque, quorum nomina ab istis literis inciperent, insontes suppliciis affecit. Iamblichus metuens sibi, hausto veneno sibi mortem conscivit.* Atque hinc inter praecipua Divinationum superstitiosarum genera, *Alectryomantiam* recensebant, divinationem scilicet per *Gallos Gallinaceos*, quam plures [3] illustrarunt.

Profligato hoste, domum reversus, Dux deposito Imperio, si astu vicisset, Bovem immolabat, si acie, *Gallum Gallinaceum*. Audi Plutarchum in vita Marcelli. *Spartae Dux, deposito Imperio, si astu, aut suada rem perfecis-*

1 lib. III. c. X.
2 p. 313.
3 Zonaras T. III. p. 28. Annal. Plinius hist. nat. lib. X. c. XXI. Kircherus T. II. Oedipi Par. II. p. 472. Vossius de Philosophia p. 176. Bulengerus l. III. c. XL. Potterus p. 339. Archaeol. Theod. Thummius de impietate Sagarum pag. 63. et Ioh. Praetorius in singulari libro de hoc argumento. Francof. 1681. 7.

set, *Bovem immolabat*, *si acie* Gallum Gallinaceum. Idem in Lacon. Instit. *Quum stratagemate hostem vicissent*, *Bovem Marti immolant*, *quum aperte* Gallum. Ac de *Gallo* meminit in Agesilao. *Consuetum censebant*, *et competens ipsis opus*, *vincere hostes*, *ut nec Diis immolarent*, *nisi* Gallum, *in victoriae testimonium*. Huc facit Columellae locus, qui ait [1]. *Nos enim censemus instituere vectigal industrii Patrisfamilias*, *non rixosarum avium lanistae*, *cujus plerumque totum patrimonium*, *pignus aleae victor* Gallinaceus *pyctes abstulit*. Columellae verba lucem mutuantur a Plutarcho, qui narrat. *Nisi et canes habuerint praecellentes*, *et equos*, *et coturnices*, *et* Gallinaceos, *ferunt periniquo animo*.

Praeterea ab eorum pugnacitate exemplum petentes, eosdem non secus, ac Gladiatores in arenam producebant. Iis enim tanta dimicandi libido, ut finis non sit, nisi commorientibus. Quod praeter Plinium, memoriae prodidit etiam Philo Judaeus in libro, *quod omnis Probus*, *liber*. Gallinacei *tanta contentione pugnare solent*, *ut ne cedant*, *etsi viribus vincantur*, *animis tamen non superantur*; *ad mortem usque pertendunt*. Vorato praesertim allio, pertinacia augetur, ut notat Xenophon in Symposio. Hinc apud Comicum in equitibus, σκοροδίζετυ, est ad proelium animare, deductum a natura *Gallinaceorum*, qui, assumpto allio, magis ad pugnam accenduntur. Ab hoc Animante profluxit adagium, *Gallus insilit*, ubi quis semel victus certamine, quum superior evadit, tamquam ovans, cantum edere solet, ac si cantu se victorem testari vellet. Inquit enim Plinius [2]. *Gloriam sentiunt*, *et hi nostri Vigiles nocturni*, *quos excitandis in opera mortalibus*, *rum-*

1 de re rust. l. VIII. c. ult. 2 l. X. c. XXI.

pendoque somno natura genuit. . . . Quod si palma contingit, statim in victoria canunt, seque ipsi principes testantur. Id etiam Aelianus animadvertit, narrans [1]. *Quum vicit, superbus est, et cervice erecta, et glorianti similis.* Sic etiam Phile [2]. *Gallus, quum pugna superior est, mere turget, et cum pompa graditur, et exultat.* In hanc rem Lucilius cecinit [3]

Gallinaceu quum victor se Gallus honeste
Sustulit in digitos, primoresque erigit ungues.

Recte igitur Basilius pronunciavit [4]. *Superbum quid est Gallus.*

Si vero in pugna superatur, trepidus aufugit, alasque submittit. *Victus*, ait Plinius, *occultatur silens, aegreque servitium patitur.* Vnde in pavitantem dicitur, *tamquam Gallus Gallinaceus*, ut habet Erasmus. Meminit istius proverbii Plutarchus in Alcibiade

Pavidus refugit, more Gallinacei,
Quum victus alas ille submittit suas.

Illorum pugnantium spectaculum quotannis edebatur Athenis, Pergami, et Romae. Tradit enim Aelianus [5]. *Post devictos Persas, Athenienses Legem posuerunt, ut* Galli Gallinacei *quotannis uno die publice in Theatro certarent.* Quin et juvenes, quotquot erant, id spectare tenebantur. Haec disco ex Solonis verbis apud Lucianum. *Quo modo afficereris, si apud nos Coturnices, et* Gallos Gallinaceos *intense certantes videres, et in his non parvam curam? rideres nempe: ac multo magis, si id scires, lege fieri a nobis: tum praeterea imperatum, uti juvenes omnes adsint, spectentque aves usque ad extremam virium defectionem decer-*

1 hist. l. iv. c. xxix.
2 hist. anim. c. xiI.
3 l. viiI. Sat.
4 in Hexaemeron Hom. viiI.
5 var. hist. lib. xI. c. xxviiI.

tantes. Nam Themistocles adversus Persas quum exercitum duceret, *Pullos gallinaceos* inter se de victoria decertantes conspicatus, inde arrepta occasione, Athenienses ad strenue, fortiterque depugnandum adversus hostes, isto Avium exemplo adhortatus est, prosperoque rei eventu confirmavit. Quamobrem, superatis Persis, Athenienses, ob insolentis facti memoriam, descriptum *Gallinaceorum* certamen instituerunt.

Sed ipsam legis originem ab Aeliano audiamus [1]. *Vnde vero initium haec lex sumpserit, dicam. Quum Themistocles civium exercitum educeret adversus Barbaros,* Gallos gallinaceos *vidit pugnantes: neque ille oscitantes eos vidit, sed adductis ad spectaculum militibus, at hi, inquit, non pro patria, nec pro Diis, item patriis, aut sepulcris progenitorum, malum sustinent; nec pro gloria, neque etiam libertate, liberisque; sed dumtaxat ne vincantur, neve alter alteri cedat. Quibus dictis, confirmavit Athenienses; quodque ad virtutem eos incitasset, voluit in memoriam similium rerum conservare.* Verum Themistocli, quae adscribit Aelianus, Diogenes Laertius Iphicrati tribuit in vita Socratis, ubi ait. *Iphicrati quoque Duci animos adjecit, quum ostendisset ei* Gallos gallinaceos *tonsoris Midae, adversus eos, qui Galliae erant, alis pugnantes.*

Plinius autem refert [2]. *Pergami omnibus annis spectaculum* Gallorum *publice editur, ceu Gladiatorum*. Eorum imitatione, Romanis hoc ipsum placuit de certamine Coturnicum, ad quod publice per Praeconem spectatores invitabant, quum dicerent, *Pulli pugnant*. Item Hero-

1 V. Meursium de Popul. Atticae p. 808. et in T. I. Opp. ed. Flor. p. 387. et Ioh. Henr. Boeclerum in Diss. de Themistocle. int. ejusd. Diss. Acad. T. II. pag. 1145. Argentor. 1710. 4. V. p. 101.

2 lib. x. c. xxI.

dianus narrat de Severi Filiis [1]. *Inter se Fratres dissidebant, puerili primum certamine, edendis Coturnicum pugnis,* Gallinaceorumque *conflictibus exorta discordia*.

Gallus gallinaceus cognomine *Centaurus*, ut tradidit Nicander [2], amavit *Secundum*, Nicomedis Bithyniae Regis Aurigam, qui itidem *Gallo* impense favit, gratiam rependens; ita ut nescio, an serio acceperit, quod olim joco Diogenes pronuntiavit, ut Platonem salse perstringeret, qui *Hominem, animal bipes sine pennis* esse definierat. Nam postridie *Gallum* deplumatum in ejus Liceum immisit, clamitans, *en Hominem Platonis* [3]. Agrigentini, ut narrat Timaeus, testis oculatus, apud Diodorum Siculum [4], Gallinaceis *pugnatoribus*, *Perdicibus*, *Coturnicibus mirifice delectabantur, et ad pugnam inter se destinabant, iisque sumptuosos tumulos exstruebant*. Verum nemini carior hujusmodi avis fuisse legitur, quam Poliarcho, quem ferunt, Aeliano teste [5], *ad eam mollitiem pervenisse, ut Canes etiam,* et Gallos, *si quibus delectatus fuisset, mortuos efferret publice, et amicos suos convocaret ad funus, splendideque eos sepeliret, atque erigeret in illorum monumentis columnas, quibus epitaphia eorum insculperet*.

Ceterum haud dissimulem, longe diversam quandoque fuisse *Galli* sortem apud Romanos. Eum enim, quod cum parentibus, et liberis colluctari soleat, una cum Cane, Vipera, et Simia, in culeo includebant [6], quo, sin-

1 lib. III. c. x.

2 Mustricus Philosophus de luxu Graecorum c. XII. p. 2525.

3 Laert. lib. VI. c. XXVI, et apud Grimaldum Vita di Diogene p. 79. V. Erasm. In Adagiis. Chiliad. V. Cent. I.

4 lib XIII. Bibl. fol. 375.

5 Var. Hist. lib. VIII. c. IV.

6 Cicer. ad Herennium lib. I. 13. de Invent. II. 50. et pro Roscio Amer. c. XXV, et XXVI. Modestin. Dig. lib. 48. tit. 9. leg. poenult. Iuvenal. Sat. VIII. v. 214. Seneca l. I. de Clem. c. XV, et XXIII. Suet. in Aug. c. XXXIII. Scaliger ad Festum. Dositheus in sent. et epist. Adriani. Imp. Anianus ad L. unicam C. de patricid.

gulari supplicio, Viri Parricidae, sanguineis virgis caesi, insuebantur, in Profluentem dejiciendi.

Itaque, quum haec Avis, tum a Christianis, tum ab Ethnicis adeo celebrata fuerit, Lectoribus, ut puto, non displicebit, me in ejus gratiam, quasi de caussa digressum, de eodem paullo fusius disseruisse. Sed tandem *Gallos* omnes, atque etiam hunc nostrum, de B. *Andreae* Templo rotundo optime meritum, quippe qui pristinum *Turris Campanariae* decus ei quodammodo conservavit, salutemus; ac gratulati, quod ejus etiam casum superstes evaserit, ad alia dejecti *Sacrarii* ornamenta consideranda progrediamur.

CAPVT XV.

De marmoreis, aeneisque Statuis, quae in exciso Sacrario permanebant.

Quum diu haesissem, utrum marmorea, aeneaque Monumenta, quae in *Sacrario* exstabant, suis quaeque locis describerem, an potius ea simul colligerem, et lectorum oculis, uno veluti intuitu, conspicienda exhiberem, tandem optimum factu esse duxi, priore consilio abjecto, posterius amplecti, omniaque unum in caput reji-

Isidor. Hisp. in glossis. Zonaras Annal. iI. p. 16. Dempsteri Paral. ad Rosini antiq. Rom. viiI. 24. Fab. Semestr. II. 7. Sigon. de Iudic. II. 31. Politian. Miscell. cap. 20. Rob. Cenal. de pond. et mens. rat. de Culleo, Vase coriaceo ad puniendos Parricidas legibus instituto. in T. xI. Thes. Graevii p. 1472. Poetus de Rom. et Graecor. mensur. in T. iiI. Thesaur. Graevii p. 1645. Gyraldus de var. sepel. rit. c. iI. Boxhorn. quaest. Rom. c. 37. Voss. de Idololatria iiI. 35. Turneb. ibid. viiI. Laurent. de tormentis c. 7. Thom. Cencius par. iI. animadv. v. p. 247. Hier. Magius Misc. iv. 8. Goldastus ad Dositheum p. 874. et 875. edit. Schultingii. Christ. Colerus in Parergis, et Meursius iiI. 23. part. iI. exercit. critic. pag. 162. aliique apud Pitiscum T. I. pag. 33. et T. iI. p. 390.

cere. Fortasse enim acceptior, probatiorque sic futura est eorum descriptio, quae secus, tot aliis rebus implicata, confusa accidisset, eorumque quasi species, ac forma evanuisset.

Sed, ut ordine procedamus, in pariete exteriore, inter *S. Clementis*, et *Reliquiarum* Cellam, marmorea Προτομή visebatur cum Inscriptione, quam una cum ceteris, quae in *Sacrario* exstabant, videsis in nostra *Sylloge monumentorum*. Haec erat *Card. Barberini Senioris* imago, quam ad ejus memoriam perennandam, ponendam curavit *Karolus Barberini Card.* Fratris Filius, cujus ibidem, ut supra narravimus, servabantur praecordia. Prioris autem Cadaver fodiendo repertum est.

Hic magna cum laude, maximoque Cleri Vaticani commodo, Basilicae regimine functus est. Praterea anno MDCLXXX, regia plane munificentia, nobilissimum ei ornamentum adjecit. Duo enim Apostolorum *Petri, et Paulli* signa, ex aere conflata, *Gregorii* XIII. donum, inauranda curavit; ac quod multo magis est, *quattuor argentea candelabra*, aureis laminis obducta, quae iccirco *aurea* vulgo audiunt, basibusque ex lapide lazuli, et sphericis crystalli montani segmentis praefulgent, dono dedit [1]. Atque ita multo pretiosius reddidit, ac cumulavit *Alexandri Farnesii Cardinalis* munus, oblatum anno MDLXXXI, aliorum

1 In iis insculpta est hujusmodi inscriptio.

CAROLVS . SPAGNA . OPVS

Ceterum Rodolphinus Venutus in *Numism. Romanorum Pontificum a Martino V. ad Benedictum XIV. Romae* 1744. 4 *p.* XXXIII. Annam Hameranam, arte pictoria nobilem, sacras historias, quae eadem Candelabra mirifice exornant, cestro pinxisse narrat. Et quoniam in his sumus, minime praetereundum est, duo majora aerea Candelabra, quae auro fulgentia, et aspera signis stant hinc inde, sollemnioribus diebus, ad altare princeps Bas. Vat., esse opus insigne Ant. Pollajoli, atque antiquitus aenei Mausolei Xysti IV. decus fuisse. Deinde vero Praesul Oliverius, Fabricae Oeconomus eadem inauranda curavit.

duorum, quamvis paullo breviorum, cum *Cruce* illis socia [1], opus insigne peritissimi Artificis *Antonii Gentili Faventini* [2], ac pretii xv. mile aureorum, juxta Turrigium [3], seu xiiI. mile, ut tradunt Martinettus [4], et Chattardus [5], quibus favet libri Benefactorum locus, quem heic exhibeo [6]. vI. *Nonas Martii. Eodem die anno* 1589. *Obiit bone memorie Alexander Cardinalis Farnesius Episcopus Ostien. S. R. E. Vicecancellarius, et nostre Basilice Archipresbiter, qui vivens preciosam Crucem ex argento, artificiose sculptam, cum duobus similibus Candelabris, valoris tredecim milium aureorum, Altari Apostolorum pie obtulit. Idem pluviale pulcherrimum auro contextum* Sacrario *attribuit. In obitu vero Calicem aureum pretii quingentorum aureorum, lanceam ex argento cum duobus urceolis similibus testamento legavit. Solemne anniversarium quotannis Capituli decreto pro ejus anima celebretur.*

Alterum vero obversabatur Canonicorum grati animi monumentum in pariete, qui inter *Reliquiarum*, et *S. Annae* Cellam interjacebat. Hoc nimirum memoriae *Paulli* IV. *P. M.* erectum fuit, quod praeter alia multa iis collata beneficia, quae Alpharanus [7] enumerat, literis Apostolicis anni MDLIX. tertio Idus Majas [8], Alphonso Caraffae Card. Regenti Camerae Apostolicae demandave-

1 In Crucis Basi exstat hujusmodi inscrip.

ALEXANDER
FARNESIVS
CARD. VICECAN
HVIVS BASILICAE
ARCHIPRESB
D. D.
ANTONIO . GENTILI FAENTINO . F

Exstant autem in foliis trium liliorum, quae referunt insigne Farnesianum, tria haec verba viriculo affabre insculpta

ΔΙΚΗΣΚΡΙΝΟΝ
ΒΑΛΛΟΥΤΩΣ
ΠΑΡΑΠΛΩΣΟΜΕΝ

2 V. Baglioni fol. 109. Orlandi Abcedario Pittorico.

3 p. 121.

4 p. 227.

5 p. 231. T. I.

6 p. 31.

7 ms. c. xiiI. n. 168. p. 63.

8 T. iiI. Bull. Vat. p. 36.

rat, ut Monitorio praemisso, sacris interdiceret detentores bonorum, aliarumque rerum ad Basilicam pertinentium, quas recensuit, ipsique Basilicae asseruit. Quare ad hujus beneficii memoriam, ibidem Pontifici Statua aenea, inaurata, ex alio aeneo archetypo desumpta, ut narrat Turrigius [1], a Canonicis collocata fuit, cum epigraphe, a Benedicto Aegio Spoletino elucubrata, juxta Antonium Caracciolum [2] Joh. Baptistam Taphurium [3], et Turrigium, seu potius ab Achille Maffejo Vat. Bas. Canonico, ut refert Grimaldus [4].

Sed Alpharanus [5] audiatur, qui postquam de Cella *Reliquiarum* disseruit, ita hoc monumentum ob oculos ponit. *Iuxta, et extra hoc Sacellum in pariete contra Orientem, a dextera Sacelli parte collocata fuit a Canonicis aenea Paulli* IIII. *Summi Pontificis Statua deaurata, cum Angelis illi Regnum supra Caput sustinentibus, sub qua adest tabula aenea deaurata literis insculpta, quibus longe benemeritum Basilicae, et Canonicorum Paullum* IV. *fuisse cognoscitur*.

Paries denique inter *S. Annae* Cellam, aliamque *SS. Andreae, et Iacobo Maj.* olim sacram, cujus vice postmodum Arcus erectus fuerat, sub quo Basilicae *Beneficiarii* sacris vestibus sese induebant, aeneam *Benedicti* XIII. Statuam exhibebat. Quod grati animi monumentum posuit, aere conlato, Pontifici benemerentissimo, ut subjecta docebat Inscriptio, omnis Ordo Cleri Vaticani, quod sibi, quum reditibus legatorum, fundisque dilap-

1 p. 241. 548.
2 in ejus vita.
3 Hist. Cler. Regul. c. xvI.
4 in lib. Instr.
5 ms. n. 168. pag. 63. Nel pilastro de questa Cappella li R. Canonici, et R. Capitolo di S. Pietro hanno messa la Statua de metallo deaurata de d. Paolo IIII. denotando li gran benefizj fatti da S. Beatitudine verso la Chiesa, et Capit. di S. Pietro, con questa iscrizione in tabula *enea deaurata*.

sis, ob statas impensas, aere alieno oppressus, maximasque in difficultates adductus esset, summam aureorum CXXIV. milium liberalissime largitus esset; cujus gratia, oneribus explicatis, et conditionibus certos in dies definitis recreatus revixit. Praeterea iccirco pro Pontifice de se optime merito, anniversaria sacra perpetuo celebranda constituit.

CAPVT XVI.

De ceteris dejecti Sacrarii Monumentis.

§. I.

De Rota Porphyretica.

In *Sacrarii* umbilico *Lapis porphyreticus*, circularis figurae, palmorum xI. visebatur, quem illuc *Nicolaus* V, ut tradit Turrigius [1], dum Templum restauravit, ad pavimenti ornamentum, e Basilica Vaticana transferendum curavit. Hujusmodi lapides, quos in Caeremoniali Romano, *circulos porphyreticos* appellatos fuisse legimus, *rotae* vocabulo apud antiquos scriptores usitatius veniebant, ut pluries supra [2] vidimus.

Quidam vero locus exstabat in Bas. Vat., qui ad *quattuor rotas* dicebatur, quemadmodum videre est in Karoli M. diplomate, apud eumdem Turrigium [3], Macrum [4] aliosque. Plures enim earum, testante Severano [5], vetus Basilicae pavimentum ornabant, quarum una maxime omnium a priscis Scriptoribus commemoratur.

1 p. 520.
2 pag. 823. 827. 844. 845. 846. 847.
3 p. 24. 520. 509.
4 in Rota Porphyr.
5 T. I. p. 128.

Eadem sita erat, ut habemus ex Petro Mallio [1], ante *Portam Argenteam*, quae princeps ex Bas. Vat. Portis, ac media erat, unde etiam *Mediana* appellata, ab Honorio [2] primum *ex argento investita*, ac deinceps, postquam eam Saraceni argento nudaverant, a Leone IV. [3] reparata, et *tabulis multis argenteis lucifluis, salutiferisque historiis sculptis decorata*; pari modo, quo nomina Vrbium, atque Oppidorum a Karolo M. Sedi Apostolicae subjectorum, ut Mallius refert [4], *in portis aeneis super gradus B. Petri, videlicet in introitu Eccl. S. M. inter Turres, argenteis litteris* legebantur. Iccirco S. Paullinus eam describens [5], *venerabilem regiam, caerulea eminus fronte ridentem* vocavit, utpote argenteis laminis, figurisque obductam. *Regias* vero, ac *speciosas* Templorum Portas Graeci appellabant, utpote ad regium Dei Palatium, ac Basilicam inservientes [6]. Nam, quum olim in Portis Vrbis, vel Sanctuarii jus diceretur [7], idem erat apud Veteres, ut recte adnotavit Steph. Borgia [8], ad *Portam* pergere, ac ad Judicem, seu Tribunal, quod idem valet atque ad *regiam*, quum Reges Iudicum munere fungerentur. Porro de Portis Civitatum Iudeae, iisque praesertim, quae *Battrabim* Hebraice nuncupantur, ac de Fori, judiciorumque in iis exercendorum more, praeclara sunt illa, quae habet Hie-

1 num. 110.
2 T. iI. Anast. p. 208.
3 T. iiI. Anast. p. 123.
4 T. viI. Jun. Bolland. p. 54. Torrigio Grotte Vat. p. 337. Borgia Mem. di Benevento T. I. p. 33. et 161.
5 in epist. xxxiiI. ad Pammachium.
6 Binghamus T. iiI. lib. viiI. cap. v. p. 189. De Portis Speciosis, ac regiis, cur ita vocatae?
7 V. I. Wichmanshausen in Philologematis octo selectioribus. Witteb. 1715. §. 3. Franc. Moncaeium in lucubrationibus ad Canticum Canticorum. Paris. 1587. 4. p. 88. Will. Frid. Pistorium Amoenitatum historico-juridicarum diss. iI. §. 47.
8 in illustrat. Opusc. Card. Valerii de benedictione Agnorum Dei. Romae 1775. 4. pag. 25. et in Vatic. Confessione B. Petri pag. 251.

ronymus [1]. *In porta, juxta veterem judaici morem Populi fuisse judicia, et saepe legimus, et crebro interpretati sumus, ut ne Agricola ad caussam veniens, frequentia Civitatis, et novo terreretur adspectu, nec Vrbis habitator longe ab Vrbe properaret, et subvectionem quaereret jumentorum.* Hinc hodieque *Porta* pro *Aula* adhibetur, ut *Porta Ottomannica*, nimirum *Regia Turcarum*, ac pari sensu est apud Xenophontem θύραι [2].

Libri rituales, ubi agunt de *Imperatorum coronatione*, ejusdem *rotae porphyreticae* saepe numero meminerunt. Sed ne singula persequar, quae in Ordinibus a Raynaldo, Mabillonio, Martenio, Muratorio evulgatis occurrunt, antiquioris Ordinis a Panvinio primum, ac deinde, ut supra [3] dictum est, a Gattico, et Cennio in lucem editi proferam auctoritatem. Ibidem post primam Orationem ab Episcopo Albanensi recitandam, *pro electo Imperatore coronando*, ante *Portam Argenteam*, ritus describitur obeundus ante secundam precationem habendam ab Episcopo Portuensi *in medio rotae Medianae* [4]. Tunc enim Pontifex B. Petri Ecclesiam ingressus, *sedet in sede sibi praeparata in dextra parte ejusdem rotae, contra sedem praeparatam Electo in sinistra parte*. His concinit *Innocentii* VI. diploma [5], quo ritus in *Karoli* IV. coronatione, ejusque uxsoris *Annae* Reginae servandos declarat, itemque Christophori Marcelli [6] praescripta, qui Imperii corona donandum in medium Bas. veluti manu ducit, *ubi est rota porphyretica*.

Verum praeter ea, quae pro *Imperatorum Coronatione*, afferuntur, alibi etiam hujusce *rotae* fit mentio. Nam

1 lib. II. in Amos p. 1413.

2 V. Henr. Stephani annot. in Xenophontem, et Lakemacheri observat. philolog. pag. 331.

3 p. 824.

4 Torrigio Grotte Vat. p. 587.

5 T. I. Bull. Vat. p. 353.

6 Tit. v. §. xiv.

Cencius Camerarius, ubi disserit [1], *qualiter Dominus Papa pergit in Litania majori in festo S. Marci, facta oratione*, inquit, *post Te Deum laudamus super* rota, *in introitu quasi Ecclesiae, pergit ad Secretarium*. Ac, ut cetera exempla missa faciam, a Turrigio [2], et Catalano [3] prolata, Petrus Diaconus in Chronico Monasterii Cassinensis [4] testatur, *Henrico* IV. una cum *Paschali* II. Basilicam ingresso, *quum in rotam porphyreticam venisset, positis utrimque sedibus* ambo consedisse, eodemque loco *Paschalem*, nefario ausu, vinculis constrictum fuisse; quae quidem Petri verba nollem, Ducangius [5] accepisset pro Cubiculo, ubi xII. Viri judicia exercebant.

Hujusmodi lapidum unus etiamnum superest, qui Basilicae portam principem ingredientibus statim obversatur, et delineatus apud Dionysium exhibetur [6]. Alter enim qui in *Sacrarii* pavimento exstabat, periit temporis diuturnitate, plures in partes diffractus. Ceteros, qui a Turrigio [7], et Severano [8] in *Cryptis Vaticanis* servari perhibentur, Dionysio [9], etsi eos diligenter inquisivit, reperire minime licuit.

Sed heic lectoribus invidere nolo insignem Grimaldi locum, quo *rotas* omnes *porphyreticas*, quae aevo suo, Bas. Vat. pavimentum ornabant, accurate recenset, etsi eam, quae in *Sacrario* exstabat, minime nominaverit. Ait itaque [10]. *Cernebantur reliquiae primi pavimenti, et for-*

1 in Ord. xII. c. xxIx. p. 204.
2 p. 120.
3 T. I. §. iI. p. 106.
4 Excerptum ex Chronic. Saxonico de captione, et custodia Paschalis iI. in T. v. Ann. Bened. p. 681. V. Papebrochium in Conatu Chron. hist. p. 702. Muratorium in T. iiI. rer. Ital. p. 354. Ioh. Adolph. Hartmanni Vitam Paschalis iI. cum ejusd. Vitis Victoris iiI. Vrbani iI. Marb. 1729. 8.
5 in Glossario.
6 Tab. LI.
7 p. 120.
8 p. 135.
9 p. 128.
10 fol. 159.

tasse Constantiniani, vermiculati operis, albis, porphyreticis, serpentinisque lapillis. In hoc sacro vermiculato solo, magnae Rotae *erant; meo tempore has notavi. Visebantur tres amplae nobilissimae, et integrae* Rotae *ante solium Pontificis, in veteri apsida, quarum una fracta nunc est ante sepulcrum Clementis Octavi. Iacobus a Porta Architectus rogatus a multis, ut integras inde elevaret, quum jussu Clementis Apsidam diruere vellent, verba dedit, ignorantia ne dicam, an malitia tales lapides flocci pendit, et fabricatores murorum, massas super ipsas* Rotas *dejiciendo, in plures partes fregerunt, multae licet crassitudinis essent; hujusmodi lapidis materia cinericium erat, orientale grannitum vocatur; hinc non longe alia* Rota *similis minor erat, quam integram inde elevarunt. Mirabantur inspicientes, et priscorum Romanorum potentiam hinc arguebant. Hic locus fortasse, quem Carolus Magnus, in suo privilegio asservato in Archivo S. Petri, nominat ad* quatuor rotas. *Ante organa alia similis* rota *magna in aliquot partes fracta. In porticu ante mediam portam fuit ibi olim alia* Rota. *Remanserant vestigia, ubi P. Mallius scribit quiescere Ven. Bedam*[1]. *Ante Altare Deiparae Virginis in columna* Rota *alba venati marmoris. Ante Altare SS. Sacramenti* Rota porphyretica *magna, et ampla, pulcherrima, et integra, praeterquam in ora parum fracta in antiquis caeremoniarum libris saepius nominata, dum agitur de coronatione Imperatoris, ubi una Oratio super ipsum Caesarem dicebatur, de qua diffuse agit Card. Baronius in vita Paschalis* II. *capti a Caesarianis ad* Rotam porphyreticam, *modo ibi est sepulta in antiquo pavimento, et locus iste hodie subjacet immediate musiveis stemmatibus SS. D. N. Pauli* V. *quae sunt in magno fornice.*

1 V. pag. 898. 899.

8 Q

§. II.

Dejecti Sacrarii Inscriptiones .

Dum *Sacrarii* pavimentum effoderetur, inter lapides, quibus instructum erat, alia insuper Κειμήλια ad hanc usque diem coelasse, compertum est. Hinc enim plura veterum *Inscriptionum* fragmenta, in apricum prolata sunt. Haec inter, duo praesertim insignia sunt; nimirum *Leonis* cujusdam epitaphii fragmentum, et *Nicolai* I. *Pontificis* titulus sepulcralis, qui ad hanc usque diem apud Scriptores mutilus, ac detruncatus occurrebat. Atque ita praeter ea, quae supra de *Leone*, et *Gregorio* attulimus, tertii quoque Pontificis, qui ex rebus praeclare gestis *Magni* cognomen duxit [1], gloriae posthumae illustrationem, operis hujusce ratio, amica, ut ait ille, conjuratione postulavit. Haec autem monumenta, fateor debere me V. C. *Petro de Tois*, rerum antiquarum Bas. Vat. studiosissimo, et acerrimo indagatori, qui ea mecum, uti ferme cetera Inscriptionum apographa, perquam accurate descripta, humanissime communicavit.

Quum autem prope *Sacrarium* celebres Inscriptiones, ac praesertim *Vrsi Togati*, et *Q. Herennii* custodirentur, jure quodam veluti suo, locum in nostra collectione sibi vindicabunt. Quae quidem monumentorum series, velut per saturam, partim ex antiquis Scriptoribus, partim ex ipsis lapidibus, tum in veteri, tum in novo *Sacrario* exstantibus congesta, ac unum in fascem redacta, nonnullis etiam animadversionibus, loco suo diligenter illustrabitur.

1 V. Sarnelli nel lume a' Principianti P. I. Quest. XXXII. Se il titolo di *Magno* si è dato in vita ad alcuno? p. 100.

Sed claudam hanc monumentorum seriem alterius *inscriptionis* mentione , quae in dejecto *Sacrario* exstabat. Quum enim *Alexander* VII. constituisset , ut quoties nonnemo in *Beatorum* albo censeretur , aurei quingenti , ac mille , quoties *Sancti* Novensiles caelestibus honoribus donarentur , Basilicae Vaticanae *Sacrario* solverentur , beneficentissimo Pontifici perpetuum grati animi monumentum Canonici posuere , quod nos in Sylloge aliis adnectimus .

§ III.

De Sera , Vecte , Dentibus Elephantinis , ac ferreis Catenis , ibidem servatis .

Jam vero , antequam ex his monumentis discedimus , nonnihil addendum est de *ferreis catenis* , *sera* , *et vecte* , *dentibusque elephantinis* , quae supra arcum *Sacrarii* , ex quo in Basilicam patebat aditus , manebant appensa . Postquam *Karolus* V. Muleassem in Regnum Tunetanum reductum , Vectigalem fecit , ac Tunetum ipsum , potioremque Africae partem debellavit , *seram* , *vectesque Portarum* expugnatae Vrbis , et decem vexilla , celeberrimae victoriae insignia , una cum *ebore* , cujus in Africa magna est copia , obsequii , gratique animi ergo , Apostolorum Principi dono misit . Quae Christiani nominis hostium spolia , tunc temporis , supra *Portam Romanam* veteris Basilicae a *Paullo* III. locata fuerunt , ut Alpharanus [1] , Vgonius [2] , et Bonannius [3] testantur .

1 ms. c. IX. num. 128. pag. 49. Sopra la Porta Romana ve sono otto Bandiere , et una Serratura con Catenacci da Carlo V. Imperatore della vittoria avuta d'Affrica , in reverentia , gratia , et honore de Dio , et de S. Pietro suo Vicario . . . . et in questo tempo forno levate le bandiere d'Affrica , et il Catenaccio, e Serratura , che stavano sopra la Porta, in segno della Vittoria .

His sociae *ferreae* pendebant *catenae*, quae *Portum Smyrnensem* praecinxerant, quaeque a Card. Oliverio Caraffa, *Xysti* IV. Legato, qui insignem de Mahumetanis, classe Pontificia superatis, victoriam reportavit, transmissae, supra *Portam Ravennianam*, ut Alpharanus [4] prodidit,

Sopra la Porta Ravenniana vi è un Stendardo, et una Catena del Porto di Smirna, preso nel tempo di Sisto PP. IV. d' un Cardinale Legato de Latere nell' armata, siccome se vede questa Istoria penta nell'Hospitale de S. Spirito, appresso all'Altare, che è in mezzo l'Hospitale.

Sopra questa med. Porta furno posti dodici bandiere, overo insegne della Vittoria havuta contra l'Ammiraglio, et Vgonotti in Francia in tempo della felice mem. di Pio PP. V. l'anno del Sig. 1569.

Accipe, quid in hanc rem tradidit Turrigius ex veteri Diario. p. 584. die 23. Orator Franciae cum Nobili misso a Rege (Karolo IX) cum XII. Vexillis captis in bello, ubi periit.... Venit ad Pal. Vat. hoc ordine. Equites levis armaturae, eorum Tubicines XII. equites portantes XII. Vexilla, Capitaneus Custodiae Svizzerorum, sui milites a lateribus equitantium, Magister Cerimoniarum, Orator Franciae medius inter Hier. Bonellum a dextris, et Missum a Rege a sinistris, multi togati, et alii in brevibus. Pontifex sedens in Aula Constantini excepit eum, assidentibus XII. Cardd. In Porta Palatii dicta Vexilla accepta sunt a XII. Laicis Palatii, qui genuflexi ea detulerunt ante Papam, cui Nobilis Missus exposuit commissionem Regis gallice, sed Orator supplevit italice, osculatis pedibus ejus. Tenor commissionis fuit, quod Rex recognoscens victoriam habitam a Deo, et firmiter credens, Orationes Suae S. sibi fuisse causam d. victoriae, volens aliquod signum devotionis, et recognitionis ostendere erga Deum, et S. Petrum, suum primum Vicarium, ac S. S. ipsius locum tenentem, miserat illa Vexilla S. S. ut darentur Bas. S. Petri, cui sperabat in futurum, mediantibus suis orationibus, missurum alia majora signa reverentiae. Cui SS. respondit, quod semper sanctam intentionem sui Regis commendabat, et offerebat se paratum semper oraturum Deum pro defensione ipsius, omneque auxilium pro posse suum praestaturum, et quod libenter acceptabat dicta Vexilla. Postea Corn. Firmano Magistro Cerimoniarum illa Vexilla mandavit, ut in Porta S. Petri deinde consignarentur Canonicis S. Petri, qui processionaliter ferrent ad Altare S. Petri, deinde affigerentur super Portam Bas. majorem. Ideo bini, et bini dicti Portitores descenderunt ad S. Petrum, sequente Oratore, et Nobile, et ibi XII. Canonici in Porta eum' exceperunt, et Patriarcha Vicarius cum pluviale, et mitra coepit cantare *Te Deum* .... et itum fuit processionaliter ad S. Petri Altare, super quo ea posita fuerunt in parte anteriore, et completo *Te Deum* Vicarius dixit Versiculos dictos a Pontifice in Eccl. S. Spiritus diebus elapsis. Postea dicta Vexilla delata in Sacellum, ut conservarentur, donec affigerentur supra Portam dictam. Non fuerunt exoneratae bombardae in Arce S. Angeli, sed Tubicines Equitum levis armaturae sonuerunt per viam.

2 pag. 95. 3 pag. 53.
4 ms. c. IX. num. 132. pag. 50.

collocatae fuerunt. Denique sub Paullo V. haec omnia Christianae virtutis Tropaea, conjunctim in *Sacrarium* translata sunt, suppositis inscriptionibus, quas refert Turrigius [1], nosque in *Sylloge* exscribemus.

Atque heic obiter animadverte usum anathemata B. Petro offerendi, quae vel antiquitus in ejus Basil. appendi consuevisse constat ex Panvinio, qui haec narrat apud Turrigium [2]. *Supra Portam Guidoneam erant olim appensa Lancea, et Vexillum a Rege Hisp. ann.* 1212. *devicto Muamolino Rege Saracenorum ad B. Petri Corpus pro Christi gloria, ut eminenti loco suspenderentur missa, ut etiam lancea, Corona, et Vexillum Regis Albuini, missa ab Henrico Imperatore*. Atque alibi [3]. *Supra eamdem Portam (id est mediam) exstant Catena, et hasta, quae Vexilla videntur fuisse, item signa militaria tria proxime hanc. A dextro latere alia minor Porta Ravenniana consequitur, Vexillorum hastis, et sera ferrea suspensis ornata, quae spolia Xysti* IV. *Papae tempore capta a Classe Ecclesiastica in Asia Smyrna, et aliquot Turcis occisis ex ea victoria, Romam delata fuerunt, et ad ejus memoriam perpetuam conservandam ibidem affixa*. Verum de hujusmodi usu praecipue consulendus est Marangonius [4], ubi disserit de ritu manubias in sacris Aedibus affigendi.

Sed tandem *Sacrarii* descriptionem cum Panvinio absolvam, qui eam sic claudit [5]. *Insunt in hoc Sacrario multa aurea, argentea, serica ornamenta, imagines, candelabra, vestes sacrae, et Ecclesiasticae. Quot absidas habet, tot fenestras habuit, tres clausas, quinque apertas. Tota Ecclesia est ligneis tabulis tarsiatis cooperta*.

1 de rebus mem. Bas. Vat. T. II. p. 136.
2 Grotte Vat. p. 583. V. Macrum in Porticani.
3 p. 465.
4 delle cose profane ridotte ad uso sacro c. IV. p. 17.
5 T. II. ms. p. 140.

CAPUT XVII.

De nonnullis Sacrarii Sacerdotiis.

§. I.

De Altari S. Marci.

Priusquam de vetustioribus *Sacrarii* Sacerdotiis sermonem instituam, praestat nonnulla in antecessum exponere. In literis Apostolicis Gregorii XIII, latis anno MDLXXX. VIII. Id. Sept. memoratur [1] *Ecclesia, seu Cappella B. M. de* Virgariis *in Platea dictae Basilicae, postea, suadente ornatu, et amplificatione dictae plateae, inter alia Aedificia disjecta, et a felicis recordationis Pii PP.* IV. *ad Basilicam, et Altare* S. Marci *translata*. Haec illa eadem est aedes a nobis supra descripta [2], ubi a *Schola Virgariorum* Pontifici paratum fuisse lectum demonstravimus, quum festa die S. Marci pompa sollemnis in Vat. ducitur, ac supplicatio est, uti segetes bene eveniant. Extrema Gregoriani diplomatis verba, aliaque, quae infra subjiciuntur, aperte declarant, dejectae Ecclesiae onera, una cum redditibus, ad Altare *S. Marci* fuisse translata. Hoc autem Altare, sumptu non mediocri, *Paullus* II. erexit ad australem Templi Vaticani regionem, ibique, postquam e vivis excessit anno MCDLXXI, in marmoreo monumento, Mini opera, praestantisssimi illo aevo sculptoris, a Marco Barbo Cardinali consanguineo tumulatus est; qua de re praeter Dionysium [3], qui ejusdem *Paulli* jacentem effigiem in aes incisam repraesentat, legi possunt, quae supra ex Alpharano recitavimus [4].

1 T. III. Bull. Vat. p. 137. 2 p. 736. 3 p. 141. 4 p. 871.

Quum autem haec eadem Cella in *Gregorii* XIII. diplomate [1], *Altare* S. *Marci Evangelistae*, *Nicolai* V, *et Paulli* II. nominetur, Bull. Vat. editores, ut caussam afferant, cur ibidem *Nicolai* nomen, pro altero *Eugenii*, quod in literis Iulii III. occurrit [2], subrogatum sit, et utrumque diploma ad concordiam revocent, apposite animadvertunt, id evenire potuisse, quod eidem *S. Marci* Cellae proximum fuit nobilissimum *Nicolai* V. sepulcrum (de quo plura, si lubet, videsis apud Dionysium [3]) et Ara *S. Nicolao Papae* erecta, ut docet Alpharanus [4]. Quocirca nil mirum esse, recte pronunciant, si Altare *S. Marci*, quod inter *Eugenii*, et *Nicolai* Pontificum tumulos medium erat, modo ab unius, modo ab alterius Pontificis nomine, novum aut *Eugenii*, aut *Nicolai* agnomen acceperit.

Sed anno MDLXXIV. in veteris Bas. eversione, una cum *Paulli* II, et *Nicolai* V. sepulcris, Altare *S. Marci* aliô translatum fuisse apparet ex Alpharano, qui rem ita memoriae consignavit [5]. *Paope dictum aditum, nunc Nicolai* V. *Mausolaeum, erat antiquitus Altare* S. M. della misericordia, *nuncupatum, a Nardo de Latino hujus Bas. Beneficiato restauratum, ac dotatum, quo denique exolescente, in hujusmodi locum Paulli II. Altare fuit translatum; beatoque Marco Evangelistae dicatum, in memoriam illius Altaris a praed. Pontifice in altera Basilicae parte exstructi, ut supra retulimus, et optime dotati. Huic Altari, etiam nostris temporibus, Ecclesia, et omnes redditus S. M. Virgariorum in platea S. Petri existentis, uniti fuere, quum illa Ecclesia disjecta fuit, et novissime in hoc anno* MDLXXVII. *fuit consecratum ad honorem SS. Marci, et Lucae Evangeli-*

1 T. III. Bull. V. p. 136. 2 ib. p. 13. et 15. 3 p. 28. 48. 77. 80. 81. 138. 139. et 187. 4 num. 61. pag. 31. V. p. 872. 5 num. 105. p. 40.

starum, et S. Ambrosii Episcopi, et Ecclesiae Doctoris, quorum Altaria olim in Basilica exstabant.

Quorsum autem haec, inquies, tam longe arcessita disputatio? nimirum, quod hac ipsa demum *S. Marci* Ara ad novae Bas. structuram solo aequata, *Gregorii* XIII. jussu *geminum Altaris S. Marci Sacerdotium*, *Sacrario* Bas. Vat. assignatum fuit, ea tamen lege, ut illis imposita Sacrorum onera implenda curaret.

§. II.

De Altaribus Mortuorum, et de Ordinibus Cleri Vaticani.

Duo in veteri Basilica Altaria cognomina exstabant, quae Altaria *Mortuorum*, sive *Animarum* dicebantur, *eo quod inibi*, ut explicat Alpharanus [1], *sacra facientibus speciatim praerogativas, et Indulgentias maximas pro animabus defunctorum Summi Pontifices condonaverant*. Quis enim nescit, Sacrificium ad defunctorum admissa expianda, levamen omnium maximum, ac tutissimum, a primis usque Ecclesiae temporibus, habitum fuisse, quum id omnes ferme Theologi demonstraverint [2]? Horum prius Alpharani tabula ichnographica [3] exhibet, prope intercolumnii Parastatam, quae sinistram partem Crucis transversae intersecabat, ubi erat Oratorium *S. Iohannis ad Fontes* cum *Baptisterio*. *Atque hoc quidem* (verba sunt Alpharani [4]) *Cajus de Bartolinis Civis Romanus pio zelo du-*

1 n. 28. p. 23.

2 Card. Perronius. replique a la response des Roy de la Grande Bretagne liv. IV. c. V. a Paris. 1620. Bullengerus. Diatribae ad exercitationes Baronianas Isaaci Casauboni Diatrib. III. Lugd. 1617. Natalis Alexander. histor. Eccl. sec. IV. Diss. XLI. Parisiis 1679. Berlendis. de Oblationibus p. 431. Card. Gottus contra Lambertum Danaeum in Veritate religionis Christ. T. VII. c. XLIX. Romae 1739.

3 num. 28.

4 p. 23.

ctus, optime dotaverat, ibique ipse, et ejus uxor, et ex eo geniti, positi fuerunt.

Alterum, de quo nunc sermo habendus est, inter duas Portas navis majoris, *Ravennianam*, et *Argenteam* exstabat, prope Sepulcrum *S. Leonis* IX, qui primum, ut narrat Vibertus in ejus vita, *sicut ipse disposuerat, juxta B. Pontificis Gregorii Altare, ante fores Eccl. sepultus fuerat*. Quae quidem a Viberto recte prolata, una cum Praesule, omnium laudum genere cumulatissimo, Steph. Borgia [1] unusquisque fatebitur, qui verum Oratorii a *Gregorio* IV. erecti situm agnoscat. Nam deinde intra Bas. translatus fuit, ut constat ex veteri Kalendario, apud Turrrigium [2]. *Die* XIX. *Aprilis Leonis IX. P. et Conf. habemus Corpus juxta Altare Mortuorum, et fecit miracula*. Eadem testatur P. Mallius, ubi ait [3]. *Leo P. IX....... requiescit infra Eccl. B. Petri, in pilo marmoreo, prope Portam Ravinianam, de quo sunt apud nos multa, et magna miracula*. His concinit Vegius inquiens [4]. *Leonis IX. multa emicuerunt, ac magna signa, jacetque Corpus ejus intra Portam argenteam, et Ravennianam, intus ipsam Basilicam; ubi nunc est Altare, ad quod memoria omnium defunctorum, die suo quotannis celebratur*.

Hoc idem *Altare de' morti*, *ornato*, ut ait Vgonius [5], *d' un antichissimo privilegio per le anime del Purgatorio*, *antiquissimum* esse docet idem Alpharanus [6], *cum insigniis de domo Vrsinorum, et Statua Benedicti* XII. *Tholosani, qui fecit fieri de novo tecta hujus Sacrosanctae Basilicae*. Ibidem Canonicus *Petrus de Benevento*, quem Ciam-

1 Mem. di Benevento T. II. p. 332. 450.
2 Grotte Vat. p. 171.
3 cap. v.
4 n. 69.
5 Staz. di Roma p. 99.
6 num. 48. p. 28.

pinius [1] *Bartholomaeum* oscitanter appellat, usque ab anno MCDXXX. *Capellam* instituit, et congrua statuta dote decrevit, ut Capellanus, ter in hebdomada, hostiam in ea perlitaret, ac praeterea, communia Clericis Beneficiariis quibuscumque onera in eum transferens, horis Canonicis interesse, Clericorum Beneficiariorum habitum, atque vestitum gestare, et in Subseliario, ultimo post eos loco, sedere jussit [2].

Hujusmodi Clericatus, quemadmodum notant Bull. Vat. editores [3], est XXVI, ac proinde omnium postre-

1 de Sacr. Aed. p. 65.

2 *Alphar. haec omnia literis consignavit*. Infra la Porta Raviniana, et la Porta Argentea, vi è un Altare antichissimo da M. Vegio chiamato *Altare Mortuorum*, da P. Mallio se dice, che fu sepulto Leone PP. VIIII. fol. 20. In tempi nostri se retrova eretto un Chierico della Chiesa, Beneficiato di questo Altare da un Canonico della nostra Basilica, ut patet his verbis. Anno Dñi 1430. die XIX. mensis Augusti Ind. VIII. Pont. Dñi N. D. Martini PP. V. Dñs Ioannes Mercerii Canonicus Remen. executor testamenti ultime voluntatis quond. Ven. Viri D. Petri de Benevento, Canonici Basilicae Pñpis Apostolor. de Vrbe, de propriis bonis stabilibus ipsius D. Petri dotavit Cappellam ad Altare mortuorum sit. in dicta Basilica inter duas portas navis maioris. Ita quod Capellanus decenter possit vitam ducere, cum onere ter in heb. celebrandi ad dictum Altare, ac etiam, ut quotidie horis divinis intersit in Choro, et recipiat a Capitulo dictae Basilicae singulas distributiones, prout unus de Clericis dictae Basilicae, pro quibus dandis numeravit Capitulo, et Canonicis dictae Basilicae pecunias sufficientes, et assignavit bona immobilia sufficientia pro dictis distributionibus dicto Cappellano dandis in perpetuum, quod hactenus observatur. Nell' anno 1574. il prefato Altare, et Cappella vecchia, con arme di casa Orsina, fu restaurata con bellissime colonne de mischio verde dalli Sagrestani di S. Pietro, et de novo da Papa Gregorio XIII. fu concessa l'Indulgenza de liberar l'anima dal Purgatorio, celebrandovi la Messa. Il simile ancora ha concesso, a chi celebrerà sopra l'Altare di S. Gregorio Pmo PP. in perpetuum, ut patet in ejus Bulla plumbea.

De sopra a questo Altare alla pariete della Chiesa in alto, verso Levante, vi è la Statua de Benedetto PP. XII. de marmo con chiave in mano, et regno in testa con Epitaffio

BENEDICTVS PP. XII. THOLOSANVS FECIT FIERI DE NOVO TECTA HVIVS BASILICAE SVB ANNO DNI M. CCC. XLI.

3 T. III. p. 139.

mus. Nam *Bonifacius* VIII [1], anno MCCCVIII, primus om-

1 *De eodem haec memoriae tradidit Necrolog.* p. 144. IIII. Id. Octobr. In nomine Dñi Amen. Anno ejusdem MCCC. III. III. Ind. mensis Octobris. Obiit sancte memorie Dñus Bonifacius PP. VIII. natione Campanus, de Civitate Anagnie, de Domo Gaytanorum, magnar. scientie et eloquentie, qui ob magnam devotionem, quam habuit ad istam Sacrosanctam Basilicam, cujus ante fuerat Canonicus, liberaliter donavit ipsi Basilice .... Item unum calicem aureum ad usum S. Marie de Cancellis, ponderis quinque Marcharum. Item unam Crucem cum pede de argento, pulcerrime operis ad smaltos, ponderis LVII. Marchar. cum dimidia. Item unum pluviale nobilissimum de opere Cyprenen. ad ymagines cum aurifrigio anglicano ad perlas. Item unam dalmaticam de opere Cyprenen. cum gramicis ad figuras cum perlis. Item donavit nostre Basilice indulgentiam anni centesimi Iubilei. Hic instituit, quod de cetero in ipsa Basilica triginta Canonici essent, praeter Archipresbiter. augmentando, et ampliando numerum antiquum, qui erant viginti duorum et octo. Hic etiam instituit in ea viginti Clericos, quos Clericos Chori voluit nominari. Hic etiam instituit tres Beneficiatos, ultra numerum triginta, institutum per sancte memorie Dnum Nicolaum Papam Tertium, per quos voluit perpetuis temporibus dici Missas ad Altare S. Bonifacii pro anima sua, juxta quod Altare, quod fecit innovari, et etiam consecrari fecit, et erigi sepulcrum suum, in quo requiescit; supra quod Altare, et juxta ipsum fecit erigi Cappellam insignem cancellis ferreis circumdatam, intra cujus etiam ambitum ante Altare fecit sepelliri Nepotem suum bone memorie Dñum Benedictum Gaytanum Sanctor. Cosme, et Damiani, Diaconum Cardinal. ad cujus Cappelle, Altaris, et ministrorum usum donavit hec, que sequuntur. In primis unum par baccilium de argento, quatuor Calices cum patenis, duas Cruces de argento, unam de dyaspro, et unam de Cristallo, tria paria Candelabror. de argento, et unum par de dyaspro, cum apparatu de argento, et gemmis, duas naviculas de argento, unam pissidem de argento deauratam pro hostiis, unum colatorium de argento perforatum, quatuor paria ampullarum de argento, quorum unum par est deauratum. Item tria thuribula de argento, quorum duo sunt deaurata, et sunt in eis due teste de argento, ponderis predictorum c. XIIII. Marcharum unc. IIII. et quartarum tertium. Item unam conam de Ebure, cum duodecim hystoriis novi testamenti valde pretiosam. Item undecim planetas diversorum colorum de Scyamito panno tartarico, et dyaspro. Itē duo pluvialia de dyaspro, et panno tartarico. Item sex doxalia diversorum colorum, quorum tria sunt de opere Cypren. nobilissima. Item decem, et septem pannos integros diversorum colorum de opere Lucan. Item quinque Aurifrigia, quor. tria sunt de opere Cypren., et unum est de opere Anglican. et unum est ad Smaldos, habens figuras Sanctorum integras, nobilissimum. Item quatuor Camixas de cortina cum pectoralibus, et Gramicis de opere Cypren. Item septem ammictos cum aurifrigiis de opere Cypren. Item tres stolas, et tria manualia de opere Cypren. Item septem cingula de Serico. Item duo paria Corporalium cum domibus de opere Cypressin. Item unum Missale pulcrum. Item unum breviarium pulcrum, notatum in duobus voluminibus. Item unum graduale no-

nium Clericos vicenos instituit ; deinde Franciscus de Thebaldescis Card. Tituli S. Sabinae [1], dum erat Prior Canonicorum Vaticanae Basilicae, tres Clericos adjunxit, ac demum *Xystus* IV. [2] anno MCDLXXXII. duos alios adjecit. Itaque usque ad *Gregorium* XIII, unus idemque fuit Clericus Beneficiarius, et hujusce Altaris *Mortuorum* Capellanus. Sed ejusdem *Gregorii* jussu, anno MDLXXXI. hu-

tatum parvi voluminis. Item viginti tobaleas tam sericas, quam operis Alamanici. Item tria superpellicia vimpa, et cortina. Item duo articularia de opere ad arcum. Item hic cum in nocte festi B. Petri, ex incuria Mansionariorum, ignis consumpsisset tectum, et quicquid hedificii ligi (sic), erat in Campanili, a summo usque deorsum, et propter quod Campane corruentes in terram confracte fuissent, celeriter ipsum Campanile in hedificiis ligneis reparari, et innovari melius solito. Et Campanas sex fieri de novo fecit optimas duplicati ponderis, et pluris quam prioris extitissent.

1 *ex eodem Necrologio*. pag. 125. IIII. Idus Septembr. In nomine Dñi Amen. Anno Nativit. Dñi M. CCC. LXXVIII. mens. Sept. die vero VI. Obiit bon. me. Rmus Pater, et D. D. Franciscus de Tebaldescis Tit. S. Sabine Presb. Card. Prior, et Concanonicus noster, qui nostram Basilicam multum dilexit. Nam juxta majus Altare construi, et erigi fecit Cappellam suam, in qua requiescit, que vocatur Altare *de Ossibus Apostolorum*, in qua instituit, et ordinavit *tres Presbiteros*, *Clericos Chori*, ultra numerum *viginti Clericorum*, institutum per fel. recordat. *Bonifacium Papam VIII*, per quos voluit perpetuis temporibus omni die celebrari in dicto Altari tres missas, pro anima ipsius Dñi Card., ac Dñi Theobaldi eius fratris Concanonici nostri Not. Dñi Pape, et suor. et voluit, quod pred. Presbiteri tres Clerici deservirent Choro nostrae Basliice omnibus horis nocturnis pariter, et diurnis, prout alii Clerici Chori faciunt, et tenentur. V. *Turrigium Grotte Vat. p.* 347. *Gallettum Inscr. Rom.* T. I. *p.* 199.

2 ib. p. 113. Id. Aug. M.CCCC.LXXXIIII. Sixtus PP. Quartus patria Saonen. qui in presenti Basilica *Beneficiatos duos*, et *totidem Clericatus* fec. ac Capellam, in qua divina celebrant. construxit, obiit, *ac sepultus in aeneo Monumento fuit in eadem Cella Subseliarii, ex qua translat. fuit, ad alteram e regione positam, una cum aliorum exsuviis, ut docet huiusmodi Inscriptio, quae haud ita pridem ibi posita fuit*.

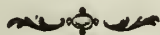
SIXTVS IV. IVLIVS II. ROMM. PONTT.
NATIONE LIGVRES PATRIA SAONENSES GENTE ROBOREA
GALEOTTVS DE RVVERE CARD. S. PETRI AD VINCVLA
IVLII II. SORORIS FILIVS ET
FATIVS SANCTORIVS CARD. S. SABINAE ET EPISC. CAESENATEN.
DEPOSITI SVB HOC ELEGANTISSIMO AENEO MONVMENTO
VIII. CALEND. SEPTEMBRIS MDCXXXV.

jusce Sacerdotii munia, ac jura in Bas. Vat. *Sacrarium* translata sunt, adnexusque Clericatus, perpetuis aliis xxv. adjectus, literis Apostolicis, quae a Bas. Vatic. editoribus [1] recensentur.

Heic autem minime praetereundum esse duco, quod iidem editores animadvertunt, nimirum istiusmodi sacrorum onera sub definito numero, ac stato tempore a Ministris *Sacrario* Bas. Vat. satisfacienda, nostra hac aetate in ejusdem *Sacrarii* codicibus descripta nequaquam apparere. Qua de re conjectari posse arbitrati sunt, ea in Xysti V. decreto de *Missarum reductione*, quod ibidem [2] recitarunt, fuisse comprehensa. Quumque vi hujusce decreti, xv. sacra, quotidie in eadem Basilica celebrentur, ipsa etiam Altaris *Mortuorum* onera huc esse revocanda, docere videtur temporum vicinitas, quae tanta est, ut *Gregorium* inter, et *Xystum* nullus alius Pontifex intercedat. Haec in collectione *Bullarum* Bas. Vat. quae quidem ad *Sacrarii Sacerdotia* spectarent, reperire licuit. Nunc ad Pontificum in idem *Sacrarium* collata beneficia recensenda gradum faciamus.

1 T. III. p. 139.

2 ibid. p. 153.

CAPUT XVIII.

Pontifices de Sacrario benemeriti.

§. I.

Gregorii XIII. *erga Sacrarium beneficia*.

Etsi uberiores *Sacrarii* redditus e media Annata, de cujus origine, atque usu confer, quae Bull. Vat. editores adnotarunt [1], sint repetendi, tamen alios etiam proventus debet Pontificum liberalitati, quorum partem modo enumerandam suscipimus. Exstat in Territorio Pollutri, Coenobium cum Aede sacra, *S. Barbato* Antistiti Beneventano [2] dicata, a Rainerio, et Engeltruda Conjugibus aedificatum, qui bonis auctum, ac dicatum, an. MXV. Monachis Ordinis Benedictini inhabitandum donaverant. Hoc autem Raynaldus eorum Filius, anno MXLIII, *Abbatiae Majellanae*, quam eruditissima dissertatione illustrarunt Bull. Vatic. editores [3], possidendum concessit.

Sed, *Abbatia Majellana* anno MDLII. Basilicae Vaticanae a Julio III. attributa, pari modo et ipsum *S. Barbati* Monasterium, eidem accessit. Vix enim Barptholemaeus Ferratinus, Amerinus Antistes, ab hujus Monasterii administratione, quae sibi commissa fuerat, sese abdicavit, *Gregorius* XIII. de *Sacrarii* commodis, et utilitate vehementer sollicitus, anno MDLXXXII. praedia, juraque omnia cum omni redditu hujusce Secerdotii, in *Sacrarii* dotem addixit, eique perpetuo nexu sociandum

1 T. I. p. 177. T. II. p. 91. 268. 344. 425. T. III. p. 60. in append.

2 Ejus vita, auctor. Anonymo, cum Comm. praevio, et notis Joh. Bollandi. in T. III. Febr. p. 136. et 142. Borgia Mem. di Benevento T. I. pag. 213. T. II. p. 42. 277. T. III. p. 69.

3 in calce T. I.

decrevit; id quod constat ex ejus diplomate apud Bull. Vat. editores [1].

Alia vero optimi Pontificis beneficia in Bas. et in *Sacrarium* collata, a Necrologio Vat. discere licet, quod ea recenset in hunc modum [2]. *Die* X. *Aprilis an.* MDLXXXV. *hora circiter* XX, *obiit fel. record. Gregorius* XIII. *patria Bononien. familia Boncompagna, Princeps de Vaticana Basilica optime meritus. Nam et Gregorianum Sacellum exstructum lectissimorum marmorum varietate, pretiosis columnis, opereque plastico, et musivo, sumptu maximo* LXXXV. *aureorum millibus erogatis exornavit, Deiparaeque Virgini, ac S. Gregorio Nazianzeno dicavit, sub cujus Altare ejusdem insignis Doctoris ossa ex D. Mariae ad Campum Martium eximia processionis pompa anno* MDXXC. III. *Non. Iunii translata postridie recondidit. Quatuor Sacerdotes in ipso perpetuo celebraturos instituit. Calices argenteos, ornamenta, sacras vestes, Crucem cum* VI. *Candelabris ex argento* CXL. *librar. aliaque ad divini cultus usum summa liberalitate donavit. Idem Altari Apostolorum Principis* VI. *Candelabra cum Cruce ex metallo artificiose sculpta pro quotidiano usu, aliaque diversa genera sacrae supellectilis est elargitus.* Ad Sacrarii subsidium Abbatiam S. Barbati, et Sacella duo defunctorum, ac S. Marci, in Basilica sita, annui redditus Scutor. DXL. attribuit. *Privilegiis denique, ac immunitatibus nostram Basilicam maximopere decoravit, et auxit, cujus anima in pace requiescat. Amen. Celebretur quotannis ejus anniversarium.*

1 T. II. p. 141.

2 in lib. Benef. pag. 51.

§. II.

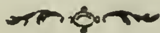
Pontificum Maximorum studium, ne quidpiam Sacrario addictum usquam distraheretur.

Si de augendis *Sacrarii* redditibus Romani Pontifices adeo solliciti fuerunt, impendio magis etiam studuerunt, ne quidquam, quod ad illud pertineret, ullo modo distrahere, atque alienare quisquam posset. *Clemens* enim IV. [1] sacras vestes, aliaque bona thesauri Bas. Vat. oppignerari, vel quovis pacto alienari prohibuit. Quae Constitutio ab *Vrbano* VI. [2] fuit confirmata, qui anathemate plectendos sancivit, *quoscumque qualibet Ecclesiastica, vel mundana dignitate conspicuos, etiam S. R. E. Cardinales, scienter recipientes, aut ementes, nedum alienantes jocalia, imagines, anulos, vasa aurea, et argentea, gemmas, aliaque cujusquemodi Basilicae Sacrarii*.

Haec autem Pontificum cura ad alias etiam res, redditusque conservandos, qui *Sacrario* addicti fuerant, providentissime pervasit. Nam *Innocentius* VIII. [3] possessiones, fructus, redditusque Ecclesiae Parrochialis *S. Mariae, et Catharinae*, jampridem *Sacrario* Bas. Vat. destinata, in alios usus converti vetuit.

Ac quandoquidem de hac Ecclesia incidit sermo, placet heic de eadem pauca interserere; quod eo lubentius facio, quod eamdem, veluti matrem, quum intra ejus curiae fines modo sim, colere debeam, atque observare.

1 T. I. Bull. Vat. p. 144. 2 T. II. p. 30. 3 T. II. pag. 257.

§. III.

De Templo S. Mariae, et Catharinae de Rota.

Templum *S. Mariae, et Catharinae*, in regione Arenulae, situm est, prope aedes Farnesianas, pluribusque nominibus apud Scriptores venit. Martinellius enim [1], Camilli Fanuccii adstipulatu, illud appellat *S. Catharinae in Catinaria, nunc de rota*. Quam quidem nomenclaturam, quae hodieque viget, apud vulgus obtinuisse putat Filinus [2], cui subscripserunt Ant. Fonseca [3], et Joh. Bapt. Bovius [4], jam inde, quum Senenses haud ita procul alterum *D. Catharinae* Templum de via Julia excitarunt, ut nonnullum, inter utramque Ecclesiam eidem dicatam, discrimen exstaret.

Verum alibi [5] idem Martinellius cum Pancirolo [6], qui testem Vat. Tabularii membranam producit, *S. Mariae in Catharina* nomen inditum ei fuisse narrat, instar Basilicae *S. Laurentii in Damaso*, et Ecclesiae *S. Laurentii in Lucina*, a *Damaso*, et *Lucina* conditoribus, ut recte conjecit idem Fonseca [7]. Praeterea Martinellius notat, corrupte aliquando appellatum esse *in Catemeri*, et in Taxa Leonis X. *in Catinara*, vocabulo haud ita dissimili ab eo, quod legitur in hujus Pontificis diplomate [8], ubi *Ecclesia Parrochialis S. Mariae, et Catherinae in Catinari, regione Arenulae*, nominatur. Sed tamen ne haec quidem appel-

1 p. 352. 2 p. 125.

3 de Basilica S. Laurentii in Damaso. Fani 1745. fol.

4 La Pietà Trionfante su le distrutte grandezze del Gentilesimo nella magnifica fondazione dell'insigne Bas. di S. Lorenzo in Damaso, con la serie istorica di tutte le sue Chiese Figliali, degli Vffizj della Cancellaria Apost. e de' Cancellieri della S. R. C. Roma 1729. fol.

5 p. 371.

6 Ch. 25. 2. 11.

7 c. xx. p. 313.

8 T. II. Bull. Vat. p. 352.

latio homini arridet, putatque legendum cum Castallo Metallino, *Catemiri*.

Hanc Eccl. inter sacras Aedes, quas *Hadrianus* IV [1], *Innocentius* III [2], *Gregorius* IX [3], *Vrbanus* VIII [4], aliique Pontifices, editis ea de re peculiaribus privilegiis, Vaticano Clero concesserunt, aut jam ab aliis concessas novis corroborarunt, ex Basilicae ejusdem Censualibus, seu Ecclesiarum, Hospitalium, Monasteriorum eidem subditorum repertoriis, jampridem enunciatam fuisse constat. Verum jam inde ab *Alexandri* III. Pontificatu controversia exorta est, ad utram Basilicam, tamquam Matrem referenda esset, anne *S. Laurentii in Damaso*, an potius *Templi Vaticani*. Quod dissidium ipse *Alexander* composuit, qui Vat. Bas. Canonicis caussam adjudicavit. Pontificis sententiam Annibaldus Vrbis Senator in autographo diplomate, pro Vat. Bas. anno MCCLXXV. edito, in hunc modum enunciavit [5]. *Sancimus quoque decreto, et auctoritate Sacri Senatus, sententiam a Domino Alexandro Papa* III. *inter ipsos Canonicos* (Vat. Bas.) *et Clericos S. Laurentii in Damaso latam, super Ecclesiam* S. Mariae, et S. Catherinae, *et quaecumque ab ipso, vel ab aliis catholicis Pontificibus Romanis, seu aliis pro eisdem Canonicis facta, vel scripta sunt, rata, et inconvulsa perpetuis temporibus permanere, et inviolabiliter observari*. Nihilominus eadem controversia, proxime elapso Seculo [6], apud XII. Viros stlitibus judicandis hinc inde agitata est, sed tandem eodem exitu.

Ceterum usque ab initio, *Alexandri* sententiam effectu

1 T. I. Bull. Vat. p. 57.
2 ibid. p. 78. 3 ibid. p. 111.
4 T. III. Bull. Vat. pag. 59.
5 T. I. Bull. Vat. p. 69.

6 V. Ciampinium de S. R. E. Vice Cancellario. Romae 1697. §. xxv. S. Mariae in Catarina, sive Catherinae, sive in Catinaris. p. 174.

suo non caruisse, palam facit vetustus Ecclesiarum Catalogus, quem exhibet Codex, Demetrii Lucensis opera coordinatus, in quo ita legimus [1] *Item Ecclesia* S. Mariae, et Catherinae *spectat ad ipsam Basilicam* (S. Petri) *pleno jure, cum tota Parochia sua, facit obedientiam, reverentiam, subjectionem; debet venire ad Scrutinium, Baptisma, chrismatis confectionem, et processiones, habet ibi jus ordinandi, instituendi, destituendi, Capitulum ipsius Basilicae corrigendi, et ad tempus privandi, et Archipresbyterum confirmandi, electum a Clericis. In festo S. Catherinae debent ire septem ex Canonicis cum septem scutiferis, seu septem famulis, qui Canonici, seu alii, quibus placet committere, debent vigilias cantare. Qui omnes cum scutiferis post vigilias, debent coenare, quibus in ipsa coena debent Clerici bona fercula cum bonis vinis ministrare, et quibus placet, remanere, debent bonos lectos praeparare. In mane, cantata ibi Missa, et praedicato, prandent ibi omnes, quibus praeparent bona cibaria, et diversa vina bona. Debet postmodum Archipresbyter rogare, quod si defectus fuit in cibis, debeant parcere; alioquin parati sunt satisfacere in octavam. Et Prior Canonicorum, qui est ibi, si bene fuit eis in prandio, et coena, regratientur; alioquin eos ad tempus ab officio, et beneficio suspendet.*

Ex quibus jure illud animadversione dignum esse putant Bull. Vat. editores, Canonicos, aut alios ex aliis Cleri ordinibus, quotannis, die festo Titularis, aut Patroni, ad sacras Aedes Vat. Capitulo subjectas accedere consuevisse, ut modo etiam solent, sollemni pompa rem divinam acturos, et in earum nonnullis olim concionem quandoque haberi, imo etiam convivium, quod Rector

1 in tab. sign. litt. A. T. I. B. Vat. p. 69.

Ecclesiae, ubi festum celebrabatur, instruere de bebat, ut veterem Christianorum morem a Plinio [1] memoratum imitarentur, qui in Martyrum natalibus, aliisque sollemnioribus diebus convivia inibant, de quibus plura Muratorius egregie disseruit in *disquisitione de Agapis* [2]. Quae non solum ex allato Codice chartaceo, sed etiam ex veteri altero membraneo, *Sermones pro Matutino* inscripto [3], apparent, ubi [4] Index Ecclesiarum sub jure Basilicae Vaticanae.

In hac eadem Aede, perpetuam Vicariam *Pius* II. instituit, eique pro ejus dote nonnullos fructus assignavit pro uno Vicario illi deservituro. Verum *Leo* X. ipsius Capituli precibus eam abrogavit, ejusque fructus eidem Capitulo [5] adtribuit; atque hinc eadem Ecclesia Societati *Calzettariorum*, uti vocant, adjudicata fuit. Quae tamen Societas anno MDLXX. omni jure super eadem excidit, ac jubente *Pio* V. [6], ab ipso Capitulo extrusa fuit.

Denique quum idem *Pius* V. literis Apostolicis anni MDLXXI. [7] *Vicarios Curatos perpetuos* instituisset, non modo in Basilicis Lateranensi, et Vaticana, sed etiam in Collegiatis S. Mariae in Via Lata, S. M. in Transtiberim, S. Laurentii in Damaso, S. Marci, S. Angeli in Foro Piscium, S. Quirici in Montibus, S. Nicolai in Carcere, alios item constituit in Aedibus S. Blasii *della Pagnotta*, S. Panthaleonis, et S. *Catherinae de Rota*, cujus quidem Curiae sacris, omni laude, nunc praeest Vir spectatissimus, Andreas Tosi,

1 lib. x. ep. 97.
2 Patavii 1709. una cum graecis anecd. p. 241.
3 in Arch. Bas. sign. litt. C. n. 107.
4 p. 247. 249.
5 T. II. Bull. Vat. p. 35.
6 T. III. Bull. Vat. pag. 85.
7 ibid. pag. 90.

§. IIII.

De ceteris Sacrarii bonis non locandis .

Jam vero , interruptum narrationis filum resumamus . Quum *Paullus* IV. anno MDLIX. [1] , *Xysti* IV , et *Clementis* VII. constitutiones innovasset de bonis Basilicae non locandis , nedum Canonicis , Beneficiariis , Clericis , eorumque affinibus , et consanguineis , praeter anathematis poenam transgressoribus irrogatam , unique Pontifici reservatam , tam ducentorum aureorum *Xysti* , quam quingentorum *Clementis* , quorum dimidia pars Camerae assignanda erat , severioris ingenii Pontifex , integram summam *Sacrario* applicandam decrevit .

Praeterea omnibus prohibuit , *Sacrarii* supellectilem cuiquam commodare , praeterquam Vicario , Canonicis , Beneficiariis , et Clericis , etiam extra Basilicam , vasis aureis tamen , et argenteis semper exceptis , ut liquet ex ejus literis , quae testes sunt locupletissimae eximiae *Sacrarii* supellectilis per illa etiam tempora , quamquam haud ita pridem in Borboniana Vrbis direptione , hujus melior , ac major portio , quae a Grimaldo apud Turrigium [2] recensetur , misere ablata fuisset .

Hoc *Paulli* decretum sub eadem anathematis poena *Clemens* VIII. [3] confirmavit , qui litteris Apostolicis anni MDLXLVI. [4] jura , bona , redditusque omnes *Sacrarii* a *Xysto* IV. massae communi , uti ajunt , adnexa dissolvit , atque in pristinum statum revocavit .

Denique istiusmodi Constitutiones literis Apostolicis anno MDCXI. a *Paullo* V. [5] item confirmatae , diplo-

1 ibid. p. 39. 2 p. 258.
3 T. III. Bull. Vat. p. 181.
4 ibid. p. 194.
5 T. III. Bull. Vat. p. 213.

mate *Benedicti* XIV. anno MDCCLII. VI. Kal. Aprilis [1] instauratae sunt, qui Decessorum decreta de ingressu, et *media annata* Canonicorum, pro eodem *Sacrario*, rata haberi praescripsit.

§. V.

Cetera Paulli V. beneficia.

Paullus V, ut in augustissimo *B. Petri Confessionis* ambitu, mundities, quanta maxima fieri posset, relligiose servaretur, praeter quattuor argenteas lampades anno MDCXVI. octavo Idus Augusti dono datas [2], pro expensis olei, unoque Ministro conducendo, qui *Confessionis* custodiam, et curam gereret, Beneficium quoddam, sub titulo *S. Eusebii*, in Ecclesia Parochiali *de Gambalo*, Vaticanae Basilicae attribuit. Hujus beneficii redditus ad *Sacrarium* etiamnum pertinent, iisque lampades a *Paullo* donatae, noctu diuque collucent, ac Ministro, cui sacrae *Confessionis* custodia demandata est, stipendium solvitur.

Quae quidem *Paulli* cura, antiquiorum Pontificum studiis maxime fuit consentanea, qui de concinnandis, parandisque luminibus, ante *Petri Confessionem* mire solliciti fuere. Id enim a *Silvestro*, *Caelestino*, *Hilario*, *Simplicio*, *Symmacho*, *Sabiniano*, *Honorio*, *Agathone*, *Zacharia*, *et Gregorio* II. praestitum fuisse, tradit Anastasius, qui coronas, delphinos, phara, canthara, cereostata, rhetia, candelabra, lucernas, lychnos, arbores, seu lychnucos arborum modo mala ferentium lucentes, magnamque auri, et argenti vim pro lampadibus Bas. Vat. ab iis dono datam fuisse memoravit. Verum id praecipue constat ex celeberrimo diplomate *Gregorii M.*, qui nonnulla praedia,

1 ibid. p. 350.

2 ibid. p. 219.

ac oliveta pro luminaribus concinnandis Basilicae addixit, quod marmorea tabula insculptum ad laevam Porticus Vat. Bas. parieti adfixum adhuc videtur, et ab Angelo Roccha, Francisco Blanchinio, aliisque editum, denuo Vat. Bullarum collectioni [1], et Venetae operum *S. Gregorii* editioni [2] intextum fuit.

Quota vero fuerint antiquis temporibus Vat. Bas. luminaria, ut Candelabrum omittam totidem lampadibus insignitum, quot sunt anni dies, alterumque ab *Hadriano* dono datum, Crucis formam repraesentans, MCCCLXXX. luminaribus instructum, quod ante Presbyterium, quattuor anni vicibus, *in Nativitate Domini*, *in Pascha*, *in Natali Apostolorum*, et in *Natali Pontificis* [3] accendi solebat, licet deprehendere ex Petro Mallio [4], qui haec habet, a Panvinio [5] item descripta. *Quoniam haec D. Petri Basilica omnium Ecclesiarum caput est, et speculum.... de institutione S. R. E. in decorem, et pulchritudinem hujus sacrosanctae Basilicae accenduntur quotidie* CL. *lampades*. Stationibus vero quibuscumque [6] CCL. arsisse testatur. Quod etiamnum, aliis etiam piorum VV. institutionibus [7], ma-

1 T. I. p. 7. 2 T. XVII. p. 214.

3 *Alfarano in mss.* Vn poco più alto, pur sopra questa Porta, fu posto una Croce de ferro, con chiave pur simillmente grandissime, quale solevano stare attaccate nell'Arco maggiore appresso all' Altare maggiore, et le feste principali tutti si empievano de Lampadi, perchè a modo de Lampadaro erano ordinate, et ancora quel costume in tempi nostri qualche volta se osserva.

4 T. VII. Iun. Boll. p. 48. col. 2.

5 T. III. ms. c. XXXI. de lampadibus, et luminariis Bas. Vat. p. 38.

6 T. II. Mus. It. in app. Ord. Rom. p. 161.

7 *Audi Basilicae Vatic. Necrologium*. VII. Idus Ianuarii. Obiit Dñus Petrus de Columpna Cardinalis, qui reliquid ñre Basilice IIIc. flor. auri, de quibus conversi fuerunt in emptione Casalis Dñi Andree de Buccamatiis II.c floren. voluit, quod de dictis II.c floren. fierent quatuor anniversaria pro animabus Patris, et Matris ipsius Dñi, ac pro Dño Iacobo patruo suo Card. reliquid centum floren. conversi fuerunt in d. emptione, quod *debeant ardere subtus Corpus Apostolor. in d. Basilica cotidie quinque lampades* pro anima ipsius. Expendatur pro anniversario suo unus florenus.

gna quidem ex parte retinetur, quum CLXXX. Lychnuchis quotidie renideat. Quod si cui redundans, et supervacaneum fortasse videretur, is audiat Concilium Aquisgranense II [1]. *Quia scriptum est*, Ignis in Altari ardebit; *multum igitur haec verba ponderanda his, qui unde ignis perpetuus, idest Luminaria in Basilicis Deo dicatis concinnari ex fidelium oblationibus debent, auferre praesumunt.*

Antiquissimum certe Candelabrorum, et luminum fuisse usum in sacris Aedibus, fuse demonstrant Baronius [2], Grancolasius [3], Thiersius [4], Georgius [5], Sarnellius [6], Card. Bona, et Rob. Sala [7], ac praesertim Muratorius [8] in eruditissima dissertatione *de Templorum apud veteres Christianos ornatu, ac de diurno in eis cereorum usu*. Porro lumina de die accensa, vel coram fabulosorum Numinum imaginibus, fuisse docent Joh. Faes [9], et Just. God. Gunzius [10].

§. VI.

Alexandri VII. erga Sacrarium beneficentia.

Alexander eidem *Sacrario* sacras vestes, easque ornatissimas, in *Canonizatione S. Thomae de Villanova*, Ordinis Eremitarum S. Augustini, paratas, liberaliter largitus est; de quarum vestium donatione, earumque nobilitate exstat in Archivo Bas. monumentum, quod legent, si qui volent, apud Benedictum XIV. [11], et Bull. Vat. edito-

1 an. 836. can. XXIX.
2 an. LVIII. num. LXX.
3 T. I p. 717.
4 des princip. autels de l' Eglise c. XIX.
5 de Liturg. Rom. Pont. lib. III. c. II. n. IX. et c. XVIII.
6 lib. I. c. XXV. §. VII.
7 Perchè nell' antico Tempio si adoperasse l' olio, e non la cera? T. IV. delle sue lett. Eccl. p. 29.
8 recusa in Tom. II. Disc. Pop. Dei p. 229.
9 de Cereis baptismalibus p. 130.
10 de Δᾳδουχίαις, sive facibus in sacris Aesculapii. Lipsiae 1737. 4.
11 de Beat. et Canoniz. edit. 1765.

res [1]. Ex eo autem constat, vestes, quae in hac *canonizatione*, de qua vide Cherubinum [2], Bollandianos [3], Andream Aznar [4], et B. Coccinum [5], anno MDCLVIII. adhibitae fuerunt, item ad aliud festum *Canonizationis Francisci de Sales*, anno MDCLXV. celebratum, et a Dom. Cappello [6], ac in Theatro [7], et Diario [8] Europae descriptum inserviisse, etsi verba Pontificis a supplici Capituli libello discrepent, in decernendo harum vestium usu, quae postea *Sacrario* donatae ab eodem fuerunt.

Sed haec levia fortasse, si cum iis, quae supra innuimus [9], comparentur. Quum enim idem Pontifex animadvertisset, nec *Xysti* IV, nec *Clementis* VII. liberalitatem, ad *Sacrarii* supellectilem conservandam, atque augendam satis fuisse, anno MDCLIX. [10] sanxit, ut pro singulis, *Beatorum* Fastis adscribendis, quingenta aurea, ac mile pro iis, qui aethereos inter Proceres, sanctumque Senatum recensendi essent, eidem solverentur, uti fusius exponit *Benedictus* XIV [11].

Qua de re perpetuum grati animi monumentum marmoreum, ut supra dictum est, in ipso *Sacrario* visebatur. Quaecumque autem ex hujusmodi Constitutionibus ad *Sacrarium* proveniunt, Canonici duo Sacristae, in sacram supellectilem erogant ex Pontificum praescripto; quam si cui lubitum esset agnoscere, is consulat ac-

1 T. III. Bull. Vat. p. 273.
2 T. V. Bullar. p. 274.
3 die XIII. Sept. p. 799.
4 Acta Canoniz. Thomae a Villanova. Romae 1658. 4.
5 De Sanctitate, et miraculis, quibus in vita, et post obitum claruit Ven. Vir Frater Thomas a Villanova ad Paulum V. relatio. Exst. in lib. de Canonizatione Sanctorum Felicis Contelorii. Lugdun. 1634. pag. 451.
6 Acta Canoniz. edit. 1665.
7 T. X. p. 85.
8 Contin. XI. p. 517.
9 pag. 1399.
10 T. III. Bull. Vat. pag. 272.
11 de Beatificatione et Canonizatione Sanctorum lib. I. c. 46. §. V.

curatam ejusdem descriptionem, quam Petrus Chattard [1] fusiori calamo prosequutus est.

§. VII.

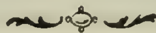
Clementis XI. *Innocentii* XIII. *et Benedicti* XIV. *in Sacrarium beneficentia*.

Habes ferme ad omnia; nisi quod pauca adhuc supersunt de *Clementis* XI, aliorumque Successorum erga idem *Sacrarium* munificentia. S. P. Q. R. anno MDCXIX. Senatus consulto decrevit, ut quotannis Basilicae Principis Apostolorum, festo ejus die, Calix argenteus Scutator. XXX. cum cereis facibus offerretur. Decretum hoc *Gregorius* XV. anno MDCXXI. [2] Apostolica auctoritate confirmans, sanxit, ut Magistratus idem donarium perpetuo dicaret. Verum, ut ex ejusdem literis liquet, statuit, pretium Calicis fore scutatorum LX.

Quum autem Canonici a *Clemente* XI. petiissent, ut potius, quum jam satis Calicum in *Sacrario* esset, annorum XCIII. spatio quotannis oblatorum, per decennium illorum pretium a S. P. Q. R. accipere possent ad sacras supellectiles reficiendas, quibus indigebat, Pontifex providentissimus literis Apostolicis anni MDCCXXII. [3] eorum precibus subscripsit.

Innocentius vero XIII. hanc facultatem, an. MDCCXXIII [4] ad aliud decennium extendit, ut ea tamen conditio servaretur, omnem pecuniae vim in sacram supellectilem commutandi; ac demum *Benedictus* XIV. anno MDCCLII. [5] ita in posterum pro *Sacrario* perseverandum esse decrevit.

1 T. I. p. 240.
2 T. III. Bull. Vat. p. 229.
3 ibid. p. 292.
4 ibid. p. 292.
5 ibid. p. 349.

DE
NOVO SACRARIO
BASILICAE VATICANAE
PROVIDENTIA
D. N. PII VI.
A FVNDAMENTIS EXCITATO.

DE NOVO SACRARIO
BASILICAE VATICANAE
PROVIDENTIA
D. N. PII VI.
A FVNDAMENTIS EXCITATO.

CAPVT I.

Pontificum consilia, et Architectorum molimina de novo Sacrario aedificando.

Jam inde quum Templum Vaticanum ab inchoato aedificari coeptum est, semper quidem Pontifices maximi, uti supra [1] demonstravimus, de *Sacrario* excitando, quod Templi amplitudini, et majestati, quoad ejus fieri posset, responderet, aut certe eamdem non dedeceret, cogitarunt. Neque vero hujusce aedificationis consilium abjecerunt, etsi usque a *Paulli* IV, aut *Pii* V. aevo [2], *Sacrarii* loco, Aedes rotunda in proximo, *S. Virgini a Febribus* sacra in usum cessisset. Ea enim, quum multis partibus manca, atque inopportuna, tum non satis exspectatione hominum, quicumque ad laxissimam, altissimamque Templi molem contemplandam accedebant, digna esse videbatur.

Atque id in omnium votis vel tum fuisse prodit Alpharanus, quum haec scripsit [3]. *Sed quum Templum ipsum*

1 p. 1221. 2 p. 1226. 1228. 3 mss. pag. 4.

tam augustum, omniumque oculis admirandum caret Sacrariis, *pro sacra supellectile capienda, et continenda, et Aulis pro Canonicorum, Beneficiatorum, Clericorum, et reliquorum Templi Ministrorum indumentis capiendis, et custodiendis, nec non Cubiculis pro ceteris Templi negociis examinandis, et ordinandis, quum intra, et non extra Templum haec omnia continenda, peragendaque necessario videantur; tum et quum ipsum Templum in quadratae Crucis formam erectum oblongo Crucis pedo careat, ne Ethnicos, et Gentiles, qui quadrata, et rotunda Templa exstruebant, aemulari videremur, si ad instar pedis Crucis Bas. antiquae prolungaretur, et pes conveniens quadratae Cruci adjungeretur, ejusdem structurae, et aedificii conformitate, et absque ulla novi aedificii deformitate; infra cujus pedis ambitum a dextris, et a sinistris ampla* Sacraria, *nec non nobilissima Cubicula exstruerentur, ipsumque Templum, et pulchrum visu, et capacissimum populo redderetur, ut in nostro exemplari ad hoc specialiter elaborato quam clarissime videre est, ubi per medianam navem, et porticum antiquae Bas. quae adhuc supersunt, procedendo per directum ad Orientem, usque ad pineam aeneam, oblongus pes novo Templo eleganter, proportionateque adaptatus est, et hinc inde intra binas minores naves, et praefati porticus partes ad meridiem, et Aquilonem ampla* Sacraria, *nobilissimaque Cubicula sacrarum supellectilum capacissima interjecta conspiciuntur.*

Quum vero Paullus V. anteriorem veteris fatiscentis Basilicae partem e solo condere statuisset, ut opus annorum amplius centum perficeret, Karolo Maderno Architecto tantae molitionis curam commisit; qui statim ac operis delineationem aggressus est, in *Sacrarii* vicem designavit Cellam, ubi Corpus Christi adservatur. Et

sane hujusmodi consilio, auspicalis Cellae lapis positus fuit, ut Grimaldus testatur [1]. Id ipsum luculenter ostendit Ichnographia novi Templi Vaticani ab eodem Karolo Maderno exarata, quae exstat ad calcem inediti operis Anonymi auctoris de labibus, ac vitiis Pronai, Tem-

1 in lib. Instrum. fol. 90. Anno MDCVII. die Iovis VIII. mens. Martii hora XVII. Statio ad S. Laurentium in Pane, et Perna, Pontificatus SS. D. N. Pauli P. V. anno secundo. Magnificentissimum Templum honori B. Petri sub Iulio II. anno millesimo quingentesimo sexto, decima octava Aprilis, vetere labente Basilica a Constantino M. olim exstructa, sumptu maximo inchoatum, et ad finem talem perductum, ut in eo divina officia peragantur, et Arae splendidiori cultu a Populi frequentia habeantur, Paulus V. P. M. cupiens, ut tandem hominum conspectui perfectum appareat, reliquam veteris Bas. partem jam collabentem demoliri jussit, et fundamenta ampla juxta typum, et exemplar a Karolo Maderno factum incipi. Quod faustum, felixque sit, dicto anno MDCVII. centesimo a Iulio conditore, octava Martii, die, quo Statio ad S. Laurentium in Pane, et Perna celebratur, hora XVII. Fabricatores effodere coeperunt fundamenta eadem ad *conficiendum Sacrarium*, e regione Ostii ducentis in Sacellum Gregorianum, in nave olim Sanctissimi Sudarii.

fol. 93. Immissio lapidis in Fundamenta Basilicae pro *aedificando Sacrario*. Anno MDCVII. die lunae VII. Maii h. XI. Illmus, et Rmus D. D. Evangelista Pallottus, Tituli S. Laurentii in Lucina Card. Cusentinus Vat. Bas. Archipresbyter, cum interventu RR. DD. Pauli Bizoni, Marci Antonii de Magistris, Aloysii Rainalducci, Alexandri Scotti, et Paridis Pallotti ejus Basilicae Canonicorum, de ordine SS. D. N. Pauli Quinti P. M. hora XI. diei, et anni praefati jecit lapidem in nova fundamenta Basilicae effossa palmis LX. hoc ritu servato. Idem Illmus Cardinalis celebravit Missam lectam in Sacello Gregoriano de S. Stanislao cum collecta de Beata Virgine, et pro Ecclesia, qua finita accepit Pluviale album, benedixit lapidem e marmore longum palm. tribus, latum palmis duobus, vel circa, ut in Pontificali *Adiutorium* etc. cum aliis ℣. Orat. *Domine Iesu Christe Fili Dei vivi, qui es verus Omnipotens* etc. *Domine, Sancte Pater* etc. et aspersit aqua, deinde benedixit calcem ℣. *Dominus vobiscum* etc. Orat. *Summe Deus* etc. Tum dedit lapidem ipsum, et calcem Coementariis, et sacris vestibus depositis in suo habitu processit ad fundamentum, quod respicit aditum Sacelli Gregoriani, effossum pro *aedificando Sacrario*, in cujus medio, ipso praesente, idem lapis demissus est, et calce eadem complanatus. Sculptus est insigniis SSmi D. N. Illmi D. Card. Archipresbyteri, et Inscriptione ad infrascriptam formam. Super quibus etc. Acta fuerunt haec in memorata Basilica, praesentibus ibidem Illmo, et Rmo D. Berzellino Berzellino electo Episcopo Campaniae, Illmo D. Paulo Aemilio Vrsino, D. Constantio Amorotto de Fabriano, et Illmo D. Iacobo Dono Equite SS. Mauritii, et Lazari Testibus etc. rogatis.

His Actis, Fabricatores prosecuti sunt fundamentum in nomine Domini.

pli, ac Porticus Basilicae Vaticanae [1], quod in Tabulario Vaticano adservatum, singulari PONTIFICIS M. humanitate, perlegere mihi licuit. Verumtamen hujusmodi consilium deinde, nescio qua de caussa, rejectum fuit; fortasse quod, contra veterem Christianorum usum [2], in Boreali parte, *Sacrarium* erigi non placeret; ibique Cella Corporis Christi, ejus vice, condita fuit, cultuque magnifico exornata.

Mirum autem, quantum hoc studium excreverit, quum Basilica numeris omnibus absoluta, excelsa illa Porticu, Area Vaticana ab *Alexandro* VII. ornata fuit! Tunc enim ad Templi omnium magnificentissimi amplitudinem, gloriamque explendam, ac plane cumulandam, nonnisi *Sacrarium* deesse videbatur. Propterea Berninus, ejusdem *Alexandri* jussu, *novi Sacrarii* ichnographias delineandas suscepit, quae adhuc in Bibliotheca Chisiana adservantur. Nunquam tamen operi manus admovit.

Verum *Innocentius* XII. id operis postea aggredi deliberaverat; ac proinde ad Cellam SS. *Simonis, et Iudae* transferri jusserat *veteris Sacrarii* supellectilem, ex Aede

---

PAVLI . V. PONT.
MAX. IVSSV
EVANGELISTA . PALLOTTVS . TT.
S. LAVRENTII . IN . LVCINA . CARD.
CONSENTINVS . HVIVS . BASILICAE
ARCHIPRESBYTER . HAEC . FVNDAMENTA
IECIT . DIE . VII. MAII . MDCVII. PONTIFICAT.
EIVSDEM . S. D. N. ANNO . SECVNDO

Ego Iac. Grimaldus Notarius publicus de praemissis rogatus in fidem manu propria scripsi subscripsi, et solito meo signo signavi.

1 Discorso di D. Sp. sopra i Disordini della Facciata, della Chiesa, e Portico di S. Pietro, che al presente si vedono, con i disegni, in fine del Discorso. Maggio 1645.

2 V. p. 187.

rotunda, propediem solo aequanda. Vix tamen hujusmodi translatio incoepta fuerat, quum mentem, ac voluntatem repente commutavit. Quum enim sese olim ad Basilicam Vaticanam contulisset, Raphael Fabrettus, Canonicus Vaticanus, veterum omnis generis monumentorum amantissimus, ei auctor fuit, ut ab incoepto desisteret, ne Templum vetustissimum, quod tamdiu aetatem tulerat, e medio submoveretur.

Postquam vero *Clemens* XI. ad Pontificiae dignitatis fastigium evectus fuit, quum jampridem in Collegium Canonicorum adscriptus, *veteris Sacrarii* humilitatem, atque angustias, ne dicam squalorem, ac sordes exspertus esset, novi aedificium secum mente agitare, ac quodammodo delineare incoepit. Itaque in hanc cogitationem intentus, accitis undecumque peritissimis Architectis, Philippo Ivara [1], Nicolao Michetti, Dominico Paradisi, Antonio Canevara, Antonio Valerio, et Laelio Cosatto, alias, atque alias *Sacrarii* formas delineandas, modulosque multos effingendos curavit, qui etiamnum adservantur in Hemisphaerio octogono, supra Cellam S. *Michaelis*, quô haud ita pridem translati sunt, ex altero, Cellae S. Leonis super imposito. Verum *Clemens* gerendae rei difficultate, atque impensae magnitudine deterritus, sese a proposito abstinuit, eo uno contentus, ut si minus *Sacrarium*, saltem Armarium ingens e nuce [2] construendum curaret, ubi aurea, et argentea *Sacrarii* cimelia commodius, ac tutius in posterum servari possent.

Clemens XII, ut Decessoris sui studium aemularetur, tantam aedificationem moliri vehementer exoptavit. Ita-

1 Elogio del Sig. Abate Filippo Ivara. nel T. III. delle Osservazioni letterarie. Verona 1738. 8. pag. 193, e nelle Vite de' più celebri Architetti. Roma 1768. 4. pag. 410, e in Parma 1781. 8.

2 V. p. 1329.

que insigni Architecto Alexandro Galilei [1] commisit, ut modulos omnes jam effictos, attente, ac diligenter inspiceret, quemque ceteris pro sua peritia anteferendum duceret, una secum deinde communicaret. Praeterea in hujusce rei consilium avocandos constituit Patres Cardinales quinos, ac Praesules quaternos, qui Galilei relata expenderent. Exstat adhuc in Tabulario Vaticano peritissimi Architecti judicium, quod ab humanissimo, ac nunquam satis laudando PONTIFICE, mirae benignitatis exemplo, mihi traditum, lectoribus, totum quantum est, subjiciendum duco [2]. Verum Galilei consilium, etsi nonnullis arrisisset, nunquam tamen coeptum est.

1 V. ejus Vit. apud Cl. Franc. Milizia nelle Vite de' più celebri Architetti.

2 Emi, e Rmi Sig. Essendomi, nel mese di Decembre trascorso, comandato dalla Santità di Papa Clemente XII. nostro Signore, che osservassi il modello stato già fatto, per restaurare, et ornare la Sagrestia, che hanno presentemente i Rmi Canonici, e Beneficiati della Basilica di S. Pietro, acciò potessi riferire alla Santità Sua il mio sentimento: che perciò portatomi dall' Emo Sig. Card. Albani Arciprete della d. Basilica, fecemi con somma sua benignità vedere il soprad. modello, et insieme l' E. S. si degnò palesarmi alcune difficoltà, che intorno al med. aveva, alle quali avendo fatta seria riflessione, ed essendo stato più volte ad osservare il sito della Chiesa, e dell' esistente Sagrestia, nacquemi nuovo pensiero nella mente, il quale comunicato a nostro Signore, et all' Emo Arcipr., si degnarono commetterne i disegni, i quali dovendo adesso porre sotto gli occhi purgatissimi dell'EE. VV., ho stimato mio debito esporgli il mio parere in questi fogli, sì per dilucidare più facilmente la materia ancora, come per ribattere qualche difficoltà, che potesse oppormisi.

E' certo, che il più ragguardevole della stupenda Fabbrica di S. Pietro è l'ornato della parte esteriore, fatto con il disegno di Michelangelo Buonaroti, il quale si deve con ogni sforzo procurare di render libero, e patente agli occhi d'ognuno; per far la qual cosa è necessario il demolire il Tempietto al medesimo contiguo, che ora serve di Sagrestia, osservandosi tal essere stata l'intenzione del medesimo Michelangelo, poichè dietro al sud. Tempio, si vedono ancora tutti gli ornati di Travertino, come cimasi, e basamenti de' Piedestalli; le quali cose fanno manifestamente conoscere l' intenzione, ch' egli aveva di demolirlo.

Ed invero, io stimo questo necessarissimo; poichè questa Sagrestia così congiunta, e attaccata alla Chiesa, grandemente deturpa la più bella parte di essa, e sembra appunto, qual deforme escrescenza in un bel Corpo. Che se poi pretendessero incorporarla alla Chiesa,

Stetit itaque, ad haec usque tempora, vetus qualecumque *Sacrarium*. Advenis autem, Convenisque Templi

ornandola, e accrescendola, allora tanto maggiormente sarebbe per apparire questo gran difetto, il quale vien meno considerato, poichè ognuno argomenta esser quella un' antica fabbrica da demolirsi, come già successe ad altro, a lui contiguo Tempietto, dedicato a S.Maria della Febbre, (*S. Petronilla*) e che solamente è stato lasciato in piedi per modo di provisione, fino, che sia edificata la nuova Sagrestia.

Ammesso dunque, che necessariamente per il decoro della Basilica, vada demolito questo Tempio, devesi pensare, ove possa la nuova Sagrestia essere collocata. Considerava, che in qualunque luogo questa si edificasse disgiunta dalla Chiesa, si doveva poi, per darle la comunicazione, irreparabilmente con la medesima congiungere, o con Portici, o con Gallerie, quali ancora essi averebbero occupata l' intera esterior veduta, oltre all'incomodo, attesa la distanza, che avrebbe provato il Clero nel venire nella Chiesa.

Riflettendo io a tuttociò, non ho stimato miglior sito per fabbricar questa Sagrestia, di quel che sono per esporre all'Eme Vostre. Poichè osservando, che la linea perpendicolare tirata dall'angolo esteriore del Pilastro del primo risalto della Cappella Clementina, segnato nella Pianta con la lett. A. cade appunto nel mezzo del Pilastro del vestibolo sotto al luogo del Campanile, il quale resta dalla parte del Carlo Magno segnato B., viddi, che per trovare opportuno sito alla nuova Sagrestia, non devesi far altro, che dal mezzo di questo Pilastro, fino alla metà del Pilastro C. del 2. risalto, che forma la Cappella, dove offiziano i Sig. Canonici, tirare su una muraglia B. C., che sia alta, quant'è tutta l'altezza del Tempio, e poi levar con diligenza tutto l'ornato di Travertini, ch'è nel muro della Chiesa segnato D. E, i quali componendosi, si dovranno rimettere in opera nella parte esteriore della nuova muraglia B. C. e così l'area superficiale dello spazio quadrilatero, che rimarrà fra la nuova, e vecchia muraglia, sarà la nuova Sagrestia, con tutte le sue appartenenze.

In questo spazio adunque noi potremo cavare la Sagrestia, la quale verrà lunga palmi 165. e larga palmi 56. non comprese le grossezze della muraglia. La Sagrestia verà al piano della Chiesa, facendosi sotto alla medesima un ricetto per trattenersi i Servitori, oltre il comodo grandissimo di guardarobbe, e stanze. Tanto i. Sig. Canonici, quanto i Beneficiati avranno separata Sagrestia, con tutte le loro appartenenze, siccome gli altri Sacerdoti avranno il loro vestiario a parte, come benissimo dalle mie Piante potranno riconoscere l'Emze Vostre. Tre saranno i passi, che dalla Sagrestia porteranno alla Chiesa; il primo sarà per il voto della scala a lumaca, la quale potrà levarsi, giacchè per salire sopra alla Chiesa ve ne restano altre quattro; l'altro sarà comodissimo, giacchè sarà immediatamente nel Coro; e il terzo sarà per la porta, che rimane incontro al deposito d'Innocenzo VIII, il quale resterà più comodo per andare i Sacerdoti a tutti gli Altari della Chiesa. Resta inoltre libero il passo alle Carrozze, come vi è presentemente; sicchè potranno i Sig. Canonici smontar sotto al coperto, e salir sopra la loro scala alla Sagrestia,

amplitudinem admirantibus, ac *Sacrarii* exiguitatem objectantibus, illa una erat ad pudorem minuendum apta

dalla quale sopra altra comoda scala potranno passare a godere di tutti que' comodi, che le mie Piante accennano, secondo il loro desiderio, e nota, che mi è stata data.

E siccome è necessario accompagnar l' altra parte della Basilica, che guarda la Scala regia, considero, che vi è sito bastante da poter far ciò, e dentro potrassi cavare una Camera per adunarsi i Sig. Cardinali in tempo di Sede Vacante, siccome altra Camera per trattenere gli Ambasciatori in detto tempo; quali Camere potranno ancor servire per spogliatorio di N. Signore, quando fa funzione nella Basilica, oltre molti altri comodi di Archivj, ed altro, che potrà cavarvisi.

Tutto questo, che ho esposto all' EE. VV. si puol eseguire (il che è molto considerabile) con una spesa assai ragionevole, giacchè non devesi tirar su altro, che una muraglia semplice; imperciocchè i Travertini, che devono coprirla, sono tutti lavorati, e questi sarebbero la maggiore spesa, per i quali non vi è altra spesa, che doverli calare.

Molte sono le obbiezioni, che a questa Fabbrica potrebbero farsi. E primieramente che col rimuoversi questi Travertini possa la Chiesa patire, e che i Travertini nel calarli possano andar a male, e così guastarsi un'opera così bella. Al che rispondo, che le mura di S. Pietro sono tutte stabilmente fabbricate di tavolozza, e i Travertini, i quali esteriormente la ricoprono, non sono altro, che una semplice incrostatura, come tutti gl' Intelligenti potranno riconoscere, e non sono collegati con la muraglia; onde il levarli in verun conto può pregiudicare alla Chiesa, poichè le mura non si devono tormentare per scomporli, giacchè dalli primi pezzi di giù, si alzano, e levano, e vengono via da persestessi: in quanto all'ordine di rimetterli in opera, e al pericolo, che siano danneggiati nello scendere, che si farà da' medesimi al piano, facilmente si potrà rimediare con contrasegnare con numeri tutti i pezzi per poterli rimettere al suo luogo nella nuova muraglia. Per scenderli poi conservati, la fabbrica di S. Pietro ha uomini di tale sperimentata diligenza, e attitudine, che dalla loro abilità uno si puol compromettere ogni cosa.

Potranno secondariamente opporre, che con far questa Fabbrica, sia un variar l' idea di Michelangelo: ma com'è ben noto all'Emze Vre, Michelangelo non fece il pezzo di Fabbrica, che noi tocchiamo; poichè la sua intenzione si era di far la Basilica di S. Pietro in forma di Croce Greca; ma essendo egli morto con lasciar l'opera imperfetta, al tempo di Paolo V. Carlo Maderno volse ridurla in Croce latina, onde restrinse la Basilica nel suo fine, nella forma che presentemente sta. Il che non credo certo, che Michelangelo, se fosse stato vivo, avrebbe permesso, giacchè con questo restringimento, si leva qualche poco di quel bello, che io con la fabbrica della Sagrestia, e con il venir fuora delle muraglie spererei potergli rendere.

Parimente potrebbe opporsi, che serrandosi la luce dell'Arco del Portico verso la parte di Ponente, si tolga molto lume al medesimo Portico; al che rispondesi, il Portico non aver bisogno di lume da questa parte, giacchè ne riceve sovrabondantemente dalla parte

excusatio, meris exstruendi *Sacrarii* descriptionibus jam tum impensa esse aureorum ad triginta milia. Sed quam-

d'avanti, il che osservasi dalla parte del Costantino, ove una buona parte della luce di quell'Arco è murata, e pure il il Portico resta luminosissimo; sicchè niente deturperà il detto Portico il serrarsi nella sua estremità quell' Arco, poichè il fondo del med. sarà ornato, conforme le parti laterali, e corrisponderà al rimanente del sudetto Portico.

Finalmente la maggiore obiezione, che addur potrebbesi, sarebbe, che con questa Fabbrica si porti via il lume alle Cappelle del Battisterio, e della Presentazione. Alle quali cose ho già pensato il rimedio; poichè le dette Cappelle prendendo lume alto, e di sopra in giù, e siccome la parte superiore della nuova Fabbrica deve tutta restare aperta, e l' altezza delle Sagrestie non deve superar le soglie de' finestroni della Chiesa, anzi ivi si deve fare una terrazza scoperta; ed inoltre le luci esteriori de' finestroni spogliate, che saranno de' Travertini, resteranno molto maggiori di quello sono presentemente, tanto più che le muraglie dicontro saranno in distanza tale, che non potranno impedire il lume, anzi facendole tutte imbiancare, dovrà quel bianco riflettere maggior lume nelle luci de' finestroni della Chiesa, e così render più luminose, assai di quello presentemente siano, le sopradette Cappelle.

Risposto alle obiezioni, che credo potessero farsi, merita ancora moltissima considerazione, Emi Signori, il beneficio grande, che si contribuisce alla Chiesa, col fabbricar in questo luogo, e in questa forma la Sagrestia, perchè essendo questa la parte del Tempio, che ha patito, vedendosi ancora nel muro della Basilica vicino all'angolo del Campanile le fissure, quindi è, che con la gran platea, che bisogna farvi sotto, e con l'alzare quella muraglia unita, e collegata colle vecchie, si verrà a rinforzare, e assicurare tutta quella parte, in maniera che volendo poi in progresso di tempo alzarvi sopra il Campanile già dal Cav. Bernino fatto, si potrà senza timore, e con molta facilità farlo.

Per le ragioni dunque sopra espresse, si fa chiaramente vedere, che questo è l'unico sito, e il vero modo di fabbricar la Sagrestia di S. Pietro, senza deturpare l'Architettura di quel famoso Tempio, cavandovisi tutti i commodi necessarii, e ancora di più, come con il disegno alla mano veder si puole, accrescendosi con la medesima commodità, bellezza, fortezza, e grazia alla Chiesa, siccome la dotta mente dell'EE. VV. e da' disegni, e da questi miei fogli osservar potranno.

Inoltre si aggiunge, che la Fabbrica sopradetta della nuova Sagrestia si dovrà principiare, quando la Fabbrica di S. Pietro sarà in stato di poterla continuamente proseguire fino al suo termine, senza veruna interposizione di tempo, e il metodo da tenersi nell' esecuzione della medesima sarà quello di gettar prima la Platea da' fondamenti con tutte le sue Chiaviche, e scoli per cavar bene le acque, e questa lasciarla per qualche poco tempo riposare, e di poi alzarvi sopra tutta la muraglia esteriore, e nell'istesso tempo andar calando abbasso tutti i Travertini, i quali appena terminata, si dovranno subito riportare nella nuova muraglia colla maggior sollecitudine per rimuovere quella deformità, che potrà

vis ex hujusmodi responso agnosci posset, quale id opus futurum esset, si tandem aliquando fieret, tamen factum nemo videbat; ac solummodo in exspectatione, votisque hominum erat.

CAPVT II.

De novo Sacrario a Pio VI. *e fundamentis erecto.*

Dei O. M. concessu, atque munere, Pio VI. destinata ista erat, ac quodammodo desponsa Provincia, quem iis dotibus ornavit, iis praesidiis instruxit, eo animo, ea experienrria rerum, ea denique sapientia, ac pietate cumulavit, quibus factum est, ut quum non unus tantum munus insistere vellet, unus posset. Is enim recte agnovit, quam praeclarum, quam exspectatum, quam ex omni parte necessarium hujusmodi opus esset.

apparire nella Fabbrica di S. Pietro, fin'a tanto, che li Travertini non saranno tutti rimessi in opera. Questo è quanto, secondo gli ordini di Nro S. si dà l'onore di significare all'Eñze Vre, a' supremi comandi delle quali umilmente si sottopone

Alessandro Galilei.

Mss. annexa est. Ichnographia Templi S. Petri in Vaticano ex modulis Bramantis, et Michaelis Angeli Bonarotae, qui Crucis formam quadripartito praescripsere, tribus deinde additis utrinque Cellis, cum Porticu, seu Vestibulo, a Karolo Maderno Architecto.

C Sito per la nuova Sagrestia lungo palmi 165. largo palmi 70.

B Dall'altra parte sito per le stanze de' Signori Cardinali, in tempo di Sede vacante, e per trattenere gli Ambasciatori.

Alla Sagra Congregazione deputata da Nro Signore. Monsign. Sinibaldi Segretario. Eñi, e Rñi Signori Cardinali Barberini, S. Clemente, Pico, Giudice, Corsini, e Monsign. Riviera, e Canonico Ricci. Per la Fabbrica della Sagrestia di S. Pietro.

Die Dominica 13. Julii 1732. hora 21. cum dimidio fuit Congreg. in Aedibus Eñi, et Rñi D. Card. Barberini, cui interfuerunt EE. et RR. DD. Cardinales Barberinus. Annibal Albanus Praef. Fab. S. Petri. Picus. Iudice. Corsinus. RR. PP. DD. Sinibaldus Secretarius Fab. S. Petri. Hercularus. Ioan. Andreas Riccius Can. S. Petri. Ego Dominicus Riviera Can. S. Petri.

§. I.

Rationum momenta, quae Pontificem M. ad hujusmodi exaedificationem impulerunt.

Quidni? quum *Bas. Vat. Sacrarium*, praeter pios, sanctosque usus, quos ceteris communes fuisse vidimus, multos praeterea sui proprios, ac peculiares habeat, singulari cultu, ac reverentia dignissimos, qui idem reliquis illustrius, ac spectabilius efficiant? Nam, ne quid dicam de *Reliquiarum* Thesauro, qui ibidem usque hactenus adservatus fuerat, adjectoque selectissimo Tabulario, cujus supra [1] descriptionem dedimus, sinu veluti suo complecti debet, non modo omnes Ordines Cleri Vaticani, qui constant, uti vidimus [2], ex Cardinali Archipresbytero, Antistite ejus vice, xxx. Canonicis, xxxvI. Beneficiariis, IV. Capellanis Innocentianis, ac xxvI. Clericis Beneficiariis, verum etiam omnem Aedis Familiam, nimirum binos *Sacrarii*, totidemque Subseliarii Cemeliarchas, duos Mansionarios, xII. Acolythos, xx. spe Clericos, pluresque Aeditumos minores, praeter Alumnos Ephebei Vaticani, Juventutis Romanae ad sacra instituendae, qui singulis Festis, statisque diebus, Subseliis intersunt, xvIII. Musicos, Phonascum, ac vI. Capellanos.

Praeterea quotannis, tertia die supplicationum ad Caeli intemperiem averruncandam, pridie Festum D. N. J. in Caelos adscendentis, ab Aede Laurentii, et Damasi ad Curiam Riariam, in Vaticanum pompa ducitur, ac Presbyteri in *Sacrario* Quaestorem annalem creant [3], qui

1 pag. 898. 915.
2 pag. 1408.
3 Statuta antiqua de officio Camerarii Cleri Romani, et juribus funeralibus Ecclesiarum, praesertim Parochialium Almae Vrbis. Romae 1618, 1707, et 1735. 4.

alternis solet esse unus ex Vrbis Curionibus, aut ex Canonicorum Collegiis, quae iccirco *Collegiatas* vocant.

Illuc etiam cogitur, ad festos Psalmorum cantus, Patrum Cardinalium Senatus, secunda Vespera Festorum Cathedrae, ac diei Natalis Petri, et Paulli Apostolorum, Propugnatorum Vrbis, ac diei, qua Templum dedicatum est [1], itemque die octava Festi sacratissimi Corporis D. N. Jesu, qua Pont. Max. sollemni pompa Sacramentum augustum, una cum iis, comitatur. Iamdiu enim desuevit usus pari modo Basilicam adeundi, Vespera secundi Festi Paschatis, qua Caelitum SS. Reliquiae, quae in Basilica adservantur, Populi frequentiae, piisque supplicationibus patent.

Ibidem etiam quotannis fit eorum conventus ad Parentalia Pontificum Maximorum, quae in Templo Vaticano, statis diebus, instaurantur, excitato contra Cellam Subseliarii, atrati Feretri Tribunali, facibus collucente, ac titulis, picturisque exornato; donec vel Cardinalium aliquis ab iisdem in Collegium adscitus, vel nonnemo ex eorum Gente, sacro Senatui adscriptus vivat.

1 De Ecclesiae dedicatione, seu consecratione legesis Bellarminum lib. III. de cultu SS. cap. V. Franc. Turrianum lib. II. pro Epistolis Pontificum c. XIX. et XX. Iosephum Thomasium in T. VII. edit. Vezzosi. Turrino Consecratione delle Chiese. Guastalla 1685. 4. Franc. Ferrari della Consecraz. delle Chiese. Cremona 1594. 8. Sarnelli Lett. Eccl. Tom. VIII. della dedicazione della Chiesa, e de' suoi misteri p. 65. Ioh. Franc. Cecconi il sacro rito di consacrare le Chiese. Roma 1728. 8. Franc. Mar. Galluzzi il rito di consagrare le Chiese colla sua antichità, significato, convenienza, prerogative, e motivi di rispettarle. Roma 1759. 8. Bened. XIV. Lettera sopra la Consecrazione della Chiesa Metropolitana di Bologna 1756. fol. Matthiam Hager de dedicat. Templ. Hauniae 1719. 4. Iac. Ovvenum in Hist. Consecrat. Templ. et Altarium. Lond. 1706. 4 Bened. Pictetum de Templis, eorumque dedicatione. Genevae 1716. 12. Frid. Scherer de Encoeniis. Argent. 1754. Dan. Lundium de Encoeniis Templ. Vrsal. 1706. 8. Caveum de Encoeniis, seu de ritibus Templi consecrandi. p. 150. Dav. Blondellum de Episc et Presbyt. p. 263. 287. Cent. Magdeb. Cent. IV. c. VI. Vib. Godfr. Siberi Schediasma de Templ. condendorum, ac dedicandorum ritib. Lips. 1716. 4.

Ac demum Interregni tempore, ibidem Regiorum Oratorum, et Senatus Romani obsequia praestolantur; atque a quarta die Novendialium, usque ad postremam, de rebus publicis ibidem deliberant.

Itaque, ne diutius aptior, ac decentior, tot, tantisque rebus obeundis locus deesset, magnanimus PONTIFEX, opera publica a *novo Sacrario* Templi Vaticani, faustis, fortunatisque auspiciis exordiri deliberavit.

§. II.

Templi rotundi, Aediumque continentium dejectio, et primus lapis ad fundamentum novi Sacrarii.

Ac primum huic tantae, tamque arduae molitioni navum, atque industrium Architectum quaerens, reliquis omnibus, qui in Vrbe, bonarum artium parente, atque altrice florebant, praetulit Karolum Marchionnium Romanum, Anconitani Portus substructione celeberrimum. Is quanta maxima potuit cura, ac diligentia, modulum effinxit, ac Pontifici detulit, qui eum probavit.

Atque, ut statim manus operi admoveretur, solo aequari jussit, non modo *vetus Sacrarium*, verum etiam plures Aedes in proximo, ut amplior area pateret, ad novum, multo augustius, ac sumptuosius ex integro aedificandum.

Quod fieri coeptum est prima die mensis Julii, anni MDCCLXXVI, qua in ingenti ista, vastaque aedificatione, quam jamdiu profligatam, affectamque intueri licet, infinita propemodum Fabrum, Artificum, Operarumque vis, multitudoque occupata fuit. Tunc enim Aedium contra *Sacrarium* [1], ac Templi continentis *S. Stephani*

1 Tab. III. n. 25. Tab. V. litt. C. D.

Hungarorum [1] inchoata fuit dejectio ; tanti operis , ac molitionis veluti strepitu admonitis , atque excitatis Incolis , Advenisque , illuc quotidie convenientibus .

Sub Aede S. *Stephani* perantiquum Coemeterium repertum fuit , sacris imaginibus pariete depictis undequaque exornatum , quod Hungarorum excipiendis exsuviis , qui in contiguo Nosocomio vita fungebantur , antiquitus usui fuisse , nemo dubitarit .

Area ingentis Aedificii laxata , die xxII. Septembris , Pontifex munificentissimus , injectis in fundamenta stipibus A. A. A. Lapidem sacrum auspicalem statuit , sollemni ritu [2]. Lapidi hujusmodi inscriptio erat insculpta . Verba erant Cl. Jos. Spallettae , Beneficiarii Bas. Vat. et Scribae Librarii , graeci idiomatis , in Amaltheo Vaticano.

EGO . PIVS . CATHOLICAE . ECCLESIAE
EPISCOPVS
ANTEA . IOHANNES . ANGELVS
TIT . S. ONVPHRII . PRESBYTER
CARD. BRASCHIVS . CAESENAS
ABB. SVBLACEN .
PRIMVM . HVNC . LAPIDEM
IN . FVNDAMENTA . NOVI . SACRARII
IACIENDA
SANCTISSIMIS . CAEREMONIIS . EXPIATVM
DEPOSVI
X. KALEND . OCTOBR. MDCCLXXVI
PONTIFIC. ANN. II.

1 Tab. III. n. 26. Tab. v. litt. E. F.

2 De ritu primum lapidem fundamenti sollemniter ponendi in aedificiis publicis peculiarem libellum edidit Kar. Ancillonius . Berolini 1701. 8. de quo Novellae Reip. Liter. 1701. Tom. II. p. 457 , et Georgius Eccartus in excerptis librorum menstruis editis anno 1704. De hoc argumento etiam consuli possunt Euchologium a Iacobo Goaro editum , quod

Heic autem relligio mihi sit praeterire alteram Inscriptionem, quam in idem argumentum adornavit doctissimus Steph. Ant. Morcellius, suaeque latinarum Inscriptionum Coronae pellucidulam veluti gemmam interseruit. En tibi illam [1].

PIVS . VI. BRASCHIVS
PONTIFEX . MAXIMVS
X. KAL. OCT. ANNO . D. N. MDCCLXXVI.
PONTIF. II.
DEVM . OPTIMVM . MAXIMVM
PALAM . POPVLO . ROMANO
PRECATVS
VTI . CAEPTA . PROSPERARET
SPATIVM . SACRARIO . NOVO
TEMPLI . VATICANI . EXCITANDO
SOLLEMNIBVS . CAERIMONIIS
DICAVIT
INIECTISQVE . IN . FVNDAMENTA . STIPIBVS
AERIS . ARGENTI . AVRI
LAPIDEM . SACRVM . AVSPICALEM
TANTORVM . OPERVM
STATVIT

Numismatum Capsula propter lapidem collocata fuit, quorum unum antica fronte, Pontificis paludamento in-

exhibet officium in fundamento Templi ponendo p. 606. Damascius apud Photium in Bibl. p. 1047. Ficoroni Piombi Antichi. Roma 1740. 4. p. 5. Theodorus Hasaeus in diss. de Lapide fundamenti, cui olim arca foederis imposita fuit. Ioh. Clericus in Genes. xxviiI. 18. Fortunatus Scacchus in Sacr. Elaeochrismatum Myrothecio iI. c. 24. Ioh. Conr. Steph. Hoellingius in diss. de Baetyliis Veterum, sive lapidibus, unctione Numini consecratis. Groningae 1715. Lips. 1724. Bremae 1729. Steph. le Moyne ad Varia Sacra p. 569.

1 De stilo Inscriptionum Latinarum. Romae 1781. 4. pag. 293. Inscriptiones Commentariis subjectis. ibid. 1783. 4. p. 27.

duti, ac tiara redimiti effigiem praeseferebat. In postica vero legere erat.

VT . VOTA . PVBLICA
IMPLERET
NOVI . SACRARII . VATICANI
FVNDAMENTA . IECIT
DIE . XII. SEPTEMBRIS
MDCCLXXVI.

atque in exergo

PIVS VI. PONT. MAX.

§. III.

Monumenta detecta, hujus demolitionis caussa.

Dum *Sacrarii* fundamenta eruerentur, die VII. Novembris, anno MDCCLXXVI. effossa fuit vetus Inscriptio Christiana, quae ceteris fortunatior appellari jure potest, quod omnium prima, quae hujus aedificii caussa in lucem prodierunt, peculiariter fuerit illustrata ab eruditissimo *Cajetano Migliorio* [1]. Eadem sors obtigit alteri Inscriptioni, ibidem detectae *Antonii de Vetulis* Antistitis, ac Principis Firmani, quam *Michael Catalanus* in elegantissimo ejus vitae Commentario in lucem edidit [2].

Interim, in dies appropinquante Aedis rotundae dejectione, prima die Julii, anno MDCCLXXVII, in Templo Vaticano ligneum sepimentum, opere subitario, construi coeptum est, quod *veteris Sacrarii* jam jam solo aequandi vicem referret. Ejus vero ambitus Cellas SS. Leonum, B. V. de Columna, B. Petri sanitatem Claudo impertien-

1 Nella raccolta degli Opuscoli scientifici, e letterarj di Ch. Autori Italiani. Ferrara 1779. T. I. p. I.

2 de Ecclesia Firmana, ejusque Episcopis, et Archiepiscopis Commentarius: Firmi 1783. 4. p. 228.

tis, et Alexandri VIII. Mausoleum inclusit, usque ad Ostium, per quod ad S. Marthae aditus patet, nobilissimo Alexandri VII. sepulcro insigne.

Temporarium hujusmodi *Sacrarium*, die XIV. ejusdem mensis, totius Cleri Vatic. commodo patere coepit, qui a veteri sede, postremum salve, et vale dicto, recedens, illuc migravit. Quumque Joh. XXI, et Nicolaus III. lege sanxerint, a Bzovio [1], et a Bullarii Vaticani editoribus [2] allata, ne quisquam e singulis ejus Ordinibus pedem in Templum inferre possit, nisi veste Subseliarii propria indutus, iccirco PONT. MAX., cunctis Ordinibus Cleri Vaticani potestatem indulsit [3], ingrediundi Basilicam per januam lateralem, e regione S. Marthae, absque eodem vestimento, in continenti *Sacrario* statim induendo, quoties Templum iis adeundum esset.

Die XXVII. a Georgio Maria de Lascaris, Patriarcha Hierosolymario, vice sacra Cardinalis Archipresbyteri, trigeminae *veteris Sacrarii* Cellae, nimirum *S. Clementis*, *SS. Cosmae, et Damiani, ac Reliquiarum* exauguratae fuerunt, locusque omnis rotundae Aedis relligione liberatus [4]. Postrema vero die ejusdem mensis, e Canonicorum, et Beneficiariorum sepulcris exstracta fuerunt Ca-

1 T. XIII. col. 896. 2 T. I. p. 170, et 192.
3 Henricus miseratione Divina Episcopus Tusculan. Cardinalis Dux Eboracen. S. R. E. Cancellar. Basilicae Pnpis Apostolor. de Vrbe Archipresbyt. etc. Vigore facultatis a SSmo Dño N. Pio PP. VI. nobis tributae, introscriptis Oratoribus Canonicis, Beneficiatis, et Clericis Beneficiatis SS. Vatic. Basilicae, itidemque Capellanis a fe. re. Innocentii PP. VIII. institutis, eorumque omnium nunc pro tempore Coadiutoribus permittimus, et indulgemus, ut ipsi, durante novi Sacrarii fabrica, et non ultra, per lateralem Templi Ianuam ingredi possint, et valeant, recta autem, et absque ulla ad aliam dictae Basilicae partem diversione, ad provisionale Sacrarium accedant absque Chorali habitu, pro assumendo habitu pred. cum quo divinis officiis, aliisque de more functionibus interesse debebunt. Non obstantib. etc. Dat. II. Iunii an. 1777.
4 de exauguratione Templorum. V. Rupertum ad Florinum pag. 128.

davera, quae ibidem quiescebant, ac in Cryptas Vaticanas translata.

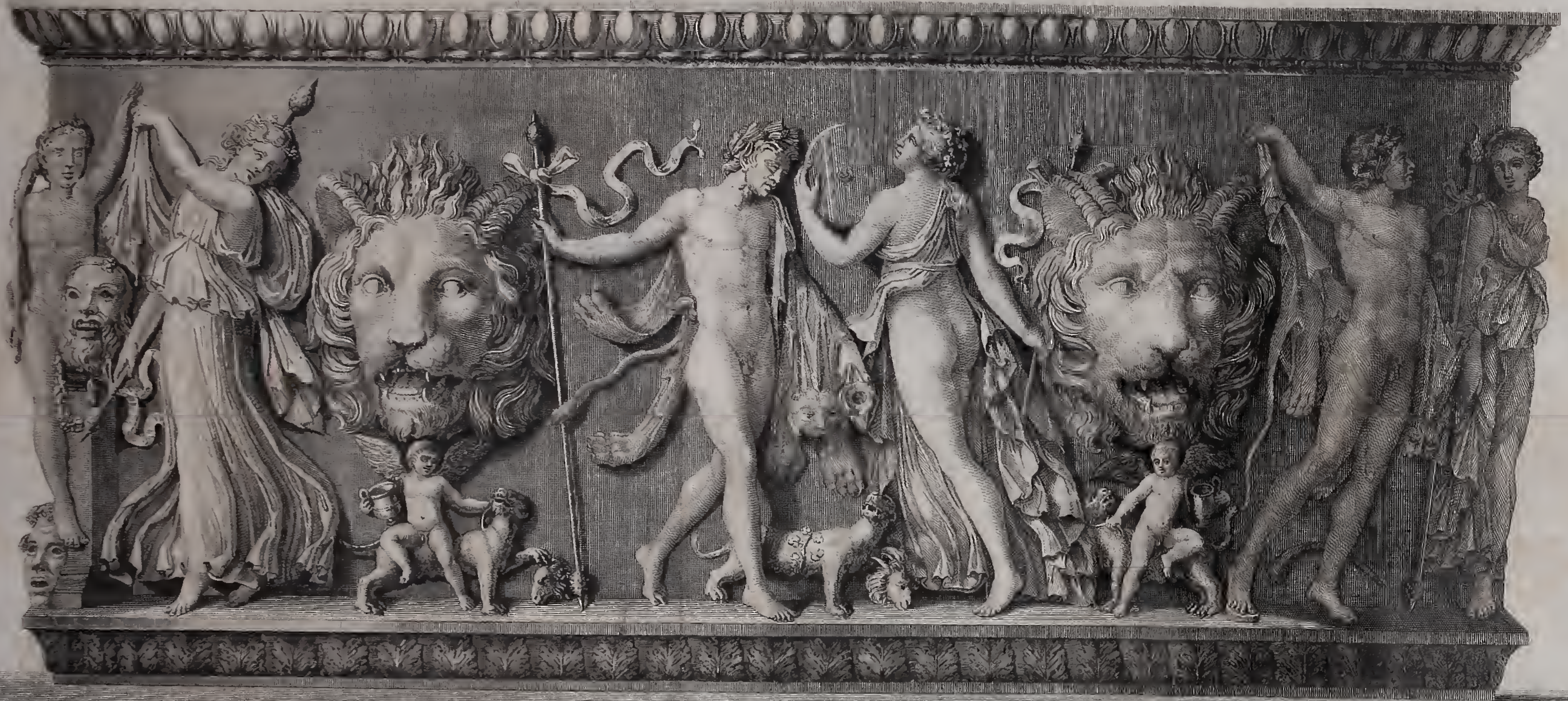
Ac demum, die VII. Augusti, *veteris Sacrarii* eversio est inchoata. Ac licet continua cuniculorum ope uterentur, nonnisi bimensis spatio, solo aequari potuit. Quapropter, die Dominica, prima Octobris, PONT. MAX. albis sejugibus vectatus, ad Basilicam Vat. absque ullo impedimento, sese primum conferre potuit, per eum locum, qui Sec. XII. intervallo, ut supra [1] demonstravimus, a Templo rotundo a *Symmacho* erecto occupatus fuerat.

Dum heic igitur fundamenta eruerentur, die XII. Octobris, reperta fuit Inscriptio profana *M. Munatii*. Aliis vero diebus, in apricum prolatae sunt geminae Inscriptiones Christianae *Iohannis*, et *Titiani*, praeter Sarcophagum parii marmoris, opere anaglyptico, ac filicato, Bacchanale praeseferens, miro artificio elaboratum, quod ad hanc editionem nobilitandam, aere exprimendum curavimus. Binae osseae formae intus inclusae, in proximum Coemeterium Campi Sancti illatae fuerunt, quod item paullo ante magnificis operibus excolendum curaverat PONTIFEX munificentissimus, ut constat ex Inscriptione, quae ibidem legitur.

PIVS . SEXTVS . P. M.
TEVTONVM . ET . FLANDOR.
COEMETERIVM
IN . ELEGANTIOREM . CVLTVM
RESTITVIT . A . PONT. VI.

Hunc loculum ex iis, qui *Bisomi* dicebantur, quod duo *Somata*, sive Corpora continerent, fuisse liquet. *Biso-*

1 pag. 1153.

...Ad...ne del. Carloni inc.

Sarcophagum Bisomum, opere anaglypho, et filicato elaboratum, Bacchanale praeseferens, e fundamentis veteris Sacrarii eductum, et in Museum Pium Clementinum translatum

mum namque, sive *Disomum*, duorum Corporum erat Sepulcrum, ut trium *Trisomum*, quattuor *Quadrisomum*, aut *Tetrasomum*. Haec autem indicatio praesertim in Sepulcris Christianorum affigebatur, ut ita Corporum ibidem depositorum numerum declararent [1]. Etsi vero plura simul eodem tumulo inferendi Corpora mos esset, ita tamen ponere, ut unum alteri substerneretur, minime fas erat. Id enim vetitum fuerat, ut patet ex Canone xv. Concilii Antissiodorensis. *Non licet mortuum super mortuum poni*. Quod etiam alibi confirmatum fuit [2]. Verum eo ordine collocabantur, ut loculi in duo, tria, aut quattuor membra, seu partes divisi, Corpora separatim exciperent, quae loco discreta, sibi invicem succedebant. Minime enim mortuos inquietandos existimabant.

Anno MDCCLXXVIII, die vII. Februarii, plane absoluta fuerunt fundamenta, ac die IX. aedificii solum sternere coeperunt. Dum vero intercapedo construeretur, die IV. Junii, inter veteris Templi rudera, *Fratrum Arvalium Fragmenta* egesta sunt, quae semel, atque iterum praestantissimus *Cajetanus Marinius* publici juris fecit. Quae quidem omnia, aliaque plura ibidem

1 Ammonius de SS. Monachis Synaitis p. 129. Greg. M. lib. III. Dialog. c. XXIII. Aringhus in Rom. Subt. T. I. l. I. p. 140. et lib. IV. c. XXXVII. p. 216. T. II. Rom. Subt. Bosius Rom. Subt. lib. III. c. XXIII. p. 216. Sertorius Vrsatus de Notis Rom. Patavii 1672. fol. et in Tom. XI. Thes. Graevii p. 574. Boldetti lib. I. cap. II. p. 6, et cap. XV. p. 65. Bottari Rom. Sotterr. p. 8, et II. Bonaroti Prefaz. a certi frammenti di Vasi di vetro. Reinesius Inscript. class. II. n. XL. XLIII. CXVI. CDXXXVII. CCLXXIX. clas. XX. num. XI, et CCCLXIV, et CCCXLIV. Pitiscus Lex. in Bisomum, et Disomum Gruter. DCCLI. num. II. De Vita Ant. Benev. class. IX. num. II. Ducangius in Glossario med., et infim. Latin., et in Glossar. med. Graecitatis in τρίσωμον. Fabrettus Inscript. Domest. cap. VIII. p. 571. Gutherus de Iure Vet. Pont. l. I. c. XXIV. Iac. Sponius in Itiner. T. III. pag. 13. Salmasius ad Solinum p. 1207. Mamachi Orig. Christ. T. III. p. 18. 39, et 161.

2 Conc. Matisc. II. cap. XVII. Statuta S. Bonifacii Archiep. Mogunt. cap. XIX. Capitul. Karoli M. lib. VI. c. CXCV.

detecta, in *Sylloge veterum Monumentorum*, ad operis calcem exhibebimus.

Eodem anno, die vI. Novembris, fodiendo reperti sunt tres loculi, quorum unum senioris Cardinalis Barberini ossa servasse conjecerunt, ex quibusdam laciniis violaceae vestis, et Cruce pectorali, quae ibidem inventa sunt.

CAPUT III.

Descriptio partium externarum novi Sacrarii, et utriusque Ambulacri, quo Templo conjungitur.

Interea quotidie magis augusta moles, strenue properata, sese e solo attollebat, ac quinquennii spatio ad fastigium feliciter educta fuit. Itaque ejus descriptionem exordiamur.

Aedificium, totum quantum est, mira firmitate, et crassitudine, summaque elegantia elaboratum est ex marmore tiburtino, ex quo item sunt xxvII. Columnae, quibus extra praecingitur, praeter alias xxxIv. marmorum peregrinorum, multo nobiliorum, quibus intra adornatur.

Ambitu suo continet *Sacrarium majus*, quod *commune* nuncupatur, quodque unum, Templi rotundi solo dejecti amplitudinem, non modo exaequat, sed etiam vincit; atque hinc inde *Sacraria Canonicorum*, et *Beneficiariorum*, geminis Cellis instructa, praeter Conclavia, quorum unum *Capitulare*, alterum *Clericorum Beneficiariorum* appellant, *Archivum*, *Promptuarium*, Aedemque amplissimam, quinque contignationes, aut Cubiculorum or-

dines habentem, *Canonicorum*, aliorumque hospitio, mancipatas.

Exterior totius aedificii altitudo, a viae solo ad primi septi super Ordinem Doricum impositi cymatium, constat palm. LIV; usque ad cymatium secundi septi, quod super duos Ordines Doricum, et Ionicum versatur, palm. CIV; usque ad coronam Aedium *Canonicorum* palm. CLXXIV; ac demum usque ad Crucis fastigium, Hemisphaerio super impendentis, palm. CCXV.

Quod vero spectat ad ejus latitudinem, ab arcu ad Arcum utriusque Ambulacri, protenditur usque ad palmos CLVI; a latere, quod Soli Orienti obversatur, usque ad Occasum, a janua ad januam, palm. CCXVIII.; ab ecphora, sive prominentia, quae oritur e Cella *Sacrarii* Canonicorum, ad alteram alterius Cellae *Sacrarii* Beneficiariorum, palm. CCLXXVIII[1].

Longitudo a prospectu inter duplex Ambulacrum ad Aquilonem, usque ad terminum Aedificii, versus meridiem, constat palm. CCLXXXVIII, et ab initio eorumdem Andronum Templo Vaticano continentium, pal. CCCLXXII[2].

Nunc autem singulas universae molis partes perlustremus. *Sacrarium*, duplici inaedificato Ambulacro productum, Templo jungitur. Eorum unum per duos arcus e *Canonicorum Sacrario* viam sternit in Subseliarium. Eorum primus exhibet hujusmodi Inscriptionem, in angularibus superioris Septi Acroteriis, gemino Insigni Pontificio hinc inde stipatam.

1 Tab. VI, et VII. litt. T. V.

2 Tab. VI, VII, et VIII. litt. L. M.

QVOD
PRO . VATICANI . TEMPLI
MAIESTATE
VOTA . PVBLICA
FLAGITABANT
PIVS · SEXTVS . PONT. MAX.
COEPIT . PERFECITQVE
ANNO . DOM· MDCCXXC.
PONTIFICAT. VI.

Alterum Ambulacrum, constans ex uno arcu [1], *Sacrarium Beneficiariorum* cum Templo conjungit, quô nunc etiam aditus patet, per eamdem Ianuam dejecti *Sacrarii* [2].

Vtrumque vero Ambulacrum transversam Porticum infra habet [3], sub qua Currus libere transire, aut commode permanere possunt, sarti tecti a temporis injuriis. Id quod multo commodius ibidem fieri potest, quam sub arcu, cui equestre Karoli M. Signum imminet. Hic enim habet altitudinem palm. xvII, ac IIΙ. quadrant. ac latitudinem palm. xxI. Contra vero novorum arcuum hypothyrum ad altitudinem palm. xix, et quadrantis, et palm. xxiiI. latitudinem extenditur. Neque eos altius attollere visum est, ut solum utriusque Ambulacri, quasi demensum, adamussim Basilicae solo responderet.

Sub ambulatione transversa, inter utramque Mesaulam, patet Thyroma, quod in hyperthyro exhibet epigraphen

MAGNIFICENTIA
OPVS EIVS

Vbi vero duos arcus conspeximus, Fons emicat, qui sub-

1 Tab. iI. n. 7. 2 Tab. vI. n. 4. Tab. viI. n. 8. 3 Tab. viI. n. 3.

jectam urnam marmoream replet aqua illa Sabbatina [1], a milliario xxxv. in Ianiculum perducta, quae heic salientibus, et lacu mirifice exornat Aream Vaticanam, sinistra parte. Quumque sese, flabelli instar, in concham pandere videatur, vulgo nuncupatur *l' acqva del Ventaglio*.

Ex alia parte, ad Ambulacrum unius arcus, e siphunculo effluit aquae scaturigo, quae marmoreo sarcophago suscipitur, quaeque pridem sub via, a tergo apsidis Templi Vat. latenter, ac frustra labebatur. Ibi nunc ad vitae usum, commodumque vicinitatis in promptu est. Haec nomen habet a PONTIFICE beneficentissimo, qui *Piam* vulgo dici passus est; atque illa eadem est, quae e venis proximi Collis Vaticani ab *Vrbano VIII. collecta* [2], atque in Hortos Pontificios rivis immissa fuit: itaque *Barberina* appellabatur, sive etiam *Apium*, ab insignibus Gentis, quae supra fontem Berninus insculpsit, ut mellitam aquae dulcedinem quodammodo sitientibus indicaret.

In ima parte adversae areae, Aedes Cardinalis Archipresbyteri, et hujusmodi inscriptionem ibi prostantem conspicies.

PIVS SEXTVS . PONT. MAX.
SQVALENTIBVS . SOLO . AEQVATIS . AEDIBVS
ARCHIPRESBYTERO . DOMICILIVM . AVXIT
AMPLIATA . STRATAQVE . AREA
TEMPLO . VATICANO
SPLENDOREM . ADDIDIT
AN. M. DCC. LXXXII. PONT. VIII.

1 Alberto Cassio Corso dell'Acque T. I. p. 193. 363. 2 ibid. p. 424.

§. I.

Cryptoporticus ; Hypogea , Coemeteria novi Sacrarii descripta .

Trigeminae sunt Porticus Impluvii trilateri Aedium *Canonicorum* [1] , latitudinis palm. XLVI , longitudinis LXII. Earum quaelibet ostium exhibet , unde Currus , ac Rhedae ultro , citroque commeare possint. Medium Thyroma [2] , versus Portam Figulinariam , lat. palm. XII. altitud. XIX. et semis , sub Pontificio Insigni a duabus Aquilis exornato , hunc titulum literis uncialibus saxso insculptum ostendit .

PIVS . SEXTVS . P. M.
CANONICALIBVS
EXTRVCTIS . AEDIBVS
SVOR . OLIM . COLLEGARVM
COMMODITATI . DECORIQVE
PROSPEXIT
ANNO . PONTIFICAT. VII.

Extra idem Thyroma , per viam , quae recta ducit ad Portam Figulinariam , exstat situs , ubi Berninus aeream Cathedram a quattuor Ecclesiae Doctoribus sustentatam , opere admirando , a Fusoribus construendam curavit . Hic idem locus, dejecta anno MDCCLXXXII. veteri Officina , modo commodam Musivariae artis peritis stationem praebet , ut prodit Inscriptio ibidem apposita .

1 Tab. VI. n. 24. Tab. VII. n. 38. Tab. IX. litt. N. 2 Tab. XII.

PIVS . SEXTVS . PONT. MAX.
OPERI . MOSIVO
AD . PERENNITATEM . PICTVRAM AEMVLANTI
FAVENS
CVRANTE . FRANCO DE . ALBITIIS . REV. FABRICAE . S. P.
H. T. M.
ANNO . DOMINI . MDCCLXXXII . PONTIF. VIII.

Haud ita procul, nova Cohortis *Corsorum Praesidiariorum* Stativa offendes, ubi hanc leges eorum erectionis memoriam.

PIVS . SEXTVS . PONT. MAX.
PVBLICAE . SECVRITATI
PRAESIDIVM . STATIVVM . COLLOCAVIT
ANNO . MDCCLXXXIV. PONTIFICATVS . X.
CVRANTE . FRANCISCO . DE . ALBITIIS
FABRICAE . S. PETRI . OECONOMO . ET
A . SECRETIS

Sed, ut in atrium Aedium *Canonicorum* revertamur, duo hospitia Custodum commodo destinata, primum occurrunt. In porticu versus Ephebeum Vaticanum, trina exstant Conclavia, e regione Scalarum, quae ad Aedem Canonicam ducunt, ubi lapides partim secti, partim secandi ad Fabricae usus adservantur. Totidem, in Porticu versus Campum Sanctum, adspicies. Bina ex iis continent instrumenta ferrea, aerea, funes, aliaque id genus, ad Basilicae usum. Tertium vero *Beneficiariis*, *Capellanis Innocentianis*, ac *Clericis Beneficiariis* praebet apodyterium, LXX. Capsulis e nuce instructum.

Ibi pridem [1] faces reponebantur, quae post occasum

1 Tab. I. n. 19.

Solis, pridie festum, atque ipsa die festa Apostolorum, Propugnatorum Vrbis, vix sonuit maximum ex aere Tintinnabulum, e vestigio incenduntur in Hemisphaerio maximo, Pronao, ac excelsa Porticu Areae Vaticanae. Hujusce spectaculi longe pulcerrimi, nocte ingruente bidui continentis, qua pegmata in Arce, et ad aream xII. Apostolorum incenduntur, atque Vrbs tota collucet, festaque laetitia exhilaratur, descriptionem habes in Prodromo hujus operis, a me in lucem edito, abhinc triennium [1].

Contra exstant binae gradationes [2], quae superne ducunt ad *Canonicorum* Conclavia, mox describenda, atque inferne, ad Cryptas, Clivosque subterraneos, ad lignorum, Anthracis, Oenopolii, et Olivinae usum.

Eadem Cryptoporticus in solo exhibet bina cubicula. Alterum Basilicae *Musicorum* commodo inservit, Pinacotheca Basilicae *Phonascorum* instructum [3]. Hinc per cochlidem climacidem, in Ambulacrum *Odeo Subseliarii* contiguum [4] aditus patet. Alterum vero Praefecto Gerulorum Decurialium Basilicae, qui vulgo *San Pietrini* appellantur, domicilium praebet [5].

Ex alia parte, pone gradationes hypaethras [6], ad Templi adscensum e Peristylio [7], quibus nomen *delle Tartarughe* indidere nonnullae Testudines ibidem eleganter insculptae, exstat Conclave, ubi plumbum ad Fabricae usum adservatur.

Postquam vero haec observavimus, Ministrorum Basilicae inservientium usui erecta, ad eorum Conditoria transeamus, qui jamdiu eidem servire destiterunt. Bina sunt *Coemeteria*, alterum ex alterius regione constructa,

1 Sagrestia Vaticana eretta dal regnante Pont. PIO VI. Roma 1784. 8. pag. 60.
2 Tab. I. n. 23.
3 Tab. vI. n. 7.
4 Tab. vII. n. 20. Tab. vIII. lit. P.
5 Tab. vI. n. 8.
6 Tab. vI. n. 2.
7 Tab. vI. num. I.

et ferreis cancellis munita, sub *Canonicorum*, et *Beneficiariorum Sacrariis*. Anno MDCCLXXX, die XXII. Julii, sollemni ritu, *Canonicorum Coemeterium*[1] expiatum est; ac die IV. Augusti, eô translati fuerunt omnes loculi, qui interim in Cryptis Vaticanis delituerant. Atque, ut eorum, qui in dejecto *Sacrario* olim quiescebant, in novam hanc Domum mortalitatis translatio indicaretur, ibidem insculptum est Epigramma, cujus haec est sententia.

OSSA
CANONICORVM . BENEFICIATORVM . ET
CLERICOR. BENEFICIAT.
ALIORVMQ. MVLTORVM . VIRORVM
GENERE . DOCTRINA . DIGNITATE . PIETATE
ILLVSTRIVM
IN . PERVETVSTO . S. MARIAE . DE . FEBRIBVS
TEMPLO
NOVI . SACRARII . GRATIA . SOLO . AEQVATO
VARIIS . E . SACELLIS . SVISQVE . LOCVLIS
ERVTA . HVC . TRANSLATA
ANNO . MDCCLXXX.

Die vero XXIV. Septembris ejusdem anni, Altaria utriusque *Coemeterii*, marmoreis mensis instructa, quae pridem exstabant in excisa *S. Stephani Hungarorum* Aede, rite sunt consecrata. In ora loricae sub Altari *Coemeterii Canonicorum*, quô inlati fuerunt cineres Martyrum SS. Clementis, Vrbani, et Placidi, haec verba fuerunt inscripta.

IN HONOREM BEATISSIMAE VIRGINIS MARIAE
GEORGIVS MARIA DE LASCARIS
PATRIARCHA IEROSOLYMITANVS
HVIVS SACROSANCTAE BASILICAE VICARIVS
CONSECRAVIT ALTARE HOC
DIE XXIX. SEPTEMBRIS MDCCLXXXIV.

1 Tab. VI. n. 14.

Eadem Inscriptio legitur in Fronte Altaris *Coemeterii Beneficiariorum* [1], quod tamen

IN HONOREM S. MICHAELIS ARCHANGELI

eadem die consecratum fuit, conditis ibidem reliquiis Martyrum SS. Benedicti, Felicis, et Magni. Idem *Coemeterium* ab eodem Patriarcha Hierosolymario sacris caeremoniis lustratum fuit, die x. Octobris ejusdem anni.

Vterque locus animadversione dignus est, propter lapides sepulcrales, partim in pavimento, partim in parietibus collocatos. In pavimento *Coemeterii Canonicorum* versus Aquilonem, exstant *Henrici Zomrin*, Decani Ecclesiae Antuerpiensis, *Ioh. Niis* Praepositi Eccl. Vltrajectensis, et *Ludovici* Episcopi Interamnensis Inscriptiones; ac meridiem versus, *Roberti de Templo*, ac *Durandi de Fagu* Canonici Laudunensis. In pariete, ex hac eadem parte tituli sepulcrales trium Cardinalium *Francisci*, et *Karoli Barberinorum*, et *Francisci Nerlii* siti sunt. In pariete vero ad Aquilonem, super Sarcophagum calce firmatum, legitur Inscriptio *Hannibalis Albani* Cardinalis.

Trinas Inscriptiones exhibet pavimentum *Coemeterii Beneficiariorum*. Vna ex iis gallico idiomate; aliae vero latino; altera I*oh. Surigoni*, Patritii Mediolanensis, ad Aquilonem; altera *Paulli Fortiguerrae* Pistoriensis, meridiem versus. Sed liceat e sepulcris, in quibus hactenus versati sumus, efferre pedem, ac lucem rursus adspicere.

1 Tab. I. n. 15.

CAPVT IIII.

Sacrarii Majoris, sive Communis descriptio.

Postquam singula Aedificia plano pede instituta perlustravimus, per Scalas nobiliores [1] *Sacrarium majus* adeamus. Eaedem utrinque bipartitae sunt, ac quaelibet earum constat e XIV. gradibus e marmore Lunensi. Earum latera, iaspide, caristio, aliisque peregrinis marmoribus circum undique ornata conspiciuntur. Vbi vero eas adscenderis, in *Sacrarii* vestibulo, statim in se oculos mole ipsa, et artificio convertet Simulacrum Colosseum PONTIFICI benemerentissimo a cunctis Ordinibus Cleri Vaticani excitatum [2], cujus prostypa effigies usque ab anno MDCCLXXXIV. aeri incisa fuit, hac subjecta Inscriptione.

PIO . SEXTO . PONT. MAX.
Marmoream Statuam, perenne Monumentum
in Vaticano Sacrario
Ejus providentia a fundamentis excitato
positam,
Franciscus de Albitiis Vaticanae Basilicae
Canonicus
Reverendae Fabricae Oeconomus,
et a Secretis
Delineandam, et in aes incidendam curavit
Anno MDCCLXXXIV.

Basis cum cymatio e marmore luteo; orbes e viridi marmore Laconiae; specula vero, aenea corona inaurata cir-

1 Tab. I. n. 3.

2 Tab. II. n. 13.

cumtecta , numidicus lapis efformat . Super Simulacri Cellam attolluntur insignia Pontificis , a binis Leonibus affabre elaboratis sustentata . Eadem Cella e caristio marmore , fasciis lapidis numidici circumvestitur , atque utrinque antae ex eodem caristio marmore . Binae hinc inde exstant Columnae marmoris , quod vocant , *bardiglio* , e Viridario Vaticano translatae .

Verum jamdiu nos ad se vocat, ac quodammodo rapit *Sacrarium majus* , quô patet ingressus ex Ostio altitud. palm. XIV. lat. VII , et semis , PONTIFICIS tantae molis auctoris nomine , aureis literis super insculpto .

Vix illud adibis , obstupesces , sive Aedis pulcritudinem , nitorem , atque elegantiam , sive dignitatem , ac majestatem consideres . Forma est octogonos . Ejus ambitus excedit spithamas LXX , habita projecturarum ratione . Altitudo vero , usque ad coronam , constat palm. LX. Columnae structiles octonae Testudinem regunt, altam a corona , e qua attollitur , usque ad Fastigium , palm. LVI, et semis. XVI. Fenestris collucet duos in ordines divisis , quarum undecim puram lucem hauriunt , ceteris luminibus mole vicinitatis obstructis . Tota Aedes opere albario egregie instructa , et monochromatum pictura exornata .

Cella [1], quae a Simulacro PONTIFICIS , distat palm. CLVI , exhibet e regione apographum , musivo opere elaboratum , ac ductili velo viridi coopertum , insignis tabulae *Guidonis Rheni* [2], Petri Crucifixionem praeseferentis , quae primum in Aede ad aquas Salvias servabatur , ac deinde , *Clementis* XIII. jussu , ne temporis injuriis laederetur , ad Aedes Quirinales translata fuit .

1 Tab. II. n. 27.

2 Malvasia Felsina Pittrice p. IV. fol. 3. Sandrart f. 185. Baldinucci P. III. Sec. IV. fol. 317. Orlandi Abeced. p. 321.

Super Altare, situs est loculus plumbeus, reliquiis Martyrum SS. refertus, quorum dulcia pignora *Bonifacius* VIII. collocaverat in Cella ab se erecta, ac *S. Bonifacio* IV. dicata [1], quique ex Altari S. Thomae, quô una cum *S. Bonifacii* exsuviis translatus fuerat sub *Paullo* V, in Altari S. *Clementis* dejecti *Sacrarii* locatus fuerat, sub *Benedicto* XIII [2]. Postremae hujusce translationis memoriam commendat posteritati hujusmodi titulus, thebaico marmore insculptus.

SACROS. MVLTORVM . SANCTORVM . CINERES
SVB . ARA . S. CLEMENTIS . PP. ET . MART. REPERTOS
VNA . CVM . VETERI . SACRARIO . EA . DISIECTA
PIVS . VI. PONT. MAX. HIC . REPONI . IVSSIT

Die XIII. Junii, anno MDCCLXXXIV. PONTIFEX munificentissimus, sanctissimis caeremoniis hoc Altare, Deo auspice, consecravit, dedicavitque in honorem Principis Apostolorum, cui perfusus gaudio simul, et lacrymis *novi Sacrarii* munus obtulit, perenne singularis studii sui, ac paterni domesticae ejus familiae amoris monumentum, quo [3] *aliquatenus Patrem in Filiis, vel Dominum in Servis honore prosequeretur*. Altari inlatae sunt reliquiae ejusdem Principis Apostolorum, germani Fratris Andreae, ac Pii Mart. Nemo enim ignorat, sanctissimum hujusmodi ritum, pro Altaribus consecrandis, adeo necessarium habitum fuisse [4], ut Pontificale MS. Eccl. Elmen-

1 V. p. 1218. 1407.   2 V. p. 1235

3 V. Innocentii III. Diploma apud Turrigium Grotte Vat. p. 176, et in T. I. Bull. Vat. p. 83.

4 S. Ambrosius in epist. LXXXV. ad Marcellinam. Conc. Nicen. II. Act. VIII. c. VII. p. 1251. T. VIII. Conc. Labbè. Fr. Mar. Brancatius de Altarium consecr. inter Diss. Romae 1772. fol. Sarnelli se le reliquie de' Santi sieno di sostanza della consacrazione dell'Altare? T. III. Lit. Eccl. p. 21. Dell'acqua benedetta, che si fa dal solo Vescovo, e colla quale si consagrano le Chiese, e gli

sis praescripserit [1]. *Pontifex paret reliquias in Altari consecrando includendas . . . . vel deficientibus reliquiis, ponat Corpus Domini.*

In fronte loricae insculpta fuit haec Inscriptio.

PIVS SEXTVS PONTIFEX MAXIMVS
ALTARE HOC ✱ CONSECRAVIT DIE XIII.
IVNII AN. MDCCLXXXIV.

Totius vero consecrationis caeremonia absoluta, detecta fuit altera Inscriptio super januam principem *Sacrarii*, contra eamdem aram, quae sic habet.

PIVS SEXTVS PONT. MAX.
DECESSORVM SVORVM ROMANORVM PONTIFICVM
ERGA BEATVM PETRVM
PRAECIPVAM PIETATEM AEMVLATVS
IACIENDIS HVIVS SACRARII FVNDAMENTIS
X. KAL. OCT. MDCCLXXVI. PRIMVM LAPIDEM POSVIT
SACRIS OMNIBVS RITE SERVATIS CAERIMONIIS
ARAM PRINCIPEM SOLEMNI RITV DEDICAVIT
IDIBVS IVNII MDCCLXXXIV

Suum utrique lateri hujus Cellae haeret Conclave. Alterum Clericis, et Mansionariis, Vestiarii commodum praebet; alterum vero Ceris adservandis destinatum est.

Binas inter Columnas striatas marmoris, quod vocant, *Bardiglio*, hinc inde exstant Scabella e nuce, quae intra pluteos marmoreos, et Tetrastylon continentur.

Extra eosdem pluteos, utrinque maximos e nuce abacos affabre dolatos [2] adspicies, ubi sese Presbyteri sacris vestibus induunt, ad rem divinam faciendam.

Altari. T. ix. Lit. Eccl. p. 163. P. Orlandi de veteri disciplina expiandi Altaria. Flor. 1709. 4. V. p. 1235.

1 de dedicat. Eccl. in Tom. I. Carpentier.

2 Tab. II. n. 31.

Sub IV. arcubus eminent octo Columnae striatae cinerei coloris, quem vulgo appellant, *bigio*, quae postquam diu Villam Tiburtinam *Hadriani* Aug. nobilitaverant, melioribus sane auspiciis, in sacri hujusce Aedificii ornatum transierunt. Eaedem coronantur a Capitulis marmoris tiburtini, ordinis Jonici, opere tectorio coopertis, quae Berninus Turris Campanariae Bas. Vat. Columnis imponere statuerat; quae tamen, adnitente ejus aemulorum invidia, sumptu aureorum XII. millibus, solo aequata fuit; etsi *Vrbanus* VIII. ad eam ex integro construendam centum millia scut. eoque amplius impenderat [1]. Quod igitur tunc iis consequi minime licuit [2], ut scilicet aedificio Bas. Vat. inservirent, tandem post duorum Seculorum spatium, ex insperato, atque ingenti compensatione obtinuerunt.

Pilae, quae pone easdem Columnas inspiciuntur, sunt e caristio marmore; atque aliae octo majores, quae in medio exstant, e luteo lapide Senensi, jaspide circumtectae.

Valvarum stipites, corsae, impages, atque hyperthyrum ex Alabastro *S. Felicis* nuncupato, ab Oppido hujusce nominis, ubi repertum fuit, prope Anxur, cujus candentia saxa celebravit Horatius [3]. Verum haud abs re erit, ejus originem lectoribus patefacere [4].

1 Bonanni Numismata Templi Vaticani p. 184. Eloge de Gio. Lorenzo Bernini par l'Abbè de la Chambre. V. Dans le Iournal des Scavans 1681. Amsterd. p. 56. Le meme Eloge, avec une Preface pour servir a l' Histoire de la vie, et des ouvrages du Cavalier Bernin, avec le discours pronuncè dans l'Academie Francoise par de la Chambre. A Paris 1686. 4. Filippo Baldinucci Vita del Cav. Gio. Lorenzo Bernino Scultore, Architetto, e Pittore. Firenze 1682. 4. Domenico Bernino vita del Cavalier Gio. Lorenzo Bernino suo Padre. Roma 1713. 4. Longhi Discorso sopra la riparazione del Campanile. Roma 1645.

2 V. Fontana Tempio Vatic. pag. 262. Sagr. Vat. eretta dal reg. Pontefice p. 77.

3 lib. I. Sat. I. v. 26.

4 V. Sagrestia Vat. p. 80.

§. I.

Lapidicinae Marmoris Alabastritis, in Oppido S. Felicis, detectionis Historia.

Piratae Africani, sub Paullo III, excensione facta, Turrim, aut Castrum S. *Felicis*, quod *Mons Circaeus* antiquitus vocabatur [1], ditionis Gentis Cajetanae, ex Romanis Dynastis nulli secundae, funditus delerunt, agroque circa omni vastato, trepidos Incolas in miseram captivitatem abstraxerunt. Itaque, ut hujusmodi incursionis, atque infortunii periculum deinceps averteretur, neque diutius facilis e navibus in terram Praedonum appulsus esset, Pii IV, et V. jussu, Turres, et Propugnacula ab inchoato aedificata, ac fossis, murisque adversus Piratas munita sunt, ad illius orae maritimae custodiam, ut ex literis eorumdem Pontificum, Genti Cajetanae inscriptis, colligitur. Tunc igitur, quum caederentur lapides, ac coementa pararentur ad Turrium constructionem, feliciter detecta fuit lapidicina marmoris alabastritis, miro naturae opere confecti. Statim igitur exstracta fuerunt plura segmenta, quae ad valvarum stipites, abacosque exstruendos adhibita fuerunt, quaeque etiamnum Cisternae adservantur, in Aede Principum Cajetanorum. Dum vero elapsum Seculum ad exitum inclinaret, Dux Franciscus Cajetanus in eadem Lapidicina alia etiam marmora investigari, atque educi jusserat, Gallis quibusdam Mercatoribus subministranda. Verum, re infecta, quod de conlatione Manipretii non convenissent, lapidicina haud amplius tentata fuit. Anno MDCCXIII. Oppidum, una cum continentibus praediis, et latifundiis, in Cl. Gentis Ruspolae domina-

1 Contatori Storia di Terracina p. 429. de Castro S. Felicis, seu Felicitatis.

tum transiit, quae paullo post, haec omnia Fisco cessit. Nec vero exinde detectae onychis lapidicinae usus fuerat ullus, donicum PIVS VI, Pontifex bonarum artium amantissimus, ac peritissimus, eam rursus aperiendam curavit. Itaque ex ea, praeter quattuor Columnas Altarium in Cellis *Sacrarii Canonicorum*, et *Beneficiariorum*, impages XVIII. valvarum hujusce Aedificii confectae sunt.

§. II.

Reliqua de Sacrario Majori, aut Communi.

Sed, ut cetera in *communi Sacrario* spectanda persequamur, totum pavimentum sectilibus stratum undecumque renidet; ibique Insigne Pontificium e versicolore contextum lapide, adeo ad unguem factum miraberis, ut juncturas omnino non deprehendas, et picturae speciem credas.

Ex utraque principis Ostii parte, crateres marmorei filicati, conchae formam referentes; eximio, et concinno opere, cum insigni gentilitio PONTIFICIS, die IV. Maii, anno MDCCLXXXV. positi sunt.

Denique supra Horologium, quod in introitu fenestrae imminet, *Gallum* ex aere inaurato adspicies, de quo recole, quae supra fuse disseruimus [1].

Contiguo loco, *Sacrarii Piscinam* [2] offendes, quô ex veteri more supra descripto [3], quaecumque ad Sacrificii usum inservierunt, projiciuntur. Situm indicabit sacrosanctum Simulacrum D. N. J. operis plastici, quod alibi commemoravimus [4].

E regione duplicis mensae pro Sacerdotum Vestiario,

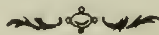
1 pag. 1340. 2 Tab. II. n. 32. 3 pag. 151. 243. 4 pag. 1328.

bina exstant ostia, quae utrinque ducunt ad exedras e nuce constructas, ubi Sacerdotes, admissis poenitentium expiandis praefecti, confessiones excipiunt [1].

Sequuntur alii duo rotundi situs, qui praebent Aquiminaria e marmore Lunensi, fistulis aquam suppeditantibus, albisque mantilibus ad manus tergendas appositis.

Quum vero aqua, quae ibidem effluit, salubri potui apta non sit, in Cellula continenti, quae proinde nuncupatur *delle Ampolline*, marmorea Vrnula aptata est, ex qua crystallinis lagunculis diditur aqua purior, pro sacris celebrandis. Eadem usque hactenus super imposita fuerat Sarcophago, quem prope Columnam Sanctam adservari demonstravimus [2], quemque diu Fontis Baptismalis Bas. vicem praebuisse diximus. In hac eadem Sitella, postremis usque temporibus, sacri baptismatis latices servabantur, quum Cella Baptisterii, musivis adornanda, adiri non poterat. Nihilominus Basilicae Curiones, vel postquam liber ejusdem Cellae esset accessus, eadem urnula utebantur, quoties privatim Baptisma conferrent, quod vulgo audiebat, *Battesimo de' Poverelli*. Verum Praeses vigilantissimus Franciscus de Albitiis, nunc Summus Magister Collegii S. Spiritus, veteris Probi Sarcophagi foramen claudi lamina lapidea, ut indiscriminatim infantes omnes, in nobilissima, Baptisterii Cella sacro regenerationis lavacro abluerentur, urnulamque, quae ibidem servabatur, ad hunc usum transferri jussit.

1 Tab. II. n. 32, 2 p. 1313.

CAPVT V.

De Sacrario, et Cella Canonicorum.

Continens Conclave Basilicae Clericulis exhibet Apodyterium. Hinc ex utraque parte patet aditus ad Zotheculam cum Vaporario, et Gutturnio, aeneo epistomio inaurato, instar aliorum, instructo [1].

Proxime sequitur Oecus, ubi Canonici thermopotare possunt, xxx. e nuce pluteis convestitus; mensamque marmoream long. palm. xiI. et semis, latam iiI. et semis in medio habet.

Deinde per januam [2] iter est in *Sacrarium Canonicorum* lat. palm. LVI. long. XLVII. alt. XLVIII, monochromatum pictura, atque sigmatibus, opere intestinario, ex nitidissimis lignis Brasiliensibus circum undique exornatum.

Postquam vero contiguam Cellam [3] ingressus fueris, nobili pavimento lithostroto, eodemque cultu, quo *Sacrarium commune*, renidentem, inter Columnas ex onyche *S. Felicis*, insignem Altaris tabulam adspicies, Deiparam cum Infantulo Jesu, S. Annam, et Petrum, et Paullum Apostolos repraesentantem, insigne *Factorini* opus, ut recte prodit Epiphanius Gizzius [4], minime vero Caravaggii, ut putant Sindonius [5], et Chattardus [6].

Altare, die XVIII. Octobris, anno MDCCLXXXIV. a Card. Archipresbytero, Duce Eboracensi, rite consecratum fuit in honorem SS. Apostolorum Petri, et Paulli, et S. Annae, conditis ibidem reliquiis MM. SS. Clementis, Pii,

1 Tab. iI. n. 19. 2 Tab. viI. n. 15.
3 Tab. vI. litt. T. Tab. viI. num. 17. Tab. xI. litt. T.
4 Breve descrizione della Bas. Vaticana. Roma 1721. pag. 26.
5 In Altarium, et reliquiarum Bas. Vat. descriptione p. 78.
6 Nuova descrizione del Vat. T. I. p. 234.

et Benedicti . In fronte ejusdem Altaris haec verba incisa fuerunt .

HENRICVS EPISCOPVS TVSCVLANVS
S. R. E. CARDINALIS DVX EBORACENSIS
ARCHIPRESBYTER CONSECRAVIT
ALTARE HOC DIE XVIII. OCTOBRIS
AN. MDCCLXXXIV.

E regione exstat tabula excellens , manus *Iulii Pippi Romani* [1], quae *Raphaeli Sancio* [2] a nonnullis adscribitur, quamque in Cella SS. Cosmae, et Damiani, dejecti *Sacrarii* exstitisse diximus [3] .

Super Januam, ac fenestram , depictae conspiciuntur Historiae S. Petri e carcere , Angeli ope , liberati , et S. Paulli , quum a S. Barnaba ad Petrum , et Jacobum Min. Antistitem Hierosolymarium deductus fuit .

Lilium , uti pars insignium Pontificiorum , emblemate vermiculato , in medio pavimento asaroto nitet cum epigraphe

FLORET IN DOMO DOMINI .

Sedilia vero , et Scabella sunt ex ligno Brasiliensi , mirum in modum laevigato , ex quo item compactae sunt XVIII. bifores valvae totius Aedificii .

Prope hanc Cellam exstat Conclave [4] , ubi praeter contiguum fontem , ac pollubrum ad manus abluendas , sunt exedrae ad criminum confessiones audiendas , et scabella e nuce , ut piis precibus vacare possint ii , qui sese ad rem divinam conferre debent .

1 Vasari P. III. lib. I. fol. 328. Sandrart fol. 137. Orlandi Abcedario Pittorico .
2 Scanelli , Sandrart , Vasari Par. III. lib. I. fol. 71. Borghini fol. 385. Vittoria fol. 111. Dolci . Orlandi Abced. Pittor.
3 p. 1339. 4 Tab. II. n. IV.

CAPVT VI.

Conclavis Capitularis descriptio.

Ab eodem *Canonicorum Sacrario* patet ingressus in tetragonum Conclave, quod vocant, *Capitulare* [1], opere tectorio, et intestino spectandum, long. palm. XLIV, et lat. XXXV. Huc sese Canonici conferre solent, quoties de re communi deliberaturi sunt, eòque etiam fit conventus Patrum Cardinalium, statis diebus, quas supra indicavimus.

Quocumque oculos convertes, nihil non magnificum, nitidumque obversabitur. Statuam marmoream S. Petri maximae formae adspicies, excelsa in basi, intra Cellam, ex lignis Brasiliensibus venustissime segmentatam, quibus item constructa sunt quaquaversus circumstantia *Canonicorum* Sedilia. E regione Simulacri, Sedes est, ac mensa scriptoria Card. Archipresbyteri.

Supra eamdem sita sunt bina Diagrammata *Cathedrae S. Petri*, a Stephano Piale exarata, jussu Franc. de Albitiis, quum eamdem panno aureo, quo eam Xystus IV. contexerat [2], spoliatam, crystallis includendam curavit. Alterum eorum haec docet, subjecto titulo

Cathedram ligneam ebore ornatam,
Pontificiam Petri Sedem a Majoribus
inter antiquas, et Venerab. Reliquias
asservatam
Franciscus de Albitiis Canonicus
Altarista, Fabricae Oeconomus, et a
Secretis delineandam curavit.

1 Tab. II. num. 16. V. Sarnelli, se il Vescovo possa assumere alla Prebenda Teologale un Dottore di legge Canonica, e d' onde il Collegio de' Canonici sia detto Capitolo? T. v. lit. Eccl. p. 19.
2 V. pag. 1246.

Sub altero scriptum legitur.

Exemplar Cathedrae S. Petri, quae nunc est.

Super eadem appensae sunt binae tabulae eburneae sigillatae [1]. Earum una exhibet signa eburneola Sospitatoris nostri, in antiqua Cathedra sedentis, inter Deiparam, et Prodromum Joh. Baptistam; subtus vero S. Petri, et S. Andreae. Altera vero continet imagines Apostolorum Philippi, et Jacobi, S. Nicolai, et S. Honuphrii.

Conclavis parietes egregiis picturis locupletantur, quas inter Jesus e Cruce depositus, *Laurentii Sabbatini* [2] opus, ex *Bonarotae* magisterio; trinae Equitis Petri Leonis *Ghezii* [3], S. Clementis vitae illustriora gesta referentes; imagines SS. Theodori, et Abundii Mansionariorum Bas. quarum altera est *Ricciolini senioris* [4]; ac demum VIII. tabulae, quantivis pretii, a *Iotto* depictae.

§. I.

De Tabulis a Iotto depictis, quae veteris Confessionis B. Petri Trypticum efformabant.

Trinae ex hujusmodi tabulis, Pyramidis instar, in triangulum isoscelem superne desinentes, Trypticum efformabant, quod vetustae S. Petri Confessioni ornamento erat. Aliae quinque minores, tamquam Ancillulae, iisdem erant subjectae. Omnes vero a *Clemente* VIII. remotae fuerunt, atque in Basilicae Tabularium translatae, ubi

1 V. C. G. Haynii super Veterum Ebore, eburneisque Signis Commentationes. in T. I. Comment. Soc. Scientiar. Gottingensis p. 96, et 111.

2 Baglioni, Vasari, Borghini, Sandrart, Malvasia p. 11. fol. 227. Orlandi Abeced. Pittorico.

3 Orlandi Abeced. edit. Ven. 1753. 4. pag. 426.

4 Titi fol. 21. Orlandi ibid. p. 377.

inhonorae, ac ferme ignotae, ligneis foriculis [1] inclusae, hactenus delituerant.

Earum princeps, quae inter descripta *Cathedrae* S. Petri diagrammata conspicitur, exhibet Sospitatorem nostrum, throno sedentem, ab Angelis stipatum, et ad ejus pedes provolutum Cardinalem Jacobum Cajetani de Stephanescis, seu de gente Stephanensi, regionis Transtiberinae [2], Tit. S. Georgii in Velabro, Nicolai III. Pronepotem, qui DCCC. florenorum sumptu, ut constat ex allato Necrologii loco [3], hujusmodi tabulas a Jotto depingendas curavit. Quapropter recte Phil. Baldinuccius eumdem, *Pictorem aevi Principem*, *qui*, ut ait Petrarca, conterraneus ejus, *magna reliquit manus, et ingenii monumenta*, a *Bonifacio* VIII. ad Vrbem accitum fuisse scripsit; contra quam fecit Vasarius, qui eum a *Benedicto* IX.

1 *Praestantissimus Card. Garampius ad illa verba*, *nella leggenda della Beata Chiara da Rimino*, pregando con instantia, et fervore, al hora de l'Altare, nel quale era una tavoletta, *haec protulit* p. 70. Tavolette erano Quadri degli Altari, che in piccole tavolette, e queste per lo più basse, bislunghe, e con suoi sportelli, si costumavano. (Buonaroti *Vetri Cemeter.* p. 258.) Consimili Tavole erano anche dette *Ancone*, forse grecamente da *Icona*, o *Cona*, in senso d'*Immagine*. Onde in antica leggenda dell' anno 1442. si fa menzione di un' *Ancona*, *sive Tabula erecta* (super Altare) *plena multis reliquiis Sanctorum*, presso l'Vghelli Ital. Sacr. T. II. p. 413. E nella Pieve di Verruchio, Diocesi di Rimini, sotto una somigliante Tavola, leggesi in caratteri, detti volgarmente Gotici, una Iscrizione del seg. tenore: *All nome di Dio. Amen. E a di primo di Giugno M. C. C. C. Io Lorenzo de Martinino da Viruechie, o fatto dipingere questa Anchona, per rimedio de l'anima mia, e de' miei passati. Io Magiestro Domenicho di Nicholo da Fireze in Vinezia a stazone in su channto di Bancheria, e a chasa io dipito la detta Anchona. Deo grazias.* L'autore però de' Frammenti dell'Istoria di Roma, non saprei decidere, se forse intenda per *Cona* tutto l'ornamento della Tavola, e dell'Altare, ove nomina *una nobelissima Cona de lo Aitare, de Alabastro, opera Pisana, valore de mille Fiorini*. (Muratori Antiq. Med. Aevi. T. III. p. 271.)

2 Torrigio Grotte Vat. p. 392. Garampi Sigillo della Garfagnana p. 83.

3 p. 863. V. Turrigium Grotte Vatic. p. 196. Baldinucci Notizie de' Professori del Disegno da Cimabue in quà. Firenze 1767. T. I. p. 110.

compellatum fuisse tradidit. Verum alibi etiam lapsus est idem Vasarius, ubi narrat [1], *che il Papa gli fece nella Tribuna di S. Piero dipingere cinque Storie della vita di Cristo, e nella* Sagrestia *la Tavola principale, che furono da lui con tanta diligenza condotte, che non uscì mai a tempera dalle sue mani il più pulito lavoro. Onde meritò, che il Papa tenendosi ben servito, facesse dargli per premio seicento ducati d'oro, oltre avergli fatto tanti favori, che ne fu detto per tutta l'Italia*. Quin et Bottarius [2] quum hujusmodi sphalmata castigaret, alia de suo adjecit, affirmans, hujusmodi tabulas omnino deperiisse. Quamquam vero trinas majores tabulas adhuc superesse, haud ignoraverint Martinettus [3], et Chattardus [4], nihilominus uterque eas opistographas fuisse, minime suspicatus est. Quocirca nunc utrinque crystallo munitae sunt. A tergo primae tabulae conspicitur S. Petrus sedens, idemque Cardinalis Cajetanus in genua provolutus, qui Principi Apostolorum vetus offert Confessionis Ciborium, in tryptici formam, triplici subjecta basi. Quamobrem hujusmodi pictura tres alias minores tabulas eadem Iotti manu profectas fuisse testatur; praeterquamquod earum mensura, quae majoribus perfecte respondet, una simul ornatum vetustae Confessionis olim perfecisse declarat.

Altera tabula ab adversa parte, S. Paullum exponit capite diminutum ad aquas Salvias; in aversa depicti sunt, in duabus cellis, bini Apostoli. Sub ipsa jacet tabula minor cum tribus hermis S. Petri, S. Stephani, et S. Bonifacii Episc. et Mart.

1 Vita di Giotto Pittore, Scultore, e Architetto. Livorno 1757. T. I. p. 311.

2 ibid. p. 312.

3 lib. II. p. 222.

4 T. I. p. 256.

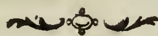
Tertia, ab antica parte, repraesentat Petrum Cruci suffixum inter duas metas; in postica vero, in geminis Cellis, totidem Apostolos. Pendet inferne alia tabula quinos Apostolos stantes praeseferens [1].

Aliae duo tabulae minores iis sociae, exstant sub imaginibus SS. Abundii, et Theodori. Altera exhibet Deiparam cum Puero Jesu sedentem, binos Angelos stantes cum turibulo, S. Petrum, aliumque Apostolum. Altera vero continet effigiem quinque Apostolorum. Has autem ex utroque Tryptici latere sitas fuisse, recte statues, quum sint ejusdem manus, atque mensurae.

Haec omnia tantae sunt raritatis, ac pretii, ut ingentem thesaurum in hoc Conclavi conditum esse, nemo inficietur. Verum ad alia properemus; et quin ostium pseudothyrum aperiatur, per quod ex eodem Conclavi in *Archivum* deinde perlustrandum aditus patet, rursus per *commune Sacrarium* transeuntes, ad *Sacrarium Beneficiariorum*, et IV, quos vocant, *Capellanorum Innocentianorum* [2], nos conferamus.

1 *Easdem tabulas ita descripsit Turrigius Grotte Vat. p.* 196. La forma di ambedue (Mete) si vede nelle porte di bronzo di S. Pietro, et in un quadro depinto dal Giotto, in legno di noce d' India, ad istanza del Card. Giacomo Gaetano de Stefaneschi, qual stava esposto già sopra l'Altare di S. Pietro, con due altri simili Quadri, che si conservano nell'Archivo, nel primo de' quali è depinto il Salvatore sedente, alli cui piedi è il detto Cardinale in ginocchioni, con le mani giunte in habito torchino, e sopra paonazzo, con il Cappello Cardinalitio rosso a' ginocchi. Nel secondo è la Crocifissione di S. Pietro tra le dette due Mete. Nel terzo la Decollazione di S. Paolo.

2 Torrigio Grotte Vat. p. 215. Bull. Vat. T. II. p. 291. 334. 335. 408. V. p. 1337.

CAPVT VII.

Sacrarii, et Cellae Beneficiariorum Descriptio.

Hujusmodi *Sacrarium* [1], ejusdem plane homoeomeriae alteri *Canonicorum*, eodem ornatu, iisdemque lignis Brasiliensibus affabre compactis, ac perpolitis comptum renidet. Continens eidem est Cella cum Altari [2], duabus columnis alabastri *S. Felicis* ditato. Idem nobilitatur insigni tabula, a *Hieronymo Mutiano* [3] depicta, Christi Petro claves praebentis. Die XXVIII. Octob. anni MDCCLXXXIV. a Cardinali Archipresbytero rite dedicatum fuit in honorem B. V., S. Petri, et aliorum Apostolorum, repositis sacris lipsanis SS. MM. Justini, Innocentii, et Maximi. Rei memoriam haec prodit Inscriptio, circa frontis oram insculpta.

HENRICVS EPISCOPVS TVSCVLANVS
S. R. E. CARDINALIS DVX EBORACENSIS
ARCHIPRESBYTER CONSECRAVIT
ALTARE HOC
DIE XXVIII. OCTOBRIS AN. MDCCLXXXIV.

Contra visitur venerabilis effigies *D. N. M. Febrifugiae*, cum Jesu Puero Infante, intra coronam aeream inauratam inclusa, quae, quum imaginis hypothyro amplior sit, ad alicujus Ciborii usum, una cum adstantibus Angelis marmoreis, opere anaglyphico insculptis, olim spectasse videtur. Cujuslibet hebdomadis die Sabbato [4],

1 Tab. II. n. 21.
2 Tab. VI. litt. V. Tab. VII. num. 24. Tab. VIII. litt. V.
3 Baglioni fol. 49. Ridolfi P. I. fol. 265. Rossi fol. 503. Orlandi p. 307.
4 Sarnelli, di che tempo il Sabbato fu dedicato alla B. Vergine? in T. IX. Litt. Eccl. p. 48.

Clerici Basilicae, quattuor cereis facibus coram accensis, Litanias genuflexi canere solent. Heic etiam fenestra desuper, et janua, duabus tabulis sunt exornatae, quarum una exprimit Petrum ab Andrea sub Domini tutela collocatum; altera vero Petrum ex Vrbe abeuntem, et a Magistro occurrente postulantem, *Domine, quo vadis?* Pavimentum crustis vermiculatis opertum est. Continens est Oecus, ubi sese Cocholatis potu reficere solent *Beneficiarii*, prope Cellulam, cum fonte, et malluvia. Post haec animadverte spatium palm. CCLX, quod ab imo hujus *Sacrarii*, ad extremitatem alterius *Canonicorum*, ad lineam protenditur.

CAPVT VIII.

Conclave Clericorum Beneficiariorum.

Pone tertium hujusmodi *Sacrarium*, alterum Conclave [1], *Capitulari* plane geminum occurrit, ubi armaria e nuce apte disposita sunt, pro Custodia Vestiarii *Clericorum Beneficiariorum*, et *Coadjutorum*, uti vocant, non modo suorum Collegarum, sed etiam *spe Beneficiariorum*. Maximum ibidem visitur Armarium e nuce a *Clem.* XI. constructum [2], ubi pretiosior Bas. supellex adservatur. E regione pendet imago S. Joh. Chrysostomi a Guido Vbaldo *Abbatinio* [3] depicta, quae primum super Subseliarii Cancellos exstabat. Vtrinque conspicies imagines B. V. corona aurea redimitas. Nam quoties id honoris alicui imagini a Clero Bas. tribuitur [4], ejus apographum in rei memoriam eidem dono mittitur. Verum insignior est ea, quae

1 Tab. II. n. 22.
2 V. p. 1329. 1429.
3 Tit. fol. 264. Orlandi p. 322. Tempio Vat. lib. v. p. 395.
4 V. p. 1308.

super ostium *Sacrarii Beneficiariorum* affixa est, dono data a pientissimo Cardinali *Alexandro Matthei*, Archiep. Ferrariensi, qui die XXIV. Maii anni MDCCLXXIX. corona aurea praecinxit pervetustam effigiem, quae in Atrio Templi maximi Ferrariensis relligiose adservatur [1].

Super fenestram eminet ectypa Crucifixi imago, quae in Conclavi dejecti *Sacrarii*, Cerarum custodiae destinato, servabatur. Ex utroque fenestrae latere, exstant picturae archetypae *Hieronymi Mutiani*, quae pridem in *Archivo Capitulari* visebantur, ac Christum in horto vinculis adstrictum, et in Atrio Praetorio flagellis caesum repraesentant.

Contra fenestram, inter apographa adversarum *Mutiani* tabularum, quae pridem in Cella *SS. Trinitatis* dejecti *Sacrarii* servabantur, sita est Veronica ab Vgone Carpiensi depicta, absque pennicilli subsidio, de qua jam audivimus [2], quid Vasario eamdem demonstranti argute pronuntiavit Bonarota.

Conclavis umbilicum occupatur a mensa e nuce, quae vel in exciso *Sacrario* in Vestiarii usum prostabat. Inde quoties *Beneficiarii*, una cum *Clericis Beneficiariis*, sacrum sollemne canere debent, sacra indumenta sumunt.

Pone ingens Argentarium, parte dexteriore, per ostium patet ingressus in Promum condum Bas. [3], Armariis e nuce undecumque instructum, pro supellectilis omnis generis custodia. Super ipsum conspicienda est *imago S. Leonis PP.* IX. *transmissa a R.mo Alexandro Episcopo Suessae, anno* MDC, ut ibidem traditur ex Indicis Scri-

1 Ragguaglio della magnifica sacra pompa per la solenne incoronazione dell'antica miracolosa imagine della B. Vergine detta delle Grazie, o dell'Atrio, seguita nella Chiesa Metropolitana di Ferrara. 1779. 4.

2 V. p. 1273.

3 Tab. II. n. 23.

pturarum Tabularii testimonio, ubi legitur. *Ritratto di S. Leone* IX. *mandato dal Vescovo di Suessa*; quae quidem Vrbs, singularibus a SS. Pontifice beneficiis affecta, ejus adhuc patrocinio gloriatur. [1] XVII. Clypei, qui totam effigiem circumdant, illustriora SS. Pontificis vitae gesta declarant [2].

Parte vero sinistra Armarii, Servatoris effigies, in morem benedicentis, sita est super ostium, quod recta in Aedes *Canonicorum* ducit.

1 Lucio Sacco in c. IV. Historia della Città di Sessa. Borgia T. II. Memorie di Benevento p. 44. 53.

2 Wiberti Archidiac. Tullensis. Vita S. Leonis IX. Papae, Leucorum ante Episcopi. Lut. Paris. 1615. S, et in cap. IX. lib. XLV. Advers. Gasp. Barthii Francof. 1624. fol. et dans les Preuves de l'Histoire des Cardinaux Francois, de du Chesne. Paris 1666. fol. pag. 5, et 585. Eadem in Surii Vitis SS. mens. April. p. 193. Colon. 1618. fol. Eadem ex mss. Codd. S. Maximini, et S. Huberti, collatis cum edit. Iac. Sirmondi, et cum Comment. praevio, et annotatis God. Henschenii. in T. II. April. Boll. p. 642. Eadem cum observ. praeviis, et notis Ioh. Mabillonii. in Actis SS. Ord. S. Ben. Sec. VI. Par. II. p. 49, et in Muratorii Script. Rer. Ital. T. III. p. 278. Pandulphus Pisanus. Augustinus Bontempi Monachus. Amalricus. Augerius. Anselmus Mon. Rhemensis in Itinerario a Sigeberto memorato de Script. Eccl. c. CLIII. S. Brunonis Episc. Signiensis Vita S. Leonis P. IX. in ejus Operum collectione, studio Mauri Marchesini. Venet. 1651, fol. et in Bibl. PP. edit. Lugd. T. XX. p. 1730. Vita S. Leonis IX. ex mss. de Rosellis Card. Aragoniae. in T. III. Script. Rer. Ital. p. 277. Christ. Lupi diss. de S. Leonis IX. Actis adversus Schisma Mich. Cerularii P. C. in T. IV. Opp. p. 302. Venet. 1725. fol. Vie de S. Leon IX. Pape par Adrien Baillet. dans son Recueil des Vies des Saints, au 19. d'Avril. Histoire de la Vie, et des Ouvrages de S. Leon IX. P. par D. Ant. Rivet Benedictin. dans l'Hist. Litter. de la France. Tom. VII. pag. 459. Vita di S. Leone IX. Auctore Anonymo. apud Cl. Borgia Tom. II. Mem. di Benevento p. 295. T. I. p. 251. T. III. pag. 295. 332. Gius. de Novaes Elementi della Storia de' Sommi Pont. T. II. p. 299.

CAPVT VIIII.

Tabularii Bas. descriptio .

Vix egressus, inter Procestria, ex adverso conspicies Conclave Card. Archipresbytero assignatum [1]. Pone exstat alterum Conclave [2] Armariis e nuce contectum, ubi Promptuarium rei lintreariae ad usum Basilicae. Ac denique propiora sunt alia duo Conclavia, Basilicae Concionatorum commodo destinata; tum illius, qui diebus adventui D. N. Jesu recolendo, tum illius, qui per dies esuriales jejunii quadragenarii, in Bas. sermocinatur.

Super proximi Archivi januam exstat lemma hujus argumenti.

PIVS . SEXTVS . PONT. MAX.
ARCHIVVM . VATICANAE . BASILICAE
SVMMORVM . PONTIFICVM
AC . VIRORVM . PRINCIPVM
DIPLOMATIBVS . CELEBERRIMVM
BIBLIOTHECAM
VETERIBVS . MSS. INSIGNEM
COLLOCAVIT
ANNO . MDCCLXXXII . PONT. VIII.

Alia duo hinc inde commemorant donum Karoli V. serae, et vectis Tuneti obsidione capti, et alterum Catenae ferreae Portum Smirnensem ambientis, ab Oliverio Caraffa Card. dono missae; quae Christiani nominis hostium exsuviae, ut jam docuimus [3], pluribus in locis Bas. suspensae fuerant, ac demum super hoc ostium collocatae sunt.

Totum Archivi Chalcidicum [4] habet long. pal. LXXVI,

1 Tab. II. n. 35. 2 Tab. II. n. 34. 3 pag. 1399. 4 Tab. II. n. 37.

et latit. XXIII. Constat e IV. Conclavibus, quorum duo ab Arcu duabus columnis imposito, quae in Aede Sancti *Stephani Hungarorum* exstabant, e marmore thebaico divisa sunt. Basilicae Bibliotheca superius descripta [1], huic *Tabulario* conjuncta, ibidem diligenter adservatur in Pluteis e nuce, quibus undecumque parietes convestiuntur.

CAPVT X.

Diaetae Canonicae descriptio.

Sed, ut rursus ad primam *Canonicae* Aedis contignationem revertamur, Ambulatorium obversabitur, quod circum *Sacrarium* commune protenditur, fenestris lateralibus lucem in *Sacraria* immittentibus.

Binae Scalae cochlides ad Aedituorum domicilia, Ambulacra, Cellas, aliosque situs consurgunt. Hac adeuntur Zetae sex trichorae. Totidem in secunda contignatione invenies, praeter alias duas jam indicatas, Aedituorum commodo, et Conclave Phrigionis Bas. usui destinatum. Octonae item sunt in tertia contignatione, ubi praeterea Ambulatorium hypaetrum, circa Testudinem, sub arcubus Anteridum. Ibidem duplex patet ingressus in *Sacrarium commune*, qui ducit in internam, et externam Testudinis partem, usque ad Moenianum, circa Fastigium ultimum.

In quarta demum, ac postrema contignatione, decem aliae Diaetae occurrunt. Ex adjectis coenaculis, iter est ad amplum Solarium, editiori in loco, super Porticus Impluvii. Tota igitur Diaeta Canonicorum, constat XXXII. Coenaculis.

1 p. 890. 915.

CAPVT XI.

Trini Ambulacri descriptio .

Quid vero haec ego persequar leviora ? Ad *Sacraria* revertamur, ut tria Ambulacra testudineata, quibus illa cum Basilica conjunguntur, intueamur. Haec a pavimento ad fornicem, pertingunt ad altit. spythamarum xxv.

Alae utrinque laeto cultu, et magnifico ornatae. Nam Pilae omnes viridi marmore Afrìcano sunt incrustatae, quod sectum est ex antiqua Columna palm. xiv, atque ambitus palm. v, e Tiberi educta, anno MDCCLXXII, ope novi cujusdam instrumenti, quo Clemens XIV. Romani Fluminis alveum repurgare cogitabat, ut hinc quamplurima monumenta, quae ibidem pessimo publico sepulta delitescunt, in lucem proferret. Verum, irrito conatu, nullum aliud effodiendo periculum factum est ; idque dumtaxat eô cessisse visum est, ut ipse etiam Tiberis *novo Sacrario Vaticano* nonnullum ornamentum tribueret, atque hoc, quantivis pretii, tamquam vectigalis, Tributum conferret.

Bernardus Poch [1] siglam, PÆD CŒ N. III. in imo Columnae scapo insculptam, *Paedanius*, aut *Poedoros Caesari* interpretatus est, veluti donum ab ipsis Caesari datum ; aut PAEDEROS CAESARIS, nimirum Caesaris Servus, qui lapidicinae praeerat, aut aere suo Columnam transmiserat ; aut PAEDEROS, marmoris Columnae nomen, ac CAESARI, cui dono tsansmissa. Quod marmoris nomen esse contendit, a gemma *Opalo*, quae *Paederos*, et *Pederota*, vulgo etiam nuncupata. Hanc Pli-

1 De' Marmi estratti dal Tevere, e delle Iscrizioni scolpite in essi. Roma 1773. 4.

nius ita describit [1]. *India sola et horum est Mater. Est in iis Carbunculi tenuior ignis; est amethysti fulgens purpura, est smaragdi virens aura, et cuncta pariter incredibili mixtura lucentia*. Atque alibi [2]. *Paederos gemma est, in qua coeunt intus translucida crystallus, viridis suo modo aer, simulque purpura, et quidam vini, et croci nitor, sed purpura coronatus, et his pariter omnibus: nec gemmarum ulla est liquidior, captis jucunda varietate oculis*. Ita vel Alabastrum, *Onyx* dictum fuit a gemmae cognominis similitudine. Atque utraque marmoris species in hoc nobilissimo Aedificio obversatur.

Verum rectior hujusce Inscriptionis explicatio fuisse videtur.

P. AEIIVS COERANVS N. III.

cujus nomen legitur apud Gruterum [3]. Saepe enim hujusmodi exempla in marmoribus, et Columnis occurrunt a Fabretto [4], Muratorio [5], aliisque allata, et a Ficoronio [6] in unum collecta. Verum praecipue ad rem nostram faciunt, quae idem tradidit, in imo Scapo Columnarum, ad Ripam Tiberis effossarum fuisse inscripta.

IMP. CAESARIS DOMITIANI
AVGVSTI GERMANICI
N. III.
EX GN. A. SVB CVRA SERGI 7. LEG.
XV. N. I.
Q. CANVSI PRAENESTINI
N. II.

1 lib. xxxvII. c. vI.
2 lib. xxxvII. c. IX.
3 T. p. cxxII. n. I.
4 Inscr. p. 13. n. 184.
5 in T. I. Thes. Inscr.
6 Piombi antich. Roma 1740. 4. p. 12. 13. 14.

Has inter parastatas, in ambulatione transversa [1], surgunt solidae Columnae duodenae, gilvi marmoris, quod vocant, *bigio*, e colore cinereo, quarum septem exstabant in dejecta Aede S. *Stephani Hungarorum*. Nam octava Ostiae reperta fuit, atque alteri subrogata, quae fracta quum esset, contra Aedem S. *Stephani Abyssinorum*, orthostata collocata fuit. Aliae quattuor in Latifundio S. *Spiritus in Saxia*, quod vulgo audit *di Porcareccia*, repertae sunt. Omnium Capitula e Lunensi marmore sunt Ordinis compositi, stemmatis Pontificii insignibus variata, planeque gemina iis, quae vidimus, ubi Pontifex sedens colosseus adspicitur.

Decem Cherubini marmorei, ex Altaribus Bas. Vatic. remoti, quum eorum vice subrogata sunt Pontificum Mausolea, ludere quodammodo videntur super totidem Specularia, inter Toenias, atque Lemniscos. Vtriusque Ambulacri Pteromata hinc inde perbelle ornata sunt inscriptionibus sacris, et profanis, quae pridem, magnam partem, exstabant in dejecto *Sacrario*; quasque hunc in locum contractas, grato cuique, et jucundo spectaculo, ob oculos exhibendas curavit PONTIFEX providentissimus. Easdem in nostra *Sylloge Monumentorum* Scholiis illustratas habebis. Nunc satis sit, eorum ordinem, situmque indicare.

XXII. sunt eae, quae exstant in Ambulacro, per quod iter est in Subseliarium [2]. Super ostium *Sacrarii* Canonicorum sita est inscriptio honori *Alexandri* VII. posita [3]. Heic autem viret sertum plectile elegantissimum florum, ac fructuum, ex Cella S. *Michaelis Archangeli* [4], remotum, quum ibidem Apographum Guidonis Rheni,

1 Tab. II. n. 8. 2 Tab. II. n. 9. 3 V. p. 1399. 1421. 4 V. p. 1089.

musivo opere elaboratum, substitutum fuit antiquiori Caesaris Arpinatis.

Dextra occurrit Inscriptio ab Alexandro VI. *Petro Caranzae* Hispano dicata. Ex adverso super Januam, quae ducit ad Musicorum Conclave [1], legitur altera *Paulli Puteolani* Parmensis.

Ex altera parte exstat Inscriptio *Vrsi Togati*, atque aliae tres e regione.

Septem vero leguntur in opposito pariete, atque has inter, illa *Q. Herennio*, ab Argentariis, et Exceptoribus, itemque Negotiatoribus Vinariis Supernat., et Arimin. posita; ac totidem contra, in quibus eminent *Acta Fratrum Arvalium*.

Denique super januam, quae ad Subseliarii Cellam introducit, ne fausti in Vrbem reditus *Imperatoris Pii Felicis Aug.* memoriam ulla unquam deleat oblivio, hujusmodi sita est Inscriptio:

IOSEPHO II. ROM. IMP. AVGVSTO
QVOD . IN . DOMINICI . NATALIS . DIEI SOLEMNITATE
ANNO MDCCLXXXIII.
PIO SEXTO . PONT. MAX.
VESPERAS . ET . SACRA . AVGVSTIORI . RITV PERAGENTE
PRAESENS . EADEM CELEBRAVERIT
NOVI . SACRARII . AEDIFICIVM . STVDIOSE . INVISERIT
MONVMENTVM . POSITVM

Si vero scisciteris, quantae sit extensionis linea recta, quae a Janua Subseliarii, usque ad imum *Conclave Ca-*

[1] V. pag. 1450.

pitulare, et Ostium *Sacrarii Canonicorum* protenditur, haec est palm. cxxxiI; illa cxlviiI.

In gemino Ambulacro [1], quod a *Sacrario Beneficiariorum* in Templum Vaticanum praebet ingressum, quinque Inscriptiones obversantur. Earum prima super januam, corona plectili, instar alterius supra descriptae efficta, adornatam, legitur, in hunc modum.

PIVS SEXTVS P. M.
PRAEDECESSORVM . SVORVM . ALIORVMQ.
PIETATIS . ERGA . BASILICAM . VATICANAM
MONVMENTA
E . VETERI . SACRARIO
TRANSTVLIT . ET . ORNAVIT
A . PONTIF . VI.

Sinistra parte, Protome marmorea occurrit Card. *Francisci Barberini Senioris*, a Karolo Card. Fratris Filio, una cum subjecta Inscriptione, in ejus honorem apposita [2]. Dextra supra januam, quae ducit ad Conclave Praefecti Gerulis Decurialibus Basilicae, alteram leges, *Iohannae Cordubae* dicatam.

Rursus laeva conspicitur Herma aheneus *Benedicti* XIII, tabula marmorea subjecta [3].

Obviam venit, alterum grati animi monumentum, omnium Ordinum Cleri Vaticani erga *Paullum* IV, ejus nimirum Protome ectypa, aeneae tabulae inauratae super imposita [4].

A Janua *Sacrarii Beneficiariorum*, usque ad clathros

1 Tab. iI. n. 7.
2 V. p. 1390.
3 V. p. 1392.
4 V. p. 1391.

ferreos, palm. CIII. intercedunt. Parte dexteriore Cancellorum, patet janua [1], quae e via publica per gradationes hypaethras, recta ad Templum, in postico praebet adscensum.

Paullo post, ad situm formae rotundae pervenies [2], ubi primum exstabat unum ex Scalariis octonis, in cochleae formam constructis, quae ducunt ad totidem Octogona interna, ejusdem ambitus Templi Ariciensis, a Bernino conditi, quae quattuor Parastatas Hemisphaerii maximi mirifice fulciunt, atque ad Ambulatoria, Coronam, Moeniana, aliasque denas Basilicae Testudines, senas formae ovalis, quaternas octangularis; quarum nonnullae, Tentoriorum instar, sese attollentes, aliaeque sese deprimentes, praeter ingentem murorum, domatum, tectorumque varietatem, quae circum undique conspicitur, prorsus efficiunt, ut incertus haereas, num super Templum, an potius super Vrbem adscenderis.

Hujusmodi scalae a Templi solo detruncatae sunt, per altitudinem spithamarum LX, fractis coementis, medio pariete farcito, quod *Diamicton* vocant, ac macerie congesta ibidem subrogata. Hic idem situs distat palm. CCLXX. ab ima parte Conclavis, ubi argentea supellex adservatur.

In fornice exstat Speculare testudineatum, e crystallis compactum.

Sequitur *Sacrarii* Vestibulum [3], ubi Simulacrum marmoreum *Andreae* Apostoli [4], Aeropodio innixum admiraberis, quod sacrae hujusce Aedis, in honorem germani Fratris erectae, ingressum tuetur, atque ornat. Circum exsurgunt Columnae structiles quaternae e marmore The-

1 Tab. VII. n. 6. 2 Tab. III. n. 3. Tab. VII. n. 5. 3 Tab. II. n. 5. 4 V. p. 709. 1091.

baico, Capitulis e marmore Lunensi ornatae, ordinis Jonici, quem vocant *Michaelis Angeli* [1]. Eaedem, una cum totidem antis, ex Columna lat. palm. v. et xx. longit. constructae sunt, quae primitus in Templo exstabat ad aram, quam vocant, *Lenunculi*, quaeque sublata fuit a Ludovico Sergardi, ut eas, quas modo ibidem cernimus, crocei marmoris Senensis substitueret. Ejusdem veluti Soror, long. palm. xxxix. et semis, integra adhuc jacet, propter januam Officinae Artis musivariae, ac diu manum beneficam praestolari videtur, quae e temporis injuriis sartam tectam rursus in Bas. ornamentum reducat. Reliqua alterius segmenta ad sternendos gradus Valvarum Basilicae adhibita fuerunt.

En igitur, jam ad Templi Vaticani ingressum, eadem via [2], qua primum eô aditus erat e dejecto *Sacrario*, sed longe commodiori, ac splendidiori pervenimus; nosque excipiet nobile Propyleum e nuce constructum, ac insignibus inauratis PONTIFICIS vere Maximi, augustissimae hujusce Molis conditoris exornato.

Quapropter nihil aliud restat, nisi ut debita eorum cuique laus tribuatur, qui in hujus Aedificii partibus adornandis operam suam egregie collocarunt.

1 Vasari Vita di Michel Ang. Pittore, Scultore, e Architetto. 1550. 1568. Livorno 1772. T. vI. pag. 161. La med. scritta da Ascanio Condivi. Roma 1553. e corretta, e accresciuta. Firenze 1746. fol. La vie par Malafaire. dans le nouveaux Mercure de Nov. 1718. pag. 119. Preface sur la Vie, et les ouvrages du Michel Ange dans le Cours d' Architecture du S. Daviler. a Paris 1710. 4. pag. 261.

2 Tab. 1I. n. 4.

ARTIFICES
MOLITIONIS NOVI SACRARII.

ARCHITECTVS
Carlo Marchionni Romano .
PRAEFECTVS OPERARVM ET AEDIFICATIONIS
Giacomo Sangermano Romano .
SCVLPTOR STATVAE D. N. PII
Agostino Penna Rom.
SCVLPTOR AMOENIORIS SCVLPTVRAE ET ARGVTIARVM
Franc. Maria Franzoni di Massa Carrara .
PICTOR TABVLARVM IV. IN VTRAQVE CELLA CANONIC. ET BENEFIC.
Antonio Cavallucci di Sermoneta .
PICTORES PARIETARII MONOCHROMATVM
Gio. e Vincenzo Angeloni Rom.
MVSIVARII
Gio. Batt. Bonfreni , Lor. Rocchegiani , Bart. Tomberli , Dom. Cerasoli Rom.
ARTIFICES OPERIS INTESTINARII
Gio. Ermans Rom. Andrea Mimmi del Tirolo .
PLASTES TYPORVM ET TECTORII
Gio. Maria Rusca di Torricella , nella Diocesi di Como .
MARMORARII ET PAVIMENTARII
Nicola , e Alessandro Cartoni Romani .
PRAEFECTI STRVCTORVM
Franc. Bandiera , e Franc. Antonio Lovatti Rom.
FABRI FERRARII ET AERARII
Gio. Batt. Monti , e Giuseppe Palombi Romani .
FABER LIGNARIVS
Gio. Batt. Radici Romano .

DIATRIBA

DE

ORTV SITV NVMERO

INQVILINIS INTERITV

MONASTERIORVM

VETERIS

BASILICAE VATICANAE.

DE
MONASTERIIS VATICANIS

CAPVT I.

De Templo S. Stephani Hungarorum .

Templum *S. Stephani Hungarorum* , vulgo nuncupatum , etsi mole non satis amplum , tamen vetustate , ac celebritate admodum praestitit ; eodemque tempore esse desiit , quo nuperum Bas. Vat. *Sacrarium* . Vt enim latior pateret area ad novum excitandum , mense Julio , anni MDCCLXXVI , solo dejectum est [1] . Quamobrem aequum videtur , ut ejus etiam nomini , ac famae , quantum quidem in nobis situm est , consulamus . Quod opus pretio suo non carebit : plura enim , nec aspernanda , heic etiam occurrent , nondum fortasse satis comperta , quaeque majori luce profecto indigebant .

Sed priusquam de hujusmodi Templo dicere aggredior , quum idem antiquitus unum fuerit ex *Monasteriis* , quae Vaticanam Basilicam ambiebant , pauca praefanda esse duco de origine , situ , nomine , numero , Inquilinis , atque interitu , hujusmodi *Monasteriorum* , quae satis diu aliquem efflagitare visa sunt , qui ad eorum memoriam posteritati consignandam , ut porro merebant , incumberet . Nam pauca tantum sparsim de iis apud nonnullos Scriptores obversantur . Quae quidem , etsi prima fronte ad nostrum argumentum minus spectare videantur , non ita tamen ab eo discedunt, ut cum ipso nihil habeant commune.

1 V. p. 1438 , et Tab. III. n. 26.

§. I.

Monasteriorum Bas. Vat. numerus, et nomen inquiritur.

Johannes XIX. in diplomate [1], quo facultatem concedit Episcopo Sylvae Candidae, divina officia certis diebus celebrandi in Basilica Vaticana, *quinque* Monasteria *constituta juxta magnam Ecclesiam S. Petri*, fuisse dicit, nimirum *S. Stephani Majoris, et Minoris, Sanctorumque Iohannis, et Paulli, et B. Martini, atque Hierusalem*. Verum Mabillonius, qui haud exiguam ejusdem diplomatis partem evulgavit, in suo exemplari [2] pro Monasteriis *S. Stephani Majoris, et Minoris*, ponit *S. Mariae*.

Vghellius autem, qui integrum diploma in lucem edidit, *Monasteria* circa Bas. Vat. exstructa [3], *S. Stephani, SS. Iohannis, et Paulli, S. Martini, S. Theclae, et in Hierusalem* appellat.

At Ciampinius [4] sextum quoque adjunxit S. *Stephani Minoris*, a Joh. XIX. memoratum, et ab Vghellio omissum. Ceterum de hoc *Monasteriorum* numero, nemo, quem sciam, Ciampinii sententiam sequutus est; ac si Bonannium excipias, qui Vghellio adhaesit, ceteri, quotquot de iis meminerunt, quaterna, aut quina fuisse tradiderunt. Quid enim morer sententiamne, an errorem Camilli Fanuccii, [5] qui contra omnium monumentorum auctoritatem, septem fuisse *Monasteria* circa Bas. Vat. exstructa affirmavit, quin proferret eorum nomina, sed tantum de S. *Stephani Minoris* Monasterio pauca edissereret?

Iam prae ceteris Mabillonium audiamus, qui de hu-

1 T. I. Bull. Vat. p. 17.
2 T. II. Mus. It. p. 154.
3 T. I. Ital. Sacr. p. 108.
4 p. 92.
5 p. 84.

jusmodi *Monasteriis*, in *praevio Commentario* in Ordinem Romanum, sic loquitur [1]. *Redeo ad Basilicam S. Petri, in qua Monachi quattuor Monasteriorum divina officia persolvebant. Haec erant Monasteria* S. Martini, *ac* S. Stephani Minoris *a dextro Basilicae latere*, S. Stephani Majoris, *atque* SS. Ioh. et Paulli *a sinistro*. Quae Mabillonii verba recto stare talo, minime posse comperiemus, quod re ipsa *quinque* Monasteria fuisse constat, quodque illud *S. Stephani Majoris*, aliorsum, atque positum fuit, indigitavit. Nunc per singula breviter discurremus, ut tandem in nostro *S. Stephani Minoris*, cujus gratia hanc disputationem in nobismet recepimus, quasi in opportuno hospitio, conquiescamus.

CAPVT II.

De Monasterio SS. Iohannis, et Paulli.

Atque, ut a Monasterio SS. *Iohannis, et Paulli* exordiamur, quod in Pontificum Diplomatibus fere semper, ante alia nominatur, hoc a S. *Leone M.* aedificatum fuisse, diserte tradidit Anastasius in ejus vita [2]. *Hic constituit Monasterium apud B. Petrum Apostolum, quod nuncupatur SS. Iohannis, et Paulli*. Sed hic Anastasii locus Panvinio ignotus fuisse videtur, qui hoc *Monasterium*, etsi ante *Gregorii* III. aetatem erectum, *incertum* tamen, a quo Pontifice conditum, fuisse [3] pronuntiavit. Quod tamen de Mabillonio dici nequit, qui *Monasterium* a *Leone M.* exstructum fuisse, ex eo agnovit [4], quod *Gregorius* III. in quadam de tribus ex his Monasteriis constitutione, id apud Anastasium testetur.

1 p. xxviiI. 2 T. I. §. viI. p. 152. 3 T. iiI. ms. p. 20. 4 p. xxviiI.

Hoc aeque Turrigii [1], et Ciampinii eruditionem non fugit; verum eodem tempore, quo Leoni illud attribuunt, a *Galla Placidia* aedificatum, singulari inconstantia pronunciant. *Monasterium*, inquit [2] Ciampinius, *SS. Iohannis, et Paulli, a S. Leone M. in ejus vita constructum reperio, et fortasse unum ex illis fuit, quod* Galla Placidia, *ut supra narravimus, excitavit*. Neque minus miraberis, quod Augustinus Lubinus [3], quum hoc Monasterium *incerto auctore excitatum ante centum, et mille annos plus minus*, affirmasset, continenter addiderit, testem appellans Floravantem Martinellium, fuisse illud *a S. Leone institutum*.

Nunc, quum me ab ejus origine statuenda jam expedierim, praestat Anastasium excutere, ut Pontifices de eodem benemeritos videamus. Ac primo nobis exhibet Leonem III, qui [4] *fecit in Monasterio* SS. Iohannis, et Paulli, *quod ponitur juxta B. Petrum Apostolorum, canistrum ex argento, pensantem libras* III. Eadem refert de *Leone* IV, qui [5] *in Monasterio* SS. Iohannis, et Paulli *fecit aliam lucernam argenteam similiter supradictae, pensantem libras viginti duas, et dimidiam, quae dominicis, vel festis diebus, juxta Lectorium consistentibus ad legendum sacras lectiones, magno luminis splendore lucescat*. Onuphrius Panvinius [6] refert diploma Gregorii IX, quo cumulatissima criminum Indulgentia iis impertitur, qui festa eorum die, contiguam Bas. Vat. pie, ac devote adibant. Hoc idem *Monasterium* non modo indicatur in memorato privilegio *Iohannis* XIX, sed etiam in altero *Benedicti* IX, Petro Episcopo Sylvae Candidae, qui et Episcopus S. Rufinae

1 de SS. Michaele et Magno c. x. p. 27.

2 p. 92.

3 in Notit. Abbatiar. Italiae. p. 356.

4 T. II. §. LXXVII. p. 289.

5 T. III. §. XCIII. p. 129.

6 de VII. Eccles. p. 35.

vocabatur, concesso, apud Vghellium [1], et Bullarii Vaticani editores [2].

Verum hic idem locus in altero diplomate S. *Leonis* IX, [3] *Sacrosancta SS. Iohannis, et Paulli Ecclesia* nuncupatur. Ac Sacerdotium ibidem institutum fuisse patet ex iis, quae legimus in Necrologio Bas. IV. *Kal. Nov. Obiit Presb. Berardus Frater noster, Cappellanus* Sanctor. Iohannis, et Paulli, *qui reliquid Basilice nostre* XXVII. *flor. auri. Expendantur pro anniversario suo* XX. *soll. bone monete*. Quocirca constat eodem loco, *Monasterium*, et *Ecclesiam* fuisse ejusdem nominis, ut recte Ciampinius [4], et Ianningus [5], una cum Alpharano [6], opinati sunt. Nunc, age, post ejus originem, nomenque, situm etiam diligenter exploremus.

Hoc *Monasterium* in tabula nostra ichnographica, *litt. h.* ad Aquilonem, designatur; in ea nimirum Basilicae parte, *ubi nunc SS. Michaelis Arch. et Erasmi Altaria* sunt, ut placet editoribus Bull. Vat. [7]; seu, quod tamen fere eôdem recidit, ut post Martinellium [8], Lubinum [9], et Plazzam [10], Vignolius [11] a Bandinio [12] probatus putavit, *erat aedificatum in loco, ubi nunc est absis ad Septentrionem, seu Sacellum SS. Processi, et Martiniani*. Sed quid de ejus positu scriptum reliquit Alpharanus [13], relligioni ducam proferre. *Post dictum Oratorium*, inquit, *S. Iohannis ad fontes, extra Basilicae parietes ad Aqui-*

1 T. I. p. 152.
2 T. I. p. 17, et 108.
3 T. I. Bull. Vat. p. 17, et 20.
4 p. 94.
5 T. VI. Iun. p. 159.
6 ms. p. 24.
7 Tom. I. p. 33. V. Cennii adnot. ad Diss. LXII. Muratorii dell'Istituzion de' Canonici T. II. P. II. p. 37.
8 p. 363.
9 p. 336.
10 in Emerol. p. 549.
11 T. II. §. XX. p. 115.
12 T. II. §. LXXVII. p. 289.
13 ms. p. 24. sub lit. h.

lonem, in singulis angulorum extremis, aliquantulum a Basilicae parietibus distantes, erant duo magnae Ecclesiae antiquae, nomine ignotae, in novae Basilicae exstructione disjectae, quorum alteram contra Occidentem Monasterii SS. Johannis, et Paulli *Ecclesiam, ubi Basilicae Sacerdotes Deo psallentes canonice vivebant, alteram vero contra Orientem SS. Sergii, et Bacchi Diaconiam a Gregorio III. exstructam pro sustentatione pauperum, in qua Diacones Diaconiae ministerio pauperibus administrantes habitabant, ex libris fuisse conjicimus, et fuit una Canonica Bas. Vat. Ceterum quum nulla amplius exstent ipsius vestigia, quibus olim finibus contineretur, difficile est investigare.*

Paulli V. jussu, deletum fuisse traditur; ac dum novi Templi fundamenta jacerentur, ut Barpth. Plazza [1] memoriae consignavit, absis reperta est Caelitis Sancti utriusque imaginibus, musivo expressis ornata.

Haec autem omnia adtigisse, non inutile erit, quum ab ipso eruditissimo Daniele Papebrochio, etsi copiose agat [2] de vetustissimo Martyri utrique cultu in Vrbe habito, praeter Templum ad Clivum Scauri iis dicatum, et primum a Philippo Rondininio [3], deinde ab Andrea Budriolio [4] illustratum, penitus omissa fuerint.

1 in Eph. Vat. p. 365.
2 Passio SS. Ioh. et Paulli Fratrum. apud Surium die 26. Iunii pag. 333, et in T. v. Iunii p. 158. 163.
3 De SS. MM. Ioh., et Paullo, eorumque Basilica in Vrbe Roma vetera monumenta. Romae 1707. 4.
4 De' SS. Giovanni e Paolo Fratelli Martiri Romani Ristretto Istorico. Roma 1728. 8.

CAPVT III.

De Monasterio B. Martini.

Sequitur alterum *B. Martini* Coenobium, *cujus*, ut ait Vegius [1], *auctor ignoratur*. Eumdem pariter sese ignorare fatentur, Panvinius [2], Ciampinius [3], Janningus [4], et Bull. Vat. editores [5]; ac ne Lubino quidem innotuit, qui [6] *et vetustissimum, ejusque initia obscura* esse dixit. Ceterum, si Turrigio [7] credimus, *Leo M*, qui alterum *SS. Iohannis, et Paulli* aedificavit, hoc item *B. Martini* construxit, quod erat alterum Vat. Bas. inservientium domicilium, eidemque Basilicae haerebat. Id autem fit admodum verisimile, propter singulare studium, quo Leo M. *Martinum* prosequebatur, quem primum inter *Confessores* fuisse voluit, qui, instar Martyrum, in divinis officiis coleretur [8].

Sed idem *Monasterium* diverso modo apud Scriptores appellatum reperies. Modo enim dicebatur *S. Martini foris muros*, quod tunc temporis extra Pomoerium Mons Vaticanus situs erat; modo *S. Martini ad Petrum*, quod, ut Mallius animadvertit, *situm erat post S. Petrum, sive post absidam, in introitu Ecclesiae S. Petri*; ac demum *Sancti Martini juxta ferratam*, ut colligimus ex Grimaldo, Martinellio [9], et Barpth. Plazza [10], ex ejus propinquitate ad *Petri Confessionem*, quae ab Anastasio [11] in vita Pa-

1 T. vI. Iunii n. 115. p. 80.
2 T. III. ms. p. 18.
3 p. 92. 4 T. p. 159.
5 T. I. p. 15.
6 p. 339. 7 p. 60.
8 V. Bonam, Martenium, Gavanthum, Galesinium in Martyrologio, et Io. Melch. Goezii Dissertat. de Martino Episcopo Turonensi. Ienae 1697. 4.
9 p. 377.
10 in Eph. Vat. p. 659.
11 T. II. §. v. p. 323.

schalis, *Ferrata* vocatur. Atque ita vulgo venisse discimus ex pervetusta *Peregrinorum Instructione* infra afferenda, et ex P. Mallio [1], qui *Xystum P. et M.* sepultum fuisse dicit *juxta ferratam, prope Corpus B. Petri*.

Quae quidem denominatio, fortasse orta est ex ferreis cancellis, qui primitus Vatic. Confessionem muniebant, quae deinde aerea crate ab *Innocentio* III. [2] circumvallata, ac praeclusa fuit. Quam in rem juvat proferre insignem locum Gregorii Turonensis, qui S. Petri sepulcrum ita describit [3]. *Sepultus est in Templo, quod vocitabatur antiquitus* Vaticanum, *quatuor ordines columnarum valde admirabilium numero nonaginta sex habens. Habet etiam quattuor in Altari, quae sunt simul centum, praeter illas, quae Ciborium sepulcri sustentant. Hoc enim Sepulcrum sub Altari collocatum valde ratum habetur. Sed qui orare desiderat*, reseratis Cancellis, *quibus locus ille ambitur, accedit super Sepulcrum, et sic fenestella parvula patefacta, immisso introrsum capite, quae necessitas promit, efflagitat. Nec moratur effectus, si petitionis tantum justa proferatur oratio.*

Nam *Confessio* S. *Petri* ferreo duplici cancello in modum *Cataractae* compacto muniebatur, quorum primus exterius, alter interius sepulcrum ambibat. Hinc epistola encyclica Vigilii Pontificis ad Ecclesiam universam, sacrum hunc locum memorans, inquit, *posito indiculo su-*

1 T. vI. Iunii c. iiI. n. 51. pag. 41. et pag. 46. n. 96.

2 Tom. iI. Anast. Blanch. pag. 233.

3 lib. I. de gloria MM. c. xxviiI. p. 750. *Alpharanus in mss.* Fu anco ornato da Innocentio PP. iii, come appare nelle crate de metallo, nel luogo chiamato *Confessione.* Innanti l'Altare della parte de sotto nel luogo d. *Confessione S. P.* nella crate di metallo sopra la porticella della Confessione fatta da Innocenzo Terzo, vi sono questi versi intagliati nel metallo. V. Severanum de viI. Eccl. p. 119. Panvinium l. iiI. c. iv. Martinetti Pregj della Bas. Vat. l. iI. p. 81. Borgia de Conf. Vat. p. 63. 69.

per Altare, et Cataracta B. Petri. Itemque epistola Legatorum Germani, et Johannis Episcoporum, nomine Iustiniani Comitis, ad Hormisdam P. [1], haec habet. *Sanctuaria BB. Apostolorum secundum morem ei largiri praecipite, et, si fieri potest, ad secundam Cataractam ipsa Sanctuaria deponere, vestrum est deliberare*. Nam longe major, ut Mabillonius animadvertit [2], praerogativa censebatur, si ex secunda *fenestella*, ubi propior sacri Corporis contactus esset, super sacrum loculum panni, aut *brandea*, *Palliola*, *Sanctuaria*, *Patrocinia*, *velamina* inferrentur, quae ante in *momentana*, seu statera ponderari solebant [3], ut ex majori, quod inde accedebat, pondere, gratia virtutis accepta nosceretur; quemadmodum fieri solebat, eodem Gregorio teste [4], ad sepulcrum S. Martini. Ibidem quoque, nimirum in labro secundae fenestellae, ex aeneo clavo superius affixo suspendebatur vas carbonibus, et ture plenum [5], quorum unum a Leone III. donatum fuit [6], eodem plane ritu, quo *reponebatur turibulum in unco plenum carbonibus, et incenso super Corpus B. Paulli* [7], in Basilica, via Ostiensi. Praeterea hunc ipsum locum ex Anastasio in vita Benedicti III. [8] *Billicum Confessionis* nuncupatum fuisse putat Turrigius [9], ubi tamen Macer [10], aliique *Vmbilicum* potius legendum esse contendunt; atque auream laminam, qua ejusdem *Billici* limbum, seu circuitum Benedictus, et Nicolaus I. [11] ornaverant, *jugu-*

1 T. iI. Epistol. Rom. Pont. Coustantii, et in T. v. Concil. Labbei edit. Ven. p. 647. V. Valesium ad Sozomenum l. ix. c. iI. Borgia T. iI. Mem. di Benevento p. 355, et de Cruce Velit. p. 202.
2 in Comm. in Ord. Rom. p. cxxxiI.
3 lib. I. de gloria MM. cap. xxviiI.
4 in lib. I. de Miraculis.
5 in Ord. xiI. Cencii Cam.
6 in Anastasio.
7 in Ord. xI. Bened. Can. V. Torrigio Grotte Vat. p. 470.
8 T. iiI. p. 162.
9 Grotte Vaticane p. 461.
10 in Hierolexico.
11 p. 177.

lum antiquitus nuncupatum fuisse, Steph. Borgia animadvertit [1].

Nunc, variis *Monasterii*, de quo agimus, denominationibus explicatis, ejus situm inspiciamus. Nam secernendum est ab *Ecclesia Sancti Martini in Portica*, quae etiam *Sancta Martina*, seu *Martinella* dicta fuit *in Palatio Prioratus*, *in Platea S. Petri*; quam quidem denominationem probant, quae narrat Turrigius [2]. *Nel* 1586. *avanti che si alzasse la Guglia, scrissero alcuni, che nella Chiesa, o Cappella di S.* Martinella, *si dissero due Messe dello Spirito S. e si communicarono tutti i Capomastri, e Lavoranti, per il felice successo dell'alzare la sudetta Guglia de S. Pietro a di* x. *Settembre*.

Grimaldus, Martinellius [3], Plazza [4], et Vignolius [5] situm fuisse putant, *ubi nunc SS. Leonum Pontificum Sacellum*. Contra vero peritissimi Bullarii Vaticani editores [6] exstitisse opinati sunt, ubi nunc *Aram Veronicae* vocabulo insignitam videmus. Sed Alpharani quoque proferam testimonium [7], quod nemo semper non lubentissime excipiat. *Iuxta praedictum Sepulcrum, quod B. Silvestri a vulgo putabatur, in parietibus Basilicae ad Occidentem porta antiquissima erat* [8], *quae ad Ecclesiam, et* Monasterium S. Martini *iter patebat, in quo Sacerdotes Basilicarii Canonici vivebant, in quo et S. Leonem P. IV. a teneris annis nutritum fuisse legimus .... cujus hodie nulla supersunt vestigia Monasterii*.

Hoc Monasterium inter *Diaconias* adscriptum, quantivis pretii donis auctum, et a solo instauratum fuisse

1 de Vat. Conf. p. 43.
2 Grotte Vat. p. 560.
3 p. 377.
4 in T. II. Emer. p. 456.
5 Tom. II. p. 47. in Greg. III. ibid.
§. XL. p. 115. in S. Steph.
6 T. I. p. 15.
7 ms. pag. 19. lit. a. 8 num. 13.

a *Leone* III. docet Anastasius, cujus haec sunt verba [1]. Verum etiam et in Diaconia S. Martini, *quae ponitur juxta B. Petrum Apostolum, instar fecit coronam ex argento pensantem libr.* vI. Hoc idem *Monasterium Diaconiae* titulo indicatum fuisse comperi ex altero monumento, quod me singulari Joh. Christophori Amadutii eruditioni, atque humanitati debere profiteor. Nam ex libro Enphyteusium Farfensium haec summa fide, ac diligentia descripsit [2]. *Ego Andreas vir honorabilis, seu Maria Hplla, atque germani fratres petimus vobis Dom. C.* (*idest* Campo Abbas Monasterii Farfensis, de quo consule Antistitem Cyrenensem, in libris eruditissimis *del Gabio antica Città di Sabina* [3], *e del Primicero della S. S. Apost.* [4]) *Vir venerabilis, ut nobis locare jubeatis libellario nomine an.* xxvIIII. *res juris sancti vestri Monasterii, id est hortum unum in integrum cum arboribus pomorum et ficus, positum foris porta Beati Petri Apostoli, intra Civitatem novam, quae vocatur Leoniana, juxta muros ipsius, ab uno lat. hortus Sancti Stephani Mar., qui appellatur majoris, ab alio latere hortus Sanctorum Iohannis, et Pauli, a* III°. *lat. hortus* Diaconiae Sanctorum Silvestri, et Martini, *a* IIII°. *lat. murus praedictae civitatis, et Terram sementariciam mod.* I. *positam foris muros in Terrione, et intro aquam, et usque in murum antiquum; omnia concessa sunt ad colendum, et meliorandum, et singulis quibusque annis vobis pens. reddendum den.* vI. *in mense Aug., et si in hoc mense persoluta non fuerint, tunc in mense Sept. duplam eam dare promitto sine omni litidio, vel reclamatione, aut qualibet occasione; propter quod recepistis a nobis libellaticum argenti unc.* IIII^or^. *et pars his omnibus contraria com. patienti auri unc.* vI. *obrizi.* ✠ *Fau-*

1 T. II. §. LXXVII. p. 290. 2 p. 105. 3 p. 53. 72. 4 p. 76. 200. ad 207.

stinus tabellio subscripsit ann. IIII. *Dñi Leonis* VI. *PP. mense Mar. indict.* xiI. *Hujus locationis testes p̃nimia tomi vetustate nequini hic scedare*. Sed quum *Leo* VI. mense Junio, anni CMXXVIII. electus, ac Februario sequentis anni, diem suum functus fuerit, atque Indictio xI, minime vero xII. tunc flueret, aperte liquet, pro *Leone* VI, legendum esse VII; qui quidem Pontifex, ineunte Ianuario anni CMXXXVI. ad Petri Cathedram evectus, e vita migravit, die XVIII. Iulii, anno CMXXXIX. Praeterea aliud etiam cubare mendum puto, ubi *Diaconiae SS. Silvestri, et Martini* fit mentio. Nam etsi Anastasius memoret [1], *Diaconiam S. Silvestri, quae ponitur juxta B. Petrum Apostolum*, hanc tamen diserte distinguit ab altera *S. Martini*, quam continenter nominat.

Sed amplius nullibi Anastasius *Diaconiae* titulum huic *Monasterio* impertiit. Nam alia dona eidem a *Leone* collata recensens, inquit [2]. *Fecit et in* Monasterio S. Martini, *quod ponitur, ut supra, canistrum pensantem libras* IV. *et uncias* III. Et rursus in ejusdem Pontificis vita [3]. *Pari modo et* Monasterium B. Martini *Confessoris, atque Pontificis, situm, ubi supra, quod nimia fuerat vetustate quassatum, pene omne a fundamentis restauravit*. Ac paullo infra [4]. *Necnon et in* Monasterio S. Martini, *ubi supra, fecit vestem albam holosericam rosatam habentem in medio Crucem de chrysoclavo cum peryclisi de Tyrio*.

Vehemens hoc *B. Martini*, de Ecclesia optime meriti [5], honoris augendi studium, quo *Leonem* III. flagrasse vidimus, *Leonem* IV. aemulatum esse, infra demonstrabimus.

1 T. iI. p. 288.
2 T. iI. §. LXXVI. p. 290.
3 ibid. §. §. xc. p. 302.
4 T. iI. §. cI. p. 309.
5 Geor. Gust. Difenbach de Martinorum in Eccles. meritis Diss. Ienae 1707. fol.

Vtriusque vero Pontificis vestigia *Benedictum* III. persequutum fuisse liquet ex Anastasio [1], quum *simili modo et in* Monasterio B. Martini *fecit canistra exafoci duo ex argento purissimo pensan. libras num. quattuor, et semis.*

Equidem, ne longum faciam, commemorare praetermittam bona quamplurima, quae vetustissimo huic Coenobio Romani Pontifices contulerunt, uti videre licet in epistola *Stephani* II. ad Fulradum [2], et in pluribus locis libri Pontificalis. Sed haec luculenter enumerantur in pervetusto *Leonis* IV. diplomate apud Bullarii Vaticani editores [3], quod *marmoreae tabulae incisum, muro Basilicae supra Portam, qua ad idem Monasterium iter erat, diu affixum* fuisse Panvinius [4] declarat. Ex hoc autem diplomate, de quo loquuntur Mallius [5], et Vegius [6], patet Ecclesiam *S. Salvatoris de Terrione*, seu *ad Terrionem majorem*, aut *ad Terrones*, quod *Turrioni Leonis* IV. proxima erat, juxta Turrigium [9], seu *de Magello*, vel *de ossibus*, a Peregrinorum Coemeterio, qui ibidem tumulabantur, cujus adhuc exstant parietes, qui definiunt aedem S. Inquisitionis, qua respicit Portam Equitum levis armaturae, a Karolo M. excitatam, et a *Nicolao* V, ut a Turrigio [7] habemus, instauratam, insigni huic Monasrerio subjectam fuisse, una cum Aede Dei Genitricis, quae vocabatur *Schola Saxonum*, Ecclesia *S. Michaelis in Schola Frisonorum*, et *Ecclesia S. Zenonis*. Praeterea addit Panvinius [8], huic Monasterio fuisse obnoxia *cum his, etiam tria Oratoria, quae erant intra Basilicam S. Petri illi proxima, scilicet S. Xysti, S. Leonis, et S. Hadriani.*

1 T. III. §. XXIV. p. 161.
2 apud Felibianum in Hist. S. Dionysii p. XXVIII, et in T. I. Bull. Vat. p. 12.
3 ibid. p. 15.
4 T. III. ms. p. 18.
5 p. 512.
6 p. 513.
7 T. III. ms. p. 18.

Vides igitur, *Leonem* IV. miro prae ceteris studio hunc locum prosequutum fuisse, multisque beneficiis cumulasse. Hic enim *primum*, quae verba sunt Anastasii [1], *a Parentibus ob studia literarum in* Monasterium B. Martini *Confessoris Christi, quod foris muros hujus Civitatis Romanae, juxta Ecclesiam B. Petri Apostoli situm est, quousque sacras literas pleniter disceret, sponte concessit; ubi non solum literas didicit, verum etiam in studio sanctae conversationis, non quasi puer, sicut tunc erat, sed velut perfectus Monachus mansit. Cujus etiam piae conversationis exemplo, sub eodem Monachico degentes ritu, omnipotenti Domino plus devote serviebant. Eratque cum illis, quasi unus ex illis.*

Ex quibus satis in aperto est, literarum professionem apud Monachos, per id temporis [2] fuisse, atque illis tradi consuevisse nobiles adolescentes, in bonis moribus, atque in literarum studiis liberaliter informandos, uti etiam legitur de S. *Leone* II. [3], *Sergio* I. [4], et de *Sergio* II. [5], in eorum vita apud Anastasium. Porro ex hoc *Monasterio*, veluti ex insigni quadam pietatis, atque eruditionis palaestra, nullo non tempore prodierunt plures illustres Viri, qui *Ecclesiae Romanae Alumni* vocabantur, in Cardinalium numerum cooptati, atque ad ipsum Pontificatus fastigium evecti.

Quos inter praecipue numerandus certe est idem *Leo* IV. qui quum, uti modo dixi, in hoc Coenobio (minime vero in Monasterio *S. Martini ad Montes*, ut scripsit Ciac-

1 T. III. §. II. p. 65.

2 Mabillonius de studiis Monasticis. Maderi Praefatio ad Chronicon Montis Sereni, Ant. Matthaeus ad Ioh. de Leydis p 234. Frid. Lucae Europaeus Helicon. Bulaeus in Hist. Acad. Paris. Thomasinus Tom. I. Part. II. lib. II. p. 27. Muratori Diss. XLIII. Ant. Ital. Borgia in Praef. T. I. delle Memorie di Benevento p. 16.

3 T. I. p. 287.

4 ibid. pag. 302.

5 T. III. §. II. p. 36.

conius, a Turrigio [1] emendatus,) a prima aetate institutus fuisset, iccirco *memor priorum temporum*, amplissimis privilegiis idem augere, et pretiosis muneribus ditare studuit, uti pluribus in locis vitae, praeter jam allata exempla, testis est Anastasius. Ait enim. *Fecit isdem egregius Pontifex in* Monasterio S. Martini, *quod B. Petri Basilicae cohaeret, ad laudem, et gloriam ipsius B.* Martini *Oraculi, mirae pulcritudinis vestem, habentem historiam superius memorati Sancti, jacentis in lectulo, cum effigie Salvatoris D. N. I. Christi simul effigiem S. Martyris Agathae, habentis ad pedes effigiem ipsius almi Pontificis, habentem gemmas hyacinthinas* XVII. *Item in eodem Oratorio fecit vela* IIII, *et unum quidem habens rosas de Chrysoclavo* III. Ac in altero ejus vitae loco, *necnon*, inquit [2], *et in* Monasterium S. Martini, *quod ipsius Apostolorum Principis Ecclesiae cohaeret, fecit aliam lucernam ex argento fusilem, ac bimixam, pensan. libras viginti, et septem, et dimidiam*. Atque item alibi [3]. *Iam et* Monasterium S. Martini, *quod longo senio erat casurum, miris domorum aedificiis restauravit, et ad honorem meliorem, quam prius fuerat, funditus decoravit. In quo et vestem albam rosatam cum rosis obtulit, et Salvatorem cum Apostolis, et Virginem legentem nomen Domni Leonis* III. *Item vela quinque alba rosata, et unum quidem habens gammadias tredecim, et amigdala de argento exaurata tria*.

Hanc eamdem Aedem *Cappellae* titulo indigitatam video in Necrologio Vat., quod ita habet [4]. *Kal. April. Fiat anniversarium pro anima bone me. Dñi Iohannis Cardi-*

1 de SS. Mich. et Magno c. X. p. 26, et in Sacr. Troph. p. 153.

2 T. III. §. XXI. p. 80.

3 ibid. §. XCIII. p. 129.

4 ibid. §. CVIII. p. 139. V. Cennium in Diss. LXII. Murat. T. II. P. II. p. 22.

nalis Episcopi Ostien. et Dñi PP. Vicecancellarii Nation. Gallici, qui in vita sua donavit nostre Basilice medietatem Castri Civitelle, junctam cum alia medietate nostre Basilice, emptam pretio mille florenor. in quo expendantur floren. tres manualiter ipsa die in Cappella S. Martini. Ac rursus [1]. *VI. Nonas Iul. Item Rm̃us Pater Dñus Iohannes Episcopus Hostien. S. R. E. Card. Wiarien. donavit nostre Basilice medietatem Castri Civitelle, positi extra Portam Pertusam in Dioc. Portuen. junctam pro indiviso cum alia medietate ipsius Basilicae, quam ipse Rm̃us Pater emit a magnifico Dño Bertuldo de Vrsin. pretio mille florenor. et voluit, quod singulis Mensibus celebretur una Missa precedentibus vigiliis de Sancta Maria in vita sua, cum collecta pro felici Statu ejus*, in Cappella Sancti Martini *sita in ipsa Basilica, quam idem Dñus ampliavit, et depingi fecit etc.* Ejusdem Cellae ibidem fit mentio v. Kal. Octobris in hunc modum. *Consecratio Altarium S. Crucis, et S.* Martini *positorum infra Basilicam*.

§. I.

De Sacris Ordinationibus in Templo S. Martini a Pontificibus olim peractis.

Quod supra [2] me facturum verbo recepi, modo re praestandum mihi esse video, ut probem nimirum, sacras Ministrorum *Ordinationes*, atque Episcoporum *Consecrationes* antiquitus in Templo *B. Martini*, rite peractas fuisse. At quoad primas, nihil est, quod demonstrare tam facile possim. Praesto enim est Sanctio *Leonis* IX, anno MLIV. inscripta [3] *Iohanni Archipresbytero Ven. Eccl. B. Petri Apostoli*

1 p. 46.
2 p. 1186.

3 Tom. I. Bull. Vat. p. 22. V. Garampi Memorie della B. Chiara p. 321.

et ejusdem Eccl. Canonicis, in Monasterio S. Martini *nunc* ordinatis, *et* ordinandis, *ut in Choro B. Petri, diu noctuque divina officia decantent in perpetuum.*

Quod vero attinet ad *Episcoporum Consecrationem*, hanc ibidem sollemni ritu fieri solitam fuisse, Turrigius [1] declarat. Sed quum is nullo teste rem conficeret, nec quibus scripturis, quoque auctore ejus opinio, (de qua nihil apud Morinum, Hallier [2], Sbaraleam [3], Lupum [4], et Stanislaum Socolovium [5]), niteretur, pro comperto haberem, non parvam animo coepi voluptatem, quum reperi, vetustissimum hujusmodi usum, ex Ordine IX. luculenter apparere, cujus locum Panvinius [6] etiam, et Martenius [7] descripserant. En tibi ejusdem Ordinis verba [8]. *Episcopi autem omni tempore benedicuntur. Nunc vero mos est, ut nocturno tempore benedicantur. Secunda namque incisione, idest lectione sexta, egreditur Pontifex de Ecclesia Sancti Petri, et ascendit* Monasterium S. Martini, *quod sub tegna ipsius Ecclesiae situm est, simpliciter cum reliquo Clero, incedens, et stat foris ostium Oratorii. Schola Cantorum incipit introitum: postea dicit Pontifex*, Gloria in excelsis Deo. *Sequitur oratio, et exeuntes ab Altare unus Presbyter, et alter Diaconus, induunt eum vestimenta Pontificalia, in primis linea, et cingulo, dein anagolagium grande, postea dalmatica minore, et cingulo, brachiale, et orarium brevem, deinde dalmatica majore, Clero interim canente responsorium* Immola Deo, *Tractum*, Qui seminat, *Evangelium*, Misit illos

1 de Sacris ordinationibus.

2 de Sacris ordinationibus.

3 in dissertat. de Consecratione Episcoporum per Romanum Pontif. Exst. in Bibl. Roccaberti. T. vI. p. 652.

4 Ritus de consecratione Episc. Romae apud haeredes Nic. Mutii 1602. 4.

5 p. 126.

6 T. II. ms. c. xv. p. 66.

7 T. II. de Ant. Eccles. Rit. ex ms. Pontificali Salisburgensi p. 152.

8 T. II. Mus. It. n. 4. p. 91.

binos ante faciem suam. *Et tunc advocatur in Basilicam Presbyter a dextris ejus, et Diaconus a sinistris. Ipse vero, inclinato capite, in medio eorum incedit, usquedum veniat ante Altare. Tunc exuuntur casula, et induit eum Pontifex planeta, et legit brevem hunc modum continentem.* Cives, *inquit*, nostri elegerunt sibi illum Pastorem. Oremus itaque pro hoc Viro, ut Deus omnipotens infundat in eo gratiam Spiritus sui, et dignus habeatur ad Cathedram Episcopatus regendam. *Et respondetur ab Schola*, Christe audi nos, *et canunt letaniam. Et tunc accedit propius ad Altare*, subnixo capite. *Pontifex vero ponet manum super caput ejus, et dicit unam orationem in modum collectae, alteram eo modulamine, quo solet Contestata cantari* (nimirum hoc nomine, *Praefatio*, aut *Inlatio Missae* significabatur, ut notat Mabillonius [1], maxime apud Gallos) *et sedet Pontifex in sella sua. Ipse vero osculatur pedem ejus, et suscipitur ad pacem, et sic consumatur Consecratio illius. Et ipso die, ubicumque Apostolicus Missam celebrat, de manu ejus Communionem accipiat.* Itaque, ut Catalanus [2] apposite observat, etsi nunc *Episcoporum Ordinationes* diei Dominicae mane celebrentur, constat tamen, eas olim Sabbati nocte, aut Dominica summo mane, perseverante adhuc jejunio, post secundum matutinale Nocturnum, celebratas fuisse.

Quousque vero hujusmodi caeremoniae in Templo S. *Martini* peractae fuerint, incertum est. Nam illud unum constat, deinde in Templo rotundo S. *Andreae*, ac demum, in Cella eidem Apostolo intra Basilicam a Pio II. dicata celebratas fuisse, ut supra demonstravimus [3].

1 ibid. p. 92. 2 T. I. Pontif. p. 171. 3 V. p. 707. 805. 1087.

§. II.

De Mandato, Feria V. *in Coena Domini, antiquitus ibidem praestito.*

Nunc de ritu, quo pedes pauperum lavari, in hoc eodem Templo *B. Martini*, mos olim fuit, *die natalis Calicis*, sive *feria* V. in Coena Domini, ad *pedilavium Christi imitandum*, de quo exstant dissertationes Thomae Ittigii [1], et Alberti Joach. Vonkrakevitz [2], pauca disseramus. Id hactenus tamen Scriptorum omnium, qui hanc caeremoniam illustrandam susceperunt, quantum equidem legi, aut meminerim, eruditionem fugit. Nam, ut praeteream Pompeii Sarnellii Epistolam Ecclesiasticam XIII, ubi speciatim inquirit, *cur tredecim, non duodecim laventur* [3], *Iac. Gretseri Podoniptrum, sive librum de more lavandi pedes peregrinorum, et hospitum* [4], *Ioh. Frescobaldi Pedilavium, sive de numero pauperum, quibus lavandi sunt pedes in feria* V. *Coenae Domini* [5], altum de hac re silentium apud eumdem Franciscum Orlendum in lib. *de duplici Lavacro in Coena*

1 Lipsiae 1699.

2 de Pedilavio D. N. Iesu Christi. Rostoch. 1707. 4.

3 Perchè nel Giovedì Santo si lavano dal Vescovo i piedi a tredici, e non più tosto a dodici, se dodici furono gli Apostoli? Tom. I. pag. 56. della Sacra Lavanda, et in T. VII. Lit. Eccl. p. 36. Se sia lecito, che il Prete faccia l'ufficio del Diacono? in T. VIII. pag. 46. Sposizione della Sacra Lavanda. in T. X. Lit. Eccl. p. 215. V. Antinoro Bernardini L'Ingratitudine della Sinagoga, e la gratitudine della Chiesa di Dio per gli ornati, tanto nel convito per gli Emi, e Rmi Signori Cardinali di S. Chiesa, quanto della Mensa per li XIII. Sacerdoti Pellegrini, che nel Vaticano si fanno preparare d'ordine della S. di N. S. P. Clem. XI. nel Giovedì S. 25. Marzo 1717. giorno dedicato tanto all'Incarnazione del Verbo, che alla Passione, e Morte di N. S. G. C. Roma 1717. 4. Gerico, che s'interpetra Luna distrutta, ovvero la Luna Ottomana, depressa negli ornati .... che d'ordine della S. di N. S. P. Clemente XI. si fanno preparare nel Vaticano per il giorno del Giovedì S. 14. Aprile 1718. Roma 4.

4 Ingolstadii 1610, et T. IV. Opp. P. II. de peregrinationibus.

5 Lucae 1710. 1713, et 1720.

9 F 2

Domini fidelibus exhibito [1]. Quid plura? Idem Panvinius ad eum locum Ordinis x. [2], *Pontifex vero ingreditur Basilicam S. Laurentii, et sine planeta residens in Sede, facit Mandatum duodecim Subdiaconorum*, continenter subnectit, *vel S. Nicolai, si est apud Sanctum Petrum*.

Itaque nihil profecto iis innotuit de hoc altero loco, quo olim *Mandatum* praestitum fuisse scimus ex Ordine xiv, ubi haec legas [3]. *De mandato fiendo in die Iovis Sancto rubrica. Missa igitur sollemniter peracta, indutus Pontifex, sicut cantavit, ascendit ad Palatium, comitantibus eum tam Episcopis, quam Presbyteris, et Diaconibus, omnibus paratis secundum ordinem suum. Pontifex vero ingreditur Basilicam S. Laurentii de Palatio, vel Capellam* S. Martini, *si est ad S. Petrum, et exuit planetam, et assumit sibi mantum in scapulis: imposito super Caput suum fanone cum mitra, facit mandatum, duodecim Subdiaconibus, rochetum cum superpelliceo portantibus. Cubicularii ponunt concham ante eum: ipse vero praecinctus linteo, habens ante se linteum mundum, quo unus Diaconus, qui ei servit, secundum D. Iacobum Gajetanum, ipsum Papam praecingit, bracheolam ad hoc portatam habens in brachiis, et linteum mundum ante se tenens: quae omnia debent parari per Thesaurarium, vel Fratres de Prognota* (al Pignotta), *et duodecim Subdiaconi manent foris Basilicam discalciati. Duo vero Ostiarii accipiunt priorem in ulnis, et portant eum ante Pontificem. Pontifex vero cum aqua calida, quam infundere debent Cubicularii, lavat pedes ejus, et tergit linteo, et deosculatur pedem ejus dextrum, et dat ei duos solidos; et sic facit unicuique Subdiaconorum, et dat ei duodecim denarios. Interim Cantores cantant Vesperum ante eum stantes, cum an-*

1 Florentiae 1710. 4. 2 num. 12. p. 101. 3 §. LXXXIV. p. 257.

tiphona ad Vesperum, Calicem salutaris etc. *His dictis, lectio non dicitur, nec versus, sed antiphona cantatur*, Coenantibus autem etc. *Omnibus completis, dicit Pontifex orationem legendo*, Respice, quaesumus Domine, super hanc familiam tuam etc. *ut moris est, prout in Vesperorum officiis hujus diei plenius continetur*.

Etsi vero haec omnia magni momenti sint, ad vetustissimi hujusce *Templi*, ac *Monasterii* decus augendum, tamen illud etiam non in postremis ejus laudibus habendum est, quod ex eo profectus *Iohannes Archicantor Ecclesiae S. Petri, et Abbas Monasterii S. Martini*, jubente Agathone Pontifice, quem Biscopus Abbas cognomine Benedictus, hac de re rogaverat, in Monasterio suo, *cursum canendi annuum*, ut fidem faciunt Ven. Beda [1], Florentius Wigorniensis [2], et Henricus Huntundinensis [3], *sicut ad S. Petrum Romae agebatur, edocuit*.

§. III.

De Simulacro aeneo S. Petri ibidem antiquitus collocato.

Quae hactenus adscripsimus, satis per se ipsa Templi hujus celebritatem posteritati commendarent; sed altera etiam caussa fuit, quae ejus cultum mirifice propagavit. Fertur enim, ibidem aeneum *S. Petri* Simulacrum a *Leone* M. fuisse collocatum, quod maximam Templo venerationem, populique frequentiam in primis conciliavit. Verum non satis inter Scriptores convenit de primo ejusdem Simulacri auctore.

Ecce enim Vghellius [4], ejusque asseclae Fratres Sam-

1 Hist. Angl. l. IV. c. XVIII, et lib. I. de Monasterio Wiremuthensi c. VI.

2 p. 564.

3 lib. IV. Hist. p. 335.

4 de Episc. Portuen. T. I. p. 144.

marthani [1], a Cardinali Richardo Oliverio Longolio de Augio, Gallo ex Normannia, quem Card. Papiensis insigni praeconio ornavit, ex aere Simulacri Jovis Capitolini conflatum, et in Basilica Vaticana collocatum tradiderunt, eo, quod in ipsa basi, olim ejusdem Cardinalis insignia visebantur, quae in icone ejusdem Statuae aere caelato anno MDCLVI, et MDCCXXVII. conspiciuntur. Turrigius [2] vero, etsi pariter ex aenea Statua Iovis Capitolini fuisse conflatum, cum Ioh. Henr. a Pflaumern [3]. Aloysio Contareno, L. Fauno, aliisque, et ipse concedat, id tamen veteris MS. Archivi Vaticani testimonio, *Leonis M.* jussu praestitum fuisse contendit, postquam Vrbs *S. Petri* patrocinio ab Attilae flagello incolumis evaserat. Denique Henschenius scribit [4], non deesse alios, qui credant, ex eodem metallo, in meliorem usum converso, Constantini potius, vel successorum lege, conflatum esse.

Et sane nihil falsi Numinis, cui olim dicatum aes fuerat, nomen, et memoria potuit officere, quominus *Petro* Pontifici jam sacrum a Christifidelibus omni relligione coleretur. Ennodius [5] enim innuit veterem hunc Christianorum usum, cujus luculenta collegit exempla Marangonius [6], ubi ait. *Ecce jam Christo propitio, ad novas fornaces simulacra redierunt: Ecce jam de obsoleta superstitione usus vester accipit, quod laetetur, dum de veteri Tonante nova merito vascula praeparantur*. Quod item Socrates [7] narrat, Theodosium fieri jussisse de Idolis Alexandrinis, quum, ut Teophili Episcopi precibus annueret, Templorum, et Statuarum eversionem indixit, *ac Templa qui-*

1 in T. II. Gall. Christ. p. 894.
2 p. 126. 348, et in S. Troph. p. 154.
3 in Mercurio Ital.
4 sub die XXIX. Iunii §. v.
5 in lib. Apolog. contra Impugn. IV. Syn. a Symmacho habitae.
6 delle cose gentilesche c. XX. p. 68.
7 Hist. lib. v. c. XVI.

dem disturbata sunt; Statuae vero in Lebetes, et in Alexandrinae Ecclesiae usus conflatae, quum Imperator Deos Gentilium ad sustentandos pauperes ei donavisset.

Verum peraeque alteram Vghellii, et Sammarthanorum opinionem de prima ejusdem Simulacri collocatione, quicumque subjectum Vegii locum perlegerit, non poterit, non ut absurdam, et abhorrentem repudiare. Itaque, Vegio duce [1], *ad sinistram partem ingressus Basil. veniamus. Inveniemus primo ibi locum, quo nullus propinquior Altari majori, ubi situm erat tertium* Monasterium S. Martini... *in quo habitabat tertia alia Congregatio servientium Basilicae, cujus etiam Oratorium cum aliquibus adjunctis domunculis paullo ante haec tempora vidimus, nunc omnia (quod non sine dolore magno scribimus, sicuti et superiora, quae commemoravimus) funditus disjecta sunt. Erat sane Oratorium ipsum summae apud omnes devotionis, maxime quod esset posita in eo* Imago aenea S. Petri, *transportata postmodum ad aliud Oratorium SS. Processi, et Martiniani* [2]; *neque in tota Basilica post Altare majus, ullus locus erat, ad quem major prae devotione fieret concursus populorum, majoraque oblatae etiam stipis commoda susciperentur.*

Quis igitur non videt, venerandum hoc Simulacrum multo ante, procul dubio exstitisse, quam Longolius a *Callixto* III, qui *Nicolao* V. successit, in Cardinalium Collegium cooptaretur, et a *Paullo* II. Basilicae Vaticanae Archipresbyter renuntiatus, Archipresbyterorum aedes excitaret; imo, ut Dionysius [3] etiam animadvertit, multo ante, quam inter vivos esse coepisset? Quocirca

1 T. vI. Iunii l. iv. n. 119. p. 8r.

2 *Alpharanus in mss.* Fu trasferito anco appresso a questo Altare la Statua de S. Pietro enea con gli chiavi, pur restaurata da d. Cardinale (Riccardo) quale era nel med. Altare de S. Processo et Martiniano nella Chiesa ruinata, fatto da Papa Pasquale pmo.

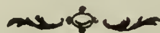
3 p. 198.

merito, ac jure Turrigium, qui de hoc Simulacro [1] peculiare opusculum evulgavit, sequuti sunt Ciampinius [2], Ciacconius [3], Phoebeus [4], Bonannius [5], et eruditissimus Vincentius Alexander Costantius [6], ac recte cum iis quisquis statuat, aeneum hoc Simulacrum, jussu *Leonis* M. constructum, in *Monasterio S. Martini* primitus collocatum fuisse.

Illud autem notatu dignum est, quod de eodem Simulacro narrant Turrigius [7], et Bollandiani [8], Riccardum Ligurem, Oratorem insignem e Dominicanorum Familia, de quo videsis Erithraeum [9], palam praedicare consuevisse, hoc scilicet illud idem esse Simulacrum, de quo Leo Isauricus, minarum plenus, ad *Gregorium* II. scribere ausus est, ut tradit Baronius [10], *se missurum Romam, qui imaginem aeneam prostantem conspicue SS. Apostoli Petri confringeret*.

Hanc autem opinionem confirmare videntur illa Pontificis verba, qui Leoni rescripsit [11]. *Quod si quospiam ad evertendum imaginem miseris S. Petri, vide, protestamur tibi, innocentes sumus a sanguine, quem fusuri sunt; verum in cervices tuas, et in caput tuum ista recident*.

1 in Append. Operis de Sac. Trophaeis. p. 151, et 161.
2 pag. 57.
3 T. I. in Petri vita col. 82, et T. II. in altera Rich. Oliverii col. 995.
4 p. 38.
5 p. 40.
6 in Append. Monum. ad Cortesium de antiquiss. quibusdam SS. Petri, et Paulli imaginibus cap. XIV.
7 de S. Troph. p. 154.
8 T. V. Iunii.
9 in Pinacoth. Par. I. p. 43.
10 T. IX. ad an. 726.
11 T. I. Bull. Vat. p. 9.

§. IV.

De ejusdem aenei Simulacri translationibus.

Superest nunc, ut idem Simulacrum e disjecto B. *Martini* Templo discedens prosequamur. Hinc autem, ut jam Vegius nos monuit [1], in Oratorium *SS. Processi, et Martiniani* translatum fuit, ad australem veteris Basilicae partem a *Paschali* I. excitatum, et a *Leone* III, et IV. necnon *Benedicto* III. instauratum, et ornatum, maxima semper relligione cultum, Feminisque impervium. Id praeter Vegium, et Alpharanum, multi tradunt Scriptores, quorum unus heic Panvinius audiatur [2]. *Erat sane Oratorium illud* (S. Martini) *summae apud omnes devotionis, maxime quod in eo posita erat* Imago aenea S. Petri, *quo diruto ad aliud Oratorium SS. Processi, et Martiniani intra Ecclesiam, et eo etiam disjecto sub organo modo transportata est*. Sed lubet his etiam attexere Peregrinorum Instructionis verba ex veteri MS. a Turrigio [3] deprompta, quae sunt hujusmodi. *Statua aenea S. Petri, quae erat sub organo, fuit olim in* Monasterio S. Martini ad Ferratam, *retro Basilicam, in quo fuit educatus S. Leo* IV, *et inde translata fuit in Sacellum SS. Processi, et Martiniani*.

Ex hac translatione factum esse docet Turrigius [4], ut hoc Oratorium duplici titulo insignitum esset. Nam praeterquamquod in mss. Censuali anni MCDLXXXIV. occurrit largitionum *divisio Altaris S. Petri de bronso*, in quodam Instrumento anni MDLXXXIX. scriptum fuisse narrat, *Altare S. Petri de bronzo, sive SS. Processi, et Mar-*

1 p. 1505.

2 T. II. ms. p. 138, et T. III. p. 18. c. IX.

3 p. 152. de S. Troph.

4 Grot. Vat. p. 557, et in S. Troph. p. 154.

tiniani, et in altero haberi, *Altare*, *quod vulgariter dicitur*, S. *Pietro de bronso*, *alias SS. Processi*, *et Martiniani*.

Praeterea, ut habetur in Martyrologio Basilic. Vat. *Vgo de Angelis* .... (Lingles) *donavit nostre Basilicae ad Altare* S. Petri de Bruncio *unum Calicem pro uno miraculo in personam suam*.

Quum vero de posteriore veteris Basilicae parte dejicienda cogitatum est, sub organo Simulacrum collocatum fuit, ut ex Turrigio, et Panvinio jam audivimus, ac luculentius confirmat Alpharanus, cujus heic verba exscribam [1]. *A sinistro latere ad Aquilonem praefatus Paullus III. piissimus Pontifex, transferri fecit Organum ex priori loco sex porphyreticis Columnis suffultum, sub quo transferri coepit, et Corpora SS. Processi, et Martiniani MM. simul cum Altari, et Statua B. Petri in Throno sedentis ex priori Oratorio, ubi olim erant, necnon imaginem Deiparae Virginis, quae erat in parietibus supra Oratorium S. Leonis Papae*: *quod* Oratorium, teste Panvinio [2], *locatum fuit juxta Portam, qua ad Ecclesiam, et* Monasterium S. Martini, *retro Basilicae Absidam situm, iter erat, in quo, sicut a Majoribus traditum est, Paschalis II. recondidit Corpora SS. PP. Leonis I, II, III, et IV.*

Demum in novae Basilicae constructione, a *Paullo V.* prope majorem parastatam, ubi nunc colitur, Fidelium venerationi exposita fuit, super basim marmoream, quae a Card. Oliverio Longolio suis insignibus fuerat ornata [3], cuique paucis abhinc annis, primum in Seminarii Vatic. Aedes, recens autem in Basil. Cryptas translatae, altera nobilior e viridi marmore numidico [4], fuit substituta.

1 ms. n. 42. p. 27.
2 T. III. ms. p. 9.
3 V. p. 1049.
4 V. Kar. Fea in T. I. Winchelmann p. 126.

Quod ipsum, non modo majori dexterum ejus pedem a vetustissimis usque temporibus relligiose osculantium commodo, sed etiam ad augendam aenei Simulacri dignitatem, recte factum putabis, quum *Scabellum*, *Subsellium*, *Suppositorium* a Persis primum, honoris caussa, excogitatum testetur Clemens Alexandrinus [1], et apud Veteres usitatum lectissimis exemplis Chimentellius [2] demonstret.

Et sane, si apud Hebraeos, Ethnicos, et Christianos singularis, et praecelsa Sedes, dignitatis, potentiae, majestatis indicium a primis usque temporibus habita est [3], jure optimo, B. Petro, cui *supra ceteros*, ut cum Leone M. [4] loquar, *post regni Claves Ovilis Dominici cura* demandata est, Cathedra marmorea tributa fuit, in qua sedens, ac praeterea sub amplo Conopeo statueretur. Recte enim Huetius [5] notat, etsi plerumque opercula simulacris imponerentur, ut ab imbribus, Aviumque contumeliis sarta tecta essent, quandoque etiam ad majorem operis dignitatem adhiberi.

Vtinam vero auream illam, sive inauratam basim, cui primum in Templo S. *Martini* imposita fuerat aenea B. *Petri* Statua, nobis aetas non invidisset! Ibi enim epigraphe graeci peculii, et ipso auro contra carior

1 Stromat. lib. I. c. xvI. Oxonii 1715.

2 de Honore Bisellii. Bononiae 1666. et in T. vII. Thes. Graeviani.

3 Id liquet ex Prudentio ΠΕΡΙΣΤΕΦ. Hymn. xI. Menardo. de Episcopi Throno in Eccl. p. 85. ad Sacrament. Gregorii M. Hieronymo de la Hyguera. de Diptycho Toletano num. xxxvI. Tarraconis 1687. Elia Vejelio. de variis Aeconomiae sacrae generibus, nec non de Thronis, et Cathedris pontificalibus. Vlmae 1698. Ioh. Nixonio. Dissertat. de Sella Marmorea votiva Estonicae conservata. Lond. 1744. Ioh. Bapt. Passerio. in Thes. Gemmarum Astriferarum Dissert. xII. Florent. 1750. Ioh. Andrea Schmidio. in Disquisit. de Cathedris Doctorum Veter. Ienae 1687. Christiano Samio. in Dissertatione de Cathedris Apostolorum. Regiom. 1701. Costadonio. de Templo Torcellano. Card. Bona, et Sala in eumdem lib. I. cap. xx. §. vII.

4 Serm. de Adscens. cap. iI.

5 ad Anthologiam p. 38.

9 G 2

insculpta legebatur, quam tamen doctissimus Mabillonius ex Codice membraneo Bibliothecae Einsidlensis seculi VII. nobis feliciter servavit. Ea erat hujusmodi [1]

ΤΟΝ ΘΕΟΝ ΛΟΓΟΝ ΘΕΑϹΘΕ ΧΡΥϹΩ
ΤΗΝ ΘΕΟΓΛΥΠΤΟΝ ΠΕΤΡΑΝ ΕΝ Η
ΒΕΒΗΚΩϹ ΟΥ ΚΛΟΝΟΥΜΑΙ.

Nulla vero, inquit Mabillonius, aptior epigraphe Principis Apostolorum, qui, ut ait Petrus Chrysologus [2], *a Petra nomen adeptus est, quia primus meruit Ecclesiam fidei firmitate fundare*, Statuae inscribi poterat, quam ista, cujus haec est sententia.

In Icona S. Petri

Ne me intuemini, sed Deum Verbum,
Idest divinitus sculptam in auro petram
In qua firmiter collocatus jam amplius non vacillo,
Vt olim quum pedibus meis incederem.

Qua in epigraphe, subdit Mabillonius, auctoris ingenium commendat sententiae gravitas, et acumen lectoribus inopinatum, qui S. *Petri* Statuam contemplaturi oculos ad basim reflectere, ac sistere admonentur. Praeterea adjecit V. C., Vlricum Obrechtum conjecisse, hanc Statuam fuisse positam illo puriori aevo, quum adhuc inter Christianos, veluti sollemni proverbio, symbolum hoc frequentaretur, a Suida relatum

Πέτρᾳ καθεσθεὶς, ἐλπίδας χρυσᾶς ἔχη.

Idest Petrae, seu Christo insidens, spem bonam habeto. Haec Mabillonium, nihil tamen de metro suspicatum, quo nobilis Poeta hos edidit versiculos, egregie adnotasse, plausit Vir insigni probitate, omnigena eruditione, et singulari linguarum peritia spectabilis, P. de Magistris,

1 T. IV. Analect. Inscr. 80. p. 505. et 519.

2 Serm. 154. de Steph.

Presbyter Philippianus, qui hanc *Petri* Statuam a Bollandianis [1], et Bull. Vat. editoribus [2] aere expressam, iterum aere cusam PIO VI. P. M. dedicavit, cum graeca epigraphe, ab se italice reddita, hoc modo.

Anzi che a me, al Verbo Dio volgete
Gli occhi, e la mente, alla scolpita pietra
Con caratteri d'or divinamente,
In cui sto saldo, e non pavento scosse.

Post haec, quis non una cum Ioh. Friderico Eishenarto [3], Iohanne Winderlich [4], Ioh. Bapt. Genner [5], et Franc. Ant. Zaccaria [6], in Sanctorum gestis illustrandis, maximisque controversiis dirimendis, Inscriptiones plurimum prodesse fatebitur?

Haec Statua, ejusdem Apostoli festo die, ut alteram marmoream, quae nunc in Cella *B. M. de Porticu* in Cryptis Vatic. [7] collocata est, ornandi mos fuerat eadem die, triplici corona capiti super imposita, Pontificalibus vestibus induitur; ac multis prodigiis [8], eoque praeser-

1 T. vI. Iun. p. 434.
2 T. I. Bull.
3 de auctoritate, et usu Inscriptionum. Helmstadii 1750. c. vI.
4 De usu Inscriptionum Romanorum veterum. Quedlinburgi 1750.
5 in T. III. Theologiae Dogmatico-Scholasticae p. 375.
6 de veterum Inscriptionum Christianar. in rebus Theologicis usu. in I. Thesauri Theologici volumine p. 325.
7 Torrigio Grotte Vat. p. 74. 157. 345.
8 Narrant Turrigius. Grotte Vat. p. 127. et Pomp. Sarnelli. Se si possono tolerare alcuni residui della Gentilità rimasti ne' sacri Templi? fra le sue Lett. Eccles. T. v. p. 88, anno MDCXXXI. IX. Kal. Iunii hujusmodi prodigium accidisse.

INSCIVS . IMPELLO . DEMISSVM . VERTICE . LYCHNVM
QVVM . FIXI . PLANTIS . OSCVLA . PETRE . TVIS
NEC . MORA . PRAEPINGVI . PERFVNDOR . TOTVS . OLIVO
QVAQVE . TEGOR . FOEDO . VESTIS . ODORE . MADET
DVM . PVDET . ET . SORDES . VT . PELLAS . ANXIVS . ORO
DIFFVGERE . OMNES . TE . TRIBVENTE . NOTAE
QVID . MIRVM . MACVLIS . PVRGES . SI . PALLIA . TVRPEM
CVI . VITIIS . ANIMAM . TERGERE . POSSE . DATVR

tim paralytici hominis, qui anno MDCCXXV. ejus virtute, cujus umbra aegrotos olim sanabat, incolumitati restitutus est, [1] conspicua, magna relligione coli solet.

Id autem recte factum nemo inficiabitur, quum vel apud Ethnicos, ut pretium, cultumque Deorum Simulacris conciliarent, ea vestibus induta fuisse scimus [2]. Nam ut praeteream Lactantium [3], et Firmicum [4], quaeque plures [5] de Vestitoribus, et Bajulis Simulacrorum commentati sunt, hujusce usus testem habemus Tertullianum, qui ait [6], *ipsis etiam Idolis induuntur Praetextae, et Trabeae, et Laticlavi, Fasces quoque, et Virgae praeferuntur*.

§. V.

Monasterii S. Martini dejectio.

Sed, ut ad *B. Martini* Templum, pristinam descripti Simulacri sedem, revertamur, una cum adjecto *Monasterio* dejectum fuisse a *Nicolao V.* [7] Iulius Herculanus apud Turrigium [8], et Dionysius affirmant, quum ejus jussu, *Probi* Templum, quod *ignarum vulgus*, ut Vegius [9] narrat, *Confessionem B. Petri, ac viventis ejus etiam habitaculum fuisse jactabat*, solo aequatum est; quodque veteris Basilicae absidi aeque adiunctum, et S. *Martini Monasterio* proximum fuisse

1 Narrazione dell'insigne miracolo operato da Dio per l'intercessione del glorioso S. Pietro Principe degli Apostoli nella Sacros. Basil. Vat. col bacio impresso con viva fede al piede della Statua di bronzo del S. Apostolo. Roma 1725. appresso Gio. Maria Salvioni.

2 Rubenius. de re Vestiaria lib. I, cap. XIX, et in Tom. VI. Thes. Graevii pag. 996. Wovverius. ad Petronium edit. Burmannianae pag. 477. Cangius in Glossario Graeco. in ποδέα. Ianus Brouckusius. ad Tibullum pag. 398.

3 lib. II.

4 lib. III. c. XI, et XIV.

5 V. Valesium ad Sozomeni lib. V. c. III.

6 de Idolol. c. XVIII.

7 de S. Troph. p. 153.

8 p. 109.

9 Tom. VI. Iunii sub init. lib. IV. V. p. 1513. 1460.

discimus ex Panvinio [1], Alpharano [2], et Turrigio [3]. Quod vero addit idem Panvinius [4], Lubino [5] subscribente, hoc *Monasterium* ceterorum, quae Basilicam circumdabant, esse *princeps, et caput*, id Vegio repugnare videtur, qui *Monasterio S. Stephani Majoris*, de quo mox acturi sumus, primas defert.

CAPVT IIII.

De Monasterio S. Stephani Majoris.

Restat nunc, ut de tribus aliis *Monasteriis*, ac primum de iis *S. Stephani Majoris*, et *Minoris* disseramus, quae uni Stephano Protomartyri dicata fuisse, compertum est. Sed quum eorum nominis similitudine, unum pro altero, ac si placet, quasi unum, idemque esset, plures saepe utrumque acceperint, iccirco eorum positum accurate primum statuere necesse est.

Monasterium *S. Stephani Majoris* lit. 6. designatur. Hoc *omnium majus*, verba sunt Vegii [6], *et insignius erat, quod singulari etiam jure suo habebat* Archipresbyterum, *qui praeerat toti simul Basilicae, quum* singula *tamen* Monasteria *suos* Rectores *ita appellatos haberent. Erant praeterea Aedificia ejus, uti plures in eis habitabant, ita plura quoque, et magnificentiora, ut nullam omnino cum eis, aliorum domus comparationem habere viderentur. Quumque multa eorum diruta sint, ac nonnulla tamen adhuc exstant, habitoque nunc ego recte in eis, neque aliud est Atrium domus meae, quam Triclinium, in quo mensis illi simul accumbebant, quod multis e signis facile intelligere licet.....*

1 T. III. ms. p. 23.
2 ms. p. 24. in ichn. litt. A, et K.
3 de S. Troph. p. 153.
4 de vII. Eccl. p. 46.
5 p. 340.
6 T. vI. Iunii n. 115. p. 80.

Eodem *Archipresbyteri* privilegio, hoc unum *Monasterium* ornatum fuisse docent etiam Onuphrius Panvinius, et Tiberius Alpharanus. Alter enim de eo sic loquitur [1]. *Cujus Abbas ex singulari privilegio, simul etiam Basilicae Vaticanae praeerat, quum singula tamen Monasteria suos Abbates haberent*. Disertius vero alibi Alpharanus noster idem confirmat his verbis [2]. *Post hoc Monasterium* (S. Martini) *aliud etiam multo majus* Monasterium *erat, cujus aliqua adhuc monumenta conspiciuntur, videlicet* S. Stephani Majoris, *quod ante omnes, Hadrianum I. legimus instaurasse, in quo etiam* Archipresbyterum, *qui reliquis quinque Monasteriis circa Basilicam existentibus praesset, instituerat*.

Verum hujusmodi privilegium alteri etiam *Monasterio SS. Iohan. et Paulli*, saltem aliquando concessum fuisse liquet ex veteri quadam concessione Iohannis XIX. habita die xx. Januarii anno MXXX, quam ex gazis literariis eruditissimi, atque humanissimi Praesulis Cyrenensis depromere licuit, quaeque est hujusmodi [3]. *Placuit igitur cum Christi auxilio, atque convenit inter Stephanum Caligarium Archipresb. Ven. Mon. SS. MM.* Joh. et Paulli *quod nuncupatur* major *ad S. Petrum, seu Martinum Prbum secundum, et Candulphum tertium Presbyter. ejusdem Monasterii, in hoc ei consentientibus universis Presbyteris ipsius Ven. Monasterii, et e diverso Purpuram nobilissimam feminam, nec non Arduinum, et Ioh. germanos, novercam scilicet, atque privignos, uxorem vero, et filios cujusdam Benedicti, qui dicitur de rogata, ut cum Domini adjutorio suscipere debeatis a supradicto Stephano Archipresbytero, seu Martino secundo, et Landulfo tertio Presbyteris venerabilis Monasterii Sanctorum MM. Ioh. et Paulli, quod nuncupatur Major ad San-*

1 T. III. ms. c. xI. 2 ms. p. 19. litt. b. 3 ex Arch. S. M. in Via lata.

ctum Petrum, vel cunctis aliis Presbyteris ejusdem Monasterii in hoc eis consentientibus. Eidem Carthulae subscripserunt

Stephanus Archipresbyter SS. Ioh. et Paulli
Martinus Presbyter de Monasterio Ioh. et Paulli
Landolfus Presb. de Mon. SS. Ioh. et Paulli.

Nam, etsi facile concedam, *majoris* appellationem, quam in hoc uno monumento huic Monasterio datam fuisse comperi, alteri dumtaxat *S. Stephani majoris* convenire, nunquam tamen mihi persuadeam, mendosas aeque habendas esse subscriptiones, atque unum pro altero Monasterii nomine toties irrepsisse.

Hoc autem *S. Stephani Majoris Monasterium*, usque ab initio, longe majoris operis, atque molis, quam cetera, omnium etiam Sociorum fortunatius esse videtur, quod unum Basil. Vaticanae, cui jam inde ab remotissimis temporibus adhaesit, vices quodammodo inspicere, ac trium aliorum funeri aliqua ex parte, feliciter superesse potuit.

Sed cetera; quae de eodem Vegius memoriae tradidit, videamus. *Monasterii*, inquit [1], S. Stephani, *de quo nunc est sermo, Fundatorem quum studiose inquisierim, nunquam tamen invenire potui, neque apud Historicos, neque apud privilegia Pontificum, in quibus magna horum habetur notitia. Nam tot ex iis, quae pertinebant, deperierunt, ut dolendum sit, quantum vel negligentia, vel malignitas hominum omnia consumet, omnia deleat, et conficiat*.

Quod Vegius, eruditissimus Sec. xv. scriptor ignoravit, non mirum est, multo magis ignorasse etiam Bullarii Vat. editores, qui iccirco ad *S. Leonis* diploma, *Ioh. Archipresbytero Ven. Eccl. B. Petri Apostoli, et ipsius*

1 loc. cit. n. 113. p. 80.

Ecclesiae Canonicis in Monasterio S. Stephani majore, ordinatis, et ordinandis, haec ingenue profitentur [1]. *Quinam primus aedificaverit, incertum, aliis S. Leoni, aliis Gallae Placidiae, Theodosii senioris Filiae, aliis piissimae ejusdem nominis Feminae, nimirum Gallae Symmachi Consulis Filiae id opus adjudicantibus.*

§. I.

Cur huic Monasterio, alterum S. Stephani Catagalla Patricia nomen impositum?

Hoc idem *Monasterium* alteram habuit denominationem, S. *Stephani Catagalla Patricia*, quae quamplures Scriptores induxit, ut crederent, ab una, aut altera ex nobilissimis Feminis hujusce nominis fuisse constructum, quas enumerarunt Joh. Bollandus [2], Kar. Barpth. Plazza [3], Josephus Matraja [4], Ludovicus Marracci [5], Karolus Antonius Erra [6], et maxime omnium plenius, atque inquisitius, eruditissimus Iosephus Ghesquierius [7].

Sed quum hujusmodi denominatio fraudi iisdem praeterea fuerit, ut cum altera *S. Stephani Catabarbara Patricia* communem facerent, quae tantum proximo *S. Ste-*

1 T. I. p. 29.

2 S. Gallae Virginis Deo devotae vita cum Commentario praevio, et notis. in T. I. Febr. p. 939.

3 Cherosilogio, overo Discorso dello Stato Vedovile, spiegato con le Memorie illustri di S. Galla Patrizia Vedova Romana. Roma 1708. 4.

4 Historia della miracolosa Imagine della B. Verg. Maria, detta S. Maria in Portico divisa in tre libri. Roma 1627. 4. lib. III. c. I. p. 105.

5 Memorie di S. Maria in Portico di Roma dal giorno, nel quale apparve quella mirabile imagine nel Palazzo di S. Galla Patritia Romana nel Portico d' Ottavia, appresso il Teatro di Marcello, fino al tempo, nel quale fu trasportata nella sua nuova Chiesa di Campitello. Roma 1667, et 1675. 8.

6 Storia dell' imagine, e Chiesa di S. Maria in Portico di Campitelli. Roma 1750. 4. c. V. pag. 19.

7 in Commentario praevio de S. Galla Vidua, deinde Moniali Romae. T. III. Octobr. sub die V. p. 147.

phani Minoris Monasterio conveniebat, iccirco eorum loca infra opportunius afferenda esse puto, quum vim utriusque nominis expendemus. Nunc tantum, quid de ea senserint Janningus, et Ciampinius, satis sit patefacere; quorum verba, cur ne nominanda quidem Ghesquierius putaverit, ac, quod magis est, vix una vice in toto suo Commentario [1], *S. Stephani Catagalla Patricia* obiter innuerit, plane non video.

Ac primum Ianningus [2] fatetur, quae, qualisque fuerit *Galla Patricia*, a qua *S. Stephani Majoris* Monasterium denominatum fuerat, difficile dictu esse, ex magno illustrium cognominum Feminarum numero, quae primis Ecclesiae seculis floruerunt, quas inter eminuit *Galla Placidia Imperatrix*, et *Galla Filia Symmachi Consulis*, nupta quidem, sed cito Conjuge orbata. Verum, quum prima ad breve tempus, altera toto vitae suae cursu in Vrbe degerit, et in sua viduitate inter Sanctimoniales vixerit, ibique supremum diem obierit, ab hac potius *S. Stephani* Monasterium, *Catagalla Patricia* appellatum fuisse opinatur. Quod quidem, etsi recte, ut opus esset, probari omnino nequeat, graeca tamen vox κατα, quae habet significationem *in*, *apud*, *ad*, *juxta*, ut ex Eberardi Bethuniensis [3] versu, *Cataque sit juxta*, *dicas hinc cata Mathaeum*, notum est, quaecumque earum accipiatur, satis manifeste designat, *Monasterium*, vel in latifundiis *Gallae Patriciae* erectum, vel ejus bonis ditatum, vel tandem ipsius Aedibus proximum fuisse. Quae quidem interpretatio, Dominico Macro etiam arridet, qui [4]

1 ibid. pag. 161.
2 T. VI. Iunii p. 161.
3 in Glossario Latino barb. Du Cange V. Scriptores de Catacumbis, ac Borgia in Catabagium, seu Catabaticum. de Vaticana Confessione B. Petri pag. 28. 29. 30. 31.
4 in Hierolexico p. 132.

Catagalla , idest prope locum Gallae Matronae Romanae , Monasterium conditum fuisse putat , planeque consonat Mabillonii sententiae , qui [1] *Monasterium S. Stephani Protomartyris ,* Catagalla Patricia appellatum fuisse scripsit , *propterea quod in fundo Gallae Patriciae conditum erat , prope Vaticanum .*

Ciampinius [2] autem existimavit , *Gallam* istam *Patriciam ,* praeclaram illam Feminam fuisse , Theodosii Iunioris Filiam , Constantii Caesaris Vxsorem , et Valentiniani III. Matrem , non tam generis nobilitate , quam relligione celeberrimam , eamque , quum plurima sacra aedificia , in Vrbe construxerit , atque ornaverit , hoc item *Monasterium* construxisse conjecit .

Verum Ciampinii opinionem ipsa temporum ratio , quibus *Gallam* nostram *Patriciam ,* et alteram Theodosii Filiam vixisse constat , funditus labefactat , quae nihil prorsus , praeter purum putum nomen , cum ea commune unquam habuit . Contra vero Janningi , et Mabillonii sententiae , praeter epistolam S. Fulgentii Episcopi Ruspensis , post Viri obitum Gallae Viduae inscriptam , adstipulatur luculentissimum *Gregorii* M. testimonium ; quippe qui *Gallam* Symmachi Filiam , prope Bas. Vat. inhabitasse narrat , hujusmodi verbis [4] . *Mox ergo , ut ejus Maritus defunctus est , abjecto seculari habitu , ad Omnipotentis Dei servitium sese* apud B. Petri Ecclesiam , Monasterio *tradidit* . Quae quidem Baronius etiam recepit , qui de ea scripsit [4] . *Romae* S. Gallae Viduae , *Filiae Symmachi Consulis , quae Viro suo defuncto ,* apud Ecclesiam B. Petri *multis annis , orationi , eleemosynis , jejuniis , aliisque sanctis*

1 T. iI. Annal. Benedict. p. 348.
2 p. 93.
3 in lib. iv. Dialog. c. xiiI.
4 in Martyr. Rom. die v. Octob.

operibus intenta permansit . Cujus felicissimum transitum S. Gregorius Papa descripsit .

Huic etiam , ut ceteros praetermittam , quorum nomina , operumque titulos diligentissime congessit Joseph Ghesquierius [1] , concinit Ferrarii Elogium , quod tale est [2] . *In Ecclesia , et* Coenobio apud Petrum , *cum aliquot Virginibus degens , orationibus , eleemosynis , jejuniis , aliisque sanctis operibus vacavit .*

§. II.

De Monasterio , quô Galla Patricia Symmachi Cons. Filia , Conjuge orbata , sese abdidit , prope Bas. Vat.

Nunc autem vacat inquirere , quonam loco exstaret *Monasterium* , quô *Galla* haec nostra secessit . Quod facili negotio assequetur , qui consulat dissertationem , oppido eruditam , *de duobus Monasteriis Virginum in Civitate Leonina sub uno , eodemque titulo , sed diversi Ordinis* , a Bull. Vat. editoribus [3] elucubratam , quam miror , Ghesquierio fuisse ignotam , qui hujus *Monasterii* situm operose investigavit . Ibi enim luculenter ostenditur , *Monasterium S. Catharinae de Portica S. Petri , seu de regione Pontis* , quod Ordini *S. Augustini* aperte vindicant vetera monumenta , diligenter ab altero secernendum , sub titulo *prope Porticum S. Petri* , quod Ordini S. *Benedicti* tribuendum est , quodque a Grimaldo , quem plures sequuti sunt [4] , vocatur *S. Catharina in Vaticano , olim Monialium Nobi-*

1 T. III. Octobr. p. 147.

2 in Catal. SS. Italiae p. 630.

3 T. II. p. 49.

2 Martinellius . c. IX. pag. 87. cap. XII. pag. 348 , et 369. Pancirolus . pag. 509. Ios. Matraja p. 4 , et lib. III. cap. III. p. 112. Ludovicus Marracci . Memorie di S. Maria in Portico . Roma 1675. 8. p. 30. Plazza . loc. cit. pag. 50. Mabillonius . T. II. Ann. Bened. pag. 348. Erra . in Histor. Sanctae Mariae in Porticu pag. 21. aliique .

lium de Cavallerottis . Porro huc *Gallam* , vix Conjuge orbatam , convolasse , ac demum aerumnosam hanc , cum feliciori , et immortali vita commutasse , probabilius videtur .

Nam , quis non una cum Karolo Erra [1] , inter aniles fabellas plane amandandam , statim agnoscat Costaguti [2], aliorumque sententiam , qui in Monasterium *S. Stephani Catagalla Patricia* , de quo nunc agimus , *Gallam* secessisse putant ? Siquidem etsi , quum *ei valde ignea conspersio Corporis inesset* , cujus caussa , *ut ad amplexus viriles rediret* , Medici cohortati fuerant , *calore nimio contra naturam* , utpote narrat Gregorius [3] , *barbas* , Virorum instar , *emisisset* , tamen erit ne quispiam , qui eam , quamvis barbatulam , inter gravissimos , ac severissimos Monachos locum habere potuisse , serio sibi persuadeat ? Verum omnem dubitandi ansam praecidit ipse Gregorius , qui subdit [4] . *Factum nunc usque in Monasterio* (S. Catharinae) *manet memorabile , sicque hoc a praecedentibus Matribus narrare illic solent subtiliter juniores ; quae nunc sunt , Sanctimoniales Virgines , ac si illo in tempore huic tam grandi miraculo , et ipsae affuissent* . Quam in rem Floravantes Martinellius disserens *de S. Catharinae Monasterio in Vaticano , olim Monialium Nobilium de Cavallerottis Ord. S. Benedicti* , inquit [5] , *hujus autem Monasterii fuisse Monialem S. Gallam Patritiam testatur Iac. Grimaldus* . Ac rursus alibi [6] . *Fuit antiquissimum Sanctimonialium nobilium Monasterium , in quo vixit , et vitam finivit S. Galla Patritia* .

Haec etiam confirmat Mabillonius , qui scriptum reli-

1 ibid.
2 Architettura di S. Pietro p. viiI.
3 T. iI. col. 392. l. iv. Dialog. c. xiiI.
4 ibid.
5 cap. ix. p. 87.
6 cap. xiI. p. 348.

quit [1], *Gallam Sanctimonialem fuisse in Coenobio S. Catharinae, seu S. Benedicti in Vaticano*. Ceterum multo ante quam Benedictus regulam suam conderet, quam Sanctimoniales illae deinde amplexae sunt, Monasterium exstitisse, putandum est; quod tamen incertum, an prius esset ejusdem Gallae domus, deinde ab se in Monasterium conversa [2]. Itaque de nostro hoc Monasterio idem pronunciandum erit, quod de Romaricensi, in cujus Necrologio ann. DCCCLXXVI. vel CCMXXCII. confecto apparet, tribus primis a sui origine seculis, nequaquam regulae S. Benedicti paruisse, contra Mabillonii sententiam [3]. Ibi enim leguntur [4] *Nomina Abbatissarum, que in isto loco fuerunt, antequam suscepta esset regula Sancti Benedicti*.

Verum (quod silentio dissimulandum minime est,) Franc. M. Turrigius [5], Gallam Symmachi Filiam inter Sanctimoniales, quas *Murate di S. Pietro*, vulgo appellatas fuisse demonstravimus, sese abdidisse contendit. Quod etsi certioribus documentis indigeret, tamen multo probabilius est, quam quod inter Monachos S. *Stephani Catagalla Patricia* secesserit. Etsi enim *duplicia Coenobia*, ubi Viri, et Mulieres versabantur, exstitisse constet, ut nos etiam suo loco declarabimus, nunquam tamen in Monasteria, quae unice a Viris essent inhabitata, Mulieribus aditum patuisse scimus.

Verum quis ignorat, *Murate*, aut *Incarcerate* ferme

1 Annal. Bened. lib. XXVI. n. XLIII.

2 V. Cl. Franc.Ant. Mondelli sopra le Sacre Vergini §. II. Se vivessero nei Chiostri privati racchiuse, ovvero nelle private respettive abitazioni pag. 89. nella sua Decade di Diss. Eccl. Roma 1786. 8.

3 Lettre a un de ses amis touchant le premier Institut de l'Abbaye de Remiremont. A Paris 1687.

4 apud Card. Garampium de Numo Benedicti III. p. 38, et 172.

5 Racconto della Chiesa di S. Catarina Vergine, e Mar. in Borgo, Oratorio della Ven. Archiconfraternita del SSmo Sacramento, posto nella Bas. di S. Pietro di Roma. p. 38.

omnes Moniales antiquitus fuisse nuncupatas? Praeterea, quae supra [1] attulimus, haec alia hujusce vocis exempla accipe ab eruditissimo Card. Garampio [2]. Ex Archivo Gentis Armannae Eugubinae. *Reliquis cuilibet loco Dominarum, seu* Incarceratarum, *et Fraticellorum de plano in montibus prope Eugubium* 12. *den. rav.* Ex Statutis Riminensibus anni plus minus MCCCXXXIV. *Detur, et solvatur* Incarceratis.... *Item quod annuatim detur in Festo predicto de havere communis, sorori* Incarcerate *apud Pontem Levoronis* 20. *sol. rav.* Ex Inventario Bonorum Bas. Vat. *Incluse, sive* Carcerate, *que sunt (in Castro Nursie) debent annuatim pro fundo Carceris dare nobis* XII. *denarios*. Praeterea in litteris Iulii II. anni MDVI. [3] nominatur Monasterium Monialium reclusarum, *quod incolebat quaedam mulier Mater nuncupata, nomine Benedicta, isthic clausa una cum duabus suis discipulis, ad instar* heremitarum Basilicae Principis Apostolorum *de Vrbe.... ita quod ab eo loco nunquam exeat, neque videri possit*. Quae quidem manifeste probant, alias etiam Moniales, praeter Vaticanas, *Murate*, aut *Incarcerate* vulgo audisse. Verum easdem Moniales *S. Catherinae de Cavallerottis* Turrigius ipse alibi [4] animadvertit, dictas fuisse *Incarcerate S. M. in Portica*, referens, che *Gio. Manno gettò nel Pozzo della Piazza posta davanti all'* Incarcerate, *lo stendardo del Popolo Rom.* Porro de hoc eodem Monasterio in Chron. haec habentur [5]. *Nel* 1327. *le genti Pontificie entraro ne la Cittate Leonina, non per la porta.... ruppero lo muro, lo quale stao sotto l'* Incarcerate .... *e per quella via*...

1 pag. 719. 1099.
2 ap. Flaminium Cornelium in Dec. VII. Eccl. Venet. p. 257.
3 Memorie della Beata Chiara di Rimini. Roma 1735. pag. 15. 101.
4 Grotte Vat. p. 577.
5 in Tom. III. Antiquit. Italicarum pag. 261.

entrati, occuparo la Porta de Castiello, fino a S. Pietro tutto era coperto de jente armata. Atque haec multo rectius huic loco tribuenda esse demonstrant, quae supra [1], *de Contrata delle Incarcerate* protuli ex Necrologio Bas. Vat.

Quae quum ita sint, hoc idem nomen utrique Monasterio donatum, fraudi esse potuit Turrigio, ut Gallam inter *Heremitas Bas. S. Petri* degisse censeret.

§. III.

De Monasterii S. Stephani Maj. conditore.

Ex iis, quae hactenus disputavimus, quum satis in aperto sit, *Gallam* Symmachi Filiam, in Coenobio S. *Catharinae* prope Bas. Vat. monasticam vitam professam fuisse, colligendum puto, Monasterium S. *Stephani Majoris*, vel in ejus latifundio aedificatum, vel huic proximum fuisse, ut iccirco *Catagalla Patricia* nuncupari consueverit. Nam mea quidem sententia, Turrigio [2], qui Panvinii [3], et Panciroli [4] auctoritate se munit, habendam esse fidem judico, qui hoc etiam Monasterium, ut alia duo SS. *Iohannis, et Paulli*, et *B. Martini*, ab eodem *Leone* M. aedificatum esse censuit. Sed tamen, quum id ob nimiam vetustatem pro certo statui non possit, eam quisque opinionem amplecti poterit, quae probabilior videbitur. Ceterum in Panvinii, Panciroli, et Turrigii sententia fuit Inscriptionis auctor, quae jussu *Clementis* XI, super Templi januam collocata est, quamque infra subjiciemus.

Quid enim curem, quod alibi Vegius sui immemor, ut suo loco demonstrabimus, hoc idem Monasterium,

1 pag. 1100.
2 p. 377.
3 T. III. ms. c. XI. p. 19.
4 p. 480.

cujus originem sibi plane incompertam fuisse, paullo ante [1] professus fuerat, ab *Hadriano* I. constructum esse scripserit, qui tantum hoc Monasterium bonis, ac privilegiis ditavit? Nescio, an item sint rejicienda, quae post Mallium [2], et Panvinium [3] Alpharanus habet [4]. *In hoc etiam Monasterio, Gregorius P. Orphanotrophium erexit, in quo Cantores habitarent, qui in B. Petri Bas. noctu, diuque jugiter psallerent.* Nam, quum *Scholam Cantorum* alibi positam fuisse vidimus [5], hujus rei fides apud eos remanet; ni potius quisquam conjecerit, *Scholam Cantorum, quae pridem*, ut legimus in vita *Stephani* VI [6], *Orphanotrophium vocabatur*, ex hoc loco prope Oratorium *S. Gregorii de Cortina*, de quo supra [7] egimus, deinde fuisse translatam.

Quod tamen in dubium revocari minime potest, *Leo* III, quemadmodum tradit Anastasius in ejus vita [8], *praesertim igitur et Monasterium S. primi Christi Martyris* Stephani, *quod appellatur* Catagalla Patritia, *quod prae nimia vetustate jam emarcuerat, atque ex parte corruerat, isdem praesagus Pontifex certamen ponens a fundamentis, simul cum Oratorio firmum jaciens fundamentum, in meliorem erexit statum.* Neque hoc tantum beneficio contentus fuit. Nam, ut subdit idem Anastasius [9], *simulque et in* Monasterio *ipsius primi Martyris* Stephani, *quod ponitur* ad B. Petrum Apostolum, *fecit canistrum ex argento pensantem libras* II. *et semis*. Praeterea [10] *et in* Monasterio S. Stephani, *ubi supra, quod appellatur* Catagalla Patricia, *fecit canistrum pensantem libras* II, *et semis*. Ac alio loco [11]. *Enimvero et in* Monasterio S. Stephani, *ubi su-*

1 p. 1515.
2 p. 43. num. 541.
3 T. III. ms. p. 57.
4 ms. p. 19. litt. 6.
5 p. 727.
6 p. 96.
7 p. 97.
8 T. II. §. xc. p. 302.
9 Tom. II. §. LXXXVI. p. 289.
10 ibid. §. LXXVII. p. 290.
11 ibid.

pra, fecit canistrum pensantem libras II. Ac demum [1]. *Fecit autem in* Monasterio S. Stephani, *quod ponitur, ubi supra canistrum ex argento pensantem libras* II. *et semis*.

Heic autem praetereundum minime est, quod Vegius, postquam memoravit Castri Capracorum donationem huic Monasterio ab *Hadriano* factam, de quo infra disseremus, de eodem *Leone* III. memoriae tradidit [2]. *Post etiam Leo* IV. (III. intellige, ut recte scripsit Panvinius [3]) *successor ejus mediatus Templum, Hospitaleque S. Peregrini, cujus infra mentionem faciemus, cum multis bonis ejus fundavit, subjecitque Monasterio* S. Stephani Maj.

Sed, quod multo pluris faciendum est, idem *Leo* III, minime vero *Stephanus* III, ut Panvinio [4] excidit, *Monasterium* Viro omni laudum genere cumulatissimo, qui postea sub *Paschalis* nomine Romanus Pontifex fuit renunciatus, regendum tradidit, ut ex Anastasio habemus, qui rem in ipsa Paschalis vita narrat, hoc modo [5]. *Quem dum Praedecessor ejus Domnus Leo ter BB. Papa, tantis studiis pervigilem, et religionis devotum conspexisset, tam ei* Monasterium B. Stephani primi Martyris, *quam majorem juxta Basilicam B. Petri Principis Apostolorum Ecclesiam ad regendum commisit*. Quod etiam diserte testatur *Leo* IX, qui suo diplomate [6], Basilicae Vaticanae Capitulo idem Monasterium anno MXLIX. in perpetuum addixit.

1 ibid. p. 291.
2 n. 114. p. 80.
3 T. III. ms. c. XI. p. 20.
4 ibid.
5 T. II. §. II. p. 331.
6 Tom. I. Bull. Vatic. p. 29. Torrigio Grotte Vat. p. 172. 174. 327.

9 I 2

§. IV.

Ceterae Templi, ac Monasterii vices ad hanc usque diem.

Hujus *Monasterii* pauca quaedam adhuc supersunt vestigia, in exiguam Aedem conversa, retro absidam Bas. Vat. ad occasum, quae postibus, ubi Agnus Paschalis insculptus est, ac limine superiori, magnam vetustatem praesefert. Idem, ut docet Alpharanus [1], *vetustate collapsum Xystus P.* IIII. *restauravit, ibique Aethiopum Monachorum, sive Sacerdotum Monasterium institutum est*. Eadem narrat Turrigius hujusmodi verbis [2]. *Sisto* IV. *ristorò l'antichissima Chiesa di* S. Stefano, *posta dietro alla Bas. Vat. facendovi il tramezzo, che vi è, con la pittura della SS. Trinità, di* S. Stefano, *con un Frate Dominicano in ginocchione, con lettere sotto Etiope, che dicono in nostra lingua* Frat. Antonio Abissino. Et sane haud ante Xystum IV. Monachis Abyssinis hujusmodi Monasterium traditum fuisse probant, quae a Vegio didicimus. Quocirca haud satis caute Plazza [3], Marangonius [4], Franc. Posterla, et Franciscus Cecconi [5], Turrigio subscripsisse videntur, qui ab Alexandro III. Monasterium *Abyssinorum Aethiopum nationi traditum* fuisse affirmavit. Sed iis postea hinc ablatis, iterum eadem Aedicula a *Clemente* VII, qui ligneas ibi portas, Turrigio teste [6], construxit, anno MDXXV, ut ait Fanuccius [7], seu potius a *Paullo* III, ut scribit Turrigius [8], seu demum a *Paullo* IV, ut placet Filino [9], iisdem concessa fuit.

1 ms. p. 19. litt. 6.
2 p. 328.
3 in Ephem. Vat. p. 505.
4 nel div. Pellegrino p. 149.
5 in Panciroli additionibus p. 383.
6 p. 328.
7 p. 104.
8 p. 328.
9 p. 58.

Ex horum nomine factum est, ut Aedes appellari coeperit *S. Stephani in Aegypto*, vulgo *de' Mori*, quos ait Grimaldus, *summos Pontifices de omnibus ad victum, et vestitum necessariis alere, sub jurisdictione S. Petri*, ex *Gregorii* XIII. praescripto, qui, utpote Fanuccius [1] scriptum reliquit, omnium primus eorum inopiam, aerario Pontificio sublevandam curavit.

Jac. Mazochius *in S. Stephani in Aegypto, ubi sunt Fratres Indi*, hanc inscriptionem profanam suo aevo exstitisse narrat [2].

D. M. S.
C. IVLIVS PRISCVS . V. A. XL. M. X. D. VIII.
IVL. GERMANORVM ARMORVM CVSTOS ET VAL.
MARCIANA PARENTES

Tandem seculo ineunte, a Clemente XI. restaurata fuit, hac super Ianuam affixa inscriptione.

CLEMENS XI. P. M.
ECCLESIAM HANC LEONE MAGNO PONT.
CVM MONASTERIO EXTRVCTAM
ÆTHIOPIS ABYSSINIS CONCESSAM
PLVRIES INSTAVRATAM RENOVAVIT
DOMOSQ. CONTIGVAS ET HORTVM
FVNDITVS RESTITVIT ORNAVIT
A. D. MDCCVI.

Sed, ut quoque Inscriptiones intra ipsam Aedem positas memoremus, occurrit apud Turrigium [3] Titulus, celebris cujusdam Aethiopis Heremitae, quem ibidem exstitisse tradit. Hunc autem ex marmore archetypo, summa fide descriptum licet proferre, singulari Praesulis doctis-

1 p. 104. 2 fol. CLXIV. 3 Grotte Vat. p. 480.

simi Stephani Borgiae beneficio, qui ex insigni, quam praelo paravit, Collectione Inscriptionum orientalium, quae in Vrbis Aedibus obversantur, ceteras quoque bilingues Inscriptiones [1] perhumaniter mihi tradidit, in hoc eodem Templo collocatas.

ዝከርዎ ፡ ለአቡነ ፡ ተስፋ ፡ ጽዮን ፡ ዘተቀብረ ፡ ውስተ ፡ ዛቲ ፡ መካን ፡
አመ ፡ ፲ወ፰ ለወርኃ ፡ ነሐሴ ፨

TEZFA ZIOR MALBAZO EREMITA ETIOPOS
COGNOMETO PETRVS VLTRA CAPRICORNI CIR
CVLV NOBILISS. PARETI NATVS MVLTAꝝ LIGVAꝝ GNAR' IN
SACRIS LRIS ERVDIT' EVROPEIS OIS ORDIS GRATISS. IAVDITE IN
CVISQ NATIOIS HOMIES CHARITATIS HIC SITVS E IS HIERO
SOLIS I SEPVLCRO XPI ALIQVOT ANIS MASIT. ROMA DEIDE
VEIT VBI GRA QVA APVD ONS VALEBAT LOCVM HIC COMO
DV SVE NATIOIS ꝑEGRINIS PARAVIT TESTAME NOVV LIGVA
ETIOPICA NECNO ORDINE QVO ETIOPES I BAPTISMO VTV
TVR ET MISSA ETIOPICA I LATINV COVERSA MVLTO LABORE
ATQ MAGA IPESA IPRIMI CVRAVIT. DV VERO MAGA AIMO VOLVERET
VNIVERSE ETHIOPIE SALVTARIA ꝑFECTVRꝰ SI VIXISSET LOGO MORBO
CONFECTVS TIBVRE QVO OB MORBV SECESSERAT OBIIT
DIE XXVIII. AVG. ANO SA. M. D. 50. VITE SVE XXXXII
ITEGRO MASIONIS I VRBE DVODECIMO

በ፲፻ወ፳፻፵ ዓመት ፡ ምሕረት ፡ አሜን ፨

Primus versus, seu superior linguae Aethiopicae respondet primo versui latino. Inferior vero indicat diem, et annum obitus, ut legitur in paenultimo.

1 Consule eruditissimam Diss. cl. Clementis Blasii *de antiquis Inscriptionibus bilinguibus*, nuperrime in lucem editam inter Monument. Graec. et Lat. Musei Nanii, egregie illustrata. Romae 1787. 4. p. 146.

Huic addenda est altera Inscriptio, latine tantum exarata, quae sic habet.

D. O. M.

HIC . IACET . R.DVS PATER . FRATER

MARCVS . ÆTIOPS . PRIOR

HVIVS . LOCI . QVI OBIIT

TERTIA DECIMA

DIE . MENSIS . IANVARII

M. D. LXXXII.

Sed ad διγλώττων inscriptionum seriem revertamur.

ኦአበዊነ : ወአኃዊነ : እለ : ትመጽኡ : እምድኅሬነ : ዝክርዎ :

በጸሎትክሙ : ለአቡነ : ዘካርያስ : ዘተቀብረ : ውስተ : ዘቲ : መካን :

በ፲፻ወ፭፻፺ወ፯ዓመተ : ምሕረት : በወርኃ : መጋቢት ፨

PATRES ET FRATRES MEI QVI POST ME ERITIS

MEMENTOTE ORARE PRO P.E ZACHARIA QVI HOC LOCVLO

IACET SALVTIS ANNO M. D. XCVII.

ኦአበዊነ: ወአኃዊነ: እለ:ትመጽኡ: እምድኅሬነ: ዝክርዎ: በጸሎትክሙ:

ለአባ: ያዕቆብ: ዘተቀብረ: ውስተ: ዛቲ: መካን: በ፲፻ወ፮፻፲ወ፱ዓመተ:

ምሕረት ፨

PATRES ET FRATRES MEI QVI POST ME ERITIS

ORATE PRO PE IACOBO QVI HOC TVMVLO

IACET ANNO SALVTIS M. D. CX. IX.

Heic autem temporum ratio, ut latinam dumtaxat Inscriptionem, ibidem exstantem, interseram, quodam-

modo suadet, quam refert etiam Martinellius, ubi loquitur de Templo *S. Stephani in Aegypto* [1].

D. O. M.
HIC IACET MVSA FRANCISCVS
AFFERIA FILIVS PRINCIPIS LIBIE
QVI DISCESSVS E DOMO SVI
PEREGRATVS EST IERVSALEM ET
ROMA VBI EGREGIA OPERA HVIC
DOMVI FECIT VIXIT A. XXXX
MORTVVS EST
A. D. M. D. C. X. V. I. ME. N.

De eodem fortasse loquitur Necrologium Basil. Vat. etsi discrepent notae Chronologicae, ubi ait. *Alli* 17. *Luglio* 1620. *Francesco Afferia Abissino Moro*, *Priore* di S. Stefano de' Mori, *dietro alla Tribuna di S. Pietro*, *morto in d. luogo, et anco sepolto*.

Sed alios lapides διγλώττους in medium proferamus.

ኦአበዊነ : ወአኃዊነ : እለ : ትመጽኡ : እምድኅሬነ : ናዜክረክሙ : ንሕነ :
ዕረፍተ : አቡነ : ተክለ : ሃይማኖት : ዘተቀብረ : ወስተ : ዛቲ : መካን :
ንሕነ : አባ : ጎርጎርዮስ : ዘደብረ : ጉባኤ : ወአባ : ሀብተ : ማርያም :
ዘጸብረ ; ዲማ: ወአባ : እንጦንዮስ : ዘጣቍሣ : አመ : ፲ወ፪ ለመስከረም :
በ፲፻ወ፮፻፵ወ፱ዓመተ : ምሕረት ።

PATRES MEI ET FRATRES SCITOTE P.^EM THECLAM
IMANOT EX HAC LVCE MIGRASSE HOCQVE TVMVLO IACERE
MONVMENTVM HIC POSVERE P. GREGORIVS MONASTERII GHVBE
P. ABTHEMARIAM MONASTERII DIMA P. ANTONIVS
ZETAGHVSA . XII. SEPTEMBRIS S. A. M. DC . IL .

1 p. 308.

ናዜክረክሙ ፡ ንሕነ ፡ ዕረፍተ ፡ አቡነ ፡ ሀብተ ፡ ማርያም ፡ አመ ፡ ፲ወ፩
ለወርኃ ፡ ጥር ፡ በ፲፮ወ፻፶ወ፩ዓመተ ፡ ምሕረት ፡ ከመ ፡ ትዘክርዎ ፡
በጸሎትክሙ ፡ ወትረ ።

POSTERORVM MEMORIAE RELINQVIMVS
P.^EM ABTHEMARIAM VITAM CVM MORTE COMMVTASSE
VESTRIS IN PRECIBVS VT EIVS MEMINERITIS
SALVTIS ANNO M. DC. LI.

Aliorum illustrium Virorum, qui ibidem sepulti fuerunt, memoriam servavit Necrologium Bas. ubi legimus [1]. *A dì 3. di Settembre* 1549. *fu sepolto il Figliuolo del Re di Tunisi* in S. Stephano, *poi la Tribuna*.

A dì 28. *Decembre* 1599. [2] *Fra Raffaele della Città de Ambia in Ethiopia, dell'ordine di S. Stephano, levato dal* Monastero di S. Stefano Maggiore, *dietro la Tribuna di S. Pietro, nel quale era Priore, et sepolto in d. Chiesa di S. Stephano*.

A dì 20. *Ottobre* 1603. [3] *Giorgio d'Alessandria d'Egitto Diacono, Fratello del Sig. Barzone Imbasciator di detto loco, sepolto a S. Stephano delli Etiopi*.

Denique [4]. *Nonis Aprilis. Item obiit Presbyter Iacobus Rector Ecclesiae* S. Stephani majoris, *qui reliquit nostre Basilice unam domum in Tybure, et quaedam alia bona. Expendantur VII. Soll.*

Post haec, tres Inscriptiones proferam, hoc eodem Seculo ibidem positas.

1 in lib. I. Mortuor.
2 in lib. III. Mort.
3 in lib. IV. Mort.
4 p. 48.

D. O. M.
SILVERIVS CAMPANA
SS. BASILICÆ VATICANÆ
BENEFICIATVS
HVIVS ECCLESIÆ RECTOR
AB ANNO MDCCII
SIBI VIVENS POSVIT ET
OBIIT DIE
X. AVG. MDCCXXIX

Accipe nunc trilinguem inscriptionem, copticam nimirum, arabicam, et latinam.

ⲙⲁⲕⲁⲣⲓⲟⲥ ⲡⲓϩⲩⲅⲟⲩⲙⲉⲛⲟⲥ ⲟⲩⲟϩ
ⲡⲓⲙⲟⲛⲁⲭⲟⲥ ⲁⲓⲡⲉⲡϯⲓⲟⲥ·

القس مقاريوس ريس دير السيدة المكنى ببرية شيهات
الذى فيما بعد صار ريس دير مار استفانوس بدير الحبش
والقبط وقد تنيح فى يوم ٢٧ شهر تشرين الثانى سنه ١٧٤٠

Quae quidem, ab Arabicae linguae imperito homine in latinum idioma conversa, ac dehin marmore incisa, ita habet.

HIC IACET PATER MACARIVS MONACHVS ORDINIS SANCTI
ANTONII OLIM PRIOR CONVENTVS BEATÆ VIRGINIS MARIÆ
IN THÆBAIDE ET POSTREMO ABBAS HOSPITII SANCTI STEPHA
NI ÆTHYOPVM QVI OBIIT ÆTATIS SVÆ ANNO CVII. MENS. VII
DIE XXVII. NOVE. M. DCC. XL.

Rectior vero Inscriptionis interpretatio est hujusmodi.

MACHARIVS EGVMENOS FVIT SVPERIOR MONASTERII
DOMINÆ NOSTRÆ
SITI SCETHIS MONTE ET POSTEA FACTVS EST ABBAS
MONASTERII S. STEPHANI COPTORVM ET ABYSSINORVM
OBIIT XXVII. NOVEMBRIS MDCCXL.

Claudat hanc Inscriptionum seriem titulus sepulcralis, latine, et arabice ibidem positus ab eodem sapientissimo Praesule, hujus nostrae editionis optime merito.

A ☧ Ω. IOHANNI. TABAGAE . DOMO . DAMBIA . IN . AETHIOPIA
MONACHO . ANTONIANO . AB . ANN. CIƆIƆCCXLIX . RO
MAE . DEGENTI . STEPHANVS . BORGIA . A . SECRETIS
CONGR. DE PROPAG. FIDE . PIETATIS . ERGO . M. P. DE
CESSIT . IN . PACE . IDIB. DECEMB. ANNI CIƆIƆCCLXXX.

ابونا القس يوحنا الحبشى راهب مار انطونيوس من مدينة
دانبية من مدن الحبش اتي الى رومية فى اليوم الرابع من
شهر تشرين اول سنه ١٧٤٠ واقام بهذا المحل واحد وثلثين
سنة وشهرين وتنيح في اليوم الثالث عشر من كانون اول
سنة ١٧٨٠ وكان لهُ من العمر ثلثة وستين سنة . هكذا كتب
باللاتينى المونسنيور استفانوس بورجيا كاتم اسرار مجمع
انتشار الايمان المقدس ۞

Denique in Fronte Arae principis legitur hujusmodi Inscriptio, plane gemina et iis, quae in duorum Altarium lateralium lorica insculptae sunt.

THOMAS CERVINVS ARCHIEP. NICOMEDIÆ CONSECRAVIT
XXIV. APRILIS MDCCXXIX.

Cetera ad hoc *Monasterium* spectantia paullo infra videbimus. Sed placet heic postremo loco commemorare, quod refert Turrigius [1], Canonicos Basilicae Vaticanae ex *Oratorio S. M. de Cancellis*, dextrum Armum Protomartyris, festo ejus die, sollemni pompa in hanc Aedem, ubi sacrum rite celebrabatur, deferre consuevisse. Eumdem vero Armum P. Mallius a *Pelagio* P. donatum fuisse tradit [2], et confirmat Martyrologium hujusmodi verbis [3]. III. *Non. Martii. Translatio Corporis B. Stephani Protomartyris, cujus Armum dextrum Pelagius PP. Basilicae B. Petri attulit.*

CAPVT V.

De Monasterio S. Stephani Minoris.

Jam ad aliud *Monasterium*, quod prope *Sacrarium* exstabat, quodque una cum eo concidit, progrediamur. Hoc, *ad differentiam*, ut Panvinius [4] explicat, *alterius* Monasterii Majoris, *ejusdem Sancti nomine consecrati*, *S. Stephani Minoris Monasterium*, ut magis discerneretur, dicebatur, cujus situm in tabula ichnographica designatum reperis *littera* f, ad partem occidentalem. Itaque hoc etiam *Monasterium Stephano* Protodiacono, et Protomartyri dicatum fuisse constat.

1 p. 327.
2 T. vI. Iunii n. 11. p. 39.
3 p. 63.
4 T. III. ms. c. x. fol. 19.

§. I.

Cur etiam S. Stephani Catabarbara Patricia nuncupatum?

Hoc idem *Monasterium S. Stephani Minoris*, promiscue *S. Stephani Catabarbara Patricia* cognominabatur, ut ab altero *Monasterio S. Stephani Majoris*, *Catagalla Patricia* distingueretur. Sed variae istiusmodi nomenclaturae, tantum abfuit, ut Scriptores ab errore averterent, ut potius adjectiones illas *Catagalla*, et *Catabarbara*, quae alterutri *Monasterio* indicando apud Anastasium haerent, unum tantum, idemque *Monasterium*, idque *S. Stephani Majoris* plerumque designare, existimaverint. Ac vix dici potest, quanto studio, quantaque cura enitendum mihi fuerit, ut quod uni, quodque alteri conveniret, erui certo, dignoscique posset.

Maphaeus Vegius, qui majorem huic rei lucem affundere debuit, contra densissimis tenebris obvolvit. Nam Lectores suos a Coemeterio, quod *Litt. y.* situm est, quodque vocatum aliquando fuit *Coemeterium S. Petri*, quod ibidem ante Constantini, et Silvestri aetate Neophyti, ut nonnulli putant, sacro fontis latice abluerentur, deducit [1] *recta via ad longe majus Templum, positum et ipsum ad radices Montis, ubi erat Caput Circi, erectum in honorem* S. Stephani, *quod* Catafarfara *dictum fuisse apud antiquum quemdam Historicum comperi: Benedictus autem X. in quodam privilegio* Catagalla Patricia *appellat. Fuerat tamen id prioribus temporibus tamen* (tantum) *Oratorium, sed postea, ita, ut videmus, auctum est, et amplificatum. Ceterum nunc propter humanam injuriam magna ex parte disjectum, prorsusque inhabitatum. Neque vero li-*

1 T. vI. Iunii p. 80. V. p 1302.

cet multis in locis antiquis de eo mentio fiat, aliquid tamen vetustius legi, quam duas tabulas marmoreas positas in utroque latere Oratorii S. M. in cancellis, quarum auctor Gregorius III. *Vidimus ibi nonnulla, quae infra, quum ad Oratorium ipsum vetustum* (ventum) *fuerit, dicemus, statuisse observanda a Congregationibus trium Monasteriorum apud Basilicam S. Petri positis, ipsique servientibus, SS. scilicet Iohannis, et Paulli, S. Stephani, et S. Martini.*

Hic locus profecto medicam Janningi [1] manum flagitabat, ut, quidnam ibidem lateret, intelligi posset. Is autem recte observavit, verbum *Catafarfara*, librarii oscitatione, aut imperitia, perperam irrepsisse pro *Catabarbara*, lit. B in F bis commutata. Cui quidem Janningi conjecturae subscribat, oportet, quicumque ex Nonio [2], et Lipsio [3] didicerit, literam F pro ejus propinquitate, et cognatione, saepe fuisse, pro B usurpatam. Deinde Vegium jure reprehendit, tum quod scripserit, Monasterium *Catabarbara* idem esse cum altero *Catagalla*; tum quod unum tantummodo *S. Stephani Monasterium* sub utroque nomine sese accepisse, in eodem loco designaverit, nimirum, *ubi erat Caput Circi ad radices Montis*. Quae quidem a Janningo egregie animadversa, non possum non vehementer probare.

Ceterum ei adsentire minime possum, quod infra addit, Vegium de *Monasterio S. Stephani Minoris*, seu *Catabarbara* loqui voluisse, quum potius heic alterum *S. Stephani Majoris* designasse, mihi videatur; quamquam hoc etiam perverse fecerit, eique nomen *Catabarbara* tribuerit, quod alteri tantum *S. Stephani Minoris* conveniebat.

1 T. vI. Iunii n. 409. p. 160.
2 c. xiI. n. 49.
3 T. I. Opp. in fol. p. 459. c. xiI. de recta lat. ling. pronunciatione.

Hoc enim, si quid video, satis prodit, qui ab eo describitur, locus, *ubi erat Caput Circi ad radices Montis*. Ibi autem *S. Stephani Majoris Monasterium* ab eo tantum describi, ipsius verba palam testantur, quum paullo infra alterius Templi, et Monasterii *S. Stephani Minoris* mentionem faciat, etsi ibidem *Hadriani* beneficia, quae ad hoc referenda erant, perperam eidem *S. Stephani Majoris* Monasterio collata fuisse, arbitratus sit. Atque huic quidem sententiae suffragantur Bull. Vat. editores [1], qui allata Vegii verba *de S. Stephani Majoris Monasterio*, quod aliorum majus, atque insignius erat, intelligenda esse, fidenter pronunciant.

Verum, quis credat?, Janningus Vegii errorem, quem jure exagitavit, parum deinde sibi constans, et ipse sequutus est. Quae enim ab *Hadriano*, *S. Stephani Minoris* commodo praestita fuisse, recte demonstrat [2], *Monasterio S. Stephani Majoris* beneficio cessisse scripsit, inquiens [3]. *Ecclesia, et Monasterium* S. Stephani Majoris, *de quo haec Anastasius in Hadriano* I, ac e vestigio Anastasii verba subjungit, quae a nobis infra afferentur.

Praestat modo ad primum Vegii erratum reverti, quod nollem, non solum cum Barpth. Plazza [4], qui hoc *Monasterium* S. *Stephani in Galla Cata barbara*, appellatum fuisse, mendose miscens ejus nomen, affirmavit, quin ullam de vera ejus denominatione *Cata Galla patricia* mentionem faceret, sed etiam cum Mabillonio, et Vignolio commune fuisset. Mabillonius enim [5] *Monasterium S. Stephani Majoris, alio nomine Catafarfara, seu Catagalla Pa-*

1 T. I. p. 186.
2 p. 160. n. 407, et 410.
3 sub litt. x. p. 159.
4 Eph. Vat. p. 505.
5 in Praef. Ord. Rom. T. II. Mus. It. p. xxviiI.

tricia, vulgo dici consuevisse scripsit. Quod fortasse hausit ex Panvinio, aut Martinellio, in quorum sententiam concessit etiam Lubinus [1]. Siquidem primus [2] *Catafarfara Patricia dictum* fuisse tradidit, *etsi in quodam privilegio Benedicti X. Catagalla* appellatum fuerit. Alter [3] vero *Monasterium S. Stephani Majoris Catagalla Patricia* nuncupatum, idem esse, atque illud, quod *Catabarbara Patricia* dicebatur, Grimaldo adstipulatore, affirmavit. Vignolius autem, quotiescumque in Anastasio, *Monasteriorum ad S. Petrum* mentionem offendit, fere semper unum, idemque, *Monasterium Catagalla, et Catabarbara* fuisse opinatus est. Velut, quum in vita *Gregorii* III [4], ubi *Monachis trium Monasteriorum Bas. Vaticanae inservientibus, vigilias in eodem loco celebrari* praecipitur, haec adnotavit. *Monachis Monasterii SS. Iohannis, et Paulli a Leone I. aedificati, S. Stephani Majoris* Catabarbara, seu Catagalla, *a Galla Patricia Romana sic nuncupati, et Sancti Martini, ubi nunc SS. Leonum Pontificum Sacellum*. Et alibi ad eumdem modum, ut in vita *Stephani* II, ubi tria eadem *Monasteria* nominantur, *fuere*, inquit [5], *ista* SS. Iohannis et Paulli, *unum a S. Leone aedificatum, ut in ejus vita num.* VII, *ubi hodie est Sacellum* SS. *Processi, et Martiniani, alterum* S. Martini ad Petrum *nuncupatum, ubi nunc est Sacellum SS. Leonum*; *tertium* S. Stephani Majoris Catabarbara, *seu* Catagalla, *cognominatum a Gallae Patriciae Romanae nomine, quae illud ad occasum retro apsidam Basilicae condidit, ibique Mauri Abyssini hodie hospitantur*. Ac denique in ipsa Adriani vita, ubi tantum *S. Stephani Catabarbara Patricia*, de quo nunc agimus,

1 pag. 344.
2 T. III. ms. c. XI. p. 19.
3 p. 402.
4 T. II. §. VI. p. 47.
5 ibid. §. XL. p. 115.

Monasterium nominatur, haec subnectit [1]. *A Galla Patricia Romana condito, retro absidam S. Petri in Vaticano ad Occasum, Aedem incolunt Aethiopes Abyssini*. Ex quibus, nisi aliunde hoc ei notum fuisse, ut infra demonstrabimus, aperte constaret, *Monasterium S. Stephani Minoris*, altero *Cata Barbara Patricia* nomine quandoque designatum, ei plane incompertum fuisse, dicendum esset; quum semel, iterum, ac tertio, idem cum altero *S. Stephani Majoris Cata Galla Patricia* miscuerit, et utrumque vocabulum huic *Monasterio* ab Abyssinis habitato, indistincte tribuerit. In hanc eamdem culpam Turrigium multo ante incidisse vidi, qui *quattuor* haec *Monasteria* designat [2]. sub nomine *S. Martini*, *SS. Ioh. et Paulli*, *S. Stephani Majoris*, *et SS. Sergii*, *et Bacchi*, illudque *S. Stephani Majoris* appellat etiam [3] *in Cata Galla*, seu *Cata Barbara*, *aut Cata Barbara Patricia*, quin unquam *S. Stephani Min.* mentionem injiciat.

Verum, quod Vignolius haud satis assequutus esse videtur, Cl. Baldinius deprehendit, qui una cum Vgolino supremam Vignoliano operi manum imposuit; etsi et ipse ejus originem *Gallae Patriciae* perperam assignaverit, eamque suum sibi domicilium ibidem statuisse, graviori lapsu affirmaverit. Nam in vita *Leonis* III, ad illa verba [4] *in Monasterio ipsius primi Martyris* Stephani, *quod ponitur ad B. Petrum Apostolum, fecit canistrum ex argento*, ita adnotavit. *Hoc Monasterium, quod appellatum etiam fuit* Cata Galla Patricia, *a B. Galla Symmachi V. C. Filia, quae illud in honorem* S. Stephani *aedificaverat, sibique in domicilium elegerat, prope Triclinia S. Petri, exstabat, et adhuc*

1 ibid. §. LIII. p. 201.
2 de SS. Mich. et Magno c. x. p. 27.
3 ibid. c. xv. p. 35.
4 T. III. §. LXXVI. p. 289.

exstat. Ac rursus alterum Anastasii locum, quem supra recitavimus, de vita *Paschalis* II, ita explanavit [1]. *Duplex erat Aedes in honorem B. Protomartyris juxta Basilicam Vaticanam, altera* minor, *et altera* major; *utrique praefuit Paschalis*.

Sed, quum satis de vera *S. Stephani Minoris* appellatione disputatum sit, nunc ad ejus originem indagandam transeundum, quam ferme omnibus adhuc Scriptoribus incompertam fuisse declarabimus.

§. II.

Ciampinii, et Ianningi de Monasterii origine opiniones exponuntur.

Ciampinius, multo ante allatos Scriptores, eadem ratione, qua *Monasterium S. Stephani Majoris Catagalla Patricia*, a *Galla Placidia* constructum fuisse arbitratus est, hoc etiam *S. Stephani Minoris* [2] a *Barbara Patricia* aedificatum, ideoque *Catabarbara Patricia* nuncupatum existimat. Atque huic sententiae consonat Janningus, qui haud satis ab inconstantia cavit, quum scripsit [3], praeclarissimas Feminas, *Gallam*, et *Barbaram*, suis singulis in domibus, aut praediis, Ecclesias, aut Monasteria construxisse, a suis ipsarum nominibus deinde appellata. Quae tamen, qualisque fuerit haec *Barbara Patricia*, *in obscurissima antiquitate certo divinare, minime se posse*, fatetur. Nihilominus conjiciendum putat, eamdem esse, quae apud S. *Mariam in Praesepe*, sive *Majorem*, *S. Andreae* Apostoli Aedem, in suo praedio forsan construendam curavit, atque a suo nomine postea *in Barbara*, seu *Cata Barbara* vulgo dictam.

1 ibid. §. II. p. 331. 2 p. 94. 3 T. VI. Iun. n. 411. p. 161.

Quae quidem conjectura valde mihi arrisisset, nec, quae alia ei praeferri posset, plane viderem, si tantum de nominis, quod non modo eidem S. *Andreae* Ecclesiae, sed etiam Vaticano huic *Monasterio* adhaesit, non de utriusque origine heic sermo haberetur.

§. III.

De Templo S. Andreae in Barbara, in Exquiliis.

S. *Andreae* Basilicam in Exquiliis a *Simplicio* Papa dedicatam fuisse, tradit Anastasius [1], quem sequuntur Baronius [2], Platina [3], Ciacconius [4], de Angelis [5], aliique. Idem Anastasius in *Gregorii* II. vita rursus illam nominavit his verbis [6]. *Monasterium* (quod tunc temporis Canonicorum S. Mariae Majoris domicilium erat) *juxta positum* S. Andreae Apostoli, *quod* Barbara *nuncupatur, ad nimiam deductum disertionem, in quo ne unus quidem habebatur Monachus, restaurans, et Monachos faciens, ordinavit, ut Tertiam, Sextam, Nonam, vel Matutinos in eadem Ecclesia Dei Genitricis quotidianis agerent diebus.* Et in vita Leonis III. *sarta vero*, inquit [7], *tecta Basilicae* S. Andreae Apostoli, *quae appellatur* Catabarbara Patricia, *quae per olitana jam fuerant tempora vetustate consumpta, noviter restauravit.*

Verum communior ejus appellatio, fuit *in Barbara*, ut monet Severanus [8], seu *Barbara*, si Lubinum [9] audiamus, vel *in Barbaris*, ut placet Ciacconio [10]; quam appellationem ex nobili hujusce nominis Matrona repe-

1 T. I. §. I. p. 160.
2 ad an. 483. n. v.
3 in Simplic. vit.
4 ibid.
5 in descript. Bas. S. M. M. cap. iI. lib. iiI. p. 28, et c. iiI. lib. v. p. 57.
6 T. iI. p. 17.
7 T. iiI. §. xcI. p. 302.
8 de vII. Eccl. p. 201.
9 p. 329.
10 in Simpl.

tendam tradit Severanus [1], quae sub Gelasio I. Corpus S. Severini Neapolim transferendum curavit.

Martinellius [2] vero eam *in Exquiliis* appellat, nec non *in Aurisario*, ex Grimaldi auctoritate, qui talia de eadem Basilica memoriae consignavit [3]. *Ecclesia* S. Andreae in Barbara, *conjuncta Ecclesiae S. Antonii apud Sanctam Mariam Majorem, in Aurisario deinde appellata, hodie ad usus profanos redacta. Haec Ecclesia S. Andreae in* Barbara, *Dianae, ut fertur, quondam Templum, habebat pulcherrimas incrustationes ex lapidibus serpentinis marmoreis, et aliorum colorum, ad diversos flores, et factorum argumenta elaboratas. Hodie cernitur testudo, et equus a Leone discerptus, Caesaris ingeniosum inventum, et aliqua ipsarum incrustationum fragmenta, quae in dies Galli illi barbari, qui Ecclesiae ipsi S. Antonii deserviunt, crassa ignorantia destruunt', et mixturae glutinum, quo incrustationes tenentur, recipiunt ad febres sanandas.*

Nonnulla hujusce Aedis superesse vestigia in eodem Coenobio *Antonii Senioris*, tradidit Turrigius [4], ac Thomasius [5], et Mabillonius confirmarunt, qui in Antiphonali Gregoriano Bibl. Angelicae, sic ab Angelo Rocca adnotatum esse scripsit [6]. *Dominica* I. *de Adventu Domini Statio ad* S. Andream Apostolum post Praesepe. *Re diligenter inspecta, haec Aedicula S. Andreae Apostolo olim dicata, hodie intra Ecclesiae S. Antonii Atrium, prope S. Mariae Majoris Basilicam profanata cernitur, et in hominum*

1 ap. Baron. n. 496.
2 c. IX. p. 56.
3 p. 200.
4 Grotte Vat. pag. 446. Il Tempio di Diana in honore di S. Andrea Apost. le di cui vestigie si vedono congiunte alla Chiesa di S. Antonio presso S. Maria Maggiore, dove sino adesso si vede in Mosaico il Salvatore con gli Apostoli, e molte altre figure intersiate di minute pietre.
5 T. v. ad diem XXX. Nov. p. 508.
6 T. I. Mus. Ital. num. XXVIII. p. 91.

usum conversa . . . . Exstat etiam dicto in loco profanata absis illa , vel tribuna Aediculae antiquae , in qua imagines opere musivo olim factae , nunc semidirutae , vel collapsae cernuntur . Hisce autem , ut Marangonium [1] , et Furiettum [2] de eodem Templo disserentes omittam , adjungendum est Montfauconii testimonium , qui haec de hujusmodi ruderibus tradidit in *Diario Italico* [3] . *In Monasterio S. Antonii Gallorum , Basilicae* (S. M. Maj.) *vicino , rudera visuntur antiqui Dianae Templi , quae in horreum versa sunt . In horrei muro musivi operis sparsa hinc , et inde vestigia obversantur , quae venatus , ferasque sylvaticas referebant , germana Dianae symbola . Ex hisce ruderibus eruta gemina musivi operis frusta in Cappellam S. Antonii translata sunt , et vario marmore , in utroque latere Cappellae , Leonem , qui Vaccam suffocat , exprimunt . Nec moveat quempiam , quod nulla Templi hujusce in Rufo , Victore , aliisque scriptoribus exstet memoria .*

Quamobrem male Vignolius [4] , Baronio , et Martinellio nimis fidens , eamdem Basilicam *omnino periisse* affirmavit . Si quis autem plura de ea doceri volet , praeter Venutum [5] , Ficoronium [6] , Blanchinium [7] , ac nuperum Nardini Scholiastam [8] , adeat Ciampinii *vetera Monumenta* , qui [9] praecipue refert , pluries in vetustis Codicibus mentionem fieri Basilicae Sicinianae , nempe prope Palatium Licinii constructae , cui Constantia Constantini

1 c. LIII. p. 264.
2 p. 73.   3 p. 107.
4 T. I. p. 160. in vita Simplicii.
5 Roma antica .
6 Osservazioni al Diario Italico p. 15 , e nelle vestigia di Roma Ant. c. vI. p. 111.
7 in not. ad Anastasium .
8 lib. IV. c. III. p. 437.
9 De nonnullis ornamentis , quae erant in Basilica Siciniana, postea S. *Andreae in Barbara* appellata . Tom. I. pag. 52. De profanata Ecclesia S. *Andreae in Barbara* , seu *Cata Barbara Patritia* , musivo opere nuper in ea exstante , a Simplicio Papa anno 463. decorata . ibid. pag. 246.

M. Soror nupsit, sitae ad Macellum Liviae in Exquiliis; atque huic eidem Basilicae, temporis decursu, inditum fortasse nomen *S. Andreae in Barbara*, sive *Cata Barbara Patricia* fuisse opinatus est, plane jam oblitus, ab ea aedificatam fuisse, sese alibi pronunciasse. Haec eadem Aedes, nunc Gallorum vice, a Monialibus Ord. Camaldulensis, incolitur, ac quotannis ibidem, festa die Antonii Abbatis, Iumenta, ex veteri more, lustrantur.

Quorsum tamen, inquies, nunc haec? nimirum, ut probem, hanc *Andreae* Aedem *Cata Barbara Patricia*, cujus tantum meminit Dom. Macer [1], ac si una in Vrbe fuisset, quae hunc titulum praeseferret, ab eadem illustri Femina mutuatam esse nomen, in cujus praedio Monasterium *S. Stephani Minoris Cata Barbara Patricia* exstructum fuerat, eamque a *Galla Patricia* plane diversam fuisse; quod *Galla*, et *Barbara*, pro una, eademque Matrona, minime sunt accipiendae. Ac demum libenter de ea disserui, quod haec etiam Basilica ipsum B. *Andreae* nomen, alteri a *Symmacho* erectae commune, praeferat.; quam etsi omnium prima, ejusdem honori in Vrbe erecta, longe vetustate superavit, non inde tamen haec una a Dominico Georgio [2], quasi praeter eam nulla alia esset B. *Andreae* posterius dicata, aut mentione digna, ad Adonis Martyrologium nominanda erat.

1 in Hierolexico p. 132.

2 ad diem xxxI. Nov.

§. IV.

Num Monasterium a S. Stephano Hungarorum Rege exstructum fuerit ?

Jam, ut ad nostrum S. *Stephani Minoris* Monasterium revertamur, iis etiam satisfaciendum esse video, qui idem a *Stephano Rege Hungarorum* exstructum fuisse contendunt. Princeps horum est Vegius, qui, ut probet, *Hadrianum Stephani Majoris* Monasterium non modo instaurasse, sed etiam ditasse, haec addit [1]. *Siquidem donavit ei Castrum Capracorum, quod ex paterna sibi hereditate obvenerat, et fundum quemdam optimum, vocatum Bravi. Subdidit quoque, et annexuit Templum* B. Petronillae, *et* B. Stephani, *quod Stephanus Rex Pannoniorum, quos Hungaros appellamus, exstruxerat; unde postmodum etiam illud* S. Stephani Majoris, *hoc* Minoris, *ut magis discernerentur, nominata sunt, sicut haec suis quaeque locis melius tractabimus; concessit autem ea omnia cum omnibus bonis suis, quae immensi aestimata sunt redditus*. Hujusmodi verba non parvi ponderis sunt ad eam, quam proxime de Vegio protuli, sententiam approbandam, qui non, ut Janningus sibi persuaserat, *Stephani Minoris*, sed *Stephani Majoris Monasterii*, eo loco meminit. A quibus parum profecto abludit; quod infra subnectit, ubi magnifica *Hadriani* opera recenset in hunc modum [2]. *Fuit longe benignus, et beneficus, Basilicae S. Petri, cui Castrum Capracorum donavit, ne cetera, quae ei multa dona contulit, referamus; ne item dicamus* Monasterii S. Stephani, *quod aedificavit juxta ipsam Basilicam, nunc magna ex parte dirutum, in quo habitantes Monachi cum aliis simul tribus Monasteriis,*

1 n. 114. p. 80. 2 num. 124. p. 82.

quae Gregorius III. *instituerat , quotidie psallentes B. Petro laudum officia exhibebant* . Quibus verbis , etsi Castri Capracorum donationem , quam *Monasterio S. Stephani Majoris* factam , antea scripserat , secum ipse imprudenter confligens , revocet , ac Vat. Bas. datam dicat , ac praeterea oblitus sit , sese , quod supra profitetur , Monasterii *S. Stephani Majoris* fundationem , *frustra inquisiisse* ; tamen , quum heic Monasterium ab *Hadriano* erectum fuisse scribat , de altero S. *Stephani Minoris* minime loquutum fuisse constat , quod a *S. Stephano Pannoniorum Rege* exstructum , non multis ante verbis tradiderat .

Hanc vero opinionem de *S. Stephani Minoris* origine , *Stephano Hungarorum Regi* assignanda , sequuti sunt Surius [1] , Turrigius [2] , et Filinus [3] , quibus Plazza [4] , Marangonius [5], Posterla , et Cecconius [6] , Venutus [7] , aliique consentiunt . Verum bona cum venia tantorum Virorum , majori certe fiducia , quam Janningo [8] licuit , cui *Monasterii* conditor ignotus fuit , affirmare possum , hoc *nequaquam S. Stephani illustrissimi Regis opus fuisse* . Dabo enim , Regem munificentissimum plura in illud beneficia contulisse . Quid inde ? Iccirco ne consequens erit , eumdem a solo , *Monasterium* erexisse ? Atqui statim , uno veluti ictu , concidat hujusmodi sententia , necesse est , si quis Pontificum diplomata opponat , in quibus *Monasterii* memoria longe , ante Regem *Stephanum* occurrit .

Et sane , usque ab aevo *Leonis* VII , *Monasterium S. Stephani* , cum *Majoris* adjectione nominatum vidimus [9]; quod epitheton , nonnisi distinguendi caussa adhiberi potuit ,

1 die vI. Sept.
2 p. 428.
3 p. 38.
4 Eph. Vat. p. 517. 583. 758.
5 nel div. Pellegrino p. 148.
6 in Panciroli additionibus .
7 T. iv. Rom. Rec. p. 1203.
8 p. 160.
9 pag. 1483.

et vero debuit. Id etiam Joh. XIX. praestitisse adnotavimus [1] in diplomate [2] ad Sylvae Candidae Episcopum, ubi indicat *Monasterium* S. Stephani, *quod appellatur* Major *a S. Petro*. Jure igitur Bull. Vat. editores unum e trinis *Leonis* IX. diplomatibus [3], ubi Monasteria *S. Stephani Majoris*, *et Minoris* diserte nominantur, illustrantes, sic adnotarunt [4]. *Templo S. Stephani Minoris D. Stephanum Regem plurimum sua munificentia contulisse ostendimus in adnotatione ad praelaudatum Innocentii* III. *diploma*. *Quinam illud primus erexerit, incertum; ejus tamen antiquitas valde remota*.

Haec ipsa igitur temporum ratio, quae Bullarii Vaticani editores deterruit, et Vegium, aliosque ab ea opinione amplectenda, quam sequuti sunt, de hujus *Monasterii* origine removere debuit. Quum enim multo ante *Stephani* aetatem *Monasterium* exstitisse constet, manifestum est, ad alium, quam ad hunc Regem auctorem fuisse referendum.

§. V.

Monasterii conditor detegitur.

Quod mihi obtigit, dum ignotam Templi S. *Petronillae* originem explorabam, id aeque feliciter accidit in hujusce *Monasterii* ortu investigando. Quum enim *Stephani* II vitam apud Anastasium [5] percurrerem, haec mihi quodammodo sese obtulerunt, quae de tota re certiorem fecerunt. *Sed BB. Papa semper quae Dei meditatus officia, quae per multum tempus dimissa fuerant tempore nocturno, expleri suo tempore fecit. Similiter divinum restauravit officium, ut*

1 pag. 1484.
2 apud Vghell. T. I. col. 107.
3 Tom. I. Bull. Vat. p. 17. 29. 33.
4 p. 33.
5 T. II. §. XL. p. 114.

antiquitus fuerat constructum, *et* tribus Monasteriis, *quae a prisco tempore in Ecclesia B. Petri Apostoli ad idem officium persolvendum deputata fuerant*, *adjunxit* quartum. *Ibique Monachos*, *qui ad ipsum conjungerentur officium*, *instituit*, *atque Abbatem super eos ordinavit*. *Multa quoque dona iisdem largitus est Monasteriis*, *tam quae interius necessaria sunt*, *Monachis*, *quam quae exterius*, *immobilia scilicet loca*, *quae usque hodie utilitatibus illorum deputata persistunt*. Quibus Anastasii verbis mire concinit P. Mallius in hunc modum [1]. *Stephanus Papa II. Hic SS. Praesul in sua propria domo construxit a fundamentis* Monasterium *in honorem* S. Stephani *Papae*, *et Mart.*, *atque Pontificis*.

Quid autem amplius quaeramus *S. Stephani Minoris Monasterii* originem, et cur *Barbarae Patriciae*, cum Janningo, et Ciampinio, *Hadriano Papae*, *Gregorio III.*, *Stephano Hungarorum Regi* cum aliis eam tribuamus, aut *plane incertam*, cum Bullarii Vaticani editoribus pronuntiemus, quum ex Anastasii verbis liquido constet, hoc a *Stephano* II. conditum fuisse? Id tamen vidit etiam Vignolius, qui ad hunc Anastasii locum sic interfatus est. *Quartum vero*, *quod ab hujus Pontificis sui Conditoris nomine*, *itidem* S. Stephani *appellatur*, *ad meridiem remanet*.

Quamquam vero dolendum est, Vignolium pretiosae hujusce veritatis, ceteris Scriptoribus incompertae, veluti purpurae, vilem erroris laciniam adsuisse, quum ibidem, uti jam supra [2] dictum est, dum alia tria *Monasteria* recenset, illud *S. Stephani Majoris Cata Barbara*, seu *Cata Galla* indistincte nominatum falso affirmavit. Idem dicas, licet, de Floravante Martinellio, qui [3] eodem loco, ubi *S. Stephani Minoris* originem *Stephano* II. assi-

1 n. 88. p. 45. 2 p. 1538. 3 p. 402.

gnavit, *Monasterium Cata Galla Patricia*, idem esse affirmat, atque alterum *Cata Barbara Patricia*.

§. VI.

Pontifices de Monasterio benemeriti.

Post *Monasterii* originem, Pontifices de eo benemeritos videamus. Ac primo Maph. Vegium, quae de *S. Stephani Majoris Monasterio* adjecit, audiamus. *Constat*, inquit [1], *Hadrianum Pontificem, ut Basilicae servitio melius provideret, quum dirutum illud, destitutumque invenisset, non modo reparasse, sed auxisse, multisque bonis ditasse*. Verum recte Janningus [2] demonstrat, haec non *Hadrianum*, sed successorem ejus *Leonem* III. praestitisse, ac perperam de *Monasterio S. Stephani Majoris Cata Galla*, a Vegio fuisse accepta.

Et sane si Vegii historiam, tamquam ad lydium lapidem explorabis, statim eam adulterinam deprehendes. Nam si *Monasterium* ab *Hadriano* reparatum fuisset, quî fieri poterat, ut *Leo* III, qui *Hadriano* immediate successit, *Monasterium Cata Galla Patricia*, *quod prae nimia vetustate jam emarcuerat, atque ex parte corruerat, instauraverit*? Quare nemo non videt, post Vegium, et Alpharanum, reprehendendos esse Turrigium [3], Martinellium [4], et Vignolium [5], qui ab *Hadriano*, *S. Stephani Majoris Monasterium* restauratum fuisse tradiderunt. Sed multo magis notandi certe sunt Panvinius [6], Lubinus [7], et Costagutus [8], qui, ut huic errori alterum etiam ad-

1 n. 113. p. 80.
2 p. 160. n. 408, et 410.
3 p. 327.
4 pag. 402.
5 T. II. p. 196, et 202.
6 T. III. c. x. p. 19. ms.
7 p. 344.
8 Architettura di S. Pietro p. VIII.

jungerent, ipsum *Hadrianum S. Stephani Minoris* conditorem pronunciarunt.

Tu vero, si me audis, tecum haec statuas: *Hadrianum* scilicet *Monasterio S. Stephani Majoris* Castrum Capracorum donasse, eique Templum *B. Petronillae*, et *Monasterium S. Stephani Minoris a Stephano* II. erectum subdidisse, quod deinde idem *Hadrianus* ad disciplinam revocavit. Id enim tantum nos docet ipse *Hadriani* Biographus, qui ita loquitur apud Anastasium [1]. *Hic BB. Praesul divina inspiratione ignitus constituit in suo* Monasterio S. Stephani Cata Barbara Patricia, *situm ad B. Petrum Apostolum Congregationem Monachorum, ubi et Abbatem idoneam personam ordinatus statuit, ut sedulas laudes in Ecclesia B. Petri persolvant, sicut et cetera tria Monasteria, ut duo Monachi pro latere ipsius Ecclesiae Deo nostro canant laudes, quoniam ipsum Monasterium in magna desidia, et neglectu, incuriaque positum erat, et nullum officium divino cultui exhibebatur.*

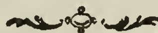
Porro autem haec Anastasii verba si recte perpendas, non solum de S. *Stephani Monasteriorum* diversitate fidem tibi facient, sed etiam abunde declarabunt, Monasterium S. *Stephani Cata Barbara Patricia*, fuisse *Monasterium*, de quo agimus, S. *Stephani Minoris*. Quum enim ibi constituerit Monachorum Congregationem, ut divinas laudes in Vaticana Basilica sedulo cantu persolverent, consequens est, hoc *Monasterium*, contraquam fieri debuisset de altero S. *Stephani Majoris*, quod ex parte dirutum *Leo* III. paullo post instauravit, tam bene materiatum, firmum, commodumque fuisse, ut a *Monachorum* sodalitate, sine periculo inhabitari posset. Ac

1 T. II. §. XXVII. p. 338.

profecto, quonam pacto sese res secus habere potuit, quum idem *Monasterium* haud ita pridem a fundamentis erexisset *Stephanus* II, quod tantum *ex disciplinae defectu in magna desidia, et neglectu, incuriaque positum* esse poterat, quia fortasse Monachi ibidem a *Stephano* primum collocati, aut defecerant, aut aliô migraverant?

Huic etiam *Monasterio*, uti de altero jam demonstravimus, praefuit *Paschalis*, in cujus vita sic legitur [1]. *Benignissimus quoque Praesul fecit in* Monasterio B. Stephani Protomartyris ad S. Petrum, *vestes albas holosericas* IV. *habentes in medio Crucem de auro texto cum diversis margaritis, et periclysi de blattin mirifice decoratas. Item, ubi supra, obtulit praenominatus Pontifex vestem de fundato habentem in medio Crucem ex auro textam, et periclysin de chrysoclavo. Saepedictus denique Praesul fecit in jam dicto* Monasterio *vestem de fundato habentem in medio tabulam de chrysoclavo cum vultu sanctae Dei Genitricis, et SS. Apostolorum Petri, et Paulli, et periclysin de Blattin. Obtulit ibi ipsum vestes de stauraci duas, habentes in medio Cruces de chrysoclavo, et periclysin de Blattin. Fecit etiam ad ornatum ipsius Oratorii velum majus de quadrapulo, habens in medio cruces de auro textas* III. *et periclysin de Blattin*. Quae quidem *Paschalis* munera, etsi certo statui nequeat, utrum *Monasterio* S. *Stephani Majoris*, an potius S. *Stephani Minoris* data fuerint, tamen nullus est dubitandi locus, uni, aut alteri eorum fuisse collata.

1 T. II. §. XXVII. p. 338.

§. VII.

De Hospitio Hungarorum eidem Monasterio adnexo.

Quum in duobus diplomatibus, altero *Innocentii* III. [1], altero *Gregorii* IX. [2] mentio fiat *Hospitii Hungarorum, in Ecclesia S. Stephani Minoris*, iccirco pauca etiam addenda esse reor, ad hujus etiam nominis explanationem. Atque, ut rem in pauca contrahamus, quae superius allata sunt, aperte demonstrant, hoc *Monasterium* a *Stephano* II. a fundamentis fuisse excitatum. Id tamen minime obstat, quin Bull. Vat. editoribus [3] adsentiamus, adnexam Domum hospitalem, Hungarorum peregrinorum commodo, a *Stephano* Rege funditus erectam, ac liberaliter dotatam fuisse.

Hujus rei testem, qui iisdem *omni exceptione major*, jure visus est, habemus Chartuitium in Hungaria Episcopum, qui claruit Sec. xI, et in ejusdem *S. Stephani* gestis ab se descriptis, haec literis mandavit [4]. *Romae quoque, quae est Mundi Caput, sub Protomartyris Stephani titulo, duodecim Canonicorum Collegium condidit, rebus necessariis, et ad ejusmodi Collegium attinentibus abundans*. Domos *quoque, et* Hospitia Hungarorum, *qui orationis caussa Romam ad* B. Petri Apostolorum Principis limina *venirent, exaedificavit, muro ea lapideo circumdans*. Praeterea Bull. Vatic. editores praestantissimi Pontificis Martini V. proferunt auctoritatem, in cujus diplomate diserte nominatur *Hospitale, quod per B. Stephanum Hungariae nationis Regem fundatum exstitit*.

1 T. I. p. 84.

2 ibid. p. 114.

3 ibid. p. 84.

4 apud Surium die xx. Aug. p. 243, et cum Commentario praevio, et notis Ioh. Stiltingi T. I. Sept. p. 456.

Verum multo plura, quam ii fecerint, hac de re proferre possum testimonia. Adeo enim insignem providentissimi Regis benevolentiam, in suos Romae peregrinantes fuisse scimus, ut eorum gratia, in agro Ravennate, S. Petri ad Vincula Templum, ac domum exstruxerit. Hieronymus Rubeus, qui Regiae fundationis diploma in vulgus edidit, haec deinde subnectit [1]. *Adjecit Rex Sanctus vectigal, quo non solum Monachi ibidem ab se constituti alerentur, sed suppeditaretur etiam victus* Hungaris omnibus Religionis caussa Romam proficiscentibus. *Magnus enim erat Hungarorum . . . . . numerus, qui quotannis Romam ad limina Apostolorum visenda, osculandaque veniebant*. Quae quidem, etsi Rubeus in assignando Monasterii erectionis anno, a recta chronotaxi aberraverit, quam tantum postremis *Stephani* vitae annis, nimirum inter annum MXXX, et MXXXVIII, collocandam esse docet Johannes Stiltingus, in praevio luculentissimo *Commentario* de ejus vita [2], in controversiam vocari nequeunt, quum a memorato fundationis diplomate comprobentur. Quare in Rubei narrationem, suam symbolam contulit etiam Iohannes Thomaeus in opere, cui titulus, *Regiae Sanctitatis Illyricanae foecunditas*, in vita *Stephani Regis* [3], una cum Ioh. Petro Maffejo [4], et Ioh. Iony [5].

Itaque si pientissimus, idemque munificentissimus Rex, Hungarorum peregrinantium commodis, atque incolumitati tam procul ab Vrbe prospexit, quidnam putandum erit, in ipsa Vrbe pro iis praestitisse? prae-

1 in Hist. Raven. lib. v. pag. 260. ad an. 963.

2 T. I. Sept. die III. p. 531.

3 p. 225.

4 nelle Vite di XIII. Confessori di Christo p. 233. Roma 1601. 4.

5 in dissertatione de auspicio Regio Stephani I. Hungaror. Apostoli. Ien. 1717.

sertim quum illustria Pontificum Romanorum passim obversarentur exempla, quibus nihil unquam fuit antiquius, quam ut Advenas liberali hospitio exciperent, ac recrearent? Et sane, quae supra Chartuitius expressit, luculentius confirmat Inchofer in Annalibus ad annum MVII, ubi postquam scripsit, Hungaros peregrinos a Romanis esse peramanter exceptos, ita pergit. *Quod quum Rex Sanctus intellexisset, pietatem quoque suam desiderari non est passus, ac ut peregrini suae gentis, in Vrbe commodius manerent, et religioni suae vacarent*, domos, et hospitia eis prope Basilicam Principis Apostolorum exaedificavit, *addito Oratorio, quod deinde* S. Stephani Hungarorum, *et* S. Stephani Minoris *est appellatum; cujus tamen memoria ob fatiscentem vetustate structuram, paullatim abolita erat, nisi circa annum millesimum quadringentesimum septimum supra nonagesimum, rebus sub Matthia Rege reflorescentibus, Hungarorum aliquot peregrinorum opera, refectis omnibus restituta fuisset. Quamquam hodie afflicta Hungariae felicitate, et ob minus frequentem Hungarorum concursum, situm dumtaxat servat, vix formam, et splendorem*. Haec autem etsi perperam de Oratorio S. *Stephani Minoris*, ab Ichnofer pronunciata fuisse, quisque videt, recte tamen de Domo, et Hospitio, Hungarorum commodo ibidem exaedificatis, scripta sunt. Paria testantur etiam Antonius Bonfinius, David Czuittingerus in *Specimine Hungariae Litteratae* [1], Iohannes Thuroczius, et Petrus Ronzanus, rerum Hungaricarum scriptores florentissimi, Seculi XV, quorum verba, brevitatis gratia, parcam proferre.

Quapropter, etsi *Monasterii S. Stephani Minoris* origo, a *Stephano* Rege non est repetenda, tamen Hungarorum

1 p. 80.

Hospitii, quod ei postmodum adjectum fuit, origo, et appellatio, ex eo deducenda, qui praeter Hungarici Regni oblationem Petro factam, ac praeclare gesta ad Christianum nomen propagandum, quibus a Silvestro II. Regis titulo, et diademate, ac singulari privilegio Crucis ante se deferendae [1] honestatus fuit, hoc etiam liberalitatis, ac munificentiae genere, Apostolorum Principis gratiam voluit promereri. Ac propterea notandi certe sunt ii, qui una cum Vegio, eamdem originem Monasterio, et Hospitio praepostere assignarunt.

Iam quid de Barpt. Plazza [2], cujus sententiae Venutus [3] adstipulatur, dicendum mihi erit, qui hoc *Monasterium*, non modo a *Stephano* Rege aedificatum fuisse, sed etiam duodecim Sacerdotum Collegio auctum tradidit? Verum ne in ipso quidem errore sibi constitit, quum alibi [4] a *Galla Symmachi* filia, Monasterium aedificatum; et contra alio loco [5] anno DCCLXXII. ab *Hadriano* I. constructum, Collegium vero Canonicorum a *Stephano* Rege, cum Hungarorum Hospitio ibidem institutum, allata Baronii [6], et Alpharani auctoritate, pronunciaverit.

Nihil autem Plazzae, Chartuitii testimonium prodesse potest, qui de hoc Sacerdotum Collegio, tamquam alibi constituto, atque alteri Templo addicto, aperte loquutus est. Ac quum certo constet, Templum in honorem S. *Stephani* Protomartyris, pientissimi Regis munificentia in Vrbe conditum fuisse, Pancirolus, aliique harum rerum indagatores, haud vane, meo quidem

1 Baron. Ann. M. D. XII. Bull. Rom. T. I. n. 2. Borgia Storia di Benevento. T. III. p. 109.
2 in Eph. Vat. p. 517.
3 Rom. Mod.
4 Eph. Vat. p. 583.
5 ibid. p. 758.
6 ad ann. MII.

9 N

animo, conjectarunt, hoc illud ipsum esse, quod olim *S. Stephani de Piscibus*, modo *S. Stephani in Piscinula* nuncupamus. Verum, quis credat?, omnem de hac re dubitandi ansam praecidit idem Barpth. Plazza, qui non una vice [1], Templum hoc ibi esse statuendum affirmat, laudati Ichnofer sententiae subscribens, cujus verba heic exhibeo. *Non his contentus Rex Stephanus, ut Regnum Hungariae continuo haberet, quos in Vrbe literis, et religione instructos Christi cultui propagando, et ornando adhibere posset, ea de caussa sub Protomartyris Stephani titulo duodecim Canonicorum Collegium, apud quos reliqui instruerentur, et alerentur, condidit, rebusque necessariis tum ad victum, tum ad Templi ornamentum stabilivit. Is locus dictus est* S. Stephani in Piscina, *qui post aliquot secula deficientibus quacumque de caussa Canonicis, et Alumnis in Paraeciam, quae hodie superest, desiit.*

Itaque quis non multo potiori jure eorum sententiam explodat, qui alterum S. *Stephani* Templum, quod exstat in Coelimontio, *rotundumque* nunc, ut olim *in Trullo* [2], ab ejus orbiculari structura appellatur, ab eodem Rege aedificatum fuisse pugnant, ac S. *Stephani Minoris* vocatum, ut *Stephanus* Rex, a Protomartyre distingueretur? Nam, praeterquamquod id nominis, tantum *Monasterio* pone Bas. Vat. donatum fuit, ut ab altero S. *Stephani Majoris* ei contiguo secerneretur, Templum S. *Stephani rotundi*, multo ante *Stephani* Regis aetatem, non ab *Hadriano* II, ut scripsit Ichnofer, seu I, ut in margine, aeque a vero aberrans, Stiltingus [3] notavit, ex-

1 in Tractatu dell' Opere Pie di Roma cap. IV, et in Tom. II. Emerologii pag. 219.

2 V. Galletti del Primicero della Santa Sede Apost. p. 57.

3 T. III. Septembris p. 534.

structum, sed a *Simplicio* Papa, Ethnicorum sordibus purgatis, Sancto Protomartyri dedicatum fuit.

Verum, temporis lapsu, vetustis denominationibus S. *Stephani Minoris*, seu *Cata Barbara Patricia*, una cum *Monasterio*, oblitteratis, sacra haec aedes S. *Stephani Hungarorum*, vulgo nuncupari consuevit. Nam in ipsa Templi fronte prostabat hujusmodi Inscriptio, quae lecta est ad nostram usque aetatem.

ECCA . HOSPITALIS . S. STEPHANI . REGIS . HVNGARO℞

Praeter hanc, altera legebatur inscriptio contiguae domus parieti affixa, quae domus Hospitalis instaurationem indicabat. Eam Theodorus Amydenius [2], Fanuccius [3], Stiltingus [4], et Plazza [5] ediderunt. Sed nos iterum ad autographi fidem, accuratius expressam heic exhibemus.

DOMVS . HVNGARO℞,
RENOVATA . PER . D. PHI,
DE . BODROG, DD, SE, D,
VLADISLAI . REGIS . PROC
EX, ELEMOSINIS
' PEREGRINORVM
SEDENTE, ALEX. PP. VI
1497.

Dum vero *novi Sacrarii* fundamenta jacerentur, hac Aede S. *Stephani* solo dejecta, nulla emersit Inscriptio. Nam ne illa quidem reperta est, quam aevo suo ibidem exstitisse testatur Mazochius, quaeque ita habebat [5].

1 de Pietate Romana. Romae 1625. 8. pag. 33. 2 pag. 85.
3 loc. cit. p. 535.
4 dell'opere Pie di Roma p 86.
5 in Templo D. Stephani Hungarorum fol. CLXIV.

MEMORIAE AVFIDIAE DAPHNAE TRVDENTINAE
CONIVGI CARISSIMAE B. M. CN. CALCEIVS PER
PERNIANVS MARITVS FEC

Neque ibidem amplius exstabat Vrna illa Cineraria, quam in sacrum usum conversam Mazochius ibidem aevo suo fuisse tradidit, et Marangonius [1] confirmavit. Sed praeter solidas Columnas, quas in ambulacris *novi Sacrarii* collocatas fuisse vidimus [2], perantiquum *Coemeterium*, ut jam innuimus [3], repertum est, quod Hungarorum excipiendis exsuviis antiquitus usui fuisse, conjici facile potest, sacris imaginibus pariete depictis undequaque exornatum, quarum descriptionem, harum rerum amatoribus heic exhibemus.

Figura stans, alba veste induta, diademate redimita, gestans librum manu sinistra, dextraque in altum elevata, admirationis caussa.

Altera plane gemina, sed utraque manu suspensa, actu admirandi.

Figura veste flava circumdata, sine brachiis, et cruribus, cum diademate. Mediam ejus partem foramen intersecabat, latum, longumque palm. un. et semis.

In Tribunae Apside protome exstabat, aeternum Patrem repraesentans, diademate, et chlamyde purpurea, qui laeva clusum volumen gestabat, dextramque pandebat, benedicendi caussa.

Angelus viridi veste praecinctus, diademate, et alis, atque una dumtaxat manu, qua nonnihil innuebat. In media ejus parte foramen, uti supra.

Figurae binae erectae, albis vestibus ornatae, quae

1 pag. 323. 2 p. 1476. 3 p. 1435.

stabant circa alterum foramen, uti supra, brachiis porrectis, actu substinendi.

Altera stans, violacei coloris amictu vestita, cum diademate, utraque manu gerens librum clausum.

Quod parietis reliquum erat, lineis versicoloribus, nimirum viridibus, flavis, rubeisque, depictum visebatur. Sed omnia sine delectu, rudisque operae.

§. VIII.

Quibus Templi, et Nosocomii Hungarorum cura tradita fuerit?

Huic Templo Presbyterum *Rectorem* praepositum fuisse docent varia loca, ex libro Benefactorum excerpta, quae ita habent [1]. v. *Idus Aprilis. Obiit Presbyter N. Rector condam Ecclesie* Sancti Stephani de Vngaris, *pro cujus Anniversario Lucia soror ejus dedit Basilice unam mediam domum terrineam, positam in Parrochia S. Salvatoris de Terione. Expendantur pro anniversario suo usualis monete soll.* x. *Eodem die recepimus a Lucia sorore predicti Presbyteri Nicolai* Rectoris Sancti Stephani *pro Anniversario Patris, et Matris, et suorum, libr.* XII. *Pro Anniversario eorum expendantur soll.* II. *den.* VI. *bone monete.*

VI. *Idus Decembris* [2]. *In isto die Conceptionis B. Virginis pro salute anime Presbyteri* Apolenaris Rectoris S. Stephani Minoris, *qui dedit nobis terras, quas emit in Casale de silice. Expendantur quadraginta sollidi usualis monete, et residuum pensionis domus de monte Caprino, que fuit ipsius Presbiteri Apolenaris, et fiat officium de Nativ. B. Virginis.*

Praeterea hanc ipsam Aedem, unam olim ex Vrbis Curiis fuisse constat. Id enim haec ejusdem Necrologii

1 p. 50. 2 p. 173.

loca aperte declarant. xiiI. *Kal. Maii*[1]. *Obiit Dñus Angelus de Ponte Concanonicus noster, pro cujus Anniversario expendatur pensio domus vulpis, posite in* Parrochia S. Stephani de Vngaris.

vI. *Kalen. Iun.*[2] *Obiit Presbyter Stephanus Rector Ecclesie Sancti Iacobi de Scossacaball. qui reliquit nobis unam domum positam* in Parrochia S. Stephani de Vngaris. *Debet solvere Lellus Nepos dicti Presbyteri pro pensione vita sua tantum qualibet annum quadraginta soll. pro Anniversario anime ipsius, et post mortem dicti Lelli remanere debet libere dicte Basilice.*

v. *Kal. Iun.*[3]. *Obiit condam Presbiter Nicolutia de Aquila, Beneficiatus Basilice, qui reliquit ipsi Basilice duas domos, unam positam in pede platee cum signo . . . . . et aliam positam* in platea Vngarorum, *cum signo Cazole. Expendantur pro Anniversario suo floreni auri* iiI.

iv. *Id. Augusti*[4]. *Obiit Dñus Petrus de Scantrilia Concanonicus noster, qui reliquit Basilicae nostre centum florenos de quibus florenis fuit empta domus in* Parrochia S. Stephani de Vngaris, *cum signo graticule. Expendatur pro Anniversario suo pensio domus.*

Tert. Kal. Octobr.[5] *Fiat Anniversarium pro animabus Iohannis Patris, et Matris Dñi Alcherutii Iohannis Bobonis Concanonici nostri, qui donavit nobis unam domum solaratam liberam, positam in* parrochia S. Stephani de Vngaris, *juxta Ponticellum, etc.*

Ibid. Novembr.[6]. *Obiit Dñus Iohannes Provincialis, olim Canonicus hujus Basilice, qui reliquid nobis pro Anniversario suo centum florenos auri, de quibus empta fuit domus cum si-*

1 p. 55.
2 p. 74.
3 p. 74.
4 p. 111.
5 p. 195.
6 p. 161.

gno Canonici, posita in parrochia S. Stephani de Vngaris. *Expendatur pro Anniversario suo pensio dicte domus.*

III. *Id. Decembris* [1]. *Fiat in isto die Anniversarium pro anima olim Dñe Marie Matris Dñi Alcherutii de Bovescis, Concanonici nostri, juxta Altare S. Ieronimi infra dictam Basilicam. Expendatur pro dicto Anniversario tertia pars pensionis domus cum signo bovis, posite in* Parochia S. Stephani de Vngaris *juxta Ponticellum, quam donavit dicte Basilice dictus Dñus Alcherutius.*

Sed priusquam Domus Hospitalis Hungarorum a *Philippo de Bodrog, Regis Vladislai Procuratore*, peregrinorum largitionibus renovaretur, constat ex *Martini* V. diplomate [2], a Sigismundo Romanorum, et Hungariae Rege, temporis injuriis reparatam fuisse, cura Georgii Henrici, Procuratoris Generalis Ordinis Minorum, cui *regimen, et administrationem ejusdem Hospitalis per suas literas commiserat*. Qua de re Floravantes Martinellius [3], hanc Constitutionem a Waddingo relatam expendens, inquit. *Templum S. Stephani Hungarorum Regi dicatum, sub cura Collegii Germanici, olim Procuratoris Generalis tertii Ordinis S. Francisci*. Verum, ut recte animadvertunt Bullarii Vatic. editores, ex eadem Constitutione, emicat potius peculiaris procuratio a Sigismundo Rege commissa, quam Capitulum Bas. Vat. utens suo jure confirmavit, ac Pontifex Max. ratam habuit; personalis videlicet cura Xenodochii S. *Stephani* Protomartyris, quae ad successores minime transiit. Verum quis non miretur, haec tantum, ad ista Martinellii verba Bull. Vat. editores adnotasse, quin illum manifesti erroris arguerent, quod Templum S. *Stephano Hungarorum Regi dicatum* affirmaverit, graviori

1 p. 175. 2 T. II. Bull. Vat. p. 81. 3 p. 309.

certe culpa, quam ceteri, qui ab eo constructum, sed *Stephano Protomartyri* sacrum fuisse, uno ore pronunciarunt? Alii enim Scriptores, velut Laurentius Schraderus [1], qui S. *Stephani in Ægypto* in *Vaticano*, *Hungarorum Templum* appellat, hanc Aedem, una cum altera S. *Stephani Majoris*, temere immiscuerunt, nunquam tamen, *Stephano* Hungarorum Regi sacram fuisse arbitrati sunt.

Ibidem pauci, S. Paulli Eremitarum Principis disciplinam sectantes Coenobitae, domo Hungari, usque ad *Gregorii* XIII. Pontificatum considerunt, Xenodochi redditus administrantes, et hospitalitatis munia erga suae gentis Advenas exercentes. At raro quum adventarent ex Hungaria peregrini, vixque huic Charitatis officio esset locus, *Gregorius* satius duxit, inde amota Eremitarum familia, quos ex altero Templo S. *Stephani* in Monte Caelio, quod itidem cum proximo Coenobio obtinebant, aliò migrare jusserat, sacram Aedem, eique adjacentem Domum hospitalem cum suo censu in dotem transferre Collegii Hungarici [2]; cui tamen onus imposuit, ut, quoties adessent Hungari peregrini, iis per triduum necessaria Collegii sumptibus subministrarentur. Qua conditione accepta, Collegii Procuratores, tum Templi, Coenobiique S. *Stephani* Protomartyris, tum Xenodochii, et Templi hujusce S. *Stephani* Hungarorum, omniumque bonorum, ac jurium, quae subjuncta iis erant, possessionem rite adierunt. Huc autem Alumni, S. *Stephani* Regis die festo, quotannis procedebant, ac divinorum officiorum majestatem Templo solitario, ac squalenti reddebant.

1 in lib. II. Monum. Ital. in Catal. novarum Aedium Vrbis Romae apud Andr. Schottum in Itin. Ital. lib. II. p. 339.

2 V. Hieron. Catanei Panegyricum de Institutione Collegii Germanici, et Hungarici, anno Seculari ejusdem Collegii. Romae 1652. 8.

Haec autem iisdem fere verbis exscripsi ex elegantissima *Collegii Germanici Hungarici historia* [1], a Julio Caesare Cordara lucubrata, cujus editioni ornandae, meam, qualis ea cunque fuit, operam, dum admodum juvenculus essem, libentissime contuli. Virum enim ingenio, ac doctrina praestantissimum, ab ineunte aetate magni feci; multis vero, magnisque beneficiis ab eo acceptis, velut Patrem Filius, semper amavi. Itaque optimi Senis desiderio, quoad mihi vita, ac spiritus suppeditabunt, commovebor, ejusque memoriam animo colam; vehementerque mihi nunc gratulor, quod haec sese mihi occasio objecerit, perennis meae erga illum pietatis testificandae [2].

1 Romae 1770. 4.

2 Nemo certe mirabitur, me Viri omnibus nominibus laudatissimi, meique amantissimi, abhinc biennium exstincti, tamquam recenti adhuc vulnere, cum luctu, ac lacrymis prosequi recordationem; quin imo nemo erit, qui mei doloris, tam pie, justeque suscepti, rationem, caussamque vehementer non probet. Itaque dabitur mihi, opinor, haec venia, ut huc afferam Epitaphium, quod Amico optimo, ac suavissimo, post disertissimum Epicedion, item ab se elaboratum, atque in frequentissima Immobilium Academia Alexandriae recitatum, spectatissimus March. Kar. Guasco ponendum curavit.

IVLIO . CAESARI . ANT. F. CORDARAE
EX . COMIT. CALAMANDRANAE
ORTV . DOMICILIO . COOPTATIONE . ALEXANDRINO
QVI . IN . SOCIETATEM . IESV . ADSCRIPTVS
POTENTIORVM . AMICITIIS . ET . FAMA . DOCTRINAE
ROMAE . DIV . CLARVIT
OB . EDITA . PLVRIMA . INGENII . MONVMENTA
SCRIPTOR . HABITVS . SVI . AEVI . NVLLI . SECVNDVS
ABROGATA . INDE . SOCIETATE
ALEXANDRIAE . SEDEM . FIXIT
IBIQVE . SENECTAM . DEGENS . MINIME . OTIOSAM
IMMOBILIVM . ACADEMIAM
SVA . FECIT . PRAEFECTVRA . CELEBRIOREM
OPTIMATES
CIVI . EGREGIO . PP.
VIXIT . ANN. LXXX . M. II. D. XIX.
OBIIT . PRID. NON. MARTII . A. R. S. MDCCLXXXV.

CAPVT VI.

De Monasterio S. Theclae, sive in Hierusalem, ac S. Vincentii nuncupato.

Nunc; age, quoniam Ciampinius praeter ea, quae hactenus illustravimus, non modo alterum cum Alpharano, et Vghellio, sed alia duo *Monasteria*, circa Basil. Vat. exstitisse tradidit, S. *Theclae*, et *in Hierusalem* nuncupata, de his etiam pauca delibemus. Ac prioris quidem mentio, tantum occurrit, in diplomate *Benedicti* IX. in nova Bullarii Rom. editione, et apud Vghellium [1]. Nam apud Bull. Vat. editores [2], qui idem iterum evulgarunt, post alia IV. *Monasteria*, loco hujus S. *Theclae*, alterum enunciatur, sub titulo *Hierusalem*.

Sed quum nulla usquam alibi, quantum quidem ego legere, aut observare memini, ejusdem mentio fiat apud Scriptores, ejusque situs a nemine indicetur, facile adducor, ut credam, librariorum vitio, *Theclae* nomen, pro *Hierusalem*, apud Vghellium, et in Bull. Rom. irrepsisse; nisi potius, quod probabilius videtur, Monasterium *Hierusalem*, aliquando etiam nomine venisse putes *Theclae* Protomartyris, et Apostolae, ut illustri elogio, quo alias etiam sanctas Mulieres decoratas deinde fuisse notant Fronto Ducaeus [3], et Petr. Lazerus [4], nuncupatur apud Ioh. Ernestum Grabium [5]. Pro certo enim

1 T. I. p. 108.

2 T. I. p. 20.

3 in notis ad Chrysostomum T. I. p. 90.

4 in dissertatione de persecutionibus in Ecclesiam excitatis aevo Apostolico. V. Basilii Seleuc. Episcop. de vita, et miraculis S. Theclae Virg. Iconiensis, et Protomart. int. Basilii Opp. pag. 221. edit. Paris. 1622. fol., et apud Surium die 23. Sept. p. 239. Vitam S. Theclae ex Sim. Metaphraste, ex Adonis Martyrologio, et S. Ambrosio in lib. II. de Virginibus. apud Surium loc. cit. p. 263.

5 in T. I. Spicilegii p. 331.

habeo, quod et editores Bullarii Vatic. [1] sentiunt, hoc S. *Theclae* Monasterium ab altero *Hierusalem* separatum nunquam fuisse. Reliquum est igitur, ut de hoc *Hierusalem* Monasterio disseramus, quod haud ita post alia IV. superius descripta conditum fuisse, putandum est, quum in antiquiorum Pontificum vita memoretur.

Hoc Monasterium Janningus [2], dum, *quidquid aedificiorum fuit, ante, et circum veterem Basilicam*, late persequitur, ne nominat quidem. Ex quo licet arguere, ei tantum alia quattuor, quae supra descripsimus, innotuisse. Verum hoc etiam antiquitus exstitisse, atque ad *Monasteriorum* coronam, quae Bas. Vatic. circumdabant, spectasse, extra omnem dubitationis aleam est.

Siquidem memoratur ab Anastasio in vita *Leonis* III. [3], ubi post Titulos, et Diaconias, dum Monasteria quoque recenset, quae juxta sacras Aedes fuerant aedificata, ut Monachi in iisdem divina officia quotidie persolverent, *fecit autem*, inquit, *in* Monasterio Hierusalem, *quod ponitur ad B. Petrum Apostolum*, *canistrum ex argento pensantem libras* v. Item in vita *Leonis* IV. haec habet [4]. *In venerabili* Monasterio Hierusalem, *quod juxta Ecclesiam B. Petri Apostoli ponitur*, *fecit vestem de fundato cum orbiculis in circuitu ornatam cum lista de chrysoclavo*, *cum velis ex imirino duobus*, *et fundato tribus*. Praeterea aliis quattuor supra descriptis adjunctum vidimus [5], in diplomate *Ioh.* XIX. apud Mabillonium [6], et Bull. Vat. editores [7], ubi eodem titulo *in Hierusalem* appellatur, et *constitutum* dicitur *juxta magnam Ecclesiam S. Petri*, ut erudite Lubinus [8] etiam adnotavit.

1 T. I. p. 20.
2 T. vI. Iunii p. 57.
3 T. iI. §. LXXX. p. 294.
4 T. iiI. §. cix. p. 140.
5 p. 1484.
6 T. iI. Mus. It. p. 154.
7 T. I. p. 17.
8 p. 335.

Ejusmodi vero denominationem *Monasterio* inditam fuisse recte opinatur Steph. Borgia [1], quod illuc nonnulla terrae portio ex sanctis Hierosolymorum locis fuerit adsportata; quemadmodum praeter Panvinium, et Severanum, Besozzius [2], Ciampinius [3], Nerinius [4], et Aegidius Regatius [5], de Basilica Sessoriana in *Hierusalem* appellata, atque idem Borgia [6] de Aedibus S. M. in *Hierusalem* vulgo nuncupatis, Beneventi, Capuae, ac Teate conjectarunt.

Hoc Monasterium Martinellius [7], teste Grimaldo, *D. Vincentio* sacrum olim fuisse asserit, et sub *Alexandro* III. Ecclesiam *S. Vincentii* absolute nuncupatum, quod eo loco exstitisse conjicit, ubi antiquitus *Oratorium S. Crucis*, in vita *Symmachi* [8] nominatum, fuisse constat, nempe *ad fontem*, in Basilica S. Petri Apostoli. Et sane ceteri quoque ichnographi, Canonicus Rom. [9], Alpharanus [10], Severanus [11], Bonannius [12], eodem situ hanc S. *Vincentii* Aedem collocarunt, quam deinde in molitione novi Templi Vaticani, dejectam affirmant, ad borealem veteris Bas. partem, sive ad dextrum latus,

Multa de eadem in medium protulit Ciampinius [13] a Grimaldo desumpta. Sed quum omnia mira perturbatione miscuerit, nec intelligi satis possit, quae primis, quae posterioribus temporibus sunt tribuenda, praestat ejusdem Grimaldi verba afferre, ubi multa scitu non in-

1 T. III. Mem. di Benevento p. 133.
2 Storia della Basilica di S. Croce in Gerusalemme.
3 de Sacr. Aed. c. VII.
4 de Templo, et Coenobio SS. Bonifacii, et Alexii p. 407.
5 de Sacros. et vivifica I. C. I. N. Cruce aliisque ejusdem cruciatuum, et necis instrumentis, iis praesertim, quae in Basilic. S. Crucis in Hierusalem Romae religiose adservantur. Romae 1777.
6 loc. cit. p. 135.
7 p. 353.
8 T. I. §. VII. p. 176.
9 num. 28.
10 Tab. Ichn. litt. aa.
11 p. 67.
12 p. 32.
13 pag. 96.

digna habentur. Ait itaque [1]. *Anno* MDCXI. (perperam Ciampinius [2] scripsit anno MDLXI.) *Ecclesia S. Vincentii, quae erat inter Palatium Apostolicum, et Navem SS. Sudarii, solo aequata fuit. Habebat ingressum ad Orientem, tres naves fornicatas cum apsida, in quibus erant picturae antiquissimae in humiditate oblitteratae, ut eas penitus excipere non valuerim. Videbantur esse gesta Sanctorum, et fortasse S. Vincentii. Haec Ecclesia in exordio fuit quinta habitatio Canonicorum, nominata* Hierusalem, *in Bulla Iohannis* XIX. *in Bibl. Vat. Bas. Postea fuit ibi Archipresbyter, non tamen Cardinalis, cum Canonicis. Huic Archipresbytero, et Abbati S. Blasii in cantu secuto committebantur Conservatoriae dictae Basilicae, ut in litteris Iohannis* XXII, *et aliis Instrumentis Officii Exceptorum. Nicolaus* V. *illam extinxit, et redditus eidem Basilicae univit, ut in Bulla ejusdem* [3], *ex qua Capitulum hactenus possidet pedicam S. Vincentii. Redacta ad usus profanos* (ad usum scilicet Cellae vinariae, ut narrat Severanus [4], qui plura de hac Aede memoravit) *Columnae navium parastatis lateritiis cinctae fuerunt sub Paullo* III. *pro majori fulcimento aedificandi supra dictam Ecclesiam, ubi erant multa Cubicula, et Aulam unam magnam habebat a dicto Summo Pontifice Paullo factam, ad recipiendos Census Camerae Apostolicae debitos in Festo Apostolorum Petri, et Paulli, ut notabat inscriptio marmore insculpta. Sub lacunari ipsius Aulae in gyrum cernebantur diversae historiae Principum Tributariorum Ecclesiae Romanae. Dum igitur parastatae dissolverentur, ecce apparuerunt decem octo integrae Columnae, altitudinis palmorum fere* XX. *ex pretioso marmore maculato glareato.* Hactenus Grimaldus.

1 in lib. Instrum. ms. p. 170.
2 p. 96.
3 T. II. Bull. Vat. p. 130.
4 de VII. Eccl. p. 67.

Ex his igitur apparet, sacram hanc Aedem, quam *Gregorii* IX. literae, *Capellam* nominant, uti usque a *Benedicti* IX. aevo fuerat, qui [1] ejus regimen Card. Matthaeo Vrsino Vat. Bas. Archipresbytero anno MCDIV. attribuerat, sensim eô usque devenisse, ut *Nicolai* V. tempestate, non jam amplius *Capellae*, sed *Collegiatae*, uti vocant, quae Archipresbytero, et Canonicis instructa erat, nomine decoraretur.

Verum, quum ecclesiasticae disciplinae vix ullum in ea vestigium superesset, provido sane consilio *Nicolaus* V. Collegio Canonicorum, e medio sublato, ejus onera, ac redditus in Basilicam Vaticanam transtulit. Tandem Aedes an. MDCXI. profanata, atque in alios usus conversa.

Cur autem ibidem *quintam* fuisse scripserit Grimaldus Canonicorum habitationem, si quis ex me quaerat, reponam, hoc nihil aliud significare, nisi quod aliud ibidem exstructum fuerat *Monasterium*, ubi antiquitus; ut in aliis *quattuor*, Canonici Bas. Vat. Ministerio addicti inhabitarunt, qui postea, magnam partem, in propria Aede *Canonica* coaluerunt, et nonnulla ex iisdem *Monasteriis*, Monachis, aliunde invectis, libere incolenda reliquerunt.

Ad haec Monasteria, tamquam ad munitissimam Religionis arcem, nonnulli insignes Viri Romam peregre proficiscentes, identidem confugerunt; quos inter praecipue numerandus est Conredus Merciorum Rex, qui a Constantino Pont. humanissime exceptus, Regno abdicato, intra Monasterii Claustrum, juxta Bas. Vat. se recepit. Qualenam vero fuerit Monasterium ex iis hactenus descriptis, quô sese addidit Rex pientissimus, incompertum omnino est.

1 T. III. Bull. Vat. in Appendice.

CAPUT VII.

De veteri Aede Canonica Bas. Vat.

Vaticanae Basilicae Ministris *quinque Monasteria*, quae circa eamdem exstiterunt, remotiori aetate domicilium praebuerunt. Sed quum *Monasterium B. Martini*, usque a Sec. x. initio, ut ex charta superius [1] allata argumentari licet, traditum fuisset Monachis Benedictinis, ac forte alterum etiam iis deinde concessum fuisset, eorum vice, altera Aedes Canonicis ejusdem Templi destinata fuit, quae *Canonica* vocabatur, ac prope Templum *S. Stephani Minoris*, seu *Hungarorum* sita erat, occurritque apud nos in tab. ichnographica litt. g. Primam vero novae hujusce *Canonicae* mentionem factam fuisse comperi ab Adriano IV, qui anno MCLVIII. Diploma inscripsit [2] *Dilectis Filiis Bernardo Tit. S. Clementis Presb. Cardinali, et Archipresbytero* Canonicae *Bas. Principis Apostolorum, et ejusdem Canonicis, et Rectoribus* IV. *Monasteriorum S. Ioh. et Paulli, S. Martini, S. Stephani Maj. et S. Stephani Min.* Ex hisce igitur Pontificis *Adriani* verbis, cui non manifestum erit, jam inde ab ejus aevo Diaetam Canonicam fuisse institutam, ibique jam plures Canonicos inhabitasse? Et sane eosdem ibidem, una cum Beneficiariis, et Clericis degisse tradidit Alpharanus, qui ita scriptum reliquit [3]. *Post dictas Sanctimonialium* (le Murate di S. Pietro) *Aulas, exstrinsecus ad meridiem adhuc superest Ecclesia Monasterii S. Stephani Majoris*, (lege Minoris), *vulgariter dicta* delli Vngari, *quam Stephanus Pannoniorum Rex magnifice restituerat, atque dotaverat, in qua habitabat ter-*

1 p. 1493. 2 in T. I. Bull. Vat. p. 57. 3 ms. p. 62. litt. f.

tia pars Canonicorum Basilicae deservientium , juxta quam adhuc aliqua Canonicae , *sive Monasterii vestigia visuntur, a Nicolao III. restaurata , in qua Canonici , Beneficiati , et Clerici Basilicae commode habitabant , antequam ob novae Basilicae constructionem demoliretur . Sed in aliquibus Cubiculis Paullus Pallellus Canonicus , et Bertinorus Vraphighettus Beneficiatus , et nonnulli alii Clerici habitant . Reliquam vero Canonicae partem in novae Basilicae constructione fuisse disjectam senior Herus meus Iacobus Herculanus Altararius referebat , quam integram propriis oculis vidisse affirmabat , et in Aula Patrui sui habitasse , aliquando recensebat .*

Itaque si istiusmodi Diaeta Canonica Clero Vat. domicilium praebebat , pronum est , argumentari , non unum S. *Martini Monasterium* aliorum commodo , atque habitationi cessisse . Quid ? Nonne dices , ejusdem Cleri numerum adeo excrevisse , ut alia quinque *Monasteria* haud satis ampla essent ad eum excipiendum ?

Porro jam demonstravimus , *Bonifacium* VIII , quod Nic. III. morte interceptus [1] praestare non potuit , duo , et viginti Canonicis , octonos addidisse , eorumque numerum ad tricenarium , qui nunquam adauctus fuit , primo perduxisse , tresque tantum Beneficiarios , aliis triginta a *Nicolao* III. institutis adjunxisse , ac demum vicenos Clericos addidisse , quibus senos alios adjectos deinde fuisse vidimus [2] . Itaque si demus , Canonicos Seculares , vel post *Nicolaum* III. in iis *Monasteriis* inhabitasse , id profecto , de uno , aut altero ex iis censendum erit , nimirum de *Monasterio S. Stephani Maj.* ac de eodem S. *Stephani Minoris* , quod *tertiam Canonicorum partem* incoluisse diximus , minime vero de tribus aliis SS. *Ioh. et*

1 T. I. Bull. Vat. p. 160. 2 p. 1408.

Paulli, S. Martini, et in Hierusalem. Nam docet Alpharanus, in Aede, *Canonica* nuncupata, Canonicos, Beneficiarios, et Clericos Beneficiarios sedem habuisse, ut etiam confirmat in MS. Albano [1] hujusmodi verbis. *Canonica Basilicae a Nicolao III. restituta, ubi olim Canonici, Beneficiati, ac Clerici Beneficiati Basilicae Vat. habitabant*.

Quod quidem, optimo sane consilio, praestitum fuisse, nemo inficiabitur, ut singuli Basilicae Ordines una simul domo aggregati, communi vitae nexu, magis magisque inter se coalescerent. Nam id ipsum enixe commendarunt Concilium Toletanum, Turonense, Moguntinum, Capitularia Karoli M. et Pipini, et Concilium Pontigonense, quod indixit, ut, qui praesunt [2], *proximum Ecclesiae suae Claustrum instituant, in quo ipsi cum Clero, secundum Canonicam regulam Deo militent*. Itaque si Paullus Diaconus Metensem Antistitem Crodogangum celebravit, qui [3] *Clerum adunavit, et ad instar Coenobii, intra Claustrorum septa conservari fecit, normamque eis instituit, qualiter in Ecclesia militare deberent*, id ipsum Adrianum, aut Nicolaum III, seu quicumque fuit Diaetae Canonicae institutor, egregie praestitisse, fatendum est.

Idem *Nicolaus*, quum a navo, et sollerti Agricola, nulla sit tam apte ad muniendam vineam contexta sepes, quae temporum injuria, aliqua saltem ex parte, vitium non faciat, ac proinde manum identidem poscat, quae fatiscentem, et male cohaerentem instauret, iccirco dum esset Bas. Archipresbyter, anno MCCLXXVII. Cleri Vaticani disciplinam instaurandam curavit, plurimis sanctionibus a Iohan. XXI. confirmatis. Inter cetera ibidem

1 litt. g.

2 an. 876. sub Karolo Calvo.

3 V. Duchesnium Hist. Francor. T. II. p. 204. Parisiis. 1631.

praescripsit, ut [1] *ad Matutinas sic tempestive pulsetur, quod destinate ad intelligentiam, quae legenda fuerint, legi possint, et quae cantanda cantari* [2] . . . . *Omnes Canonici in eadem Ecclesia residentes in* communi Dormitorio *dormiant, et Refectorio prandeant, et in diebus jejuniorum coenent, dum in mensa fuerint, lectionem habentes*; *Lectore in loco lectionis continue residente, et introeunte refectorium cum Edomedario, et cum ipso etiam exeunte . . . . Hoc autem in eadem Ecclesia hactenus statutum exstitit, et servatum. De refectorio quoque, processu temporis superexscrescentibus facultatibus, dante Domino, utilius poterit ordinari, quid in ipso Canonici recipere debeant de communi*. Singuli enim Canonici, *Camera Capitulari* haud amplius victum subministrante, suopte arbitrio obsonia sibi comparabant. Ac propterea statis anni diebus, praeter consuetam pecuniae distributionem, alteram etiam obtinebant frumenti, vini, olei, aliorumque id genus.

Sed istiusmodi Constitutiones, Canonicis *jam quasi in antiquatae deformitatis impressione assuetis*, parum, aut nihil prolapsae disciplinae rectius instaurandae prodesse potuerunt. Quocirca, quum idem Card. Vrsinus supremis Ecclesiae gubernaculis fuit admotus, assumpto nomine *Nicolai* III, easdem Constitutiones anno MCCLXXIV. instauravit, ac rursus protulit, ut prior veteris disciplinae ardor, qui jamdiu deferbuerat, iterum, velut novo subjecto igne, incalesceret. Sed quamvis de *communi refectorio* ibidem haud amplius loquatur, tamen illos dumtaxat *Canonicos haberi pro residentibus, et residentes esse in Ecclesia statuit, qui in* Canonica, *sive intra Claustrum, ipsius* Canonicae *commorantur*.

1 T. I. Bull. Vat. p. 87. 88. 2 ibid. p. 172.

Heic autem, ut doctissimus Jos. Garampius, olim multo clarissimum Bas. Vat. lumen, nunc singulare S. Collegii decus, atque ornamentum, animadvertit [1], etsi integra annualis *portio*, aut praebenda cujuslibet Canonici esset LX. librarum, atque XXX. pro singulis Beneficiariis, tamen diversa erat illa pars, quae pro residentia assignabatur, ab altera pro assessione celebrationi divinorum officiorum. Haec scilicet pro Canonicis constabat libris XXIV. pro Beneficiariis XX. Quoties vero quisquam eidem servitio deesset, mulctabatur [2] subtractione proventuum, vel in toto, vel in parte, exceptis tamen casibus infirmitatis, aut absentiae, Capituli venia, ac XVI. aliis diebus ad corpus curandum, ac sanguinem venis emittendum. Ceterum Bas. servitium quotidianum erat, atque continuum. Praeterea cuilibet Canonico aliae XXXVI. librae supererant, quarum sex quolibet bimensi, singulis persolvebantur pro residentia, ratione duorum solidorum, qualibet die. Nam *residens* habebatur [3] *Canonicus illa die*, qua, infra *Claustrum Canonicae pernoctabat*. Neque ulla unquam dispensatio annuebatur, praeterquamquod [4] *si per totum anni circulum pro suis, vel amicorum suorum expediendis negotiis, seu ex quacumque alia honesta causa*, XX. *diebus interpolatis, seu continuis extra Canonicam, seu Claustrum ipsius voluerit pernoctare*. Quae quidem tolerantia a Clemente V. [5] anno MCCCV, extensa fuit usque ad bimense, singulis annis. Nihilominus Bonifacius VIII, [6] quum instituit novos alios octo Canonicos, ad nullam aliam residentiam eos adstrinxit, quam octo mensium. Ita sen-

1 V. eruditissimam dissert. sopra la vita Canonica Card. Garampi pag. 297. nelle Memorie della B. Chiara.
2 T. I. p. 166. p. 187.
3 ibid. p. 170. 187.
4 ibid. p. 187.
5 ibid. p. 240. 329.
6 ibid. p. 230.

sim ventum est ad *hebdomadarum* introductionem, quarum primo fit mentio in Constitutionibus ann. MCDLXI. a Card. Petro Barbo Archipresbytero, qui postmodum fuit Paullus II, exaratis, ubi *ex speciali mandato Pii* II. praescribitur, *quod omnes Canonici pro* medietate *in Officio nocturno, et diurno totius anni deserviant, et mutentur de* 15. *diebus in* 15. *dies* ..... *Quod Beneficiati, et Clerici in Officio nocturno pro* medietate *serviant, de die vero, continue habeant residentiam, et appunctentur omnibus horis, quibus non interfuerint, habeantque dies* XL. *totius anni de assentia pro dictis horis diurnis*. Atque haec prima quidem est tolerantia, ut adnotat Card. Garampius [1], concessa Beneficiariis, et Clericis, quoad servitii quotidiani diminutionem, cui primitus devoti erant. Deinde vero de eodem hebdomadarum usu loqui videtur Xystus IV, ubi statuit, distributiones massae communis impertiendas esse [2], quolibet mense exeunte, *illis, qui usque tunc residentiam fecerint in Vrbe, et deservierint in divinis temporibus consuetis*, nimirum *suis hebdomatis*. Atque hinc usque ab aevo Paulli IV. mos per classes serviendi, *inveteratus* dicebatur, qui deinde ad praesentem *Mediariae*, ac *Quartariae* formam a S. Pio V. [3] redactus fuit.

Ipsi quoque Beneficiarii a Constitutionibus ad continuam residentiam, et pernoctationem fuerant adstricti [4] *infra Claustrum Canonicae*; *infra quod Claustrum cuncti Beneficiati morentur in Domibus pro ipsorum habitatione assignandis*. Neque vero ulla iisdem, aeque ac Canonicis tolerantia annuebatur; quod iidem *non solum principaliter, sed quasi penitus ad hoc tantum assumuntur, ut in divinis*

1 Memorie della B. Chiara p. 558.
2 T. II. p. 217.
3 T. III. p. 185. 353.
4 ibid. p. 171. 192.

Officiis tam diurnis, quam nocturnis, pro vivis, et mortuis in eadem Ecclesia decantandis, ipsi Basilicae, et Choro eidem studeant jugiter, et continue deservire. Quapropter x. librae, quae praeter quotidianam distributionem, in portionis cumulum, iisdem debebantur, semel quotannis persolvebantur, die festa SS. Apostolorum Petri, et Paulli [1], *illis solis, qui per totum annum praecedentem fuerint residentes, et deservientes in ipsa Basilica reputandi: non etiam si forsan interdum a Choro abessent, quum tunc Chori distributione priventur, istis decem libris privari deberent.* Quae quidem tolerantia a Bonifatio VIII. item ad Clericatus ab se institutos extensa fuit [2].

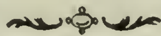
Verum Canonicae vitae disciplinam ibidem sancte institutam, usque ad Innocentium VII. dumtaxat obtinuisse, tradit Grimaldus apud Turrigium [3]. Tunc enim, propter Ladislai Regis adventum, adeo bellorum flammae exarserunt, ut *simul cum disciplina, etiam Domus Canonica situ, et squalore corruerit.*

Ceterum Pii II. aevo adhuc in more positum erat, ut cuilibet Canonico, aut Beneficiario, *intra Claustrum ipsius Canonicae* [4] domus assignaretur. Id enim constat ex ejus diplomate, quo [5] *Falconi de Sinibaldis Canonico S. Petri concessit Cameram ejus Canonicatui adnexam, cum officinis ad eam spectantibus*. Verum ex diplomatis Xysti IV. verbis superius allatis, jam tum Canonicos ab omni residentiae onere solutos fuisse constat, ac Canonicales domus aliis etiam ad inhabirandum fuisse concessas. Et sane jam tum *Canonicam* magna ex parte dilapsam fuisse, censendum est. Eam enim reparare studuit Paullus II, qui, te-

1 ib. p. 164. 184. 2 ib. p. 231.
3 Grotte Vat. p. 308.
4 T. I. Bull. Vat. p. 186.
5 T. II. Bull. Vat. p. 164.

ste Grimaldo [1], *Ecclesiam, et Monasterium Monialium de Cavallerottis, S. Catharinae Ord. S. Benedicti, prope Forum Vaticanum, cum domibus contiguis, aliisque redditibus mensae Capitulari Basilicae perpetuo univit, ad effectum construendi Canonicam, ut in ejus Bulla data* 1469. *in Archivo*, quam in lucem prodiderunt Bull. Vat. editores. Quod effectu suo non caruisse putandum est. Nam, ut cetera praeteream documenta, Alexander VI. anno MCDXCVIII. Marcello de Cancellariis contulit [2] *Canonicatum, et Praebendam Bas. Vat. vacantem per obitum Ioh. Bapt. de Vrsinis, domumque Canonicalem, qua Praedecessor Canonicus usus fuerat, inhabitandam concessit*. Sed Paulli III. aevo Canonici propriam domum aliis locabant [3]. Profecto jam tum plures in Vrbe moratos fuisse probant memoratae Constitutiones Card. Petri Barbi [4], ubi praescribitur, *quod Grossum lucrentur solum residentes in Ecclesia, vel deservientes, et ab Vrbe venientes ad matutinum; et hoc pro rata temporis totius anni dictae residentiae, vel servitii*. Tandem ob novi Templi Vaticani aedificium, superstitem *Canonicae* partem solo dejectam fuisse, jam supra ab Alpharano audivimus [5].

1 Torrigio Grotte Vat. p. 387.
2 T. II. Bull. Vat. p. 285.
3 T. II. Bull. Vat. p. 449.
4 T. I. Bull. Vat. pag. 187. Tom. II. p. 164. 192. 286.
5 pag. 1570.

CAPUT VIII.

De Incolis Monasteriorum circa Bas. Vat.

Superest nunc, antequam vela Orationis contrahamus, expedienda alterius nodi solutio, nimirum, utrum *Monachi*, quibus tradita fuit quinque *Monasteriorum* cura, fuerint *Seculares*, et *Canonici Bas. Vat.*, an potius *Monachi*, Anastasii Alexandrini, sive alterius Sancti Conditoris regulae sectatores. Sed, ut res apertior fiat, praestat Bullarium Vaticanum, totum quantum est, diligenter evolvere.

Etsi origines trium Monasteriorum SS. *Ioh. et Paulli*, S. *Stephani Maj. et S. Martini* Leoni M. assignandae videantur, tamen prima in Bull. Vat. collectione postremi hujusce mentio fit a Stephano II [1], ac deinde a Leone IV, qui ejusdem bona enumerans, pluribus quoque privilegiis ditavit, anno DCCCLIV [2], itemque a Leone IX. qui Ecclesias eidem Monasterio obnoxias, una cum praediis, ac juribus recenset, et S. Petri Canonicis confirmat [3].

Haec, quoad *Monasterium* S. *Martini*, separatim ab aliis nominatum, in Bull. Vat. occurrunt. Quod vero spectat ad alterum S. *Stephani Maj. Cata Galla Patricia*, hoc item primo indicatur a Stephano II [4], ac dehin a Leone IX, qui anno MLIII. diploma inscripsit *Iohanni Archipresbytero Eccl. B. Petri Apost. et ipsius Ecclesiae Canonicis, in Monasterio S. Stephani Maj. nunc ordinatis, et ordinandis* [5].

Verum non modo haec, sed etiam alia duo SS. *Ioh. et Paulli*, et S. *Stephani Minoris* commemorantur a Leone IX.

1 T. I. p. 12. 2 ibid. p. 15. 3 ibid. p. 22. 4 ibid. p. 12. 5 ibid. p. 29.

in diplomate inscripto, eodem anno MLIII. [1] *Ioh. Archipresbytero Eccl. B. Petri, et ejusdem Ecclesiae Servitoribus*. Singulorum etiam nomina conjunctim exhibet alterum diploma Innocentii II. anno MCXXXIII. [2] *dilectis Filiis Canonicis SS. Iohannis, et Paulli, S. Martini, S. Stephani Majoris, et S. Stephani Minoris, ad servitium Ecclesiae B. Petri Apostolo Principis deputatis*. Ex quibus aperte liquet, Canonicos Bas. Vatic. inservientes, Innocentii II. aevo, in descriptis *Monasteriis* adhuc inhabitasse.

Quid tu igitur, dicet heic aliquis, etiamne putas, Canonicos fuisse Monachos, in *Monasteriis Vaticanis* vitam degentes? Ego vero maxime; ac quod dubitandum sibi de hac re putarunt Viri eruditissimi, nollem, fecissent. Nam etsi Canonici *Seculares* essent, *Monachi* tamen passim cognominabantur, eo quod extra Vrbem, Caenobitarum more, in communi vivebant. Praeterea *Clerici olim simpliciter*, ut recte notat Ludovicus de la Cerda [3], *appellati sunt Canonici*. Quum enim illa annonae mensura, quae ad singulorum victum spectabat, *canonis* verbo in Occidentis Imperio indicaretur, hinc etiam Clerici, qui ex Fidelium oblationibus pro sua sustentatione partem recipiebant ab Ecclesia, in cujus album, a S. Augustino *tabulam*, et a Concilio Agathensi [4] *matriculam* nuncupatum, relati erant, *Canonici* hac de caussa vulgo dicebantur. Quocirca Concilium III. Aurelianense [5] Episcopo indicit, ne Clericus contumax recenseatur *inter Canonicos, neque in rebus ecclesiasticis cum Canonicis sti-*

1 ibid. p. 33.
2 T. I. Bull. Vat. p. 47.
3 Adversaria cap. XCVIII. num. I. V. Agnello Onorato del numero de' Chierici, secondo l'antica, e moderna disciplina della Chiesa. Venezia 1768. 8.
4 Can. II.
5 Can. XI.

pendia ulla percipiat. Quod ex Grimaldo [1], qui rem pluribus validissime confirmavit, Vignolius in vita Leonis I [2], Gregorii II [3], et Gregorii III. [4] adnotavit. Id etiam diserte declaravit Iacobus Gretserus apud Turrigium [5], ubi ait. *Olim etiam Sacerdotes hujus domi Templis deservientes, et Canonici, more Monachorum, in communi vivebant*. Quam quidem consuetudinem vel iis, qui Ecclesiasticam historiam primoribus, ut ajunt, labiis degustarunt, probe notum est, apud alios etiam Catholici Orbis Ecclesiarum Cathedralium Canonicos diu viguisse, ut multis exemplis demonstrare possem [6].

Nam, ut praeteream beata Reip. Christianae primordia, Eusebii Vercellensis Episcopi [7], qui una cum Sancto Martino, post Athanasium, et Petrum Episcopos Alexandrinos, Monachorum usum ex Aegypto, ac Syria in omnem Italiam invexit, verba recitari possent; quibus illa consonant D. Augustini, quo suadente, quemadmodum in ejus vita scribit Possidius , *semper Cleri-*

1 ms. de Can. Bas. Vat. c. III, et IV.
2 T. I. p. 152.
3 T. II. p. 16.
4 ibid. p. 50. 5 p. 176.
6 Ioh. Molanus. de Canonicis. Colon. per Mylium 1587. 8. Raymund. Chaponnel. Histoire des Chanoines, ou recherches Historiques-Critiques sur l' Ordre Canonique. Paris 1699. 8. Bibliotheca Canonicorum Gasparis Thurmanni, in qua de Canonicis, et Canonicatibus, eorumque Collegiis, seu Capitulis, statu, et officiis, residentiis, statutis, privilegiis, praebendis, Vicariis, et quae eô pertinent, remissive ad novissimos, et selectissimos auctores agitur. Halae Magdeburg. 1700. 4. Thomasinius. in veter. disciplina. Muratorius in dissert. LXII. Diss. Caes. Benvenuti Crema, de vita, et Communitate Clericorum primitivae Ecclesiae. Romae 1728. fol., et Constantiae 1736. Sarnelli dell'origine della voce Canonico. letter. IV. Tom. I. pag. 12. Card. Garampius in dissertat. IX, et X. sopra i progressi, e decadenze della vita Claustrale de' Chierici, e Canonici, specialmente in Italia. Memorie della beata Chiara di Rimini, et Borgia de Cruce Veliterna pag. 5.
7 V. Ioh. Andr. Iricum de Eusebio Vercellarum Episc. in Sacrosancto Evangeliorum Codice S. Eusebii Magni Episc., et Mart. manu exarato. Mediol. 1748.
8 c. XXV. p. 86.

9 Q

ci, una etiam domo, ac mensa, sumptibusque communibus alebantur, ac visebantur. Hujus disciplinae sanctimoniam instaurarunt Romanae Synodi, anno MLIX. sub Nicolao II, et anno MLXIII. sub Alexandro II. celebratae, dum ita sanciunt [1]. *Praecipientes statuimus, ut ii praedictorum* Ordinum, (Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi), *qui eidem praedecessori nostro* (Leoni IX.) *obedientes, castitatem servaverunt, juxta Ecclesias, quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos Clericos, simul manducent, et dormiant, et quidquid eis ab Ecclesiis venit, communiter habeant. Et rogantes monemus, ut ad Apostolicam, communem scilicet vitam, summopere pervenire studeant.*

Porro Cellae, Templa, ac praesertim Ecclesiae Cathedrales, Aedes Episcoporum, Canonicorum Domus, *Monasteria* passim appellabantur [2]. Atque ut uno, aut altero saltem exemplo rem tibi comprobem, in Canone xxI. Concilii Moguntini Collegium Canonícorum *Monasterium*, eorumque Prior *Abbas* vocatur, atque ita ibidem praecipitur. *Episcopus sciat per singula Monasteria, quantos quisque Abbas Canonicos habeat in Monasterio suo, et hoc omnino ambo pariter provideant, ut si Monachi fieri voluerint, regulariter vivant, sin autem, Canonice omnino.* Item in historia miraculorum S. Bertini Abbatis Sithivensis, *Monastici Monasterii* fit mentio [3]; ac paullo infra, *Fratris*

1 Conc. Rom. an. 1063. apud Labbè Conc. T. xiI. p. 138. Vid. Not. Binii, et Chron. Sigeberti ad an. 1078. apud Pistor. T. I. p. 843. Cennium in not. ad diss. LXV. Muratorii p. 99.

2 Maurini. in Act. SS. Sec. vI. Par. I. p. 199. 201. 335, et Part. iI. p. 113. 118. Spelmannus. in Glossario p. 421. Ducangius. sub Monast. Molanus. de Canon. lib. I. cap. 12. Ioh. Iac. Chiffletius. in Hist. Eccl. Vesontion. Georgius Colvenerius in S. Vindiciani epist. expositione. Mabillonius. T. iI. Mus. Ital. pag. 54. Binghamus. de Tabernaculis, Monasteriis, et aliis quibusdam minus usitatis Ecclesiarum nominibus. T. iiI. lib. viiI. c. I. §. xI. p. 135.

3 in Actis SS. Ord. S. Bened. Sec. iiI.

Monastici Ordinis. Ad quae Mabillonius haec adnotavit. *Tunc temporis erant Monasteria Monachorum, et Canonicorum .... et fratres etiam tunc dicebantur Clerici, et Canonici: unde hic* Frater Monastici Ordinis, *discriminis ergo*.

Qua de re Innocentius III. sanctissimus, idemque doctissimus Pontifex, sapientissimorum Patrum vestigiis inhaerens, ad fovendam disciplinam *inter B Petri Canonicos*, Apostolicae auctoritatis robur, atque inconcussae observantiae praeceptum adnexuit diplomate, ex quo conficitur [1], *Canonicos* per id temporis in eodem cubasse dormitorio, atque in eodem refectorio ad mensam discubuisse, lectioni semper intentos, cui in prandio sine intermissione Anagnostes vacare debebat [2]. Quae quidem in mentem revocant egregium Canonicorum Ecclesiae Rhemensis institutum, quod Stephanus Tornacensis anno MCC. in epistola ad eorumdem Canonicorum seniorem, hujusmodi laudibus ornavit. *Reficiebant Convivae Domini, minus ventrem, quam mentem, sonante eis per ministerium lectoris divino eloquio, nunc admonendo praeceptis, nunc prohibitionibus coercendo. O fortiores epulas, quae non crapulam provocant, sed sobrietati deserviunt!*

Verum, quod *Innocentius* III. sanctissime praescripsit, id jam, meo quidem judicio, *Canonici* praestabant, non amplius in singulis *Monasteriis* superius descriptis, sed in nonnullis eorum, atque etiam in *Canonica*, quae tantum in suo diplomate nominatur, quum *extra* ejus *septa* cuiquam *sine Capa, vel Toga* exire interdictum esset, *nisi forte extra Vrbem equitaturo, et tunc nihilominus in habitu*

P. I. p. 104. Vita cum Comm. praevio, et notis Ioh. Stiltingi. in T. II. Sept. Bolland. pag. 549, et in vitis SS. Surii die v. Septemb. pag. 70, et apud Borgia Tom. I. Mem. di Benevento pag. 186.

1 T. I. Bull. Vat pag. 87, et 88.

2 Regula Pachomii, et Basilii in Cod. Regular. Luc. Holstenii Par. I.

honesto. Id enim sancte servatum fuisse docet Leo a S. Johanne in *Typo vestis religiosae* [1], uti praescripserant Concilium Agathense [2], et Liptinense [3], et post Innocentium III. confirmarunt Turonense [4], et Ravennatense [5]. Ex quibus liquido praestabis, multo ante *Nicolaum* III, (qui hanc *Canonicam* dumtaxat instauravit [6], minime vero de novo condidit, ut excidit Turrigio [7], quod tantum de Adriano IV. dici posset [8],) huc veteres *Monasteriorum* inquilinos magna ex parte emigrasse, novamque, ac propriam sibi sedem, et domicilium ibidem statuisse. Quaeso enim, cur *Innocentius* III, ut fecerat *Innocentius* II, *Monasteria* minime nominavit, atque eadem *Monachis* etiam *quinque Monasteriorum* non praescripsit, si tum vel iidem, Canonici Bas. Vat., quibus diploma inscripserat, reipsa fuissent?

Jam quemadmodum, inquies, hac de re constituetur? Equidem sic existimo, usque ab Adriani IV. tempestate, potiorem partem Canonicorum in *Canonica*, de qua nunc sermo est, habitasse. Etsi enim diplomata ejusdem *Adriani* IV. ann. MCLVIII. , *Vrbani* III. an. MCLXXXVI. [10] *Clementis* III. anno MCLXXXVIII. [11] *Canonicis Bas. Principis Apostolorum, et Rectoribus* IV. *Monasteriorum SS. Iohan. et Paulli, S. Martini, S. Stephani Majoris, et S. Stephani Minoris*, inscripta sint, non inde tamen consequitur, uti Bull. Vat. editoribus [12] visum est, *Canonicos, ac Rectores Monasterio-*

1 Sect. III. p. 21. Parisiis 1625.

2 Ann. 506. can. XX. Vestimenta nisi, quae religionem deceant, uti vel habere non liceat.

3 An. 743. can. VI. ut Presbyteri, vel Diaconi non Sagis, laicorum more, sed casulis utantur, rite Servorum Dei.

4 Ann. 1239. can. II. Ne Sacerdotes in publicum procedant, nisi Cappis clausis, vel mantellis.

5 Ann. 1314. can. X. Ne vestimenta alterius coloris, quam jure permissi, quae desuper clausa sint, atque talaria.

6 Torrigio Grotte Vat. p. 310.

7 ibid. p. 391.

8 V. pag. 1569.

9 T. I. Bull. Vat. p. 53.

10 ibid. p. 68.

11 ibid. p. 72.

12 T. I. p. 57.

rum eosdem fuisse, atque *Monachos*, qui ibidem degebant. Imo, ni vehementer fallor, satis mihi quidem videtur, ex iis aperte constare, *Monachos* eorumdem *Monasteriorum*, non amplius tum *Canonicos* fuisse Basilicae Vaticanae, quum ab iis separatim nominati essent eorum *Rectores*. Nam si *Canonici* et ii fuissent, diplomata *Canonicis Basilicae Principis Apostolorum* generatim tantummodo fuissent inscripta, ut Eugenium III. anno MCLIII, [1] Adrianum IV. anno MCLV, [2] et Alexandrum III. anno MCLXXVII. [3] praestitisse legimus. Qua de re, quid relinquitur, nisi ut horum Monasteriorum *Rectores*, sub iis Pontificibus, ex *Canonicorum* Collegio fortasse adlectos fuisse, vel, quod etiam probabilius videtur, eorum Rectores, etiamsi Monachos, Canonicorum albo adscriptos credamus. Nam Gregorius IV. anno DCCCXXVII. pone Basil. S. M. Transtiberim [4], *Monasterium a fundamentis statuit, et novis fabricis decoravit. In quo etiam* Monachos Canonicos *aggregavit, qui inibi officium facerent, et Omnipotenti Domino grates, et laudes diebus singulis, et noctibus prosequutis, intimo cordis spiramine decantarent*. Sed haec tamen non aliter, quam pro conjectura accipi volo. Quis enim in tanta monumentorum inopia, rerumque obscuritate, verum certo dispiciat?

Haec autem Monasteria, *Benedicto* IX. Pontifice, hoc est, intra annum MXXXIII, et MXLVIII; unius tantum gubernationi tradita ferme omnia fuisse videntur, si Turrigii auctoritati standum est, qui in veteri Instrumento membranaceo Archivi Vat. haec legi ait [5]. *Azzo Rector S. Petri, et quattuor Monasteriorum*. Atque hanc porro

1 T. I. Bull. Vat. p. 51.
2 ibid. p. 253.
3 ibid. p. 64.
4 num. CDLXX.
5 p. 606.

dignitatem ei similem fuisse addit, quam, dum scriberet, major Sacrista obtinebat. Verum id nominis fortasse designavit Archipresbyterum Basilicae, quorum primum ab eodem Benedicto electum Card. Vrsum Vrsinum fuisse tradidit Grimaldus [2]. Quod tamen, aut parvo temporis spatio, aut certe dicamus, licet, nunquam contigisse, quum mox observatum sit, *Adrianum IV*, *Vrbanum III*, *et Clementem III*, eodem Seculo XII, *Rectoribus* IV. *Monasteriorum* diplomata inscripsisse. Verum haec *Monasteria* semper Canonicis Bas. Vat. subjecta permanserunt, etiamsi temporis lapsu nonnulla eorum, praeter illud S. Martini, Monachorum, quos ita vocamus, custodiae tradita, et mancipata essent.

Haec autem Ciampinii [3] sententiae adversari videntur, qui Monasteria prope Apostolorum sepulcrum excitata, Monachorum Ægyptiorum sodalitatibus, quas Romae instituerat Athanasius Episcopus Alexandrinus, ab Arrianis sua sede expulsus, usque ab initio donata fuisse scripsit, *utpote quae non parum sua solitudine, eorum instituto conformarentur, dum Vaticana Basilica extra Vrbem tunc temporis posita erat*. Nam post Baronium [4], et Lupum [5], Mabillonius [6] affirmavit, *Romam Orbis Caput*, *atque adeo universam Italiam Monachorum vitam hausisse per S. Athanasium*, qui, rationes ineunte Pagio, Romam appulit, a Julio P. arcessitus, anno CCCXLI; etsi Muratorius [7] contendat, primi Monasterii exemplum non ab Athanasio in Vrbe, verum Mediolani a S. Martino in-

2 Torrigio ibid. V. Cenni in not. ad Diss. LXII. Muratorii T. II. P. II. p. 38.

3 p. 91.

4 ad ann. 328.

5 in Schol. ad Can. VI. Conc. Tholosani et in not. ad lib. de Praescript. Tertull.

6 T. I. Annal. Bened. n. IX. ad an. 494. de Monachorum origine, statu, et regulis in Occidente, ante S. P. Benedictum, et in T. III. Disc. Pop. Dei p. 236.

7 Diss. LXV. P. II. T. II. p. 77.

structum, qui, teste Severo Sulpitio [1], *Italiam repetens, quum intra Gallias quoque discessu S. Hilarii, quem ad exsilium Hereticorum vis coegerat, turbatam Ecclesiam comperisset, Mediolani sibi Monasterium statuit*. Quod etiam Gregorius Turonensis [2], ne quid dicam de Paullino Petricorio [3], confirmat, inquiens, *apud Vrbem Mediolanensem Italiae primo Monasterium constituit*. Atqui, si primitus haec obtinuerunt *Canonici Seculares*, evidens est, Monachos, de quibus loquitur Ciampinius. non illuc invectos esse potuisse, nisi post eorum emigrationem ad Aedem Canonicalem, primum ab Adriano IV. memoratam. Praeterea tria Monasteria *SS. Ioh. et Paulli*, *S. Martini*, et *S. Stephani Maj.* dumtaxat a Leone M. constructa fuisse vidimus; etsi minime inficiandum sit, usque ab aevo S. Hieronymi, Monasteria exstitisse, quibus regulas Liberius [4], Damasus [5], et Innocentius praescripserunt, ac nonnulla ex iis ipse Augustinus indicaverit [6], *in quibus singulis gravitate, et divina scientia pollentes, ceteris secum habitantibus, Christiana charitate, sanctitate, et libertate viventibus*. Ceterum, ut animadvertit doctissimus Blanchinius [7], neminem Summorum Pontificum ante Leonem M. Monasteria prope Vrbis Bas. aedificasse legimus. Cujus quidem insignis disciplinae exemplum deinde imitati sunt Hilarus [8], Simplicius, et Gregorius II, aliis erectis Monasteriis, ad S. Laurentii extra Pomoerium, et prope Basil. Liberianam, ut Monachi ibidem diu noctuque divinas laudes persolverent.

1 in Vita c. IV.
2 in Hist. Francor. l. I, et in l. X. c.XXXI.
3 in Vita lib. I.
4 V. Notizie dell'origine, e dell'antichità del Monastero di S. Ambrogio della Massima. Roma 1755. 8.
5 in ejus vita apud Schelestratum.
6 de morib. Eccl. c. XXXII.
7 T. III. Anastasii p. 158.
8 ibid. p. 70, et 71.

Adde his, quod, etiamsi dandum esset, *Monasteria Vaticana* vel ante Leonem exstructa, atque a Monachis deinde habitata, tamen postquam Benedictus Pater novum Ordinem condidit Sec. vI. [1] *quum pene omnia Monasteria regularia secundum ejus Regulam se vivere faterentur*, putandum potius esset, Monachos ex ejus familia illuc invectos, ut sibi persuasit Turrigius [2]. Et sane *Monasterium S. Martini* ad Monachos Benedictinos usque a Seculo x. spectasse vidimus [3]. Quapropter Ciampinii argumentatio funditus ruit; quum multo propius ad veri speciem accedere videatur, omnes ad Athanasii admirationem, quamplures etiam, ut ait Hieronymus ad Principiam Virginem [4], ad imitationem, et consectandae vitae Monasticae studium impense excitatos, nobilissimasque etiam ex Romanis Feminis, Virorum exemplo, sese in alia Monasteria extra Vrbem, vel, si mavis, in ipsa Vrbe exstructa abdidisse, quin primordia Monasticae vitae, quae viguit in *Monasteriis* prope Bas. Vat. a Leone M. primum exstructis, ab Athanasio in Vrbe instituta judicemus.

Ac profecto, etsi Monachorum coetus jam inde a Seculo iv, et v. plus minus in Vrbe coaluerint [5], tamen eo-

1 Conc. Cabillon. iI. ann. DCCCXIII.
2 Grotte Vat. p. 78.
3 p. 1493. V. Galletti Capena Municipio de' Romani p. 37.
4 ep. xvI.
5 Anonymi Monachi Cartusiensis Vallis Dei Dialogus de diversarum Religionum origine, et earum temporibus, ac Legislatoribus, T. vI. Collect. Marten. et Durand p. 4. 94. Matthaei Galeni Origines Monasticae, seu de prima, ac vera Christianae Monastices Origine Comment. Dilingae 1563. 4. Ant. Dadini Alteserrae Asceticon, sive Origines rei Monasticae. Paris. 1674. 4. Lucas Holstenius in Cod. Regulari, postremae edit. in fol. T. iI. in praef. n. x. p. 2. ibid. c. iiI. p. 11. Muratorius. T. v. Antiqq. Ital. medii aevi p. 361. 492, et ital. in diss. LXV. T. iI. P. iI. p. 78. de Monasteriorum erectione, et Monachorum institutione, Heliot in Historia Monastica. Mabillonius de Monachorum origine statu, et regulis in Occidente ante S. Benedictum in Praef. ad Acta SS. Ord. S. Bened. Sec. I. p 7. 11. ac praecipue in Observationibus de variis Congregationibus, et Ordinibus Monasticis Sec. xI. institutis. in Praefat. ad Acta SS. Par. iI. p. 47. 58.

rum numerus latius coepit excrescere Sec. x, sub cujus finem tradit Mabillonius [1] in Vrbe LX. *Monasteria, nimirum* XL. *Monachorum, et* XX. *Sanctimonialium numerari*. Id enim Arnoldus ex Comite Monach. Ratisponensis, agens de pietatis cultu, qui Sec. xI. in Vrbe efflorebat, scripto consignavit. *In tantum crevit in divino cultu, ut pro ruinis murorum, et veterum Fanorum, surgant quotidie innumera Aedificia Ecclesiarum, sive* Monasteriorum, *e quorum incredibili numero, ut audivi a quodam sene, qui se dixit nutritum in eadem Civitate,* XX. *possidentur a Sanctimonialibus*, XL. *a Monachis, exceptis iis, quae extra Civitatem sunt, et in aliis Ecclesiis, sive Capellis, quae in eadem Vrbe abundant*.

Quocirca Panvinii sententiae minime acquiescendum reor, qui Monachorum titulo deceptus, quem Canonicis Bas. Vat. jam inde ab anno DCCCLIV, donatum fuisse vidit, eos ab ipsis Monachis distinguendos esse duxit. Nam disserens [2] de dignitate Cleri Basilicae S. Petri, ita argumentatur. *In Vaticano post hominum memoriam, et praesertim ante annos D. Clerici, sive Canonici Seculares perpetuo fuerunt, qui aliquando reformati,* Canonici *vocati sunt. Hi nunquam trium sollemnium votorum observantiam sunt professi. Nam, quod Monachi apud S. Petrum permansisse leguntur, Clericos Seculares non excludit. Ii enim psalmodiae tantum vacabant, hi cantandis Missis, et Sacramentis exhibendis intenti erant, a quibus ministeriis Monachi trnc arcebantur, quum Laici tunc essent, et hararum Canonicarum cantui tantum attenderent*,

Verum pace tantorum manium, nunquam mihi persuadeam, Monachos, qui in descriptis Monasteriis pri-

1 in Sec. x. Annal. Bened.

2 T. III. ms. c. IX.

9 R

mitus degebant, a Canonicis diversos fuisse. Eosdem ego Monachos, Vat. Bas. Canonicos fuisse puto, quos ferme omnes reipsa Laicos, aut Clericos dumtaxat fuisse contendo, gravissimo II. Ord. Rom. testimonio innixus, quem idem Panvinius Ordinem Gelasianum, a Gregorio M. emendatum fuisse existimavit, ac certe antiquissimum esse demonstravit Mabillonius [1], Amalarii [2], Micrologi [3], et Stephani Balutii [4] auctoritate. Ibi enim *Monachi*, qui apud Lateranum [c] et ad S. Petrum degebant, a Presbyteris aperte distinguuntur, suumque locum separatum, aeque, ac Virgines, ac Viduae in Aede habebant, ubi Ordo, quo Pontifex, expleto Sacrificio, in *Secretarium* revertebatur, ita describitur [5]. *Tunc septem cereostata praecedunt Pontificem, et Subdiaconus cum turibulo ad* Secretarium. *Descendente autem illo in Presbyterium, Episcopi primum dicunt*, jube Domine benedicere ℟. Benedicat vos Dominus. ℟. Amen. *Post Episcopos*, Presbyteri, *deinde* Monachi, *deinde Schola*, *deinde omnes Processores*, *et Mansionarii*, *et intrat in* Secretarium.

Verum, etsi cum Panvinio, sentiam Laicos, aut Clericos omnes fuisse Monachos, in Vaticanis Monasteriis tunc ad divina psalmorum cantica alternis pangenda destinatos, quod ut ipse ait [6], *psalmodiae munus*, *antiquitus Laici* dumtaxat usurparent, nunquam tamen, alios Canonicos Presbyteros Seculares, a Monachis diversos cum eo statuere possum, ad Sacrorum celebrationem, et Sacramentorum administrationem obeundam. Haec enim provincia VII. Cardinalibus hebdomadariis commissa erat, ut ex iis, quae mox afferemus, planum fiet.

1 T. II. Mus. Ital. in admonit. p. 41.
2 in Egloga edita in ipsum Ordinem.
3 in c. IX.
4 in Append. Capitular.
5 num. 5. p. 51.
6 T. III. ms. c. XXXV. pag. 56. de his qui in Eccl. B. Petri div. offic. celebrabant.

CAPVT VIIII.

De VII. *Cardinalibus hebdomadariis Basilicarum Lateranensis, et Vaticanae.*

Vsque a remotiori aetate, Pontifices super B. Petri Confessionem rei divinae operatos fuisse, testatur Hieronymus, qui ita Vigilantium alloquitur [1]. *Male ergo facit Rom. Episcopus, qui super mortuorum hominum Petri, et Paulli, secundum nos ossa veneranda, secundum te, vilem pulvisculum, offert Domino Sacrificia, tumulos eorum Christi arbitratur Altaria*? Item Prudentius Romanum Pontificem, natali die Apostolorum, sollemne sacrificium semel in Vat. Bas. iterumque in Aede Paulli via Ostiensi offerentem describit hymno XII, ubi cecinit [2]

Transtiberina prius solvit sacra pervigil Sacerdos,
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Verum id muneris, quod, statis dumtaxat diebus, Pontifex obibat, deinde qualibet die a VII. Presbyteris Titularibus alternatim praestandum fuisse, Gregorius M. praescripsit. Sic enim de eo tradidit Beda [3]. *Fecit inter alia B. Papa Gregorius, ut in Ecclesiis BB. Apostolorum Petri, et Paulli super Corpora eorum Missae celebrarentur*. Bedae consonat Joh. Diaconus, narrans in vita Pontificis [4]. *Super Corpora BB. Petri, et Pauli Apostolorum, Missarum solemnia celebrari decrevit*. Idem confirmat Liber Pontificalis, ubi ait [5]. *Hic praecepit, ut super Corpus B. Petri Apostoli Missae celebrarentur. Item in Eccl. B. Pauli Apostoli eadem fecit*. Verumtamen P. Mallius hujusmodi mu-

1 in Tract. adv. Vig. p. 280. Paris. 1706.
2 de Pass. App. Petri, et Paulli.
3 in Hist. Ec. Gent. Angl. an. DCCXXXV.
4 lib. II. c. XX.
5 T. I. p. 234.

nus Cardinalibus fuisse praescriptum, diserte tradidit, ubi habet [1]. *Hic constituit supra Corpus B. Petri, et B. Pauli a Cardinalibus Missas jugiter celebrari.*

Ceterum doctissimus Franc. Blanchinius hebdomadariam assignationem Episcoporum vII. in Lateranensi, totidemque Presbyterorum Collateralium in reliquis Basilicis Patriarchalibus S. Petri, S. Paulli, S. M. Majoris, et S. Laurentii extra muros, *primum rudimentum accepisse* putat [2] *sub Damaso, et complementum obtinuisse a Simplicio*. Nam Damasus omnium primus fuisse videtur, qui continentem psalmodiam praescripsit, jubens [3], *ut psalmi diu noctuque canerentur per omnes Ecclesias, et hoc praecepit Episcopis, Presbyteris, et Monasteriis*. Deinde vero Simplicius [4] *constituit ad S. Petrum, et ad S. Paullum App. et ad S. Laurentium M. ut hebdomadibus singulis Presbyteri manerent ibi propter baptismum, et poenitentiam petentes, de regione* I. *ad S. Paulum* [5], *de reg.* III. *ad S. Laurentium* [6], *de reg.* vI. *vel* vII. [7] *ad S. Petrum*. Verum, una cum altero eruditissimo Praesule Steph. Borgia [8], a quo haec omnia egregie, ut solet, prolata, sum mutuatus, Damasum id unum praecepisse, ut per omnes Ecclesias Episcopi, Presbyteri, et Monachi psalmodiae vacarent, nihil tamen de Sacrorum celebratione pronunciasse, nemo non videt. Item in vita Simplicii nulla de Sacrificii oblatione fit mentio, sed unice munus Presbyterorum de Bap-

1 Hist. Bas. S. Petri c. IV. n. 53.
2 in T. II. Anast. p. 38, et T. III. p. 176.
3 in ejus Vita.
4 in ejus Vita Tom. I. p. 161. et apud Mallium n. 134, et Vegium n. 87.
5 Presb. T. S. Sabinae, SS. Aquilae, et Priscae, S. Balbinae, SS. Nerei, et Achillei, S. Xysti, S. Marcelli, S. Susannae.
6 S. Praxedis, S. Petri ad Vincula, S. Laurentii in Lucina, S. Crucis in Hierusalem, S. Stephani in Monte Coelio, SS. Joh., et Paulli, SS. IV. Coronatorum.
7 in Catal. Rom. Pont. apud Schelstrat. p. 476. legitur tantum de Reg. vII.
8 de Confessione Vaticana Beati Petri pag. 46.

tismate, et Poenitentia administranda indicatur. Itaque haud ante Gregorium M. quotidiana sacrorum celebratio super Altare S. Petri commissa fuisse videtur, quam Lucas Holstenius perperam usque ad Stephanum IV. retrahendam esse duxit [1]. Nam haud satis recte interpretatus est verba incerti auctoris de vitis PP. quae sub Luitprandi nomine circumferuntur, ubi legitur [2]. *Hic constituit* VII. *Cardinales Episcopos, qui alternatim in Eccl. B. Petri Ap. hebdomadas celebrarent, et hymnum Angelicum in Missarum solemniis decantarent*. Quae quidem excerpta videntur ex Stephani Biographo, qui haec habet. *Constituit, ut omni Dominico die a* VII. *Episcopis Cardinalibus hebdomadariis, qui in Ecclesia Salvatoris observant, Missarum solemnia super Altare B. Petri celebrarentur, et Gloria in excelsis Deo diceretur*.

Verum utrobique de Episcopis, minime vero de Presbyteris Cardinalibus hebdomadariis sermo est, quibus Gregorius III. magni Decessoris sui vestigiis insistens, sacri sollemnis celebrationem per suas hebdomadas praescripsit, jubens [3], *ut a Monachis vigiliae celebrarentur, et a Presbyteris hebdomadariis Missarum solemnia*. Quam quidem lectionem retinendam puto pro altera, ubi *Presbyteri hebdomadarii* minime nominantur, sed unice [4], *a Monachis trium Monasteriorum quotidie Missas in eodem loco celebrari jussisse* legitur.

Quales vero essent, discimus a P. Mallio, qui eos hoc ordine enumerat. *Cardinales Presbyteri, qui ad sacrosanctum Altare B. Petri per Hebdomadam Missas celebrare debent, hi sunt. S. M. Transtiberim, S. Chrysogoni, S. Caeci-*

1 in adnotat. ad Geogr. Sacr. Kar. a S. Paullo c. VIII. l. II. p. 34. Amst. 1704.
2 T. II. p. 155. n. XXVII.
3 V. p. 1302. et Mabillonium in Comm. ad Ord. Rom. p. XXIX. et p. 2.
4 T. I. Anast. Vignol. p. 47.

liae, S. Anastasiae, S. Laurentii in Damaso, S. Marci, SS. Martini Papae, et Silvestri, quae vocantur Titulus Equitii. Eorum primus, die Dominico, ceteri ex ordine feriis sequentibus, ac postremus die Sabbato rem divinam operabantur.

Ejusdem ministerii caussa, oblationum Bas. participes erant. Accipe rem a P. Mallio, qui eas ita diribendas fuisse tradit [1]. *Certum est, nos Canonicos Bas. Beati Petri, praeter alias rationes, et consuetudines, quas habemus in oblatione Missae Altaris majoris B. Petri, de antiqua consuetudine habere semper decimam hebdomadam de* XI. *hebdomadibus totius anni, quae sic dividuntur*. VII. *primas hebdomadas accipiunt* VII. *Cardinales S. Petri*. VIII. *hebdomadam accipiunt Diaconi Cardinales* [2], *praeter dominicalia totius anni, quae ad eos spectant, excepta Dominica Palmarum, et Pascha* [3], *nisi forte sit Statio*. IX. *hebdomadam Cantores*. X. *hebdomadam Canonici Ecclesiae. Qua finita reincipiunt praedicti Cardinales S. Petri a capite; et sic fit per totum annum. Oblatio itaque, quae spectat ad hebdomadam, est illa, quae venit ad manus Cardinalis, cantato Evangelio, et quae venit ad Altare, posito Calice, et donec Missa cantata fuerit. Illa tamen oblatio, quae venit ad Altare, postquam Calix est positus, dividitur per medium; medietas est Altaris, et altera medietas est illius, cujus est hebdomada. Ille igitur, cujus est hebdomada, primo loco dat tria capita, idest tres monetas de communi Mansionariis, qui serviunt ad Altare: deinde pro quantitate oblationis tribuit Diaconis, et Sub-*

1 c. VII. n. 133.

2 Intellige ibidem nominatos fuisse illos, qui Presbyt. Cardinalibus hebdomadariis, aut Episcopo Silvae Candidae, cui demandata fuisse divina officia Bas. Vat. mox ostendemus, famulabantur.

3 Eadem ex privilegiis Johannis XIX. Benedicti XIX, et Victoris II. deinde addicta fuerunt Antistiti Sylvae Candidae.

diaconis , et illis , qui serviunt de pluviali : postea datis piscibus Dominis Cardinalibus , dat sextam partem Cantoribus , et duas de melioribus faculis .

Hujusmodi usum anno MCCXL. adhuc viguisse testatur Diploma Gregorii IX , quo jubet, ex oblationibus *opportunum apparatum Cardinalium in ipsa* (Vat. Bas.) *pro tempore ministrantium conservari* . At demum exolevisse censet praestantissimus Borgia , ob translationem Rom. Sedis Avenionem . Nam etsi Card. Aymericus Tituli S. Martini , et Silvestri , esset e septenario numero Cardinalium , quibus ad Aram principem Basil. Vatic. sacrum sollemne celebrare , injunctum erat , tamen , quum ad Vrbem proficisceretur , anno MCCCXL , Clemens VI. de eodem haec scripsit ad Can. Vat. [1]. *Si retroactis temporibus exstiterit consuetum per Card. S. R. E. officio Legationis fungentem , vel alium in Altari Majori Bas. Principis Apostolorum de Vrbe Missarum solemnia celebrari , super quo vos habere supponimus notitiam pleniorem , per ipsum Cardinalem in eodem Altari solemnia celebrari hujusmodi , vobis eidem circa haec honorabiliter , ut decebit , assistentibus , permittatis .*

Porro hujusmodi privilegium nonnisi septem memoratis Cardinalibus concessum erat , ceterisque plane interdictum . Quocirca [2] *Romani Custodes* Gerardo Antistiti Tullensi , veniam , quam enixe flagitabat , super Altare S. Petri hostiam incruentam immolandi , sese indulgere posse abnuerunt , quod *nemini , nisi summo Apostolico , ejusque Cardinalibus antiquo licitum more sacra ad illam Aram mysteria peragere* . Quod tamen intelligendum est de VII. Cardinali-

1 T. I. Bull. Vat. p. 122.

2 cap. v. p. 1057. in T. III. Anecdot. Martene , et in Vita , Auct. Vindrico , Abbate S. Apri , ex mss. Tullensi , cum Commentario praevio , et notis God. Henschenii . in T. III. April. Boll. p. 206.

bus hebdomadariis, ac de Episcopo Sylvae Candidae, sive Eccl. SS. Rufinae, et Secundae, cui Joh. XIX. an. MXXVI.[1] commisit regimen Bas. Vat. et Civitatis Leonianae, et potestatem indulsit supra Aram maximam Bas. Vat. celebrandi divina officia, quaeque ad partes Episcoporum pertinent. Postmodum hoc privilegium a Gregorio IX. ad[2] Episcopos Eccl. Portuensis delatum est, cui vetus Ecclesia Sylvae Candidae adjecta fuit a Callixto II.[3]. Ex quo factum est, ut seni inde essent Card. Episcopi. Quamquam aliis etiam, qui a Steph. Borgia[4] erudite recensentur, hujusmodi honos identidem concessus fuit.

Haec autem satis manifeste probant, nunquam defuisse, qui Sacramenta administrarent, etsi Monachos Laicos, aut Clericos fuisse censeamus; quin opus sit, ut praeter eos, una cum Panvinio, Presbyteros Canonicos Seculares, usque ab initio, ibidem agnoscendos esse, contendamus.

Et sane ad unum Psalmodiae munus Monachi destinati fuisse videntur ex iis, quae post Gregorium III. sanxit Gregorius IV[5], ut scilicet *Monachi, qui ad officium persolvendum in* Ecclesia B. Petri *Apostoli sunt constituti, omnibus diebus ibidem laudes omnipotenti Domino canere non desistant*. Verumtamen, si quis Canonicos Seculares in Vaticanis Monasteriis degentes, Clericos dumtaxat fuisse, haud satis concoqueret, quid vetat, quominus nonnullum vel inter eos, a primis usque temporibus, Presbyterum agnoscat? Nam inter ipsos Monachos, suos etiam

1 T. I. Bull. Vat. p. 18.

2 ibid. T. III. p. 339, et in Append. pag. 5.

3 Panv. de VII. Eccl. c. I. V. Vignolium in Hadriano T. II. p. 220.

4 de Vat. Conf. p. 49. Piazza Gerarchia Cardinalizia. Digressione I. de' Vescovi Cardinali, oggidì sei. Loro Origine, e Prerogative. p. 3.

5 §. CDLIX.

fuisse Sacerdotes, etsi pauci essent pro varia temporum disciplina, conjici posse arbitror. Quamvis enim *Cornelius* P. in epistola ad Fabium Praesulem Antiochenum, quam refert Eusebius [1], aevo suo, nimirum medio Sec. III. Romae XLIV. Presbyteros tantum fuisse constet, et Diocletiano imperante, quadraginta circiter Basilicas, quas, ut docet Valesius, singuli regebant Presbyteri, in Vrbe exstitisse narret Optatus [2], tamen Ordinationem *Bonifacii* I. anno CDXIX, subscribentibus plus minus septuaginta Presbyteris, peractam esse constat. Praeterea post *Leonem M*, quem primum trium Monasteriorum conditorem fuisse vidimus, Synodo Romanae habitae sub *Symmacho* anno CCCCXCIX, ex Codice Vallicellano, ubi eorum nomina occurrunt, LXVI. Presbyteros subscripsisse scimus, quod plures jam, uti scite adnotavit Mabillonius [3], uni Titulo, seu Bas. Presbyteri essent addicti. Id vero praesertim Sec. XI. usuvenisse, minime dubitandum est. Jam enim supra vidimus [4], Presbyteros trinos *Monasterii SS. Ioh. et Paulli* chartae Joh. XIX. subscriptos, anno MXXIV, ac duo diplomata Leonis IX. an. MLIII. indicavimus [5], Presbyteris in *Monasteriis S. Martini, et S. Stephani Maj. ordinatis, et ordinandis* inscripta. Quod multo magis sentiendum est de *Rectoribus* IV. *Monasteriorum*, quibus diplomata Vrbani III. anni MCXXCVI, et Clementis III. anno MCXXCVIII. inscripta fuisse vidimus [6].

Quae quum ita sint, quis non mecum Philippi Dionysii sententiam amplectatur, qui in his Monasteriis, longe ante X. Seculum, Monachos primum exstitisse,

1 lib. VI. cap. XLIII. edit. Vales.
2 lib. VI.
3 in Comment. in Ord. Rom.
4 pag. 115.
5 pag. 1499. 1516. 1577.
6 pag. 1582.

9 S

laudibus Deo in Bas. Vat. concinendis emancipatos, ac tantum circa ann. millesimum, eorum vice, Presbyteros illuc invectos fuisse affirmavit? Quod ipsum, quum Vir praestantissimus sese de hac re plenius, atque inquisitius in peculiari opusculo disceptaturum [1] promittat, longe solidioribus argumentis, quam quae ingenii mei tenuitas, et eruditionis inopia suppeditarunt, comprobaturum pro certo habeo.

CAPVT V.

De Monasteriis Lateranensibus.

Interim, quum alio, eoque graviore incommodo, istiusmodi sententia laborare videatur, huic etiam pro modulo occurrendum puto. Nam dicet heic fortasse quispiam, multo diversum Basilicae Lateranensis exemplum fuisse. Non abnuo. Sed nihil inde contra nostram opinionem efficitur. Siquidem, ut tradidit Panvinius [2], Rasponio [3] concinente, *Gelasius Papa circa annum* CDXCII. *Clericos, qui ab arctiore vitae instituto Canonici, idest regulares vocati sunt* (hi Apostolorum, et primitivae Ecclesiae more, secundum B. Augustini regulam in communi vivebant) *Laterani collocavit, qui Presbyterorum veterum tam Cardinalium, quam non Cardinalium loco, Basilicae Lateranensi speciatim addicti quotidie deservirent, in administrandis praecipue Sacramentis, et publicis precibus fiendis*. Et paucis interjectis verbis, ita pergit. *Canonicorum porro priscis illis temporibus praecipuum, ut dixi, munus erat, Sacramenta plebi Dei administrare. Nam in psallendo minus*

1 p. 112.
2 de VII. Eccl. p. 132.
3 lib. II. p. 90. c. I. de Ministris divini cultus in Basilica Lateranensi.

erant occupati, quum eo tempore psalmodiam adhuc fideles Populi frequentarent.

Eorum disciplinam paullo dilapsam, ad pristinam observantiam revocavit Alexander II, cui perperam Bull. Vat. editores [1], ac rursus alibi Cennius [2], primam eorumdem Canonicorum Regularium institutionem assignant. Iisdem vero a Bonifacio VIII. [3] primum substituti fuerunt Canonici Seculares, qui tamen, Regularibus illuc postliminio redeuntibus, expulsi fuerunt, ut narrat Steph. Infessura [4]. Verum, alternante fortuna, rursus anno MCDLV. in Nicolai V. Interpontificio Regulares ejecti, Populo tumultuante, ac Seculares a Callixto III. restituti, quos hinc, teste eodem Infessura [5], novennio post, Paullus II. denuo eliminavit, anno MCDLXIV [6]. Sed, Paullo vita functo, consueta vis adhibita, ac Regulares tertia vice ejecti fuerunt. Denique Xystus IV. anno MCDLXXI, rebus compositis, Seculares restituit, novisque turbis viam om-

1 T. III. pag. 74.

2 Nelle note alla Diss. del Muratori sull' istituzion de' Canonici T. II. P. II. p. 37.

3 Panvinius, et Rasponus lib. II. c. I. p. 93. Garampi Diss. IX. sopra la Vita Canonica. nelle Mem. della B. Chiara. pag. 301.

4 in T. III. Rer. Ital. Murat. Par. II. Dell'anno Domini 1440. di Maggio, la festa del Corpo di Cristo, li Fraticelli di Santo Ioanni volevano portare lo Corpo di Cristo, e li Canonici non volevano, perchè lo volevano portare essi. Per questa casione fu levato lo tumulto, e furon cacciati da Santo Ioanni a furore di Popolo, e furono cacciati colle pietre, e quelli Fraticelli si difendevano molto bene; e per questa casione andarono da Papa Eugenio, e parte ne rimase nel Palazzo, e allo Papa li seppe molto rio; e però comandò allo Patriarca, e allo Castellano, che fussero rimessi li Fraticelli in Santo Ioanni, e furono ad accompagnarli li Conservatori, e 26. Caporioni. V. Marangoni Istoria della Cappella di S. Sanctorum p. 192.

5 A dì 5. di Novembre, lo dì di S. Leonardo, lo Papa andò a Santo Ioanni Laterano, e doi di seguenti, che fo a dì 17. rimise li Fraticelli in Santo Ioanni, e alli Canonici, assegnò quella Sala, che va allo Salvatore, e dopo ordinò, che allo giuramento, che fanno li Romani, quando jurano l' Officio, intrà l'altre cose promettessero, e jurassero, che mai non si trovassimo per niun modo a cacciare li detti Fraticelli, nè a prestare aussilio, a chi li cacciassi.

6 T. II. Bull. Vat. pag. 21. Tom. III. pag. 74.

nem praeclusit, stabili sede Canonicis Lateranensibus in S. M. de Pace assignata. Ex his itaque quis non videt, non Canonicos Seculares, ut in Basilica Vaticana, sed Regulares, jam inde ab initio, Basilicae Lateranensi addictos fuisse? Nemo certe, nisi qui oculos sibi in meridiana luce claudat [1]. Sed tamen ad rem magis magisque enucleandam, pauca de *Monasteriis*, quae *circa Basil. Lateranensem* exstiterunt, exhibeamus.

Monasteria, quae prope Lateranensem Basilicam antiquitus exstitisse constat, quatuor fuisse scimus. Canonici Regulares S. Augustini, solam sacrorum administrationem obierunt, quousque Populus bipartitus, hoc est alternatim, seu bifariam descriptus, morem Deo supplicandi, psalmosque Davidicos concinendi retinuit. Sed quum hic in desuetudinem abiit, Canonici Regulares etiam psalmodiae vacare aggressi sunt; qua demum, et ab iis deinde intermissa, Monachi continentium Monasteriorum eam in se susceperunt.

1 Gabriel Pennottus. Histor. Ordinis Clericorum Canonicorum. Romae 1624. in fol. Nicolai Desnos, Canonicus Secularis, et Regularis. Paris. 1674. 8. Aubertus Myraeus. de Collegiis Canonicorum. Coloniae 1615. 8. Iohannes Franciscus Moscherus. Histor. Ordinis Monast. ubi initio T. I. legit. Catalogus librorum, qui agunt de cunctis Ordinibus. Adam Rechembergius. de Monasteriis in Ecclesia 1667. Helyot. ac in primis doctissimus Nicol. Antonellius, qui in Praef. ad vetus Miss. Rom. p. xx. de Monachis Lateranensibus fuse egit.

§. I.

De Monasterio SS. Ioh. Baptistae, et Evangelistae, et Pancratii.

Everso a Langobardis Agri Cassinatis Coenobio, Benedictini Romam, tamquam ad Aram, confugerunt, anno DLXXVIIII [1], minime vero anno DLXVIII, ut prave legi notat Vignolius [2] in Chronico Cassinensi Leonis Marsicani. Eos autem dilapsos, vagosque *Pelagius* II. peramanter excepit, qui a Panvinio [3], ejusque descriptore Rasponio [4], pro *Iohanne* III. praepostere acceptus est, quemadmodum post Lubinum [5], et Mabillonium [6], egregie demonstravit Card. Nic. Antonellius [7]. Itaque sedem iis concessit, Patriarchio Lateranensi continentem, ubi Monasterium sub titulo *SS. Iohannis Baptistae, et Evangelistae*, et *Pancratii* construxerunt, a Gregorio M. nominatum [8], quod deinde ut notat Vignolius [9], in *Sacrarium* Bas. Lateranensis conversum est.

Quo vero tempore, ut cum Panvinio [10] loquar, *Monachi eo loco cesserint, et Canonici multiplicati Monachorum munia in psallendo, et horas Canonicas cantando supplere coeperint, incompertum. Certum est, aliquot seculis post, Canonicorum tantum Lateranensium, qui Monachorum more, in communi vivebant, Prioremque, qui Abbatis loco omnibus praeesset, habebant, mentionem fieri, et Monachis omnino praeteritis*. Ceterum ibidem Cassinenses habitasse tradit Chronica superius memorata *per centum, ac triginta annos, quod*

1 V. Borgia de Cruce Veliterna p. 241.
2 T. II. in Greg. III. §. I. p. 51.
3 de VII. Eccl. p. 134.
4 pag. 90.
5 p. 337, et 341.
6 in Ann. Bened. lib. VII. n. I. an. 585. et in T. I. Act. SS. ejusd. Ord. p. 14.
7 in Praef. ad vet. Missal. Later. p. XXII.
8 lib. II. Dial. c. I.
9 T. II. in Leo. III. p. 275, et 288.
10 de VII. Eccl. p. 135.

Cassinense Monasterium destructum permansit. Ac propterea Vignolius rationes subducens, eos usque ad ann. DCCVIII, qui primus fuit Pontificatus Constantini, ibi moratos esse censuit. Verum Nicolaus Antonellius [1] solidis argumentis, non minus Vignolii, quam Panvinii sententiam evertens, qui eos ibidem usque ad *Gregorium* III. habitasse contendit, Benedictinos usque ad *Gregorii* II. aetatem ibidem stetisse conjecit. Qua de re nulla mihi quidem videtur relinqui dubitatio, quum hoc Monasterium a *Gregorio* III. restitutum, et novae Monachorum Congregationi traditum fuisse, doceat Anastasius in ejus vita. *Simili modo*, inquit [2], *renovavit Monasterium* SS. Johannis Evangelistae, et Ioh. Baptistae, et S. Pancratii, *secus Ecclesiam Salvatoris, antiquitus institutum; in quo praedia, et dona contulit, et quae invenit de ipso Monasterio alienata, reddito pretio, in eumdem locum restituit, ubi et Congregationem Monachorum, et Abbatem constituit, ad persolvenda quotidie sacra officia laudis divinae in Basilica Salvatoris Domini nostri Iesu Christi, quae Constantiniana nuncupatur juxta Lateranis, diurnis, nocturnisque horis ordinatam, juxta instar officiorum Eccl. B. Petri Apost.* Atque hoc idem Psalmodiae munus, ut mox videbimus, cum Monachis alterius Monasterii alternare, in more habuerunt.

Leo III. nonnullis donis hoc etiam Monasterium cumulavit. Nam, ut ait idem Anastasius [3], *in Monasterio* S. Pancratii, *sito post Basilicam Salvatoris, quam Constantinianam vocant, fecit vestem de fundato*. Necnon, ut narrat alio loco [4], *et in Monasterio S. Pancratii, quod ponitur juxta Basilicam Salvatoris, fecit coronam de argento, pensantem libras* V. *et semis*.

1 loc. cit. 2 T. II. §. X. p. 51. 3 ibid. §. LVI. p. 274. 4 ibid. §. LXXVI. p. 289.

§. II.

De Monasterio SS. Andreae, et Barptholemaei.

Alterum *Monasterium*, pone Patriarchium Lateranense, exstabat, *SS. Andreae, et Barptholemaei* nomine donatum. Idem Baronius [1], et Panvinius [2], quibus ceteri subscribunt, ab *Honorio* I. constructum fuisse putant. Iccirco, ut notat Rasponius [3], *Monasterium Honorii Papae ad Lateranum* frequentius dicebatur.

Quod planum fiet ex ipso Anastasio, qui Monasterium ab *Hadriano* instauratum ita describit [4]. *Hic autem ter BB. et Apostolicus Vir, dum diligentissima exquisitione sua reperisset*, Monasterium Honorii Papae *in nimiam desolationem per quamdam negligentiam venire, divina inspiratione motus, noviter aedificavit, atque ditavit, et Abbatem cum ceteris Monachis regulariter ibidem vitam degentes ordinavit, et constituit eos, ut in Basilica Salvatoris, quae et Constantiniana dicta est, juxta Lateranense Patriarchium posita, officia celebrarent; hoc est matutinum, horam primam, tertiam, sextam, sed et nonam etiam, et vespertinam, ab uno Choro quidem, qui dudum singulariter in utroque psallebant, Monachi ex* Monasterio S. Pancratii *ibidem posito, et ab altero choro Monachi jam fati* Monasterii S. Andreae, et Bartholomaei, *quod appellatur* Honorii Papae, *quatenus piis laudibus, pariterque psallentes hymniferis horis, Deique laeti resonent cantus, reddentes Domino glorificum melos, persaepius memoratum venerandi Pontificis nomen, scilicet in secula memoriale ejus pangentes carminibus.*

1 an. DCXVIII.
2 de septem Ecclesiis pag. 168, et in ms. de Basilica Lateranensi lib. III. cap. XIII.
3 p. 240.
4 T. II. §. LXVIII. p. 214.

Ad hoc etiam *Monasterium*, *Leonis* III. munificentia pervenit, qui, docente Anastasio [1], *fecit in Monasterio SS. Andreae, et Bartholomaei, quod appellatur* Honorii, *Canistrum ex argento, pensantem libras* II. Reliqua de hoc *Monasterio*, quod Vignolius [2], ubi nunc Nosocomium Lateranense, exstitisse tradidit, apud Lubinum videantur.

§. III.

De Monasterio SS. Sergii, et Bacchi.

Tertium Monasterium, SS. *Sergii, et Bacchi* vocabatur, ideoque pro Sacra Aede persaepe acceptum fuit, quae a fundamentis ab Hadriano I. [3] exstructa, in Vrbis umbilico [4], ut tradit Martinellius [5], prope fornicem Septimii Severi exstabat. Innocentius III. eamdem instauravit, eique praeterea donavit *medietatem arcus triumphalis, qui totus in tribus arcubus constat: de quo unus de minoribus arcubus propinquior est Eccl vestrae, supra quam una ex Turribus aedificata esse videtur* [6]. Eadem una fuit ex antiquis *Diaconiis* jamdiu deletis, quam etsi Martinellius [7], et Gre-

1 T. II. §. LXXVI. p. 289.
2 Tom. II. §. LXVIII. pag. 215, et §. LXXVI. p. 289.
3 Anastas. in ejus vita p. 200.
4 Mabillon. Vet. Analect. p. 364. 365.
5 p. 336.
6 V. Casimirum a Roma nelle Memorie Istoriche della Chiesa e Convento di S.M.d'Araceli p.440. *qui Innocentii verba ita illustrat*. La qual Torre in parte diroccata, apparisce nella veduta di quell' arco delineata dopo la metà del Sec. XVI. da Egidio Sadeler, e si giudica totalmente distrutta, allora che dal P. R. sotto il Pontificato di Gregorio XV. fu fatto superiore l'arco sino all'antico piano, pensando farvi all' intorno un muro, e sotto la volta maggiore un ponte, affine di farlo comparire intero, e spiccato, in quella guisa, che vedesi la Colonna Trajana. V. Ios. M. Suaresii Explicat. Arcus L. Sept. Severi. Romae 1676. fol. Camill. Silvestri lettera sopra l' Inscriz. dell'Arco di Settimio Severo. negli Opusc. del Calogerà T. II. p. 63. Pet. Lebrechtum Ploettnerum in Commentar. de Arcubus Triumphalibus. Lipsiae 1750.
7 Roma Sacra p. 400.

scimbenius [1], solo aequatam fuisse scribant sub Pio IV, tamen dejectam fuisse narrat Francisc. Valesius [2], quum Paullus III. ducentas aedes, ac tria, vel quattuor Templa dejecit, ut Karolus V. Aug. Neapoli Romam appulsus, ob pacem cum Rege Galliarum firmandam, triumphantis more, e porta Capaena, sub Arcubus Constantini, Titi, ac Septimii Severi Augg. Praedecessorum, libere transire, ac sese in Templum Vaticanum conferre posset. Quocirca Marcus Guazzo, Imperatoris ingressum describens, die v. Aprilis anno MDXXXCI. narrat [3], *che uscendo per l'Arco di Tito, per una strada a filo tirata per mezzo il Foro Romano antico, passò all'Arco di Settimio, ov' erano gittati a terra d'intorno tutti quegli edifizj moderni, quali la vista impedivano.*

Huic etiam Aedi, Anastasii locum, vel a Cornelio Byeo memoratum in Commentario de iisdem MM. [4] tribuendum esse duxit Vignolius, in vita *Gregorii* III, qui est hujusmodi [5]. *Item Diaconiam* SS. MM. Sergii, et Bacchi *sitam ad Beatum Petrum Apostolum, in qua pridem parvum Oratorium erat, a fundamentis ampliori fabrica dilatavit, et concedens omnia, quae in usum Diaconiae existunt, statuit, perpetuo tempore pro sustentatione pauperum, in Diaconiae Ministerio deservire.* Sic autem haec explanavit Vignolius. *Sub Capitolio, retro scilicet vetus Concordiae Templum, cui proxima est Ecclesia S. Petri (supple in Carcere) apud quam sita fuisse dicitur. Postmodum, ut Grimaldus ex libro Cencii Camerarii, ab Innocentio III. solo aequata, et in Be-*

1 Istor. della Bas. di S. M. in Cosmedin pag. 409.

2 Spiegazione d'una Bolla d'Anacleto II. Antipapa p.130. Francois Rabelais Lettres escrit. Paris. 1710. 12. p. 20. Kar. Fea Disser. sulle rovine di Roma Tom. III. Winchelmann.

3 Istor. p. 236.

4 T. III. Octobr. Boll. p. 857.

5 T. II. §. XIII. p. 53.

neficium simplex Canonicatus nuncupatum, conversa in Ecclesia S. Hadriani, sub vocabulo SS. Sergii, et Bacchi. Ceterum, vereor, ne in lubrico sit istiusmodi opinio. Altera enim cognominis *Diaconia*, sita ad Beatum Petrum Apostolum in Vaticano, ab Alpharano [1] describitur, atque hanc esse illam ab Anastasio indicatam, Severanus, Fontana, et Janningus [2] putarunt.

Sed alterum quoque Templum exstitit, quod cum Monasterio SS. *Sergii*, *et Bacchi* prope Lateranum quandoque permixtum fuit. Nam, ubi nunc exstat Aedes, vulgo nuncupata, *la Madonna del Pascolo*, in regione Montana, alterum fuit antiquitus Monasterium, a Basilianis Graecis primo inhabitatum; deinde a Presbyteris Secularibus pro Curia habitum, quibus Fratres Minimi Paulliani successerunt; ac demum primis inquilinis Basilianis Ruthenis, qui illud etiamnum obtinent, ab Vrbano VIII. restitutum, de quibus legesis, quae scripsit Ignatius Kulczinski, Procurator Generalis Monachorum S. Basilii Ruthenorum, et Rector SS. Sergii, et Bacchi [3].

Ioh. Franciscus Baldinus, qui Vignolianum opus supplevit, de hac *Diaconia* intelligendum esse putavit Anastasii locum in vita *Hadriani*, qui ita habet [4]. *Diaconiam SS. Sergii, et Bacchi, ejusdem Diaconiae dispensator, propter metum Templi, quod situm super eam videbatur, evertens, super eamdem Ecclesiam a fundamentis ipsam Basilicam exterminavit. Quam restaurare minime valens, misericordia motus ob eorum Martyrum amorem hic praesagus antistes a*

1 in tab. Ichnog. litt. i.
2 T. vI. Iunii p. 160.
3 Il Diaspro prodigioso di tre colori, ovvero narraz. istorica delle tre immagini miracolose della B. V. M. la prima di Zyrovvice in Lituania, la seconda del Pascolo in Roma, e la terza copia della seconda, parimenti in Zyrovvice, detta da que' Popoli Romana. Roma 1738. 8.
4 T. iI. §. xc. p. 231.

fundamentis in ampliorem restauravit decore nimium statum. Item ad hanc Diaconiam in regione Montium referenda esse duxit, quae idem Anastasius narrat in vita *Leonis* III. his verbis [1]. *In Diaconia vero SS. Sergii, et Bacchi fecit vestem de stauraci*. Atque alibi [2]. *In Diaconia SS. Sergii, et Bacchi fecit coronam ex argento pensantem libras* vI. Verum quicumque fuit Indicis confector, hanc Diaconiam ab *Hadriano* restauratam, atque in ampliorem statum perductam, unam eamdemque pronunciavit [3], atque alteram a *Gregorio* III. reparatam. Quod quantum a veritate recedat, quisque, opinor, per se videt.

Aedes, et Monasterium a graeci cujusdam Conditoris nomine, *in Callinico* appellabatur. Huc pertinent illa Anastasii loca in vita Leonis III. [4] *In Oratorio SS. Sergii, et Bacchi, quod ponitur in Callinico, similiter fecit canistrum ex argento, pensantem libras* iI. et in vita Benedicti iiI. [5], *qui in Monasterium SS. Christi Martyrum Sergii, et Bacchi, quod appellatur Callinici, fecit calices de argento purissimo duos, et patenam unam, Colatorium unum, cantharum unum, thymiamaterium unum, pens. simul libras quatuordecim*.

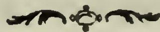
Haec autem praemittenda esse duxi, remque altius placuit arcessere, ne quis posthac, ut dicitur, in eamdem foveam cum aliis incideret, ac descripta *Monasteria* cum hoc, de quo agimus, commutaret. En igitur, ubi idem statuere licet, ex Anastasio, qui in *Paschalis* vita, sic de eo loquitur [6]. *Ipse etiam saepedictus Pontifex, Monasteriis circumquaque constructis, vigilanti cura*,

1 ibid. §. xxxviiI. p. 263.
2 ibid. §. LXXV. p. 287.
3 ibid. p. 363.
4 T. iI. p. 292.
5 T. iiI. p. 162.
6 T. iI. p. 335.

satis animo gerens, quidque haberent inquirens, reperit ipse pius Pontifex Monasterium SS. Sergii, et Bacchi, *post formam Aquaeductus Patriarchii Lateranensis positum, rebus omnibus desolatum, ita ut Ancillarum Dei Congregatio, quae ibidem inerat, paupertatis inopia, nullas omnipotenti Domino, Sanctisque illius laudes decantare valerent. Qua venerabilis Pastor inquisitione commotus, Famulas Dei, qualiter bene relligioseque esse possent, perfecit: et in eo Monachorum adgregans statuit Congregationem; multis idem Monasterium ditans facultatibus; et in familiis, massis, vineis, domibus, urbanis, vel rusticis locis amplianter, sufficienterque multiplicavit, quatenus ipsa Congregatio residens, omni necessitate postposita, soli Deo, Sanctisque illius, laudes, et hymnos nocte dieque modulanter in venerabili Ecclesia Salvatoris D. N. I. C. sita juxta Lateranas decantaret.*

Nicolaus Antonellius Monachos a Paschale illuc invectos, Benedictinos fuisse conjecit, Monasterio S. Petri Florentinello, sive de Ferentillo, quod, Seculo VIII. ineunte, Faroaldus Spoletanorum Dux condiderat, primum addictos. Nullum hujus Monasterii de quo vide, si lubet, Oldoinium [1], et Lubinum [2], amplius exstat vestigium, ut monet etiam Vignolius [3].

1 in addit. Ciacconii T. I. p. 587. 2 p. 345. 3 T. II. p. 336.

§. IV.

De Monasteriis duplicibus Monachorum, et Sanctimonialium.

Nil autem mirum, sacras Virgines, quae, teste Chronico Montis Sereni anni MCCXVI, et MCCXIX. [1] *Sorores*, aut *Feminae Conversae* dicebantur, una cum Monachis in eodem Monasterio fuisse conjunctas, ubi, quamvis in Claustro separato a sacris Virginibus, tamen una ibidem degebant, ac quasi quaedam vitae societas, facultatumque communio intercedebat. Magna enim *duplicium* hujusmodi Monasteriorum [2] copia, quorum originem Basilio M. nonnulli adsignant, longe, lateque propagata est.

Et sane plura id genus Coenobia in ipsa Italia exstitisse scimus [3], etsi id sibi ignotum fuisse Muratorius [4] fateatur. Verum Gregorius M. eadem improbabat, quippe qui Januarium Antistitem Calaritanum laudavit [5], *quod in domo Epiphanii, Monachorum Monasterium construi vetuisset, ne pro eo, quod domus ipsa Ancillarum Dei Monasterio cohaerebat, deceptio exinde contingeret animarum*. Item

1 p. 158.

2 Balsamon. ad Can. vII. vIII. Synodi. Zonaras. ad c. xx. Synodi vI. Iul. Antecess. Const. cxv. c. CDLXXXIII. S. Eulogius. lib. III. Memorial. Sanctorum cap. x. Rudolphus Monacus Fuldensis. in Vita S. Liobae c. I. Isidorus. lib. II. de Eccl. Offic. c. xv, Beda. lib. 14. Hist. cap. xv. Praeterea eorumdem meminerunt vitae S. Hadelogae Virg. c. III. S. Elfledae. c. vI. S. Augilberti. apud Bollandum num. xIII. S. Nicephori Patriarchae Cpolitani. apud Ignatium Diac. n. xxvII. et S. Guthberti Episc. in T. vI. Act. SS. Ord. S. Ben. p. 299. Fleury in Discipl. Popul. Dei Tom. II. pag. 164.

3 Thomassinus de Eccl. Discipl. T. I. c. 45. n. 20. c. 63. n. I. Altaserra Asceticon c. II. lib. vI. Brunacci Ragionamento del titulo delle Canonichesse di S. Pietro di Padova p. 23. Mittarellus, et Costadonius in Append. ad T. I. Annal. Camaldul. §. 34. 37. Mabillonius Mus. Ital. T. I. p. 36. Fassonus de Puellarum Monasteriis p. 77. Garampi Memorie della B. Chiara p. 399. Diss. xvI.

4 T. v. Ant. Ital. Med. Aevi col. 527.

5 lib. xI. epist. 25.

ejusmodi Monasteria Justinianus plane interdixit [1], ac rursus Synodus Nicoena II. in posterum fieri vetavit [2].

Nihilominus plura eorum exempla nobis abunde suppeditant vetera monumenta. Nam Mainardus Episcopus Imolensis Templum, ac Monasterium *S. M. Caritatis*, e novo condidit [3], *acciò fosse Canonica regolare secondo la regola del B. Agostino, e i Frati, e Suore della medesima dovessero prestare ubbidienza secondo detta regola al Priore*. Ejusdemmodi fuit Ordo Canonicorum Regularium *S. Marci Mantuae* [4], ab Honorio III. confirmatus, ad quem spectabat Monasterium *S. Mariae Virginum* [5]; ac praecipue Ordo Humiliatorum, de quo haec tradidit B. Vmbertus [6]. *In partibus Italiae est quoddam genus Religionis, in qua sunt sub eadem clausura inclusae quaedam Mulieres Laicae; ex alia parte quidam Laici bonae indolis, et apti ad laborandum, et sic bene sunt hujusmodi domus ordinatae . . . . morantur cum Humiliatis, sequestratim ab eis . . . stant inclusae . . . . insimul viventes . . . . in communi absque proprio, certa statuta habentes, raro egredientes*. Verum, ne quid morum innocentia ex hac aedium communione detrimenti caperet, haec providissime praescripta fuerunt. *A Sororibus sic omnes caveant, ut nullus tempore, sine Praepositi, vel ejus Vicarii licentia, claustrum ingrediatur. Construatur Locutorium in claustro Sororum, ita clausum . . . . Nulla Soror portam ipsarum Sororum egrediatur, sed sub clausura maneant per-*

1 V. Sanctiss. C. de Episcop. et Cler. V. Thomassin. de Eccl. Disc. T. I. l. III. c. XVI. n. 10, et c. XLVI. n. 10.

2 Can. XX. ann. DCCLXXXVII.

3 Garampi Mem. della B. Chiara p. 400.

4 Biancolini Not. Istor. delle Chiese di Verona T. III. pag. 265, T. IV. pag. 1. T. V. P. I., et in Bullarii Rom. T. III. pag. 268.

5 Flam. Cornelii Eccl. Venet. Dec. VI. pag. 55.

6 de erudit. relig. Praed. p. 125. 145, et in Bibl. PP. Tom. XXV. p. 474. edit. Lugd. 1677.

petua .... Subsunt alicui Praeposito, qui tam Viris, quam Mulieribus praeest in eadem domo. Ceterum Joh. XXII. literis ann. MCCCXXVII. non solum communia, sed etiam proxima Virorum, ac Mulierum Coenobia, quibus promiscue Humiliati utebantur, tolli jussit.

Sed tamen, quae Pontifex prudentissimus statuerat, haud ita facile ad exitum perduci potuerunt. Nam, ut demonstrat eruditissimus Hieronymus Tiraboschius, usque ad ejusdem Seculi finem, communium hujuscemodi Monasteriorum mentio occurrit. Ferme consimilis est descriptio, quam S. Antonius [1] ob oculos ponit, Ordinis *S. Salvatoris*, quem *Sancta Brigitta* [2] instituit anno MCCCXXXXIV, *ut aedificia utrorumque sint contigua, habitationes tamen ita separatae clausuris, quod de habitatione Marium ad Feminas, et e contrario, non possint transire, nisi in necessitate extrema*. Verum etsi statuisset, *Monasteria fundanda, et construenda pro habitatione Fratrum, et Sororum infra eadem septa, sub diversis tamen clausuris, esse duplicia debere,* tamen Martinus V. [3] haec omnino delenda, ac simplicia Monasteria erigenda curavit. Ceterum Eugenius IV. [4] quum animadverteret, hunc Ordinem pro Monialibus institutum esse, quibus Monachi in eodem septo degentes, *tamquam Servitores, et Cappellani*, obnoxii esse debebant, regulae antiquae observantiam demandavit. Sic Ordinem suum Sconpringhamensem in Anglia constituit Joh. Gilbertus [5].

1 Summa Hist. P. 3. tit. 24. cap. 11. §. 4.

2 V. ejus Vitam cum Comment. praevio Ioh. Bollandi in T. I. Febr. p. 99, et in T. I. Lection. Antiq. Henr. Canisii ex edit. Iac. Basnagii p. 416.

3 Garampi Mem. della B. Chiara p. 551.

4 in reg. Arch. Vat. lib. XIV. p. 165.

5 V. ejus vitam, auctore coaevo, cum Comment. praevio, et notis God. Henschenii in T. I. Februar. pag. 567. Guil. Neubrigens. rer. Anglic. lib. I. cap. XVI. Martene T. VI. vet. Script. p. 8.

Verum etiam novi generis Monasterium in Chronico ad ann. MCCCXXX. memoratur, ubi Monachi una, et Milites cum Vxsoribus suis, sub eodem tecto manebant. Ita rem tradit Anonymus Leob [1]. *Ludovicus occasione cujusdam visionis, ut asseruit, Monasterium novae consuetudinis, et hactenus inauditae, fundare coepit, quod* Etal, *id est* Vallis legis *dicitur, nigros Monachos ibi locans, Milites emeritos cum uxsoribus, ad defensionem Monasterii ordinans, res Monasteriorum aliorum abstractas huic adjecit. Potuit tamen eum instruere ad hoc factum sine scientia zelus Dei. Nec enim decet* Militem ad praelium accedere cum Vxsore; *sicut B. Martinus dixisse legitur cuidam Militi, qui suam Conjugem secum in Monasterio vivere, et servire Domino postulavit.* Sed haec olim fuerunt. Jamdiu enim hujusmodi usus plane abrogatos fuisse, nemo ignorat.

§. V.

De Monasterio S. Stephani.

Quod unum modo superest, de quarto, ac postremo Monasterio, quod prope Basil. Lateranensem conditum fuit, nonnihil disserendum. Hoc *S. Stephano* Martyrum Primicerio dicatum, et ab Hilario constructum fuisse docet Joh. Diaconus, ubi ait [2]. *Fecit etiam ibidem prope S. Stephani Monasterium, in Baptisterio Lateranensi.* De eodem ita meminit Anastasius [3]. *Et in Monasterio* S. Stephani, *quod ponitur Lateranis, fecit canistrum de argento pensantem libras* II. Recte igitur Vignolius positum fuisse

1 apud Pezium in T. I. Scriptor. rer. Austriac. col. 933, et in T. II. Carpentier pag. 1314.

2 T. II. §. LXXVI. p. 289.

3 in Append. Ord. Rom. in T. II. Mus. Ital. p. 571.

tradit *prope Oratorium S. Iohannis Evangelistae*. Nullum tamen ejus vestigium amplius diuturnitas reliquum fecit.

Quod ipsum quum tribus aliis etiam Sociis jamdiu obtigisse constet, iisdem multo feliciora fuisse videntur Vaticana Monasteria, quorum unum aliqua ex parte etiam num superstes servatur, atque alterum dumtaxat ante hos non multos annos solo aequatum est. Sed de his satis.

§. VI.

Diversa Monachorum species, qui Basilicae Lateranensi inserviebant, ab iis, qui Basilicae Vaticanae erant addicti.

Ex iis, quae de industria huc usque persequuti sumus, pronum est colligere, diversam plane fuisse Monachorum naturam, et qualitatem, qui Bas. Lateranensi, usque a *Monasteriorum* prope eam exstantium primordiis inservierunt. Nam seu spectes Canonicos ibidem a *Gelasio*, quem cum Pelagio perperam commutavit Azevedus [1], collocatos, ut ei primum in Sacramentis administrandis, deinde in publicis precibus concinendis quotidie deservirent, eos *Regulares* fuisse vidimus, B. Augustini regulae sectatores, quorum Coenobii multoties deinde restaurati adhuc exstant vestigia inter apsidem Basilicae, ac Porticum S. Venantii, ubi cernitur vetus Claustrum columnis antiquae structurae suffultum cum horto, et cisterna, ac vestigia domus superioris cum Dormitorio, et Cellulis hinc inde constructis, ut nihil omnino ad recte instituti Monasterii speciem desideres: seu vero *Monachos* consideres, haud longe post *Gelasii* aevum, in *Monasteria* cir-

1 in dissertat. de priscis Christianorum conventibus. T. I. disc. Pop. Dei p. 135.

cum Bas. Lateranensem aedificata invectos, eos omnes S. Benedicti Filios fuisse demonstravimus.

Sed quum pro illorum temporum disciplina solum psallendi munus exercerent, vel ipsos Monachos Benedictinos, saltem antiquiori aevo, Laicos, aut Clericos fuisse apparet, ex loco secundi Ord. Rom. quem supra [1] recitavimus, Canonicis Lateranensibus S. Augustini Sacramenta administrantibus, una cum Cardinalibus Episcopis Hebdomadariis, quibus Anastasius IV. anno MCLIV [2], et Honorius III. anno MCCXVI. [3] demandarunt, ut *sua quisque hebdomada de observantia regulae, cum Fratribus Capitulum tenerent, et si quid grave corrigendum esset, cum consilio Prioris, et Fratrum per ipsos emendari statuerunt.*

Ceterum, etsi Canonici, qui *Monasteria Vaticana* incolebant, et Monachi vocabantur, non modo Laici, aut Cleci, sed etiam Seculares essent, nihilominus *Gregorius* III. eorum exemplum Monachis Regularibus Lateran. imitandum proposuit. Eum enim diximus, post Benedictinorum ad Cassinense Coenobium reversionem, Monasterium SS. *Ioh. Evangelistae, et Ioh. Bapt. et S. Pancratii*, aliis Monachis inhabitandum donasse, qui sacra officia laudis divinae quotidie persolverent, *juxta instar officiorum Ecclesiae B. Petri Apostoli*. Praeterea idem Pontifex, ut habemus ex Anastasio [4], *construxit et Monasterium circa eumdem Titulum (S. Chrysogoni), SS. MM. Stephani, Laurentii, atque Chrysogoni, constituens ibidem Abbatem, et Monachorum Congregationem, ad persolvendas Deo laudes in eodem Titulo, diurnis, atque nocturnis temporibus ordinatam,*

1 p. 1600.
2 Rasponi de Bas. Lat. pag. 54, et in T. III. Bull. Vat. p. 73.
3 in Reg. Epist. anni I. Epist. 107, et apud Card. Garampium in Dissert. IX. sopra la vita Canonica p. 302. nelle Mem. della B. Chiara.
4 T. II. §. IX. p. 50.

secundum instar officiorum Ecclesiae B. Petri Apostoli. Nam, ut recte docet Altaserra [1], a Basilica Vaticana, tamquam e Fonte, ad alias Ecclesias manavit ritus, divina officia diu noctuque celebrandi.

Atque, ut semper Basilicae Vaticanae relligio in exequendis ritibus, ac divinis officiis obeundis, ceteris Ecclesiis, veluti normae, esset, usque ab aevo *Gelasii* I, ut liquet ex ejus decreto de Canone librorum Sanctorum, de quo disserit Thomasius ad Antiphonalia [2], constat ex Ordine Romano Bibl. Vallicellanae, et Sanctogallensis, Hadrianum I. jussisse, *Passiones Sanctorum, vel gesta ipsorum, quae* (usque ad sua tempora), *tantummodo ibi legebantur, ubi Ecclesia ipsius Sancti, vel Titulus erat*, in Ecclesia S. Petri *legendas esse*. Hanc autem sacrorum disciplinam, quum temporum vicibus paullo refrixisset, *Iohannes* XIX. anno MXXVI. [3] ad pristinum cultum saluberrimo decreto revocavit, quem postea, nulla intercisa temporum derivatione, studiosissime servavit, ut pluribus, si vacaret, demonstrare possem exemplis.

Quae quum ita sint, nemo non videt, Petrum Abaelardum, injuria sane [4] ad Bernardum Abbatem Claraevallis scripsisse, quod *antiquam certe Romanae Sedis consuetudinem nec ipsa Civitas tenet, sed* sola *Ecclesia Lateranensis, quae Mater est omnium, antiquum tenet officium*, nulla *Filiarum suarum in hoc eam sequente, nec ipsa etiam Romani Palatii Basilica*. Itaque, amputata, circumcisaque hujusce accusationis inanitate, atque errore, quin decus Ecclesiae Lateranensis immerito deprimatur, ad

1 T. IV. Anastasii p. 201.
2 p. 405.
3 T. I. Bull. Vat. et T. II. Mus. Ital. pag. 154.
4 in epist. V, et in Tom. II. Mus. Ital. p. CXXIX.

famam Bas. Vat. augendam, hanc etiam, *a qua*, ut loquar cum eodem *Iohanne XIX, poene omnes Ecclesiae doctrinam acceperunt, sicut a Magistra, et Domina*, sacrorum disciplinam constanter retinuisse fateamur. Nunquam enim oblita est, quae docuit idem Bernardus de divinarum laudum officiis exsolvendis, quaeque merito extollit Cardinalis Bona [1], qui multa in eamdem sententiam collegit. *Immolantes*, inquit [2], *hostiam laudis, jungamus sensum verbis, affectum sensui, exultationem affectui, gravitatem exultationi, humilitatem gravitati, libertatem humilitati, quo interdum liberis purgatae mentis passibus procedamus*. Et sane una ex omnibus Vrbis Ecclesiis, ut animadvertit Cl. Azevedus [3], ad haec usque tempora aliquam saltem veteris Liturgiae suae partem constantissime retinuit, quod cuilibet eruditam Petri Martinetti dissertationem legenti *de Psalterio Romano* [4], praeter Marii Alterii, et Josephi Suaresii [5] opera, perspicuum fiet.

Ex quibus omnibus, quis non facile Mabillonio adsentiatur, qui talia de Clero Bas. Vat. pronunciavit [6], ubi *de prisco ritu celebrandi officia divina in Ecclesia Romana* disseruit? *Primis novem Ecclesiae Seculis, rara in Vrbe, et forte nulla, praeterquam in Basilica Vaticana*, Clericorum *Collegia erant. In Titulis, ut superius vidimus, unus, aut duo, tresve Presbyteri, cum pari fere numero sacrorum Ministrorum, rem divinam agebant. In Patriarchalibus adhibebantur Mansionarii, seu Custodes Ecclesiarum, ad eas ornan-*

1 de Divina Psalmodia cap. XIX. Romae 1653.

2 Serm. XXXI. in Cantica.

3 de Antiquis Ecclesiarum Occid. ritibus in recitando div. officio. Exst. in T. III. Discipl. Populi Dei a Zaccaria edit. p. 52.

4 Romae 1745.

5 de Psalterio Bas. S. Petri. Exst. cum Dionysio de Rivis de Origenis Exaplis. Lugd. 1636. 4.

6 T. II. Mus. Ital. in Comm. praev. c. IV. p. XXVII.

das, emundandas, aliaque praestanda, quae necessaria erant; cetera, quae divini cultus erant, aliarum Basilicarum Titulares a Pontifice designati obire solebant. Basilicae S. Petri Seculo nono Ministri, idest Clerici *jam addicti erant, quos Amalarius se interrogasse dicit in Praefatione altera ad libros de Ecclesiasticis Officiis, quot Orationes soliti essent celebrare ante Epistolam Missae per dies festos. Responsum autem, quod Amalarius accepit ab Ecclesiae S. Petri Ministris, uti idem refert in alterius Praefationis initio, in quattuor libros de Eccl. Officio ad Ludovicum Pium, tamquam a Romana Sede acceptum transmisit.* Verba Amalarii, quae exstant in nuncupatione IV. librorum de Offic. Eccl. Ludovico Pio, sunt hujusmodi. *Postquam scripsi libellum, qui a parvitate mea vocatur de Ecclesiastico Officio, veni Romam, interrogavique* Ministros Ecclesiae S. Petri, *quot orationes soliti essent celebrare ante Epistolam Missae per dies festos, in quibus duas Solemnitates celebramus .... Responsum est mihi duas tantum.* Quumque sese accepisse, quae dicturus erat, a *Romana Sede*, professus fuerit, id jure Bullarii Vaticani editores [1] perpetuae gloriae Canonicis Bas. Vat. futurum animadvertunt; quibus non minus, quam ceteris ejusdem Cleri Ordinibus, haec de summa eorum institutionis antiquitate, a me in medium allata, haud ingrata fore confido. Haec enim, etsi prima Canonicorum mentio in diplomate Leonis IV. dumtaxat occurrat, vel ipso Seculo VII. anterior esse videtur, cui nimirum tempori Balutius in Commentariis ad Lupum Ferrariensem [2], vetustiora *Canonicorum* Collegia in Ecclesiis Cathedralibus, originem debere demonstrat.

1 T. III. p. 74. 2 p. 372.

Sed manum de tabula. In horum omnium *Monasteriorum* origine, et vicibus persequendis fortasse longius quam par erat, excursum est. Verumtamen operam nostram non inutiliter collocare arbitrati sumus, si haec omnia pro virili enucleare studeremus, ut Sociis vetustissimis Monasterii *S. Stephani Minoris*, aequale nomen, ac fama apud Posteros remaneret.

V. p. 496.